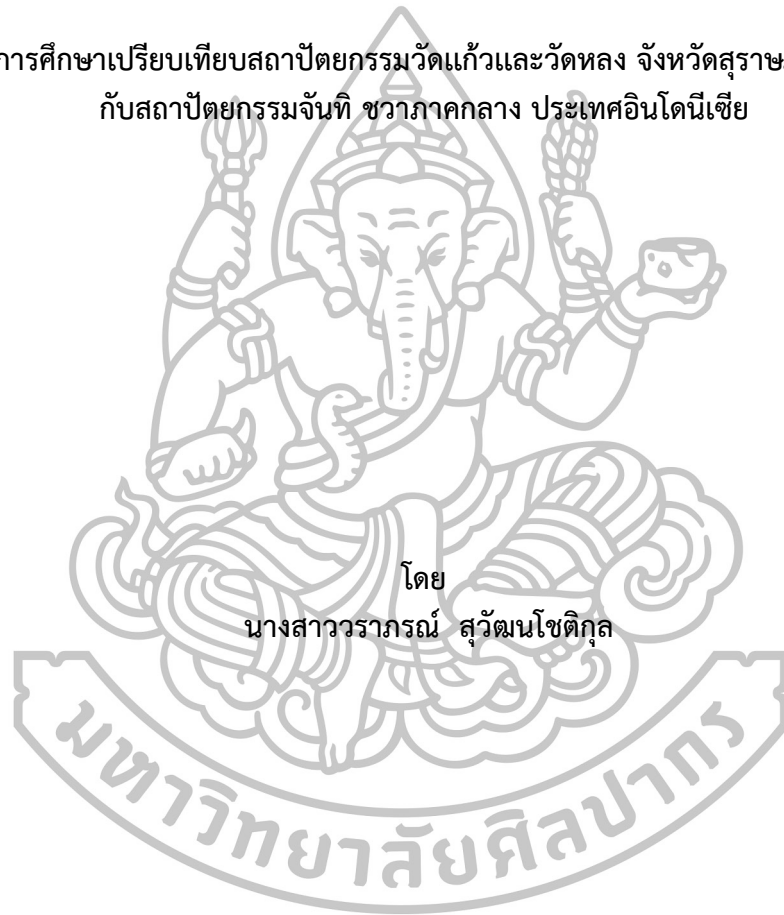

การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานี
กับสถาปัตยกรรมจันทิ ชาวภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย

โดย
นางสาววราภรณ์ สุวัฒน์โชติกุล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2558
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานี
กับสถาปัตยกรรมจันทิ ซวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย

โดย
นางสาววารภรณ์ สุวัฒน์โชติกุล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม
ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2558
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ARCHITECTURE OF CANDI IN SOUTHERN THAILAND AND CENTRAL JAVA, INDONESIA

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree
Master of Arts Program in History of Architecture
Department of Architecture and Related Arts
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2015
Copyright of Graduate School, Silpakorn University

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานีกับสถาปัตยกรรมจันทิ ชาวภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย” เสนอโดย นางสาววราภรณ์ สุวัฒน์โชติกุล เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศน์วงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โชติมา จตุรวงศ์
2. รองศาสตราจารย์เสนอ นิลเดช

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์สมคิด จิระทัศน์กุล)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ดร.ศานติ ภักดีคำ)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โชติมา จตุรวงศ์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์เสนอ นิลเดช)

...../...../.....

56052206: สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม

คำสำคัญ: เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม / จามปา / ศรีวิชัย/ ไชยา / จันทิ

วราภรณ์ สุวัฒน์โชติกุล: การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานี กับสถาปัตยกรรมจันทิ ขวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย. อาจารย์ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์: ผศ. ดร.โชติมา จตุรวงศ์ และรศ. เสนอ นิลเดช. 443 หน้า.

สถาปัตยกรรมศรีวิชัยในเมืองไชนัน นอกจากพระบรมธาตุไชยาแล้วยังมีสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง ที่แม้ปัจจุบันจะเหลือเพียงทรากอาคาร แต่ด้วยร่องรอยทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏ โดยเฉพาะ “สถูปเจดีย์แบบเอวคอด” ที่ประดับอยู่บนชั้นหลังคา อันถือเป็นรูปแบบศิลปะที่เชื่อมโยงได้กับ “จันทิ” สถาปัตยกรรมศรีวิชัยของราชวงศ์ไศเลนทร์ในขวาภาคกลาง องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญดังกล่าว ทำให้เกิดข้อสรุปในทางวิชาการตรงกันว่า สถาปัตยกรรมศรีวิชัยในเมืองไชยา อันได้แก่ พระบรมธาตุไชยา และกลุ่มสถาปัตยกรรมวัดเวียง วัดแก้ว วัดหลงนั้น ถูกสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 14-15 โดยมีรูปแบบศิลปะที่เชื่อมโยงได้กับศิลปะศรีวิชัยของราชวงศ์ไศเลนทร์ในขวาภาคกลาง การศึกษานี้ได้ใช้กระบวนการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม มาวิเคราะห์สถาปัตยกรรมศรีวิชัยในเมืองไชยา จนนำมาสู่ข้อสันนิษฐานใหม่ที่ต่างไปจากเดิมว่า พระบรมธาตุไชยาน่าจะถูกสร้างขึ้นตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 ด้วยรูปแบบศิลปะจามแห่งอาณาจักรจามปา แต่มาถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นสถาปัตยกรรมศรีวิชัยในพุทธศตวรรษที่ 14-15 โดยเพิ่มองค์ประกอบที่เป็นสถูปเจดีย์บนชั้นหลังคาทุกชั้นรวมทั้งบนยอดสูงสุดของอาคาร เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่มีการก่อสร้างกลุ่มสถาปัตยกรรมวัดเวียง วัดแก้วและวัดหลงบนพื้นที่เมืองไชยา ทั้งนี้พบว่าวัดแก้วและวัดหลงซึ่งปัจจุบันยังเหลือร่องรอยให้ศึกษาได้บางส่วนนั้น มีแบบแผนการก่อสร้างเป็นแบบศิลปะชวา-ศรีวิชัย แต่รายละเอียด ฝีมือเชิงช่างและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมมีรูปแบบศิลปะจามที่ผสมผสานความเป็นท้องถิ่นไชยา นอกจากนี้ เมื่อทำการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมพระบรมธาตุไชยา วัดแก้วและวัดหลงควบคู่ไปกับการศึกษาหลักฐานด้านอื่นๆ อาทิ จารึก จดหมายเหตุจากจีน ศิลปวัตถุ และลักษณะที่สำคัญทางภูมิศาสตร์ของเมืองไชยา ผ่านกรอบการศึกษาของทฤษฎีทางสังคมแนววิพากษ์อย่าง “เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม” ได้นำมาสู่ข้อสันนิษฐานใหม่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศรีวิชัยในเมืองไชยาว่า “ก่อนที่ไชยาจะถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีวิชัยในพุทธศตวรรษที่ 14 นั้นพื้นที่แห่งนี้ น่าจะเคยเป็นส่วนหนึ่งหรืออยู่ใต้อิทธิพลของอาณาจักรจามปามาก่อน”

ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ลายมือชื่อนักศึกษา

ปีการศึกษา 2558

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ 1..... 2.....

56052206: MAJOR: HISTORY OF ARCHITECTURE

KEY WORD: CULTURAL ECONOMICS /CHAMPA / SRIVIJAYA / CHAIYA / CANDI

WARAPORN SUWATCHOTIKUL: ARCHITECTURE OF CANDI IN SOUTHERN THAILAND AND CENTRAL JAVA, INDONESIA. THESIS ADVISOR: ASST.PROF.CHOTIMA JATURAWONG., Ph.D., ASSOC. PROF. SANER NILDAJA. 443 pp.

Candis at Phra Borommathat Chaiya and Wat Kaeo and Wat Long, Suratthani were chosen as case studies because they were Srivijayan architecture found in Thailand. Candi at Wat Kaeo and Wat Long had some similarities with Candi Kalasan in central Java in a cruciform plan and decorated stupas found in an archaeology site. Furthermore, according to Wat Semamuang inscription, they were built around 775 CE. or in 778 CE., according to Kalasa inscription. Scholars generally conclude that Phra Borommathat Chaiya and Wat Kaeo and Wat Long built in 8th-9th centuries, coincide with Srivijayan art style. However, the study suggests that Phra Borommathat Chaiya probably was built in 6th-7th centuries. The traditional construction plan, elements, details and skilled technique had unique characteristics and related to Cham art. Only elements of curve-base shape stupas on the top of the building associated with Srivijayan art and were probably added later. Parallel period, candi at Wat Kaeo and Wat Long were built in the 8th century. The stupas influence of Srivijayan art which associated with Candi Kalasan in central Java such as architectural plans and elements on the top of the buildings. Nevertheless, architectural details and technique can be related to Cham art and indicate that they were adopted and transformed into Chaiya local art style. Unique characteristics of Candi in southern Thailand were analysed through reconstruction process and other evidences. They lead to propose a hypothesis that “Before Chaiya was a part of Srivijaya in 8th century, it was probably under the influence of Champa kingdom.”

Department of Architecture and Related Arts Graduated School, Silpakorn University

Student's signature.....

Academic Year 2015

Thesis Advisor's signature 1..... 2.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลมากมาย ข้าพเจ้าขอใช้โอกาสนี้ “ขอบคุณ” ทุกท่าน ดังต่อไปนี้

รองศาสตราจารย์เสนอ นิลเดช ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. โชติมา จตุรงค์ และรองศาสตราจารย์สมคิด จิระทัศนกุล ที่กรุณาให้ทั้งวิชาความรู้ คำชี้แนะในการทำงานวิจัย คำปรึกษาต่างๆ รวมทั้งการทุ่มเทเอาใจใส่ในการตรวจวิทยานิพนธ์ด้วยดีเสมอมา

รองศาสตราจารย์ ดร. ศานติ ภัคดีคำ ที่กรุณามาเป็นคณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ รวมทั้งให้คำชี้แนะต่างๆอันเป็นประโยชน์

รองศาสตราจารย์อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และรองศาสตราจารย์สมชาติ จึงสิริอารักษ์ ผู้ที่ทำให้ตระหนักและเห็นความสำคัญของพลวัตทางสังคมควบคู่ไปกับการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม

อาจารย์ ดร. เกரியงไกร เกิดศิริ สำหรับคำชี้แนะและสนับสนุนการนำบทความลงวารสาร “หน้าจั่ว”

อาจารย์วนิดา พิงสุนทร ผู้สร้างแรงบันดาลใจแรกในการเข้าเรียนคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สาขาสถาปัตยกรรมไทย อีกทั้งยังเป็นผู้มอบให้ทั้งความรู้ แนวคิดและพลังในการทำงานด้านนี้

อาจารย์ทุกท่านในคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

อาจารย์ ดร. มาลีณี คุ่มสุภา ที่ให้โอกาสช่วยทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก อีกทั้งยังอนุญาตให้นำข้อมูลและแผนที่บางส่วนมาใช้ศึกษาและประกอบการเรียนปริญญาโทด้วย

เจ้าหน้าที่และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านในการอำนวยความสะดวกขณะเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งขอใช้พื้นที่นี้ “ขอบคุณ” ผู้เขียนทุกท่านของหนังสือทุกเล่มที่ได้ใช้อ้างอิงในการศึกษานี้

คุณลีนวัตร ธีระพงษ์รามกุล คุณวราภรณ์ ไทยานันท์และทีมงานบริษัท BANANA STUDIO คุณฉลวยรุจิ วิเชียรทวี คุณปัญญาเวช บุญรอด คุณมงคล คุณทา สำหรับความช่วยเหลือต่างๆ George H. Bowyer III สำหรับความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม Agie Wandala ที่ช่วยอธิบายคำศัพท์ Bahasa Indonesia ให้อย่างเต็มใจ Isvan Campa สำหรับความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในประเทศเวียดนาม

เพื่อน รุ่นพี่ รุ่นน้องปริญญาโทประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม สำหรับ “ระหว่างทาง” อันมีคุณค่ายิ่ง ขอบคุณธรรมทิพย์ ศักดิ์เดชากุล พินทุสุตา มนिरาช พรรณวิภา รัชตธนกุล ญัฐนันท์ ทะแดง กมลพร อุดมธรรมรักษ์ และศิริัญญา ปัญญาภาโส สำหรับ “น้ำใจ” และ “มิตรภาพ” ที่มีให้กันเสมอ

สุดท้ายขอขอบคุณ ครอบครัวสุวัฒน์โชติกุล โดยเฉพาะ “พ่อ” และ “แม่” ที่เสียสละและให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่สำคัญคือการสนับสนุนและอยู่เคียงข้างข้าพเจ้าเสมอมา

สารบัญ

		หน้า
	บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
	บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
	กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
	สารบัญภาพ.....	ฎ
	สารบัญแผนที่.....	ถ
	สารบัญลายเส้น.....	ธ
	บทที่	
1	บทนำ.....	1
	ความเป็นมาของโครงการและความสำคัญของปัญหา.....	1
	ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	4
	ประโยชน์ของการศึกษา.....	5
	สมมติฐานการศึกษา.....	5
	ขอบเขตของการศึกษา.....	5
	วิธีดำเนินการศึกษา.....	6
	ข้อจำกัดทางการศึกษา.....	7
	ข้อตกลงเบื้องต้น.....	7
2	ทบทวนวรรณกรรม สมมติฐานและทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง.....	8
	ชาตินิยมของการศึกษาประวัติศาสตร์สู่การศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัยแบบองค์รวม.....	8
	ทบทวนทฤษฎีวิวัฒนาการวัฒนธรรมศึกษาและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม.....	21
3	ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของรัฐการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองไชยากับอาณาจักรจามปาและชาวในสมัยศรีวิชัย.....	26
	การค้าทางทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และการก่อตัวขึ้นของอาณาจักรศรีวิชัย.....	28
	เครือข่ายการค้าศรีวิชัยทางบก.....	34
	รูปแบบทางสังคมและการปกครองของ “ศรีวิชัย”.....	35
	ศาสนาในอาณาจักรศรีวิชัย.....	39
	พระพุทธศาสนาและสมาคมพ่อค้าจากอินเดียใต้.....	42
	การปรับตัวของกลุ่มพราหมณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.....	44
	การล่มสลายของอาณาจักรศรีวิชัย.....	46
	ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองไชยากับอาณาจักรจามปาและชาวในสมัยศรีวิชัย.....	50
	ประวัติศาสตร์เมืองไชยาก่อนสมัยศรีวิชัย.....	55
	ชุมชนโบราณในจังหวัดสุราษฎร์ธานี.....	61

บทที่		หน้า
	เมืองไชยาในฐานะอาณาจักรตนซุนหรือต้นซวินและการเข้ามามีอิทธิพลของอาณาจักรจามปา.....	63
	เมืองไชยาสมัยศรีวิชัย.....	69
4	ประวัติศาสตร์อาณาจักรจามปา: ศาสนา ศิลปะ สถาปัตยกรรม.....	76
	ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์.....	77
	การล่มสลายของอาณาจักรจามปา.....	90
	สภาพสังคมและวัฒนธรรมของอาณาจักรจามปา.....	92
	ศาสนาในอาณาจักรจามปา.....	96
	ศาสนาพุทธในอาณาจักรจามปา.....	102
	ศิลปะและสถาปัตยกรรม.....	103
	การเลือกทำเลที่ตั้งในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมของอาณาจักรจามปา.....	104
	การแบ่งยุคสมัยทางศิลปะของอาณาจักรจามปา.....	108
	วัสดุและการก่อสร้าง.....	136
	สรุปพัฒนาการด้านสถาปัตยกรรมของอาณาจักรจามปา.....	137
5	รูปเงาศิลปะจามที่ไชยา: การวิเคราะห์ที่ใหม่พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.....	139
	ศิลปะจามที่เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.....	140
	วัดถ้ำคูหา อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี.....	141
	ศิลปวัตถุ.....	145
	รูปเงาศิลปะจามที่พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.....	154
	วิเคราะห์องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุไชยา.....	171
	โครงสร้าง การก่ออิฐและการประดับผนังอาคารของพระบรมธาตุไชยา.....	176
6	จันทิของราชวงศ์ไศเลนทร์ในชวภาคกลาง.....	178
	ประวัติความเป็นมาของราชวงศ์ไศเลนทร์.....	178
	ความสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์ไศเลนทร์ที่ชวาและไชยา.....	181
	การสิ้นสุดลงของราชวงศ์ไศเลนทร์.....	184
	ที่มาของ “จันตี” ในชวภาคกลาง.....	185
	คติ สัญลักษณ์และบทบาททางสถาปัตยกรรมของจันตีในชวภาคกลาง.....	186
	การแบ่งองค์ประกอบอาคารของจันตี.....	189
	องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันตี.....	191
	ประเภทของจันตีในชวภาคกลาง.....	193
	จันตีในศาสนาฮินดู.....	196
	จันตีอรซุน (Candi Arjuno).....	198
	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม.....	200
	จันตีภิมะ (Candi Bima).....	201
	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม.....	202

บทที่	หน้า
จันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan).....	203
จันทิศิวะ (Candi Siwa)	219
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม	225
จันทิวิษณุ (Candi Wisnu)	225
จันทิพระพรหม (Candi Brahma).....	227
จันทิโคนนทิ (Candi Nandi).....	230
จันทิครุฑ (Candi Garuda).....	231
จันทิหงส์ (Candi Angsa).....	232
จันทิ Apit.....	233
จันทิบริวาร (Candi Perwara).....	235
จันทิในพุทธศาสนา.....	238
บุโรพุทโธ (Borobudur).....	239
คติ สัญลักษณ์ ความหมาย	241
ลักษณะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรม	246
ภาพสลักนูนต่ำของบุโรพุทโธ (Borobudur).....	251
โพธิ์ของบุโรพุทโธ (Borobudur).....	258
จันทิเมนดุต (Candi Mendut).....	261
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม	263
ประติมากรรมภายในจันทิเมนดุต (Candi Mendut).....	265
จันทิปะวัน (Candi Pawon).....	266
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม	270
จันทิส่าหรี (Candi Sari).....	271
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม	275
จันทิเพลาสัน (Candi Plaosan).....	275
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม	283
จันทิเซวู (Candi Sewu).....	284
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม	293
จันทิบุบราห์ (Candi Bubah)	293
จันทิลัมบัง (Candi Lumbung).....	296
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม	301
7 จันทิกะลาสัน: กรณีศึกษาการขึ้นรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง จังหวัด สุราษฎร์ธานี	302
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม	311
วิเคราะห์ส่วนยอดอาคารของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan).....	330

บทที่	หน้า
	ประติมากรรมพระพุทธรูปประเภทพระธยานิพุทธของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) 338
	ประติมากรรมภายในห้องครรภคฤหะประธานของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) 347
8	การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานี..... 351
	วัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี..... 354
	หลักฐานทางโบราณคดี 355
	การขุดค้นทางโบราณคดี 357
	วัดแก้ว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี..... 358
	หลักฐานทางโบราณคดี 364
	อาคารวัดแก้ว ด้านทิศตะวันออก..... 364
	อาคารวัดแก้ว ด้านทิศเหนือ..... 368
	อาคารวัดแก้ว ด้านทิศตะวันตก..... 369
	อาคารวัดแก้ว ด้านทิศใต้..... 371
	โบราณวัตถุสำคัญ..... 379
	การขุดค้นทางโบราณคดี 379
	วัดหลง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี..... 382
	หลักฐานทางโบราณคดี 386
	ลักษณะทางสถาปัตยกรรม..... 388
	อาคารวัดหลง ด้านทิศเหนือ..... 390
	อาคารวัดหลง ด้านทิศตะวันตก..... 391
	อาคารวัดหลง ด้านทิศใต้..... 392
	ศิลปวัตถุที่พบ..... 393
	การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง เมืองไชยา 396
	วิเคราะห์เปรียบเทียบพระบรมธาตุไชยากับกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดแก้วและวัดหลง เมืองไชยา..... 416
9	บทสรุปและข้อเสนอแนะ 423
	รายการอ้างอิง 436
	ประวัติผู้วิจัย 443

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช	48
2	พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราชและเจดีย์ 5 ยอดแบบศรีวิชัย ซึ่งตั้งอยู่บริเวณนอก ระเปียงคดด้านทิศตะวันออก.....	48
3	พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.....	50
4	ลูกปัดที่พบในเมืองไชยา.....	66
5	วัสดุใช้ทำลูกปัดที่พบในเมืองไชยา.....	67
6	เอกรมุขลิ่งค์ ศิลปะจาม จากบ้านหนองหวาย จังหวัดสุราษฎร์ธานี.....	69
7	โหลชุณ.....	72
8	ชิ้นส่วนเซรามิกส์ (สีเขียวมะกอก) ที่ขุดพบในเมืองไชยา.....	74
9	เครื่องถ้วย เซรามิกส์จีนที่ขุดพบในเมืองไชยา.....	74
10	ชิ้นส่วนเซรามิกส์ที่ขุดพบในเมืองไชยา.....	75
11	Candi Bukit Batu Pahat รัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย.....	83
12	ทรากอาคารและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่พบของ Candi Bukit Batu Pahat ในรัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย.....	83
13	Candi Pendiati รัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย.....	86
14	Candi Pengkalan Bujang รัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย.....	86
15	Candi Bendang Dalam รัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย.....	86
16	องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันที ที่พบในรัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย.....	87
17	เครื่องปั้นดินเผาและเซรามิกส์ที่พบในรัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย.....	88
18	โบราณวัตถุในศาสนาฮินดูและพุทธ ที่พบในรัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย.....	88
19	ลูกปัด มีทั้งที่ทำจากหินและแก้ว พบในรัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย.....	89
20	เครื่องแก้วและสินค้าจากอาหรับ เปอร์เซีย ที่พบในรัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย.....	89
21	ผังพื้น รูปด้านและทัศนียภาพ (ภาพ 3 มิติ) ของอาคารมิเชิน E1(My Son E1).....	112
22	ซุ้มโทรณะของฐานอาคารมิเชิน E1(My Son E1).....	113
23	พระคณตองค์ประทับยืน.....	114
24	พระคณตองค์ประทับนั่ง.....	116
25	ขยายผังอาคาร “กะลาน” ของอาคาร F1 ซึ่งสร้างขึ้นสมัยฮัวลัย (Hoa Lai).....	118
26	ภาพถ่ายเก่า แสดงซุ้มประตูของปราสาทฮัวลัย (Hoa Lai).....	119
27	ภาพถ่ายเก่าปราสาทฮัวลัย (Hoa Lai)หลังที่อยู่ทางทิศเหนือ.....	120
28	กลุ่มอาคารของศาสนสถานที่ตั้งเดื่อง (Dong Duong).....	122
29	ขยายผังอาคาร “กะลาน” ของกลุ่มอาคารที่ 1.....	123
30	ภาพถ่ายเก่าปราสาทตงเดื่อง (Dong Duong) (ถ่ายขึ้นก่อน พ.ศ. 2485).....	124
31	ภาพถ่ายเก่าปราสาทตงเดื่อง (Dong Duong) แสดงองค์ประกอบของเสาและเรือน ธาตุจำลองที่ประดับบริเวณส่วนฐานอาคาร.....	125

ภาพที่		หน้า
32	ภาพถ่ายเก่า แสดงพระพุทธรูปที่พบในปราสาทดงเดื่อง (Dong Duong)	126
33	ภาพถ่ายเก่าปราสาทมิเชิน A1 (My Son A1)	129
34	ภาพถ่ายเก่าปราสาทโพกลองการาย (Po Klaung Garai).....	133
35	ลักษณะของวัดถ้ำคูหา อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี	141
36	ประติมากรรมดินเหนียวปั้น ภายในวัดถ้ำคูหา.....	142
37	ประติมากรรมพระพุทธรูปดินเหนียวปั้น ประทับนั่งห้อยพระบาท ภายในวัดถ้ำคูหา	143
38	ประติมากรรมพระพุทธรูป ประทับนั่งห้อยพระบาท ศิลปะจามสมัยดงเดื่อง (Dong Duong) ลักษณะจีวรมีศิลปะจีนผสมอยู่ด้วย.....	143
39	ประติมากรรมพระพุทธรูป ประทับนั่งห้อยพระบาท ศิลปะจามสมัยดงเดื่อง (Dong Duong).....	144
40	ประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 2 กร.....	146
41	ฐานโยนี หินทราย พบอยู่บริเวณลานพระระเบียงคด วัดพระบรมธาตุไชยา.....	147
42	ประติมากรรมพระพุทธรูปเจ้าอักษุภย.....	148
43	ประติมากรรมพระโพธิสัตว์ปัทมปาณีศิลปะชวาที่สันนิษฐานว่าเคยประดิษฐานอยู่ภายในนครภาคหะประธานของวัดแก้ว	149
44	ชิ้นส่วนประติมากรรมรูปพระหัตถ์ทรงถือดอกบัว	149
45	พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรพระหัตถ์ทรงถือดอกบัวที่พบในจามปา	150
46	เศียรพระพุทธรูปและพระพิมพ์	151
47	ศิวลึงค์ศิลา.....	152
48	ประติมากรรมพระสาวก ศิลปะจาม	152
49	ประติมากรรมทวารบาล.....	153
50	ภาพถ่ายเก่า พระบรมธาตุไชยา.....	155
51	ภาพถ่ายเก่า พระบรมธาตุไชยา.....	156
52	สภาพปัจจุบันของพระบรมธาตุไชยา.....	157
53	แสดงภาพและผังบริเวณในปัจจุบันของวัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี	159
54	แสดงส่วนฐาน ส่วนเรือนธาตุและส่วนยอดของพระบรมธาตุไชยา	160
55	แสดงส่วนฐานของพระบรมธาตุไชยา.....	162
56	เปรียบเทียบอาคารมิเชิน E1 (My Son E1) ของจามกับพระบรมธาตุไชยาที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในระยะที่ 1	165
57	แสดงฐานอาคารชั้นที่ 1 สังเกตภายในซุ้มจรนนำที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทางซ้าย มีลายซุ้มโถงระฆังนูนต่ำ ศิลปะจามปรากฏอยู่ ส่วนทางขวามีร่องรอยเล็กน้อยและที่บันไดมีฉัตรคล้ายกับที่พบในศิลปะจาม สมัยมิเชิน E1 (My Son E1).....	166
58	แสดงการเปรียบเทียบซุ้มโถงระฆังที่ฐานมิเชิน E1 (My Son E1) กับร่องรอยซุ้มโถงระฆังที่ฐานของพระบรมธาตุไชยา	167

ภาพที่		หน้า
59	เปรียบเทียบส่วนยอดอาคารแบบย่อเรือน 3 ชั้นของปราสาทจามและพระบรมธาตุไชยา...	168
60	ลักษณะประติมากรรมรูปพระหัตถ์ที่ถือดอกบัว ศิลปะจาม และการเปรียบเทียบ ประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่พบในเวียดนามและที่พบบริเวณพระ บรมธาตุไชยา.....	170
61	สถูปเจดีย์ของพระบรมธาตุไชยา	171
62	เปรียบเทียบ “กลศะ” ของปราสาทจามและเจดีย์แบบเอวคอดของพระบรมธาตุไชยา..	174
63	“กุฑู” ที่พระบรมธาตุไชยา.....	174
64	เปรียบเทียบลักษณะกุฑูของพระบรมธาตุไชยา กุฑูที่พบในเวียดนามและกุฑูที่พบใน สงขลา	175
65	การแบ่งองค์ประกอบอาคารของจันตี.....	190
66	องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันตี	192
67	ภูเขาไฟเมราปีและจันตีในชวาภาคกลาง	193
68	จันตีภิมะ (Candi Bima).....	202
69	ภาพถ่ายปัจจุบันของกลุ่มจันตีปรัมบานัน (Candi Prambanan)	205
70	กลุ่มอาคารของจันตีปรัมบานัน (Candi Prambanan).....	206
71	ตำแหน่งอาคารของจันตีปรัมบานัน (Candi Prambanan).....	209
72	แสดงภาพประติมากรรมที่ประดิษฐานอยู่ในแต่ละอาคารของกลุ่มจันตีปรัมบานัน (Candi Prambanan)	213
73	จันตีสิวะ (Candi Siwa) ด้านหลังคือจันตีพระพรหม (Candi Brahma) ซึ่งตั้งอยู่ทาง ทิศใต้.....	219
74	มุมมองด้านทิศเหนือของจันตีสิวะ (Candi Siwa)	220
75	ลักษณะเรือนธาตุและฐานอาคารของจันตีสิวะ (Candi Siwa).....	220
76	องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันตีสิวะ (Candi Siwa)	221
77	แสดงประติมากรรมภายในจันตีสิวะ (Candi Siwa)	222
78	จันตีวิษณุ (Candi Wisnu).....	226
79	ประติมากรรมพระวิษณุภายในจันตีวิษณุ (Candi Wisnu)	227
80	จันตีพระพรหม (Candi Brahma) ด้านทิศตะวันออก	228
81	ประติมากรรมพระพรหมสี่หน้า ภายในจันตีพระพรหม (Candi Brahma)	229
82	จันตีโคนนที (Candi Nandi).....	230
83	จันตีครุฑ (Candi Garuda).....	231
84	จันตีหงส์ (Candi Angsa).....	232
85	จันตี Apit ของกลุ่มจันตีปรัมบานัน (Candi Prambanan).....	233
86	จันตีบริวาร (Candi Perwara).....	235
87	องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันตีบริวาร (Candi Perwara)	236

ภาพที่		หน้า
88	ภาพถ่ายมุมสูงของบوروبุดุโร (Borobudur)	239
89	ภาพถ่ายเก่าบوروبุดุโร (Borobudur)	240
90	ภาพถ่ายปัจจุบันของบوروبุดุโร (Borobudur)	240
91	คติจักรวาลแบบพุทธ มีเขาพระสุเมรุอยู่แกนกลาง	241
92	เจดีย์โปร่งที่บوروبุดุโร (Borobudur)	243
93	ภายในเจดีย์โปร่งที่บوروبุดุโร (Borobudur) ประดิษฐานพระไวโรจนะ	243
94	สถูปเกสริยา (Kesariya) ศิลปะอินเดียสมัยปาละ	246
95	ภาพ 3 มิติ ของบوروبุดุโร (Borobudur) แสดงคติของกามธาตุ รูปธาตุ และอรุธาตุ ...	250
96	ภาพ 3 มิติ ของบوروبุดุโร (Borobudur) แสดงระเบียบภาพสลักและลานประทักษิณ ชั้นต่างๆ	250
97	ลักษณะการก่อหินของบوروبุดุโร (Borobudur)	251
98	ตำแหน่งภาพสลักนูนต่ำทั้งหมดของบوروبุดุโร (Borobudur)	252
99	ภาพสลักของฐานชั้นล่างที่มุมทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบوروبุดุโร (Borobudur) จากภาพเล่าเรื่องตามคัมภีร์กรรมวิภังค์	253
100	แสดงระเบียบภาพสลักที่เล่าเรื่องชาดก นิยายอวทาน	254
101	ระเบียบภาพสลักเล่าเรื่องพุทธประวัติ	255
102	ระเบียบภาพสลักเล่าเรื่องตามคัมภีร์คันทพยุหะ (พระสุธน)	256
103	แสดงลานประทักษิณชั้นบน ไม่มีภาพสลักใดๆ	257
104	หน้ากาลและโทรณะแบบต่างๆที่บوروبุดุโร (Borobudur)	259
105	“โสมสูตร” แบบต่างๆ ของบوروبุดุโร (Borobudur)	260
106	ภาพถ่ายเก่าจันทิเมนดุต	261
107	ภาพถ่ายปัจจุบันของจันทิเมนดุต (Candi Mendut)	262
108	พระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ภายในจันทิเมนดุต (Candi Mendut)	265
109	ภาพถ่ายเก่าจันทิปะวน (Candi Pawon)	267
110	จันทิปะวน (Candi Pawon) และลักษณะซุ้มภายใน ด้านทิศตะวันออกเฉียง	268
111	ภาพถ่ายเก่าจันทิส่าหรี (Candi Sari)	271
112	จันทิส่าหรี (Candi Sari)	272
113	แสดงรายละเอียดและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันทิส่าหรี (Candi Sari)	273
114	ภายในห้องของจันทิส่าหรี (Candi Sari)	274
115	ชิ้นส่วนองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่พบในพื้นที่ของจันทิส่าหรี (Candi Sari)	275
116	ภาพถ่ายเก่าจันทิเพลาสัน (Candi Plaosan)	276
117	องค์ประกอบในผังบริเวณของจันทิเพลาสัน (Candi Plaosan)	277
118	จันทิบริวารของจันทิเพลาสัน (Candi Plaosan)	278
119	เจดีย์ที่จันทิเพลาสัน (Candi Plaosan)	278

ภาพที่		หน้า
120	จันทิประธานของจันทิเพลาสัน (Candi Plaosan).....	279
121	องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันทิประธาน	280
122	ภายในห้องของจันทิเพลาสัน (Candi Plaosan) พบประติมากรรมพระโพธิสัตว์ ประดิษฐานอยู่ 2 องค์.....	281
123	ภาพถ่ายเก่าของจันทิเซวู (Candi Sewu).....	285
124	กลุ่มอาคารของจันทิเซวู (Candi Sewu).....	286
125	จันทิประธานของกลุ่มอาคารจันทิเซวู (Candi Sewu).....	287
126	จันทิบริวารของกลุ่มอาคารจันทิเซวู (Candi Sewu)	290
127	ทวารบาลรากษสที่จันทิเซวู (Candi Sewu).....	292
128	ภาพถ่ายเก่าจันทิบูบราห์ (Candi Bubrah).....	294
129	จันทิบูบราห์ (Candi Bubrah) ขณะมีการบูรณะซ่อมแซม ภายในพื้นที่พบชิ้นส่วน ประติมากรรมพระพุทธรูปจำนวนมาก.....	295
130	จันทิลัมบัง (Candi Lumbung).....	296
131	องค์ประกอบที่พบในพื้นที่ของจันทิลัมบัง (Candi Lumbung).....	297
132	อาคารประธานของจันทิลัมบัง (Candi Lumbung).....	298
133	ภาพถ่ายเก่าของจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan).....	305
134	ภาพถ่ายเก่าจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) แสดงรายละเอียดส่วนยอดอาคาร	306
135	ภาพถ่ายเก่าจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan).....	307
136	ภาพถ่ายปัจจุบันของจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan).....	308
137	จันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) ด้านทิศใต้ ซึ่งเป็นด้านที่เหลือร่องรอยให้ศึกษาได้ มากที่สุด.....	309
138	องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan).....	310
139	ลักษณะฐานอาคารของจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan).....	312
140	พนักบันไดรูปมกรของจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan).....	313
141	รูปแบบโถงของจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan)	315
142	โสมสูตรรูปมกรที่จันทิกะลาตัน (Candi Kalasan).....	316
143	ภาพถ่ายเก่าจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) ภายในก่ออิฐเป็นทรงแปดเหลี่ยม	317
144	แสดงส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1	318

ภาพที่		หน้า
145	แสดงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan).....	323
146	ประติมากรรมในพุทธศาสนามหายานลักษณะคล้ายคิ้วลึงค์ในศาสนาฮินดู พบที่เขมร ...	332
147	ประติมากรรมในพุทธศาสนามหายานลักษณะคล้ายคิ้วลึงค์ในศาสนาฮินดู พบที่ เวียดนาม	333
148	ส่วนประดับมุมของปราสาทจำลองรูปมกร ลักษณะเดียวกับที่พบในปราสาทจาม.....	335
149	เสาประดับอาคารลายก้านขดที่จันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)	336
150	สรุปตำแหน่งการประดิษฐานพระธยานิพุทธทั้ง 4 ทิศ รวมทั้งทิศเบื้องกลาง	339
151	แสดงตำแหน่งการประดิษฐานพระธยานิพุทธทั้ง 4 ทิศ รวมทั้งทิศเบื้องกลาง	340
152	พระธยานิพุทธ ประดิษฐานภายในเจดีย์วัดราชาธิวาส กรุงเทพมหานคร	346
153	พระธยานิพุทธ ประดิษฐานภายในมณฑปยอดปรางค์ วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร.....	347
154	ประติมากรรมพระโพธิสัตว์ปัทมปาณี 2 กร.....	348
155	พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 8 กร สำริด.....	349
156	ประติมากรรมพระโพธิสัตว์	349
157	พระนางตารา.....	351
158	สภาพปัจจุบันของที่ตั้งวัดเวียง ปัจจุบันมีพระวิหารสร้างทับทรากอาคารเดิม	355
159	สภาพปัจจุบันของพื้นที่ภายในวัดเวียง.....	356
160	ชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม พบบริเวณที่ตั้งวัดเวียง เมืองไชยา.....	357
161	เครื่องปั้นดินเผาและเซรามิกส์ที่พบบริเวณพื้นที่วัดเวียง เมืองไชยา	358
162	ภาพถ่ายเก่า วัดแก้ว เมืองไชยา.....	360
163	ภาพถ่ายเก่าวัดแก้ว เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปี พ.ศ. 2517	361
164	ภาพถ่ายเก่าอาคารวัดแก้ว เมืองไชยา ก่อนการเข้ามาบูรณะของกรมศิลปากร	362
165	ภาพถ่ายเก่าแสดงภายในอาคารและพระพุทธรูปที่ประดิษฐานภายในครรภคฤหะประธาน ของวัดแก้ว เมืองไชยา	363
166	แสดงอาคารวัดแก้ว ด้านทิศตะวันออก.....	365
167	แสดงอาคารวัดแก้ว ด้านทิศตะวันออก ลักษณะเรือนธาตุและเสาประดับผนัง เหมือนกับที่พบในปราสาทจาม	365
168	แสดงรายละเอียดของอาคารวัดแก้ว ด้านทิศตะวันออก	366
169	แสดงภายในห้องครรภคฤหะประธานซึ่งอยู่ด้านทิศตะวันออกของอาคารวัดแก้ว	367

ภาพที่		หน้า
170	สภาพปัจจุบัน อาคารวัดแก้ว ด้านทิศเหนือ.....	368
171	ลักษณะของอาคารวัดแก้ว ด้านทิศเหนือ.....	368
172	รายละเอียดห้องมุขด้านทิศเหนือของอาคารวัดแก้ว	369
173	อาคารวัดแก้ว ด้านทิศตะวันตก.....	369
174	แสดงรายละเอียดอาคารวัดแก้ว ด้านทิศตะวันตก	370
175	อาคารวัดแก้ว ด้านทิศใต้.....	371
176	แสดงรายละเอียดของอาคารวัดแก้ว ด้านทิศใต้.....	372
177	แสดงรายละเอียดส่วนฐานและซุ้มประตูทางเข้าของอาคารวัดแก้ว ด้านทิศใต้.....	373
178	แสดงภายในห้องมุขด้านทิศใต้ของอาคารวัดแก้ว.....	374
179	แสดงรายละเอียดส่วนยอดอาคารของอาคารวัดแก้ว ด้านทิศใต้.....	375
180	ยอดสถูปเจดีย์ ที่พบบริเวณวัดแก้ว เมืองไชยา.....	377
181	สถูปเจดีย์เอวคอด พบบริเวณวัดแก้ว เมืองไชยา	378
182	โบราณวัตถุที่พบบริเวณวัดแก้ว เมืองไชยา	379
183	เซรามิกส์และเครื่องปั้นดินเผาที่พบบริเวณพื้นที่ของวัดแก้ว เมืองไชยา	381
184	ภาพมุมสูงของฐานอาคารวัดหลง เมืองไชยา.....	382
185	สภาพปัจจุบันของอาคารวัดหลง เมืองไชยา.....	383
186	วัดหลง เมืองไชยา ก่อนการเข้ามาบูรณะของกรมศิลปากร.....	384
187	ภาพถ่ายเก่าวัดหลง เมืองไชยา ขณะมีการขุดค้นขุดแต่งของกรมศิลปากร แสดงส่วน ฐานที่มีการใช้บัวลูกแก้วและลวดบัวเหมือนกับระเบียบการใช้องค์ประกอบส่วน ฐานของอาคารวัดแก้ว	385
188	ฐานอาคารวัดหลง ด้านทิศตะวันออก.....	386
189	ลักษณะฐานและทางขึ้นสู่ห้องครรภคฤหะประธานของอาคารวัดหลง ด้านทิศ ตะวันออก.....	387
190	แสดงด้านหน้าทางเข้าห้องครรภคฤหะประธานของวัดหลง เมืองไชยา	388
191	แสดงทางเข้าและลักษณะภายในของห้องครรภคฤหะประธานของวัดหลง เมืองไชยา	389
192	แสดงฐานอาคารวัดหลง ด้านทิศเหนือ.....	390
193	แสดงรายละเอียดส่วนฐานอาคารวัดหลง ด้านทิศเหนือ.....	390
194	แสดงฐานอาคารวัดหลง ด้านทิศตะวันตก	391

ภาพที่		หน้า
195	แสดงรายละเอียดส่วนฐานของอาคารวัดหลง ด้านทิศตะวันตก	391
196	แสดงฐานอาคารวัดหลง ด้านทิศใต้	392
197	แสดงรายละเอียดส่วนฐานของอาคารวัดหลง ด้านทิศใต้	392
198	ประติมากรรมพระนางตารา 8 กร สำริด ศิลปะแบบปาละ	393
199	ลูกปัดและชิ้นส่วนเครื่องประดับหิน	394
200	พระพิมพ์ดินดิบ	394
201	เซรามิกส์และเครื่องถ้วยดินเผาที่พบบริเวณวัดหลง เมืองไชยา	395
202	สรุปสภาพปัจจุบันอาคารวัดแก้ว เมืองไชยา	401
203	ทัศนียภาพ (ภาพ 3 มิติ) การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้ว เมืองไชยา	405
204	เปรียบเทียบภาพถ่ายปัจจุบันกับภาพที่ได้จากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม วัดแก้ว เมืองไชยา	406
205	เปรียบเทียบภาพถ่ายเส้นแสดงสภาพปัจจุบันกับภาพที่ได้จากการสันนิษฐานรูปแบบ สถาปัตยกรรมวัดแก้ว เมืองไชยา	406
206	สรุปสภาพปัจจุบันอาคารวัดหลง เมืองไชยา	410
207	แสดงทัศนียภาพ (ภาพ 3 มิติ) การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดหลง เมืองไชยา	414
208	เปรียบเทียบภาพถ่ายปัจจุบันกับภาพที่ได้จากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม วัดหลง เมืองไชยา	415
209	เปรียบเทียบภาพถ่ายเส้นแสดงสภาพปัจจุบันกับภาพที่ได้จากการสันนิษฐานรูปแบบ สถาปัตยกรรมวัดหลง เมืองไชยา	415
210	เปรียบเทียบลักษณะทางสถาปัตยกรรมของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) และวัดแก้ว.....	421
211	เปรียบเทียบลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุไชยา วัดแก้วและวัดหลง.....	422

สารบัญแนบที่

แนบที่ที่		หน้า
1	แสดงเส้นทางการค้าทางทะเลในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.....	29
2	เขตการค้าของโจฬะทั้งที่อินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	33
3	แสดงการเดินทางจาริกแสวงบุญเพื่อไปศึกษาพระธรรมยังประเทศอินเดียของภิกษุจีน อัจฉิง	36
4	แสดงอาณาเขตและเส้นทางการทำการค้าของอาณาจักรศรีวิชัย	38
5	แสดงตำแหน่งจังหวัดสุราษฎร์ธานีในแผนที่ประเทศไทย	52
6	แสดงเขตอำเภอไชยาและอำเภออื่นๆ ของจังหวัดสุราษฎร์ธานี	53
7	แสดงสภาพภูมิศาสตร์และแม่น้ำสายสำคัญของจังหวัดสุราษฎร์ธานี.....	54
8	แสดงตำแหน่งคาบสมุทรภาคใต้ประเทศไทย.....	55
9	แสดงกลุ่มแคว้นต่างๆในคาบสมุทรภาคใต้.....	57
10	เส้นทางโบราณข้ามคาบสมุทรตอนล่าง.....	60
11	เส้นทางข้ามคาบสมุทรจากตะกั่วป่าไปอ่าวบ้านดอน	61
12	อาณาจักรตุมพูนหรือตุมพูนซึ่งตรงกับตำแหน่งเมืองไชยาและพื้นที่คาบสมุทรภาคใต้ ของไทย	65
13	ที่ตั้งของอาณาจักรจามปา.....	79
14	กลุ่มโบราณสถานที่สำคัญในอาณาจักรจามปา	99
15	แสดงตำแหน่งที่ตั้งของกลุ่มโบราณสถาน.....	110
16	ที่ตั้งของพระบรมธาตุไชยา ตั้งอยู่บนสันทรายไชยา	154
17	แสดงประเทศอินโดนีเซีย เขตชวภาคกลางและเกาะต่างๆ โดยรอบ.....	178
18	ที่ตั้งของจันทิต่างๆ ในเมืองยอก ยาการ์ตา (Yogyakarta) เขตชวภาคกลาง ประเทศ อินโดนีเซีย.....	188
19	แสดงที่ตั้งจันทิตินดูของชวภาคกลาง ได้แก่ จันทิตินดูบนที่ราบสูงเตียงและจันทิปรัม บานัน (Candi Prambanan) ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกับจันทิในพระพุทธศาสนา	196
20	แสดงเขตที่ราบสูงเตียง (Dieng Plateau) ในชวภาคกลาง	197
21	ที่ตั้งจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) ในเขตชวภาคกลาง	203
22	ตำแหน่งที่ตั้งของจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) และจันทิพุทธอื่นๆ.....	204
23	แสดงเส้นทางการจาริกของผู้มาแสวงบุญจากจันทิเมนดุต (Candi Mendut) จันทิปะวน (Candi Pawon) ไปยังบุโรพุทโธ (Borobudur).....	264
24	แสดงเมืองยอก ยาการ์ตาในเขตชวภาคกลางและที่ตั้งจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)	303
25	แสดงเส้นทางระหว่างหมู่บ้านกะลาสันและหมู่บ้านปรัมบานัน.....	304
26	ตำแหน่งที่ตั้งของสถาปัตยกรรมวัดเวียง วัดหลง วัดแก้ว และพระบรมธาตุไชยา.....	352
27	แสดงพื้นที่สันทรายไชยา อันเป็นที่ตั้งของวัดเวียง วัดแก้ว วัดหลง และพระบรมธาตุ ไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.....	354
28	ผังบริเวณปัจจุบันของวัดแก้ว เมืองไชยา	359

แผนที่ที่		หน้า
29	ตำแหน่งที่ตั้งของพระบรมธาตุไชยา และกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดแก้ว วัดหลง ที่ตั้งอยู่บนสันทรายไชยา มีคลองไชยาไหลผ่าน	416
30	แสดงลำดับการเข้าถึงจากอ่าวบ้านดอนของพระบรมธาตุไชยา และกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดแก้ว วัดหลง.....	417

สารบัญถายเส้น

ถายเส้นที่		หน้า
1	เปรียบเทียบเจดีย์คิริเวหระ (Kiri Vehera) ของศรีลังกาและเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาของพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช ซึ่งเชื่อว่าสร้างครอบทับเจดีย์องค์เดิมแบบศรีวิชัย	49
2	ลักษณะลวดถาย “ฉ่าง ซา (Chang sha)” ที่พบในเมืองไชยา.....	70
3	ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนถายดอกไม้ สมัยราชวงศ์ถัง	71
4	ผั่งพื้น Candi Bukit Batu Pahat	84
5	แบบสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม Candi Bukit Batu Pahat	85
6	ภาพจากประติมากรรม แสดงลักษณะการแต่งกายของชาวจาม (ชาย)	94
7	ภาพจากประติมากรรม แสดงลักษณะการแต่งกายของชาวจาม (หญิง)	95
8	ภาพจากประติมากรรม แสดงลักษณะเครื่องประดับศีรษะของชาวจาม	96
9	แสดงผั่งอาคารของจาม	106
10	แสดงการแบ่งอาคารออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนฐาน เรือนธาตุและส่วนยอด	107
11	พระคณศอค์ประทับยืน	115
12	พระคณศอค์ประทับนั่ง	117
13	แสดงผั่งบริเวณปราสาทฮัวถาย (Hoa Lai) และกาลานที่อยู่ทางทิศเหนือ	121
14	ผั่งพื้นปราสาทมิเชิน A1	127
15	รูปด้านปราสาทมิเชิน A1 (My Son A1)	128
16	แสดงผั่งพื้นปราสาทโปนาการ์ (Po Nagar)	131
17	แสดงรูปด้านปราสาทโปนาการ์ (Po Nagar)	132
18	แสดงผั่งพื้นปราสาทโพกลวงการาย (Po Klaung Garai)	134
19	แสดงรูปด้านปราสาทโพกลวงการาย (Po Klaung Garai)	135
20	พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท ศิลปะดงเตือง (Dong Duong)	145
21	ผั่งบริเวณ (ปัจจุบัน) ของวัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี	158
22	แสดงผั่งพื้นที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในระยะที่ 1 ของพระบรมธาตุไชยา	163
23	เปรียบเทียบผั่งพื้นอาคารมิเชิน E1 (My Son E1) ของจามกับผั่งพื้นพระบรมธาตุไชยาที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในระยะที่ 1	164
24	เปรียบเทียบผั่งอาคารของจามกับผั่งอาคารที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในระยะที่ 2	168
25	แบบสันนิษฐาน ผั่งพื้นและผั่งหลังคาของพระบรมธาตุไชยาระยะที่ 3	171
26	ปราสาทสมัยมิเชิน A1 (My Son A1) และภาพขยาย “กลศะ”	173
27	ผั่งพื้นจันทีอรชุน (Candi Arjuno)	199
28	รูปด้านจันทีอรชุน (Candi Arjuno)	200
29	ผั่งพื้นจันทีภิมะ (Candi Bima)	201
30	ผั่งบริเวณกลุ่มอาคารของจันทีปรัมบานัน (Candi Prambanan)	207
31	กลุ่มอาคารของจันทีปรัมบานัน (Candi Prambanan)	208

ลายเส้นที่	หน้า
32 แสดงประติมากรรมที่ประดิษฐานอยู่ในแต่ละอาคารของกลุ่มจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan).....	210
33 รูปตัดจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) ด้านทิศตะวันออก-ตะวันตก.....	211
34 รูปตัดจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) ด้านทิศเหนือ-ใต้	212
35 ประติมากรรมพระศิวะ ที่ประดิษฐานอยู่ภายในทิศเบื้องกลางของจันทิศิวะ (Candi Siwa)	214
36 ประติมากรรมพระนางทุรคา ประดิษฐานอยู่ทางทิศเหนือของจันทิศิวะ (Candi Siwa) .	215
37 ประติมากรรมพระคเณศ ประดิษฐานอยู่ทางทิศตะวันตกของจันทิศิวะ (Candi Siwa) ..	216
38 ประติมากรรมพระพรหม ประดิษฐานอยู่ภายในจันทิพระพรหม (Candi Brahma).....	217
39 ประติมากรรมพระวิษณุ ประดิษฐานอยู่ภายในจันทิวิษณุ (Candi Wisnu).....	218
40 แสดงผังพื้นจันทิศิวะ (Candi Siwa).....	223
41 แสดงรูปด้านจันทิศิวะ (Candi Siwa).....	224
42 รูปด้านจันทิ Apit	234
43 รูปตัดแสดงห้องภายในของจันทิบริวาร (Candi Perwara).....	237
44 แสดงรูปด้านเจดีย์โปร่งที่ลานประทักษิณกลมชั้นที่ 1 ลักษณะการก่อหินเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส.....	244
45 แสดงรูปด้านเจดีย์โปร่งที่ลานประทักษิณกลมชั้นที่ 2 และ 3 ลักษณะการก่อหินเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน	245
46 ผังพื้นและรูปตัดของบุโรพุทโธ (Borobudur).....	247
47 ขยายรูปตัดของบุโรพุทโธ (Borobudur).....	248
48 รูปตัดของบุโรพุทโธ (Borobudur) แสดงคติของกามธาตุ รูปธาตุ และอรุธาตุ	249
49 ผังพื้นจันทิเมนดุต (Candi Mendut).....	262
50 รูปด้านจันทิเมนดุต (Candi Mendut)	263
51 ประติมากรรมภายในจันทิเมนดุต (Candi Mendut).....	266
52 ผังพื้นจันทิปะวน (Candi Pawon).....	269
53 รูปด้านจันทิปะวน (Candi Pawon).....	270
54 ผังบริเวณของจันทิเพลาสัน (Candi Plaosan).....	282
55 ผังพื้นของจันทิเพลาสัน (Candi Plaosan).....	283
56 แสดงผังพื้นของจันทิเซวู (Candi Sewu).....	288
57 รูปด้านของจันทิเซวู (Candi Sewu).....	289
58 จันทิบริวารของจันทิเซวู (Candi Sewu) (แบบมีมุขยื่นหลังกาลาดลงเป็นวงโค้งปลายงอนขึ้น).....	291
59 ผังพื้นจันทิลัมบัง (Lumbung) (จันทิประธาน)	299
60 รูปด้านจันทิบริวารของจันทิลัมบัง (Lumbung)	300

ลายเส้นที่	หน้า
61	ผังพื้นจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)..... 319
62	ผังหลังคาจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)..... 320
63	รูปด้านจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ที่ได้จากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม..... 321
64	รูปตัดจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ที่ได้จากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม... 322
65	ซุ้มโถงทางเข้าของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)..... 324
66	ซุ้มโถงที่ขนาบซุ้มทางเข้าของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)..... 325
67	ซุ้มโถงที่ผนังส่วนย่อมุมของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)..... 326
68	ซุ้มโถงที่ส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 ของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)..... 327
69	ซุ้มโถงที่ส่วนยอดอาคารชั้นที่ 2 และ 3 ของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)..... 328
70	สถูปเจดีย์บนส่วนยอดอาคารของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)..... 329
71	ส่วนยอดอาคารของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)..... 329
72	พระธยานิพุทธมหาไวโรจนะ ปางปฐมเทศนา ประดิษฐานอยู่ตำแหน่งตรงเบื้องกลาง ภายในศาสนสถาน..... 341
73	พระธยานิพุทธรัตนสัมภวะ ปางประทานพร ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศใต้ ของศาสนสถาน..... 342
74	พระธยานิพุทธอมิตาภะ ปางสมาธิ ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศตะวันตกของ ศาสนสถาน..... 343
75	พระธยานิพุทธโอมขลิตี ปางประทานอภัย ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศเหนือ ของศาสนสถาน..... 344
76	พระธยานิพุทธอภิชโยภะ ปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศตะวันออก ของศาสนสถาน..... 345
77	ผังพื้นอาคารวัดแก้ว เมืองไชยา..... 398
78	รูปด้านอาคารวัดแก้ว เมืองไชยา ด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ (สภาพปัจจุบัน)..... 399
79	รูปด้านอาคารวัดแก้ว เมืองไชยา ด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ (สภาพปัจจุบัน)..... 400
80	แสดงการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้ว เมืองไชยา..... 402
81	แสดงรูปตัดอาคารซึ่งได้จากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้ว เมืองไชยา..... 403
82	ผังหลังคาจากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้ว เมืองไชยา..... 404
83	ผังพื้นอาคารวัดหลง เมืองไชยา..... 408
84	สภาพปัจจุบัน สถาปัตยกรรมวัดหลง เมืองไชยา..... 409
85	การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดหลง เมืองไชยา..... 411
86	แสดงรูปตัดอาคารซึ่งได้จากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดหลง เมืองไชยา..... 412
87	ผังหลังคาจากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดหลง เมืองไชยา..... 413

บทที่ 1

บทนำ

“The language of architecture is formed, defined and left behind in history, together with the very idea of architecture.”

Manfredo Tafuri¹

1. ความเป็นมาของโครงการและความสำคัญของปัญหา

“ศรีวิชัย”² ชื่อของอาณาจักรการค้าทางทะเลที่มีอาณาเขตกว้างขวางครอบคลุมไปถึงพื้นที่คาบสมุทรมลและบริเวณที่เป็นหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาทิ คาบสมุทรมลายู เกาะสุมาตรา และเกาะชวา การศึกษาเรื่องราวของอาณาจักรศรีวิชัย ได้รับความสนใจจากนักประวัติศาสตร์ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศจำนวนมาก สืบเนื่องมาจากการพบหลักฐานที่สามารถเชื่อมโยงกับรัฐการค้าศรีวิชัยได้ในหลายพื้นที่ ทั้งในประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซียและบริเวณภาคใต้ของไทย ส่งผลให้มีการศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัยในหลายด้านหลากหลายมิติทั้งทางด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม การศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัยที่ผ่านมา ก่อให้เกิดการตั้งคำถามต่อทฤษฎีต่างๆ ที่ปัจจุบันก็ยังไม่มียุทธศาสตร์แน่ชัด อาทิ ชื่อเรียกที่ยัง “ไม่ลงตัว” มีการเสนอให้เปลี่ยนชื่อจาก “ศรีวิชัย” มาเป็นอาณาจักรไศเลนทร์ ราชาอาณาจักรหมู่เกาะ หรือรัฐชวาจะ รวมไปถึงการพยายามจำกัด “คำนิยาม” เพื่ออธิบายสภาพสังคมและการเมืองของศรีวิชัยว่ามีการปกครองแบบใด คือเป็นรัฐอาณาจักรหรือสมาพันธรัฐ รวมไปถึงเรื่องที่ตั้งของเมืองหลวงหรือศูนย์กลางของอาณาจักรที่ปัจจุบันก็ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ นักวิชาการส่วนหนึ่งเชื่อว่าเมืองหลวงของอาณาจักรศรีวิชัยอยู่ที่เมืองปาเล็มบังบนเกาะสุมาตรา บางส่วนเชื่อว่าอยู่ที่เกาะชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซียและสุดท้ายเชื่อว่าอยู่ที่ประเทศไทย คือที่เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี นอกจากนี้ ปัจจุบันยังมีทฤษฎีใหม่ที่เชื่อว่า ศรีวิชัยอาจมิได้เป็นอาณาจักรเพราะไม่ได้ถูกปกครองโดยกษัตริย์ที่เป็นเจ้าของอาณาเขตทั้งหมด แต่น่าจะเป็นลักษณะของชุมชนที่แบ่งออกเป็นหลายกลุ่มหลายแคว้น มีอำนาจขึ้น-ลงตามช่วงเวลาและ

¹Manfredo Tafuri, *Architecture and Utopia* (Mass: MIT Press, 1976), 228.

²“ศรีวิชัย” ชื่อนี้ยังคงมีปัญหาในการใช้ สืบเนื่องมาจากความไม่ลงตัวทางวิชาการในระดับหลักฐาน ข้อเท็จจริงและข้อสันนิษฐานที่สอดคล้องกัน อีกทั้งเรื่องอาณาเขต เมืองหลวง และลักษณะความสัมพันธ์ภายในรัฐที่ยังมีข้อถกเถียง และถือเป็นปัญหาประการหนึ่งของนักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ดู O.W.Wolters, *Early Indonesian commerce: A study of the origins of Srivijaya* (London: Cornell University Press, 1965), 15-29. ทั้งนี้ เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาและสร้างความเข้าใจตรงกัน จึงจำเป็นต้องใช้ชื่อนี้ตามเอกสารต้นหลายฉบับ การใช้คำว่า “ศรีวิชัย” “อาณาจักรศรีวิชัย” “รัฐศรีวิชัย” หรือ “สมาพันธรัฐศรีวิชัย” ในที่นี้จึงแสดงถึงความหมายโดยรวมของดินแดนการค้าทางทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-18 โดยพบว่ามี สภาพทางสังคม เศรษฐกิจ รูปแบบศิลปะรวมถึงวัฒนธรรมบางประการร่วมกัน

ความสำคัญของพื้นที่ในฐานะเมืองท่าส่งออกและผลิตสินค้าสำคัญ ความรุ่งเรืองของอาณาจักรอาจอยู่ในช่วงระยะเวลาสั้นๆ และส่งผลให้ความสำคัญของพื้นที่ในแต่ละช่วงเวลามีลักษณะที่ไม่อยู่นิ่ง เรียกได้ว่าเป็นรัฐที่อยู่ท่ามกลางความเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจ การค้าและการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยภายนอก อาทิ นโยบายการค้าของจีน ความนิยมและประเภทของสินค้ารวมทั้งปัจจัยภายในอย่างความเข้มแข็งของผู้นำก็น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ทฤษฎีดังกล่าวล้วนเป็นเรื่องที่ยังต้องศึกษาเพื่อหาคำตอบหรือรอหลักฐานเพื่อหาข้อสรุปที่ชัดเจนกันต่อไป

อย่างไรก็ตาม หากใช้หลักฐานทางด้านศิลปะและสถาปัตยกรรมเป็นตัวกำหนดแล้วจะพบว่า ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-15 ถือได้ว่าเป็นยุคทองหรือช่วงเวลาที่สำคัญและรุ่งเรืองสูงสุดของอาณาจักรศรีวิชัย ความเจริญที่นำไปปรากฏให้เห็นได้อย่างเด่นชัดในพื้นที่ของเกาะชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย หลักฐานสำคัญคือการพบศาสนสถานประเภทจันทิ³ สถาปัตยกรรมศรีวิชัยประจำราชวงศ์ไศเลนทร์ของชวาภาคกลางที่สร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก และเมื่อศึกษาในรายละเอียดของสถาปัตยกรรมดังกล่าวจะพบว่า จันทิของราชวงศ์ไศเลนทร์ใช้การออกแบบและวางผังด้วยคติของศาสนาพุทธนิกายมหายานแบบตันตระซึ่งเข้ามามีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการออกแบบสถาปัตยกรรมของอาณาจักรศรีวิชัย นอกจากศาสนสถานบุโรพุทโธ (Borobudur) ซึ่งถือว่าเป็นจันทิที่มีขนาดใหญ่และมีชื่อเสียงที่สุดของประเทศอินโดนีเซียแล้ว จันทิส่วนหนึ่งใช้การทำแผนผังเป็นรูปกากบาท (cruciform plan) ลักษณะดังกล่าวถือว่าอยู่ในช่วงศิลปะชวาภาคกลางตอนปลาย⁴ ภายในอาคารมีการประดิษฐานพระยานิพุทธรทั้ง 4 ทิศรวมทั้งทิศเบื้องกลาง อันได้แก่ พระยานิพุทธรตันสัมภาวะ ปางประทานพร ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศใต้ พระยานิพุทธรอมิตาภา ปางสมาธิ ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศตะวันตก พระยานิพุทธรโอมพลิติ ปางประทานอภัย ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศเหนือ พระยานิพุทธรอักษะโยคะ ปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศตะวันออกและพระยานิพุทธรมหาไวโรจนะ ปางปฐมเทศนา ประดิษฐานอยู่ตำแหน่งศูนย์กลางภายในศาสนสถานในฐานะทิศเบื้องกลาง ส่วนภายในห้องโถงของอาคารหรือครรภคฤหะประธานนั้น มักประดิษฐานประติมากรรมพระโพธิสัตว์ จันทิในชวาภาคกลางมีเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญคือ การประดับสถาปัตยกรรมชั้นหลังคาแต่ละชั้นรวมทั้งบนยอดสูงสุดของอาคารด้วย

³จันทิ (candi) คือ สถาปัตยกรรมประเภทศาสนสถาน พบในประเทศอินโดนีเซียและมาเลเซีย ส่วนใหญ่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานรูปเคารพและอุทิศให้กับบรรพบุรุษ มีทั้งที่เป็นศาสนสถานแบบพุทธและฮินดู การออกแบบใช้คติจักรวาลโดยแบ่งอาคารเป็น 3 ส่วน คือ ฐาน (บาดาล) เรือนธาตุ (โลก) และชั้นหลังคา (สวรรค์)

⁴ใช้หลักการแบ่งยุคสมัยทางศิลปะของอินโดนีเซียโดยสังเขปได้เป็น ชวาภาคกลางตอนต้น ชวาภาคกลางตอนกลาง ชวาภาคกลางตอนปลาย ชวาภาคตะวันออกและบาหลี ทั้งนี้สามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน เชษฐ ติงสัญชลี, ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, 2558), 186.

สำหรับประเทศไทยนั้น มีการพบหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นว่า ในสมัยศรีวิชัย พื้นที่บริเวณภาคใต้ โดยเฉพาะอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีน่าจะมีความเกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณสถานทั้งที่พบในรัฐเคดะห์ ประเทศมาเลเซีย และพื้นที่ของเกาะชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย เนื่องจากพบรูปแบบศิลปะที่มีความคล้ายคลึงกัน ทั้งในส่วนของประติมากรรมและสถาปัตยกรรม จนสามารถระบุได้ว่า น่าจะได้รับอิทธิพลศิลปะสมัยหลังคุปตะและศิลปะปาละจากอินเดีย โดยเฉพาะรูปแบบของสถูปเจดีย์ที่ประดับอยู่บนชั้นหลังคารวมทั้งบนยอดสูงสุดของอาคาร ทั้งที่พบในชวาภาคกลางและเมืองไชยา ถือว่ามีความเชื่อมโยงกันอย่างยิ่ง แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ทั้งสองแห่งต่างก็เคยเป็นดินแดนที่มีความเจริญทางด้านศิลปวัฒนธรรมร่วมกัน ซึ่งน่าจะพัฒนาขึ้นมาจากการที่บริเวณดังกล่าวมีการติดต่อค้าขายทางทะเลจนเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญของภูมิภาค นอกจากนี้บรรดาศิลปวัตถุต่างๆ อาทิ ประติมากรรมเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ประติมากรรมพระโพธิสัตว์ ลูกปัด เหริยัญและเงินตราจากต่างประเทศที่พบบริเวณเมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก็มีรูปแบบที่เชื่อมโยงกับศิลปะของชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซียด้วยเช่นกัน

นอกจากหลักฐานดังกล่าวแล้ว สถาปัตยกรรมก็นับเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญ จนอาจกล่าวได้ว่าสำคัญที่สุด ที่จะแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมและพลวัตของคนในท้องถิ่น สถาปัตยกรรมศรีวิชัยในดินแดนภาคใต้ของไยนั้น แม้จะมีจำนวนไม่มากและบางแห่งถูกซ่อมแปลงจนรูปแบบศิลปะดั้งเดิมถูกบิดเบือน อาทิ พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี รวมทั้งเจดีย์ 5 ยอดแบบศรีวิชัยที่สันนิษฐานว่าถูกสร้างครอบด้วยเจดีย์กลมแบบลังกาของวัดพระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช อย่างไรก็ตาม ยังมีกลุ่มโบราณสถานอีกแห่งหนึ่ง ที่แม้ปัจจุบันจะเหลือเพียงทรากอาคาร แต่ด้วยลักษณะตำแหน่ง ที่ตั้งอยู่บนสันทรายไชยา รวมทั้งการพบร่องรอยทางโบราณคดี ตลอดจนลักษณะของศิลปกรรมบางส่วน ทำให้มั่นใจได้ว่าอาคารดังกล่าวน่าจะถูกสร้างขึ้นในสมัยศรีวิชัยประมาณพุทธศตวรรษที่ 14-15 อีกทั้งน่าจะเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญยิ่งของเมืองโบราณไชยา อาคารดังกล่าวคือ วัดเวียง วัดหลงและวัดแก้ว

วัดเวียง วัดหลงและวัดแก้ว ตั้งอยู่ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นศาสนสถาน 3 หลังที่สร้างขึ้นเรียงกันโดยมีระยะห่างต่อกันประมาณ 500 เมตร ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าอาคารทั้ง 3 หลัง ดังกล่าวคือ ศาสนสถานที่ถูกกล่าวถึงในจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318 (ในอดีตเรียกว่าจารึกหลักที่ 23 วัดเสมาเมือง) ที่กล่าวถึงพระเจ้ากรุงศรีวิชัยมีรับสั่งให้สร้างปราสาทอิฐ 3 หลัง เพื่อเป็นที่บูชาพระโพธิสัตว์เจ้าผู้ถือดอกบัว (พระโพธิสัตว์ปัทมปาณี) พระผู้ผจญพญามาร และพระโพธิสัตว์เจ้าผู้ถือวชิระ (พระโพธิสัตว์วชิรปาณี) ระบุปีที่จารึกเป็นมหัศกราช 697 ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 1318 ส่วนด้านที่ 2 กล่าวถึงพระราชธิดาผู้มีนามว่าวิษณุ ทรงเป็นศรีมหาราชหรือกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่แห่งราชวงศ์ไศเลนทร์ จารึกดังกล่าวจึงถือเป็นกุญแจสำคัญที่จะใช้เป็นแนวทางในการศึกษาถึงรูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรมของอาคารวัดเวียง วัดหลงและวัดแก้วได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ เป็นที่น่าเสียดายว่าพื้นที่ของวัดเวียง ปัจจุบันมีอาคารอื่นสร้างทับจนไม่สามารถศึกษาร่องรอยของอาคารเก่าได้ จะมีก็แต่เพียงวัดแก้วและวัดหลงเท่านั้น ที่ยังคงเหลือทรากอาคารและร่องรอยศิลปะบางส่วน นักวิชาการและนักประวัติศาสตร์ศิลปะส่วนใหญ่ให้ความเห็นตรงกันว่า รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารทั้งสองหลังดังกล่าวมีลักษณะคล้ายกับจันทิ ศาสนสถานของราชวงศ์ไศเลนทร์ในชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย ทั้งรูปแบบการวางผังและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม จนสามารถสันนิษฐานในเบื้องต้นได้ว่าพื้นที่

บริเวณเมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งตั้งอยู่บริเวณคาบสมุทรภาคใต้ของไทยจะต้องมีความสัมพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่งกับพื้นที่ของเกาะชวภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซียในสมัยศรีวิชัยอย่างแน่นอน

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาร่องรอยของศิลปกรรมบางส่วนของอาคารวัดแก้ว โดยเฉพาะองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมจะพบว่า มีรูปแบบศิลปะจามปรากฏอยู่ด้วย อาทิ ชุ่มประตู่จำลอง บริเวณทางเข้าอาคารด้านทิศใต้ เสาประดับผนัง รวมทั้งลักษณะการก่ออิฐ จึงเกิดประเด็นที่นำศึกษาว่า รูปแบบศิลปกรรมที่พบของอาคารวัดแก้ว และวัดหลงจะสามารถสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทและความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของอาณาจักรจามปาและศรีวิชัยที่มีต่อเมืองไชยาได้หรือไม่ และเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะใด โดยเฉพาะเมื่อใช้ลักษณะการศึกษาแบบวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Study) ผ่านกรอบการศึกษาจากทฤษฎีเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural Economics)⁵ ซึ่งถือเป็นทฤษฎีการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมแนวใหม่ โดยแสดงผลการวิเคราะห์ผ่านกระบวนการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม

ดังนั้น การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานี กับสถาปัตยกรรมจันทิ ชวภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย โดยเน้นการขึ้นรูปแบบสถาปัตยกรรม จึงน่าจะเป็นการศึกษาที่สร้างความกระจ่างมากขึ้นเกี่ยวกับที่มาของสถาปัตยกรรมศรีวิชัยบริเวณภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะในสมัยที่ราชวงศ์ไศเลนทร์มีอำนาจสูงสุด นอกจากนี้ แบบสถาปัตยกรรมที่ได้จากการสันนิษฐานรูปแบบนี้ น่าจะยังประโยชน์ต่อการใช้เป็นหลักฐานที่สามารถยืนยันข้อสันนิษฐานหรือข้อมูลทางประวัติศาสตร์ด้านอื่นๆ อาทิ ด้านสังคม การเมืองและเศรษฐกิจของเมืองไชยา ในสมัยศรีวิชัยได้เป็นอย่างดี ถือเป็นการพัฒนาและต่อยอดองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ก้าวหน้าได้อีกทางหนึ่ง

2. ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

2.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา รวมทั้งรูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของอาคารวัดแก้วและวัดหลง โดยเน้นการเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมจันทิในชวภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย ผ่านกระบวนการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม ทั้งนี้จะศึกษาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ จารึก ตำรา เอกสารทางวิชาการ ตลอดจนโบราณสถานและศิลปวัตถุอื่นๆที่เกี่ยวข้องกัน โดยจะวิเคราะห์ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ตำแหน่งที่ตั้ง คติความเชื่อ รูปแบบการ

⁵เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural Economics) ถือเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและระบบเศรษฐกิจ โดยพยายามที่จะศึกษาถึงความสัมพันธ์หรือผลกระทบที่มีต่อกันระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ทั้งในลักษณะที่เศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดวัฒนธรรมและวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดเศรษฐกิจ เพื่อเป็นหนทางไปสู่การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม

วางผัง เทคนิควิธีที่ใช้ในการก่อสร้าง วัสดุ และการประดับตกแต่งอาคาร เพื่อนำไปสู่กระบวนการ สันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม

2.2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์และประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรมของราชวงศ์ไศเลนทร์ทั้งในชาว ภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซียและเมืองไฮยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีผ่านกรอบการศึกษาของทฤษฎี เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม อันจะนำไปสู่การวิเคราะห์สภาพสังคม การเมืองและเศรษฐกิจของรัฐการค้า ศรีวิชัยในที่สุด

3. ประโยชน์ของการศึกษา

3.1 ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบเศรษฐกิจ ศาสนาและสถาปัตยกรรมของ ราชวงศ์ไศเลนทร์ทั้งในชาวภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซียและเมืองไฮยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

3.2 ทราบถึงประวัติความเป็นมา รูปแบบทางศิลปะสถาปัตยกรรม ลักษณะ ประเภทของ อาคาร การวางผัง การก่อสร้างและการประดับตกแต่งอาคารของสถาปัตยกรรมในราชวงศ์ไศเลนทร์ทั้ง ในชาวภาคกลางและเมืองไฮยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

3.3 เกิดองค์ความรู้ใหม่จากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

4. สมมติฐานการศึกษา

สถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานี น่าจะเป็นอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อ อุทิศให้กับบรรพบุรุษ ใช้คติแบบพุทธมหายานต้นตระกูลโดยมีการประดิษฐานพระธยานิพุทธเจ้าทั้ง 4 ทิศ รวมทั้งทิศเบื้องกลาง อีกทั้งน่าจะมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะผังพื้น และการประดับส่วน ยอดด้วยเจดีย์คล้ายกับสถาปัตยกรรมจันท์ ในชาวภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย และเมื่อวิเคราะห์ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นจากการสันนิษฐานนี้ น่าจะสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิง อำนาจ คือเป็นส่วนหนึ่งของรัฐศรีวิชัยในฐานะเมืองท่าสำคัญทางการค้าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-15 โดยอาจมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับราชวงศ์ไศเลนทร์จากชาวภาคกลางด้วย ส่วนรายละเอียดใน การประดับตกแต่งอาคาร น่าจะเป็นแบบท้องถิ่นไฮยาผสมผสานกับศิลปะจามจนเกิดเป็นความโดดเด่น มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง เนื่องจากดินแดนเหล่านี้ต่างได้รับตัวแบบทางวัฒนธรรมอินเดียร่วมกันและ ในเวลาพร้อมๆกัน อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่เมืองไฮยาเป็นเมืองท่าการค้าสำคัญของอาณาจักร ศรีวิชัยในช่วงเวลาดังกล่าวนั่นเอง

5. ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานี กับ สถาปัตยกรรมจันท์ ชาวภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วนคือ การศึกษาใน ประเทศและต่างประเทศ โดยในประเทศจะทำการศึกษาประวัติศาสตร์ของคาบสมุทรภาคใต้โดยรวม

และศึกษาเชิงลึกในบริเวณพื้นที่ของเมืองโบราณไชยา กรณีของวัดเวียงที่เชื่อว่าสร้างขึ้นพร้อมกันกับ วัดแก้วและวัดหลงนั้น ปัจจุบันไม่พบร่องรอยอาคารเดิมจึงจะทำการศึกษาจากหลักฐานด้านจารึก ตำนานและเอกสารเท่าที่อำนวย ส่วนวัดแก้วและวัดหลงซึ่งปัจจุบันยังคงเหลือทรากอาคารให้ศึกษาได้ บางส่วน จะทำการศึกษารูปแบบของสถาปัตยกรรมโดยละเอียด ทั้งนี้จะแบ่งการศึกษาออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

5.1 ลักษณะอาคาร จะทำการศึกษาถึง

5.1.1 ประวัติของการสร้างและการบูรณะ (ถ้ามี)

5.1.2 ประเภทของอาคาร หน้าที่หรือประโยชน์ใช้สอย

5.1.3 ลักษณะการออกแบบ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของอาคาร รวมถึง ปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการออกแบบทางสถาปัตยกรรม

5.1.4 โครงสร้างของอาคาร เทคนิควิธี และวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างอาคาร

5.1.5 ลักษณะของแบบศิลปกรรม การประดับตกแต่งอาคาร

5.2 การวางผังบริเวณและลักษณะความสัมพันธ์ของอาคารแต่ละหลังจะทำการศึกษาถึง คติ สัญลักษณ์ และความหมายที่เกิดขึ้นจากการวางผังอาคาร

5.3 ลักษณะทางประติมานวิทยา

5.4 การประเมินคุณค่าทางศิลปกรรม

กรณีศึกษาในต่างประเทศ จะทำการศึกษาลักษณะ รูปแบบทางศิลปะสถาปัตยกรรมของ จันท์ในชาวภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย โดยเน้นการศึกษาและเก็บข้อมูลในภาพรวมเพื่อนำมา เปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลงเท่านั้น และเนื่องจากจันท์ในชาวภาคกลาง มีอยู่เป็น จำนวนมากจึงต้องเก็บข้อมูลโดยเลือกจันท์ที่สำคัญและมีความเกี่ยวเนื่องกับสถาปัตยกรรมวัดแก้ว วัดหลง เมืองไชยามากที่สุด

6. วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาจะใช้ในรูปแบบของการพรรณนา (Description Research) ในส่วนที่เกี่ยวข้อง กับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ หรือรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในเอกสารหลักฐาน รวมทั้งใช้ วิธีวิเคราะห์ (Analytical Research) ในส่วนที่ต้องการเปรียบเทียบเพื่อนำไปสู่การกำหนดรูปแบบ สถาปัตยกรรม ทั้งนี้จะกำหนดวิธีการศึกษาให้เป็นไปตามขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

6.1 การเก็บข้อมูล คือ การศึกษาหาข้อมูลเบื้องต้นเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐาน จาก แหล่งข้อมูลประเภทต่างๆ อาทิ ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ การเมืองการปกครอง ศาสนา สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นข้อมูลดิบเบื้องต้นที่ใช้ในการวิเคราะห์ เปรียบเทียบและสนับสนุน ทั้งนี้ จะแบ่งข้อมูลออกเป็น 3 ประเภท คือ

6.1.1 ข้อมูลด้านเอกสาร เป็นข้อมูลที่ได้จากเอกสารทางวิชาการ หนังสือ บทความ จดหมาย บันทึก รวมทั้งงานวิจัยต่างๆที่เคยมีการศึกษาไว้แล้ว

6.1.2 ข้อมูลภาคสนาม เป็นข้อมูลทางกายภาพที่ได้จากการศึกษาในสถานที่จริงโดยผ่านกระบวนการสำรวจรังวัดและถ่ายภาพ

6.1.3 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เป็นข้อมูลที่ได้จากการสอบถามบุคคลที่มีความรู้ ความชำนาญ หรือมีความสามารถเฉพาะด้าน

6.2 การจัดลำดับข้อมูล คือ การนำข้อมูลดิบเบื้องต้นทั้งหมดที่ได้จากการเก็บข้อมูล (ในข้อ 6.1) มาทำการจัดกลุ่ม แยกแยะ และแบ่งประเภทเพื่อใช้เป็นฐานความรู้ในการวิเคราะห์ต่อไป

6.3 การวิเคราะห์ข้อมูล คือ การประเมินผลจากข้อมูลเบื้องต้นทั้งหมด โดยเปรียบเทียบอ้างอิงอย่างเป็นเหตุเป็นผลและรอบด้าน ทั้งนี้ต้องอาศัยข้อมูลทางประวัติศาสตร์และรูปแบบทางศิลปกรรมที่ปรากฏเป็นตัวกำหนด

6.4 การสรุปผล คือ การอธิบายผลของการศึกษาทั้งหมดให้ออกมาเป็นรูปธรรมชัดเจน ทั้งการอธิบายผ่านตัวหนังสือ ภาพถ่ายและการเขียนภาพหลายเส้นประกอบ

7. ข้อจำกัดทางการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ สามารถทำการศึกษาโดยเก็บข้อมูลภาคสนามได้เฉพาะอาคารวัดแก้วและวัดหลง เมืองไชยาเท่านั้น แม้ในจารึกจะระบุว่าวัดเวียงเป็นศาสนสถานที่สร้างขึ้นพร้อมกันกับวัดแก้วและวัดหลง แต่เนื่องจากปัจจุบันไม่เหลือซากอาคารให้ศึกษาได้ จึงต้องอาศัยข้อมูลด้านจารึกตำนาน ภาพถ่ายเก่า (ถ้ามี) และเอกสารอื่นๆเป็นสำคัญ การศึกษานี้จึงจะเน้นศึกษาเพียง 2 อาคารเท่านั้น คือ อาคารวัดแก้วและวัดหลง

8. ข้อตกลงเบื้องต้น

การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานีกับสถาปัตยกรรมจันท์ ชาวภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย มีความมุ่งหมายที่จะศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมศรีวิชัยในเมืองไชยา ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 เป็นสำคัญ ศิลปกรรมหรือประติมากรรมในสมัยอื่นๆ เช่น ศิลปะอยุธยา ซึ่งในเบื้องต้นพบว่ามี การต่อเติมหรือซ่อมแปลงขึ้นภายหลัง จะมีได้ถูกนำมาพิจารณาในการวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมแต่อย่างใด

บทที่ 2
ทบทวนวรรณกรรม สมมติฐานและทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

“Theory is not a pair of glasses; it is rather like a pair of guns;
It does not enable one to see better but to fight better.”
Jose' G. Merquior.³

ชาตินิยมของการศึกษาประวัติศาสตร์สู่การศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัยแบบองค์รวม

การศึกษาเรื่องราวของอาณาจักรศรีวิชัยนั้น ต้องยอมรับว่าที่ผ่านมานักประวัติศาสตร์ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนหนึ่งศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัยควบคู่ไปกับกระแสชาตินิยมในลักษณะที่เรียกว่า “ล้าหลังลั้งชาติ”⁴ คือต่างฝ่ายต่างก็พยายามที่จะวิเคราะห์และตีความหลักฐานต่างๆ เพื่อยืนยันความเป็นเมืองหลวงหรือศูนย์กลางอาณาจักรศรีวิชัยในประเทศของตน ประวัติศาสตร์ของ “การศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัย” ที่ผ่านมาโดยเฉพาะในประเทศไทย จึงถือเป็น “การพัฒนาที่ย่ำอยู่กับที่” เนื่องจากเป็นการศึกษาที่ตั้งหรือผลการศึกษาไว้ล่วงหน้า คือพยายามหาข้อมูลและหลักฐานที่จะสนับสนุนสมมติฐานและสร้างข้อสรุปที่ว่า “ไชยาเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรศรีวิชัย” ประจักษ์พยานทางวิชาการที่สำคัญ คือการจัดงานสัมมนาทั้ง 2 ครั้งใน พ.ศ. 2525 และ พ.ศ. 2527 ที่ต่อมาถูกตีพิมพ์เป็นรายงานทางวิชาการ ได้แก่ “รายงานการสัมมนา ประวัติศาสตร์-โบราณคดี ศรีวิชัย”⁵ และครั้งที่ 2 ในหัวข้อ “สัมมนาประวัติศาสตร์สุราษฎร์ธานี”⁶ เนื้อหาใจความ เป็นการสรุปรวบรวมบทความจากนักวิชาการและนักประวัติศาสตร์ที่มีความเชี่ยวชาญในแต่ละด้านของประวัติศาสตร์ศรีวิชัย ตั้งแต่การศึกษาลักษณะกายภาพ ความสัมพันธ์ทางภูมิศาสตร์ที่ส่งผลต่อที่ตั้งชุมชนโบราณในภาคใต้ แหล่งโบราณคดีอื่นๆ รวมทั้งการอภิปรายถึงรูปแบบศิลปะศรีวิชัยที่เมืองไชยา นอกจากนี้ยังมีเรื่องประเพณีวัฒนธรรมสำคัญในท้องถิ่นของจังหวัดสุราษฎร์ธานีที่ได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน อาทิ พิธีกรรมแบบพราหมณ์ ประเพณีการแห่พระ ลักษณะการทำนา รวมทั้งวรรณกรรมสำคัญต่างๆ ที่สะท้อนไปถึงวัฒนธรรมดั้งเดิมของอินเดีย อีกทั้งเป็นการทำความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับชื่อเรียก

³ Jose' G. Merquior, **Foucault** (London: Fontana Press, 1985), 85.

⁴ อาจารย์สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้เคยกล่าวไว้ว่า “ล้าหลังลั้งชาติ” หมายถึง แนวคิดชาตินิยมที่เชื่อว่าชาติของตนดีและเหนือกว่าชาติอื่น รวมทั้งเชื่อว่าชาติอื่นเป็นศัตรูกับชาติของตนด้วย

⁵ สีหวัฒน์ แน่นหนา, บรรณาธิการ, **รายงานการสัมมนา ประวัติศาสตร์-โบราณคดี ศรีวิชัย** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2525).

⁶ วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี, **รวบรวม, สัมมนาประวัติศาสตร์สุราษฎร์ธานี** (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2527).

อาณาจักรศรีวิชัย ที่อาจยังไม่ครอบคลุมเพียงพอ มีการเสนอให้เปลี่ยนชื่อเรียกเป็น “สมาพันธรัฐศรีวิชัย” หรือ “อาณาจักรทางทะเลใต้” แทน นอกจากนี้ยังมีการวิเคราะห์ถึงความสำคัญของประติมากรรมและสถาปัตยกรรม รวมทั้งสินค้าเครื่องถ้วยเซรามิกสีในสมัยศรีวิชัยที่ขุดพบเป็นจำนวนมากบริเวณเมืองไชยา แม้การสัมมนาทั้ง 2 ครั้งจะได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์และสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆเพิ่มเติม แต่ส่วนใหญ่เป็นการสร้างความเข้าใจและข้อตกลงร่วมกันในการหาข้อมูลโต้แย้งนักวิชาการจากอินโดนีเซีย รวมทั้งสร้างข้อสรุปในการยืนยันว่าไชนาน่าจะเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรศรีวิชัยมากกว่าที่เมืองปาเล็มบังหรือที่ชาวภาคกลาง นอกจากงานสัมมนาที่จัดขึ้นแล้ว ในช่วงเวลาดังกล่าว ผลงานที่ออกมาในรูปแบบของหนังสือ ตำรา บทความและสื่อสิ่งพิมพ์อื่นๆ รวมทั้งทัศนคติของนักวิชาการและชาวชุมชนในท้องถิ่นก็ดูจะออกมาในทิศทางเดียวกัน คือศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัยโดยเชื่อว่าไชยาคือเมืองหลวงหรือศูนย์กลางของอาณาจักร อาทิ บรรจบ เทียมทัต จากบทความ “ไชยาเคยเป็นราชธานีของอาณาจักรศรีวิชัย”⁷ งานศึกษาของธรรมทาสพานิช จากหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์ไชยา – นครศรีธรรมราช”⁸ และบทความ “ไชยาและนครศรีธรรมราชในอดีต”⁹ ลักษณะผลงานทั้ง 2 ชิ้นของธรรมทาสพานิช เป็นการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของเมืองไชยาและนครศรีธรรมราช ซึ่งถือเป็นเมืองสำคัญด้านประวัติศาสตร์ในภาคใต้ของไทย โดยเชื่อว่าในสมัยศรีวิชัยนั้น เมืองทั้งสองแห่งนี้จะเป็นศูนย์กลางการปกครองและการค้า มีการอธิบายถึงเรื่องราวของเมืองไชยาที่มีบันทึกอยู่ในจดหมายเหตุพ่อค้าเปอร์เซีย กรีก จีน และข้อมูลจากแผนที่ของ ปีโตเลมี ทั้งนี้ได้ข้อสรุปว่า เมืองท่าซาบา คือ ไชยา ตะโกลา คือ ตะกั่วป่า และเปริมาลา คือ เมืองนครศรีธรรมราช นอกจากนี้ยังตั้งข้อสันนิษฐานว่าเหตุที่เมืองศูนย์กลางการค้าในสมัยศรีวิชัยไม่ได้ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของคาบสมุทรมลายูหรือมลายู เนื่องจากการค้าต้องอาศัยเส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายูผ่านเส้นค้าด้วยการบรรทุกสัมภาระไว้บนหลังช้าง การเดินเรือผ่านทางช่องแคบมะละกาโดยเฉพาะในสมัยก่อนที่ศรีวิชัยจะรุ่งเรืองนั้น มีกลุ่มโจรสลัดคอยดักปล้นเรือสินค้าและเรือกำปั่นโบราณที่มีขนาดเล็ก นักเดินเรือทะเลจึงหลีกเลี่ยงการใช้ช่องแคบมะละกาและหันมาใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรมแทน นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเมืองไชยากับอาณาจักรโบราณอื่นๆ อาทิ อินเดีย ชาว ลังกา จามปา และเขมร แม้งานศึกษาดังกล่าวจะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองไชยากับอาณาจักรอื่นๆ โดยใช้ข้อมูลจากเอกสารของบันทึกชาวต่างชาติ รวมทั้งมีการศึกษาที่เน้นข้อมูลและหลักฐานอ้างอิง

⁷บรรจบ เทียมทัต, “ไชยาเคยเป็นราชธานีของอาณาจักรศรีวิชัย,” ศิลปากร 27, 3 (กรกฎาคม 2526): 59-68.

⁸ธรรมทาสพานิช, **ประวัติศาสตร์ไชยา – นครศรีธรรมราช** (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2541).

⁹ธรรมทาสพานิช, “ไชยาและนครศรีธรรมราชในอดีต,” ศิลปากร 6, 9 (กุมภาพันธ์ 2496): 75-79.

จากตำนานทางพระพุทธศาสนาของลังกา อาทิ การเปรียบเทียบกับจารึกเกลุรักและจารึกกะลาสะของชวากับจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318 แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า งานทั้ง 2 ชิ้นของธรรมทาส พานิช มีลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็นการศึกษาแบบ “Chaiya Centric” โดยเฉพาะหนังสือ “ประวัติศาสตร์ไชยา – นครศรีธรรมราช” แม้ว่าเนื้อหาจะมีความน่าสนใจ เนื่องจากเป็นงานศึกษาชิ้นเดียวในบรรดางานด้านประวัติศาสตร์ศรีวิชัยทั้งหมดที่ให้ความสำคัญและอธิบายถึงเมืองไชยาในตำนานพระพุทธศาสนาของลังกา แต่ไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัดถึงข้อเท็จจริงในตำนานดังกล่าว อีกทั้งยังมีข้อคิดเห็นบางประการที่ปัจจุบันยังไม่เป็นที่ยอมรับ อาทิ การเรียกชื่อศรีวิชัยว่า “ศรีโพธิ์” และการระบุว่า พระแก้วมรกตมาจากวัดแก้ว เมืองไชยา จึงจำเป็นต้องมีวิจารณ์ญาณและการวิเคราะห์อย่างรอบด้านในการศึกษางานดังกล่าวด้วย

อย่างไรก็ตาม นับเป็นนิมิตหมายที่ดีเนื่องจากในปัจจุบัน กระแสชาตินิยมและบรรยากาศของการศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัยคลี่คลายไปในทิศทางที่ดีขึ้น มีการสร้างความร่วมมือเพื่อหาข้อมูลร่วมกันระหว่างนักวิชาการในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตลอดจนการผลิตผลงานทางวิชาการในลักษณะที่มองพื้นที่น่านน้ำทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น ถือเป็นการทำงานกรอบการศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัยในรูปแบบใหม่ๆ ทำให้ได้ข้อมูลอันเป็นที่ยอมรับจากนักวิชาการทุกฝ่าย และสามารถที่จะต่อยอดองค์ความรู้ดังกล่าวได้ดียิ่งขึ้น

หากพิจารณากลุ่มงานที่ศึกษาเรื่องราวของอาณาจักรศรีวิชัยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม จะพบว่าผู้เขียนแต่ละท่านจะทำการสรุปผลการศึกษาโดยการอ้างอิงหลักฐานหรือข้อมูลชุดใดชุดหนึ่งเป็นหลัก ทั้งนี้สามารถจำแนกกลุ่มงานศึกษาออกได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. กลุ่มงานที่ศึกษาและพิจารณาบริบทของพื้นที่ สถาปนามาศาสตร์เป็นหลัก

งานเขียนในกลุ่มนี้จะให้ความสำคัญกับสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศและบริบทของพื้นที่ที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ จนพื้นที่ดังกล่าวกลายเป็นศูนย์กลางชุมชนและเมืองท่าสำคัญ อาทิ งานศึกษาของชูลีพร วิรุณหะ จากหนังสือเรื่อง “โลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: รากฐานประวัติศาสตร์”¹⁰ และธิดา สาระยา จากหนังสือเรื่อง “ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย”¹¹ โดยเฉพาะงานของ ดร.ธิดา สาระยานั้น นับเป็นงานศึกษาประวัติศาสตร์การค้าในมหาสมุทรอินเดียที่เรียกได้ว่าครบถ้วนและครอบคลุมที่สุด ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการค้าทางทะเลกับศาสนาของอินเดียใต้ที่เข้ามามีบทบาทต่อการนับถือศาสนาในหมู่เกาะและคาบสมุทรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเวลาต่อมา กษัตริย์โจฬะทรงเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธซึ่งในสมัยนั้นถือเป็นศาสนาทางเลือกใหม่ที่อำนวยความสะดวกด้านการค้า ลักษณะการนับถือศาสนาจะ

¹⁰ ชูลีพร วิรุณหะ, *โลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: รากฐานประวัติศาสตร์* (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557).

¹¹ ธิดา สาระยา, *ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2554).

ผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธมหายานกับศาสนาฮินดูที่เน้นความศักดิ์สิทธิ์ มีการใช้เวทมนตร์คาถา มีการบูชาพระโพธิสัตว์เพื่อยกระดับให้ศาสนาพุทธทัดเทียมหรือเหนือกว่าศาสนาฮินดู โดยเรียกศาสนาพุทธลัทธิใหม่นี้ว่า “ศาสนาพุทธนิกายมหายานแบบตันตระ” งานศึกษาชิ้นนี้ยังให้ความสำคัญต่อการค้าของโจฬะในรัฐศรีวิชัยที่เข้ามาในรูปแบบสมาคมพ่อค้าที่สามารถสร้างอิทธิพลและเครือข่ายการค้าทางทะเลอย่างเป็นล่ำเป็นสัน มีการเผยแผ่ศาสนาและวัฒนธรรมให้กับคนในท้องถิ่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พร้อมกับการประกอบกิจกรรมทางการค้าจนเกิดการหลอมรวมและใช้วัฒนธรรมร่วมกัน ถือเป็นผลงานที่บุกเบิกและขยายสาขาการศึกษาประวัติศาสตร์การค้าในมหาสมุทรอินเดียได้กว้างไกล รายงานวิจัยที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่งคือ “การศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ถึงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น: กรณีหมู่เกาะ”¹² งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาถึงพัฒนาการทางวัฒนธรรมของหมู่เกาะ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ถึงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วงสมัย คือ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ สมัยกึ่งประวัติศาสตร์ และสมัยประวัติศาสตร์ที่ยังแบ่งออกเป็นยุครัฐรุ่นต้น ยุครัฐโบราณ ยุครัฐอาณานิคม และยุครัฐหลังอาณานิคม ทั้งนี้พบว่า ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ ในบริเวณภาคกลางของชวาและบาหลีนั้นมีหลักฐานการตั้งถิ่นฐานการอยู่อาศัยของมนุษย์ เนื่องจากพบร่องรอยเมืองโบราณตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นชุมชนที่มีความเจริญ ประชากรที่อยู่อาศัยนั้นก็พบว่ามีจำนวนมากที่สุดในอาณาบริเวณหมู่เกาะทั้งหมด ส่วนภาคใต้ของเกาะสุมาตรา พบเครื่องสำริดที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากนี้ ยังพบขวาน ลูกปัด และงานโลหะกรรมแบบหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังพบร่องรอยของสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาจากอินเดียที่มีความเก่าแก่มากที่สุด ความรุ่งเรืองของการค้าสอดคล้องกับที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่มีความเหมาะสม เส้นทางที่ใช้ในการเข้ามาเพื่อเผยแผ่ศาสนาก็น่าจะมาจากเส้นทางที่ใช้ในการทำการค้าด้วยเช่นกัน จากการศึกษาพบว่ามีคณะพรหมณ์ของพระเจ้าปुरुณวรมัน รวมทั้งพุทธศาสนิกชนชาวอินเดียที่เป็นผู้จาริกแสวงบุญ นามว่า คุณวรมัน ได้เผยแผ่ศาสนาพุทธในรัฐโฮ-ลิง (สันนิษฐานว่าอยู่ในพื้นที่ภาคกลางของเกาะชวา ประเทศอินโดนีเซีย) ต่อมาในสมัยประวัติศาสตร์ทั้งศาสนาพุทธและพรหมณ์มีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อพัฒนาการทางวัฒนธรรมของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ งานศึกษาชิ้นนี้จึงทำให้เข้าใจถึงพัฒนาการของชุมชนบริเวณหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้นักวิชาการที่ศึกษาประวัติศาสตร์นำน้าทะเลแบบองค์รวมที่สำคัญอีกท่านหนึ่งคือ O.W. Walters จากหนังสือ

¹² ปรีชา นุ่นสุข, “การศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ถึงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น: กรณีหมู่เกาะ” (โครงการวิจัยจากเงินอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดิน มหาวิทยาลัยทักษิณ ประจำปีงบประมาณ, 2551).

“Early Indonesian Commerce: A Study of the Origins of Srivijaya”¹³ พบว่าข้อดีของงานชิ้นนี้คือไม่พยายามไปเน้นถึงรัฐหรืออาณาจักรที่เรียกว่า “ศรีวิชัย” มากนัก แต่จะพยายามศึกษาโดยมองกิจกรรมการค้าผ่านทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แบบองค์รวมเป็นสำคัญ ทำให้มองเห็นภาพรวมของการค่อยๆ ขยายตัวของชุมชนในท้องถิ่นที่เป็นเสมือนพ่อค้าคนกลางในการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ โดยเฉพาะเมื่อมีการเปิดใช้เส้นทางการค้าบริเวณช่องแคบมะละกา อีกหนึ่งผลงานที่สำคัญเป็นของ Quaritch Wales จากหนังสือ “A newly - explored route of ancient Indian cultural expansion (introducing some new views on the history of the Sailendra Empire of Indonesia)”¹⁴ เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะศรีวิชัยแบบองค์รวมโดยเริ่มจากพื้นที่ทางตอนเหนือของคาบสมุทรมลายู โดยเชื่อว่าเป็นเส้นทางแรกที่อิทธิพลจากอินเดียแผ่เข้ามาถึงในหมู่เกาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จนพัฒนาเป็นรูปแบบเฉพาะของตนเอง การศึกษาตัวอักษรที่พบในจารึกประมาณอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 สำหรับประเทศไทยพบแหล่งโบราณคดีสำคัญอยู่ที่อ่าวบ้านดอน โดยเฉพาะทางตอนเหนืออันเป็นที่ตั้งเมืองโบราณไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีลักษณะทางศิลปกรรมแบบราชวงศ์ไคเลนทร์ที่พบว่าร่วมวัฒนธรรมกันกับชาวภาคกลางประเทศอินโดนีเซีย บริเวณวัดเวียงหรือหัวเวียงนั้นพบทวารวดีหรืออริยและเศษภาชนะดินเผาในท้องถิ่น เช่นเดียวกับที่พบ ณ วัดหลง ส่วนวัดแก้วนั้นผู้เขียนสันนิษฐานว่าน่าจะมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่คล้ายกับพระบรมธาตุไชยารวมทั้งคล้ายกับจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ของชาวภาคกลาง นอกจากนี้รูปแบบศิลปะบางประการของวัดแก้วยังพบว่ามีความคล้ายคลึงกับศิลปะจามและเขมรดด้วย

การศึกษางานประเภทนี้ทำให้มองเห็นภาพรวมของอาณาจักรศรีวิชัยในภาพกว้างรวมทั้งเข้าใจบริบทของพื้นที่ สถาปัตยกรรม ภูมิอากาศและปัจจัยภายนอกต่างๆ ที่จะส่งผลต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจของรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ตาม ลักษณะที่เป็นจุดร่วมของงานกลุ่มนี้ คือ มองไม่เห็นกลุ่มอำนาจที่ซ้อนทับกันอยู่ในแต่ละอาณาจักรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ต้องการหรือพยายามเข้ามามีผลประโยชน์ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการค้าทางทะเล

¹³ Wolters O.W., *Early Indonesian commerce: A study of the origins of Srivijaya* (London: Cornell University Press, 1965).

¹⁴ Wales Quaritch, *A newly - explored route of ancient Indian cultural expansion (introducing some new views on the history of the Sailendra Empire of Indonesia)* (London: The Indian Society, 1935).

2. กลุ่มงานที่ศึกษาจารึก เอกสาร จดหมายเหตุจากจีน และบันทึกของชาวต่างประเทศในการอ้างอิงและสรุปผลเป็นหลัก

งานเขียนในกลุ่มนี้จะสรุปผลโดยใช้เอกสารชั้นต้นในการวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งต้องอาศัยความเชี่ยวชาญและความสามารถเฉพาะด้าน อาทิ ความสามารถในการอ่านจารึกภาษาสันสกฤต ภาษาจามโบราณ ความสามารถในการแปลเอกสารที่เป็นภาษาจีน ภาษาเปอร์เซีย เป็นต้น ทั้งนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัยที่ผ่านมา มีการพบหลักฐานประเภทจารึกค่อนข้างมาก ที่สำคัญคือ ลักษณะอักษรของจารึก นอกจากพบว่ามีการใช้ภาษามลายูโบราณแล้วยังมีการใช้ภาษาสันสกฤตแบบอินเดียได้ แสดงถึงการเผยแผ่ศาสนา วัฒนธรรม รวมทั้งรูปแบบการใช้ภาษามลายูโบราณนี้ นอกจากจารึกภาษามลายูโบราณทั้ง 2 หลักที่มีคำว่า “ศรีวิชัย” อันได้แก่ จารึกโกตา กากูร์ (Kota Kapur) ที่พบบนเกาะบังกา ทางทิศตะวันออกของเมืองปาเล็มบัง ระบุปีที่จารึก พ.ศ. 1229 และจารึกการังบราหิ (Karang Brahi) ที่พบ ณ เมืองซัมบีหรือจัมโบ บริเวณเกาะสุมาตราแล้ว ยังมีจารึกที่สำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะ และสถาปัตยกรรมศรีวิชัย ดังนี้

จารึกหลักที่ 23¹⁵ หรือจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318

จารึกด้านหน้า มีข้อความกล่าวถึงพระเจ้ากรุงศรีวิชัยโปรดให้สร้างปราสาทอิฐ 3 หลัง เพื่อประดิษฐานพระโพธิสัตว์วัชรปาณี พระผู้ผจญพญามารและพระโพธิสัตว์ปัทมปาณี ซึ่งเป็นที่สรุปตรงกันแล้วว่าปราสาทอิฐทั้ง 3 หลัง คือ วัดเวียง วัดหลง และวัดแก้วตามลำดับ แม้ในระยะแรกมีนักวิชาการบางส่วนเชื่อว่าปราสาทอิฐ 3 หลังดังกล่าวอาจหมายถึง วัดหลง วัดแก้ว และพระบรมธาตุไชยา เนื่องจากวัดเวียงไม่เหลือหลักฐานที่เป็นอาคาร แต่หลังจากการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณพื้นที่ของวัดเวียง พบชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมเจดีย์องค์เล็กที่เชื่อกันว่าน่าจะเคยประดับอยู่บนชั้นหลังคาของอาคารในสมัยศรีวิชัย นอกจากนี้ยังพบเครื่องถ้วยเซรามิกส์รวมทั้งศิลปวัตถุต่างๆที่สัมพันธ์กันกับที่พบบริเวณวัดแก้วและวัดหลง ทำให้เชื่อได้ว่าวัดเวียงน่าจะเป็นหนึ่งในอาคาร 3 หลังที่สร้างโดยพระเจ้ากรุงศรีวิชัย ด้านหลังของจารึกนี้มีคำว่า “วิษณวาทโย” หมายถึง พระวิษณุ กษัตริย์แห่งศรีวิชัยและเป็นผู้สร้างปราสาทอิฐ 3 หลัง นักวิชาการบางส่วนเชื่อว่าเมื่อนำข้อความดังกล่าวมาอ้างอิงกับตำนานปรัมปราปุสกะ ที่ประพันธ์โดยพระเถระชาวลังกา จะสามารถตีความได้ว่า พระวิษณุผู้สร้างปราสาทอิฐ 3 หลังนี้ได้ทรงสร้างบุโรพุทโธ (Borobudur) และจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ที่ชาว

¹⁵ จารึกหลักนี้เคยเป็นที่ถกเถียงกันว่ามาจากวัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช หรือมาจากวัดเวียง จังหวัดสุราษฎร์ธานี แต่ปัจจุบันได้ข้อสรุปเป็นที่แน่ชัดแล้วว่ามาจาก วัดเวียง เมืองไชยา อย่างไรก็ตาม เพื่อป้องกันการสับสน ในงานศึกษานี้จะเรียกว่า “จารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318” จารึกหลักนี้ เดิมศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ แปลเพียงด้านหน้าเท่านั้น ต่อมานักโบราณคดีชาวอินเดียได้แปลด้านหลังของจารึกเพิ่มเติมและตีพิมพ์ใน ประชุมจารึกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2504

ภาคกลางด้วย แต่ก็มีนักวิชาการอีกส่วนหนึ่งโต้แย้งว่า “วิษณุวาทโย” เป็นกษัตริย์คนละพระองค์กับที่สร้างปราสาทอิฐทั้ง 3 หลังที่เมืองไชยา อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่สามารถสรุปได้แน่ชัดคือ ทั้งกษัตริย์ที่ทรงสร้างจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ในชวาภาคกลางและสร้างวัดเวียง วัดแก้ว วัดหลงนั้นต่างอยู่ในราชวงศ์ไศเลนทร์และนับถือศาสนาพุทธมหายานแบบตันตระเช่นเดียวกัน

จารีกะลาสะ

จารีกะลาสะ ระบุปี พ.ศ. 1321 พบที่เกาะชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย จารีกกล่าวถึงพระราชาราชในราชวงศ์ไศเลนทร์พระองค์หนึ่ง โปรดให้สร้างจันทิเพื่ออุทิศให้กับพระนางตารา จารีนีจึงเป็นที่มาของการสร้างจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ในชวา แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างสถาปัตยกรรมศรีวิชัยในราชวงศ์ไศเลนทร์ทั้งในพื้นที่ของชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย และเมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

จารีกปราสาทโปนคร

จารีกปราสาท “โปนคร” หรือ “โปนาการ์” รัฐจามปาญี นักภาษาศาสตร์และปัญญาชนคนสำคัญอย่าง จิตร ภูมิศักดิ์ วิเคราะห์ว่าหากเป็นภาษาไทยควรอ่านว่า “พระศรีนคร”¹⁶ จารีกดังกล่าวระบุถึงการยกทัพทางทะเลไปตีเมืองจามปาของพวกทะเลใต้ ต่อมาได้รับการตีความว่าพวกทะเลใต้นี้ น่าจะหมายถึงชาวชวาจากอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งข้อมูลของจารีกและบทวิเคราะห์ดังกล่าว มีนักวิชาการท่านหนึ่งศึกษาไว้ค่อนข้างละเอียดคือ ศาสตราจารย์มานิต วัลลิโกดม จากหนังสือ “ทักษิณรัฐ”¹⁷ ในที่นี้จะขอยกข้อความที่เป็นคำแปลมาไว้ ดังนี้

...เมื่อระหว่าง พ.ศ. ๑๓๐๐-๑๓๑๗ พระเจ้าประดิษฐวรรมัน ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์ปาณทุรังค์ ได้ปกครองประเทศจามปา มีราชธานีอยู่ที่เมืองราชปุระหรือวีระปุระ ครั้นสิ้นพระชนม์แล้ว ราชันดดาได้ครองราชสมบัติสืบมาทรงพระนามพระเจ้าสัตยวรรมัน ในต้นรัชกาลปี พ.ศ. ๑๓๑๗ มีพวกทางทะเลได้ยกกองทัพเรือไปปล้นสะดมบ้านเมืองและวิหารโพนคร นำเอาमुखลึงค์และทรัพย์สมบัติอันมีค่าไป สิ้นรัชกาลพระเจ้าสัตยวรรมัน พระอนุชาได้เป็นกษัตริย์ทรงพระนามพระเจ้าอินทรวรรมัน ใน พ.ศ. ๑๓๓๐ พวกทางทะเลได้ยกทัพเรือไปปล้นรบกวนอีกได้เผาวิหารภัทรปติศวร ซึ่งเป็นปูชนียสถานสำคัญของประเทศจามปา...¹⁸

¹⁶ จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาว และขอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ฉบับสมบูรณ์ (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2544), 35.

¹⁷ มานิต วัลลิโกดม, ทักษิณรัฐ (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), 2530).

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 143.

ประมาณ ปี พ.ศ. 2470 พบมุขลิ่งค์ทำด้วยหินสีเขียวจากบ้านหนองหวาย ลักษณะเป็น ศิลปกรรมแบบจามอย่างเด่นชัด นอกจากนี้ใกล้กับบริเวณที่พบมุขลิ่งค์ ยังพบทรากอาคารก่ออิฐ และ ศิลปวัตถุอื่นๆ อาทิ เศียรเทวรูป ชิ้นส่วนประติมากรรมพระพิฆเนศวร์¹⁹ มุขลิ่งค์ดังกล่าวจึงน่าจะ หมายถึง มุขลิ่งค์ที่ปรากฏในจารึกปราสาทโพนครของอาณาจักรจามปา และศาสตราจารย์มานิต วัลลิโภดม ยังให้ความเห็นว่าพระราชศรีวิชัยที่นำทัพเรือเข้าโจมตีจามป่าน่าจะเป็นพระองค์เดียวกับที่ โปรดให้สร้างปราสาทอิฐ 3 หลังที่เมืองไชยาตามจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318²⁰

ตำนานพระพุทธศาสนาจากลังกา

ตำนานพระพุทธศาสนาจากลังกาเป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นในสมัยหลัง เนื้อหาบางส่วน สอดคล้องกับเรื่องราวของราชวงศ์ไศเลนทร์ในชวภาคกลางและเมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แม้หลักฐานดังกล่าวจะไม่เป็นที่ยอมรับหรือมิได้ถูกนำมาใช้อ้างอิงประกอบงานวิชาการกันมากนัก อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ขอรวบรวมตำนานที่สำคัญมาไว้ ดังนี้

ตำนานพระพุทธศาสนาสุวรรณปุรงศ์ โดย พระอาจารย์อานันทสถวิระ ชาวสุวรรณ ปูระ ในสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ลักษณะเป็นการแต่งประวัติศาสตร์กรุงสุวรรณปุระโดยใช้ ภาษาสันสกฤตซึ่งมีเรื่องประวัติศาสตร์เมืองไชยา และนครศรีธรรมราชอยู่ด้วย

ตำนานปริมปราปุตตะ แต่งขึ้นโดยพระภัทรสถวิระ ในตำนานกล่าวถึงमारยวงศ์ซึ่งเป็นต้นวงศ์ของกษัตริย์ที่ไชยาและนครศรีธรรมราชโดยใช้พระนามว่าศรีธรรมมาโคกและเรียกชื่อเมือง ทั้งที่ไชยาและนครศรีธรรมราชว่า กรุงปาดลิตบุตร

เมืองไชยาในเอกสารจากจีน

หลักฐานสำคัญที่ทำให้เข้าใจลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมของเมืองโบราณไชยา โดยเฉพาะในช่วงก่อนสมัยศรีวิชัยได้เป็นอย่างดีคือ เอกสารจากจีน พบว่าเอกสารจีนบางฉบับเรียก เมืองไชยาว่า “เกีย-โล-หิ” หรือ “ครหิ” ซึ่งในหนังสือจูฟานฉี (Chu-Fan-Chih) ระบุว่าเป็นหนึ่งใน เมืองขึ้นของอาณาจักรสันโฟซิ (San-Fo-tsi)²¹ เอกสารสำคัญของจีนอีกฉบับหนึ่งได้ระบุเหตุการณ์ สำคัญรวมทั้งตำแหน่งที่ตั้งของเมืองต่างๆ ในพื้นที่น่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเล่าถึงความ ยิ่งใหญ่ของผู้นำหรือผู้นำที่นำกำลังทางเรือเข้าโจมตีประเทศตุนซุนหรือต้นซวินจนตกเป็นเมืองขึ้น ในพุทธศตวรรษที่ 8²² นอกจากนี้ยังเล่าว่าในปลายพุทธศตวรรษที่ 8 ประเทศตุนซุนมีวัฒนธรรมเข้ามา ผสมผสานหลากหลาย เนื่องจากเกิดชุมชนทางการค้าที่นับถือศาสนาทั้งฮินดูและพุทธ ประเทศนี้มีได้

¹⁹ เรื่องเดียวกัน.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, 144.

²¹ นงคราญ ศรีชาย, ตามรอยศรีวิชัย ศึกษาเชิงวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ศรีวิชัย (กรุงเทพฯ: มติชน, 2544), 12-14.

²² อมรา ศรีสุชาติ, ศรีวิชัยในสุวรรณทวีป (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2557), 81.

ถูกกล่าวถึงอีกเลยจวบจนพุทธศตวรรษที่ 13-14 ที่มาปรากฏว่าอยู่ในเครือข่ายการค้าของศรีวิชัยแล้ว นักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าประเทศตุนซุนนี้น่าจะมีอาณาเขตครอบคลุมตั้งแต่ภาคกลางตอนล่างไปจนถึงภาคใต้ตอนบนของไทย ในระยะแรกน่าจะมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี เนื่องจากพบหลักฐานสลูปอิฐบริเวณพื้นที่ของทุ่งเศรษฐี ตำบลนายาง อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ต่อมาเคลื่อนย้ายศูนย์กลางลงสู่ภาคใต้ตอนกลาง โดยมีพื้นที่ครอบคลุมจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้แก่ อำเภอท่าชนะ อำเภอเวียงสระ อำเภอพุนพิน อำเภอคีรีรัฐนิคมและอำเภอไชยา ตลอดจนถึงพื้นที่ตอนบนของจังหวัดนครศรีธรรมราชบริเวณอำเภอสิชล เนื่องจากพบหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาฮินดู พุทธเถรวาทและมหายานซึ่งมีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 10-12 จำนวนมาก²³ เมื่อพิจารณาสภาพภูมิศาสตร์ของเกาะสมุย เกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี และบริเวณอำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ก็พบว่าสอดคล้องกับลักษณะของรัฐตุนซุนที่ถูกกล่าวถึงเป็นอย่างดี²⁴ นอกจากนี้ยังมีงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สำคัญซึ่งสามารถจัดอยู่ในกลุ่มนี้ได้ คือ งานศึกษาของศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ จาก “The Indianized States of Southeast Asia by G. Coedes”²⁵ หนังสือเล่มนี้ถือเป็นผลงานสุดคลาสสิกในยุคบุกเบิกของการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยอธิบายถึงการเกิดรัฐหรืออาณาจักรโบราณต่างๆ ได้แก่ อาณาจักรพุนนัง จามปา และอาณาจักรหมู่เกาะทางทะเลตอนใต้ พบว่าลักษณะสังคมและวัฒนธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับวัฒนธรรมจากอินเดียโดยเฉพาะจากกลุ่มพ่อค้าและพราหมณ์จนเกิดเป็นกระบวนการที่เรียกว่า “Indianization” ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ยังถือเป็นนักวิชาการคนแรกที่กำหนดให้ อาณาจักรการค้าทางทะเลตอนใต้ถูกเรียกว่า “อาณาจักรศรีวิชัย” โดยอ้างอิงจากหลักฐานด้านจารึกและบันทึกการเดินทางของภิกษุฮุอิจิง นักบวชชาวจีนที่ตั้งใจเดินทางไปศึกษาพระธรรมที่อินเดียและเข้ามาแวะพักที่ศรีวิชัยเพื่อศึกษาภาษาและศาสนาในเบื้องต้นก่อน ปัจจุบันแม้ทฤษฎีหลายข้อที่ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ได้ตั้งไว้เกี่ยวกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะเรื่องราวของอาณาจักรศรีวิชัยจะเป็นที่ถกเถียงและวิพากษ์วิจารณ์หลายทฤษฎีไม่ได้การยอมรับอีกต่อไป แต่งานเขียนชิ้นนี้ก็นับว่ามีประโยชน์อย่างยิ่งในการใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นเพื่อสร้างองค์ความรู้และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับอาณาจักรโบราณของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เป็นอย่างดี

ข้อดีของงานศึกษาในกลุ่มนี้คือ อ้างอิงหลักฐานชั้นต้นซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานที่ดีที่สุด มีความเที่ยงตรง น่าเชื่อถือ อย่างไรก็ตาม ได้กล่าวไปแล้วว่า งานศึกษาดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญที่มีความสามารถเฉพาะด้านในการอ่านและแปลจารึกรวมทั้งเอกสารชั้นต้นต่างๆ การที่เรา

²³ เรื่องเดียวกัน, 73-83.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, 79.

²⁵ Coedes G., *The Indianized States of Southeast Asia* (Kuala Lumpur: University of Malaya Press, 1968).

นำข้อมูลมาใช้ต่อหรืออ้างอิงโดยที่ไม่มีความสามารถเฉพาะด้านดังกล่าว เราไม่มีทางรู้ได้เลยว่าจะมีความคลาดเคลื่อนหรือเข้าใจผิดในการอ่านหรือแปล หรือผู้ศึกษาจะมีอคติต่อหลักฐานชั้นต้นดังกล่าวหรือไม่ การศึกษางานในกลุ่มนี้จึงควรสืบหาข้อมูลจากหลายๆแหล่ง เพื่อเปรียบเทียบตรวจสอบ และสอบทานการอ่านรวมทั้งการตีความหลักฐานดังกล่าว ในส่วนของการสรุปข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นก็นับว่าเป็นสิ่งที่ต้องระมัดระวัง เพราะอาจส่งผลต่อการศึกษางานประวัติศาสตร์ของคนในรุ่นหลัง ดังเช่นกรณีที่ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์สรุปข้อมูลจากการอ่าน “จารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ.1318” ว่าควรเรียกชื่ออาณาจักรนี้ว่า “ศรีวิชัย” ซึ่งถือว่าเป็นการสรุปที่เร็วเกินไป เนื่องจากต่อมา มีการพบหลักฐานเพิ่มเติมมากขึ้นจนเกิดการโต้แย้งจากนักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ๆจำนวนมากและเสนอให้มีการเปลี่ยนชื่ออาณาจักรศรีวิชัยเป็นชื่ออื่นๆตามหลักฐานที่มีการค้นพบในภายหลัง

3. กลุ่มงานที่ศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรมเป็นหลัก

งานศึกษาในกลุ่มนี้จะใช้รูปแบบศิลปะ ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ลักษณะและการใช้วัสดุการก่อสร้างมาศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล โดยพบว่าส่วนใหญ่จะเปรียบเทียบและอ้างอิงกับรูปแบบศิลปะจากอินเดียเป็นหลัก ทั้งนี้ สามารถแยกงานศึกษาจากกลุ่มดังกล่าวได้เป็น 3 กลุ่มย่อยตามพื้นที่การศึกษาได้ ดังนี้

3.1 งานศึกษาสถาปัตยกรรมจันทิในชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย

ผลงานศึกษาส่วนใหญ่เป็นการศึกษาจันทิในลักษณะที่แสดงให้เห็นลำดับพัฒนาการตั้งแต่การสร้างจันทิบนที่ราบสูงเพียงซึ่งเป็นจันทิในศาสนาฮินดู มาจนถึงการสร้างจันทิในศาสนาพุทธนิกายมหายาน มีการรับรูปแบบศิลปกรรมและวัฒนธรรมจากอินเดีย ความรุ่งเรืองของการก่อสร้างสถาปัตยกรรมจะอยู่ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 อาคารสร้างด้วยวัสดุประเภทหินภูเขาไฟ ทั้งนี้พบว่าผู้ที่ศึกษาในเรื่องนี้ ส่วนใหญ่จะใช้ลักษณะราชวงศ์และตำแหน่งที่ตั้งของจันทิเป็นเกณฑ์ในการกำหนดยุคสมัยทางศิลปะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ได้แก่ ราชวงศ์สัลยุชย์และราชวงศ์ไศเลนทร์ในชวาภาคกลาง ราชวงศ์สิงห์สำหรับและราชวงศ์มัชฌปาหิตในชวาตะวันออก อาทิจานศึกษาของ Robert E. Fisher จากหนังสือเรื่อง “Buddhist Art and Architecture”²⁶ ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรรติศ ดิศกุล จากหนังสือ “ศิลปะอินโดนีเซียสมัยโบราณ”²⁷ และรองศาสตราจารย์เสนอ นิลเดช จาก “เอกสารนำชม แหล่งอารยธรรมชวาและบาหลี”²⁸ ส่วนผลงานที่น่าสนใจอื่นๆ ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน อาทิ Jacques Dumarçay จากหนังสือ “Histoire de

²⁶ Robert E. Fisher, *Buddhist Art and Architecture* (New York: Thame and Hudson, 1996).

²⁷ สุภัทรรติศ ดิศกุล, *ศิลปะอินโดนีเซียสมัยโบราณ* (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2545).

²⁸ เสนอ นิลเดช, “แหล่งอารยธรรมชวาและบาหลี” (เอกสารนำชมแหล่งอารยธรรม โดยกลุ่มท่องเที่ยวเพื่อศิลปวัฒนธรรมนำชม, 2535).

l'architecture de Java”²⁹ ความสำคัญของงานศึกษานี้คือ ได้เพิ่มการนำเสนอผังของอาคารปาณะมาลัย (Panamalai) ในทมิฬนาฑู ลักษณะผังตลอดจนสัดส่วนอาคารเหมือนกันอย่างมากกับสถาปัตยกรรมจันติของราชวงศ์ไศเลนทร์ นอกจากนี้ ผู้เขียนคนเดียวกันยังมีผลงานหนังสือเรื่อง “The Temples of Java”³⁰ ซึ่งเป็นงานที่ศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมประเภทศาสนสถานของอินโดนีเซีย ทั้งพุทธและฮินดู ในเล่มนี้มีตัวอย่างของอาคารจันतिक่อนข้างมาก มีการเปรียบเทียบแผนผังของอาคารวัดแก้ว เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เจดีย์ที่พุกาม ประเทศพม่า กับจันติเซวู (Candi Sewu) และจันติกะลาสัน (Candi Kalasan) ในเขตชวาภาคกลาง ว่ามีความคล้ายคลึงกัน นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาชิ้นสำคัญของ รองศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ติงส์ญชลี จากหนังสือ “ศิลปะชวา”³¹ และ “ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”³² นับเป็นงานชิ้นแรกที่แบ่งสถาปัตยกรรมในชวาภาคกลางเป็น 3 ช่วง คือ สถาปัตยกรรมชวาภาคกลางตอนต้นของราชวงศ์สัณชัย ได้แก่ จันติในศาสนาฮินดูบนที่ราบสูงเพียง สถาปัตยกรรมชวาภาคกลางตอนกลางของราชวงศ์ไศเลนทร์ ได้แก่ จันติเมนดุต (Candi Mendut) จันติปะวัน (Candi Pawon) บุโรพุทโธ (Borobudur) และสถาปัตยกรรมชวาภาคกลางตอนปลายของราชวงศ์ไศเลนทร์ ได้แก่ จันติกะลาสัน (Candi Kalasan) จันติสาห์รี (Candi Sari) จันติเพลลาสัน (Candi Plaosan) และจันติเซวู (Candi Sewu) นอกจากนี้ในยุคดังกล่าวยังมีการสร้างจันติในศาสนาพราหมณ์ อันได้แก่ จันติปรัมบานัน (Candi Prambanan) ของราชวงศ์สัณชัยอีกด้วย

3.2 งานศึกษาเกี่ยวกับศิลปะและสถาปัตยกรรมจามของอาณาจักรจามปา

ข้อมูลของงานศึกษาในหัวข้อนี้มีทั้งที่เป็นนักวิชาการชาวไทยและชาวต่างประเทศ ในส่วนของประเทศไทยนั้นเริ่มตั้งแต่ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล จากหนังสือ “ประวัติศาสตร์ ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง”³³ และรองศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ติงส์ญชลี ใน “ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”³⁴ เนื้อหาเป็นการรวบรวมความรู้เกี่ยวกับศิลปะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด ข้อดีคือ สามารถศึกษาศิลปะจาม โดยเปรียบเทียบกับศิลปะในอาณาจักรอื่นๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุคสมัยเดียวกัน เป็นงานศึกษา

²⁹Dumarçay Jacques, *Histoire de l'architecture de Java* (Paris: École française d' Extrême-Orient, 1993).

³⁰Dumarçay Jacques, *The Temple of Java* (Singapore: Oxford University Press, 1986).

³¹เชษฐ ติงส์ญชลี, *ศิลปะชวา* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558).

³²เชษฐ ติงส์ญชลี, *ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้* (นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, 2558).

³³สุภัทรดิศ ดิศกุล, *ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2540).

³⁴เชษฐ ติงส์ญชลี, *ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*.

ที่เน้นการเปรียบเทียบศิลปะอินเดียกับศิลปะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ว่าได้อิทธิพลทางศิลปะจากอินเดียในยุคสมัยใด งานศึกษาศิลปะจามที่สำคัญและให้รายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของอาณาจักรจามปาค่อนข้างละเอียดเป็นของ R.C. Majumdar จากหนังสือเรื่อง “Champa: History & Culture of an Indian Colonial Kingdom in the Far East 2nd.-16th Century A.D.”³⁵ เนื่องจากเป็นข้อมูลที่ได้มาจากการแปลเอกสารของจีนเป็นหลัก มีรายละเอียดของอาคารบ้านเรือน ผู้คน ประเพณีวัฒนธรรมซึ่งน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง แต่งานชิ้นนี้มีข้อคำนึงที่ต้องระมัดระวังในการศึกษา คือ ผู้เขียนมักให้นิยามของการรับวัฒนธรรมจากอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะในอาณาจักรจามปาว่าเป็นเสมือนอาณานิคม (ทางศิลปะ) ของอินเดีย การตั้งต้นด้วยการใช้แนวคิดดังกล่าวในการศึกษาศิลปะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อาจทำให้ละเลยการพิจารณาถึงภูมิปัญญาและการพัฒนารูปแบบศิลปะทั้งในส่วนของ การก่อสร้างและการใช้วัสดุ ซึ่งเกิดจากพลวัตของคนในท้องถิ่นที่ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมโดยเฉพาะประเพณีการบูชาบรรพบุรุษกับศิลปะที่รับมาจากอินเดีย นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาเรื่อง “Champa and the Archaeology of Mỹ Sơn (Vietnam)”³⁶ เป็นการรวบรวมบทความของนักประวัติศาสตร์ทั้งชาวเวียดนามและชาวต่างชาติที่เข้ามาศึกษาโบราณสถานของอาณาจักรจามปา ผลงานของ Trần Kỳ Phương ทำให้ได้ข้อมูลใหม่ๆเพิ่มเติมเกี่ยวกับปราสาทจาม ที่สำคัญคือลักษณะวิธีการก่อสร้าง การใช้ปูนสอและการเผาอิฐถือเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญอย่างยิ่งของชาวจามในอาณาจักรจามปา

3.3 งานศึกษาสถาปัตยกรรมศรีวิชัยที่เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

งานศึกษาส่วนใหญ่เป็นการสรุปข้อมูลที่ได้จากการสำรวจและขุดค้นขุดแต่งแหล่งโบราณคดีในจังหวัดสุราษฎร์ธานี อาทิ “สรุปรายงานการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานเจดีย์วัดแก้ว ต. เลม็ด อ. ไชยา จ. สุราษฎร์ธานี ปี พ.ศ. 2519 และ 2522”³⁷ และหนังสือ “ประวัติศาสตร์โบราณคดีสุราษฎร์ธานี”³⁸ ของ นงคราญ สุขสม เป็นการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยเฉพาะบริเวณอ่าวบ้านดอน ซึ่งปรากฏหลักฐานทั้งโบราณวัตถุ โบราณสถานในสมัยศรีวิชัยรวมทั้งร่องรอยการตั้งถิ่นฐานและลักษณะความ

³⁵ R.C. Majumdar, *Champa: History & Culture of an Indian Colonial Kingdom in the Far East 2nd.-16th Century A.D.* (Delhi: Gian Publishing House, 1985).

³⁶ Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patrizia Zolese (edited), *Champa and the Archaeology of Mỹ Sơn (Vietnam)* (Singapore: NUS Press, 2009).

³⁷ กรมศิลปากร, *สรุปรายงานการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานเจดีย์วัดแก้ว ต. เลม็ด อ. ไชยา จ. สุราษฎร์ธานี ปี พ.ศ. 2519 และ 2522* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2522).

³⁸ นงคราญ สุขสม, *ประวัติศาสตร์โบราณคดีสุราษฎร์ธานี* (กรุงเทพฯ: อาทิตยคอมมูนิเคชั่น, 2545).

เป็นศูนย์กลางชุมชนของบริเวณที่เรียกว่า “สันทรายไชยา” อีกทั้งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของศาสนสถานวัดเวียง วัดแก้วและวัดหลงที่น่าจะมีความสำคัญต่อชุมชน มีการตั้งข้อสันนิษฐานว่าผู้สร้างศาสนสถานดังกล่าวน่าจะเป็นกษัตริย์ที่ปกครองเมืองไชยาและมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับราชวงศ์ไศเลนทร์ในชวภาคกลาง อีกทั้งมีการเปรียบเทียบศาสนสถานวัดเวียง วัดแก้วและวัดหลงว่ามีความคล้ายกันอย่างมากกับรูปแบบจันทิเซวู (Candi Sewu) ในชวภาคกลาง แต่ลักษณะยังเป็นการเปรียบเทียบในภาพรวม มิได้มีการระบุให้ชัดเจนถึงคติ แผนผังและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมว่าคล้ายกันในแง่ใดบ้าง งานศึกษานี้ มีข้อดีคือให้ความสำคัญกับลักษณะทางกายภาพโดยเฉพาะสภาพภูมิศาสตร์ อันเป็นปัจจัยสำคัญในการตั้งถิ่นฐานและสร้างศูนย์กลางความเป็นชุมชนใกล้เมืองท่าค้าขายริมชายฝั่ง งานศึกษาที่คล้ายกันคือ “การสำรวจขุดค้นวัดแก้ว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี”³⁹ ของ เขมชาติ เทพไชย โดยนำเสนอรายงานการสำรวจขุดค้นวัดแก้วของกรมศิลปากร ซึ่งพบว่าวัดแก้วมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14 ตามข้อความในจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318 ที่น่าจะสร้างขึ้นโดยกษัตริย์จากราชวงศ์ไศเลนทร์ ลักษณะของแผนผังคล้ายจันทิทะเลสาน (Candi Kalasan) และจันทิเซวู (Candi Sewu) ในเขตชวภาคกลาง รูปแบบอาคารใกล้เคียงกับปราสาทจามแบบฮัวลาย (Hoa Lai) และปราสาทเขมรสมัยกู่เลน ส่วนยอดน่าจะมีสถูปประกอบมุมแบบพระบรมธาตุไชยาและทำด้วยหินทรายแดงเช่นเดียวกัน การขุดหลุมทดสอบในทิศต่างๆของอาคารวัดแก้วพบแนวกำแพงอิฐลักษณะคล้ายกำแพงแก้วห่างจากฐานเจดีย์ 36 เมตร และทางทิศตะวันตกของเจดีย์พบทรากวินารเป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง 3 เมตร ยาว 7.5 เมตร ส่วนโบราณวัตถุที่ขุดพบนั้นมี เครื่องมือหินขัดสมัยหินใหม่ เศษเครื่องถ้วยดินเผา เศษภาชนะดินเผาแบบจีน และกระปุกสังคโลกสมัยสุโขทัย ลำดับถัดมาเป็นงานศึกษาของ รองศาสตราจารย์อนุวิทย์ เจริญศุกกุล จากบทความ “บทบาทของสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยกลุ่มไชยากับประวัติศาสตร์อารยธรรมอาณานิคม: แนวความคิดเบื้องต้น”⁴⁰ เน้นการให้ความหมายของสถาปัตยกรรมกลุ่มไชยาในเชิงอารยธรรมทั้งต่อท้องถิ่นและต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-15 ด้วยความที่เป็นเมืองท่าสำคัญทางการค้าจึงเป็นผลให้ไชยาอยู่ท่ามกลางความเคลื่อนไหวทางศิลปวัฒนธรรมอย่างทั่วถึง นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาของ Jeanine Auboyer จากหนังสือ “The temples and sculptures of Southeast Asia”⁴¹ เป็นการศึกษาศิลปะบนพื้นที่ของคาบสมุทรมาลายู พบว่าทรากอาคารที่

³⁹ เขมชาติ เทพไชย, “การสำรวจขุดค้นวัดแก้ว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี,” ศิลปากร 24, 3 (กรกฎาคม 2523): 13-28.

⁴⁰ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, “บทบาทของสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยกลุ่มไชยากับประวัติศาสตร์อารยธรรมอาณานิคม: แนวความคิดเบื้องต้น,” ศิลปากร 28, 4 (กันยายน 2527): 64-80.

⁴¹ Auboyer Jeanine, *The temples and sculptures of Southeast Asia* (London: Thames and Hudson, 1982).

ก่อสร้างด้วยอิฐและรูปแบบสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่เป็นศิลปะอินเดียสมัยปาละของพุทธศาสนานิกายมหายาน นอกจากนี้ยังตั้งข้อสังเกตว่า ศิลปวัตถุในศาสนาฮินดูนั้น มักใช้วัสดุประเภทหินปูนและหินแร่ผลึก ในขณะที่ศิลปวัตถุในพุทธศาสนาแบบมหายานมักใช้วัสดุประเภทโลหะรวมทั้งการแกะสลักหินสำหรับโบราณสถานวัดแก้ว ซึ่งอยู่ในเมืองโบราณไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ลักษณะเป็นอาคารก่อสร้างด้วยอิฐ สันนิษฐานในเบื้องต้นว่าน่าจะมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เหมือนกันกับพระบรมธาตุไชยา ซึ่งตั้งอยู่บริเวณพื้นที่สันทรายไชยาเช่นเดียวกัน ส่วนงานศึกษาที่วิเคราะห์ถึงรูปแบบศิลปะจามที่ปรากฏอยู่บนองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของวัดแก้ว พบว่ามีผู้ศึกษาไว้มากเช่นกัน อาทิ อรรวรรณ เขื่อน้อย จากบทความ “เจดีย์วัดแก้ว: ตัวแทนสะท้อนความสัมพันธ์ของอาณาจักรต่างๆสมัยศรีวิชัย”⁴² และงานศึกษาของ รองศาสตราจารย์อนุวิทย์ เจริญศุภกุล จากบทความ “สถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยในคาบสมุทรมหาไต้ประเทศไทย”⁴³ รวมทั้ง “รายงานวิจัยเรื่อง แบบโครงสร้างและระเบียบการก่ออิฐสถาปัตยกรรมสกุลช่างเขมรและศรีวิชัย”⁴⁴ โดยนำเสนอแนวคิดไปในทิศทางเดียวกันว่า ลักษณะศิลปะจามที่ปรากฏนั้นอาจไม่ได้เป็นการรับส่งศิลปะซึ่งกันและกันโดยตรงแต่เป็นการรับมาจากต้นแบบเดียวกัน ซึ่งอาจจะเป็นศิลปะจากอินเดียในเวลาใกล้เคียงกัน (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 14) และน่าจะถือว่าเป็นศิลปะในท้องถิ่นของไชยาเอง นอกจากนี้รูปแบบศิลปะที่ปรากฏบางส่วนยังคล้ายกับศิลปะของเขมรด้วย ส่วนการก่ออิฐนั้นถือเป็นวัฒนธรรมที่มีร่วมกันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จากการวิเคราะห์งานศึกษาในกลุ่มนี้พบว่า ส่วนใหญ่ยังมองรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมสอดคล้องไปกับพื้นที่ที่ทำการศึกษา กล่าวคือ รูปแบบศิลปะในบางพื้นที่ ที่มีลักษณะร่วมกับศิลปะในอาณาจักรอื่นก็มีกฎวิเคราะห์ว่าเป็นการผสมผสานรูปแบบศิลปะของช่างในท้องถิ่นเอง คือยังมองศิลปะเป็นมิติเดียวที่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ไม่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามอำนาจใหม่ หรือไม่มีการสะท้อนไปถึงอำนาจของผู้ปกครองที่อาจซ้อนทับกันอยู่

ทบทวนทฤษฎีวิวัฒนาการศึกษาและทฤษฎีเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม

ทฤษฎีทางสังคมแบบใหม่หรือวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Study) เป็นการศึกษาสังคมแนววิพากษ์ที่ให้ความสนใจในเรื่องการตั้งคำถามที่มีลักษณะหันกลับไปมองความเป็นไปของสังคมใน

⁴² อรรวรรณ เขื่อน้อย, “เจดีย์วัดแก้ว: ตัวแทนสะท้อนความสัมพันธ์ของอาณาจักรต่างๆสมัยศรีวิชัย,” *รุสมิแล* 31, 1 (มกราคม- เมษายน 2553): 68-72.

⁴³ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “สถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยในคาบสมุทรมหาไต้ประเทศไทย,” *ศิลปากร* 27, 3 (กรกฎาคม 2526): 17-25.

⁴⁴ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, *แบบโครงสร้างและระเบียบการก่ออิฐสถาปัตยกรรมสกุลช่างเขมรและศรีวิชัย* (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา สยามสมาคมฯ และมูลนิธิเจมส์ทอมป์สัน, 2524).

มุมมองใหม่ว่ากฎ ระเบียบ หรือประเพณีวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นทางสังคมนั้น ถือกำเนิดหรือมีที่มาได้อย่างไร โดยใช้ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเพื่อทำการรื้อถอนและทำลายโครงสร้างเดิม เป็นการศึกษาที่เน้นการ “อ่านและตีความ (Reading and interpretation)” สังคมอย่างละเอียดด้วยมุมมองใหม่ ทั้งนี้ เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่าวัฒนธรรมศึกษา ไม่ใช่เรื่องของการศึกษาเพื่อเชิดชู อนุรักษ์หรือสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม แต่เป็นการศึกษาที่เน้นการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยเชื่อว่าภายในระเบียบและโครงสร้างของสังคมจะมี “สาร (message)” บางอย่างที่คุณส่วนใหญ่เข้าไม่ถึงและซุกซ่อนอยู่ร่วมกันกับ “รหัสวัฒนธรรม (cultural code)” ของคนในสังคม อาทิ ภาษา ศาสนา ศิลปะ กฎหมาย จารีตประเพณี “หากแต่สารลับเหล่านั้น ถูกปกปิดและถูกอำพรางมากับสิ่งที่เราคุ่นเคยคุ่นขึ้นมา”⁴⁵ นอกจากนี้ วัฒนธรรมศึกษา ยังเชื่อว่า กฎ ระเบียบ ประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนความเชื่อและค่านิยมของคนในสังคม “ถูกออกแบบและเขียนบทโดยผู้มีอิทธิพลกลุ่มหนึ่งของสังคม ซึ่งเป็นผู้ออกแบบวิธีคิดในสังคมให้คนหมู่มากได้คิดตามครรถองและแบบแผนที่พวกตนเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ไว้”⁴⁶ ปัจจุบันทฤษฎีของวัฒนธรรมศึกษาที่เกี่ยวข้องกับภาระหน้าที่นิยมเชิงโครงสร้าง (Structural Functionalism) ได้รับความสนใจและถูกนำมาศึกษากันอย่างแพร่หลาย อาทิ งานศึกษาของ “Emile Durkheim”⁴⁷ ที่ศึกษาเกี่ยวกับค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมและพฤติกรรมของคนในสังคมว่าเกิดขึ้นเหมือนเป็นวิทยาศาสตร์ทางสังคมที่จะต้องปฏิบัติราวกับว่าถูกบังคับหรือหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งที่ในสังคมนั้นๆ ก็ได้กำหนดเป็นกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ตายตัว พฤติกรรมหรือจารีตประเพณีดังกล่าวนี้ จึงถือว่าได้ซ่อนนัยบางประการที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อที่แฝงตัวอยู่ในกิจกรรมทางสังคมเหล่านั้นด้วย อาทิ ความเชื่อหรือค่านิยมที่นำมาซึ่งการกระทำผ่านพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ทั้งทางสังคมและศาสนา การบูชารูปเคารพหรือวัตถุบางอย่าง ทั้งที่เป็นกิจกรรมส่วนบุคคลหรือกระทำร่วมกันเป็นหมู่คณะ เพื่อแสดงถึงการรวมพลังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคมหรือเพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าปลอดภัยทั้งทางร่างกายและจิตใจ ทั้งนี้ “Claude Levi - Strauss” นักมานุษยวิทยาคนสำคัญก็สมาทานแนวคิดของ Emile Durkheim โดยเพิ่มการศึกษาในเชิงลึกอีกว่า วัฒนธรรมหรือประเพณีทางสังคมมี “โครงสร้างลึกที่ซุกซ่อนแอบแฝงอยู่” ซึ่งเขาเชื่อว่า “โครงสร้างลึกนั้นช่วยให้นักมานุษยวิทยา สามารถเข้าใจได้ถึงความเป็นสากลบางอย่างที่ทุกวัฒนธรรม ทุกชาติ ทุกภาษา ย่อมมีจุดกำเนิดร่วมกัน ราวกับว่ามันเป็น

⁴⁵ ชญานทัต ศุภชลาศัย, *ความใกล้ชิดของความหมายแห่งชีวิต สังคมวิทยาชีวิตประจำวัน* (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2556), 24.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁷ ตัวอย่างงานศึกษาของ Emile Durkheim เช่น Emile Durkheim, *The rules of sociological method* (New York: The Free Press, 1982)

ไวยากรณ์ (grammar) หรือรหัส (code) ที่จัดวางอยู่ร่วมกันทุกวัฒนธรรม”⁴⁸ ประกอบกับแนวคิดจากงานศึกษาของนักสัญวิทยาอย่าง “Roland Barthes” ได้นำเสนอแนวคิดที่สัมพันธ์กัน 2 เรื่องคือ สัญญะวัฒนธรรมและการถอดรหัสสัญญะวัฒนธรรม เพื่อนำมาค้นหาความหมายที่แท้จริงของสัญญะวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม นอกจากนี้วัฒนธรรมศึกษาในแนวทางของ Post – Structuralism หรือหลังโครงสร้างนิยม ยังมีสมมติฐานว่า “อุดมการณ์ทางความคิดของปัจเจกบุคคลและสมาคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งย่อมมีอิทธิพลต่อการกำหนดสร้างความเข้าใจที่คนมีต่อโลกและต่อสังคมที่ตนอาศัยอยู่”⁴⁹ ทฤษฎีเกี่ยวข้องที่น่าสนใจในเรื่องนี้ คือ “ปฏิสัมพันธ์นิยมเชิงสัญญะ (Symbolic Interactionism)” ศึกษาโดย “Herbert Blumer”⁵⁰ ในงานของเขา ได้แบ่งปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ออกเป็น 3 ลักษณะ คือ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันและนำมาสู่การสร้าง ความหมายที่เกิดจากการกระทำนั้น และสุดท้ายคือ ความหมายที่เกิดจากการกระทำและถูกตีความ โดยบุคคลที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน แนวคิดดังกล่าวทำให้เกิดข้อสรุปว่า มนุษย์แต่ละคนจะมีการรับรู้ และตอบสนองต่อสิ่งที่มากระทบหรือตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมต่างๆไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับ ผลประโยชน์ สถานการณ์ ความเป็นปัจเจกและความรู้สึกนึกคิดของแต่ละคน

นักสังคมวิทยาที่มีผลงานน่าสนใจอีกท่านหนึ่งคือ “Schutz”⁵¹ ได้เสนอทฤษฎีทางสังคม ที่อธิบายถึงพฤติกรรมมนุษย์ภายใต้สถานการณ์หนึ่งๆ โดยที่พวกเขาจะตระหนักถึงแนวทาง 2 แนวทาง คือ แรงกระตุ้นของการแก้ปัญหา และแรงจูงใจ ที่จะได้รับจากการกระทำอะไรบางอย่าง ทั้งสองแนวทางนำมาสู่การสรุปข้อมูลที่เป็นแบบฉบับความรู้หรือ “recipe knowledge” ที่ว่า มนุษย์จะสามารถประยุกต์ใช้ต้นแบบความรู้ที่เราเคยได้รับกับสถานการณ์ใหม่ๆที่มีบางส่วนหรือบางเหตุการณ์ คล้ายคลึงกับสถานการณ์เดิมได้ และสิ่งนี้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีผลประโยชน์เป็นแรงกระตุ้นมากพอ แนวคิดต่างๆที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ ได้ถูกนำมาใช้เพื่อทำความเข้าใจสังคมในมุมมองใหม่ๆ อีกทั้งช่วยตอบคำถามและนิยามปรากฏการณ์ทางสังคมที่บางคำตอบยังคงขาดหาย คลุมเครือ ไร้คำอธิบายหรือยังถูกละไว้ในฐานที่ไม่เข้าใจอีกด้วย นอกจากนี้ วัฒนธรรมศึกษายังกว้างขวางไปถึงการให้บทบาทต่อ ศาสตร์ในแขนงอื่นๆ ในมิติที่จะส่งผลต่อปรากฏการณ์หรือความเคลื่อนไหวของสังคมในวงกว้าง

⁴⁸ ชญาน์ทัต ศุภชลาศัย, ความใกล้ชิดของความหมายแห่งชีวิต สังคมวิทยา ชีวิตประจำวัน (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2556), 9-10.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, 25.

⁵⁰ ศึกษาของ Herbert Blumer ได้ใน Herbert Blumer, *Symbolic Interactionism; Perspective and Method* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1969).

⁵¹ ศึกษาเหล่านี้ได้ใน Schutz A, *The Phenomenology of the Social World* (London: Heinemann Educational Books, 1972) และ Schutz A and Luckmann T., *Structures of Life-World* (New York: International University Press, 1973).

อาทิ แนวทางศึกษาของ “การเมืองวัฒนธรรม (Cultural Politics)”⁵² นโยบายวัฒนธรรม (Cultural Policy)⁵³ สำหรับ “เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural Economics)” ก็เช่นเดียวกันถือเป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมของคนในสังคมกับระบบเศรษฐกิจ ต่างจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่เน้นการศึกษาลักษณะของอุปสงค์ อุปทานหรือการคิดเรื่องระบบกลไกตลาดโดยตรง ทั้งนี้ จะเน้นการศึกษาถึงความสัมพันธ์หรือผลกระทบที่มีต่อกันระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ทั้งในลักษณะที่เศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดวัฒนธรรมและวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดเศรษฐกิจ เพื่อเป็นหนทางไปสู่การทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม นอกจากนี้วัฒนธรรมดังกล่าวมิได้หมายถึง ภาษา ศาสนา ศิลปะ วรรณกรรม สิ่งพิมพ์และสื่อต่างๆ เท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงความเชื่อ ทศนคติและพฤติกรรมของคนในสังคมที่จะส่งเสริมหรือเอื้อต่อการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอีกด้วย

การศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัยนั้น แม้จะเรียกได้ว่าเป็นรัฐโบราณที่ถือกำเนิดขึ้นเมื่อพันปีมาแล้ว แต่ความโดดเด่นด้านเศรษฐกิจและการค้าทางทะเลที่เข้ามาพร้อมๆ กับการสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมจนมีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตน ก็มีได้ล้นทอนความน่าสนใจของการศึกษาดังกล่าวแต่อย่างใด อีกทั้งการใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural Economics) อันถือเป็นทฤษฎีทางสังคมแนวใหม่มาเป็นวิธีหรือกรอบคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัยก็นับว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจไม่น้อย

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าประวัติศาสตร์ศรีวิชัยของเมืองไชยารวมทั้งรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของราชวงศ์ไศเลนทร์โดยเฉพาะจันทิในชวาภาคกลางและสถาปัตยกรรมวัดแก้ววัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีงานศึกษาอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งเอกสารทางวิชาการของชาวไทยและชาวต่างประเทศ แต่ผลงานส่วนใหญ่มักเป็นการแยกศึกษาเป็นเรื่องๆ หรือมุ่งอธิบายลักษณะศิลปะใน

⁵² แนวทางศึกษาของการเมืองวัฒนธรรม (Cultural Politics) คือ การศึกษากิจกรรมหรือพฤติกรรมของคนในสังคมซึ่งมีความเกี่ยวข้องอย่างใดอย่างหนึ่งทางการเมือง โดยที่ไม่ได้เกิดจากการใช้สิทธิทางการเมืองโดยตรง แต่เป็นการแฝงข้อคิดเห็นหรือความเชื่อทางการเมืองไว้ในรูปแบบของสื่อต่างๆ อาทิ สิ่งพิมพ์ วรรณกรรม ศิลปะ ดนตรี หรือกิจกรรมที่ดูผิวเผินเหมือนไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง ซึ่งเมื่อทำการศึกษาและวิเคราะห์แล้วจะพบว่า งานดังกล่าวกลับเป็นวิถีการเมืองในตัวมันเอง อาทิ วารสารหรือนวนิยายแนวสังคม บทกวี เพลงเพื่อชีวิต ที่สะท้อนแนวคิด สิทธิ เสรีภาพ ภราดรภาพ ซึ่งเมื่อแนวคิดดังกล่าวเกิดขึ้นมาและหลอมรวมจนมีพลวัตทางสังคมเพียงพอก็อาจก่อให้เกิดปรากฏการณ์หรือการเคลื่อนไหวทางสังคมที่เป็นการเมืองได้ อาทิ การชุมนุมบนท้องถนนเพื่อขับไล่รัฐบาล การชุมนุมเพื่อเรียกร้องประชาธิปไตย

⁵³ แนวทางศึกษาของนโยบายวัฒนธรรม (Cultural Policy) คือการศึกษารูปแบบวัฒนธรรม พฤติกรรมและค่านิยมของคนในสังคมว่าอาจเกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการพยายามวางแผนสร้างค่านิยม หรือแฝงนโยบายบางอย่างของผู้มีอำนาจหรือองค์กรกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคม

ภาพกว้าง โดยเน้นการเปรียบเทียบกับรูปแบบศิลปะในอินเดีย อีกทั้งยังไม่มีงานศึกษาใดที่พยายามเชื่อมโยงความสัมพันธ์อย่างเป็นรูปธรรมระหว่างรูปแบบทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมว่าส่งผลต่อการก่อสร้างสถาปัตยกรรมวัดแก้ว วัดหลงอย่างไรบ้าง ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว ไม่ว่าจะในรัฐหรืออาณาจักรใด รวมทั้งในยุคสมัยใดก็ตาม สถาปัตยกรรมที่เรียกได้ว่าเป็นตัวแทนแห่งยุคสมัยนั้น จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีพลวัตทางสังคมในทุกๆด้านหล่อหลอมรวมกันมากเพียงพอ สำหรับการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดแก้วและวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานีนั้น ยังไม่มีนักวิชาการท่านใดทำการศึกษาโดยเปรียบเทียบรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดแก้ว วัดหลงกับสถาปัตยกรรมจันทิของชาวภาคกลางอย่างละเอียดและชัดเจนด้วยกระบวนการขั้นรูปแบบสถาปัตยกรรม แม้อาคารดังกล่าวจะอยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์แต่หากประกอบเข้ากับการศึกษาประวัติศาสตร์ในด้านอื่นๆของศรีวิชัย อาทิ การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม โดยศึกษาผ่านหลักฐานสำคัญอย่างจารึก เอกสารหรือจดหมายเหตุของจีน บันทึกของพ่อค้าชาวต่างชาติ ศิลปวัตถุ และรูปเงาทางภาษาที่ยังคงพบร่องรอยอยู่ในพื้นที่เมืองไชยา ก็น่าจะสามารถนำมาสู่การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ถูกต้องตามหลักวิชาได้ อีกทั้งเมื่อได้ตัวแบบทางสถาปัตยกรรมที่สมบูรณ์แล้วก็สามารถที่จะนำมาวิเคราะห์และประเมินคุณค่าในทางสถาปัตยกรรม ที่สำคัญคือการวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมเพื่อสะท้อนไปถึงสภาพทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของผู้ปกครองในแต่ละช่วงเวลาได้

เมื่อตระหนักถึง “ช่องว่าง” ขององค์ความรู้ที่ยังขาดหายของการศึกษาดังกล่าว การศึกษาในครั้งนี้จึงเชื่อว่าน่าจะมีประโยชน์ในการใช้หลักฐานทางสถาปัตยกรรมควบคู่ไปกับทฤษฎีทางสังคมของทฤษฎีวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Economics) และเชื่อว่าสัมฤทธิ์ผลของการศึกษาอย่างน้อยน่าจะช่วยเปิดมิติหรือมุมมองใหม่ๆของ “กรอบคิด” หรือ “วิธีการศึกษา” รวมทั้งสร้างองค์ความรู้อื่นๆเพิ่มเติมโดยมี “สถาปัตยกรรม” เป็นหลักฐานสำคัญ

บทที่ 3

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของรัฐการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองไชยากับอาณาจักรจามปาและชาวในสมัยศรีวิชัย

“Historicism is the belief in the power of history to such a degree as to choke original action and replace it by action which is inspired by period precedent...”

Nikolaus Peusner¹

ที่ผ่านมา การศึกษาประวัติศาสตร์การค้าทางทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักให้ความสำคัญกับรัฐการค้าที่เรียกว่า “ศรีวิชัย” เป็นหลัก เนื่องจากให้ความหมายที่ครอบคลุมพื้นที่ทางทะเลและคาบสมุทรในอาณานิคมกว้างรวมถึงการเป็นอาณาจักรที่มีอาณาเขตร่วมกันหลายประเทศทั้งมาเลเซีย อินโดนีเซีย และบริเวณภาคใต้ของไทย ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของการค้าทางทะเลไม่ค่อยเชื่อมโยงไปถึงภาคใต้ของประเทศเวียดนามและประเทศฟิลิปปินส์ แม้ว่าทั้งสองประเทศต่างก็เคยอยู่ในอาณานิคมของการค้าชายฝั่งและมีบทบาทต่อแวดวงการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นกัน ดังเห็นได้จากการพบหลักฐานโบราณวัตถุโดยเฉพาะเซรามิกส์ซึ่งถือเป็นสินค้าส่งออกสำคัญในหลายพื้นที่ นอกจากนี้ทั้งเวียดนามตอนใต้และฟิลิปปินส์ต่างก็มีประชากรที่เรียกว่ามีเชื้อชาติและวัฒนธรรมทางภาษาของชาวมลายูอันเป็นชนชาติสำคัญของพื้นที่น่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ทั้งนี้ ชาวมลายูหรือมลายูนั้น มีความหมายอย่างกว้างหมายถึง กลุ่มชนผู้ใช้ภาษามลายู-โปลินีเซียนหรือออสโตรนีเซียน ชาวมลายูรุ่นแรกเดินทางอยู่ในช่วง 750-200 ปีก่อนคริสตกาล มีวัฒนธรรมสำคัญคือ การผลิตเครื่องปั้นดินเผาแบบซาฮุญคาลานาย (Sa-huynh-kalanay) ที่มีต้นกำเนิดจากเวียดนาม การสำรวจทางโบราณคดีพบเครื่องปั้นดินเผาชนิดนี้ตามพื้นที่ต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักวิชาการตั้งข้อสันนิษฐานว่าชนกลุ่มนี้ติดต่อกับคนในท้องถิ่นของไทย ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซียและมาเลเซีย รวมทั้งเป็นผู้เผยแพร่กลองตองเซิน (Dongson Drums) จากเวียดนามตอนเหนือไปยังพื้นที่ต่างๆของน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตลอดจนสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีนและดินแดนอื่นๆ จนมีโอกาสได้รับความรู้ด้านวัฒนธรรมจากอินเดีย โดยเฉพาะภาษา ศาสนาและพิธีกรรมต่างๆก่อนชนเผ่ากลุ่มอื่นๆในเอเชียตะวันออกเฉียง

¹David Watkin, *Morality and Architecture: The Development of a Theme in Architectural History and Theory from the Gothic Revival to the Modern Movement* (Chicago: University of Chicago Press, 1977), 108.

ใต้² การพบเครื่องปั้นดินเผาลักษณะเนื้อดินทำจากอินเดียได้เลียนแบบ Rouletted Ware ของโรมันที่ จันเสน เขาสามแก้ว ตราเกี้ยวชายฝั่งเวียดนามใกล้ดานัง ชาวและบาทลี³ แสดงให้เห็นว่ามีการค้าใน กิจกรรมทางการค้าที่เชื่อมโยงกันบนพื้นที่ดังกล่าว นอกจากนี้ พื้นที่ตอนในของคาบสมุทรทั้งไทยและ เวียดนามต่างก็มีการผลิตเซรามิกส์เป็นสินค้าส่งออกควบคู่ไปกับการมีเมืองท่าสำคัญบริเวณชายฝั่ง ทะเล กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการค้าบริเวณมหาสมุทรอินเดียทำให้พ่อค้าจากดินแดนต่างๆเดินทางเข้ามาค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า ส่งผลให้เกิดชุมชนที่สามารถสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจจนเกิดเป็น รัฐการค้าที่ยิ่งใหญ่ได้ในที่สุด

หลักฐานเอกสารจีนบอกไว้ว่า ฟูนัน (Funan) อาจเป็นรัฐแรกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่ปากแม่น้ำโขงทางตอนใต้บริเวณรอยต่อของประเทศกัมพูชาและเวียดนาม ในปัจจุบัน มีราชธานีอยู่ตอนในของแผ่นดินแต่มีเมืองออกแก้ว (Oc Eo) เป็นเมืองท่าสำคัญบน เส้นทางการค้าระหว่างอินเดียบกับจีน... ในสมัยที่ฟูนันรุ่งเรืองได้ขยายอิทธิพลครอบคลุมบริเวณ เวียดนามตอนใต้ ลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางที่สำคัญ คือได้แผ่ไปถึงบริเวณคอคอตกระทางภาคใต้ ของไทยด้วย ซึ่งต่อมาเมื่อฟูนันล่มสลาย พื้นที่เหล่านี้ได้กลายมาเป็นอาณาจักรที่สำคัญอย่าง จามปา ทวารวดี และศรีวิชัยในที่สุด⁴

หลักฐานด้านโบราณคดีที่ขุดพบบริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งของเมืองออกแก้ว (Oc Eo) มีการ พบแผ่นทองคำเป็นรูปต่างๆส่วนใหญ่เป็นเทพเจ้าในศาสนาฮินดู แสดงให้เห็นถึงการนับถือศาสนาฮินดู โดยเฉพาะลัทธิไศวะนิกายที่ต่อมาสร้างบทบาทอย่างสำคัญต่อรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะ จามปาและชวายุคต้น ทั้งในด้านการเมืองการปกครอง ประเพณีวัฒนธรรม ศิลปะ และสถาปัตยกรรม แม้ฟูนันจะล่มสลายจนเกิดเป็นรัฐใหม่ๆดังกล่าวข้างต้น แต่พบว่าการค้าทางทะเลบริเวณเมืองท่า ออกแก้ว (Oc Eo) ที่จามปาได้ครอบครองพื้นที่ในเวลาต่อมานั้นยังคงมีบทบาทสำคัญในเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้จวบจนกระทั่งรัฐศรีวิชัยถือกำเนิดขึ้น ดังนั้น ก่อนที่จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่าง รัฐต่างๆในหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะกับอาณาจักรจามปา ศรีวิชัยและเมืองไชยา จำเป็นต้องอธิบายถึงความเป็นมาและลักษณะการค้าในมหาสมุทรอินเดีย ทะเลจีนใต้ รวมไปถึงการ ก่อตัวของรัฐการค้าศรีวิชัยก่อน เนื่องจากจะทำให้เห็นภาพ บทบาทและความสำคัญของเมืองไชยาต่อ อาณาจักรจามปาและศรีวิชัยชัดเจนขึ้น

²ธิดา สาระยา, ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2554), 425-437.

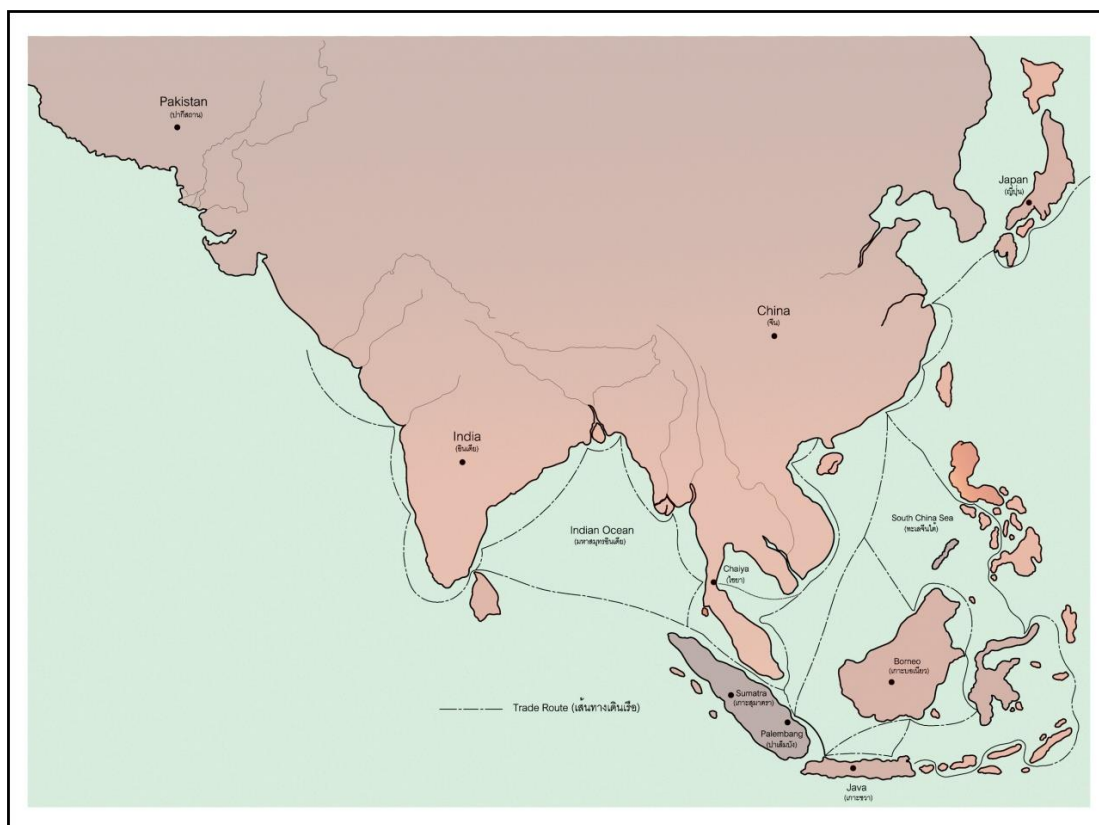
³เรื่องเดียวกัน, 57-58.

⁴ชูลีพร วิรุณหะ, โลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: รากฐานประวัติศาสตร์ (นครปฐม: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557), 43-44.

การค้าทางทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และการก่อตัวขึ้นของอาณาจักรศรีวิชัย

มหาสมุทรอินเดีย เป็นผืนน้ำอันกว้างใหญ่ที่อยู่ระหว่างอ่าวเบงกอลด้านตะวันออกและอ่าวเปอร์เซียด้านตะวันตก บริเวณนี้ถือเป็นจุดยุทธศาสตร์ทางการค้าที่สำคัญมาตั้งแต่อดีตก่อนคริสตกาล โดยเฉพาะบริเวณเดลต้าปากแม่น้ำชวาเวรีและแม่น้ำไวโก ผังโคโรมันเดล ซึ่งปัจจุบันก็คือรัฐทมิฬนาฑู การค้าบริเวณฝั่งทะเลด้านตะวันตกของมหาสมุทรอินเดียนั้น มีกิจกรรมทางการค้าที่คับคั่ง โดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุและเมโสโปเตเมียไปจนถึงอาณาจักรโรมันทางตะวันออกของทะเลเมดิเตอร์เรเนียนและแอฟริกาตะวันออก จนก่อตัวเป็นเมืองท่าและชุมชนการค้าขนาดใหญ่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ส่วนฝั่งทะเลด้านตะวันออกของมหาสมุทรอินเดียนั้น นอกจากเกิดเมืองท่าและชุมชนการค้าเช่นเดียวกับฝั่งทะเลด้านตะวันตกแล้ว ยังมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาควบคู่ไปกับการทำการค้า ศาสนาพุทธจากอินเดียตะวันออก ค่อยๆ เข้าสู่อินเดียตอนใต้และศรีลังกาตั้งแต่ก่อนคริสตกาล รวมถึงบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในระยะเวลาต่อมาด้วย

การค้าขายทางทะเลในยุคแรกจะกระจุกตัวอยู่ตามชายฝั่งเท่านั้นคือเป็นการเดินเรือเลียบแนวชายฝั่ง เนื่องจากเทคโนโลยีการต่อเรือที่ยังไม่สูงนัก อีกทั้งความชำนาญในการเดินเรือข้ามชายฝั่งก็ยังมีจำกัด ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาภูมิปัญญา รวมไปถึงการที่คนในท้องถิ่นผูกพันอยู่กับสายน้ำ ได้สังเกตสภาพลมฟ้าอากาศ ลักษณะสีน้ำและคลื่นลมในทะเล สั่งสมความรู้จนถ่ายทอดกันมารุ่นต่อรุ่น อีกทั้งมีการพัฒนานวัตกรรมการผลิตเรือให้มีขนาดใหญ่ คงทนและแข็งแรง ส่งผลให้มีการขยายการค้าออกไปยังทะเลส่วนนอกมากขึ้น มีการเดินเรือไปยังดินแดนต่างๆ การค้าที่เกิดขึ้นนั้น สร้างเครือข่ายที่กว้างขวางและขยายตัวจนเกิดเป็นชุมชนการค้าริมชายฝั่ง โดยเฉพาะตอนในของคาบสมุทรบนที่ราบสูงเดคคาน (Deccan) ซึ่งเปิดออกสู่ฝั่งทะเลด้านตะวันออก เกิดเป็นเมืองท่าการค้าสำคัญตลอดแนวชายฝั่งของมหาสมุทรอินเดีย และบริเวณตอนในของคาบสมุทรทางตอนใต้ซึ่งต่อมาขยายไปสู่ส่วนน้ำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย (แผนที่ที่ 1)

แผนที่ที่ 1 แสดงเส้นทางการค้าทางทะเลในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ทั้งนี้พบว่า การค้าขายฝั่งทั้งในอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นกิจกรรมที่ทำให้ควบคู่ไปกับการค้าทางบกบนภาคพื้นทวีป กล่าวคือ เป็นการค้าขายที่สร้างปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ได้รับการส่งเสริมและพัฒนาควบคู่ไปพร้อมกันจนเกิดเป็นอำนาจทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นศูนย์กลางการค้าทางทะเลที่อุดมด้วยสินค้านานาชนิด ที่สำคัญคือเป็นจุดตัดหรือจุดเชื่อมต่อการขนถ่ายสินค้า และหากพิจารณาถึงความสำคัญแล้วจะพบว่า “ช่องแคบมะละกา” ถือเป็นพื้นที่ทางทะเลที่สั้นและแคบที่สุดระหว่างทะเลจีนใต้และมหาสมุทรอินเดีย ลักษณะที่สำคัญดังกล่าวนี้จึงถือเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางกายภาพของช่องแคบมะละกา ที่ตั้งอยู่ระหว่างเกาะสุมาตราและคาบสมุทรมลายูนั้น “สภาพภูมิศาสตร์ทำให้พื้นที่บริเวณนี้มีประชากรเบาบางเนื่องจากมีที่ราบลุ่มน้อยและไม่เหมาะกับการทำการเกษตร แต่ชุมชนบริเวณนี้เติบโตได้เพราะทำเลที่ตั้งเป็นจุดตัดของเส้นทางการค้าระหว่างจีนกับอินเดีย”⁵ เนื่องด้วยมีพื้นที่ทางทะเลสั้นและแคบที่สุด การเดินทางผ่านช่องแคบดังกล่าวจึงถือว่าย่นระยะทางได้มากในการขนส่งสินค้าระหว่างน่านน้ำในทะเลจีนใต้กับมหาสมุทรอินเดีย ส่วนเกาะสุมาตรา มีช่องแคบซุนดาเชื่อมต่อกับเกาะชวาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ และคาบสมุทรมลายู พบหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี อาทิ

⁵ เรื่องเดียวกัน, 50.

จารึก การขุดพบรูปเคารพ เครื่องปั้นดินเผาและสินค้าต่างๆ ซึ่งให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ในอดีตพื้นที่ทั้งสองบริเวณต่างเป็นเส้นทางการค้าทางทะเลที่สำคัญและมีอารยธรรมของศาสนาฮินดูในยุคแรกเริ่ม การใช้ช่องแคบมะละกาจึงมิได้เพิ่งเกิดขึ้นในยุคที่ศรีวิชัยเริ่มก่อตัว แต่พบว่ามีการใช้เส้นทางนี้ในการเดินทางและค้าขายมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานแล้ว สังเกตได้จากบันทึกการเดินทางของภิกษุชาวจีนที่ใช้เส้นทางนี้เดินทางไปศึกษาพระธรรมยังประเทศอินเดียในพุทธศตวรรษที่ 9

จากการศึกษาพบว่า ในระยะแรกนั้นผู้นำการค้าในท้องถิ่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะทำหน้าที่หลักคือเป็นพ่อค้าคนกลาง ทำการค้าขายระหว่างจีนและอินเดีย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงถูกใช้เป็นพื้นที่เพื่อเป็นทางผ่านขนส่งสินค้าจากอินเดียไปยังดินแดนอื่นๆ ทั้งนี้ อาจมีสินค้าท้องถิ่นอยู่บ้างแต่ปริมาณไม่มากนัก แม้จะใช้เส้นทางการค้าทางทะเลแต่พบว่ามีการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรมด้วย “ทางลัดทางบกที่นิยมกันมากก็คือทางที่ผ่านคอคออดกระ จากตะกั่วป่าทางฝั่งตะวันตกมายังเมืองไชยาทางฝั่งตะวันออก”⁶ เนื่องจากบริเวณนี้มีภูมิโอบล้อมที่คอยดักปล้นเรือสินค้าที่ผ่านเข้ามาจนเป็นที่หวาดกลัวของชาวเรือทั่วไป ดังมีบันทึกในเอกสารจีนหลายฉบับ พ่อค้าและนักเดินเรือทะเลจึงมักจะใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรมบริเวณอ่าวบ้านดอน ซึ่งอยู่บนพื้นที่เมืองไชยาในการเดินทางขนส่งสินค้า แม้จะต้องเสียเวลาในการขนถ่ายสินค้าลงจากเรือ แล้วใช้เส้นทางเดินบกเพื่อนำสินค้าไปยังเมืองท่าอีกฝั่งหนึ่งก็ตาม เมืองไชยาจึงถูกกล่าวถึงในฐานะเมืองท่าส่งออกและค้าขายสินค้า รวมทั้งเป็นเส้นทางข้ามคาบสมุทรมหรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “เส้นทางลูกปัด” มาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 9 เนื่องจากมีสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยสำคัญ กล่าวคือ มีสภาพภูมิประเทศลักษณะปิด มีพื้นที่เป็นอ่าวโค้งเว้าเข้ามาภายในคาบสมุทรม เหมาะกับการใช้เป็นท่าจอดเรือและเส้นทางข้ามคาบสมุทรม โดยเฉพาะบริเวณอ่าวบ้านดอน ถือว่าเป็นจุดสำคัญในการขนถ่ายสินค้าจากท่าเรือเพื่อเดินทางบกไปสู่อีกฝั่งทะเล เนื่องจากเส้นทางดังกล่าวใช้ระยะทางในการเดินทางสั้นที่สุด การได้เข้ายึดครองพื้นที่ดังกล่าวจึงเท่ากับได้ครอบครองพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจอันจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงและมั่งคั่งให้อาณาจักรของตนในเวลาต่อมา

ในบริเวณที่เรียกว่าทะเลจีนใต้นั้น หมายถึง พื้นที่ทางทะเลตั้งแต่เกาะใต้หวันลงมาครอบคลุมไปยังภาคตะวันออกเฉียงใต้ของจีน รวมไปถึงหมู่เกาะต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ในอดีตบริเวณดังกล่าวเชื่อมโยงกับ “เส้นทางสายไหมทางทะเล (The Maritime Silk Road)” เส้นทางสายเศรษฐกิจที่ใช้ขนส่งสินค้าทางทะเล ครอบคลุมอาณาบริเวณตั้งแต่ทะเลจีนใต้ ลงมาที่ช่องแคบมะละกา ผ่านหมู่เกาะต่างๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เข้าสู่มหาสมุทรอินเดีย จากนั้นเข้าสู่ภูมิภาคตะวันออกเฉียงกลาง ทวีปแอฟริกาและยุโรปในสมัยราชวงศ์ซ่ง เรียกได้ว่าเป็นยุคที่การค้าทาง

⁶ ดี.จี.อี. ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิสดาร เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2549), 27.

ทะเลเจริญรุ่งเรืองสูงสุด เส้นทางสายไหมทางทะเลนี้ นอกจากสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจให้กับ การค้าขนานน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ที่สำคัญยังเกิดการแลกเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรม ระหว่างดินแดนต่างๆ จนเรียกได้ว่าเป็น “เส้นทางแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมระหว่าง ตะวันออกกับตะวันตก” รวมทั้งเมื่อจีนได้เริ่มแสดงบทบาทของการเป็นมหาอำนาจการค้าทาง ทะเลในสมัยราชวงศ์หมิงจึงเกิดความพยายามที่จะแบ่งปริมาณทางอำนาจของนานทะเลเวลานั้น ระหว่างจีนและอินเดีย การค้าทางทะเลของจีนตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถังเรื่อยมาจนถึงสมัยราชวงศ์ซ่ง และราชวงศ์หยวนหรือหงวนนี้ จึงถือว่าเป็น “ยุคทองของการค้าทางทะเล”⁷ เห็นได้จากการที่กษัตริย์ ของรัฐต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างพยายามส่งเครื่องบรรณาการและสร้างความสัมพันธ์ ทางการทูตต่อกษัตริย์ในราชสำนักจีน เพราะหมิงและพ่อค้าจากอินเดียได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณ หมู่เกาะรวมทั้งคาบสมุทรของรัฐต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 8 โดย บางส่วนแต่งงานกับชาวพื้นเมือง มีลูกหลานและตั้งรกรากอย่างถาวร ดั่งมีงานศึกษาว่า

ชาวอินเดียได้ยึดครองควบคุมการค้าทั้งในส่วนภูมิภาคและการค้าต่างประเทศ รวมทั้งได้ เดินทางไปค้าขายกับจีนด้วยเรือของตนเอง...เมื่อกองเรือของอินเดียมีสมรรถนะสูงกว่าผู้อื่น จึงทำ ให้พ่อค้าชาวอินเดียกลายเป็นผู้มีอำนาจทางการค้าต่างประเทศ และเพื่อประโยชน์การค้า ชาวอินเดีย ได้ตั้งศูนย์การค้าขึ้นในแหล่งที่เป็นชุมชนของชนพื้นเมืองดั้งเดิมตลอดเส้นทางการค้าที่สำคัญ⁸

เมื่อเศรษฐกิจเริ่มขยายตัว อำนาจทางการค้าดังกล่าวถูกแบ่งผลประโยชน์กันมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อจีนและชนพื้นเมืองเริ่มเข้ามามีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมทางการค้า มีการใช้ เส้นทางเดินเรือบริเวณช่องแคบมะละกา จีนนั้นเริ่มเปิดนโยบายในการทำการค้าทางทะเล (ประมาณ พุทธศตวรรษที่ 8-10 หรือสมัยหลังราชวงศ์ฮั่นเป็นต้นมา) และสร้างอำนาจทางการค้าให้เห็นชัดเจน มากขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 12 ซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์ถัง ราชสำนักจีนได้ส่งราชทูตเข้าไปเจริญ สัมพันธ์ไมตรีกับชาวพื้นเมืองที่คุมเส้นทางเดินเรือบริเวณช่องแคบมะละกา (ศรีวิชัยในเวลาต่อมา) และการที่มหาอำนาจอย่างจีน ส่งทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีในครั้งนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพ ของศรีวิชัยในการควบคุมเส้นทางทางการค้าทางทะเลที่น่าจะมีความเข้มแข็งทางการเมืองและการทหาร รวมอยู่ด้วย ต่อมาศรีวิชัยส่งทูตเข้าไปบรรณาการจีนอีกหลายครั้ง ทั้งนี้ ไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจน ว่า การส่งทูตไปราชสำนักจีนนั้นเป็นศรีวิชัยที่เป็นตัวแทนของรัฐหลายรัฐหรือเป็นศรีวิชัยจากรัฐที่มี อำนาจมาจากศูนย์กลางเดียว แต่สิ่งหนึ่งที่สรุปได้จากเอกสารจีน คือ ระยะเวลาหลังมีการส่งเครื่อง

⁷ ธิตา สาระยา, *ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2554), 60.

⁸ พิริยะ ไกรฤกษ์, *ศิลปทัศนก่อนพุทธศตวรรษที่ 19* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2523), 23-24.

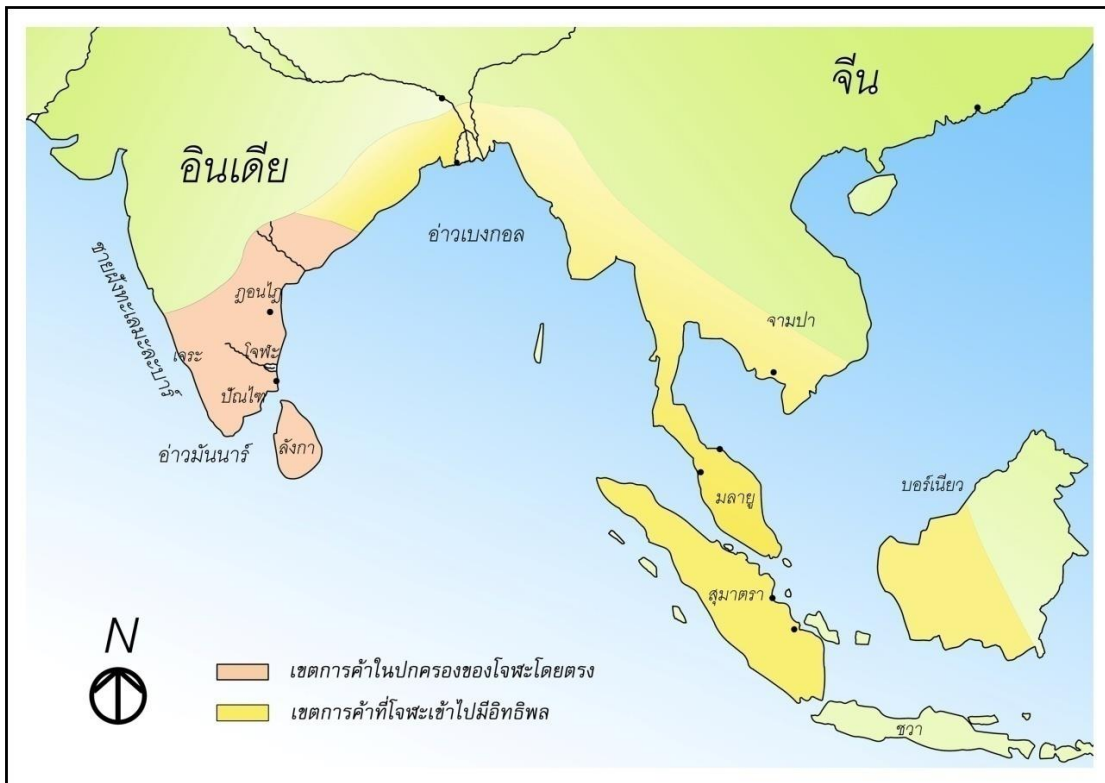
บรรณาการไปให้จีนโดยคนหลายกลุ่ม ซ้ำซ้อนกัน และต่างก็อ้างว่าเป็นตัวแทนของศรีวิชัย สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงการช่วงชิงอำนาจกันเอง อีกข้อสันนิษฐานหนึ่งที่มีความเป็นไปได้ คือ

กลุ่มของศรีวิชัยที่สุมาตราและกลุ่มของราชวงศ์ไศเลนทร์ที่ชวา ต่างมีแคว้นสายสัมพันธ์กัน เห็นได้จากศิลปะแบบชวาได้ส่งอิทธิพลให้แก่ประติมากรรมที่สุมาตรา กลุ่มชาวน้ำทั้งที่สุมาตราและชวาต่างรวมกำลังกันคุมคาบสมุทรมาลายูทางตอนใต้และช่องแคบมะละกา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นการขยายน่านน้ำของวงจการค้าทางทะเลให้กว้างขึ้น ซึ่งชาวน้ำจะต้องเผชิญกับอำนาจทั้งราชวงศ์โจฬะจากอินเดีย และอำนาจของรัฐจีนเอง⁹

การค้ากระทำทั้งในรูปแบบระบบบรรณาการกับราชสำนักจีนและกับพ่อค้าเอกชนทั้งชาวจีนและชาติอื่นๆ โดยมีกตั้งเป็นชุมชนการค้าหรือเข้ามาตั้งแหล่งผลิตเอง สินค้าสำคัญของจีนได้เปลี่ยนจาก “ผ้าไหม” มาเป็นเครื่องถ้วยเซรามิกส์และเครื่องปั้นดินเผาซึ่งถือว่าเป็นสินค้าที่มีความโดดเด่นสวยงามมีเอกลักษณ์ และได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก “การเปิดเส้นทางใหม่และพื้นที่ทางการค้าใหม่อันมีชาวน้ำพื้นถิ่นร่วมบทบาทจนสามารถก่อเป็นรัฐศรีวิชัยได้นั้น เปลี่ยนโฉมหน้าการค้ามาสมุทรอินเดียและน่านน้ำในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”¹⁰ เมื่อเส้นทางนี้ปลอดภัยและสะดวกสบายมากขึ้น ส่งผลให้การค้าขยายตัว บ้านเมืองแถบนี้เจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังนั้น ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ช่องแคบมะละกาได้ดึงเอาพ่อค้าและนักเดินเรือทั้งหลายจากที่เคยใช้เส้นทางการค้าทางทะเลเส้นอื่น อาทิ ช่องแคบซุนดา ชวา บอร์เนียว ซึ่งอินเดียเคยมีบทบาทสำคัญอยู่ก่อน โดยเฉพาะการค้าจากโจฬะ (แผนที่ที่ 2) ให้เข้ามาสู่เส้นทางนี้และเกี่ยวผลประโยชน์เป็นกอบเป็นกำมากขึ้น

⁹ธิดา สาระยา, **ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย** (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2554), 547.

¹⁰เรื่องเดียวกัน, 617.

แผนที่ที่ 2 เขตการค้าของโจฬะทั้งที่อินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก V. Nadarajan, *Bujang Valley: The Wonder that was Ancient Kedah* (Selangor Darul Ehsan: Kuan Press Sdn Bhd, 2012), 30.

เรือสินค้าที่มีมากขึ้นและการตั้งชุมชนที่ทยอยก่อตัวขึ้น ส่งผลให้บริเวณดังกล่าวเป็นเสมือนศูนย์กลางการค้าของ 2 ซีกโลก ที่สำคัญไม่ใช่แค่การเข้ามาของพ่อค้าชาวจีนเท่านั้น แต่เป็นการหลั่งไหลของผู้คนและสินค้าจากทั่วสารทิศ โดยเฉพาะจากอินเดียใต้ที่เริ่มการใช้เส้นทางนี้ก่อนหน้าจีน และมีอำนาจทางการค้าอย่างหลวมๆ เช่นเดียวกับที่มีอิทธิพลต่อเส้นทางการค้าทางทะเลสายอื่น แต่ต้องมาปะทะกับ “ศรีวิชัย” ที่สร้างฐานอำนาจคุมเมืองท่าค้าขายบริเวณช่องแคบมะละกาและชุนดาซึ่งเป็นเสมือน “หัวใจของการค้าในมหาสมุทรอินเดียกับทะเลจีนใต้” เหตุการณ์ดังกล่าวถือเป็น “หน่ออ่อน” ที่ก่อให้เกิดความพยายามแย่งชิงกรรมสิทธิ์นี้ ซึ่งต่อมาได้แสดงออกในหลากหลายรูปแบบโดยเฉพาะการเผยแผ่ศาสนาและวัฒนธรรมทางภาษา รวมทั้งศิลปะและสถาปัตยกรรม ผนวกกับกำลังอำนาจทางเศรษฐกิจผ่านสมาคมพ่อค้าต่างๆ การใช้กำลังทางทหาร นโยบายดังกล่าวทรงประสิทธิภาพอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในยุคหลังที่จีนเริ่มเปลี่ยนนโยบายทางการค้า อำนาจทางการเมืองของศรีวิชัยเริ่มอ่อนแอลง ในขณะที่อำนาจการค้าทางทะเลของโจฬะผ่านสมาคมพ่อค้าต่างๆ สูงขึ้นเรื่อยๆ จนสามารถที่จะบุกโจมตีศรีวิชัยได้สำเร็จเช่นเดียวกับที่กระทำในศรีลังกาและดินแดนอื่นๆ และยังเป็นสาเหตุหลักแห่งการล่มสลายของอาณาจักรศรีวิชัยอันยิ่งใหญ่ในเวลาต่อมา

เครือข่ายการค้าศรีวิชัยทางบก

หลักฐานบันทึกการเดินทางของพ่อค้าอาหรับจำนวนมากระบุว่า ประมาณพุทธศตวรรษที่ 10 มีการขนถ่ายสินค้าลงจากเรือนำขึ้นฝั่ง แล้วใช้เส้นทางเดินบกนำสินค้าเดินทางข้ามไปอีกฝั่งของคาบสมุทรมลายูช่วยย่นระยะทางในการขนส่งสินค้า และไม่ต้องอ้อมคาบสมุทรมลายูซึ่งในสมัยนั้นอาจเจอภัยจากโจรสลัด อย่างไรก็ตาม นักวิชาการส่วนหนึ่งเชื่อว่า เส้นทางเดินทางบกนี้ถูกใช้มาก่อนหน้านั้นเป็นเวลานานแล้ว เป็นพื้นที่ที่ใช้ขนส่งสินค้าภายในแผ่นดินคาบสมุทรมลายู เส้นทางดังกล่าวบางครั้งเรียกว่า “เส้นทางลูกปัด” เนื่องจากปรากฏแหล่งโบราณคดีที่ผลิตลูกปัดเป็นสินค้า เครือข่ายการค้าลูกปัดนี้จึงเป็นเส้นทางบกที่เชื่อมโยงเส้นทางน้ำของทะเลอันดามันและอ่าวไทยเข้าไว้ด้วยกัน ส่งเสริมให้พื้นที่ที่เป็นเส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายูมีความสำคัญมากขึ้นด้วย โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่อ่าวบ้านดอน เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี (จะกล่าวในรายละเอียดต่อไปข้างหน้า)

ปัญหาว่าด้วยชื่อเรียกของ “ศรีวิชัย”

“ศรีวิชัย” ชื่อนี้มีที่มาจากการที่ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ได้อ่านจารึกวัดเวียง ที่ไชยา (ในอดีตเรียกว่าจารึกวัดเสมาเมือง) หรือจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318 ซึ่งมีคำว่า “ศรีวิชัยศวรภูบตี ศรีวิชัยนทรราชา” นอกจากนี้การพบจารึกที่อินเดียนใต้ ซึ่งมีคำว่า “ศรีวิชัยอิปตินา” จึงกำหนดเรียกอาณาจักรนี้ว่า “ศรีวิชัย” ต่อมาเมื่อมีหลักฐานใหม่ๆ ปรากฏขึ้น หลักฐานที่พบบางส่วนเริ่มชี้ให้เห็นถึงการตั้งคำถามขึ้นว่าชื่อ “ศรีวิชัย” ที่ใช้กันอยู่นี้ มีความเหมาะสมและครอบคลุมเพียงพอแล้วหรือไม่ ต่อมาจึงมีผู้คัดค้านชื่อ “ศรีวิชัย” และเสนอให้เรียกชื่ออื่นตามหลักฐานใหม่ที่พบและข้อคิดเห็นใหม่ของนักวิชาการแต่ละท่าน อาทิ ราชอาณาจักรไคเลนทร์ โดย ดร. มาซุมดาร์ ราชอาณาจักรหมู่เกาะ โดย ดี.จี.อี.ฮอลล์ และรัฐชวกะ โดย ศาสตราจารย์มานิต วัลลิโกดม ต่อมามีการเสนอให้ใช้ชื่อเรียกว่า “สมาพันธรัฐศรีวิชัย” โดยเชื่อว่าเป็นชื่อที่น่าจะเหมาะสมและครอบคลุมที่สุดในเวลานี้ อย่างไรก็ตามยังมีข้อโต้แย้งตามมาอีก “เพราะการกล่าวถึงบ้านเมืองมีอาจปฏิเสธอำนาจรัฐ (Policy) ให้พ้นไปได้ และการเมืองในระบบสมาพันธรัฐก็ดูใหม่เกินไปที่จะนำมาอธิบายรูปแบบการปกครองของรัฐโบราณเช่นศรีวิชัย”¹¹ จะเห็นได้ว่าชื่อเรียกของ “ศรีวิชัย” ยังคงเป็นประเด็นที่ยังไม่ลงตัว อันที่จริงชื่อของ “ศรีวิชัย” สามารถที่จะใช้ต่อไปได้แต่ควรให้นิยามหรือความหมายในบริบทที่กว้างขวางกว่าเดิมโดยอาจนิยามว่าเป็นชื่อรัฐ หรือสมาพันธรัฐการค้าที่รุ่งเรืองในระยะเวลาดังกล่าว มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองท่าใดเมืองท่าหนึ่งบนเส้นทางการค้า¹²

¹¹ อาณัติ อนันตภาค, ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย เอกภาพบนความแตกต่าง (กรุงเทพฯ: ยิปซี กรุ๊ป, 2557), 37.

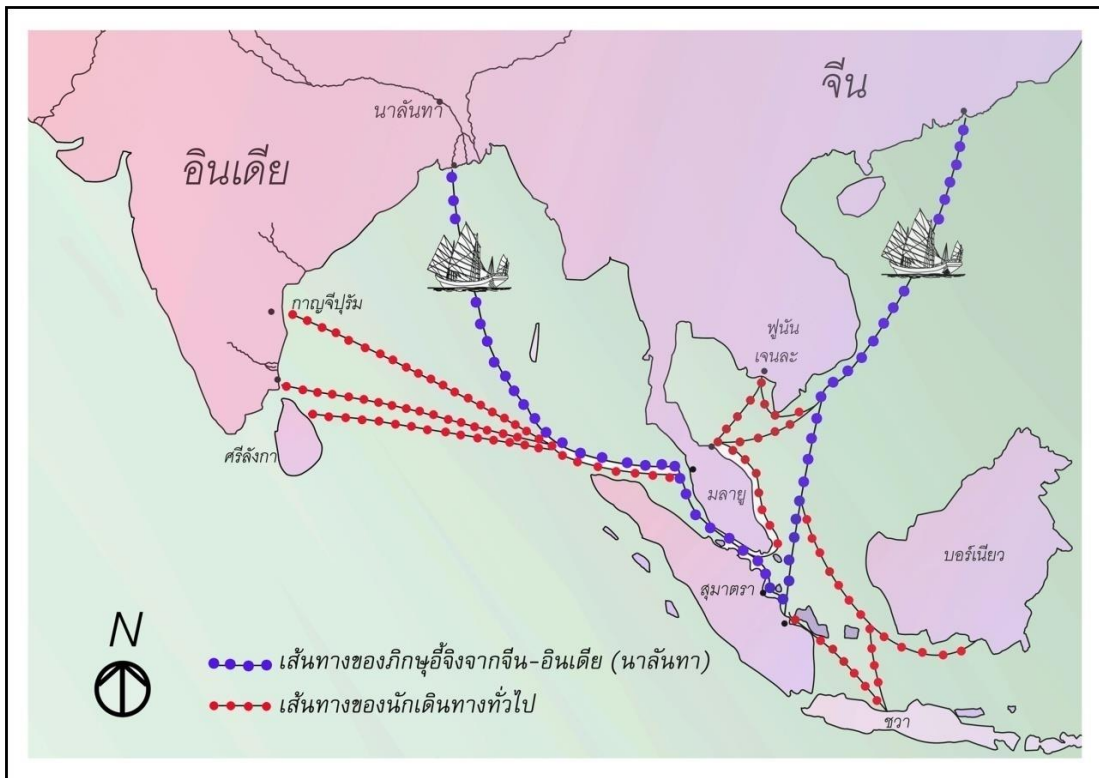
¹² ชูสิทธิ์ วิรุณหะ, โลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: รากฐานประวัติศาสตร์ (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557), 52.

รูปแบบทางสังคมและการปกครองของ “ศรีวิชัย”

การก่อตัวขึ้นของศรีวิชัยนั้น นอกจากส่งผลต่อการขยายชุมชนการค้าในน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว ยังส่งผลต่อการขยายอำนาจการค้าของคาบสมุทรอินเดียทางตอนใต้ด้วย ในช่วงที่ศรีวิชัยเริ่มก่อตัวจนมีบทบาทสำคัญอยู่ในหมู่เกาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ตรงกับสมัยราชวงศ์ถัง ราชวงศ์ซ้อง ราชวงศ์หยวน และราชวงศ์เหม็งหรือหมิงซึ่งมีระยะเวลาอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-19 จากการศึกษาพบว่าก่อนที่จะมีการใช้เส้นทางนี้ในการเดินทางทะเลอย่างคับคั่งนั้น บริเวณนี้เคยเป็นเส้นทางสายสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีการเดินทางจาริกแสวงบุญเพื่อไปศึกษาพระธรรมยังประเทศอินเดียของภิกษุจีนอี้จิง (แผนที่ที่ 3) นอกจากนี้ยังมีภิกษุท่านอื่นๆ อาทิ ฟาเสียน และพระถังซำจั๋ง บันทึกการเดินทางของภิกษุเหล่านี้ จึงมีประโยชน์อย่างยิ่งในการวิเคราะห์ตีความและทำความเข้าใจกับรัฐการค้าที่เรียกว่า “ศรีวิชัย” ให้กระจ่างมากขึ้น เมื่อศึกษาบันทึกการเดินทางของภิกษุที่เดินทางจากจีนไปยังอินเดีย รวมทั้งบันทึกการเดินทางในการเข้ามาประกอบกิจกรรมทางการค้าของพ่อค้าต่างชาติ ควบคู่กับหลักฐานอื่นๆ อาทิ จารึกต่างๆ ซึ่งมีทั้งที่เป็นภาษามลายูและภาษาสันสกฤตก็ทำให้เห็นความรุ่งเรืองและมั่งคั่งอย่างยิ่งของอาณาจักรศรีวิชัย ทั้งนี้พบว่าจารึกรุ่นแรกๆจะใช้ภาษามลายูเก่า นักวิชาการจึงอธิบายสภาพสังคมศรีวิชัยผ่านการวิเคราะห์ลักษณะจารึกได้ว่า เดิมประชากรของศรีวิชัยนั้น น่าจะเป็นพวกมลายูหรือออสโตรนีเซียน มีการรวมตัวของรัฐที่เรียกว่า “กระดาตวน (Kadatuan)” หลักฐานสำคัญจำนวนมากชี้ให้เห็นว่า อำนาจของศรีวิชัยมิได้เป็นแบบรวมศูนย์อยู่ที่เดียว แต่มีลักษณะเป็น

อำนาจที่เคลื่อนย้ายไปตามการเคลื่อนไหวของชาวน้ำตามที่แตกต่างกันพร้อมกับที่เมืองสำคัญอันสัมพันธ์กับศรีวิชัยก็กระจายอยู่ตามที่ต่างๆด้วย เราจึงไม่อาจกล่าวถึงอำนาจรัฐที่ศูนย์กลางของศรีวิชัยได้แจ่มชัด ดังเช่นรัฐอื่นที่ร่วมสมัยหรือดำรงอยู่ในระยะเวลาใกล้เคียงกัน ศูนย์กลางของศรีวิชัยปรากฏในที่หลายแห่ง ได้แก่ชุมชนทางการเมืองของชาวมลายูที่ซัมบีหรือจัมไบ (Jambi) ซึ่งอยู่ตอนในของเกาะสุมาตรา ปาเลมบังบนเกาะสุมาตรา เคตะห์-ปัตตานีบนคาบสมุทรมลายู รัฐชวากลาง ขณะที่อำนาจรัฐใหญ่ร่วมสมัย ได้แก่ จีนสมัยราชวงศ์ถังและซ้อง¹³

¹³ธิดา สาระยา, ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย(กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2554), 587.

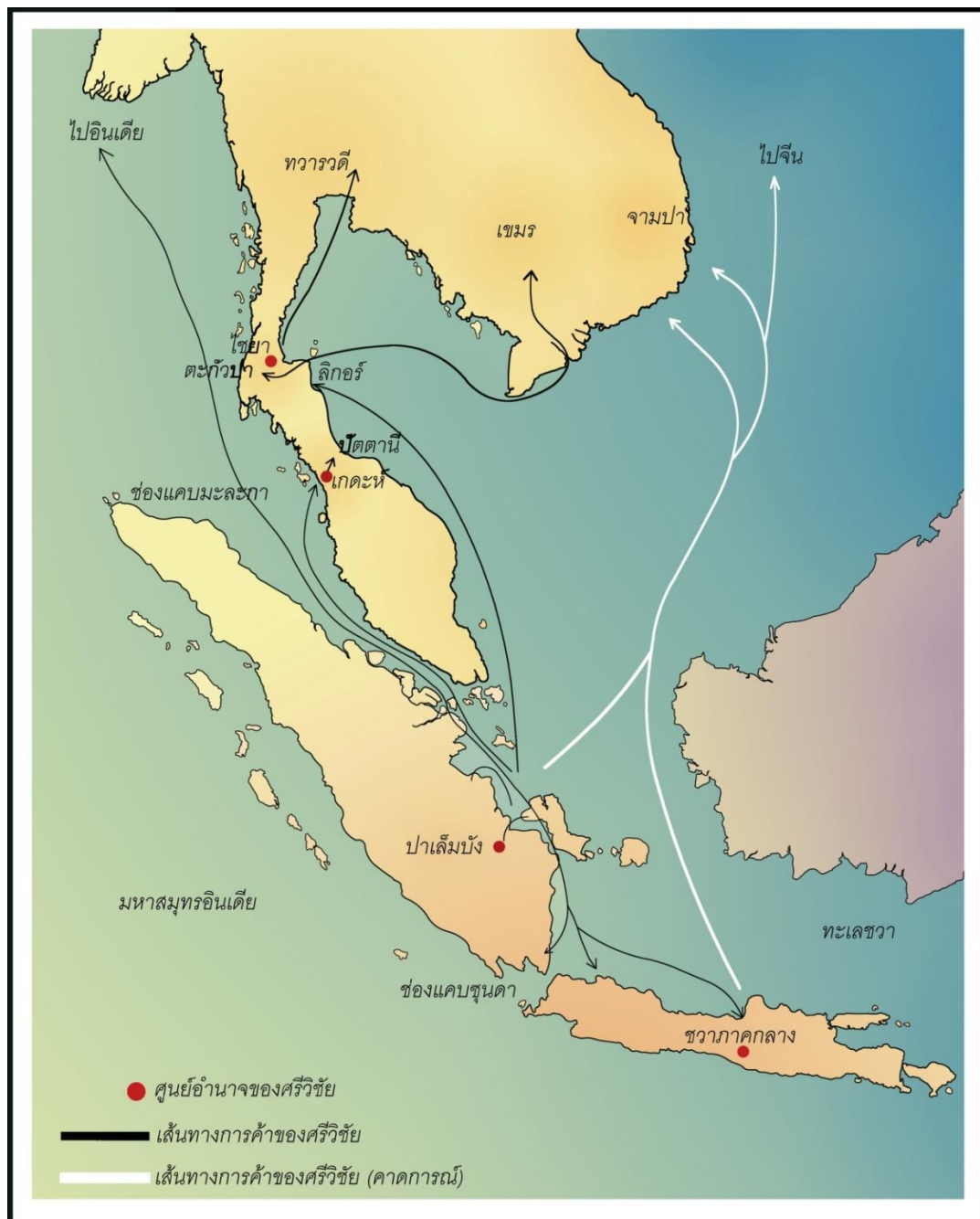
แผนที่ที่ 3 แสดงการเดินทางจาริกแสวงบุญเพื่อไปศึกษาพระธรรมยังประเทศอินเดียของภิกษุจีนอั้งจิง
ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงสายเส้นจาก V. Nadarajan, *Bujang Valley: The Wonder that was Ancient Kedah* (Selangor Darul Ehsan: Kuan Press Sdn Bhd, 2012), 34.

ลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งของอาณาจักรศรีวิชัยคือ จะมีเมืองต่างๆ โดดเด่นขึ้นมาเป็นช่วงๆ ควบคู่ไปกับลักษณะทางภูมิศาสตร์และความสามารถในการทำการค้า โดยเฉพาะการค้ากับโจฬะและจีน ทั้งนี้ พบว่าศรีวิชัยมีศูนย์กลางของการค้า หรือเรียกได้ว่ามีเมืองท่าสำคัญ 3 บริเวณด้วยกัน คือ ศรีวิชัยที่สุมาตรา ชวา และคาบสมุทรมลายู ที่ผ่านมาพบว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัยโดยใช้อาณาบริเวณทางพื้นที่เป็นเครื่องมือในการแบ่งขอบเขตนั้นได้สร้างความหนักใจและปัญหาบางประการให้กับนักประวัติศาสตร์ตลอดมา เพราะบริเวณตอนบนของคาบสมุทรมลายูนั้นปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ที่ไปสอดคล้องกับ “จันทิง” สถาปัตยกรรมศรีวิชัยในชวาภาคกลาง โดยพบว่าช่วงเวลาที่มีการก่อสร้างสถาปัตยกรรมดังกล่าวนั้น “เป็นสมัยที่ราชวงศ์ไศเลนทร์แห่งชวาคุมอำนาจการค้าอยู่แถบทะเลใต้ และอาจรวมถึงบริเวณคาบสมุทรมลายูด้วย ชาวติดต่อกับทั้งทมิฬโจฬะและจีน อาจเป็นได้ว่าความสัมพันธ์อันดีกับทมิฬโจฬะทั้งฝ่ายรัฐและสมาคมพ่อค้าต่างส่งเสริมซึ่งกันและกันในการ

ขยายอำนาจเข้าสู่คาบสมุทรมลายูและน่านน้ำอ่าวไทย”¹⁴ และในกรณีนี้อาจเป็นไปได้ว่าอำนาจที่แต่ละรัฐควบคุมอยู่นั้นไม่ได้มีลักษณะเป็น “มันทาละหรือมณฑล (mandala)” คือไม่ได้มีลักษณะของการแผ่อำนาจไปในอาณาบริเวณที่เป็นวงกว้างจากจุดศูนย์กลางแบบรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่พบโดยทั่วไป แต่มีลักษณะเป็นจุดหรือศูนย์อำนาจสำคัญตามลักษณะการค้า (แผนที่ที่ 4) ทั้งนี้อ้างอิงจากการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณวัดเวียง วัดแก้วและวัดหลงที่พบเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องถ้วยเซรามิกส์ของจีนจำนวนมาก บริเวณนี้จึงอาจเป็นเมืองท่าสำคัญในการค้าขาย การผลิตเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องถ้วยเซรามิกส์ของจีนโดยมีศูนย์กลางควบคุมอยู่ที่ชาวภาคกลางในสมัยศรีวิชัยก็เป็นได้

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, 470-471.

แผนที่ที่ 4 แสดงอาณาเขตและเส้นทางการทำการค้าของอาณาจักรศรีวิชัย

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Vikram Lall, *The Golden Land: Cambodia, Indonesia, Laos, Myanmar, Thailand & Vietnam* (Kuala Lumpur: JF Publishing, 2014), 131.

ศาสนาในอาณาจักรศรีวิชัย

การแข่งขันชิงอำนาจระหว่างศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธนิกายมหายาน

ในทางทฤษฎี “ศาสนา” หมายถึง สิ่งที่ยึดเหนี่ยวหรือที่พึงทางจิตใจ แต่ในทางปฏิบัติ “ศาสนา” แทบจะเข้ามามีบทบาทกับการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างในชีวิต การใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญทางการเมืองรวมถึงการปรับรูปแบบในการนับถือศาสนาให้เหมาะสมต่อการปกครองและการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้มีอำนาจ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในทุกสังคมตั้งแต่อดีตสืบมาจนถึงปัจจุบัน เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าศาสนาที่มีบทบาทในอาณาจักรศรีวิชัย คือ “ศาสนาพุทธนิกายมหายานแบบตันตระ” ในหัวข้อนี้จะอธิบายถึงลักษณะ ที่มา รวมทั้งบทบาทที่ศาสนามีต่อสังคมการเมือง เศรษฐกิจรวมทั้งรูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรมของอาณาจักรศรีวิชัยซึ่งเชื่อกันว่าได้รับรูปแบบการนับถือศาสนาและการสร้างสรรค์ศิลปะมาจากอินเดีย

ย้อนกลับไปเมื่อประมาณ 3,000 ปีที่แล้ว สังคมอินเดียมีคติความเชื่อดั้งเดิมในการนับถือ คัมภีร์พระเวทควบคุมไปกับความเชื่อในท้องถื่น คือ หลักสงสารวิภู (การเวียนว่ายตายเกิด) โดยเชื่อว่ามนุษย์ผู้จมอยู่ในกิเลสและความทุกข์จะสามารถหลุดพ้นจากภาวะดังกล่าวได้ ต้องบำเพ็ญทุกขกิริยาแบบโยคี เมื่อพวกอารยันเข้ามามีอำนาจในอินเดีย พวกนี้นับถือคัมภีร์พระเวทควบคุมไปกับการกำหนดระบบวรรณะ โดยกำหนดให้พวกของตนมีวรรณะสูง ส่วนคนในท้องถื่นกำหนดให้มีวรรณะต่ำกว่า ต่อมาศาสนาที่เชื่อถือทางปรัชญาเกิดขึ้น ได้แก่ ศาสนาพุทธและศาสนาไชนะ ทั้งสองศาสนามีแนวคิดที่ต่อต้านระบบวรรณะของพวกอารยัน โดยเฉพาะศาสนาพุทธนั้นมีหลักคำสอนให้เดินทางสายกลาง บำเพ็ญธรรมอย่างสมดุลไม่ต้องทรมานตน ที่สำคัญคือ ส่งเสริมแนวคิดความเสมอภาค เป็นผลให้มีผู้นับถือจำนวนมาก จนกลุ่มชนชั้นนำเดิมของพวกอารยันที่ยึดถือพระเวทต้องปรับตัวโดยสถาปนาศาสนาฮินดูให้มีการนับถือเทพเจ้าหลายองค์แยกเป็นนิกายต่างๆ ที่สำคัญคือ ไศวะนิกาย มีพระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุดและไวษณพนิกาย มีพระวิษณุเป็นเทพเจ้าสูงสุด มีบทสวดสรรเสริญเทพเจ้าและพิธีกรรมต่างๆมากมาย รวมทั้งยกศาสนาของพวกตนให้สูงกว่าศาสนาพุทธ ด้านศาสนาพุทธเองก็มีการแยกนิกายออกมาด้วยเช่นกัน จากความเชื่อดั้งเดิมของศาสนาพุทธที่เน้นการดับทุกข์ ระงับกิเลสและเข้าสู่นิพพาน มาเป็นการกำหนดให้สามารถลดหรือเพิ่มวัตรปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาแบบเดิมได้ โดยเรียกว่า นิกายมหายานหรืออาจารย์วาท (พวกวัชชีบุตร) แต่ก็มีนักประวัติศาสตร์บางท่านเชื่อว่าพระภิกษุแบ่งออกเป็น 2 นิกายตั้งแต่เมื่อครั้งพุทธกาลแล้ว พระสงฆ์นิกายเถรวาทเรียกว่าเป็นทักษิณนิกายหรือนิกายฝ่ายใต้ ส่วนมหายานถือเป็นอูตรนิกายหรือนิกายฝ่ายเหนือ นิยมใช้ภาษาสันสกฤตเป็นภาษาศาสนา อย่างไรก็ตาม ฝ่ายเถรวาทที่นิยมใช้ภาษาสันสกฤตก็มีเช่นกัน เรียกว่า พวกนิกายสรวาสตีวาทินหรือนิกายสัพพัตติกวาท ซึ่งแยกสาขาออกไปจากเถรวาทหรือนิกายสถวีรวาท มีศูนย์กลางอยู่ที่แคว้นคันธารราชภูร์ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย ส่วนการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

นิกายมหายานเข้ามาสู่อาณาจักรศรีวิชัยนั้น เชื่อว่าน่าจะมีมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์สุโขทัย คือพระสงฆ์พวกอภยคีรีวิหารที่ออกมาเผยแผ่ศาสนาออกประเทศอินเดีย¹⁵ ทั้งนี้พบว่า

พุทธศาสนาฝ่ายมหายานต้องการแข่งขันกับศาสนาพราหมณ์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เมื่อเห็นนักบวชพราหมณ์เดินทางออกไปเผยแผ่ศาสนายังสุวรรณภูมิ พวกตนก็จะต้องออกเดินทางไปบ้าง และเห็นว่าจะสามารถเผยแผ่ลัทธิศาสนาของตนแดนใหม่นอกอินเดียได้ดีกว่าด้วย นอกจากนี้แล้วยังปรากฏว่าพระสงฆ์ฝ่ายมหายานจากอภยคีรีวิหาร เมื่อเกิดขัดแย้งกับฝ่ายมหาวีหารผู้ถือ นิกายเถรวาทอย่างรุนแรง ก็ถูกพระเจ้าโวหารดิสสั่งให้เนรเทศออกนอกพระราชอาณาเขตอีกด้วย จึงเท่ากับเป็นการบังคับให้พระสงฆ์เหล่านั้นออกจาริกแสวงบุญไปทั่วทิศ ลัทธิมหายานจึงน่าจะแพร่กระจายออกมาแต่ครั้งนั้น¹⁶

ส่วนศาสนาพุทธนิกายมหายานแบบตันตระนั้น เกิดขึ้นมาในสมัยราชวงศ์ปาละ-เสนะ¹⁷ ถือว่าแยกออกมาจากนิกายมหายานอีกต่อหนึ่ง มีแนวคิดที่เน้นความยิ่งใหญ่และศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปให้เพิ่มพูนขึ้นโดยนำพระพุทธรูปแบบเดิมมาผสมผสานกับคติในศาสนาฮินดูเพื่อยกพระพุทธรูปให้อยู่ในสถานะที่เทียบเท่าหรือเหนือกว่าศาสนาฮินดู รวมทั้งเหนือกว่าพุทธแบบเถรวาท ด้วยการกำหนดให้มีพระอาทิตย์พุทธเจ้าเป็นผู้สร้างโลกและมีพระโพธิสัตว์เป็นเทพศักดิ์สิทธิ์ ผู้มีทั้งความเมตตาและอำนาจ คือเป็นผู้นำเหล่าสัตว์ลงสู่ “มหายาน” อันเป็น “ยาน” หรือเรือลำใหญ่เพื่อข้ามพ้นวัฏสังสาร โดยมีคติว่า “พวกมหายานถือว่าไม่ควรมุ่งหมายที่จะเป็นพระปัจเจกโพธิ หรือเป็นพระอรหันตชีณาสพ เพราะจะไปพระนิพพานแต่ตัวไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ควรมุ่งหมายแต่พุทธภูมิอย่างเดียว จะได้พาผู้อื่นข้ามสังสารวัฏเสียก่อน แล้วตนเองจึงเข้าพระนิพพานต่อภายหลัง”¹⁸ อีกทั้งยังเรียกลัทธิเดิมว่า “หินยาน” ซึ่งหมายถึง “ยานอันคับแคบ” อันหมายถึงการหลุดพ้นจากความทุกข์ไปเพียงผู้เดียว นอกจากนี้ยังกำหนดให้พระพุทธรูปมีอดีต ปัจจุบันและอนาคต ทั้งนี้เพื่อ

มาแสดงว่าพระพุทธรูปนั้นมีทั่วไปในอนันตจักรวาล แลสมมตภูมิพระพุทธรูปเจ้าว่าต่างกันคือมี “พระสยามพุทธเจ้า” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พระอาทิตย์พุทธเจ้า” พระองค์หนึ่ง เกิดพร้อมกับโลกแลประจำโลก อยู่เป็นนิรันดร แล้วว่ามี “พระธยานิพุทธเจ้า” อีก 5 พระองค์ อันเกิดด้วยอำนาจฌานสมาบัติทั้ง 5 ของพระอาทิตย์พุทธเจ้า อยู่เป็นประธานในสวรรค์ชั้นฟ้า เป็นผู้

¹⁵ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์, ศิลปวัฒนธรรมภาคใต้ (กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น, 2548), 87.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 88.

¹⁷ มานิต วัลลิโกดม, ทักษิณรัฐ (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), 2530), 44.

¹⁸ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพุทธเจดีย์สยาม (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2469), 51.

บันดาลให้พระโพธิสัตว์จุติลงมาเกิดในมนุษย์โลกเป็น “พระมนุษย์พุทธเจ้า” ซึ่งสั่งสอนเวไนยสัตว์
ทั้งปวง¹⁹

นอกจากนี้มีการนำคติของพระพุทธเจ้า 28 พระองค์แบบเดิม มากำหนดให้เป็น “พระ
มนุษย์พุทธเจ้า” โดยมีพระกาย 3 อย่างคือ ธรรมกาย (ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้) สัมโภคกาย (กายที่
ยังมีเกิด แก่ เจ็บ ตาย) และนิรมาณกาย (กายอันบริสุทธิ์ที่พ้นจากกิเลส) นอกจากนี้ใน “คัมภีร์มัญชุศรี
มุลกัลปิกษ์” ระบุว่าพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรทรงมีฐานะเป็นหัวหน้าของเทพในกลุ่มดอกบัว ซึ่งเป็น
สัญลักษณ์ของปัญญาและโพธิญาณ ในขณะที่พระโพธิสัตว์วัชรปาณีทรงเป็นสัญลักษณ์ของปัญญา
ส่วนพระพุทธเจ้ามหาไวโรจนะทรงเป็นสัญลักษณ์ของพระโพธิสัตว์ ความเชื่อเช่นนี้ส่งผลให้เกิดการ
บูชาเทพ 3 องค์ร่วมกันเช่นที่ จันทิเมนดุต (Candi Mendut) ในชวาภาคกลาง ซึ่งได้ทำรูป
พระพุทธเจ้ามหาไวโรจนะไว้ตรงกลาง เบื้องซ้ายเป็นรูปพระโพธิสัตว์วัชรปาณี เบื้องขวาเป็นพระ
โพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 2 กร นามว่าปัทมปาณี ทรงถือดอกบัวในพระหัตถ์ซ้าย พระหัตถ์ขวาแสดงปาง
ประทานพร²⁰ จะเห็นได้ว่าคติต่างๆของลัทธิตันตระในพระพุทธศาสนาล้วนถูกสร้างขึ้นเพื่อให้เป็น
“มหายาน” ที่เหนือกว่า “หินยาน” และเหนือกว่าเทพเจ้าในศาสนาฮินดูทั้งสิ้น สำหรับลักษณะและ
รูปแบบทางศิลปะนั้น พบว่าประติมากรรมพระโพธิสัตว์ นิยมสร้างเป็นรูปเคารพโดยใช้วัสดุที่ทำจาก
สำริด ลักษณะที่สำคัญของพระโพธิสัตว์คือจะมีพระพุทธรูปองค์เล็กๆ ติดอยู่บนเครื่องศิราภรณ์ด้วย
พระโพธิสัตว์ที่สำคัญและมักจะประดิษฐานไว้ภายในจันทิของราชวงศ์ไศเลนทร์ ได้แก่ พระโพธิสัตว์
อวโลกิเตศวรประเภทพระโพธิสัตว์ปัทมปาณี พระโพธิสัตว์วัชรปาณีและพระโพธิสัตว์มัญชุศรี
นอกจากนี้ยังมีพระโพธิสัตว์อื่นๆ อาทิ ปรัชญาปริมิตา และพระนางตารา พระโพธิสัตว์ในคติมหายาน
นั้นกำหนดให้มี 2 ประเภทเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าคือ พระธยานิโพธิสัตว์และพระมนุษย์โพธิสัตว์
สอดคล้องไปกับการเรียกพระพุทธเจ้า ว่าพระธยานิพุทธเจ้าและพระมนุษย์พุทธเจ้านั้นเอง
พระโพธิสัตว์มีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ที่สำคัญมีพระธยานิโพธิสัตว์จำนวน 5 องค์ ดังนี้

1. พระสมันตภัทรโพธิสัตว์ เป็นผู้รักษาพระพุทธศาสนาในยุคของพระกกุสันธพุทธเจ้า
2. วัชรปาณีโพธิสัตว์ เป็นผู้รักษาพระพุทธศาสนาในยุคของพระโกนาคมพุทธเจ้า
3. รัตนปาณีโพธิสัตว์ เป็นผู้รักษาพระพุทธศาสนาในยุคของพระกัสสปพุทธเจ้า
4. อวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ เป็นผู้รักษาพระพุทธศาสนาในยุคของพระโคตมศากยมุนีศรีสรรเพชญ์
พุทธเจ้า ซึ่งก็คือพระพุทธเจ้าในยุคปัจจุบัน

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 52.

²⁰ สุจิตต์ วงศ์เทศ, บรรณาธิการ, “ประติมากรรมขำรดแตงงามที่สุดในสยาม คือ พระ
โพธิสัตว์อวโลกิเตศวรปัทมปาณี พบที่อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี,” ศิลปวัฒนธรรม 24, 8 (มิถุนายน
2546): 73-77.

5. วิศวาปามีโพธิสัตว์ เป็นผู้รักษาพระพุทธศาสนาในยุคของพระศรีอาริยมุตไตรยพุทธเจ้า หรือพระพุทธเจ้าในอนาคต

พระพุทธศาสนาและสมาคมพ่อค้าจากอินเดียใต้

งานศึกษาของ ดร. ธิดา สาระยา²¹ พบว่า แม้บริเวณคาบสมุทรอินเดียจะได้อธิบายว่าเป็น จุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมแห่งหนึ่งของเอเชียและของโลก แต่ลักษณะการปกครองที่ขาดเอกภาพและไม่มีศูนย์กลางอำนาจที่สามารถสร้างนโยบายทางการค้าให้มีความเข้มแข็งได้ ผู้ปกครองในแต่ละท้องถิ่นซึ่งมีมากมาย หลากหลายกลุ่ม ต่างพยายามส่งเสริมการค้าทางทะเล เพื่อเพิ่มผลประโยชน์ให้กับกลุ่มการค้าของตน เกิดอำนาจเบ็ดเสร็จ ที่มักทำสงครามกับดินแดนข้างเคียง เพื่อขยายอำนาจทางการค้า เช่น การสู้รบของกษัตริย์ราชวงศ์ปัลลวะ ปัลลวะ โจฬะ และศรีลังกาเพื่อควบคุมช่องแคบพอล์ค (Palk Strait) และอ่าวมันนาร์ (Gulf of Manaar) อันเป็นสาเหตุที่ทำให้ในที่สุดกษัตริย์ศรีลังกาต้องทรงทิ้งเมืองหลวงที่อนุราชปุระและเมืองท่าที่มันไคแล้วเคลื่อนลงทางใต้เพื่อไปตั้งเมืองหลวงใหม่ที่โปลนารูวะ ตลอดจนพยายามผูกมิตรกับชุมชนของพ่อค้าต่างถิ่นที่เข้ามาทำการค้า รวมทั้งเมืองท่าการค้าต่างแดนที่ตนเองเข้าไปมีผลประโยชน์ด้วย มีการดำเนินการให้พ่อค้าต่างชาติอยู่กันเป็นชุมชนตามย่านต่างๆและเอื้อเฟื้อด้วยวิธีทางวัฒนธรรม เช่น การอนุญาตให้ใช้พื้นที่สร้างวัดหรือศาสนสถานตามความเชื่อของตน “จารีกัลเยเดน” และ “จารีกตันจอร์” ยังระบุไว้ด้วยว่า ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15-16 พระเจ้าจูลมณีพรหมเทพหรือพระเจ้าจูลามณีวรมัน กษัตริย์ศรีวิชัยในราชวงศ์ไศเลนทร์ ได้ทรงทำบุญร่วมกับพระเจ้าราชาชาโจฬะที่ 1 กษัตริย์แห่งโจฬะโดยการสร้าง “จูลามณีวรมะวิหาร (Culamanivarma - vihara)” วัดในพระพุทธศาสนาบนที่ดินของโจฬะ ณ เมืองนาคปฏภูนิม รวมทั้งประกาศอุทิศหมู่บ้านชื่อ อะนัมมังกะลัม (Anaimangalam) เป็นการบุญโดยนำรายได้จากการบริหารจัดการภายในหมู่บ้าน ทั้งอาคารที่พักอาศัย สวน และแหล่งน้ำ เป็นค่าบำรุงรักษาวิหารดังกล่าว²² แสดงให้เห็นอำนาจของศรีวิชัยที่มีอยู่มากในขณะนั้น กษัตริย์โจฬะได้ใช้วิธีอันชาญฉลาด คือ การสร้างชุมชนเกษตรกรรมภายในอาณาจักรของตนควบคู่ไปกับการขยายอำนาจทางเศรษฐกิจภายนอก นำมาซึ่งความมั่นคงและมั่งคั่งภายในอาณาจักร มีการสนับสนุนพ่อค้าหรือชนชั้นไวยศวรรณะให้ดำเนินการค้าขายได้โดยสะดวก ในขณะเดียวกันชนชั้นไวยศวรรณะก็สร้างอำนาจทางการค้ามากขึ้นเรื่อยๆ มีการรวมกลุ่มเป็นสมาคมพ่อค้าที่ต่อมาสามารถสร้างอำนาจและรวมกลุ่มกัน

²¹ธิดา สาระยา, ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2554), 178, 352-369.

²²ศาสนสถานแห่งนี้มาเสร็จสมบูรณ์ในสมัยโฮรสของพระองค์ คือ “ศรีมาระวิชโยตตุงควรมัน”ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน ธิดา สาระยา, ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2554), 569, 588, 597-599.

เพื่อคานอำนาจกับกษัตริย์ได้ ทำให้กษัตริย์ต้องเข้ามามีบทบาทในการควบคุมการค้าทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่สำคัญคือการเข้ามาประสานประโยชน์ร่วมกับกลุ่มพ่อค้าดังกล่าว แต่แล้วพระองค์ได้ทรงพบว่า ระบบวรรณะที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัดในพระมนุธรรมศาสตร์ซึ่งถือกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับศาสนาฮินดูนั้น สร้างความยุ่งยากในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลายประการ ทรงเล็งเห็นความฉลาดของบรรดาพ่อค้าซึ่งถือเป็นคนกลุ่มแรกๆที่เริ่มหันมานับถือพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ก็เพื่อหลีกเลี่ยงข้อห้ามต่างๆ ในพระมนุธรรมศาสตร์ที่จะส่งผลกระทบต่อประกอบอาชีพของตน อาทิ ห้ามมิให้กู้ยืมเงินโดยคิดดอกเบี้ย การเปลี่ยนศาสนาจึงถือเป็นทางเลือกใหม่ที่กลุ่มคนเหล่านี้เลือกใช้เพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการดำรงชีวิตในการสร้างความมั่งคั่งให้กับตนเองโดยมิต้องรู้สึกผิดบาป และพบว่าในขณะนั้น ศาสนาที่เป็นตัวเลือกสำคัญคือ ศาสนาไชนะและศาสนาพุทธ เนื่องจากเป็นศาสนาที่ไม่ถือชาติกำเนิดและระบบวรรณะเป็นเรื่องสำคัญ อีกทั้งระบบวรรณะแบบเดิมเห็นได้ชัดว่าให้อำนาจกับกษัตริย์และพราหมณ์มากเกินไป โดยเฉพาะพราหมณ์ผู้เป็นคนกำหนดระบบวรรณะให้มีขึ้นในสังคมนั้น นอกจากนี้เป็นผู้กำหนดว่าตนไม่ต้องเสียภาษีเช่นเดียวกับกษัตริย์แล้วยังถือว่าเป็นกลุ่มคนชั้นสูงที่มีความศักดิ์สิทธิ์เหนือกลุ่มคนทุกระดับด้วย การเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธของกษัตริย์โจฬะไม่เพียงแต่ส่งผลดีต่อการดำเนินธุรกิจการค้าภายในรัฐแต่ยังเป็นการประกาศตนให้เหนือกว่ากลุ่มพราหมณ์อย่างชาญฉลาดและแยบยล การสร้างนโยบายใหม่ๆทางการค้าของกษัตริย์โจฬะ อาทิ การพยายามแผ่อำนาจร่วมกับพวกไวศยวรรณะในการดำเนินการทางธุรกิจ เกิดเป็นสมาคมที่พ่อค้าและกษัตริย์มีผลประโยชน์ร่วมกัน กลายเป็นความมั่งคั่งให้คนทั้งสองกลุ่ม ที่สำคัญคือพ่อค้าได้รับความคุ้มครองจากกษัตริย์ซึ่งมีทั้งกำลังทหารและกำลังทางเศรษฐกิจ เป็นผลทำให้ไวศยวรรณะเป็นกลุ่มคนที่เข้มแข็งมากจนเป็นฐานกำลังสำคัญให้ผู้ปกครองโจฬะในเวลาต่อมา โดยอาศัยผลประโยชน์ในการจัดเก็บภาษีทั้งจากการค้า การจอดเรือและการเกษตร การขยายและพัฒนาพื้นที่ทำกินในเขตแห้งแล้ง การบริหารจัดการน้ำโดยใช้ระบบชลประทาน การขุดคลองและสร้างอ่างเก็บน้ำ นอกจากนี้ยังพบด้วยว่า

ผู้ประกอบการและช่างฝีมือ ที่ได้จัดตั้งเป็นสมาคมพ่อค้าและวิชาชีพของบรรดาสมาชิกหลายสมาคมด้วยกัน สมาคมเหล่านี้ทำให้หมู่บ้านทมิฬเลี้ยงตัวเองได้... ในระดับหมู่บ้านนั้นรัฐพยายามเข้าไปควบคุมการเก็บภาษีอากร และมีส่วนในการจัดการระบบชลประทานอ่างเก็บน้ำ เป็นต้น ส่วนในระดับข้ามรัฐกล่าวได้ว่าราชวงศ์โจฬะได้พยายามแผ่อำนาจของตนพร้อมไปกับสมาคมพ่อค้าในการทำสงครามด้วยจุดมุ่งหมายทางเศรษฐกิจและควบคุมจุดยุทธศาสตร์ทางการค้า เช่น การเข้ายึดครองศรีลังกา และความพยายามที่จะสลายอำนาจของ “ศรีวิชัย” เหนือการค้าบริเวณช่องแคบมะละกาและทะเลจีนใต้²³

²³ เรื่องเดียวกัน, 351-352.

การปรับตัวของกลุ่มพราหมณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จากงานศึกษาของ Johannes Bronkhorst เรื่อง “The Spread of Sanskrit in Southeast Asia”²⁴ ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของพราหมณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไว้ว่า พราหมณ์เป็นกลุ่มคนที่เดินทางมาจากอินเดียและเข้ามาอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในราชสำนัก ทั้งนี้พราหมณ์จะทำพิธีในส่วนของพราหมณ์ เช่น การร่ายมนต์ในคัมภีร์พระเวท พิธีกรรมดังกล่าวจึงมีทั้งที่เหมือนและต่างไปจากที่อินเดีย บางครั้งมีการผสมผสานพิธีกรรมและความเชื่อระหว่างศาสนาพุทธนิกายมหายานกับการบูชาเทพเจ้าของฮินดู พราหมณ์หรือที่บางรัฐเรียกว่าโรหิตันนั้น บางครั้งได้เข้ามาศึกษาพระธรรมตลอดจนเรียนรู้การประกอบพิธีต่างๆ ทางพุทธศาสนา เช่น การสร้างพระพุทธรูป การศึกษาภาษาบาลีและยังมีบทบาทด้านการเขียนจารึกสรรเสริญความยิ่งใหญ่และความดีงามของกษัตริย์ อีกทั้งยังเป็นผู้บัญญัติกฎหมาย ดุฎกษยามและแต่งวรรณคดี ส่วนเรื่องสถานภาพนั้น พราหมณ์ถือเป็นกลุ่มคนที่อยู่ใต้การอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกับนักบวช ครูอาจารย์ และขุนนาง แม้ว่าการเข้ามาอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อาจทำให้สถานะของพราหมณ์ลดลงจากเดิม คือ ไม่ได้อยู่ในสถานะที่สูงกว่ากษัตริย์เช่นในอินเดีย²⁵ แต่ผลตอบแทนที่กลุ่มพราหมณ์เหล่านี้ได้รับก็นับว่าสูงมาก เห็นได้จากหลักฐานด้านจารึกต่างๆ อาทิ การพบจารึกที่เก่าแก่ที่สุดในอินโดนีเซียซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของเกาะบอร์เนียว ลักษณะจารึกเป็นเสาคหิน 7 ต้น เรียกว่า “Yupas” มีอายุอยู่ใน พ.ศ. 943 สิ่งที่ปรากฏในจารึก คือ การพรรณนาความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์พระนาม Malavarman ว่าเป็นผู้มีบุญญาธิการสูง และประกอบพระราชกรณียกิจมากมาย มีพระราชบิดาพระนาม Asvavarman เป็นผู้ก่อตั้งกองทัพอันยิ่งใหญ่เกรียงไกร มีพระอัยกาพระนาม Kulotunga²⁶

²⁴ Johannes Bronkhorst, “The Spread of Sanskrit in Southeast Asia,” In *Early Interactions Between South and Southeast Asia: Reflections on Cross – Cultural Exchange*, Pierre-Yves Manguin, A. Mani and Geoff Wade, ed. (Singapore: ISEAS Publishing, 2011), 263-276.

²⁵ หากศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับสังคมอินเดียโบราณ เช่น มหาकाพย์ภารตะ จะพบว่า พราหมณ์ถือเป็นชนชั้นที่สูงส่งมากในสังคม ที่สำคัญคือ สูงกว่ากษัตริย์ด้วย แม้แต่การที่กษัตริย์จะมาแต่งงานกับลูกสาวพราหมณ์นั้นก็ทำไม่ได้ ถือเป็นเรื่องผิดบาปและไม่ยอมรับในสังคม แต่พราหมณ์ในอินเดียแม้จะมีสถานะสูงแต่ไม่ได้มีฐานะร่ำรวยเหมือนกันทุกคน พราหมณ์บางครอบครัวมีฐานะยากจนอีกทั้งยังถูกจำกัดในการประกอบอาชีพ เช่น ไม่สามารถค้าขายแบบพวกไวศยวรรณะหรือทำอาชีพเดียวกับพวกศูทรได้เพราะถือว่าเป็นอาชีพของคนวรรณะต่ำกว่า

²⁶ ข้อสังเกตหนึ่งของจารึกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ส่วนใหญ่พราหมณ์เป็นผู้ดำเนินการ คือ จะเกริ่นถึงสายบรรพบุรุษของกษัตริย์ก่อน ตามด้วยคุณความดีและพระปรีชาสามารถ ลักษณะดังกล่าวปรากฏให้เห็นในจารึกสุโขทัยด้วย

สิ่งที่น่าสนใจของจารึกนี้คือการกล่าวถึงพราหมณ์ที่อยู่ในราชสำนักว่าเป็นผู้มีตำแหน่งสูงสุดในบรรดานักบวชทั้งปวง มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ และได้รับพระราชทานของกำนัลจากกษัตริย์มากมาย ทั้งโค กระบือ ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงที่ดินด้วย ส่วนจารึกที่พบในเขตชวาตะวันตก ซึ่งมีอายุอยู่ใน พ.ศ. 993 ระบุว่า กษัตริย์ได้พระราชทานโคถึง 1000 ตัวให้กับพราหมณ์ในราชสำนัก และใน พ.ศ. 1345 ซึ่งอยู่ในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 พบว่าลัทธิการบูชาเทพเจ้ายังมีไม่มากนัก แต่ 200 ปีให้หลัง มีการนับถือศาสนาฮินดูลัทธิไวษณพิกาย พร้อมๆ กับมีการยกสถานะพราหมณ์ให้สูงส่งมากขึ้น เห็นได้จากการก่อสร้างนครวัดที่พราหมณ์ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดลักษณะภาพสลักที่เกี่ยวข้องกับพระราชพิธีสำคัญๆ เนื่องจากพราหมณ์ได้เห็นพระราชพิธีโดยตลอดและเป็นเพียงคนกลุ่มเดียวในราชสำนักที่ไม่ต้องก้มลงกราบกษัตริย์เหมือนกับคนอื่นๆ

เดิมนักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่า พราหมณ์จะเกี่ยวข้องกับศาสนาฮินดูเท่านั้น แต่จากการศึกษาพบว่า ในประเทศที่มีการนับถือศาสนาพุทธเช่นในพม่า ไทยและกัมพูชา พราหมณ์มีบทบาทในการผสมผสานศาสนาและความเชื่อเข้าด้วยกัน จนเกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ ให้กับราชสำนักนั้นๆ นอกจากนี้ ถือว่าพราหมณ์มิใช่ศาสนาแต่เป็นเพียงกลุ่มคนที่นับถือศาสนาฮินดู แตกต่างไปจากผู้ที่นับถือศาสนาฮินดูลัทธิไศวะนิกายและไวษณพิกาย เพราะพราหมณ์มิได้ต้องการเผยแพร่ศาสนาและให้คนอื่นๆ เข้ามาเป็นพราหมณ์ เนื่องจากการสืบทอดลักษณะพราหมณ์และคัมภีร์พระเวทต้องเป็นพราหมณ์ด้วยกันเท่านั้น การนับถือวรรณะอย่างเคร่งครัดก็จำกัดอยู่ในบางพื้นที่ของอินเดียเท่านั้นด้วย แสดงให้เห็นว่า “ระบบวรรณะมีต้นกำเนิดจากความคิดในคัมภีร์พระเวท โดยมองผ่านโลกทัศน์ของพราหมณ์”²⁷ หมายความว่าสำคัญของระบบวรรณะในคัมภีร์พระเวทที่พราหมณ์เป็นผู้กำหนดนั้นจึงถูกออกแบบมาเพื่อให้มีระบบป้องกันและรักษาสถานภาพของตนเอง อีกทั้งยังเอื้อต่อการได้รับสิทธิประโยชน์อย่างสูงที่สุด แต่เมื่อเวลาผ่านไป สภาพสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลง ที่สำคัญคือเศรษฐกิจเริ่มขยายตัว โดยเฉพาะการค้าขายฝิ่นและการค้าในดินแดนโพ้นทะเล กษัตริย์เริ่มมองเห็นผลประโยชน์จากการค้าของพวกไวศยวรรณะรวมทั้งพราหมณ์เองก็เริ่มมองเห็นช่องทางในการแสวงหาโอกาสไปเป็นชนชั้นสูงและได้รับความมั่งคั่งในดินแดนแห่งใหม่ พราหมณ์แยกตัวออกจากศาสนาฮินดูเพื่อจะได้เข้าไปอยู่ในราชสำนักของกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้ว่ากษัตริย์และสังคมนั้นๆ จะนับถือศาสนาพุทธก็ตาม พราหมณ์ได้เข้ามาทำหน้าที่ในส่วนของ “ครู” หรือผู้ทรงภูมิในการประกอบพิธีกรรมเพื่อสถาปนาและยกย่องอำนาจของกษัตริย์ให้สูงขึ้น อีกทั้งการละเมิดกฎในคัมภีร์พระเวทซึ่งกระทำโดยตัวของพราหมณ์เองนั้นก็ไม่ได้ลดสิทธิพิเศษใดๆ ของพราหมณ์เลยแม้แต่น้อย สิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนของอำนาจที่มีมากของพราหมณ์ในสมัยนั้น คือ สามารถที่จะฝ่าฝืนกับวัฒนธรรมดั้งเดิมในราชสำนักได้ เช่น พราหมณ์ที่เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ไม่ได้สมรส

²⁷ ธิดา สาระยา, ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2554),

กันเองในเชื้อสายพราหมณ์ด้วยกัน ต่างจากที่อินเดียที่ถือประเพณีการสมรสกันในหมู่พราหมณ์อย่างเคร่งครัด

จะเห็นได้ว่า “พราหมณ์” เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทและความสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอย่างมาก ความสามารถในการผสมผสานศาสนาพุทธและฮินดูให้อยู่ในสังคมเดียวกันได้อย่างไม่ขัดแย้งกันนั้น นอกจากจะเป็นการสร้างเอกลักษณ์อันโดดเด่นให้แก่ประเพณีในราชสำนักแล้ว ลักษณะดังกล่าวยังถูกถ่ายทอดมาสู่การสร้างสรรควัฒนธรรม ศิลปะ และสถาปัตยกรรมให้แก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สำคัญในเวลาต่อมาด้วย

การล่มสลายของอาณาจักรศรีวิชัย

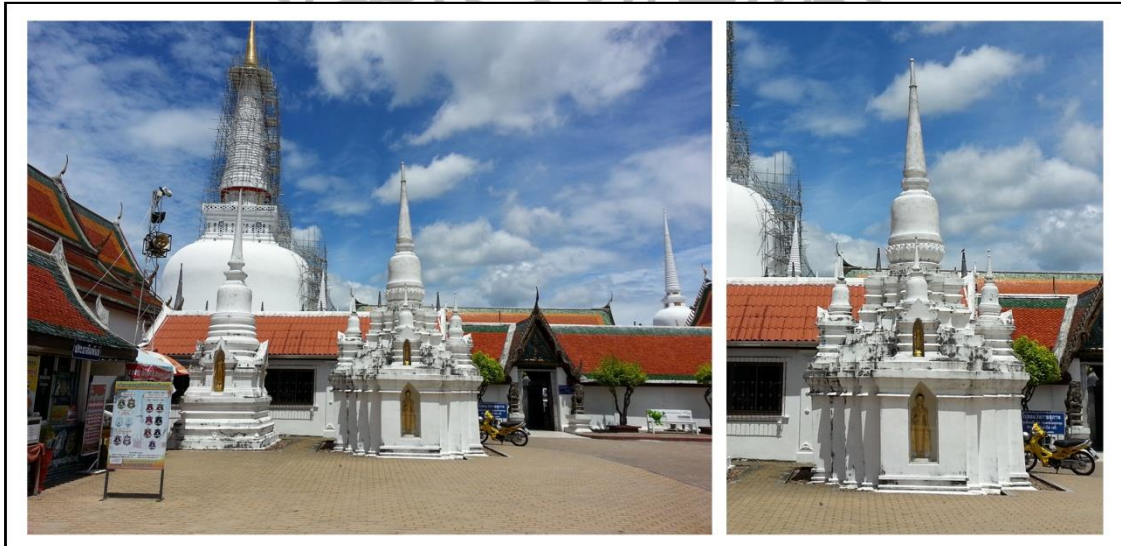
ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17-18 รัฐการค้าศรีวิชัยค่อยๆหมดบทบาทลงไปด้วยปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือ การเปลี่ยนนโยบายการค้าของจีนและการเข้ามาสลายอำนาจศรีวิชัยผ่านสมาคมพ่อค้าและกำลังทางทหารของโจฬะ โดยที่โจฬะไม่ได้เน้นการปกครองน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยตรงแต่จะคอยควบคุมไม่ให้มีการตั้งศูนย์อำนาจเพื่อควบคุมและเก็บภาษีบริเวณจุดเชื่อมต่อการค้าของน่านน้ำทะเลจีนใต้และมหาสมุทร รัฐอิสระต่างๆที่เคยอยู่ใต้อำนาจศรีวิชัยเริ่มมีบทบาทมากขึ้น อาทิ “อาณาจักรสิงหสารี (Singhasari)” ซึ่งอยู่ทางตะวันออกของเกาะชวาที่ต่อมาค่อยๆขยายอำนาจและบุกเข้าโจมตีมลายูใน พ.ศ. 1818 แต่ครองอำนาจอยู่ได้ไม่นานก็ถูก “อาณาจักรมัชฌปาหิต (Majapahit)” เข้ายึดครองพร้อมๆกับการเกิดกลุ่มอำนาจย่อยๆตามชายฝั่งทะเล การค้าในเวลาต่อมารุ่งเรืองอยู่ทางชวาตะวันออก แน่นนอนว่าผู้อยู่เบื้องหลังคือกลุ่มการเมืองและพ่อค้าจากโจฬะนั้นเอง สินค้าเริ่มเปลี่ยนความนิยม กล่าวคือ จากที่เคยต้องการสินค้าจีนจำนวนมากก็เริ่มมีการซื้อขาย-ส่งออกสินค้าพื้นเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะ “การค้าเครื่องเทศ” ที่ต่อมากลายเป็น “แม่เหล็ก” ดึงดูดให้ชาวยุโรปเข้ามาครอบครองและดำเนินกิจการในที่สุด นอกจากนี้สินค้าที่พบว่าเป็นที่ต้องการของการค้าในระยะนี้ ยังมีวัตถุดิบประเภทเครื่องหอมและยางไม้หอม รวมทั้งกำยานจากอาหรับ-แอฟริกา ต่อมาเริ่มมีการค้ายางไม้หอมจากไม้สนของสุมาตราตอนเหนือ ในสมัยราชวงศ์ซ่ง -เหม็งของจีน ยางไม้หอมของชาวพื้นถิ่นในหมู่เกาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับความนิยมไม่แพ้กำยานจากอาหรับ นอกจากนี้ยังมีเครื่องหอมพื้นเมืองอื่นๆ ที่ได้รับความนิยม อาทิ การบูร น้ำมันดินจากสุมาตราเหนือ และไม้จันทน์หอมจากเกาะติมอร์ ส่วนช่องแคบมะละกา เมื่อพ้นจากอำนาจศรีวิชัยแล้ว ได้กลายเป็นที่อยู่อาศัยของชาวเลพื้นถิ่นที่คอยดักปล้นสินค้า กลายเป็นพื้นที่ที่ไม่ปลอดภัยเช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในอดีต จนในที่สุดสมัยจักรพรรดิหย่งเล่อได้ส่งเสริมให้เกิดการตั้งเมืองท่าแห่งใหม่บริเวณนี้ขึ้นมาแทนที่ศรีวิชัยในพุทธศตวรรษที่ 20 โดยกำหนดบทบาทและสนับสนุนให้เมืองมะละกาเป็นสถานีการค้าของจีนโดยตรง ผู้ก่อตั้งมะละกา คือ เจ้าชายปรเมศวร มีหลักฐานว่า

พระองค์เดินทางไปราชสำนักจีนด้วยพระองค์เองถึง 2 ครั้ง²⁸ และหลังจากพ้นสมัยของราชวงศ์หมิง ประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 จีนกำหนดนโยบายการค้าที่ส่งเสริมให้พ่อค้าเอกชนเข้าไปค้าขายกับชาวเกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญ คือ พ่อค้าจีน-มุสลิม ที่เข้ามาตั้งชุมชนการค้า อยู่ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประกอบกับสินค้าในระยะหลังที่ได้รับความนิยมคือ เครื่องหอม ไม้หอม กายานจากอาหรับ ทำให้พ่อค้ามุสลิมจากอาหรับ รวมทั้งอินเดียเข้ามาทำการค้าขายมากขึ้น พ่อค้ามุสลิมจากคุซราตและฝั่งโคโรมันเดลจากอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ เข้ามามีบทบาทในการเผยแผ่ศาสนา ภาษาและศิลปวัฒนธรรมควบคู่ไปกับการทำการค้า ทำให้ผู้คนในหมู่เกาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลาม ศาสนาพุทธมหายานแบบตันตระที่เคยมีอิทธิพลอย่างสูงในอาณาจักรศรีวิชัยและเป็นที่มาของสถาปัตยกรรมอันยิ่งใหญ่ก็ค่อยๆ เสื่อมสูญไปในที่สุด พื้นที่ดังกล่าวถูกแทนที่ด้วยการนับถือศาสนาอิสลามเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่บริเวณเมืองไชยาและนครศรีธรรมราชเป็นการเข้ามาแทนที่ของศาสนาพุทธนิกายเถรวาทจากลังกาโดยมีหลักฐานสำคัญคือ พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช ที่เชื่อกันว่าสร้างครอบทับเจดีย์ 5 ยอดแบบศรีวิชัย (ภาพที่ 1-2) เพื่อให้เป็นเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาอันมีลักษณะคล้ายกันอย่างมากกับ เจดีย์คิริเวหระ (Kiri Vehera) ของศรีลังกานั้นเอง (ลายเส้นที่ 1) ส่วนพระบรมธาตุไชยา มีการทำซุ้มยื่นออกมาที่ฐานทั้ง 2 ข้าง หนาบันไดทางขึ้น เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปแบบเถรวาท (ภาพที่ 3) ถือเป็นงานสิ้นสุดอำนาจของศรีวิชัยในเมืองไชยานับจากนั้น

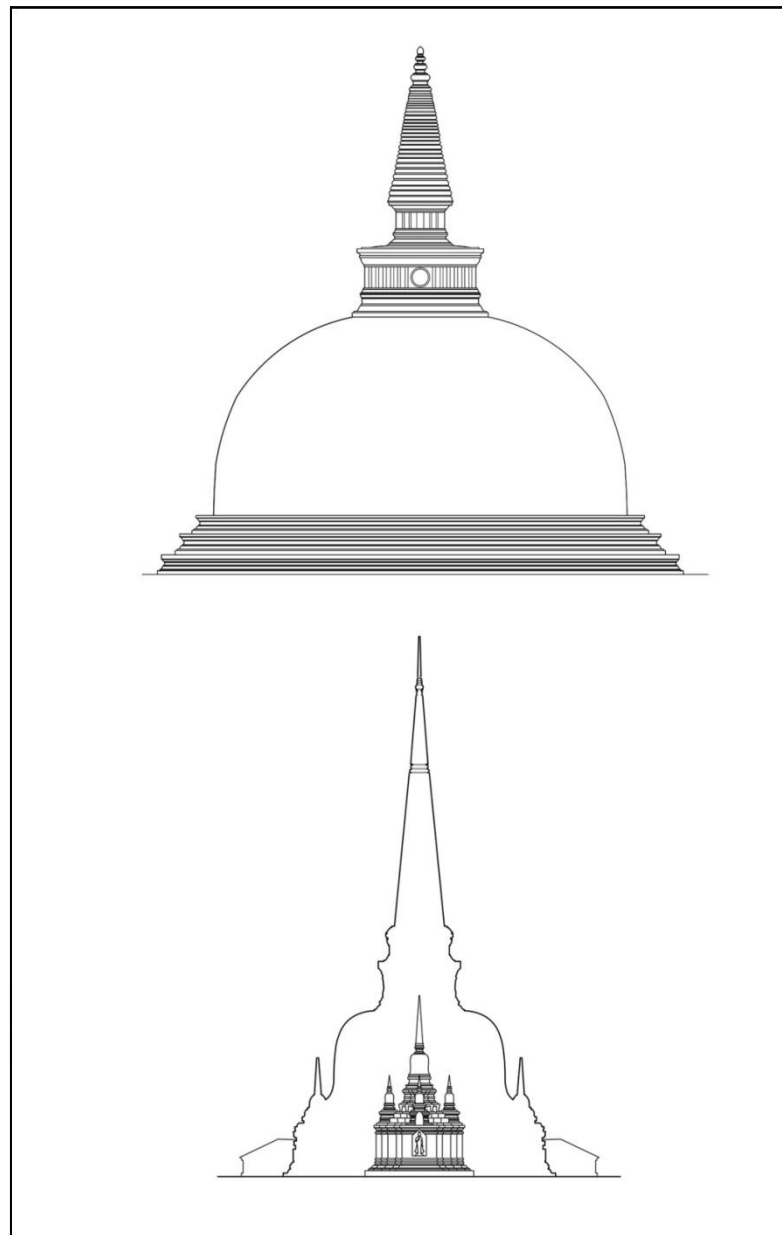
²⁸ ชูสิทธิ์ วิรุณหะ, โลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: รากฐานประวัติศาสตร์ (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557), 69-70.

ภาพที่ 1 พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช

ภาพที่ 2 พระบรมธาตุ นครศรีธรรมราชและเจดีย์ 5 ยอดแบบศรีวิชัย ซึ่งตั้งอยู่บริเวณนอกระเบียง
คดด้านทิศตะวันออก

ลายเส้นที่ 1 เปรียบเทียบเจดีย์คิริเวหระ (Kiri Vehera) ของศรีลังกาและเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา
 ของพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช ซึ่งเชื่อว่าสร้างครอบทับเจดีย์องค์เดิมแบบศรีวิชัย
 ที่มา: วาดลายเส้นเจดีย์คิริเวหระ (Kiri Vehera) จาก ประภัสสร ชูวิเชียร, **พระบรมธาตุเจดีย์
 นครศรีธรรมราช มหาสถูปแห่งคาบสมุทรมลายู** (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2553), 51.

: วาดลายเส้นเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาของพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช จาก สุรพล ดำริห์กุล,
เจดีย์ข้างล้อมกับประวัติศาสตร์บ้านเมืองและพระพุทธศาสนาในลุ่มน้ำชีในประเทศไทย (กรุงเทพฯ:
 สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), 64.

ภาพที่ 3 พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองไชยากับอาณาจักรจามปาและชาวในสมัยศรีวิชัย

ประวัติศาสตร์เมืองไชยา

เมืองไชยา ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานี (แผนที่ที่ 5) ลักษณะสำคัญของจังหวัดนี้คือ เป็นจังหวัดที่มีทั้งพื้นที่อยู่ในคาบสมุทรมอญ รวมทั้งมีพื้นที่ที่เป็นเกาะ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดข้างเคียง ดังนี้ (แผนที่ที่ 6)

ทิศเหนือ ติดกับอำเภอไทยและจังหวัดชุมพร

ทิศใต้ ติดกับจังหวัดนครศรีธรรมราชและจังหวัดกระบี่

ทิศตะวันออก ติดกับอำเภอไทย จังหวัดพังงาและจังหวัดระนอง และ

ทิศตะวันตก ติดกับจังหวัดพังงาและจังหวัดระนอง

สภาพภูมิประเทศ

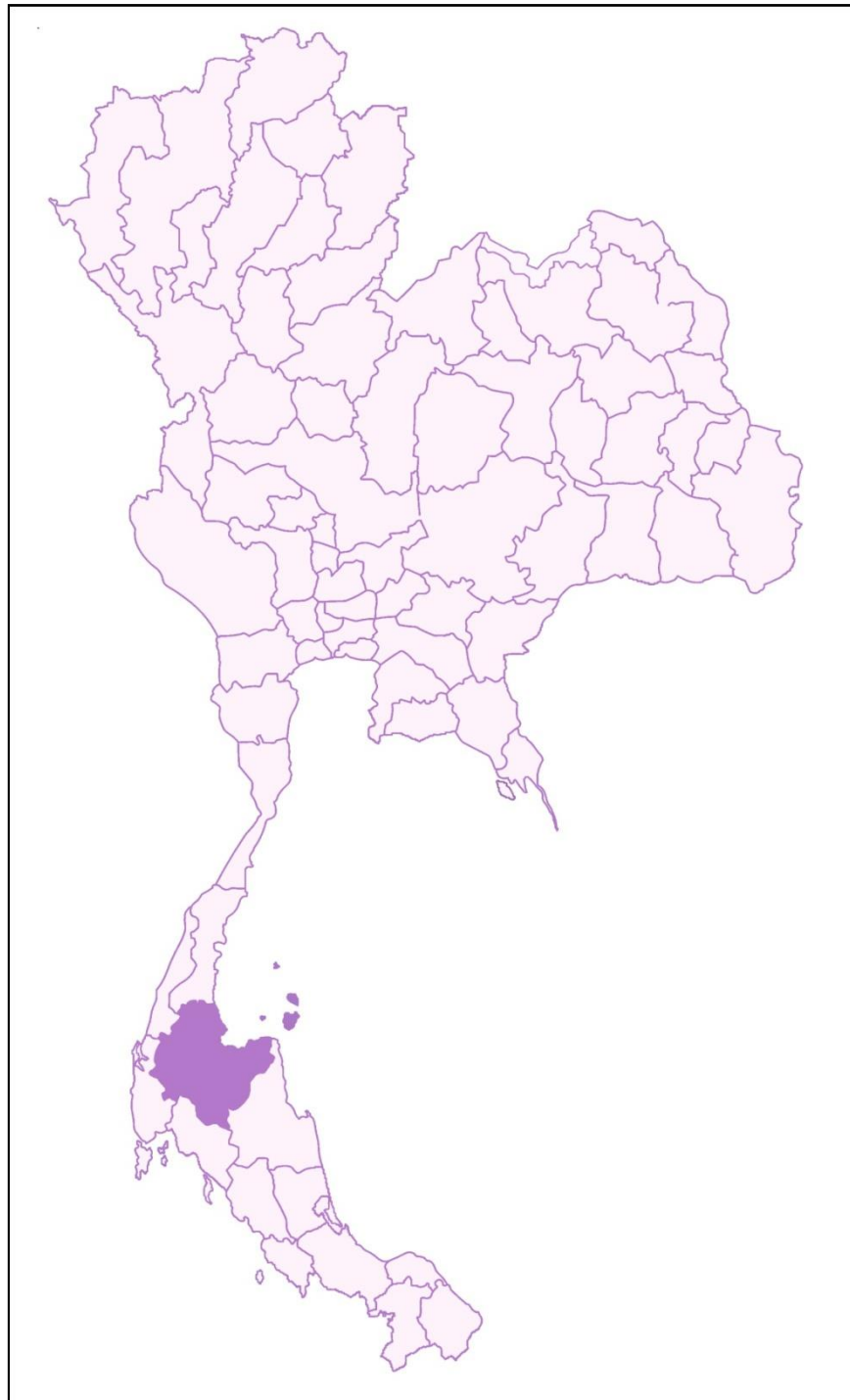
สภาพภูมิประเทศของจังหวัดสุราษฎร์ธานี มีทั้งพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูงทางตะวันตก มีลักษณะเป็นที่ราบสูงและทิวเขาสลับซับซ้อน ซึ่งทิวเขาเหล่านี้ต่างเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำที่สำคัญในการใช้เพื่อการเกษตรและหล่อเลี้ยงประชากรทางด้านทิศตะวันออก พื้นที่ราบตอนกลางและริมทะเล ลักษณะเป็นที่ราบกว้างใหญ่ เหมาะแก่การเพาะปลูก พื้นที่สูงทางด้านทิศตะวันออก ลักษณะเป็นที่อกเขาสูง ได้แก่ เทือกเขานครศรีธรรมราช เป็นเขตแดนระหว่างจังหวัดสุราษฎร์ธานีกับจังหวัดนครศรีธรรมราช พื้นที่เกาะในทะเล ลักษณะของเกาะจะมีภูเขาอยู่ภายใน และมีที่ราบบริเวณริมฝั่งทะเล

สภาพภูมิอากาศ

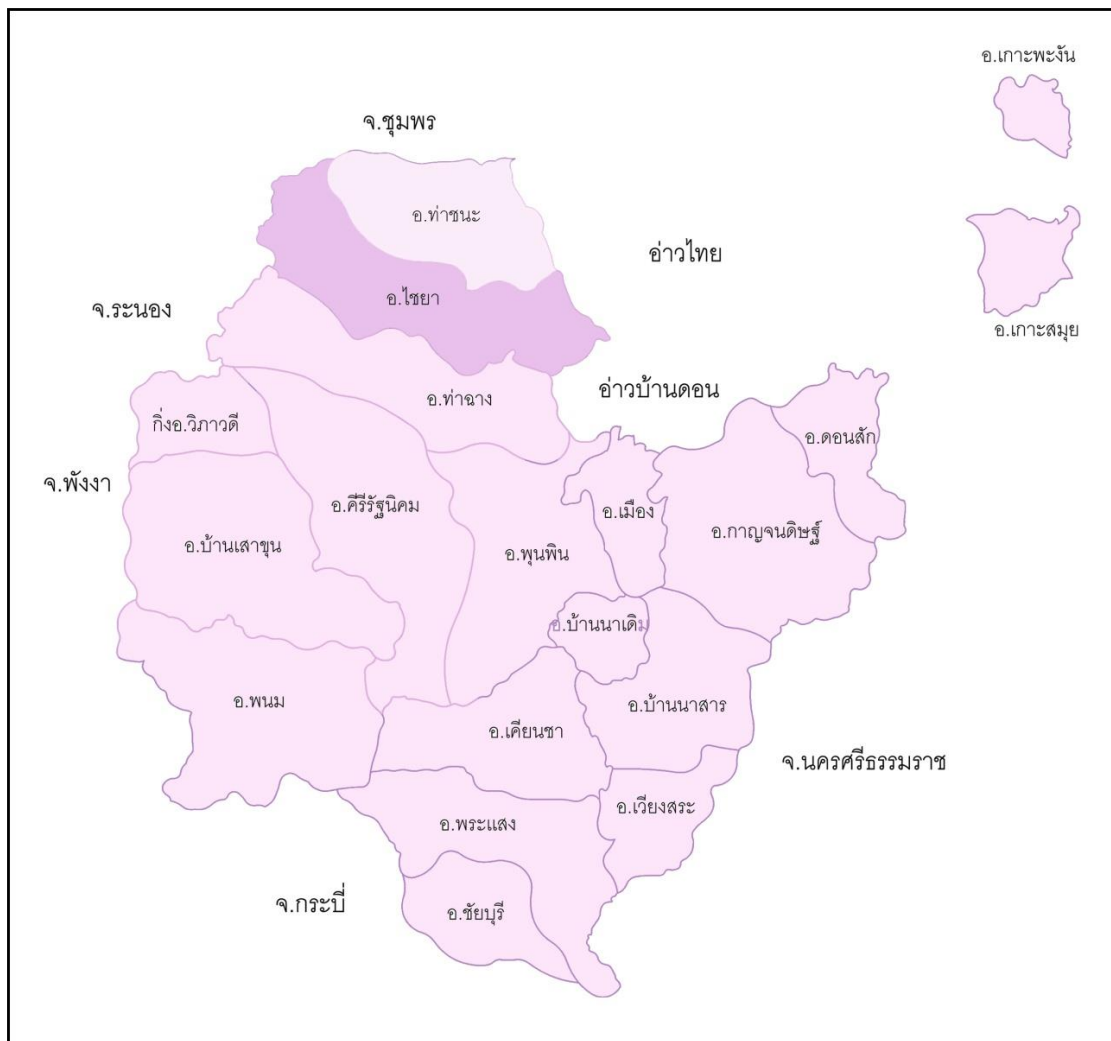
เนื่องจากจังหวัดสุราษฎร์ธานี อยู่ในพื้นที่ของคาบสมุทรมหาไต้จึงมีฝนตกชุกตลอดปี อากาศค่อนข้างเย็นสบาย ฤดูกาลจะมีเพียง 2 ฤดูเท่านั้น คือ ฤดูร้อนและฤดูฝน โดยที่ฤดูร้อนจะมีอยู่ช่วงสั้นๆ คือ เริ่มขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม ส่วนฤดูฝนจะเริ่มในเดือนมิถุนายนถึงเดือนมกราคม

แม่น้ำสายสำคัญ

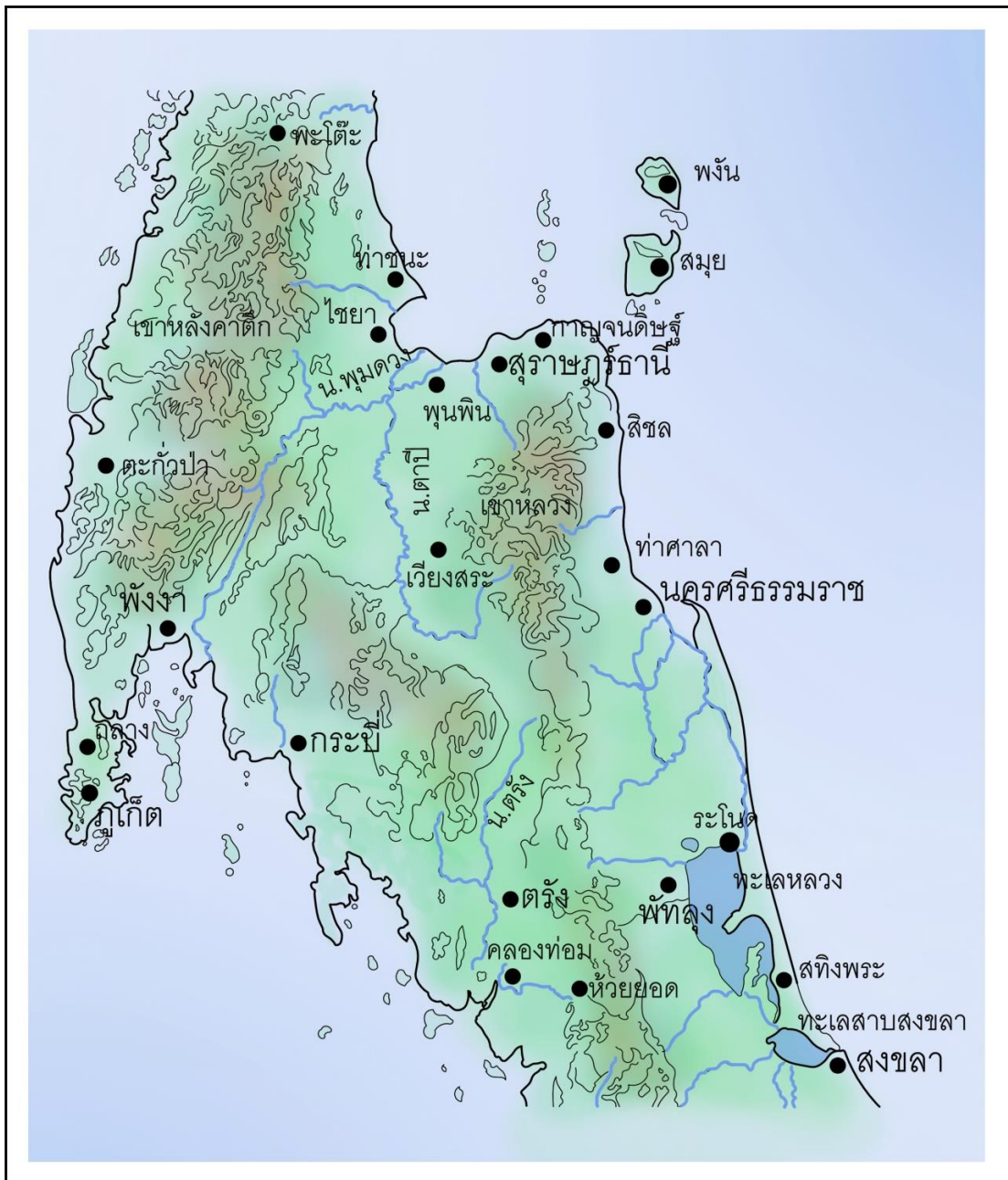
แม่น้ำสายสำคัญของจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้แก่ แม่น้ำตาปีหรือแม่น้ำหลวง มีต้นกำเนิดจากภูเขาหลวงในจังหวัดนครศรีธรรมราช แม่น้ำพุมดวง มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาตะนาวศรีในเขตจังหวัดพังงากับจังหวัดสุราษฎร์ธานี ไหลผ่านอำเภอพนม อำเภอบ้านตาขุน อำเภอคีรีรัฐนิคม และมาบรรจบเป็นสายเดียวกับแม่น้ำตาปีที่อำเภอพุนพิน พร้อมไหลลงสู่ทะเลที่อ่าวบ้านดอน (แผนที่ที่ 7)

แผนที่ที่ 5 แสดงตำแหน่งจังหวัดสุราษฎร์ธานีในแผนที่ประเทศไทย

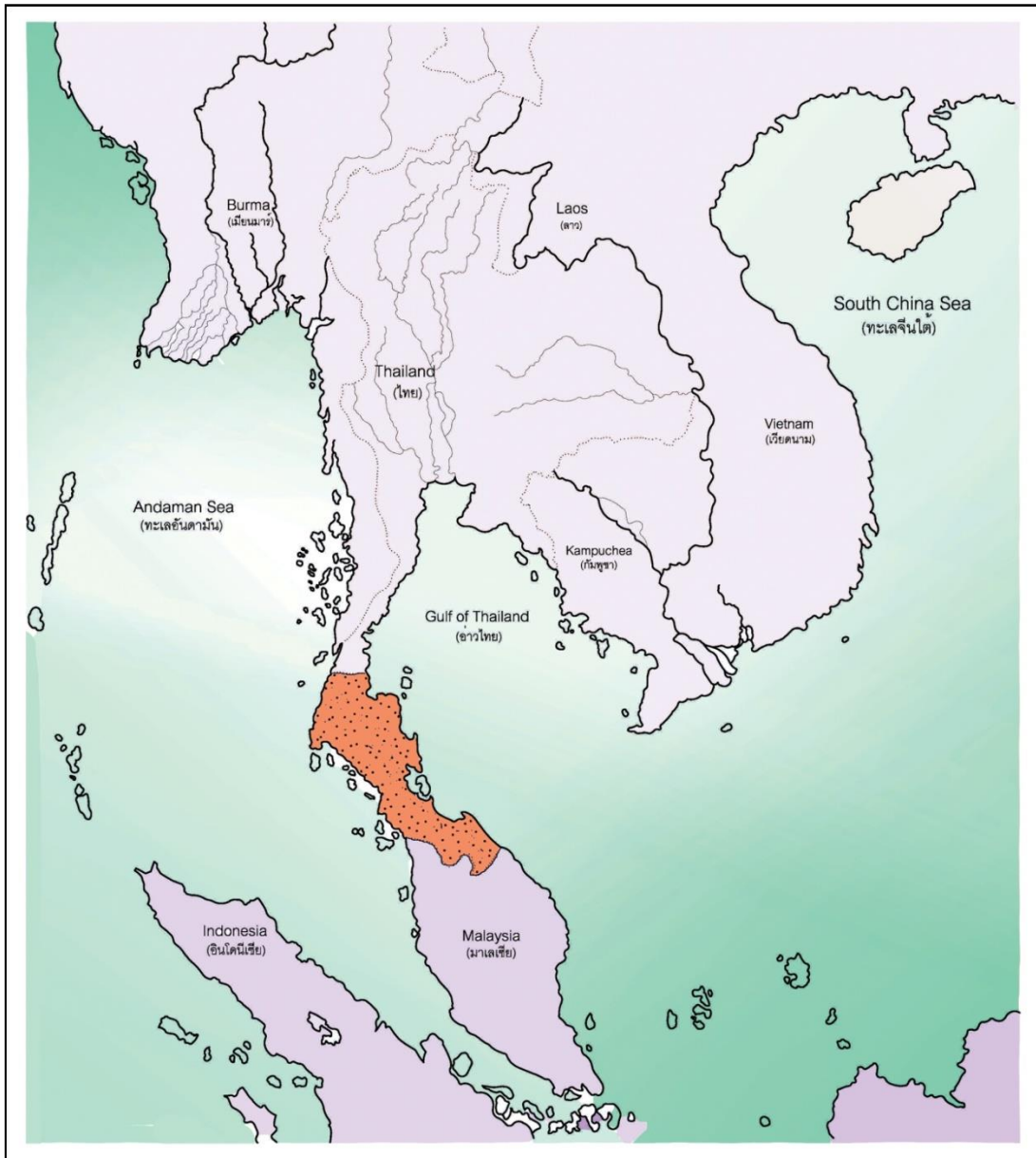
แผนที่ที่ 6 แสดงเขตอำเภอไชยาและอำเภออื่นๆ ของจังหวัดสุราษฎร์ธานี
 ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงสายเส้นจาก นงคราญ สุขสม, ประวัติศาสตร์โบราณคดีสุราษฎร์ธานี
 (นครศรีธรรมราช: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2545), 6.

แผนที่ที่ 7 แสดงสภาพภูมิศาสตร์และแม่น้ำสายสำคัญของจังหวัดสุราษฎร์ธานี

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, “ประติมากรรมชำรุดแตงามที่สุดในสยาม คือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรปัทมปาณี พบที่อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี,” ศิลปวัฒนธรรม 24, 8 (มิถุนายน 2546): 76.

ประวัติศาสตร์เมืองไหยาก่อนสมัยศรีวิชัย

แผนที่ที่ 8 แสดงตำแหน่งคาบสมุทรภาคใต้ประเทศไทย

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก พิริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2523), 81.

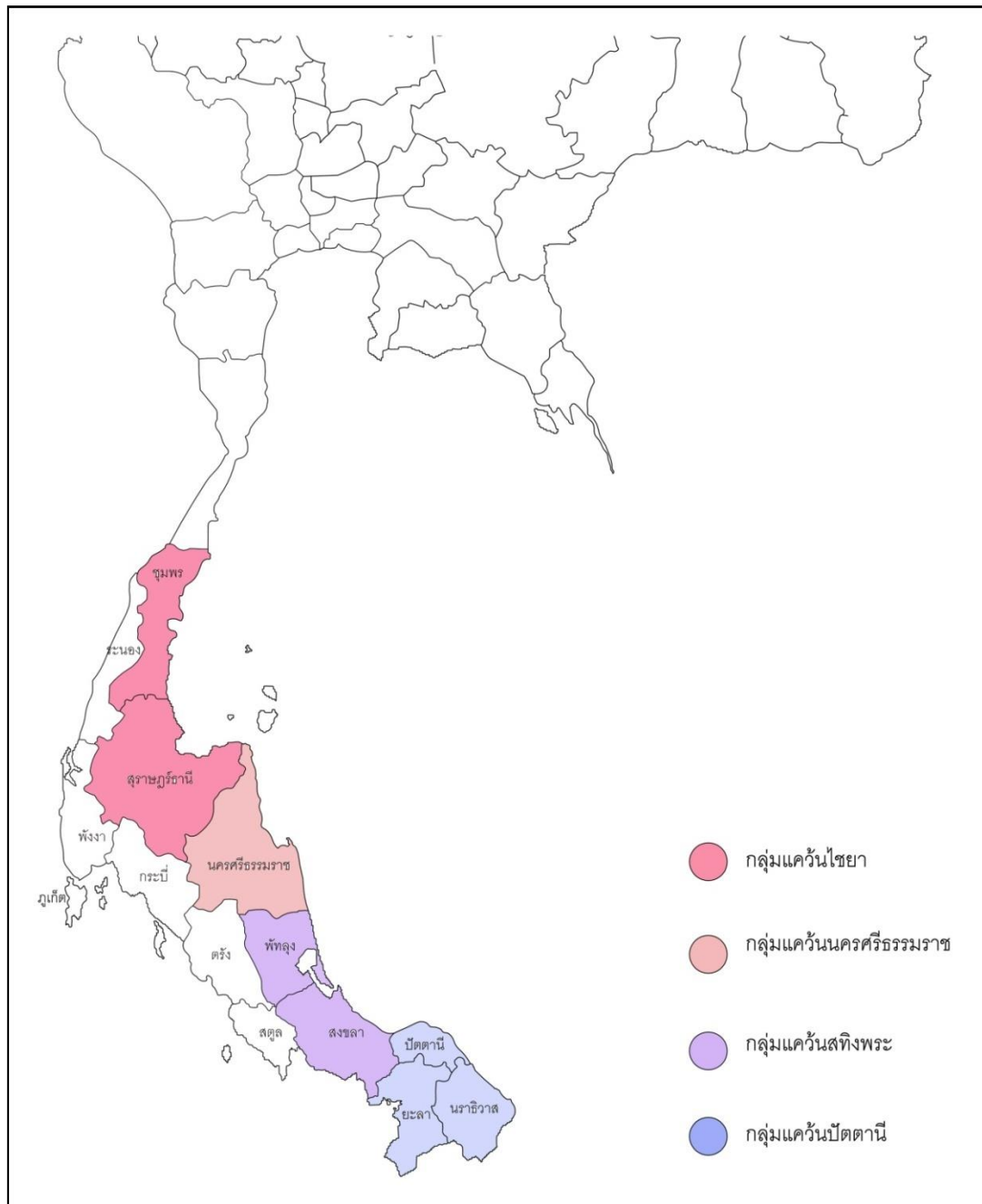
หากใช้หลักฐานด้านจารึกหรือการเขียนตัวอักษรเป็นเกณฑ์กำหนดยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ตามหลักสากลทั่วไปแล้ว พื้นที่บริเวณภาคใต้ของไทย (แผนที่ที่ 8) น่าจะเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เนื่องจากมีการพบจารึกที่หุบเขาช่องคอยและวัด

มเหยงค์ (ร้าง) จังหวัดนครศรีธรรมราช ถือเป็นจารึกที่เก่าแก่ที่สุดที่พบในคาบสมุทรมหาไต้ คำนวนอายุไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 12 (ส่วนจารึกหลักแรกที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับเมืองไชยาโดยตรงคือ จารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318) แต่หากใช้การติดต่อกับพื้นที่ทางประวัติศาสตร์อื่นๆเป็นเกณฑ์กำหนดแล้วจะถือว่าบริเวณนี้น่าจะเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ตั้งแต่เริ่มคริสตกาล เนื่องจากมีหลักฐานการตั้งชุมชนในคาบสมุทรมลายูซึ่งปัจจุบันคือ ประเทศไทยและมาเลเซีย มีการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากับดินแดนโพ้นทะเลต่างๆทั้ง จีน อินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ และโรมัน ซึ่งถือว่าเป็นประเทศที่มีอารยธรรมสูงกว่านั่นเอง

นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าในสมัยก่อนคริสตกาล พื้นที่คาบสมุทรมหาไต้ของไทยมีผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยและดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจกันอย่างคับคั่ง เกิดเป็นแคว้นต่างๆ ที่มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เมื่อเปรียบเทียบเอกสารการเดินทางของพ่อค้าชาวต่างประเทศทั้งเปอร์เซียและยุโรปกับเอกสารจากจีนแล้วจะพบว่า บางอาณาจักรมีชื่อเรียกและมีลักษณะทางภูมิประเทศสอดคล้องกัน แต่บางอาณาจักรหรือบางแคว้นก็ยังไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นพื้นที่บริเวณใด อย่างไรก็ตาม สามารถที่จะแบ่งกลุ่มแคว้นต่างๆในภาคไต้ไต้เป็น 4 กลุ่ม ดังนี้²⁹ (แผนที่ที่ 9)

²⁹ ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, รัฐปัตตานี ใน “ศรีวิชัย” เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548), 118-124.

แผนที่ที่ 9 แสดงกลุ่มแคว้นต่างๆในคาบสมุทรมลายูใต้

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, รัฐปัตตานี ใน “ศรีวิชัย”
 เก้าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548), 124.

1. กลุ่มแคว้นเมืองไชยา

แคว้นเมืองไชยา ถือว่าเป็นแคว้นทางตอนเหนือของคาบสมุทรมลายูใต้ มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของจังหวัดชุมพร รวมทั้งพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยเฉพาะที่อำเภอไชยา ถือเป็นเมืองสำคัญ นอกจากนี้ยังมีอำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี อำเภอกาญจนดิษฐ์ อำเภอพุนพิน อำเภอคีรีรัฐนิคม อำเภอฉวาง อำเภอเวียงสระ และมีการติดต่อกับชุมชนทางฝั่งทะเลตะวันตกที่อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี แคว้นนี้มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองไชยา

2. กลุ่มแคว้นเมืองนครศรีธรรมราช

แคว้นเมืองนครศรีธรรมราช ตรงกับชื่อเมืองที่เอกสารส่วนใหญ่เรียกว่า “ตามพรลิงค์” หรือ “ตั้งหมาลิง” ในเอกสารจีนมีอาณาเขตอยู่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช ตั้งแต่อำเภอสิชล อำเภอท่าศาลา อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภอลานสกา และอำเภอทุ่งสง

3. กลุ่มแคว้นเมืองสทิงพระ

แคว้นเมืองสทิงพระ มีอาณาเขตตั้งแต่อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช ลงไปจนถึงจังหวัดสงขลาและจังหวัดพัทลุง แคว้นนี้ถือเป็นเมืองท่าที่สำคัญในการให้เรือสินค้าจากต่างประเทศเข้าจอดตามเมืองต่างๆ ที่อยู่โดยรอบทะเลสาบ³⁰

4. กลุ่มแคว้นเมืองปัตตานี

แคว้นเมืองปัตตานี มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ในจังหวัดปัตตานี ยะลาและบางส่วนของจังหวัดนราธิวาส มีศูนย์กลางเมืองอยู่ที่อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ที่สำคัญแคว้นนี้มีการติดต่อกับแคว้นไทรบุรีซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศมาเลเซีย³¹

ชุมชนภาคใต้ยุคก่อนประวัติศาสตร์นั้น ผู้คนส่วนใหญ่จะอยู่ตามถ้ำต่างๆ อาทิ ถ้ำเป็องแบบ ถ้ำกาซี ถ้ำแก้ว ถ้ำเขาทะเล ถ้ำพ่อตาแดงราม ถ้ำมะพร้าว ถ้ำลูกเผ็ดหรือถ้ำพริก ถ้ำสิงขร ถ้ำเขานางบางปรุ วัดถ้ำวรากรม ถ้ำหินกร้อก ถ้ำฝั่ง ถ้ำเขาซัน ถ้ำปากอม ถ้ำแม่ยาย ส่วนใหญ่หลักฐานทางโบราณคดีที่พบบริเวณถ้ำเหล่านี้ก็จะมีลักษณะคล้ายๆ กันคือ เศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบเผาด้วยอุณหภูมิต่ำ ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ประเภทหม้อก้นกลม หม้อสามขา ภาชนะทรงจอกปากผาย และเครื่องมือหินต่างๆ ต่อมาชาวถ้ำเหล่านี้เริ่มมีพัฒนาการโดยออกจากถ้ำมาอาศัยอยู่ตามพื้นราบ รู้จักสร้างบ้านและเพาะปลูก สร้างวัฒนธรรมของตนเองและต่อมาเริ่มรับวัฒนธรรมจากภายนอก แต่ก็ยังเป็นไปอย่างช้าๆ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่มีลักษณะปิด คือเป็นอ่าวโค้งเว้าเข้ามาภายในคาบสมุทรมลายู แต่ภายหลังลักษณะดังกล่าวกลับเป็นข้อดี เมื่อชุมชนเริ่มติดต่อกับค้าขายกับดินแดนโพ้นทะเลอื่นๆ เนื่องจากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่จึงเหมาะกับการใช้เป็นท่าจอดเรือและเส้นทาง

³⁰ เรื่องเดียวกัน, 122.

³¹ เรื่องเดียวกัน.

ข้ามคาบสมุทร (แผนที่ที่10) ทั้งนี้ เส้นทางข้ามคาบสมุทรที่ใช้เป็นเมืองท่าขนถ่ายสินค้าลงจากเรือ บริเวณอ่าวบ้านดอน ที่มักใช้เป็นเส้นทางสายสำคัญคือ เส้นทางสายตะกั่วป่า-อ่าวบ้านดอน (แผนที่ที่ 11) โดยใช้เส้นทางล่องเรือจากลำน้ำตะกั่วป่า จังหวัดพังงา ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร แล้วเดินบกข้ามบริเวณเขาสภามาลงคลองสกในเขตอำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งไหลลงสู่มแม่น้ำพุมดวง อำเภอคีรีรัฐนิคม ล่องเรือมาบรรจบแม่น้ำตาปี ที่อำเภอพุนพิน แล้วเข้าสู่อ่าวบ้านดอน นอกจากนี้ ยังมีเส้นทางสำคัญอีก 3 เส้นทางคือเส้นทางสายคลองปากลาว-อ่าวบ้านดอน เริ่มจากเส้นทางปากคลองลาว อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่ ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร แล้วเดินบกเข้ามาบริเวณบ้านปากพนม ซึ่งมีคลองสองสายบรรจบกันคือ คลองสกและคลองพนม จากนั้นเดินทางต่อไปลงแม่น้ำพุมดวง ผ่านบ้านพังกา บ้านยางยวนและบ้านตาขุน อำเภอบ้านตาขุน จังหวัดสุราษฎร์ธานี แล้วเข้าสู่อ่าวบ้านดอน รวมทั้งยังมีเส้นทางสายปะกาไสย-อ่าวบ้านดอน ใช้เส้นทางล่องเรือจากคลองปะกาไสย ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร ผ่านอำเภอเมืองและอำเภอเขาพนม จังหวัดกระบี่ ไปลงคลองสินปุน แล้วไปออกแม่น้ำตาปีหรือแม่น้ำหลวง ที่อำเภอพระแสง จังหวัดสุราษฎร์ธานี แล้วเข้าสู่อ่าวบ้านดอน และสุดท้ายคือ เส้นทางสายคลองท่อม-อ่าวบ้านดอน ใช้เส้นทางล่องเรือจากคลองท่อม อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทร มาลงคลองสินปุน แล้วเข้าสู่อ่าวบ้านดอน เช่นเดียวกับเส้นทางสายปะกาไสย-อ่าวบ้านดอน

แผนที่ที่ 10 เส้นทางโบราณข้ามคาบสมุทรตอนล่าง

เมืองท่าริมฝั่งแม่น้ำ

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ริมน้ำและที่ราบเชิงเขา พบลูกปัดแก้ว ลูกปัดหิน ลูกปัดทองคำรูปผลฟักทอง เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง เหรียญเงินอาหรับ พระพิมพ์ดินดิบ บริเวณนี้มี ทั้งชุมชนที่นับถือทั้งศาสนาฮินดูและพุทธ อาทิ แหล่งโบราณคดีวัดเขาศรีวิชัย หรือเขาพระนารายณ์ เป็นที่ตั้งของเทวาลัยพระวิฆ्नุมหาเทพ พบประติมากรรมรูปพระวิฆ्नุ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 ส่วนสถาปัตยกรรมพบฐานรากเทวาลัยก่ออิฐอยู่บนยอดเขา ส่วนแหล่งโบราณคดีควนพุนพิน หรือควนท่าข้าม พบร่องรอยการเป็นชุมชนพุทธมหายาน มีทวารฐานพระสฤป ประติมากรรมพระ โพธิสัตว์สำริดอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 นอกจากนี้มีแหล่งโบราณคดีบ้านกระแตและวัด ถ้ำคูหา อำเภอกาญจนดิษฐ์ พบเป็นชุมชนเมืองท่าริมแม่น้ำท่าทอง ที่วัดถ้ำคูหาพบการใช้ถ้ำทำเป็นวัด ในพุทธศาสนาแบบมหายาน ซึ่งมีรูปแบบศิลปะจามสมัยดงเดื่อง (จะกล่าวในรายละเอียดต่อไป ข้างหน้า)

เมืองโบราณเวียงสระ

จากตำแหน่งที่ตั้งเมือง ที่ตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางของเส้นทางข้ามคาบสมุทร จึงมีลักษณะ คล้ายเป็นชุมทางสองฟากฝั่งทะเลตะวันออกและตะวันตก วัดถุโบราณที่พบในบริเวณนี้จึงค่อนข้าง หลากหลาย อาทิ ประติมากรรมในพระพุทธรูปศาสนา ภาพสลักนูนสูงพระพุทธรูปเจ้าศากยมุนี ศิลปะคุป ตะของอินเดีย สกulpture ช่างสารนาถ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 11 โบราณวัตถุที่พบส่วนใหญ่เป็น ประติมากรรมในศาสนาฮินดูลัทธิไวษณพนิกาย เช่น เทวรูปพระวิฆ्नุ ทำด้วยศิลา สกulpture ช่างปัลลวะ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12

เมืองโบราณไชยา

อยู่บนแนวสันทราย ที่เรียกว่า สันทรายไชยา พบว่าลักษณะพื้นที่มีความสูงกว่าบริเวณที่ ราบลุ่มใกล้เคียงประมาณ 1-2 เมตร มีความกว้างประมาณ 500 เมตร ความยาวตามแนวทิศเหนือ-ใต้ ระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร มีขอบเขตตั้งแต่บ้านเวียงถึงบ้านวัดแก้ว จรดเขาน้ำร้อน แหล่ง โบราณคดีที่สำคัญ ได้แก่ วัดเวณ ตำบลป่าเว พบประติมากรรมพระพุทธรูป ที่ตำบลทุ่ง พบชิ้นส่วน ธรรมจักรศิลา ส่วนที่วัดเวียง วัดแก้ว อำเภอไชยา พบพระพุทธรูปศิลา ประทับยืนปางแสดงธรรม ที่ วัดพระบรมธาตุไชยา พบพระพุทธรูปปางสมาธิ ศิลปวัตถุที่พบส่วนใหญ่มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 ทั้งนี้ประติมากรรมที่พบในวัดเวียง วัดแก้วและวัดพระบรมธาตุไชยา พบว่าบางชิ้นมีอายุเก่ากว่า ศาสนสถาน แสดงว่าเป็นการย้ายมาจากที่อื่น อาทิ ศิวลึงค์และรูปเคารพพระคเณศ

จะเห็นว่า พื้นที่บริเวณเมืองโบราณของจังหวัดสุราษฎร์ธานีในช่วงเวลาประมาณพุทธ ศตวรรษที่ 11-13 นับถือศาสนาทั้งหลากหลายซึ่งน่าจะมาจากการที่มีชุมชนพ่อค้าเข้ามาตั้งถิ่นฐาน แต่ละชุมชนก็คงมีการนับถือศาสนาตามความเชื่อของตน อย่างไรก็ตามต้องตระหนักว่าการพบ ประติมากรรมในแหล่งโบราณคดีที่กล่าวมานั้น จะสรุปว่าพื้นที่ดังกล่าวมีอายุหรือการนับถือศาสนา

รวมทั้งศิลปวัฒนธรรมที่สอดคล้องไปกับประติมากรรมที่พบโดยไม่พิจารณาปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ คงไม่ถูกต้องนัก เนื่องจากประติมากรรมเป็นวัตถุที่เคลื่อนย้ายได้ เราจึงทำได้เพียงศึกษาภายใต้กรอบของการตั้งสมมติฐานเท่านั้น

เมืองไชยาในฐานะอาณาจักรตุนซุนหรือตุนซวินและการเข้ามาอิทธิพลของอาณาจักรจามปา

เอกสารจีนระบุถึงพระเจ้าพันซิมัน ซึ่งเซเดสเชื่อว่าคือ พระเจ้าศรีมาร ตามจารึกภาษาสันสกฤตที่ไวกันท์ เมืองนาห์ตรัง ประเทศเวียดนาม ซึ่งครั้งหนึ่งเคยอยู่ในเขตอาณาจักรจามปา ได้เข้ายึดครองรัฐตุนซุน พงศาวดารราชวงศ์เหลียงระบุว่า “ตุนซุน” หรือที่เอกสารบางฉบับเรียกว่าตุนซวินหรือเตียนซุนนั้นเป็นที่ชุมนุมสินค้าสำคัญทั้งจากตะวันออกและตะวันตก³² และเป็นประเทศที่พัฒนาจากชุมชนเมืองมาตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 5-7 เนื่องจากสามารถขยายเครือข่ายครอบคลุมพื้นที่การค้าในภูมิภาควมไปถึงการค้ากรีก-โรมัน-อินเดียและจีน ก่อนจะถูกผนวกเข้าเป็นเมืองขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 8³³ ทั้งนี้พบว่า

กษัตริย์เตียนซุนมีพระนามว่าคุณลุน ในบ้านเมืองมีชาวฮั่นจากอินเดียมาอาศัยอยู่ราว 500 ครอบครัว มีพระพุทธรูป 2 องค์ และพวกพราหมณ์ชาวอินเดียอีกกว่า 1000 คน ประชาชนชาวเมืองเตียนซุนนิยมศึกษาหลักธรรมของพวกพราหมณ์ และยกลูกสาวให้แต่งงานกับพวกเขา โดยเหตุนี้พวกพราหมณ์ จึงไม่โยกย้ายไปอยู่ที่แห่งใด ไม่ทำการงานอย่างใด นอกจากจะศึกษาคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ อาบน้ำชำระกายด้วยเครื่องหอม แล้วท่องสวดมนต์ทั้งกลางวัน กลางคืน...³⁴

นอกจากนี้เอกสาร หนานโจอู้อี้จี้ ยังกล่าวด้วยว่า ในปลายพุทธศตวรรษที่ 8 ตุนซุนมีวัฒนธรรมเข้ามาผสมผสานหลากหลาย เนื่องจากเกิดชุมชนทางการค้าที่นับถือศาสนาทั้งฮินดูและพุทธ ประเทศนี้มีได้ถูกกล่าวถึงอีกเลยจวบจนพุทธศตวรรษที่ 13-14 ที่มาปรากฏว่าอยู่ในเครือข่ายการค้าของศรีวิชัยแล้ว นักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าประเทศตุนซุนน่าจะมีอาณาเขตครอบคลุมตั้งแต่ภาคกลางตอนล่างไปจนถึงภาคใต้ตอนบนของไทย ในระยะแรกน่าจะมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดเพชรบุรี เนื่องจากพบหลักฐานสถูปอิฐบริเวณพื้นที่ของทุ่งเศรษฐี ตำบลนายาง อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ต่อมาเคลื่อนย้ายศูนย์กลางลงสู่ภาคใต้ตอนกลาง โดยมีพื้นที่ครอบคลุมจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้แก่

³²ตี.จี.อี. ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิสดาร เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2549), 29-30.

³³อมรา ศรีสุชาติ, ศรีวิชัยในสุวรรณทวีป (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2557), 81.

³⁴มานิต วัลลิโภดม, ทักษิณรัฐ (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), 2530), 89.

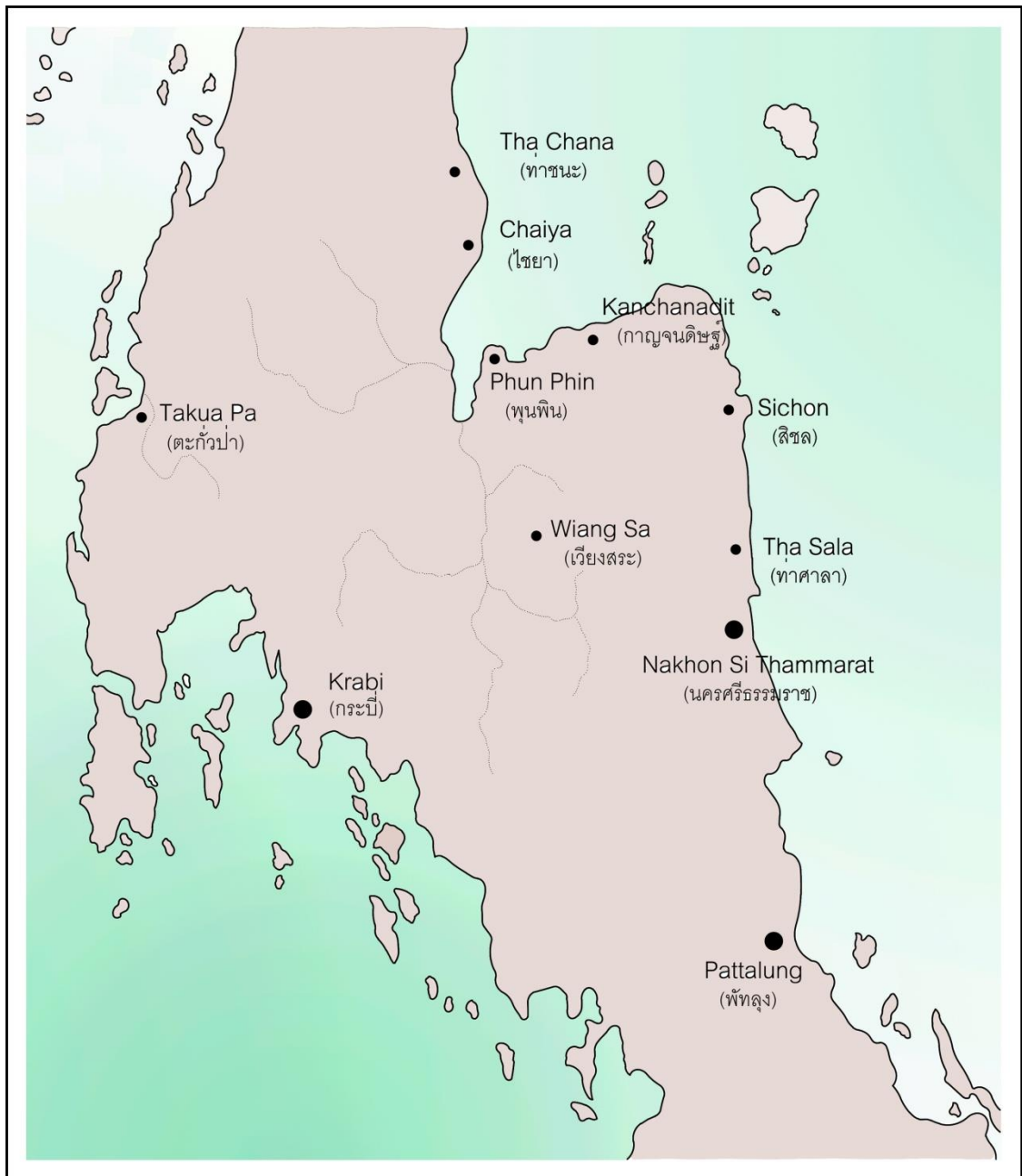
อำเภอท่าชนะ อำเภอเวียงสระ อำเภอพุนพิน อำเภอกีรีรัฐนิคมและอำเภอไชยา ตลอดจนพื้นที่ตอนบนของจังหวัดนครศรีธรรมราชบริเวณอำเภอสิชล เนื่องจากพบหลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาฮินดู พุทธเถรวาทและมหายานซึ่งมีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 10-12 จำนวนมาก³⁵ แสดงถึงความหลากหลายของชุมชนการค้าในพื้นที่ดังกล่าว (แผนที่ที่ 12) นอกจากนี้จากข้อความที่ระบุว่า

...ห่างจากทางทิศใต้ของประเทศพม่าประมาณ 3 พันกว่าลี้ ประเทศตุนซวินซึ่งตั้งอยู่ในทะเลที่มีก้อนหินโผล่ขึ้นมา และตุนซวินมีเนื้อที่กว้างเป็นพันลี้ สำหรับตัวเมืองนั้นห่างจากทะเลประมาณสิบลี้...เหล่าพ่อค้าไปมาค้าขายกันไม่ขาดสาย เนื่องจากตุนซวินมีพื้นที่เป็นส่วนโค้งเว้าและยื่นลงไปในทะเลกว่าพันลี้และขยายลงไปใต้อ่าวใหญ่ และเรือสำเภาเดินสมุทรไม่สามารถข้ามตัดผ่านไปตรงๆได้³⁶

³⁵อมรา ศรีสุชาติ, **ศรีวิชัยในสุวรรณทวีป** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2557), 73-83.

³⁶เรื่องเดียวกัน, 77.

แผนที่ที่ 12 อาณาจักรตุนซุนหรือตุนซวินซึ่งตรงกับตำแหน่งเมืองไชยาและพื้นที่คาบสมุทรภาคใต้ของไทย
ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก พิริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปทัศนก่อนพุทธศตวรรษที่ 19
(กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2523), 81.

เมื่อพิจารณาสภาพภูมิศาสตร์ของเกาะสมุย เกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี และบริเวณอำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราชก็พบว่าสอดคล้องกับลักษณะของประเทศตุนซุนหรือตุนซวินที่ถูกกล่าวถึงเป็นอย่างดี³⁷ อีกทั้งมีความเป็นไปได้ว่าเมืองไชยา จะต้องเป็นหนึ่งในเมืองที่สำคัญของรัฐนี้ด้วย ทั้งนี้ เมืองไชยาถูกกล่าวถึงในฐานะเมืองท่าส่งออกและค้าขายสินค้า รวมทั้งเป็นเส้นทางข้ามคาบสมุทรหรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าเส้นทางลูกปัด มาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 9 เนื่องจากมีสภาพทางภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยสำคัญ มีสภาพภูมิประเทศลักษณะแบบปิดล้อม กล่าวคือมีพื้นที่เป็นอ่าวโค้งเว้าเข้ามาภายในคาบสมุทร จึงเหมาะสมกับการใช้เป็นท่าจอดเรือและเส้นทางข้ามคาบสมุทร โดยเฉพาะบริเวณอ่าวบ้านดอน ที่ได้กล่าวไปแล้วว่าเป็นจุดสำคัญในการขนถ่ายสินค้าจากท่าเรือเพื่อเดินทางบกไปสู่อีกฝั่งทะเล เนื่องจากเส้นทางดังกล่าวใช้ระยะทางในการเดินทางสั้นที่สุด มีการขุดพบลูกปัดจำนวนมาก นอกจากนี้ยังพบวัสดุที่ใช้ในการทำลูกปัดด้วย แสดงถึงการเป็นแหล่งผลิตสินค้าที่สำคัญในท้องถิ่น (ภาพที่ 4-5)

ภาพที่ 4 ลูกปัดที่พบในเมืองไชยา

³⁷ เรื่องเดียวกัน, 79.

ภาพที่ 5 วัสดุใช้ทำลูกปัดที่พบในเมืองไชยา

หลักฐานด้านโบราณคดีชี้ให้เห็นว่า พื้นที่บริเวณเมืองโบราณไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีในช่วงเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ 10-13 นับถือศาสนากันอย่างหลากหลาย เนื่องจากมีพ่อค้าจากพื้นที่ต่างๆเข้ามาตั้งชุมชนการค้าทั้งบริเวณชายฝั่งและพื้นที่ตอนในคาบสมุทร นอกจากนี้ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 12 จามปาซึ่งถือเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่แห่งน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (และได้พัฒนาระบบการเมือง สังคม วัฒนธรรมมาจากอาณาจักรฟูนันซึ่งล่มสลายไปแล้วนั้น) ย่อมมีศักยภาพเพียงพอในการเข้าครอบครองพื้นที่เมืองไชยา เพื่อใช้เป็นฐานสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ซึ่งแน่นอนว่าย่อมจะส่งผลดีต่อความมั่นคงของอาณาจักรในเวลาต่อมา และอำนาจนี้คงส่งอิทธิพลไปถึงรัฐเซียะโ้วหรือรัฐรักตมฤติกา (สงขลา-ปัตตานี-นราธิวาส) ด้วย เนื่องจากในเอกสารจีนระบุว่า “รัฐเซียะโ้วมีประชาชนพลเมืองเป็นเผ่าหนึ่งของรัฐฟูนาน (ฟูนานหรือฟูนัน ในที่นี้หมายถึงอาณาจักรจามปาที่ในอดีตเคยเป็นส่วนหนึ่งหรือได้รับวัฒนธรรมจากฟูนาน -วงเล็บเป็นของผู้วิจัย) และอยู่ทางทะเลได้ ไปเรือ 100 วันจึงถึง พื้นดินของเมืองหลวงเกือบสีแดง”³⁸

³⁸ มานิต วัลลิโกดม, **ทักษิณรัฐ** (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), 2530), 94.

จามปาคงได้ครอบครองเมืองไชยาอยู่ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งก็นานเพียงพอที่จะส่งต่อวัฒนธรรมให้แก่กันได้ เมื่อมีการเปิดช่องแคบมะละกาในพุทธศตวรรษที่ 12 พร้อมๆกับการถือกำเนิดขึ้นของรัฐการค้าศรีวิชัยที่ต่อมาค่อยๆส่งสมอำนาจทั้งทางการค้า การเมืองและการทหาร ประกอบกับสามารถผูกมิตรกับจีนและอินเดียในการทำการค้าได้เป็นอย่างดี อำนาจของจามปาในเมืองไชยาเริ่มอ่อนแอลง สวนทางกับความเข้มแข็งและอิทธิพลของศรีวิชัยที่มีมากขึ้นเรื่อยๆในเมืองไชยา เห็นได้จากข้อความในจารึกปราสาทโพนคร ที่ระบุการยกทัพทางเรือไปโจมตีอาณาจักรจามปาของศรีวิชัยที่ว่า

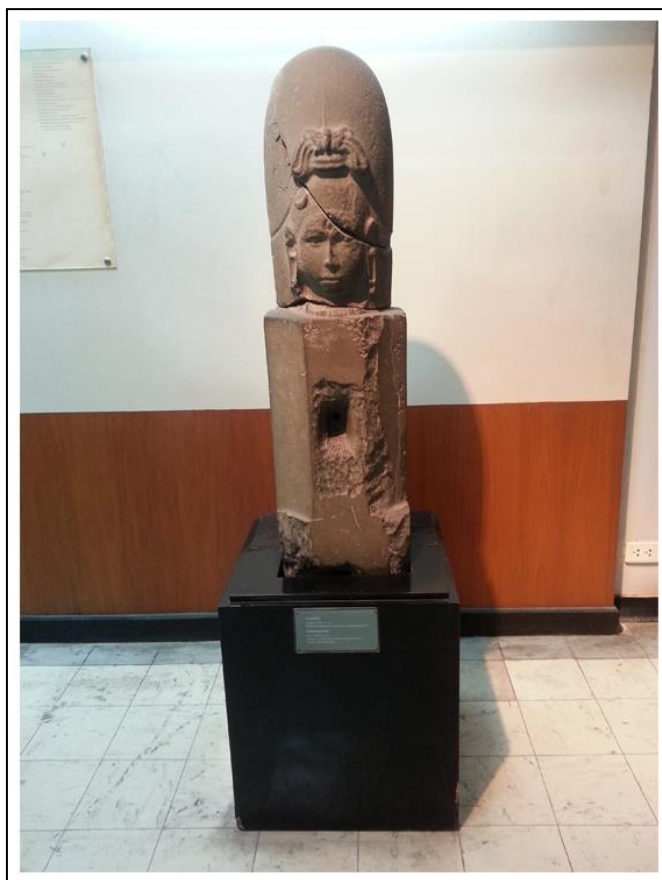
...เมื่อระหว่าง พ.ศ. ๑๓๐๐-๑๓๑๗ พระเจ้าประดิษฐวรรมัน ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์ปาลมูรังค์ ได้ปกครองประเทศจามปา มีราชธานีอยู่ที่เมืองราชปุระหรือวีระปุระ ครั้นสิ้นพระชนม์แล้วราชันดดาได้ครองราชสมบัติสืบมาทรงพระนามพระเจ้าสัตยวรรมัน ในต้นรัชกาลปี พ.ศ. ๑๓๑๗ มีพวกทางทะเลได้ยกกองทัพเรือไปปล้นสะดมบ้านเมืองและวิหารโพนคร นำเอามุขลิ่งค์และทรัพย์สมบัติอันมีค่าไป สิ้นรัชกาลพระเจ้าสัตยวรรมัน พระอนุชาได้เป็นกษัตริย์ทรงพระนามพระเจ้าอินทรวรมัน ใน พ.ศ. ๑๓๓๐ พวกทางทะเลได้ยกทัพเรือไปปล้นรบกวนอีกได้เผาวิหารภัทรปติศวร ซึ่งเป็นปูชนียสถานสำคัญของประเทศจามปา...³⁹

ข้อมูลต่อมาที่น่าสนใจคือ ในปี พ.ศ. 2470 พบเอกมุขลิ่งค์จากบ้านหนองหวาย ซึ่งอยู่ภายในพื้นที่ของจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นศิวิลิ่งค์ที่มีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ ส่วนบนมีการสลักพระพักตร์ของพระศิวะขมวดมุ่นมวยผมแบบชฎามุกุฎ ฝีมือเชิงช่างสูง ลักษณะเป็นศิลปกรรมแบบจามอย่างเด่นชัด (ภาพที่ 6) นอกจากนี้ใกล้เคียงกับบริเวณพื้นที่ที่พบเอกมุขลิ่งค์ ยังพบทรากอาคารก่ออิฐ และศิลปวัตถุอื่นๆ อาทิ เศียรเทวรูป ชิ้นส่วนประติมากรรมพระคเณศ มุขลิ่งค์ดังกล่าวซึ่งสันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 11-12 นี้ จึงน่าจะหมายถึง มุขลิ่งค์ที่ปรากฏในจารึกปราสาทโพนครของอาณาจักรจามปา⁴⁰ นอกจากนี้ ศาสตราจารย์มานิต วัลลิโภดม ยังให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า พระราชาศรีวิชัยที่นำทัพเรือเข้าโจมตีจามปา น่าจะเป็นพระองค์เดียวกับที่โปรดให้สร้างปราสาทอิฐ 3 หลังที่เมืองไชยา ตามจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318⁴¹ และเมื่อพิจารณาปี พ.ศ. ที่กล่าวไว้ในจารึกก็พบว่ามี ความสอดคล้องกัน ในแง่ “ปราสาทอิฐทั้ง 3 หลัง อันได้แก่ วัดเวียง วัดแก้วและวัดหลงจึงเป็นเสมือนตัวแทนของการมีอำนาจเหนือจามปาของศรีวิชัยที่ไชยา เพื่อขยายฐานอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของอาณาจักรศรีวิชัยที่เมืองไชยานั่นเอง”

³⁹ เรื่องเดียวกัน, 143.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, 144.

ภาพที่ 6 เอกมุขลึงค์ ศิลปะจาม จากบ้านหนองหวาย จังหวัดสุราษฎร์ธานี

เมืองไชยาสมัยศรีวิชัย

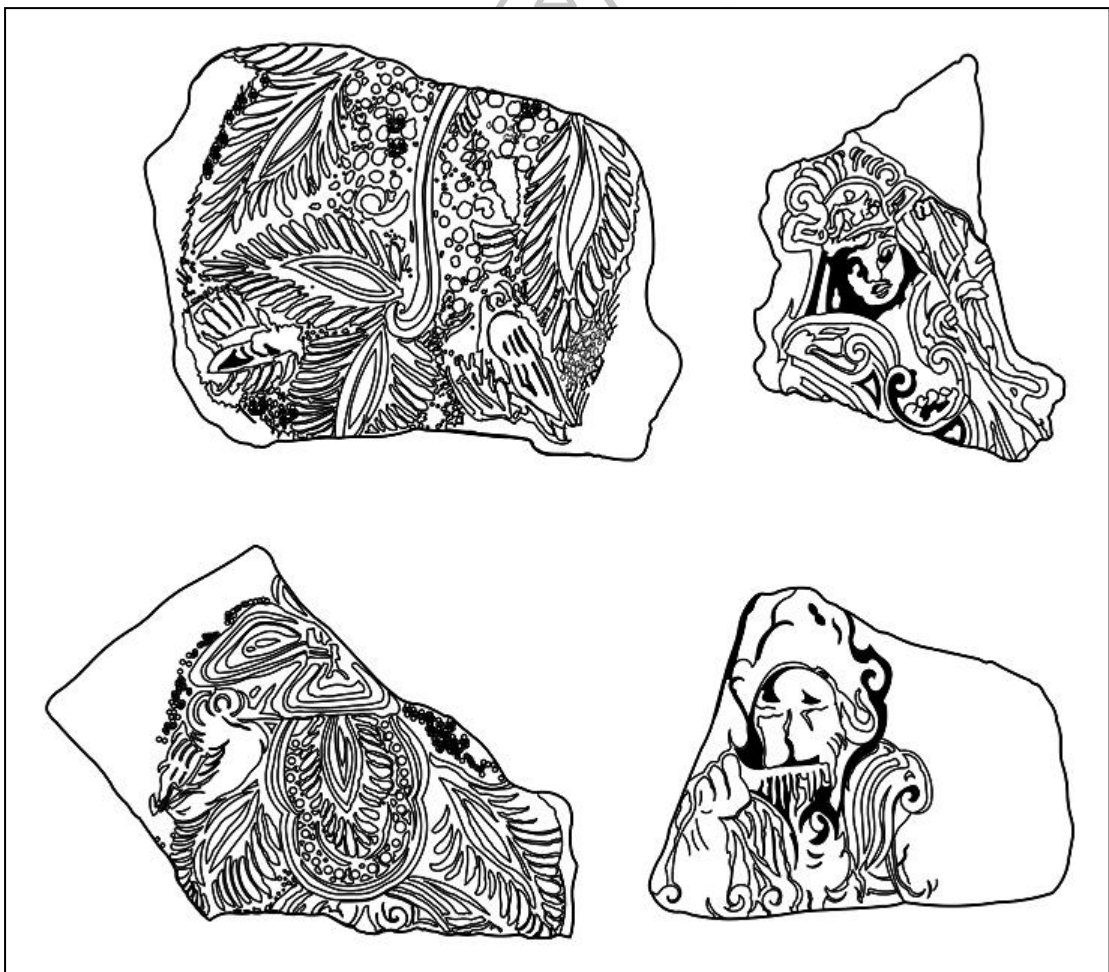
ในสมัยศรีวิชัย เมืองไชยาน่าจะมีความเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับการค้าขายและผลิตเซรามิกส์ร่วมกับจีน ทั้งนี้พบว่า ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15-18 ซึ่งตรงกับสมัยราชวงศ์ซ่งของจีนนั้น เมืองไชยามีการเปิดตลาดค้าขายเซรามิกส์ที่สืบเนื่องมาจากสมัยราชวงศ์ถัง โดยใช้แหลมโพธิ์เป็นท่าเทียบเรือ

จากการศึกษาพบว่าแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ที่ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีลักษณะพื้นที่เป็นสันทรายขนาดใหญ่ มีคลองพุมเรียงไหลผ่าน พื้นที่ดังกล่าวเคยพบทรากรโบราณสถานก่ออิฐ ตั้งอยู่ถัดจากปลายแหลมเข้าไปประมาณ 2 กิโลเมตร แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ปัจจุบันอาคารดังกล่าวได้พังทลายไปทั้งหมด ส่วนเครื่องถ้วยที่ขุดพบนั้นมีหลากหลายประเภท ส่วนใหญ่เป็นเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถัง อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-15 รายละเอียดมีดังนี้⁴²

⁴²สรุปความจาก นงคราญ สุขสม, ประวัติศาสตร์โบราณคดีสุราษฎร์ธานี (กรุงเทพฯ: อาทิตย์ คอมมูนิเคชั่น, 2545), 85-87.

เหยือกมีพวยและลวดลาย

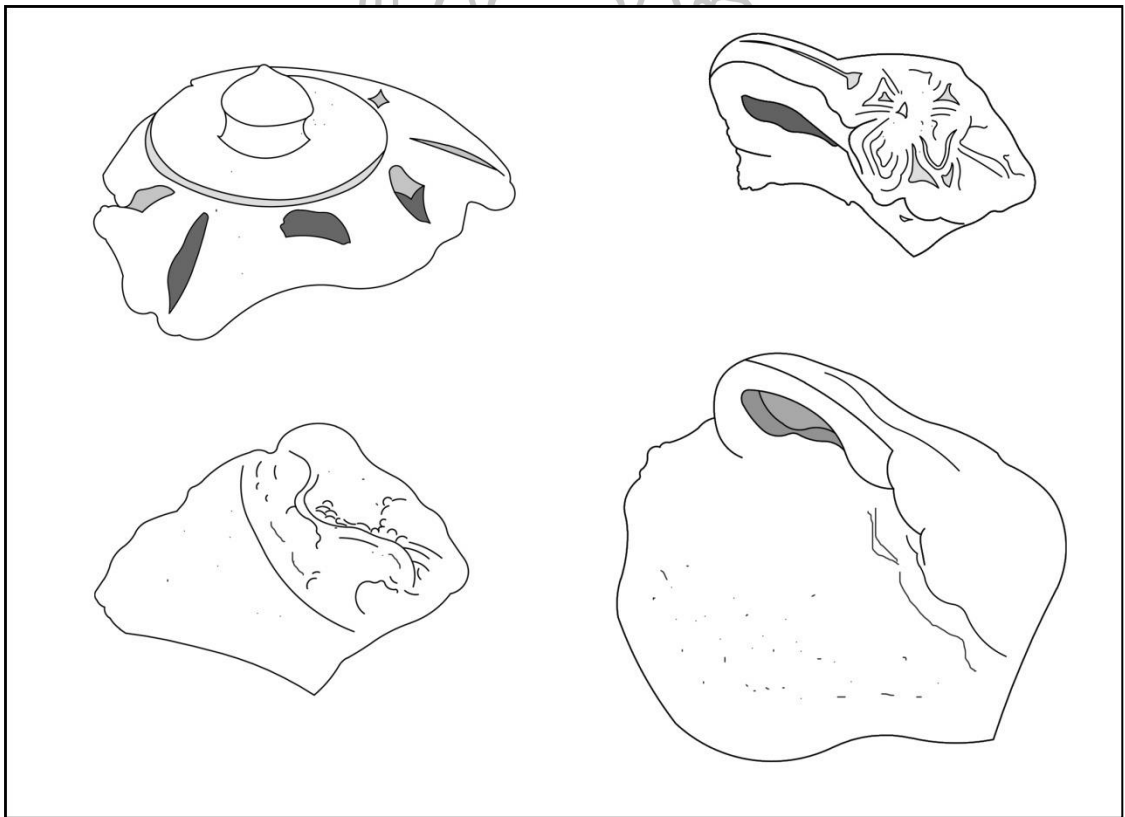
เหยือกมีพวยนี้ มีเนื้อสีขาวนวล เคลือบสีน้ำตาลเข้มและสีน้ำตาลอ่อน พวยเป็นรูป 6 เหลี่ยม หูมีตัดแปะ (Applique) ทำเป็นลวดลายต่างๆ เช่น ดอกไม้ ใบไม้ เครือเถา เถาอรุณ นก เป็ด เรียกเหยือกลักษณะนี้ว่า “ฉ่าง ชา (Chang sha)” (ลายเส้นที่ 2) อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 พบเครื่องถ้วยลักษณะนี้ในหลายบริเวณ อาทิ เกาะขวา เมืองซีราฟ (Siraf) บริเวณอ่าวเปอร์เซีย เมืองนิชฮาปัวร์ (Nishapur) ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศเปอร์เซีย และเมืองฟอสตัส เมืองโคโร ประเทศอิิปต์

ลายเส้นที่ 2 ลักษณะลวดลาย “ฉ่าง ชา (Chang sha)” ที่พบในเมืองไซยา
 ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก ธรรมทาส พานิช, ประวัติศาสตร์ไซยา - นครศรีธรรมราช
 (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2541), 310.

เครื่องถ้วย

ถ้วยเคลือบใสสามสี มีสีเขียวน้ำตาล มักเคลือบอยู่ภายใน เคลือบภายนอกเป็นสีเหลืองอ่อน ลวดลายภายในเขียนอย่างอิสระโดยใช้ลวดลายของใบไม้ ดอกบัว (ลายเส้นที่ 3) ผลิตที่ “วาชาปิง (Wa - cha - ping)” ในมณฑลหูหนาน นอกจากนี้ยังพบถ้วยที่ภายในมีลายชุดเคลือบ ถ้วยลักษณะนี้ภายในจะมีการขีดเคลือบก่อนเผา ใช้น้ำเคลือบสีขาว หรือสีเหลืองอ่อน รูปทรงคล้ายสีเหลี่ยม ประมาณ 5-6 ตอนด้วยกัน บริเวณก้นภายใน มีลักษณะแบนวงแหวนเป็นร่องถ้วยเคลือบสีขาว เนื้อดินทำจากดินเกาหลี ซึ่งเป็นดินสีขาวเนื้อดี เคลือบสีงาช้าง เป็นสินค้าในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 15 นอกจากนี้ยังพบเซลาดอน ซึ่งเป็นเครื่องถ้วยในสมัยราชวงศ์ซ่ง เนื้อภาชนะเป็นสีขาวเทาเคลือบสีเขียวมะกอก

ลายเส้นที่ 3 ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนลายดอกไม้ สมัยราชวงศ์ถัง

ที่มา: วาดลายเส้นจาก นคราญ สุขสม, ประวัติศาสตร์โบราณคดีสุราษฎร์ธานี (นครศรีธรรมราช: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2545), 38.

ไหคูซุน

“คูซุน” เป็นชื่อของชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ตอนเหนือของเกาะบอร์เนียว ก่อนพุทธศตวรรษที่ 14 ไหชนิดนี้มีราคาสูงมากและพบอยู่ตามหลุมศพโบราณ มีความนิยมไหชนิดนี้กันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะในเขตตะวันออกเฉียงกลาง (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 ไหคูซุน

โบราณวัตถุที่พบจำนวนมากบริเวณแหลมโพธิ์ นอกจากเครื่องถ้วยแล้วยังพบเหรียญเงินจีนที่ใช้กันในสมัยราชวงศ์ถัง ลักษณะเป็นเหรียญกลม ตรงกลางเจาะรูเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีอักษรปรากฏอยู่บนเหรียญ อ่านว่า คาย เอวียน ถง ป่าว (Khai Ewian Thong Pao) และเงินตราโลหะซึ่งใช้กันอยู่ทั่วไปในหมู่เกาะและคาบสมุทรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยศรีวิชัย แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองด้านการค้าและการเข้ามาของพ่อค้าจำนวนมาก นอกจากนี้ยังพบลูกปัด ส่วนใหญ่เป็นลูกปัดแก้ว นอกนั้นเป็นลูกปัดที่ทำจากหินอะเกตและคานะเลียน

จารึกหลักที่ 25 ระบุว่าเมืองไชยา ในสมัยศรีวิชัย ถูกเรียกว่าเมือง “ครุท” ตรงกับจดหมายเหตุจีนในสมัยราชวงศ์ซ้องที่ระบุว่า “เจาซูกัว (Tchao-Jou-koua)” เดินทางมาแถบทะเลใต้ และเรียกเมืองนี้ว่า เกีย-โล-ฮิ (Kia-lo-hi) ซึ่งก็ตรงกับชื่อ ครุท ที่นั่นเอง⁴³ เมืองนี้มีความสำคัญทางเศรษฐกิจเพราะในอดีตใช้เป็นเส้นทางเดินเรือข้ามคาบสมุทรมาก่อนและในสมัยศรีวิชัยก็ใช้เป็นพื้นที่สำคัญในการค้าขายสินค้าทางทะเล โดยเฉพาะเครื่องเคลือบดินเผาและเซรามิกส์จากจีน ในปี พ.ศ.

⁴³ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์, ไชยา สุราษฎร์ธานี (กรุงเทพฯ: กรุงสยามการพิมพ์, 2519), 53.

2524 กรมศิลปากรทำการสำรวจหลักฐานทางโบราณคดีที่แหลมโพธิ์ ตำบลพุมเรียง ปากอ่าวไชยา หลักฐานที่ขุดพบเป็นเศษชิ้นส่วนวัตถุโบราณประเภทเซรามิกส์ เครื่องถ้วยชามที่มาจากจีน สมัยราชวงศ์ถังซึ่งมีอายุประมาณ 1200 ปีมาแล้ว นอกจากนี้ยังพบภาชนะดินเผาพื้นเมือง ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับปริมาณเซรามิกส์ที่พบในบริเวณนี้กับที่พบทั้งบริเวณภาคกลางของไทย เกาะชวา สุมาตรา ฟิลิปปินส์ และมาเลเซีย สามารถสรุปได้ว่ามีจำนวนมากที่สุดเท่าที่เคยมีการสำรวจมา⁴⁴ สอดคล้องกับเอกสารของต่างประเทศที่ระบุถึงความสำคัญของการค้าเซรามิกส์ของจีนโดยมีไชยาเป็นเมืองทำการค้าสำคัญทั้งในการรวบรวมสินค้านำเข้าและส่งออก นอกจากนี้ยังเป็นชุมทางของเครือข่ายการค้าเซรามิกส์ที่น่าจะสำคัญที่สุดในสมัยศรีวิชัย สนับสนุนข้อสันนิษฐานที่ว่า แหล่งโบราณคดีที่แหลมโพธิ์ มีลักษณะเป็นเมืองท่าที่สำคัญและเป็นชุมทางของเครือข่ายการค้าที่เชื่อมโยง 2 ชีกโลก ได้แก่ โลกตะวันออกและตะวันตก โดยเฉพาะสินค้าประเภทเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถัง และราชวงศ์ซ่ง ทั้งนี้ ในสมัยศรีวิชัย การค้าเซรามิกส์ของจีน ถือเป็นธุรกิจการค้าขนาดใหญ่ที่ทำรายได้มหาศาล และเหตุผลที่แหลมโพธิ์ น่าจะถูกใช้เป็นท่าเทียบเรือที่สำคัญนั้น ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม ได้ทำการศึกษาและให้เหตุผลว่าเรือสินค้าขนาดใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงเมืองไชยาได้เนื่องจากระดับน้ำทะเลไม่เหมาะสม จึงต้องเทียบท่าที่แหลมโพธิ์เพื่อขนถ่ายสินค้า เราจึงพบสินค้าประเภทเครื่องถ้วยเซรามิกส์สมัยพุทธศตวรรษที่ 12-15 เป็นจำนวนมาก (ภาพที่ 8-10) นอกจากนี้ ยังพบว่าการค้าของจีนน่าจะขยายไปที่อื่นด้วย เช่น ที่เกาะคอเขา จังหวัดพังงา โดยมีแหลมโพธิ์เป็นจุดขนถ่ายสินค้าเพื่อใช้เส้นทางข้ามคาบสมุท⁴⁵

⁴⁴อมรา ศรีสุชาติ, “คุยกับผู้เชี่ยวชาญ เบนเนท บรอนสัน และพิสิฐ เจริญวงศ์ เรื่องงานขุดค้นแหล่งโบราณคดีเกาะคอเขาและแหลมโพธิ์ และการศึกษาเส้นทางทางการค้าทางทะเลของโครงการศึกษาการตั้งถิ่นฐานและการค้าสมัยโบราณในประเทศไทย,” ศิลปากร 33, 1 (มีนาคม – เมษายน 2532): 36-37.

⁴⁵วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี, รวบรวม, สัมมนาประวัติศาสตร์สุราษฎร์ธานี (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2527), 179-182.

ภาพที่ 8 ชิ้นส่วนเซรามิกส์ (สีเขียวมะกอก) ที่ขุดพบในเมืองไชยา

ภาพที่ 9 เครื่องถ้วย เซรามิกส์จีนที่ขุดพบในเมืองไชยา

ภาพที่ 10 ชิ้นส่วนเซรามิกส์ที่ขุดพบในเมืองไชยา

จากปัจจัยด้านภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ รวมทั้งการสำรวจซากเรือบริเวณแหลมโพธิ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานีที่พบวัตถุโบราณต่างๆ จำนวนมาก แสดงถึงการเป็นจุดตัดหรือจุดเชื่อมต่อการแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญ ประกอบกับเอกสารบันทึกของพ่อค้าต่างๆ ที่ระบุถึงความสำคัญของพื้นที่แห่งนี้ พอที่จะเป็นข้อพิสูจน์และสนับสนุนว่า “เมืองไชยามีบทบาทในฐานะเป็นเมืองทำการค้าเซรามิกส์ของจีนในสมัยศรีวิชัย” นั่นเอง

บทที่ 4

ประวัติศาสตร์อาณาจักรจามปา: ศาสนา ศิลปะ สถาปัตยกรรม

Architecture does not 'require' an external object to start the creative process,
but is referred to an inner object.

Cesare Brandi¹

“จามปา”² ถือเป็นรัฐเก่าแก่ที่มีมาก่อนการก่อตั้งของรัฐศรีวิชัย กล่าวคือ อาณาจักรแห่งนี้มีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8 ตามเอกสารจีนในนามของรัฐลินยี และมารุ่งเรืองสูงสุดในระยะที่ใกล้เคียงกับอาณาจักรศรีวิชัยคือประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-15 ข้อสังเกตที่น่าสนใจและน่าศึกษาคือ มีจารึกกล่าวถึงการบุกไปโจมตีอาณาจักรจามปาของศรีวิชัยในสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ 14 แต่อาณาจักรจามปาก็ใช้เวลาฟื้นตัวไม่นานและยังคงรุ่งเรืองต่อมา อีกทั้งศิลปะและสถาปัตยกรรมก็ยังคงได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ที่สำคัญอาณาจักรจามปาและศรีวิชัยนี้ ภายหลังมีการเจริญสัมพันธ์ไมตรีต่อกัน งานวิชาการส่วนใหญ่ไม่ค่อยกล่าวถึงอาณาจักรจามปาในบริบทที่สัมพันธ์กับอาณาจักรศรีวิชัยมากนัก ทั้งนี้อาจมาจากหลายปัจจัยด้วยกันคือ สภาพภูมิศาสตร์ที่มีได้อยู่ใกล้ชิดกัน ดังเช่นเวียดนามกับกัมพูชา หรืออินโดนีเซียกับมาเลเซีย อีกทั้งลักษณะทางศิลปะ วัสดุการก่อสร้างก็มีความแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม หากศึกษาในเชิงลึกรวมทั้งตั้งข้อสังเกตจะพบว่า ทั้งสองอาณาจักรนี้มีการติดต่อสัมพันธ์กันมาอย่างต่อเนื่อง มีทั้งความสัมพันธ์แบบสู้รบ แย่งชิงอำนาจกันและความสัมพันธ์ในลักษณะที่เจริญสัมพันธ์ไมตรีด้านศาสนาและวัฒนธรรมต่อกัน ที่สำคัญคือช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 14 ทั้งสองอาณาจักรนับถือศาสนาฮินดู แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 14 ต่างก็หันมานับถือศาสนาพุทธนิกายมหายานตันตระ นักวิชาการส่วนหนึ่งเชื่อว่าจามปารับรูปแบบการนับถือศาสนาพุทธมหายานมาจากชวา หลังจากพุทธศตวรรษที่ 15 ทั้งจามปาและชวาต่างก็หันกลับไปนับถือศาสนาฮินดูแบบเดิม ที่สำคัญพบว่าต่อมาทั้งสองอาณาจักรต่างก็ตกอยู่ในชะตาเดียวกันคือ ค่อยๆ เข้าสู่ยุคเสื่อมและล่มสลายลงในเวลาไล่เลี่ยกัน ดังนั้น ในช่วงเวลาของพุทธศตวรรษที่ 14-15 นี้ จึงนับว่ามีความน่าสนใจและน่าศึกษาอย่างยิ่งถึงความสัมพันธ์ระหว่างสองอาณาจักรที่น่าจะมีปัจจัยภายนอก

¹Jukka Jokilehto, *A History of Architectural Conservation* (London: Butterworth-Heinemann, 1999), 231.

²ชื่อ “จามปา” ใช้ในการเรียกชื่ออาณาจักรที่สื่อถึง “อาณานิคมหรือพื้นที่” ส่วนชื่อ “จาม” จะสื่อความถึง “บุคคล วัฒนธรรม ศิลปะและสถาปัตยกรรม”

อย่างการค้ากับจีนและอินเดียเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกันไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ การนับถือศาสนา รวมทั้งรูปแบบศิลปะ

มีหลักฐานว่าประมาณพุทธศตวรรษที่ 14-15 มีการเจริญสัมพันธ์ไมตรีด้านศาสนาระหว่างกัน สอดคล้องกับที่นักวิชาการส่วนหนึ่งเชื่อว่าจามปาร์ับการนับถือศาสนาพุทธนิกายมหายานมาจากชวา เห็นได้จากการส่งเชื้อพระวงศ์จากจามปาเข้าไปแสวงบุญและเสด็จประทับอยู่ที่ชวาในระยะหนึ่ง หากสังเกตช่วงเวลาและยุคสมัยดังกล่าวแล้ว จะเห็นว่าช่วงเวลาที่ยามปามีความสัมพันธ์อันดีกับชวา โดยเฉพาะด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้น ตรงกับระยะเวลาที่จันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ที่ชวาภาคกลางถูกสร้างขึ้น ที่สำคัญพบว่าอาคารดังกล่าวมีรูปแบบศิลปะจามปรากฏอยู่ด้วย (จะกล่าวในรายละเอียดต่อไปข้างหน้า) และจารึก Nhan Bieu ที่พบในจามปาระบุว่าประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 กษัตริย์จามพระนาม Rajadvara ได้ทรงส่งพระสงฆ์ 2 รูปจากจามปาเข้าไปจารึกแสวงบุญอยู่ที่ชวา ไม่นานหลังจากนี้ศิลปะของจามที่ปราสาทมิเชิน A1 (My Son A1) ปราสาทขวงมี (Khuong My) และปราสาทตราเกี้ยว (Tra Kieu) พบว่ามีศิลปะจากชวาภาคกลางเข้ามาผสมผสานอยู่ด้วยอย่างเห็นได้ชัด อาทิ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและประติมากรรม ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 มีการแต่งงานระหว่างเจ้าชายจามพระนามชยสิงหรวรมันที่ 3 (Jaya Simhavarman III) กับเจ้าหญิงจากชวา และในปี พ.ศ. 1861 ซึ่งอยู่ในยุครุ่งเรืองของอาณาจักรมัชปาหิต (Majapahit) ของชวา มีการย้ายศูนย์กลางเมืองไปอยู่ที่ชวาภาคตะวันออก เจ้าชายเชนนทูก (Che Nan took) ของจามปาได้ลี้ภัยทางการเมืองเข้ามาอยู่ในชวาคด้วย³

อย่างไรก็ดี หลักฐานที่เป็นเอกสารหรือจารึกที่เกี่ยวข้องระหว่างความสัมพันธ์ของทั้งสองอาณาจักร ก็นับว่ามีอยู่จำนวนน้อยมาก เราจึงทำได้เพียงศึกษาในเบื้องต้นและตั้งข้อสันนิษฐานควบคู่ไปกับการใช้หลักฐานด้านศิลปะซึ่งมีอยู่จำนวนน้อยมากด้วยเช่นกัน ในการศึกษานี้จะยังไม่ลงรายละเอียดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรจามปาและชวามากนัก เนื่องจากมิได้อยู่ในขอบเขตการศึกษา แต่จะเน้นอธิบายลักษณะของศิลปะจามหรือเปรียบเทียบศิลปะจามกับศิลปะชวาโดยสังเขป เพื่อประโยชน์ในการศึกษาและเปรียบเทียบกับศิลปะและสถาปัตยกรรมในเมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีเท่านั้น

ที่ตั้งทางภูมิศาสตร์

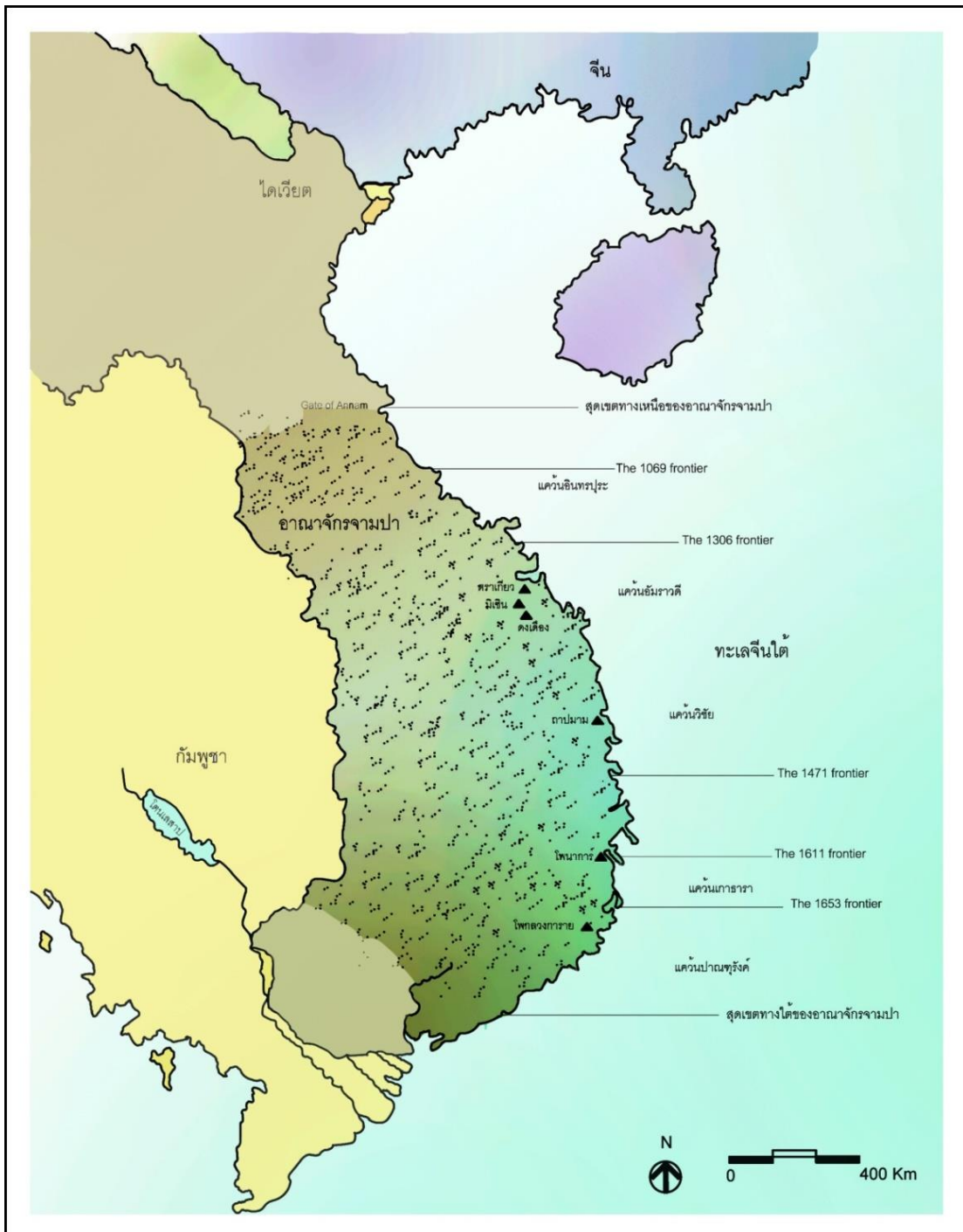
ที่ตั้งของอาณาจักรจามปา ปัจจุบันอยู่ในเขตประเทศเวียดนาม (แผนที่ที่ 13) เมื่อครั้งที่อาณาจักรนี้รุ่งเรืองได้ขยายอาณาเขตไปจนถึงพื้นที่ของอันหน่า (the gate of Annam) และทางใต้ไปจรดแม่น้ำด่งไน (Dong nai) นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าต้นกำเนิดหรือบรรพบุรุษของชาวจามอยู่ทาง

³Emmanuel Guillon, *Cham Art: Treasures from the Danang Museum, Vietnam* (Bangkok: River Books, 2001), 66-67.

ตอนกลางของประเทศเวียดนาม แม้ว่าก่อนหน้านี้จะเชื่อว่าชาวจามอพยพมาจากหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แถบเกาะชวาหรือบางส่วนเชื่อว่าอพยพมาจากหมู่เกาะทางตอนใต้ของจีน อย่างไรก็ตาม ใญ่ไรก็ตาม ถือว่าชาวจามอยู่ในกลุ่มชนเผ่าออสโตร-เอเชียและใช้ภาษาที่อยู่ในกลุ่มมาลาโย-โพลินีเซียน ชาวจามจึงจัดว่าอยู่ในกลุ่มชาวเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นเดียวกับชาวมาเลเซียและอินโดนีเซีย

จากการสำรวจทางโบราณคดี พบว่าพื้นที่ทางตอนกลางของเวียดนามซึ่งครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่จังหวัดกว๋างบิงห์ (Quang Binh) ไปจนถึงดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำด่งไน (Dong Nai) และจากชายทะเลจนถึงพื้นที่บริเวณเทือกเขาที่มีร่องรอยของการอยู่อาศัยมาตั้งแต่ยุคสัมฤทธิ์และยุคเหล็กตอนต้น เรียกวัฒนธรรมดังกล่าวว่า “วัฒนธรรมซาฮินห์” มีการฝังศพในไห มีการใช้และผลิตเครื่องปั้นดินเผา มีการทอผ้าและใช้เครื่องประดับ นอกจากนี้ยังพบการใช้เครื่องมือทำกินและอาวุธที่ทำด้วยเหล็ก วัฒนธรรมของจามมีพื้นฐานมาจากการนำวัฒนธรรมซาฮินห์ซึ่งเป็นวัฒนธรรมในท้องถิ่นมาผสมผสานกับวัฒนธรรมจากอินเดียยุคต้นคริสต์ศตวรรษที่ 1⁴ อย่างไรก็ตาม ชนเผ่าในพื้นที่ที่เรียกว่าวัฒนธรรมซาฮินห์นี้ พบว่ามีหลากหลายเผ่าพันธุ์ซึ่งแยกออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มแรกอยู่ทางภาคเหนือ เรียกว่า กลุ่มมะพร้าว (Coconut) ในตระกูลนารีเกลวงศ์ (Narikela Vansa) กลุ่มที่สองอยู่ทางภาคใต้ เรียกว่า กลุ่มหมาก (Areca) ในตระกูลกระมุทวงศ์ (Kramuka Vansa) ทั้งสองกลุ่มนี้มักแย่งชิงอำนาจเพื่อช่วงชิงความเป็นใหญ่กันอยู่เสมอ โดยฝ่ายเหนือมักจะช่วงชิงอำนาจได้มากกว่าฝ่ายใต้เมื่อฝ่ายใดเป็นใหญ่ก็จะย้ายศูนย์กลางเมืองให้อยู่ในฝ่ายของตน อาณาจักรจามปาจึงมีการย้ายศูนย์กลางเมืองอยู่บ่อยครั้ง

⁴ นันทพร บันลือสินธุ์, ผู้แปล, การสำรวจแหล่งโบราณสถานในอาณาจักรจามปา (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), 1-2.

แผนที่ที่ 13 ที่ตั้งของอาณาจักรจามปา

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงสายเส้นจาก Emmanuel Guillon, *Cham Art: Treasures from the Danang Museum, Vietnam* (Bangkok: River Books, 2001), 15.

ชั้นสูง จวบจนเข้าสู่ยุคดงเดื่อง (พุทธศตวรรษที่ 14-15) สมัยพระเจ้าอินทรวรมันที่ 2 (Indravarman II) ซึ่งเป็นราชวงศ์ที่ 6 ของจามปา (ครองราชย์อยู่ในช่วง พ.ศ. 1397-1436) มีการย้ายศูนย์กลางอาณาจักรไปทางเหนือ และสร้างราชธานีแห่งใหม่ คือ “อินทปุระ” ในแคว้นกว้างนาม พระองค์ทรงหันมานับถือศาสนาพุทธมหายาน โปรดให้สร้างเมืองดงเดื่องเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาที่สำคัญและยิ่งใหญ่ที่สุดในอาณาจักรจามปา กษัตริย์พระองค์ต่อมา คือ พระเจ้าชัยสิงหรมันที่ 1 เป็นสมัยที่มีสัมพันธภาพอันดีกับชาว มีพระญาติฝ่ายพระราชินีของจามปา เดินทางไปจาริกแสวงบุญที่ชาวเมื่อกลับมายังอาณาจักรจามปาแล้วทรงได้รับตำแหน่งที่สำคัญต่อมาอีกหลายรัชกาล ที่สำคัญในด้านศิลปกรรมได้ปรากฏรูปแบบศิลปะชาวที่ปราสาทจาม รวมทั้งประติมากรรมต่างๆด้วย โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16⁸

จะเห็นได้ว่าอาณาจักรจามปามีการย้ายศูนย์กลางเมืองระหว่างเหนือและใต้บ่อยครั้ง สิ่งนี้แสดงถึงอำนาจของผู้ปกครองที่ไม่มั่นคงนัก เนื่องจากมีการแย่งชิงอำนาจระหว่างรัฐทางเหนือและใต้ อยู่เสมอ ลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นและสืบทอดมาตั้งแต่เริ่มก่อรูปอาณาจักรโดยชาวจามกลุ่มมะพร้าว (ตระกูลนารีเกลวศ์) จากสายทางตอนเหนือและชาวจามกลุ่มหมาก (ตระกูลกระมุทวงศ์) จากสายทางตอนใต้ ดังได้กล่าวไปแล้วในตอนต้น

อาณาเขตของอาณาจักรจามปาไม่ได้มีความแน่ชัดมากนัก เนื่องจากมีการทำสงครามเพื่อขยายอาณาเขตอยู่เสมอ ขณะเดียวกันบางยุคสมัยก็ถูกรุกรานจากอาณาจักรข้างเคียง ในยุคที่จามปามีความเข้มแข็ง อาจขยายลงมาทางคาบสมุทรมลายูด้วย เนื่องจากเอกสารหลายฉบับระบุตรงกันว่าชาวจามเป็นนักเดินเรือที่เก่งกาจทั้งการค้าและการทหาร การค้าของจามปาเชื่อมโยงกับทั้งจีน อินเดีย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้และโลกอาหรับ⁹

ชื่อของ “จามปา” ไปพ้องกับชื่อของเมืองเมืองหนึ่งในเบงกอล ซึ่งอยู่ทางตะวันออกของประเทศอินเดีย ภิกษุฟาเสียนได้บันทึกถึงเมืองจามปาที่อินเดียในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 5 ไว้ว่า เป็นเมืองที่ยิ่งใหญ่ มีเจดีย์ตั้งอยู่บริเวณที่เชื่อว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาประทับ เมืองจามปานี้ตั้งอยู่ทางใต้ของลำธารที่มาจากเมืองท่าโบราณของเมือง Tamilipti ที่ซึ่งเหล่าพ่อค้าล่องเรือไปค้าขายยังสุวรรณภูมิ¹⁰ นอกจากนี้ชื่อเมืองอื่นๆของอาณาจักรจามปา อาทิ ปาณซุรังคะ สิงหปุระ ก็พบว่ามีความสอดคล้องกับชื่อเมืองสำคัญของอินเดียด้วย

⁸ เรื่องเดียวกัน, 191.

⁹ Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patrizia Zolese, **Champa and the Archaeology of Mỹ Sơn (Vietnam)** (Singapore: NUS Press, 2009), 128.

¹⁰ *ibid.*

การขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองตราเกี้ยว (Tra Kieu) ในจังหวัดกว๋างนาม (Quang Nam) พบซากพื้นอาคาร วัสดุเป็นอิฐและใช้หินทรายเป็นฐานเสา (sandstone pillar bases) เชื่อว่าน่าจะเป็นยุคเดียวกับที่พบใน Lembah Bujang river ซึ่งอยู่ทางชายฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรมลายู ในรัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย พบว่ามีรูปแบบศิลปะตรงกับสมัยคุปตะตอนต้นของอินเดีย¹¹ สถาปัตยกรรมในยุคนี้ของมาเลเซียเรียกว่า “จันทิ (Candi)” เช่นเดียวกับในอินโดนีเซียและมีอายุอยู่ในยุคสมัยเดียวกับอาณาจักรจามปายุคต้น

จันทิที่พบในมาเลเซีย ปัจจุบันเหลือเพียงทรากส่วนฐานและผนังบางส่วน จันทิส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในคาบสมุทรมลายูบริเวณเขาบูจาง (Bujang Valley) ซึ่งเป็นเขตเมืองท่าโบราณในอดีต หลักฐานด้านโบราณคดีชี้ให้เห็นว่า เดิมพื้นที่บริเวณนี้น่าจะเป็นเมืองท่าสำคัญก่อนการก่อตั้งของอาณาจักรศรีวิชัย จันทิที่สำคัญคือ จันทิbukit batu pahat (Candi Bukit Batu Pahat) สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 ลักษณะผังเป็นอาคารขนาดใหญ่ (ถือว่าใหญ่ที่สุดที่พบในบริเวณนี้) คือ มีขนาดประมาณ 27 x 12 เมตร มีลักษณะการทำส่วนยอดอาคารด้วยสลับเจดีย์องค์ใหญ่ล้อมรอบสลับเจดีย์องค์เล็ก (stepped pyramid) นักวิชาการที่ทำการสำรวจจันทิแห่งนี้ คือ ศาสตราจารย์ควอริท เวลช์ (Quaritch Wales) ภายในมีร่องรอยการประดิษฐ์ฐานรูปเคารพในศาสนาฮินดู ลักษณะเป็นการก่อสร้างที่ใช้หินและอิฐผสมกัน พื้นที่ดังกล่าวยังพบชิ้นส่วนขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่สามารถใช้เป็นหลักฐานการขึ้นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมได้ (ภาพที่ 11-12 และลายเส้นที่ 4-5) นอกจากนี้ บริเวณดังกล่าวยังพบจันทิอื่นๆและชิ้นส่วนองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอีกเป็นจำนวนมากด้วย (ภาพที่ 13-15)

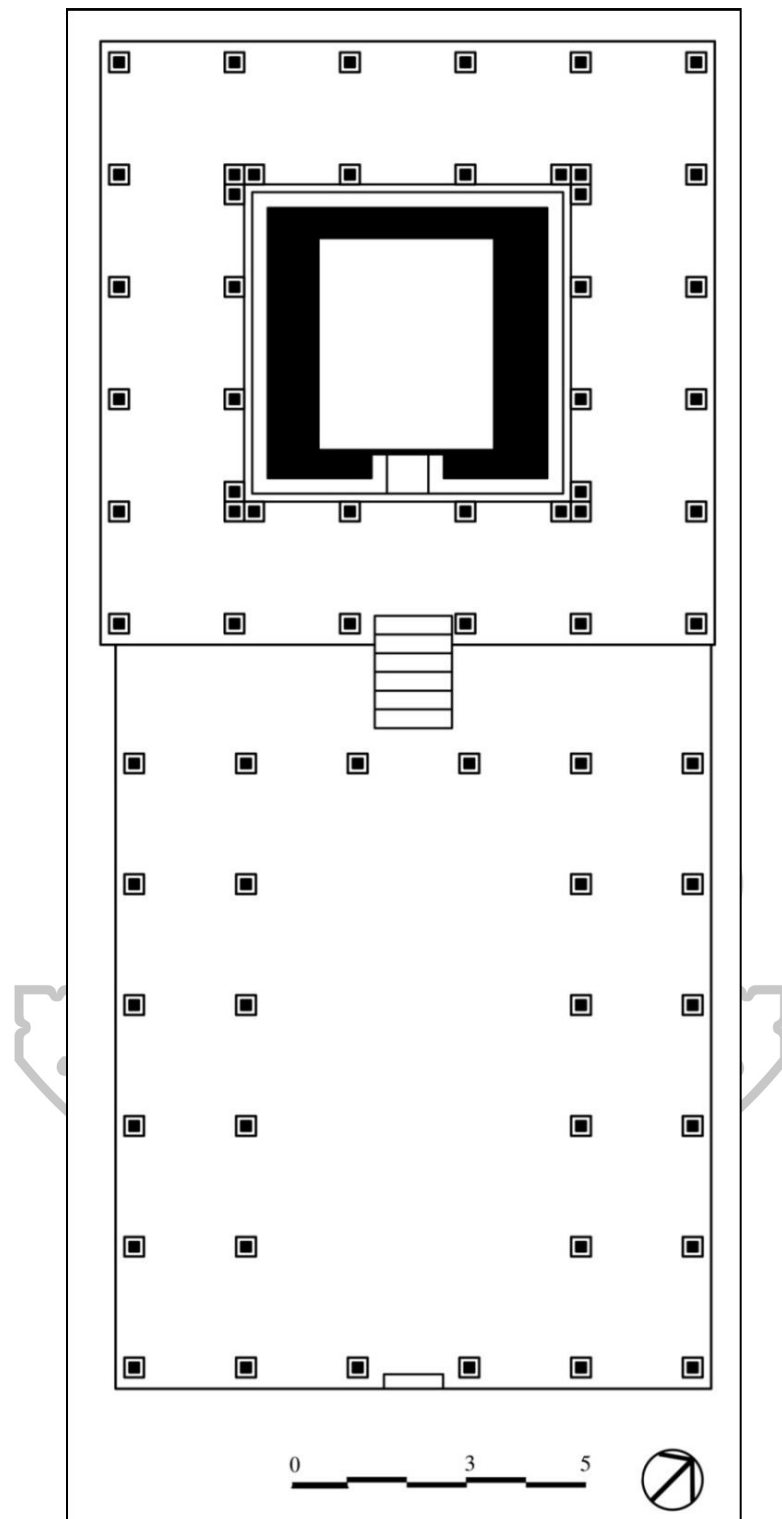
¹¹ibid., 130.

ภาพที่ 11 Candi Bukit Batu Pahat, รัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย

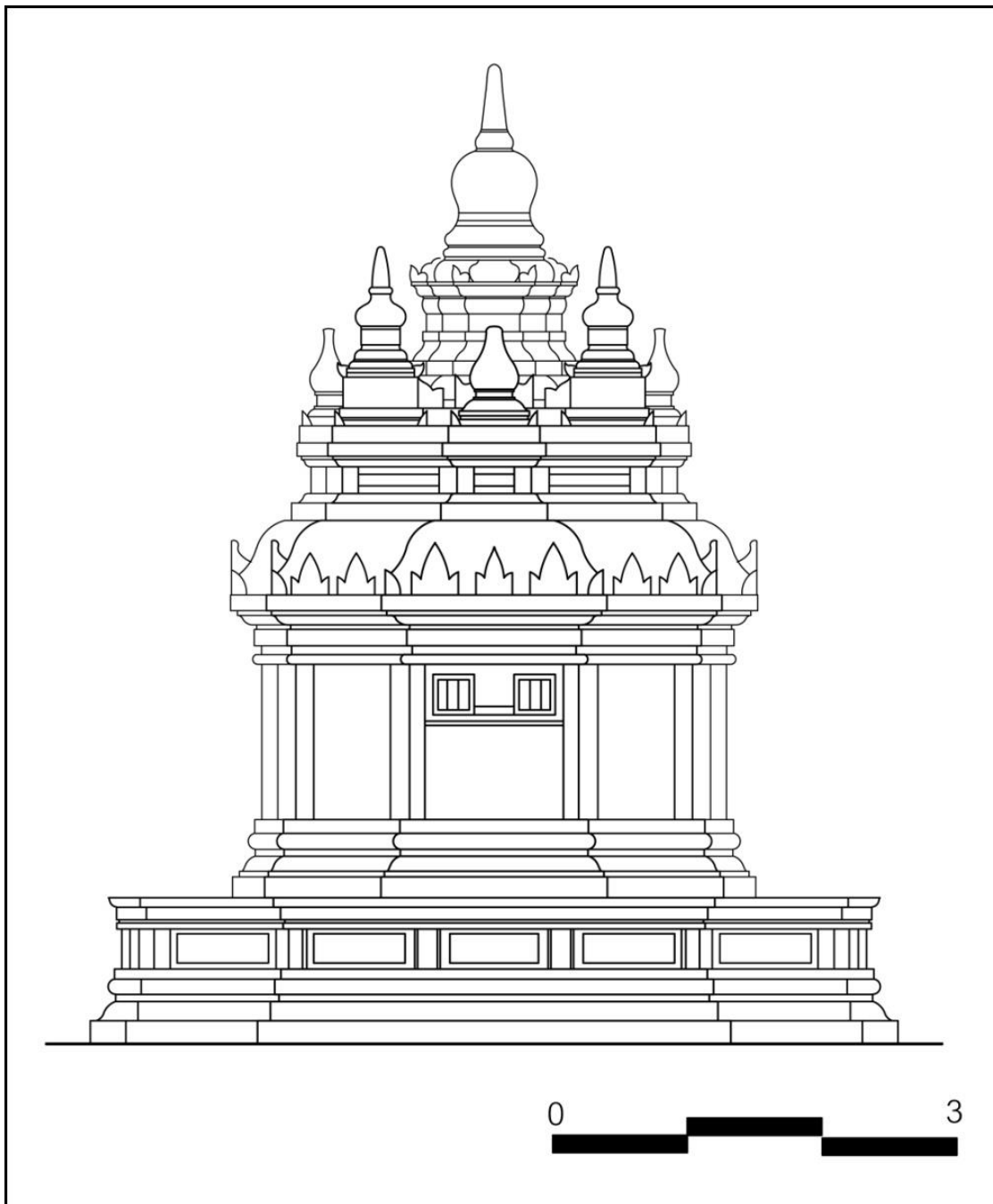

ภาพที่ 12 ทรากอาคารและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่พบของ Candi Bukit Batu Pahat ใน รัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย

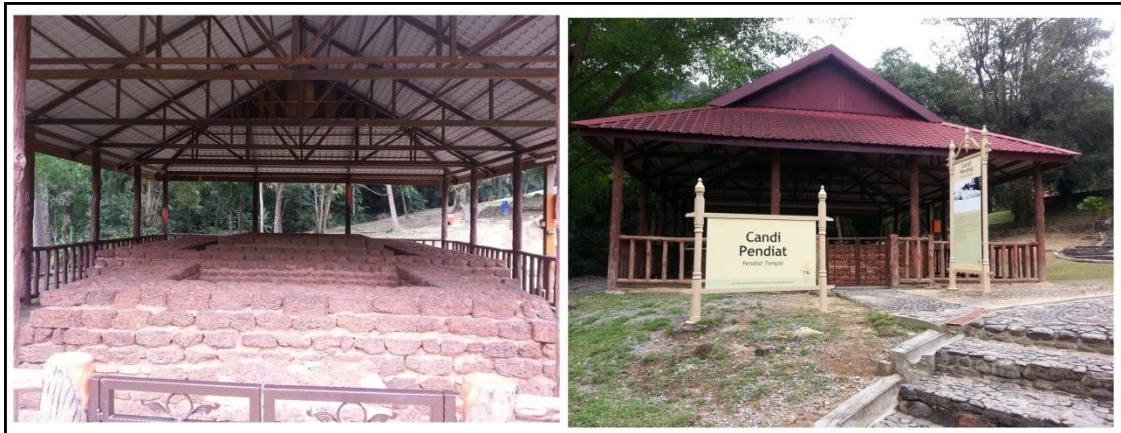

ลายเส้นที่ 4 ผังพื้น Candi Bukit Batu Pahat

ที่มา: ปรับปรุงลายเส้นภาพจาก ประเทศมาเลเซีย, พิพิธภัณฑที่รัฐเกดะห์, "Candi Bukit Batu Pahat," 7 พฤศจิกายน 2557.

ลายเส้นที่ 5 แบบสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมของ Candi Bukit Batu Pahat
 ที่มา: ปรับปรุงลายเส้นภาพจาก ประเทศมาเลเซีย, พิพิธภัณฑ์ที่รัฐเกดะห์, “Candi Bukit
 Batu Pahat,” 7 พฤศจิกายน 2557.

ภาพที่ 13 Candi Pendiati รัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย

ภาพที่ 14 Candi Pengkalan Bujang รัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย

ภาพที่ 15 Candi Bendang Dalam รัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย

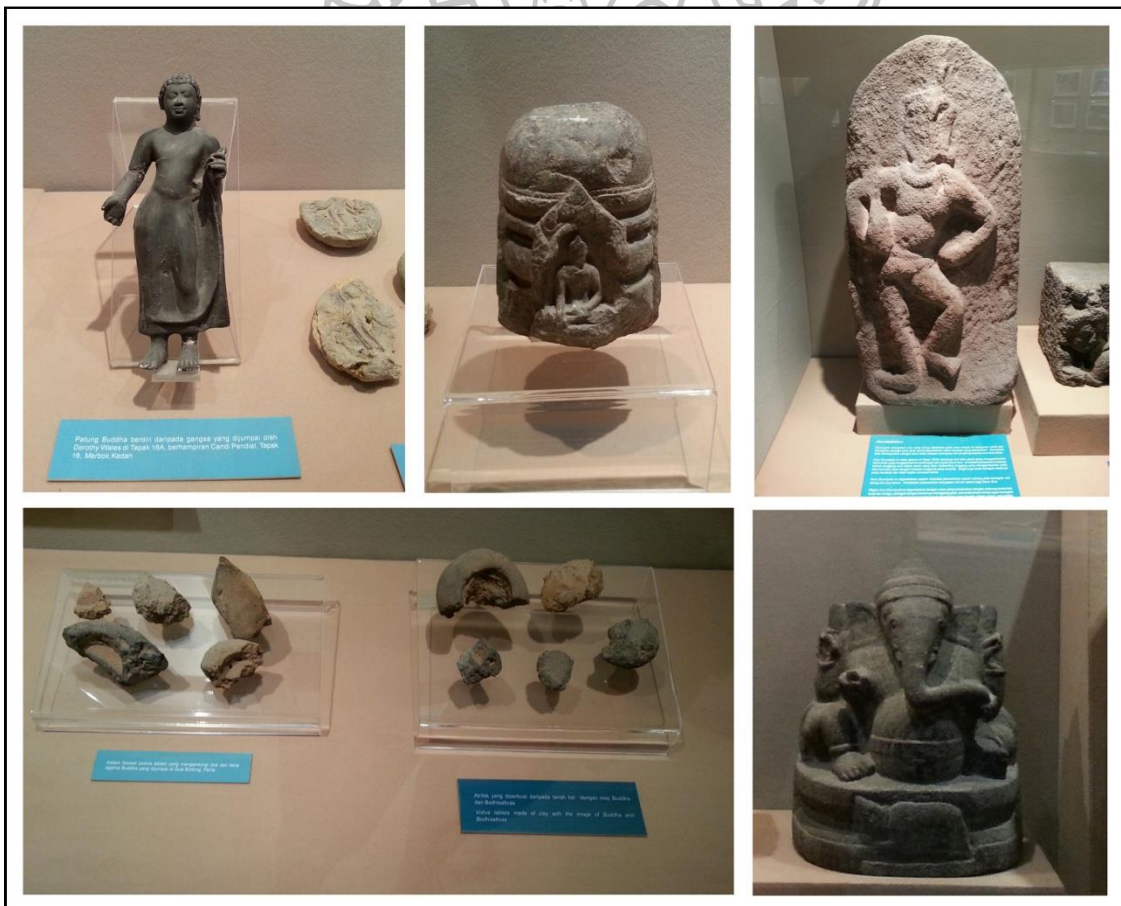

ภาพที่ 16 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันที ที่พบในรัฐเคดะห์ ประเทศมาเลเซีย

นอกจากนี้บริเวณดังกล่าว ยังพบโบราณวัตถุ อาทิ ประติมากรรมต่างๆทั้งในศาสนาฮินดู และศาสนาพุทธรวมทั้งพบสินค้าประเภทเครื่องแก้วและลูกปัดจำนวนมาก แสดงถึงการติดต่อค้าขาย กับดินแดนต่างๆ ทั้งในเอเชีย อาหรับ เปอร์เซียและยุโรป (ภาพที่ 17-20)

ภาพที่ 17 เครื่องปั้นดินเผาและเซรามิกส์ที่พบในรัฐเคดะห์ ประเทศมาเลเซีย

ภาพที่ 18 โบราณวัตถุในศาสนาฮินดูและพุทธ ที่พบในรัฐเคดะห์ ประเทศมาเลเซีย

ภาพที่ 19 ลูกปัด มีทั้งที่ทำจากหินและแก้ว พบในรัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย

ภาพที่ 20 เครื่องแก้วและสินค้าจากอาหรับ เปอร์เซีย ที่พบในรัฐเกดะห์ ประเทศมาเลเซีย

จากงานศึกษาของ G. Maspero พบว่าในประวัติศาสตร์ของอาณาจักรจามปา ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสุดอาณาจักรนั้น มีราชวงศ์ที่ปกครองอยู่ 14 ราชวงศ์ มีกษัตริย์ปกครองอยู่ 78 พระองค์¹² ดังมีรายพระนามกษัตริย์องค์สำคัญ ดังนี้

พระเจ้าภัทรวรมัน (Bhadravarman) (พ.ศ. 892-912)

พระเจ้ารุทรวรมัน (Rudravarman) (พ.ศ. 1082-1120)

พระเจ้าสัมภูวรมัน (Sambhuvarman) (พ.ศ. 1120-?)

พระเจ้าวิกิรณตวรมันที่ 1 (Vikrantavarman I) หรือพระเจ้าประกาศธรรม (Prakasdharm) (พ.ศ. 1196-?)

พระเจ้าวิกิรณตวรมันที่ 2 (Vikrantavarman II) (พ.ศ. 1172-1300)

พระเจ้าอินทวรมันที่ 2 (Indravarman II) (พ.ศ. 1397-1436) มีการย้ายศูนย์กลางอาณาจักรไปทางเหนือ สร้างราชธานีแห่งใหม่ คือ “อินทปุระ” ในแคว้นกว้างนาม

พระเจ้าชยสิงหวรมัน (GiayaSimhavarman) (พ.ศ. 1532-?) เป็นสมัยที่มีการนับถือศาสนาพราหมณ์ควบคู่ไปกับศาสนาพุทธ¹³

พระเจ้าหริวรมันที่ 4 (Harivarman IV) (พ.ศ. 1617-1624) ผู้บูรณะเทวสถานที่มีเซิน (My Son)

พระเจ้าปรมเศศวรรมัน (Paramesvaravarman) เป็นกษัตริย์พระองค์สุดท้ายที่สร้างศาสนสถานในดินแดนศักดิ์สิทธิ์มีเซิน ในปี พ.ศ. 1777

การล่มสลายของอาณาจักรจามปา

จามปาใช้การปกครองแบบสมาพันธรัฐ แบ่งการปกครองออกเป็น 5 แคว้น ได้แก่ อินทปุระ (Indrapura) อมราวดี (Amaravati) วิชัย (Vijaya) เกาธาระ (Kauthara) และปานทุรังคะ (Panduranga) ผู้ปกครองของอาณาจักรจามปาส่งเครื่องราชบรรณาการให้แก่จีนเช่นเดียวกับผู้นำอื่นๆของรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ตาม อำนาจภายในที่ไม่เข้มแข็งประกอบกับในยุคหลังยังต้องเผชิญกับการรุกรานของอาณาจักรภายนอกทั้งอาณาจักรกัมพูชาและไต่เวียด (Dai Viet) ทำให้อาณาจักรจามปาเข้าสู่ยุคเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว

¹² นันทพร บันลือสินธุ์, ผู้แปล, การสำรวจแหล่งโบราณสถานในอาณาจักรจามปา (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), 3.

¹³ โชติมา จตุรวงศ์, "ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในอาณาจักรจามปา" (เอกสารประกอบคำสอนรายวิชา 262 542 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 1 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 2.

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 ชาวจามฝ่ายใต้เรื่องอำนาจจึงย้ายเมืองหลวงมาอยู่ที่วิวะปุระ (Vivapura) ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนใต้ของเมืองปาดูรังคะ (Panduranga) ประมาณพุทธศตวรรษที่ 16 พระเจ้ายานคูปู (Yan kupu) กษัตริย์จามทรงย้ายเมืองหลวงจากเมืองตราเกี้ยว (Tra Kieu) มาอยู่ที่เมืองโดบาน (Do Ban) ปัจจุบันคือเมืองบิ่งห์ดิงห์ (Binh Dinh)

ใน พ.ศ. 1450 ราชวงศ์ถังของจีนเริ่มหมดยุคอำนาจ เป็นผลให้พวกญวนซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของอาณาจักรจามปาเข้มแข็งและประกาศเอกราชจากจีน จากนั้นสถาปนาอาณาจักรไตโคเวียด (อันหน่าและตังเกี๋ย) ขึ้นใน พ.ศ. 1482 เหตุการณ์ดังกล่าวตรงกับสมัยของพระเจ้าอินทรวรมันที่ 3 แห่งอาณาจักรจามปา ทายาทของพระองค์คือ พระเจ้าชัยอินทรวรมันที่ 1 พระองค์ได้เจริญสัมพันธไมตรีกับจักรพรรดิของราชวงศ์ซ่งพระองค์แรก สร้างความไม่พอใจแก่กษัตริย์ไตโคเวียดเป็นอย่างมาก ใน พ.ศ. 1522 พวกญวนจากไตโคเวียดได้เข้ามารุกรานจามปา เมืองอินทรวุระถูกทำลาย กษัตริย์จามต้องลี้ภัยไปอยู่ทางใต้ อาณาจักรจามปาค่อยๆอ่อนแอลงเรื่อยมา แม้จะมีการทำสงครามโต้กลับไปได้บ้างแต่ก็เป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆเท่านั้น ประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 จามต้องเสียเมืองวิชัยให้พวกญวน ทั้งที่ระหว่างนี้จามปายพยายามเจริญสัมพันธไมตรีกับเมืองพระนคร (เขมร) แต่ก็ไม่ได้ช่วยอะไรมากนัก ต่อมาจามปาต้องสูญเสียแคว้นทางตอนเหนือถึง 3 แคว้นไปอีกใน พ.ศ. 1604 ในสมัยพระเจ้าหริวรมันที่ 4 จามปามีความเข้มแข็งมากขึ้นและพยายามทำสัมพันธไมตรีกับญวน แต่ต้องเจอการรุกรานจากเมืองพระนคร ใน พ.ศ. 1688 พระเจ้าสุริยวรมันแห่งเมืองพระนครเข้าโจมตีจามปาและยึดดินแดนทางตอนเหนือไว้ได้ ต่อมาพระเจ้าชัยหริวรมันที่ 1 ซึ่งปกครองดินแดนทางใต้ได้แก่ แคว้นปาดูรังคะ สามารถตีเมืองวิชัยกลับคืนมาได้ แต่ต้องเผชิญกับปัญหาภายใน โดยเฉพาะเรื่องการก่อกบฏ และยังต้องทำสงครามกับอาณาจักรไตโคเวียดที่เข้ามารุกรานบ่อยครั้ง ที่สำคัญในปี พ.ศ. 2014 สมัยของพระเจ้าหลี่เถ่งหิโตน (Le Thanh Tong) ได้นำทัพบุกเข้ามาถึงเมืองวิชัย (Vijaya) และจับกษัตริย์จามไว้ได้ พระเจ้าหลี่เถ่งหิโตน มีนโยบายจะหลอมรวมอาณาจักรจามปาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของไตโคเวียดจึงให้ชาวญวนหรือเวียดนามอพยพเข้าไปอยู่อาศัยและทำมาหากินร่วมกับชาวจาม จนในที่สุดชาวจามก็กลายมาเป็นหนึ่งในชนกลุ่มน้อย 54 กลุ่มของเวียดนาม¹⁴ นโยบายดังกล่าวนอกจากทำให้ชาวจามหลอมรวมเป็นชาวเวียดนามแล้ว ยังถือเป็นการทำให้อาณาจักรจามปาค่อยๆล่มสลายลงไปในที่สุดด้วย อย่างไรก็ตาม แม้ว่าอาณาจักรจามปาจะต้องเผชิญกับปัญหาทั้งภายนอกและภายในตลอดยุคสมัย แต่อาณาจักรแห่งนี้ก็ถือว่ามีอายุยาวนานถึง 1,400 ปี คือมีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8-22 และที่สำคัญชนชาติจามนั้น ถือได้ว่าเป็นผู้สร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมอันยิ่งใหญ่ที่สำคัญและงดงามไม่แพ้อาณาจักรอื่นใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เลยที่เดียว

¹⁴ นันทพร บันลือสินธุ์, ผู้แปล, การสำรวจแหล่งโบราณสถานในอาณาจักรจามปา (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), 3.

สภาพสังคมและวัฒนธรรมของอาณาจักรจามปา

หลักฐานที่จะอธิบายสภาพสังคมและวัฒนธรรมในอาณาจักรจามปาได้ละเอียดและชัดเจนที่สุด คือบันทึกของชาวจีน ซึ่งระบุไว้ว่า ชาวจามมีผิวคล้ำ เบ้าตาลึก จมูกสั้นและเขียด มีผมหยิก¹⁵ เป็นนักเดินเรือที่มีความสามารถ นอกจากทำการประมงออกทะเลแล้วยังทำการเกษตร เนื่องจากพื้นที่ที่อยู่ตอนในมีความอุดมสมบูรณ์ มีป่าไม้หนาแน่น การเพาะปลูกที่สำคัญคือข้าว ซึ่งปลูกได้ทั้งในบริเวณที่ราบลุ่มและที่ราบเชิงเขา นอกจากนี้ยังมีพืชผลทางการเกษตรอื่นๆ อาทิ อ้อย พริกไทย ใบพลู ยาสูบ กัญชา ปอกระเจา ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ถั่ว งา สาคุ คราม ขมิ้น แดงกวา และผลไม้ อาทิ กัลย มะพร้าว มะม่วง ขนุน มังคุด ฝรั่ง มะขาม ส้ม มะนาว ทับทิม สับปะรดและลิ้นจี่ นอกจากนี้ยังมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และปลูกฝ้ายเพื่อใช้ในการทอผ้า นอกจากกระวานซึ่งถือเป็นของหายากและมีค่าเทียบเท่าทองคำ ยังมีสินค้าประเภท ออบเชย พริกไทย ไม้กฤษณา งาช้าง นอแรด กระดองเต่า มีการเก็บพืชบางชนิดเพื่อใช้ทำน้ำหอม อาทิ ไม้จันทน์ กานพลู การบูร ยางสนชนิดที่มีกลิ่นหอม ไม้มะเกลือ ถือเป็นไม้เนื้อแข็งคุณภาพดี ส่วนไม้ไผ่พบได้ทั่วไป ภูเขาเป็นแหล่งให้แร่ต่างๆ แร่เงินมีมากที่ Thua Thien และที่ Phu Yen ทองคำพบมากที่ Quang Nam เอกสารจีนระบุว่า ทองคำของจามได้ขึ้นชื่อว่ามีคุณภาพดีที่สุดถึงกับมีคำกล่าวว่ “ที่นี่เป็นภูเขาแห่งทอง (Mountains of Gold)”¹⁶

วัฒนธรรมการแต่งกาย ชาวจามใช้ผ้าฝ้ายพันร่างกายตั้งแต่เอวจรดเท้า ทั้งชายและหญิง จะมัดผมและเกล้าขึ้น สวมต่างหูกลมขนาดใหญ่ สวมแหวน และเครื่องประดับต่างๆ หากเป็นสามัญชนจะไม่สวมรองเท้า ชนชั้นสูงสวมรองเท้าที่ทำจากหนังสัตว์ ชาวจามอาบน้ำวันละหลายครั้ง และชำระตัวด้วยการบูรและพืชบางชนิด¹⁷ เมื่อสังเกตประติมากรรมรูปบุคคลที่ปรากฏอยู่บนผนังของศาสนสถานพบว่าชาวจามจะนุ่งผ้าแบบสมพทหรือนุ่งโจงกระเบน โดยปล่อยชายพกวาวลงมา ผ้าที่เหลือจากชายพกส่วนหนึ่งจะขมวดกลับเหน็บที่ชายพกจนมีลักษณะเป็นถุง ลักษณะการแต่งกายเช่นนี้พบตั้งแต่ ศิลปะมิเชิน E1 (My Son E1) เรื่อยมาจนถึงศิลปะจามสมัยหลัง¹⁸ เครื่องประดับศีรษะมีหลากหลายรูปแบบ แต่จะใช้กับชนชั้นสูงเท่านั้น (ลายเส้นที่ 6-8)

¹⁵R.C. Majumdar, *Champa: History & Culture of an Indian Colonial Kingdom in the Far East 2nd.-16th Century A.D.* (Delhi: Gian Publishing House, 1985), 11.

¹⁶ibid., 8.

¹⁷ibid., 11-12.

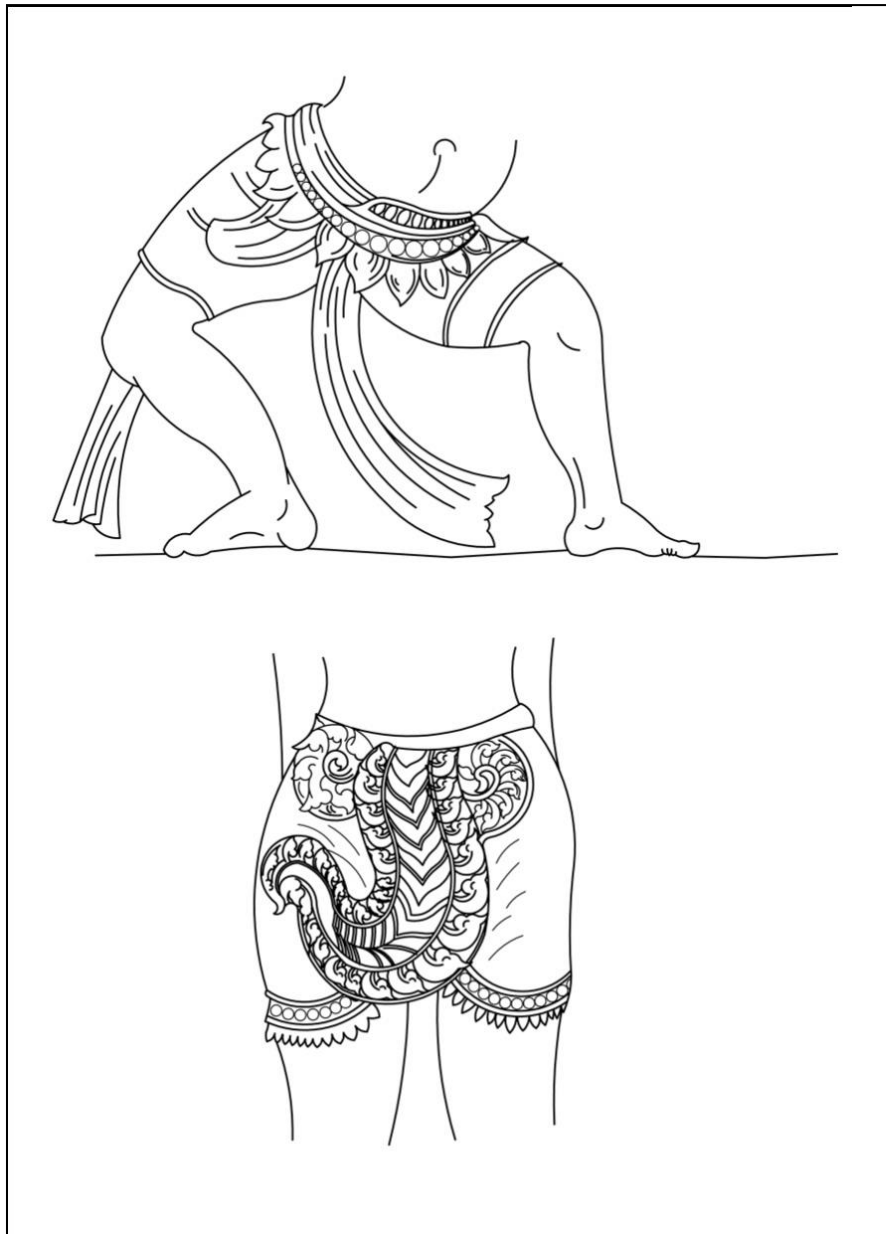
¹⁸อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช, *ศิลปะเวียดและจาม* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), 63.

ประเพณีในอาณาจักรจามปา พัฒนามาจากประเพณีในราชสำนักและพิธีกรรมในศาสนาฮินดูซึ่งเป็นการผสมผสานวัฒนธรรมจากอินเดียและวัฒนธรรมในท้องถิ่น โดยเฉพาะดนตรีและนาฏศิลป์¹⁹ ด้านงานเขียน ชาวจามนำภาษาสันสกฤตมาใช้เป็นรากฐานการประดิษฐ์ภาษาจามจนมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง²⁰ ชาวจีนนามว่า “ม้าตวนหลิน” ได้บันทึกไว้ว่า ชาวจามมีลักษณะคล้ายกับพวกฟูนัน ในรัฐนี้ ถือว่าผู้หญิงมีความสำคัญและได้รับการยกย่องมากกว่าผู้ชาย การแต่งงานผู้หญิงจะเป็นฝ่ายเลือกฝ่ายชาย และหลังแต่งงาน ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ส่วนฝ่ายชายหากอยู่คนละหมู่บ้านต้องเข้ามาอยู่ยังหมู่บ้านของฝ่ายหญิง และเมื่อฝ่ายชายเสียชีวิตจะถูกส่งกลับไปทำพิธีที่หมู่บ้านของตนเอง สำหรับการทำพิธีศพนั้น หากเป็นสามัญชนจะฝังศพไว้ในตุ่มหรือโอ่ง ถ้าเป็นกษัตริย์หลังสิ้นพระชนม์ได้ 7 วัน จะมีพิธีแห่พระศพไปที่ทะเล เผาพระศพที่เชิงตะกอน จากนั้นนำอัฐิบรรจุในโกศทองและนำไปลอยทะเล

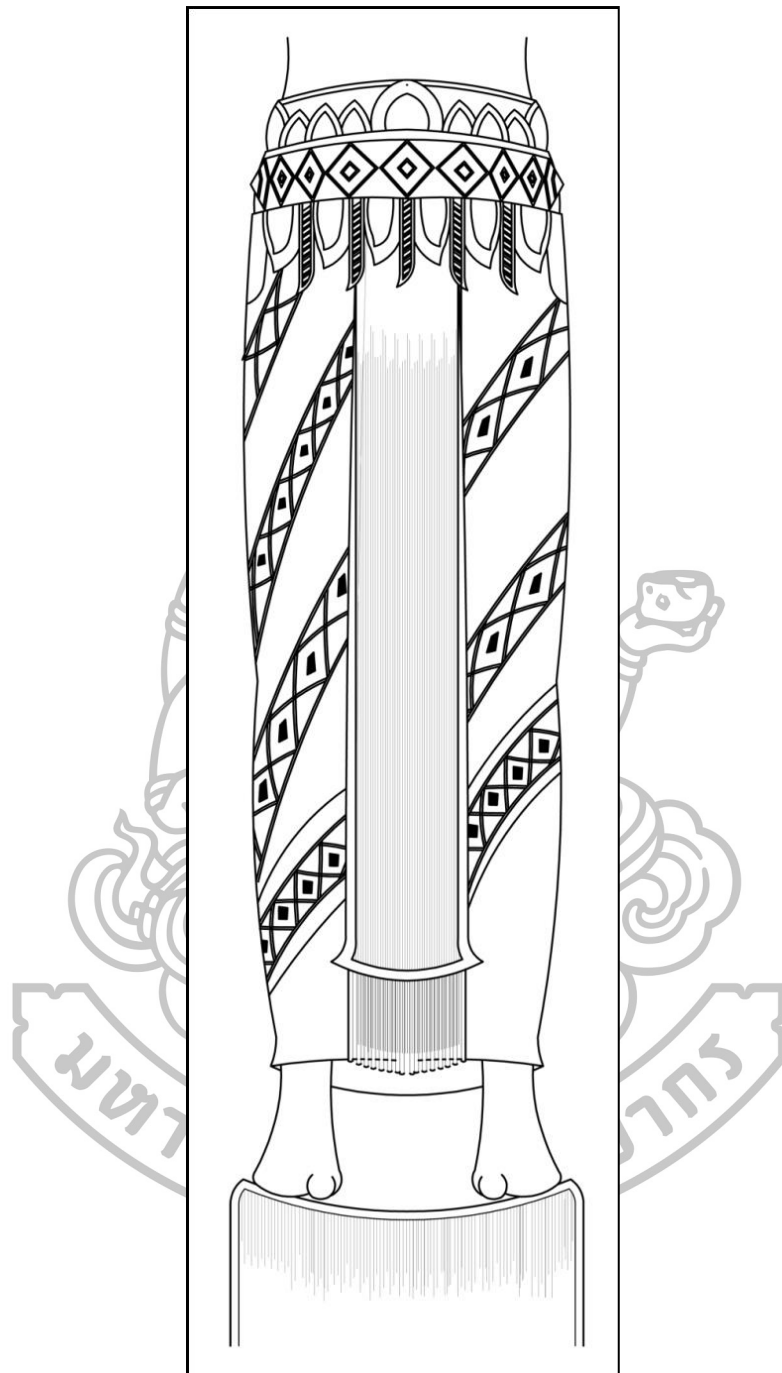

¹⁹ นันทพร บันลือสินธุ์, ผู้แปล, การสำรวจแหล่งโบราณสถานในอาณาจักรจามปา (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), 8.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, 3.

ลายเส้นที่ 6 ภาพจากประติมากรรม แสดงลักษณะการแต่งกายของชาวจาม (ชาย)
 ที่มา: วาดลายเส้นใหม่จาก R.C. Majumdar, *Champa: History & Culture of an Indian Colonial Kingdom in the Far East 2nd.-16th Century A.D.* (Delhi: Gian Publishing House, 1985), no.pag.

ลายเส้นที่ 7 ภาพจากประติมากรรม แสดงลักษณะการแต่งกายของชาวจาม (หญิง)

ที่มา: วาดลายเส้นใหม่จาก R.C. Majumdar, *Champa: History & Culture of an Indian Colonial Kingdom in the Far East 2nd.-16th Century A.D.* (Delhi: Gian Publishing House, 1985), no.pag.

ลายเส้นที่ 8 ภาพจากประติมากรรม แสดงลักษณะเครื่องประดับศีรษะของชาวจาม
ที่มา: วาดลายเส้นใหม่จาก R.C. Majumdar, *Champa: History & Culture of an Indian
Colonial Kingdom in the Far East 2nd.-16th Century A.D.* (Delhi: Gian Publishing
House, 1985), no.pag.

ศาสนาในอาณาจักรจามปา

จากข้อความในจารึกไวคันท์หลักที่ 1 กล่าวถึงราชวงศ์ของพระเจ้าศรีमार ซึ่งครั้งหนึ่งเคย
ครอบครองอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่อย่าง “พูนัน” จารึกแสดงให้เห็นว่า ผู้สร้างจารึกนี้พยายามเชื่อมโยง
ตนเองกับพระเจ้าศรีमार ที่สำคัญได้ระบุชัดเจนว่า จามปามีการนับถือศาสนาฮินดูที่สืบทอดมาจาก

พระเจ้าศรีमारแห่งอาณาจักรพูนัน จารึกไม้ไต้ระบู้ปีที่สร้างแต่สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นประมาณ พุทธศตวรรษที่ 8-9²¹

ในระยะเริ่มแรกของการก่อตั้งอาณาจักร ผู้ปกครองของรัฐได้รับเอาระบบสมมติเทพจาก อินเดียมาปรับใช้ โดยนับถือศาสนาฮินดูซึ่งมีเทพเจ้าหลายองค์ อาทิ พระพรหม พระศิวะ พระวิษณุ สถานที่ในอาณาจักรจามปาหลายแห่งจึงมีชื่อเรียกสอดคล้องกับที่อินเดีย อาทิ เมืองอมราวดี อินทรปุระ วิชัยและสิงหปุระ นอกจากนี้การเรียกขานพระนามของกษัตริย์จามก็สอดคล้องกับที่อินเดียด้วย²² อย่างไรก็ตาม ในบรรดาเทพเจ้าของศาสนาฮินดูทั้งหมด ถือว่ามีการนับถือพระศิวะมากที่สุด รวมทั้งมีการสร้าง “ศิวะลึงค์” ที่ได้รับการยกย่องว่า “ไม่มีที่ใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีรูปปั้นศิวะลึงค์ที่สวยงามและขนาดใหญ่เท่าในอาณาจักรจามปา”²³ อีกทั้งยังมีปริมาณมากที่สุดอีกด้วย ในสมัยพระเจ้าวิกรานตวรมันที่ 1 (Vikrantavarman I) หรือพระเจ้าประกาศธรรม (Prakasdharm) นอกจากมีการบูชาพระศิวะในอาณาจักรจามปาแล้วยังมีการบูชาพระวิษณุ อย่างไรก็ตาม ยุคสมัยที่ถือว่าสำคัญ และมีความโดดเด่นมากที่สุดของอาณาจักรจามปา คือสมัยที่จามป่านับถือศาสนาพุทธมหายาน ซึ่งอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-15 ในสมัยพระเจ้าอินทรวรมันที่ 2 (Indravarman II) มีการสร้างโบราณสถานที่ตั้งเคียง (Dong Duong) ซึ่งอยู่ในแคว้นอินทรปุระ (Indrapura) ให้เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาแบบมหายานที่สำคัญที่สุดของอาณาจักรจามปา มีการสร้างวัดในพุทธศาสนาที่ใหญ่ที่สุด ชื่อว่า วัดลักษมีนทรโลกेश্বর (Laksmindra Lokeshvara) นักวิชาการส่วนหนึ่งสันนิษฐานว่าการนับถือศาสนาพุทธมหายานของจามปา น่าจะได้รับอิทธิพลผ่านทางราชวงศ์ไศเลนทร์ของศรีวิชัยจากชาวภาคกลาง แต่บางส่วนเชื่อว่าได้รับอิทธิพลมาจากจีน โดยเฉพาะพุทธศาสนาวัชรยาน เนื่องจากในยุคนี้ศิลปะต่างๆ โดยเฉพาะประติมากรรมจะมีศิลปะจีนเข้ามาผสมผสานด้วย อาทิ พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาทและประติมากรรมรูปทวารบาล ในอาณาจักรจามปา ยุคนี้มีการบูชาพระลักษมีนทรโลกेश্বর (Laksmindra Lokeshvara) พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร (Avalokitesvara Bodhisattva) พระลักษมีนทรภุมิเศวร (Laksmindrabhumi-shvara) แสดงถึงชื่อที่มีอิทธิพลของฮินดู ลักษมี-พระ

²¹R.C. Majumdar, *Champa: History & Culture of an Indian Colonial Kingdom in the Far East 2nd.-16th Century A.D.* (Delhi: Gian Publishing House, 1985), 21.

²²นันทพร บันลือสินธุ์, ผู้แปล, *การสำรวจแหล่งโบราณสถานในอาณาจักรจามปา* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), 3.

²³เรื่องเดียวกัน, 8.

อินทร์ (Laksmi-Indra) ผสมกับพุทธศาสนาในมหายาน โลกิตศวร (Lokesvara) และที่สำคัญยังคงรวมพระนามของกษัตริย์เข้าไว้ในชื่อเทพเจ้าด้วย²⁴

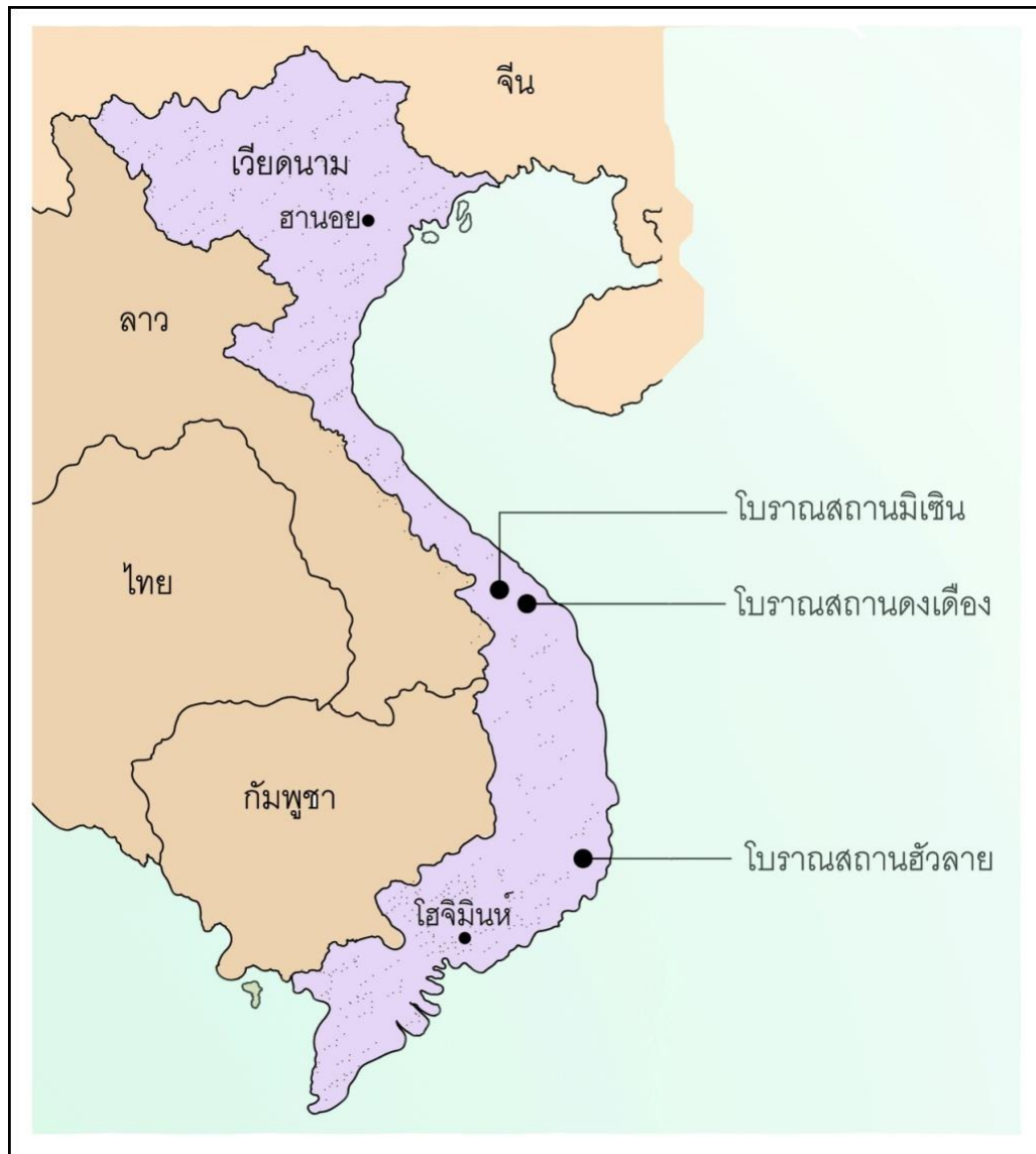
ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ 15-16 ศาสนาพุทธในอาณาจักรจามปาค่อยๆเสื่อมลง กษัตริย์จามทรงหันกลับมานับถือศาสนาฮินดูลัทธิไศวะนิกายอีกครั้ง นอกจากมีการบูรณะศาสนสถานเดิมแล้ว ยังมีการสร้างอาคารใหม่ๆ ผลงานที่สวยงามที่สุดในยุคนี้ คือ ปราสาทมิเชิน A1 (My Son A1) นอกจากนี้ยังมีการบูชาเทพประจำทิศ อันได้แก่ พระพรหมา ประจำทิศตะวันตกเฉียงใต้ พระยมหรือเทพแห่งความตาย ประจำทิศใต้ พระอัคนีหรือเทพแห่งไฟ ประจำทิศตะวันออกเฉียงใต้ พระอิศานะหรือพระศิวะ ประจำทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ท้าวกุเวร เทพแห่งทรัพย์และโชคลาภ ประจำทิศเหนือ และพระวายุ เทพแห่งลม ประจำทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

สำหรับศิลปะและสถาปัตยกรรมนั้น อาณาจักรจามปามีกลุ่มชน 2 กลุ่มคือ ตระกูลสนารีเกลวงค์ เป็นของชนเผ่าตัว (Dua) อยู่ทางตอนเหนือของอาณาจักร มีเมืองอมราวดีเป็นเมืองหลวง นับถือเทวกษัตริย์ศรีษานภัทเรศวร (Srisanabhadresvara) มีดินแดนศักดิ์สิทธิ์อยู่ที่มิเชิน (My Son) อีกกลุ่มคือตระกูลระมุทวงศ์ เป็นของชนเผ่าเกา (Cau) อยู่ทางตอนใต้ของอาณาจักร มีเมืองเกาธาระ (Kauthara) เป็นเมืองหลวง นับถือพระนางผกาวัตหรือเจ้าแม่โปนคร (Po Nagara) แห่งเมืองโปนคร (Po Nagar) เมื่อเปรียบเทียบเมืองมิเชินกับโปนครแล้ว จะถือว่าเมืองมิเชินเป็นดินแดนที่ศักดิ์สิทธิ์ ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญมากกว่า²⁵ มีกลุ่มโบราณสถานสำคัญจำนวนมาก (แผนที่ที่ 14) ที่ต่อมาจะส่งอิทธิพลถึงบริเวณภาคใต้ของไทยด้วย (จะกล่าวในรายละเอียดต่อไปข้างหน้า)

²⁴ไซติมา จตุรวงศ์, “ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในอาณาจักรจามปา” (เอกสารประกอบคำสอนรายวิชา 262 542 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 1 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 5.

²⁵นันทพร บันลือสินธุ์, ผู้แปล, การสำรวจแหล่งโบราณสถานในอาณาจักรจามปา (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), 10.

แผนที่ที่ 14 กลุ่มโบราณสถานที่สำคัญในอาณาจักรจามปา
ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก เซซฐ์ ดิงส์ลูซลี, **ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้** (นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, 2558), 323.

เมืองมิเซิน (My Son) ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองดานัง (Da Nang) ความพิเศษของมิเซิน (My Son) คือตั้งอยู่ในพื้นที่ระหว่างหุบเขาที่มีความกว้างประมาณ 2 กิโลเมตร มีน้ำพุธรรมชาติไหลลึกลงไปทางเหนือ พื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะพิเศษที่ช่วยอำพรางข้าศึกไม่ให้เข้ามาโจมตี²⁶ กษัตริย์จามจึงทรงเลือกบริเวณนี้เป็นศูนย์กลางเมืองที่สำคัญทั้งทางการเมืองและการก่อสร้างศาสนสถาน ผู้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างสถาปัตยกรรมที่มิเซินคือ พระเจ้าภัทรวรมัน

²⁶ เรื่องเดียวกัน.

(Bhadravarman) ครองราชย์ในระหว่างปี พ.ศ. 892-912 มีการพบจารึกที่บรรยายถึงการสถาปนาดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่มีเขิน (My Son) แต่องค์เทวะภัทเรศวรด้วย ความว่า

“.....พระเจ้าแผ่นดินขอลถวายแต่องค์เทวะภัทเรศวรด้วยดินแดนผืนหนึ่งที่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือจรดภูเขาสุลหะ (Sulaha) ทางทิศใต้จรดภูเขาหยาบรรพต (Mahaparvata) ทางทิศตะวันตกจรดภูเขาคุสละ (Kusala) ทางทิศเหนือจรดเทือกเขาอื่นตลอดรวมทั้งไร่นาและพื้นที่อยู่อาศัยของประชาชนในดินแดนแห่งนี้ ผลผลิตจากดินแดนแห่งนี้ทั้งหมดถวายแต่องค์เทวะภัทเรศวรตราปกาลนาน.....”²⁷

จะเห็นว่าพระนามของพระเจ้าที่ตั้งขึ้น มีความสอดคล้องกับพระนามของกษัตริย์ลักษณะดังกล่าวได้สืบทอดมายังสมัยของกษัตริย์พระองค์ต่อมาด้วย อาทิ พระเจ้าสัมภูวรมัน (Sambhuvarman) ได้เปลี่ยนพระนามของพระเจ้าจาก “เทวะภัทเรศวร” เป็น “สัมภูภัทเรศวร” และยังมีประเพณีที่กษัตริย์พระองค์ใหม่เมื่อขึ้นครองราชย์จะทรงสร้างเทวสถานแห่งใหม่ที่มีเขิน (My Son) เป็นเทวสถานประจำรัชกาล ส่งผลให้พื้นที่แห่งนี้มีโบราณสถานจำนวนมากและกลายมาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และสำคัญยิ่งของอาณาจักรจามปาในเวลาต่อมา

จากการสำรวจทางโบราณคดีในประเทศเวียดนาม พบจารึกในพื้นที่ที่เคยอยู่ในอาณาจักรจามปามากถึง 130 หลัก โดยพบว่าเป็นจารึกในศาสนาฮินดูที่เกี่ยวข้องกับพระศิวะและเทพเจ้าที่เกี่ยวข้อง 92 หลัก จารึกเกี่ยวกับพระวิษณุ 3 หลัก จารึกที่เกี่ยวข้องกับพระศิวะร่วมกับพระวิษณุ 3 หลัก จารึกที่เกี่ยวข้องกับพระพรหม 5 หลัก และจารึกที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ 7 หลัก ส่วนที่เหลือเป็นจารึกอื่นๆ²⁸ จารึกดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการนับถือพระศิวะของอาณาจักรจามปาที่มีมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน โดยเฉพาะจารึกหลักที่ 31 ระบุถึงตำนานการก่อตั้งอาณาจักรจามปาว่าพระศิวะได้ส่ง Uroja มายังโลกมนุษย์เพื่อสร้างอาณาจักรจามปาขึ้น และได้ประทานศิวลึงค์องค์แรกเพื่อปกป้องคุ้มครองเมือง²⁹ พระศิวะจึงเป็นเทพที่มีความสำคัญสูงสุดในอาณาจักรจามปา นอกจากนี้หากศึกษาหลักฐานด้านจารึกแล้ว จะพบว่าพระนามหรือชื่อที่ใช้เรียกแทนองค์พระศิวะซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากนั้น สามารถแบ่งประเภทได้ ดังนี้³⁰

²⁷ เรื่องเดียวกัน, 10-12.

²⁸ R.C. Majumdar, *Champa: History & Culture of an Indian Colonial Kingdom in the Far East 2nd.-16th Century A.D.* (Delhi: Gian Publishing House, 1985), 170.

²⁹ *ibid.*

³⁰ *ibid.*, 170-176.

1. ชื่อที่แสดงถึงตำแหน่งสูงสุด อาทิ พระเจ้า (God) มเหศวร (Mahesvara) มหาเทวา (Mahadeva) มหาเทเวศวร (Mahadevesvara) เทวเทวา (Devadeva) ปรเมศวร (Paramesvara)
2. ชื่อที่แสดงถึงอำนาจและความยิ่งใหญ่ อาทิ อิศาน (Isana) อิศานเทวา (Isanadeva)
3. ชื่อที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่กับเทพเจ้า อาทิ สัมภู (Sambhu) ศิขระ, คิงขร (Sankara)
4. ชื่อที่แสดงถึงอำนาจแห่งการทำลายล้าง ความน่ากลัว น่าเกรงขามซึ่งถือเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของเทพเจ้า อาทิ ภิมะ (Bhima) รุทร (Rudra) มหารุทรเทวา (Maharudradeva)
5. ชื่อที่สืบเนื่องมาจากตำนานศักดิ์สิทธิ์หรือสำคัญ อาทิ Suli, Bhava, Pasupati, Vamesvara, Bhum, Indralokesvara
6. ชื่อที่เกี่ยวข้องกับศิวลึงค์ อาทิ Devalingesvara, Mahalingadeva, Sivalingesvara, Sivalingadeva, Mahasivalingesvara

ชื่อที่พบในจารึกเหล่านี้ นอกจากแสดงถึงความเคารพต่อพระศิวะอย่างสูงที่สุดแล้วยังแสดงถึงความพยายามของกษัตริย์ที่ต้องการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับพระศิวะ ด้วยการตั้งพระนามให้สอดคล้องกันเพื่อแสดงว่าตนเป็นหนึ่งในเดียวกับพระศิวะนั้นเอง โดยทั่วไป พระศิวะถูกแสดงด้วยสัญลักษณ์ที่เป็นทั้งรูปเคารพแบบบุคคล และรูปเคารพแบบศิวลึงค์ ในอาณาจักรจามปา พบว่าลัทธิการบูชาพระศิวะจะนิยมทำรูปเคารพเป็นรูปศิวลึงค์มากกว่าประติมากรรมรูปบุคคล ที่สำคัญลักษณะดังกล่าวมีมากกว่าที่อื่นใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งมากกว่าที่พบในอินเดียด้วย จนสามารถที่จะกล่าวได้ว่า จามปาเป็นชาติที่สร้างศิวลึงค์ไว้มากที่สุดและงดงามที่สุด³¹ ระยะเวลาการทำศิวลึงค์ของจามเห็นได้ชัดว่าใช้ศิลปะแบบมถุรา³² ลักษณะที่โดดเด่นของศิวลึงค์ในอาณาจักรจามปาคือการแกะสลักส่วนบนเป็นรูปหน้าพระศิวะ ศิวลึงค์ที่มีรูปหน้านี้เรียกว่า “มุขลึงค์” M. Finot ตั้งข้อสันนิษฐานไว้ว่า รูปหน้าที่ปรากฏนั้นเป็นพระพักตร์ของกษัตริย์ผู้สร้าง ผู้เสมือนเป็นหนึ่งในเดียวกับพระศิวะ สอดคล้องกับจารึกหลักที่ 39 ที่ระบุว่า มีความพยายามที่จะทำให้ใบหน้าสลักอยู่บนมุขลึงค์นั้นมีความคล้ายคลึงกับกษัตริย์ผู้สร้างให้มากที่สุด³³ อย่างไรก็ตาม ประติมากรรมพระศิวะที่ทำใน

³¹ *ibid.*, 177.

³² Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patrizia Zolese, ed, *Champa and the Archaeology of Mỹ Sơn (Vietnam)* (Singapore: NUS Press, 2009), 131.

³³ R.C. Majumdar, *Champa: History & Culture of an Indian Colonial Kingdom in the Far East 2nd.-16th Century A.D.* (Delhi: Gian Publishing House, 1985), 177.

ลักษณะเป็นรูปปั้นหรือภาพบุคคลก็พบว่าเมื่ออยู่เป็นจำนวนมากและมีความงดงามมากด้วยเช่นกัน อีกทั้งยังสร้างสรรค์ให้ออกมามีหลากหลายรูปแบบ สามารถแยกประเภทได้ ดังนี้³⁴

1. ประติมากรรมพระศิวะ 2 กร ประทับยืน พบว่าประติมากรรมที่พบในมิเชิน (My Son) จะมีการตกแต่งและประดับประดาน้อยกว่าที่พบในตราเกี้ยว (Tra Kieu) นอกจากนี้ยังพบประติมากรรมพระศิวะ 2 กร ประทับนั่ง ลักษณะทำนั้งคล้ายการนั่งแบบขัดสมาธิ
2. ประติมากรรมพระศิวะมากกว่า 2 กร ประทับยืน มีตั้งแต่ 6 กร 24 กร และ 28 กร โดยมากพระกรจะถือสิ่งมงคลและอาวุธ เช่น ดอกบัว ตรีศูร (Trisula) และอาวุธอื่นๆ
3. ประติมากรรมพระศิวะนาฏราช หรือพระศิวะปางร่ายรำ
4. ประติมากรรมพระศิวะประทับนั่ง พระกรหนึ่งทรงถือลูกประคำ พระกรอื่นๆทรงถืออาวุธ
5. ประติมากรรมพระศิวะที่สร้างให้มีลักษณะพิเศษ เช่น เป็นรูปปั้นทวารบาล

ศาสนาพุทธในอาณาจักรจามปา

ศาสนาพุทธมีบทบาทสำคัญอยู่ในอาณาจักรจามปาสมาตั้งแต่อดีต (พุทธศตวรรษที่ 14-15) จากการศึกษาพบว่า ก่อนหน้านี้มีผู้นับถือศาสนาพุทธอยู่บ้าง แต่ไม่มากนักและไม่ได้นับถือกันในราชสำนักหรือชนชั้นสูง หลักฐานสำคัญที่ใช้อ้างอิงและศึกษาลักษณะการนับถือศาสนาในอาณาจักรจามปา คือ จารึก ซึ่งพบว่าจารึกที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธมีการเรียกพระนามของพระพุทธเจ้าในหลากหลายชื่อ อาทิ Jina, Lokanatha, Lokes'vara, Sugata, Damares'vara, Svabhayada, Abhayada, Sakyamuni, Amitabha, Vajrapani, Vairocana, Pramuditalokes'vara จารึกดงเดื่องหลักที่ 31 ได้กล่าวถึงกษัตริย์พระนาม ศรีชัยอินทรวรมัน (Sri Jaya Indravarman) หรือที่รู้จักกันในพระนาม ลักษมินทร (Laksmindra) ผู้สร้างประติมากรรม Lokes'vara ใน พ.ศ. 1418 และทรงตั้งพระนามให้ประติมากรรมนี้มีความสอดคล้องกับพระนามของพระองค์ว่า “Laksmindra-Lokes'vara” แสดงให้เห็นถึงประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานในราชสำนักและเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อครั้งจามป่านับถือศาสนาฮินดู นั่นคือการรวมพระนามของเทพกับกษัตริย์เข้าด้วยกัน นอกจากนี้พระองค์ยังได้สร้างศาสนสถานและกุฏิถวายพระสงฆ์จำนวนมาก จารึกหลักที่ 26 ระบุการจารึกคาถา “เย ธัมมาฯ” จารึกหลักที่ 43 สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1454 ระบุถึงผู้มีตำแหน่งสูงในอาณาจักรจามปาจะนิยมสร้างวัดเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ยุคนี้จึงถือว่าเป็นยุครุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง มีการนับถือเทพเจ้าและเทพีหลายองค์เช่นเดียวกับที่พบในชวา นอกจากนี้พบว่ามี การสร้างพุทธสถานในบริเวณเดียวกับที่มีศาสนสถานฮินดูตั้งอยู่แต่เดิมด้วย และศาสนสถานบางแห่งที่เป็นของพุทธ

³⁴ibid., 176-181.

ก็ยังมีการประดิษฐานเทวรูปพระศิวะไว้ภายใน³⁵ ลักษณะดังกล่าวมานี้ นอกจากแสดงถึงการนำวัฒนธรรมที่ใช้ในการนับถือศาสนาฮินดูมาปรับใช้กับการนับถือศาสนาพุทธแบบมหายานแล้วยังแสดงออกซึ่งการอุปถัมภ์ของทั้งสองศาสนาคือพุทธและฮินดูของกษัตริย์จาม ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ ในยุคสมัยเดียวกัน ลักษณะดังกล่าวได้ไปปรากฏที่ชาวภาคกลาง โดยเฉพาะในสมัยที่ราชวงศ์ไศเลนทร์มีอำนาจปกครองอาณาจักรศรีวิชัยด้วย

นอกจากนี้ ยังมีการใช้ถ้ำเป็นศาสนสถานในพระพุทธศาสนา จากการสำรวจทางโบราณคดี ภายในถ้ำแบบมหายานที่ Phong Nha ในจังหวัดกว๋างบิงห์ (Quang Binh) พบพระพิมพ์ (terracotta seals) จำนวนมาก เชื่อว่าสร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องรางและของศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งพระพิมพ์นี้มีทั้งรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและรูปเทพที่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระนางตารา และหากมาพิจารณาที่เมืองโซยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีของไทย ในยุคสมัยเดียวกัน พบว่ามีการสร้างวัดถ้ำแบบพุทธศานามหายาน ได้แก่ วัดถ้ำคูหา อำเภอกาญจนดิษฐ์ มีประติมากรรมในพุทธศาสนาทำด้วยดินเหนียวปั้นประดับตามผนังถ้ำรวมทั้งพบพระพิมพ์ด้วยเช่นกัน (จะกล่าวรายละเอียดถึงเรื่องนี้ในบทถัดไป)

ศิลปะและสถาปัตยกรรม

ประติมากรรมและสถาปัตยกรรมได้รับอิทธิพลส่วนใหญ่มาจากศิลปะฮินดู แต่บางยุคสมัยก็มีศิลปะจีนและศิลปะจากประเทศเพื่อนบ้านเข้ามาปะปน ชาวจามมักจะสร้างปราสาทไว้บนยอดเขา ทั้งนี้ เพื่อให้ดูศักดิ์สิทธิ์ สง่างาม น่าเกรงขาม และเห็นได้เด่นชัดจากบริเวณรายรอบ³⁶ ความพิเศษของสถาปัตยกรรมจามคือ ใช้อิฐเป็นวัสดุในการก่อสร้างหลักหรือเป็นวัสดุก่อมาตลอดทุกยุคทุกสมัย ต่างจากที่เขมรและชวา ที่ในบางยุคสมัยมีการใช้หินเป็นวัสดุก่อด้วย เหตุผลที่จามใช้แต่เพียงอิฐเป็นวัสดุก่อนนั้นก็ยังเป็นที่ยกเถียงของนักวิชาการตลอดมา Trần Kỳ Phương³⁷ นักวิชาการชาวเวียดนามได้ให้เหตุผลในเรื่องนี้ไว้ได้อย่างน่าสนใจว่า เขมรและชวาซึ่งใช้หินในการก่อสร้างอาคารเป็นส่วนใหญ่ นั้น เป็นอาณาจักรของสังคมเกษตรกรรมที่มีแรงงานจากคนในพื้นที่จำนวนมาก จึงง่ายต่อการที่ผู้ปกครองรัฐจะเกณฑ์แรงงานมาใช้เป็นระยะเวลาต่างๆ ในขณะที่จามปาเป็นสังคมที่ประชากรส่วน

³⁵ ibid., 208-213.

³⁶ นันทพร บันลือสินธุ์, ผู้แปล, การสำรวจแหล่งโบราณสถานในอาณาจักรจามปา (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), 8.

³⁷ Trần Kỳ Phương, "The Architecture of the Temple-Towers of Ancient Champa (Central Vietnam)," in *Champa and the Archaeology of Mỹ Sơn (Vietnam)*, Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patrizia Zolese, ed, (Singapore: NUS Press, 2009), 172-173.

ใหญ่ มักออกเดินเรือ ค้าขายทางทะเลเป็นหลัก เรียกได้ว่าใช้ชีวิตในน้ำมากกว่าบนฝั่ง การเกณฑ์แรงงานมาใช้สร้างปราสาทในระยะเวลาต่างๆ จึงกระทำได้ง่ายกว่า การก่อสร้างปราสาทอิฐจึงเหมาะกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจของจามปา อย่างไรก็ตาม แม้ชาวจามจะก่อสร้างอาคารด้วยอิฐแต่พบว่าลักษณะของปราสาทจามนั้น มีความงดงามและยิ่งใหญ่ ไม่แพ้ชาติใดๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะกลุ่มปราสาท Duong Long ซึ่งถือว่าเป็นศาสนสถานหินที่มีความสูงมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือมีความสูงถึง 42 เมตร³⁸

การเลือกทำเลที่ตั้งในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมของอาณาจักรจามปา

ชัยภูมิหรือทำเลที่ตั้งในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมนั้นถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยมักเลือกชัยภูมิที่เข้าตำราว่าเป็นมงคล หรือมีชัยชนะเหนือข้าศึกศัตรู ชัยภูมิดังกล่าวจะสัมพันธ์กับปัจจัยทางธรรมชาติและสภาพภูมิประเทศ “Brhat Samhita” เป็นคัมภีร์ในศาสนาฮินดูที่ระบุว่าเทพเจ้าจะสถิตอยู่ตามป่าที่อุดมสมบูรณ์ใกล้แม่น้ำ ภูเขา น้ำพุธรรมชาติ หรือในเมืองที่มีสวนอันรื่นรมย์ ยอดสูงสุดของภูเขามักถูกเลือกเป็นอันดับแรกเพราะถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์อย่างสูงที่สุด เนื่องจากเชื่อว่าเป็นที่สถิตยของเทพเจ้าหรือพระศิวะ อย่างไรก็ตาม ยังมีพื้นที่อื่นๆ ที่ถือว่าเป็นพื้นที่สำคัญและส่งผลกระทบต่อทำเลที่ตั้งในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมของอาณาจักรจามปา ดังนี้³⁹

1. ที่ตั้งที่อยู่ใกล้หุบเขา อาทิ เทวสถานที่มีเงิน (My Son)
2. ที่ราบลุ่ม อาทิ เทวสถานที่ตงเดื่อง (Dong Duong)
3. ที่ราบลุ่มที่อยู่ใกล้แม่น้ำ อาทิ Bang An, Khuong My, Binh Lam และ Thu Thien
4. หุบเขาใกล้ปากแม่น้ำหรือทางออกทะเล อาทิ Pô Nagar Nha Trang, Phú Hai และ Linh Thai
5. บนเขาที่อยู่ข้างแม่น้ำ อาทิ Banh It, Thap Bac และ Thap Nhan
6. บนเขาที่ตั้งอยู่กลางที่ราบ อาทิ Thòc Lòc, Po Klaung Garai และ Pô Ramé
7. บนสันเขา เช่นที่ Pô Dam, Pô Tăm
8. ริมน้ำฝั่งทะเล อาทิ My Khanh
9. บนยอดเขา อาทิ Hon Chuong และ Hon Ba
10. ในถ้ำ อาทิ Đông Phong Nha ในจังหวัด Quang Binh และ Đông Tang Chon ในเมือง Da nang

นอกจากนี้ บริเวณที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติที่สามารถนำน้ำมาใช้ประกอบพิธีกรรมได้โดยสะดวกก็มักถูกนำมาพิจารณาเสมอ การไหลของน้ำเป็นสัญลักษณ์ของ Ganga

³⁸ ibid., 174.

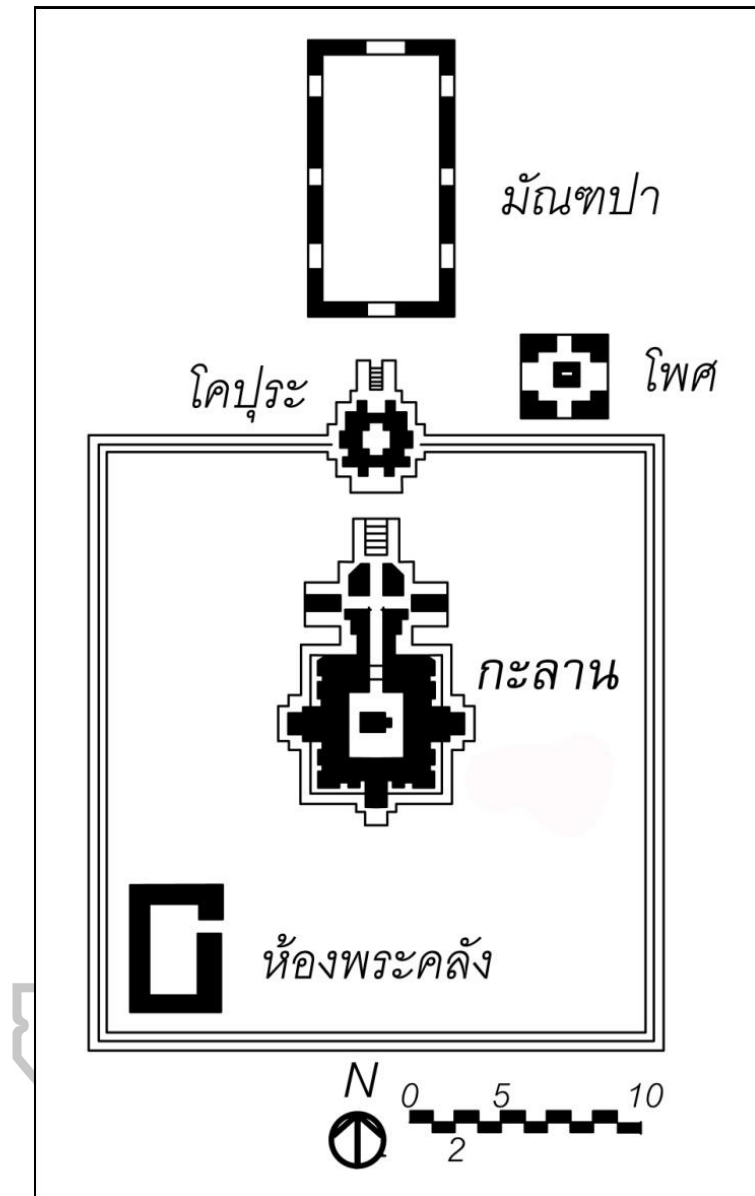
³⁹ ibid., 174-176.

หรือ Mahanadi เทพองค์สำคัญในศาสนาฮินดูซึ่งเป็นชายาของพระศิวะ นอกจากนี้พื้นที่ที่เคยได้รับ ชัยชนะในการรบก็ถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เหมาะสมต่อการเป็นที่ตั้งของศาสนสถานด้วย ทั้งนี้ การเลือกสถานที่ใดๆ ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมนั้น สถาปนิศาสตร์จะต้องสอดคล้องกับตำนาน ท้องถิ่นและความเชื่อในศาสนาฮินดู มีพิธีกรรมในการติดต่อสื่อสารกับเทพเจ้าเพื่อสอบถามถึงความเหมาะสมในการหาที่ตั้ง รวมทั้งความเชื่อที่ว่าเทพเจ้าได้มาเข้าฝันบุคคลสำคัญที่มีตำแหน่งสูงใน อาณาจักรก็ต้องถูกนำมาพิจารณา ปัจจุบันบริเวณปากแม่น้ำรวมทั้งพื้นที่ที่มีแม่น้ำสายสำคัญๆไหล ผ่านเวียดนามตอนกลาง อาทิ Quang Tri และ Quang Nam ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อความเชื่อ วิถี ชีวิตและการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวเวียดนาม⁴⁰

ในส่วนของสถาปัตยกรรมนั้น จากการศึกษาพบว่า ฝั่งอาคารของจามมักประกอบด้วย อาคารสำคัญต่างๆ ดังนี้ (ลายเส้นที่ 9)

⁴⁰ibid., 175.

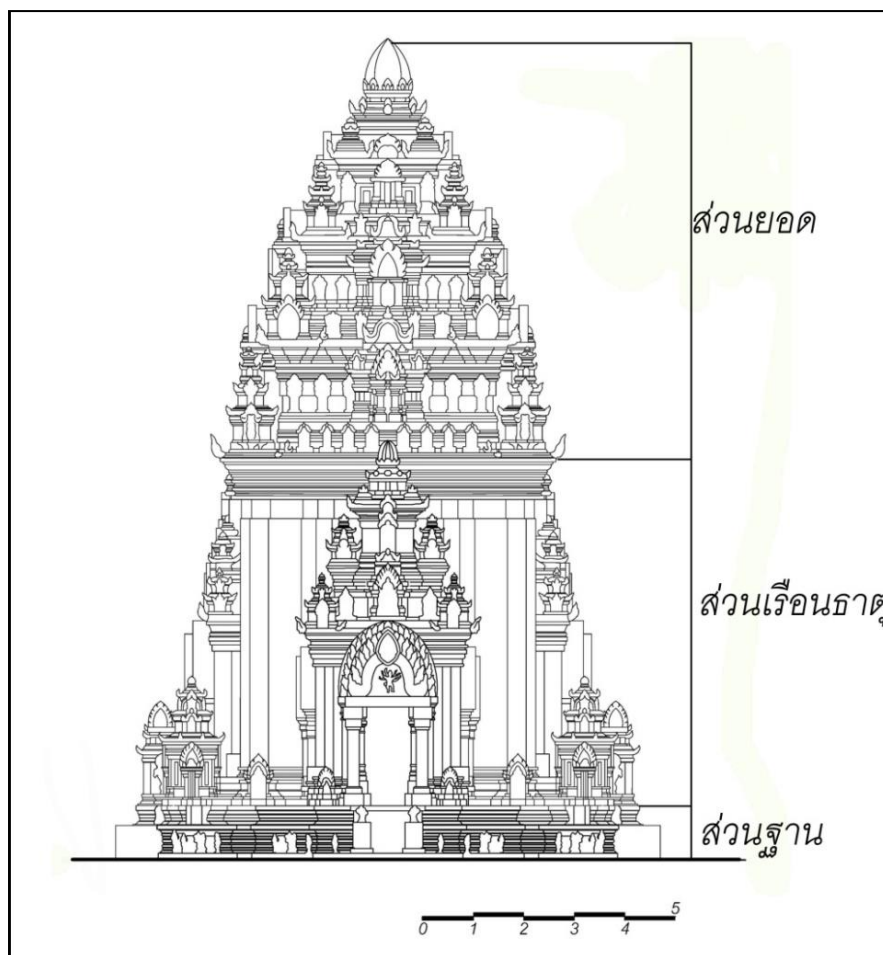
ลายเส้นที่ 9 แสดงผังอาคารของจาม

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก โชติมา จตุรวงศ์, “ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในอาณาจักรจามปา.” (เอกสารประกอบคำสอนรายวิชา 262 542 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 1 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 2.

1. กะลาน (Kalan) เป็นอาคารประธานที่ตั้งอยู่ตรงกลาง ถือเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญมากที่สุด ใช้เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพสำคัญ อาทิ ศิวลึงค์ เทวรูป เป็นสัญลักษณ์ของเขาวพระสุเมรุซึ่งเป็นศูนย์กลางจักรวาล โดยปกติจะหันหน้าอาคารไปทางตะวันออก ยกเว้นอาคารมิเชิน E1 (My Son E1) และอาคารมิเชิน F1 (My Son F1) ที่หันหน้าไปทางทิศตะวันตกซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าต้องการให้หัน

หน้าไปทางภูเขาหรือเป็นการสร้างเพื่อบูชาบรรพบุรุษ เสาติดผนังและซุ้มของปราสาท “กาลาน” ยังถูกนำมาใช้ในการบ่งบอกวิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมในอาณาจักรจามปา โดยจะทำการวิเคราะห์ถึงจำนวนเสา การเจาะร่องเสา และตำแหน่งของลวดลายประดับบนเสา⁴¹

โดยทั่วไป อาคาร “กาลาน” แบ่งองค์ประกอบได้เป็น 3 ส่วน แต่แต่ละส่วนมีความหมายที่อ้างอิงกับคติความเชื่อ ในเรื่องโลก และสวรรค์ ดังนี้ (ลายเส้นที่ 10)

ลายเส้นที่ 10 แสดงการแบ่งอาคารออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนฐาน ส่วนเรือนธาตุและส่วนยอด
ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Chihara, Daigoro, **Hindu-Buddhist Architecture in Southeast Asia** (Leiden: E.J.Brill, 1996), 190.

1.1 ชั้นฐาน (Base) หมายถึง ชั้นภูลोक (Bhurloka) เป็นสัญลักษณ์ของโลกมนุษย์

1.2 ชั้นเรือนธาตุ (Body) หมายถึง ชั้นที่เป็นโลกแห่งวิญญูณ (Bhurvaloka) ภายในศาสนสถานเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ ถือเป็นดินแดนแห่งความบริสุทธิ์ เป็นที่อยู่ของผู้บริสุทธิ์ที่

⁴¹ อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช, **ศิลปะเวียดและจาม** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557), 58.

สามารถติดต่อกับเทพเจ้าได้ รวมทั้งเป็นชั้นของนักบวชและนางอัปสร ภายนอกอาคารแกะสลักลวดลายต่างๆ

1.3 ส่วนยอด (Top or Roof) หมายถึง ชั้นที่เป็นสวรรค์ (Swarloka) เป็นที่รวมของเหล่าเทพเจ้า ลักษณะของปราสาทจามจะทำหลังคาส่วนยอดเป็น 3 ชั้น ลดหลั่นกันขึ้นไป รับส่วนยอดที่มีลักษณะเป็นยอดแหลมทำด้วยหินทราย ตกแต่งด้วยลายกลีบบัว⁴²

2. โคปุระ (Gopura) ชุ่มประตูทางเข้า อยู่ทางด้านหน้าของอาคารประธาน โดยทำประตูหน้าหน้าเชื่อมต่อกัน 2 ด้าน คือด้านทิศตะวันออกและตะวันตก

3. มณฑปหรือมณฑป (Mandapa) อาคารรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งอยู่ด้านหน้า เชื่อมยาวถึงประตู บางแห่งอยู่นอกกำแพง

4. โกศคฤหะ (Kosagraha) หรือห้องพระคลัง เป็นอาคารมี 1-2 ห้อง อยู่ถัดจากอาคารประธาน พบว่าประตูด้านที่หันไปทางทิศเหนือจะใช้เป็นอาคารสำหรับเก็บผ้าศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในพิธีสวดที่เรียกว่า พิธีโกศคฤหะ⁴³ รวมทั้งเก็บของมีค่า เช่น เงินและทองเพื่อใช้ตกแต่งเศวตฉัตร

5. โปศ (Posha) อาคารขนาดเล็ก สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานแผ่นจารึกการสร้างกาลาน นอกจากนี้ บางครั้งยังมีการสร้างอาคารบริวาร รายรอบอาคาร “กะลาน” เพื่อบูชาเทพแห่งทิศ (Dikapalakas) รวมทั้งบูชาเทพหรือเทวดานพเคราะห์ (Grahhas) อีกด้วย

การแบ่งยุคสมัยทางศิลปะของอาณาจักรจามปา

ความพยายามที่จะทำการแบ่งยุคสมัยทางศิลปะของอาณาจักรจามปานั้น เกิดขึ้นตั้งแต่ชาวตะวันตกเข้ามาสำรวจและศึกษาแหล่งโบราณสถานในอาณาจักรจามปา หลังจากที่ถูกกองทัพฝรั่งเศสค้นพบแหล่งโบราณสถานมิเชิน (My Son) ณ จังหวัดกว๋างนาม (Quang Nam) โดยบังเอิญในปี พ.ศ. 2428 เริ่มตั้งแต่ C. Paris จากประเทศฝรั่งเศส จากนั้นก็มี หลุยส์ ฟิโนต์ (L. Finot) ลูเนต์ เดอ ลา ชงกีแยร์ (L. de Lajonquière) ซึ่งเป็นกลุ่มนักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาศึกษาเรื่องจารึก ในปี พ.ศ. 2444 อองรี ปามองติเยร์ (Henri Parmentier) สถาปนิกชาวฝรั่งเศส ได้เข้ามาศึกษาด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม มีการจัดกลุ่มอาคารที่สร้างขึ้นในศาสนาฮินดูและพุทธโดยใช้การอ้างอิงกับข้อมูลทางโบราณคดี นอกจากนี้ยังได้ตั้งชื่อกลุ่มโบราณสถานโดยอ้างอิงกับตำแหน่งที่ตั้งและลักษณะการวางผัง ทั้งนี้ได้ใช้อักษรลาตินในการตั้งชื่อ ดังมีรายละเอียด⁴⁴ ดังนี้ (แผนที่ที่ 14)

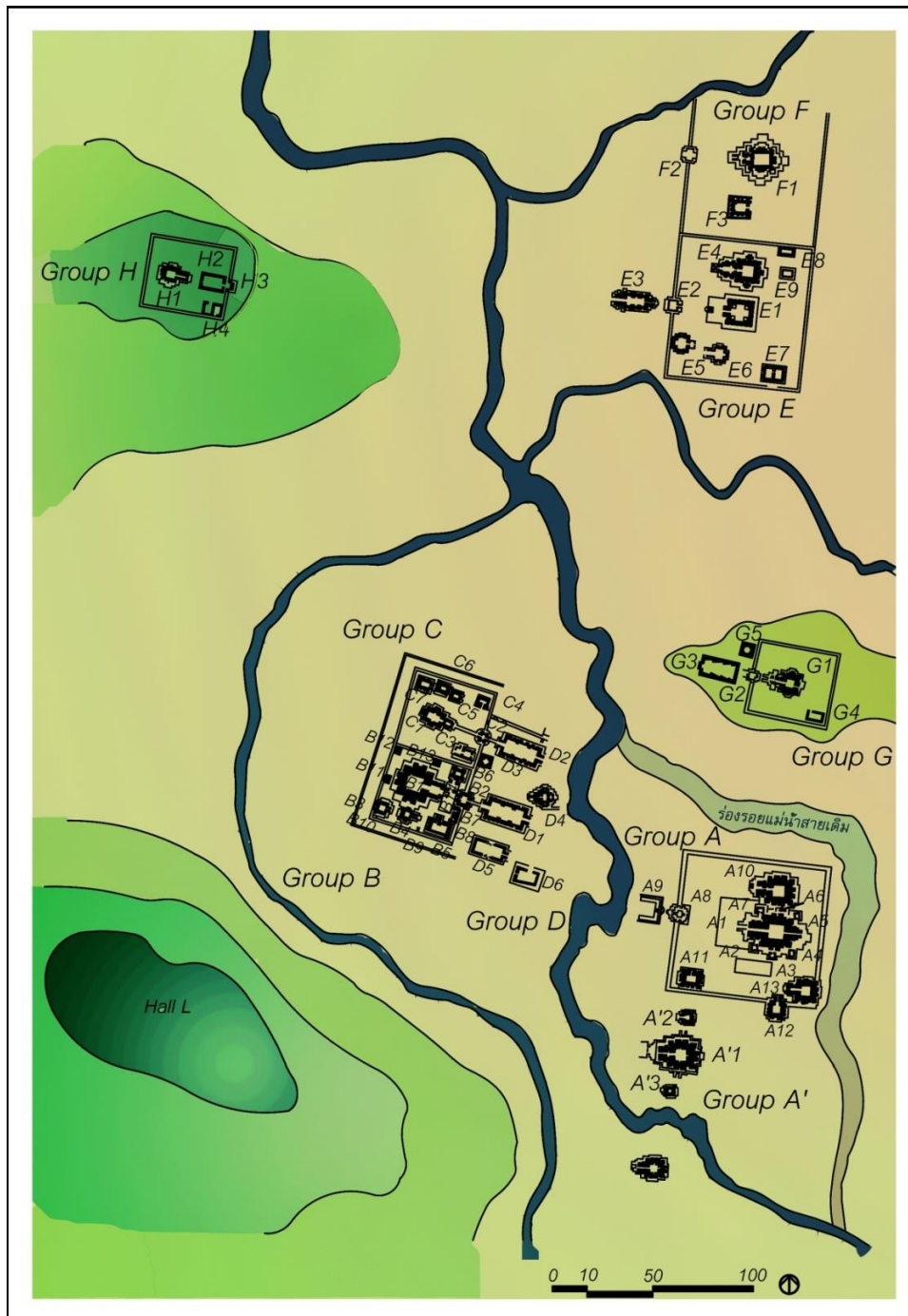
⁴² นันทพร บันลือสินธุ์, ผู้แปล, การสำรวจแหล่งโบราณสถานในอาณาจักรจามปา (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), 23.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, 22.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, 18.

โบราณสถานกลุ่ม A และ A'	มีจำนวนทั้งสิ้น 17 หลัง
โบราณสถานกลุ่ม B, C, D	มีจำนวนทั้งสิ้น 27 หลัง
โบราณสถานกลุ่ม E, F	มีจำนวนทั้งสิ้น 5 หลัง
โบราณสถานกลุ่ม H	มีจำนวนทั้งสิ้น 4 หลัง
โบราณสถานกลุ่ม E, F	มีจำนวนทั้งสิ้น 4 หลัง และ
โบราณสถานกลุ่ม L, M และ N	

แผนที่ที่ 15 แสดงตำแหน่งที่ตั้งของกลุ่มโบราณสถาน

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงสายเส้นจาก Emmanuel Guillon, *Cham Art: Treasures from the Danang Museum, Vietnam* (Bangkok: River Books, 2001), 43.

อย่างไรก็ตาม การตั้งชื่อในครั้งนี้อาจใช้เพื่อความสะดวกในการจำแนกอาคารเพื่อการศึกษา และสำรวจเท่านั้น ไม่เกี่ยวข้องกับยุคสมัย อายุโบราณสถานหรือรูปแบบทางศิลปะแต่ประการใด ต่อมา ศาสตราจารย์ฟิลิปป์ สแตร์น (Philippe Stern) ผู้เชี่ยวชาญด้านสถาปัตยกรรมและศาสตราจารย์

ของ บวสเซอร์ลีเย่ (Jean Boisselier) ผู้เชี่ยวชาญด้านประติมากรรมทำการศึกษาศิลปะจามโดยละเอียดและได้พยายามแบ่งศิลปะจามออกเป็น 6 สมัย คือ ศิลปะมิเซิน E1 (My Son E1) ศิลปะฮัวลาย (Hoa Lai) ศิลปะดงเตื่อง (Dong Duong) ศิลปะมิเซิน A1 (My Son A1) ศิลปะบิงห์ดิงห์ (Binh Dinh) หรือถาปาม (Thap Mam) และศิลปะโปกลวงการาย (Po Klaung Garai) หรือศิลปะจามสมัยหลัง ชื่อเรียกรูปแบบศิลปะเหล่านี้เป็นภาษาเวียดนาม ไม่ใช่ภาษาจามที่มีรากฐานมาจากภาษาสันสกฤต ศิลปะที่ถือว่าว่างดงามที่สุดของจามปา คือ ศิลปะในยุคมิเซิน E1 และมิเซิน A1⁴⁵ แต่ต่อมาจะมีนักประวัติศาสตร์ชาวญี่ปุ่น ชื่อ Shige - eda Yutaka ได้พยายามแบ่งยุคสมัยทางศิลปะโดยใช้ลักษณะผังพื้นและที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของจามปามาใช้ในการจำแนก โดยแบ่งยุคสมัยทางศิลปะได้เป็น 6 กลุ่ม คือ ศิลปะมิเซิน (My Son) ศิลปะกว๋างนาม (Quang Nam) ศิลปะบิงห์ดิงห์ (Binh Dinh) ศิลปะโปนาการ์นตราตั้ง (Po Nagar Nha Trang) ศิลปะภูฮาย (Phu Hai) และศิลปะยุคสุดท้าย⁴⁶ แต่พบว่าไม่ได้รับความนิยมนเท่ากับการแบ่งด้วยรูปแบบเดิม ในที่นี้จึงจะอธิบายรายละเอียดของรูปแบบศิลปะจามโดยอ้างอิงกับการแบ่งของ ศาสตราจารย์ฟิลิปป์ สแตร์น (Philippe Stern) และศาสตราจารย์ของ บวสเซอร์ลีเย่ (Jean Boisselier) ดังนี้

1. ศิลปะมิเซิน E1 (My Son E1) (พุทธศตวรรษที่ 12-13) เป็นศิลปะยุคแรกของอาณาจักรจามปา เช่น โบราณสถาน มิเซิน E1 (My Son E1) ภูฮาย (Phu Hai) อาคารมิเซิน E1 (My Son E1) (ภาพที่ 21-22) เป็นกาลานที่มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีทางเข้าอยู่ทางทิศตะวันตกซึ่งสลักเป็นรูปบันไดทางขึ้น ไต้ชั้นบันไดเป็นรูปบุคคลทำท่าแบก ซึ่งน่าจะหมายถึง ยักษ์ เทพผู้รักษาแผ่นดินและความอุดมสมบูรณ์ บันไดเป็นภาพสิงห์คายนราวบันได ราวจับเป็นลายประจายามกำมปู⁴⁷ ที่สำคัญคือลาย “ซุ่มกุฑู” ลักษณะเป็นซุ่มวงโค้งเตี้ยๆ ภายในซุ่มกุฑู สลักภาพนักดนตรีเป่าขลุ่ยและเล่นดนตรีเครื่องสาย ที่น่าจะสื่อถึง การบูชาศิวลึงค์ที่ประดิษฐานในอาคารแห่งนี้ด้วยบทเพลง ส่วนปลายกรอบซุ่มทำรูปมกร หันหน้าออก ปลายม้วนออกเป็นรูปเสียงผา เรียกलयนี้ว่า “มกรคายเสียงผา”⁴⁸ ยุคนี้รับรูปแบบศิลปะอินเดียมาใช้โดยที่ยังไม่มีลักษณะพื้นเมืองมากนักและเป็นยุคแรกที่มีการสร้างศิวลึงค์ประจำอาณาจักร (ภัทเรศวร) ภายในกาลานแห่งนี้จึงน่าจะเป็นที่ประดิษฐานศิวลึงค์ดังกล่าว บริเวณฐานพบการแกะสลักภาพในพิธีกรรมฮินดู อาทิ การสวดมนต์ การปรุรงยา การรำยรำ

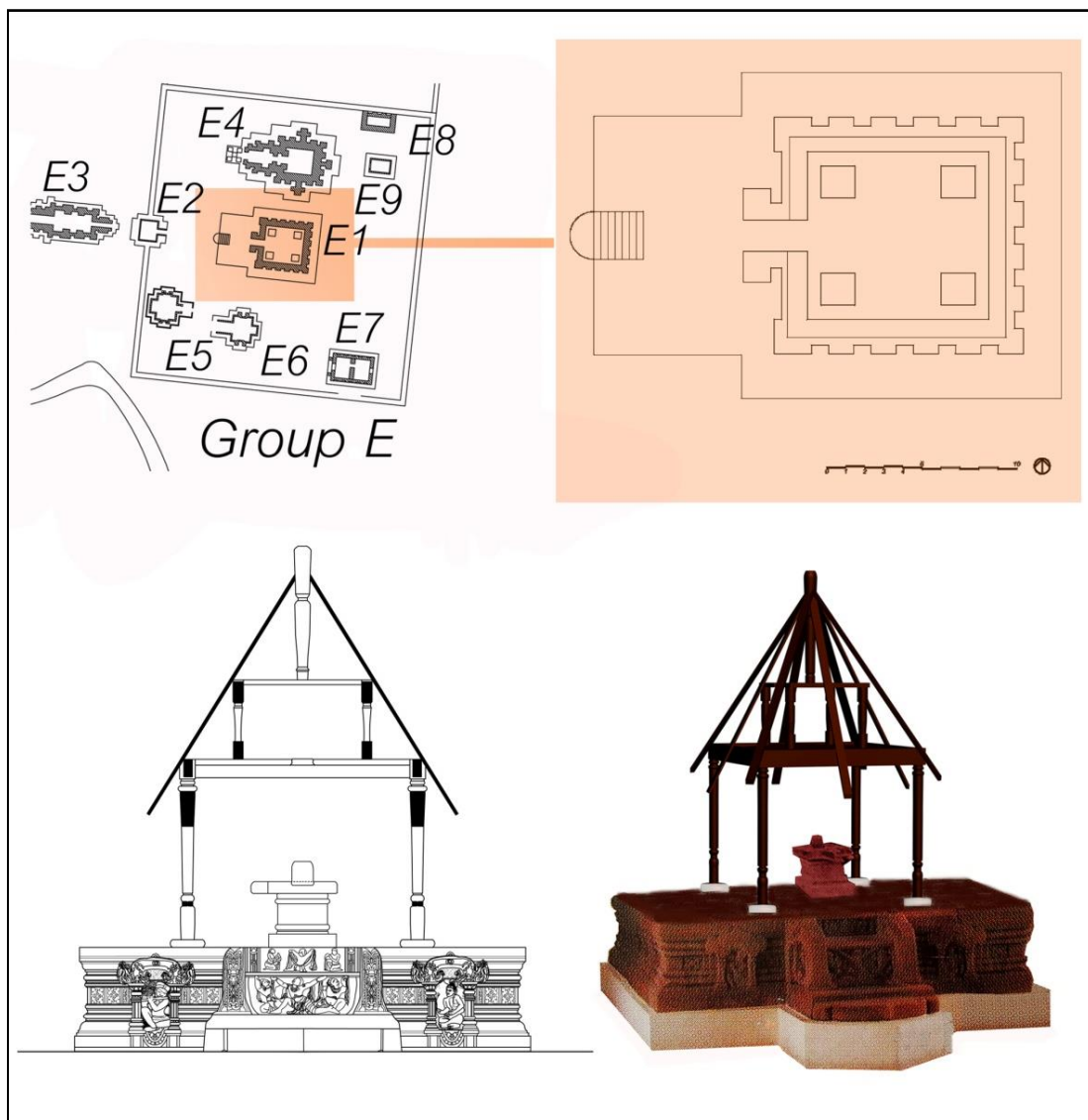
⁴⁵ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2553), 194-195.

⁴⁶ Trần Kỳ Phương, "The Architecture of the Temple-Towers of Ancient Champa (Central Vietnam)," in *Champa and the Archaeology of Mỹ Sơn (Vietnam)*, Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patrizia Zolese, ed, (Singapore: NUS Press, 2009), 179-180.

⁴⁷ เชษฐ ติงส์ญูชลี, ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, 2558), 326.

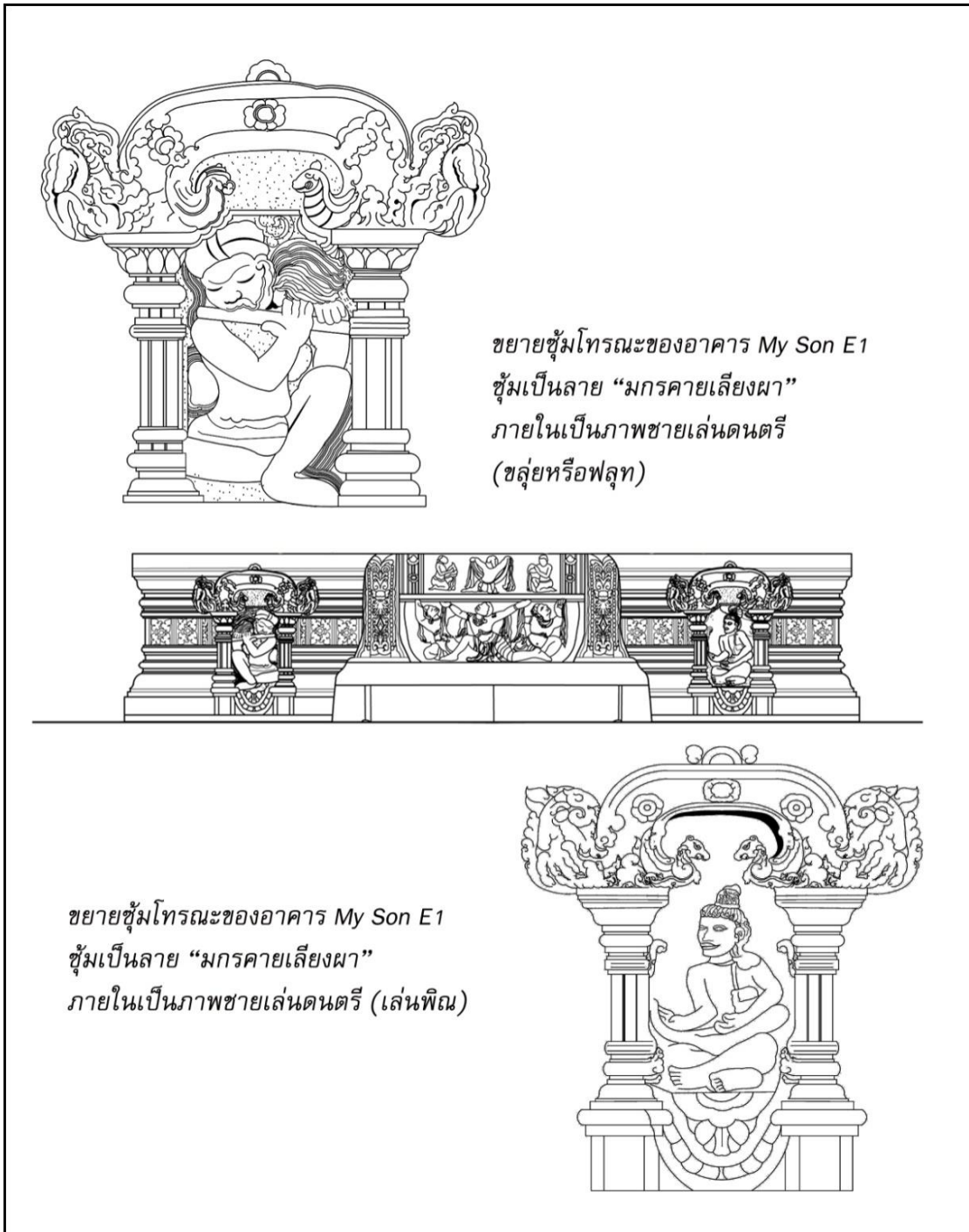
⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, 327.

นักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า ลักษณะการจัดองค์ประกอบและการประดับลวดลายของศิลปะมอญ-ทวารวดี⁴⁹ เอ็น E1 (My Son E1) นี้ มีความใกล้เคียงกันมากกับศิลปะมอญ-ทวารวดี

ภาพที่ 21 ผังพื้น รูปด้านและทัศนียภาพ (ภาพ 3 มิติ) ของอาคารมอญ เอ็น E1 (My Son E1) ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นรูปด้านของอาคารมอญ เอ็น E1 (My Son E1) จาก โชติมา จตุรวงศ์, “ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในอาณาจักรจามปา” (เอกสารประกอบคำสอนรายวิชา 262 542 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 1 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 4.

⁴⁹ นันทพร บันลือสินธุ์, ผู้แปล, การสำรวจแหล่งโบราณสถานในอาณาจักรจามปา (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), 49.

ภาพที่ 22 ชும்โทरणะของฐานอาคารมิเชิน E1 (My Son E1)

ประติมากรรมที่พบในสมัยนี้มีเพียง พระคณศ 2 องค์ เป็นองค์ประทับยืน 1 องค์ และประทับนั่งอีก 1 องค์ ทั้ง 2 องค์อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์มาก องค์ประทับยืนนี้ มีความสง่างามและเป็นพระคณศประทับยืนองค์เดียวที่พบในอาณาจักรจามปา มีความสูง 95 เซนติเมตร วัสดุเป็นหินทราย

ลักษณะมี 4 กร มีวงเอี่ยมไปหีบขนมที่อยู่ทางด้านซ้าย ขนมนี้สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์และความ
โชคดี⁵⁰ ลักษณะการนุ่งผ้า มีการทาบชายพกพับขึ้นไปคล้ายที่พบในศิลปะเขมร ชายผ้าปล่อยตกลงมา
เป็นธรรมชาติ (ภาพที่ 23 และลายเส้นที่ 10) ส่วนพระคเณศองค์ประทับนั่ง มีความสูง 62 เซนติเมตร
ลักษณะมี 2 กร นั่งในท่า “วีชราสนะ (vajrasana)” มีวงเอี่ยมไปหีบขนมที่อยู่ทางด้านซ้ายลักษณะ
เช่นเดียวกับที่พบในองค์ประทับยืน (ภาพที่ 24 และลายเส้นที่ 11)

ภาพที่ 23 พระคเณศองค์ประทับยืน

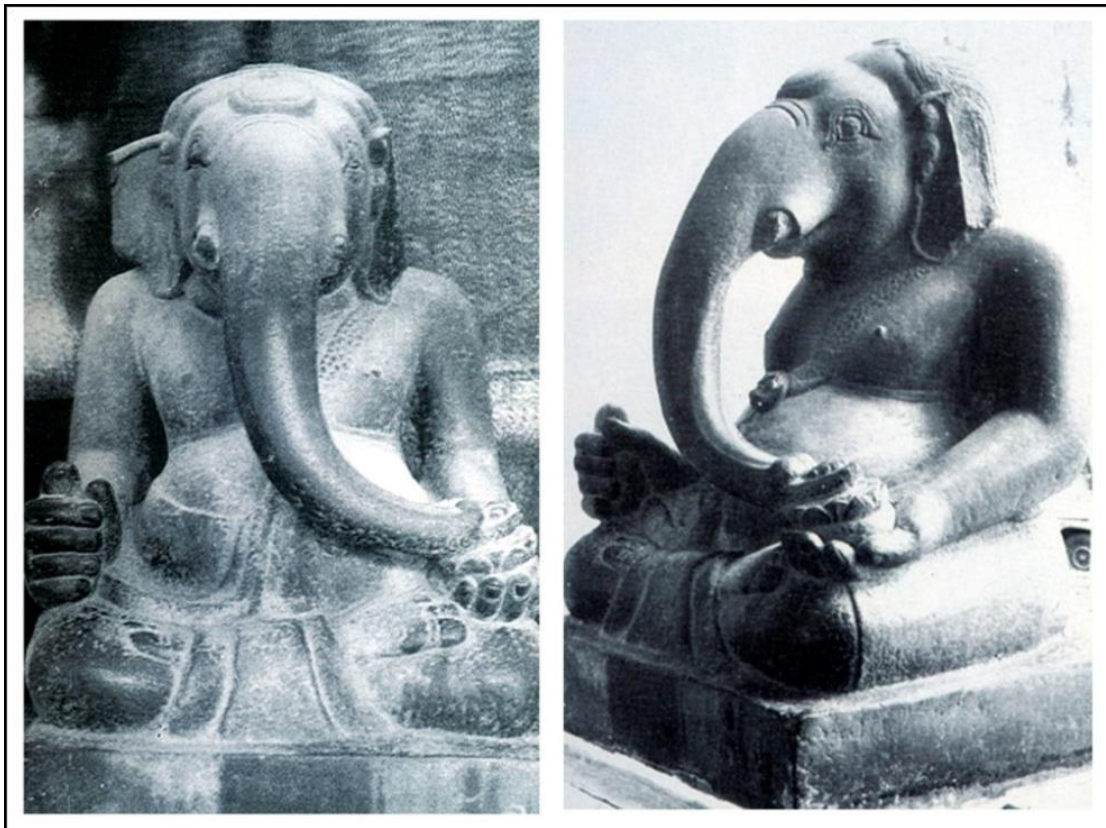
ที่มา: ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, พระคเณศจากเมืองมิเชิน, เข้าถึงเมื่อ
27 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

⁵⁰ เชษฐ ติงส์ญชลี, ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (นนทบุรี:
มิวเซียมเพรส, 2558), 338.

ลายเส้นที่ 11 พระคณศองค์ประทับยืน

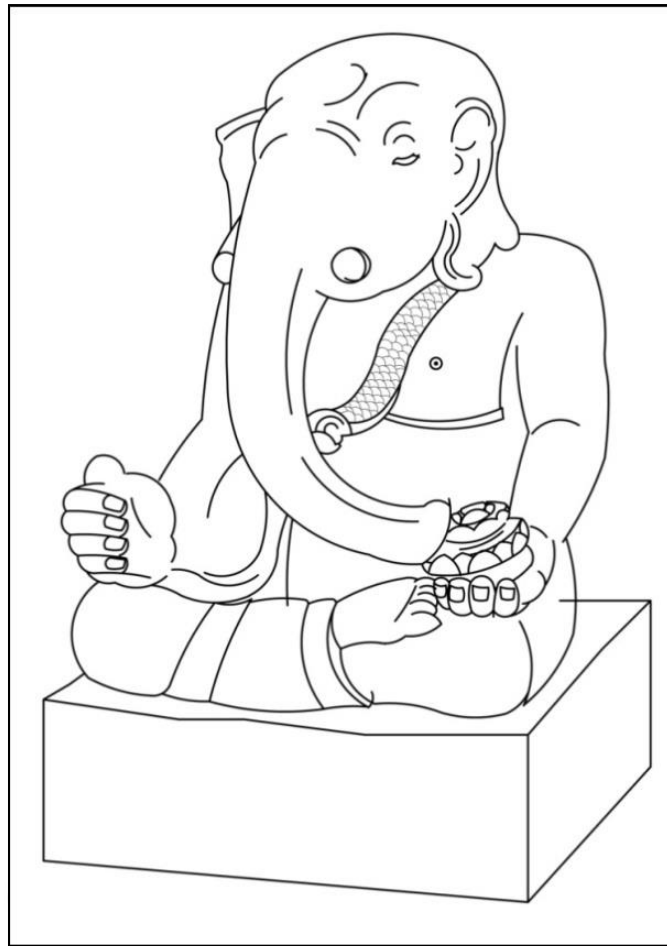
ที่มา: วาดลายเส้นจาก ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทราวดี ดิศกุล, พระคณศจากเมืองมิเชิน, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

ภาพที่ 24 พระคเณศองค์ประทับนั่ง

ที่มา: ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, พระคเณศมิเชิน, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2557, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

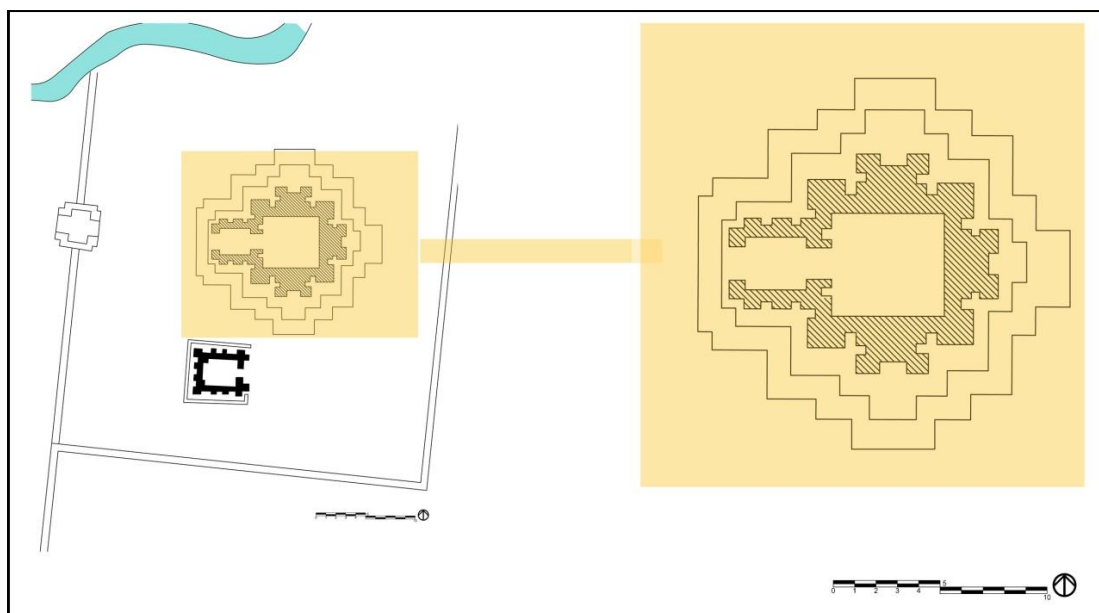

ลายเส้นที่ 12 พระคณศองค์ประทับนั่ง
ที่มา: วาดลายเส้นจาก ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, พระคณศมิเชิน,
เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

2. ศิลปะฮัวลาย (Hoa Lai) (พุทธศตวรรษที่ 13-14) เช่น โบราณสถานฮัวลาย (Hoa Lai) โปตาม (Po Dam) F1 C7 A13 ศิลปะฮัวลายอยู่ทางตอนใต้ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองปามทุงรังคะ ศิลปะในยุคนี้เริ่มที่จะมีความเป็นตัวของตัวเอง มีความเป็นพื้นเมืองมากขึ้น ผสมผสานการรับวัฒนธรรมฮินดูซึ่งแทรกซึมผ่านมาจากเขมรและชวา⁵¹

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม ผนังมีลักษณะย่อมุมสอดคล้องกับส่วนเรือนธาตุ จากผนังที่นำมาแสดงเป็นอาคาร F1 อยู่ในกลุ่มโบราณสถานมิเชิน (My Son) แต่สร้างขึ้นในสมัยฮัวลาย (Hoa Lai) ตัวอาคารหันหน้าไปทางทิศตะวันตก มีทางเข้าทางเดียว อีก 3 ด้านทึบตัน (ภาพที่ 25)

⁵¹ นันทพร บันลือสินธุ์, ผู้แปล, การสำรวจแหล่งโบราณสถานในอาณาจักรจามปา (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), 49.

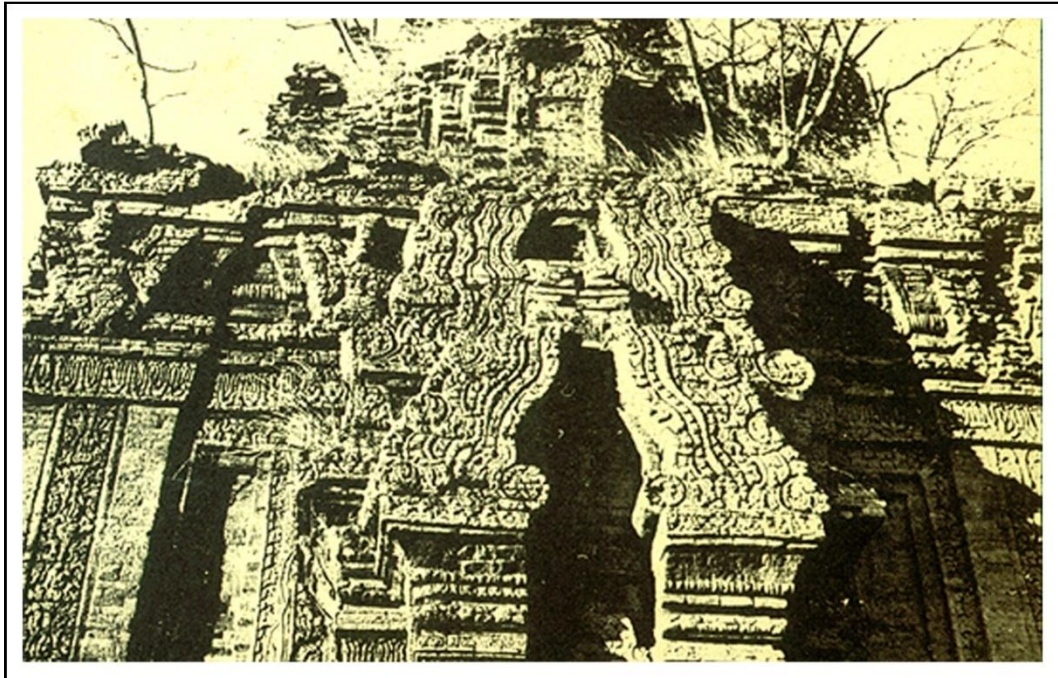

ภาพที่ 25 ขยายผังอาคาร “กะลาน” ของอาคาร F1 ซึ่งสร้างขึ้นสมัยฮัวลัย (Hoa Lai) ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Emmanuel Guillon, *Cham Art: Treasures from the Danang Museum, Vietnam* (Bangkok: River Books, 2001), 43.

ส่วนโบราณสถานเดิมของปราสาทฮัวลัย พบว่ากาลานประกอบด้วยอาคาร 3 หลังหันหน้าไปทางทิศตะวันออก แต่เป็นที่น่าเสียดายว่ากาลานหลังกลางถูกทำลายช่วงสงครามเวียดนาม จึงทำให้ไม่สามารถระบุได้ว่าผังพื้นของกาลานหลังกลางจะมีลักษณะเช่นไร เหลือเพียงกาลานทางทิศเหนือและทิศใต้ ซึ่งลักษณะผังพื้นคล้ายกับอาคาร F1 จึงสันนิษฐานในเบื้องต้นได้ว่า กาลานหลังกลางก็น่าจะมีผังพื้นที่ลักษณะใกล้เคียงกัน สำหรับกาลานทางทิศเหนือและใต้ มีการทำชั้นหลังคาซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป 3 ชั้น แต่ละชั้นหลังคามีการจำลองอาคารส่วนเรือนธาตุ ประดับอยู่ตรงกลางของแต่ละชั้น ศิลปะในยุคฮัวลัย (Hoa Lai) นี้พบวียังไม่มีการประดับซุ้มหรืออาคารจำลองที่มุมทั้ง 4 ทิศของชั้นหลังคา กาลานทิศเหนือ ปรากฏรูปครุฑ จึงสันนิษฐานได้ว่า น่าจะสร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้พระวิษณุ⁵² ลักษณะสำคัญคือ มีเสาประดับผนัง 4 ต้น ตรงกลางเสาประดับผนังทำเป็นลายปูนปั้นประกอบอยู่กลางเสา ซุ้มประตูของปราสาทฮัวลัย (Hoa Lai) มีการยึดสัดส่วนของซุ้มให้สูงขึ้น คล้าย

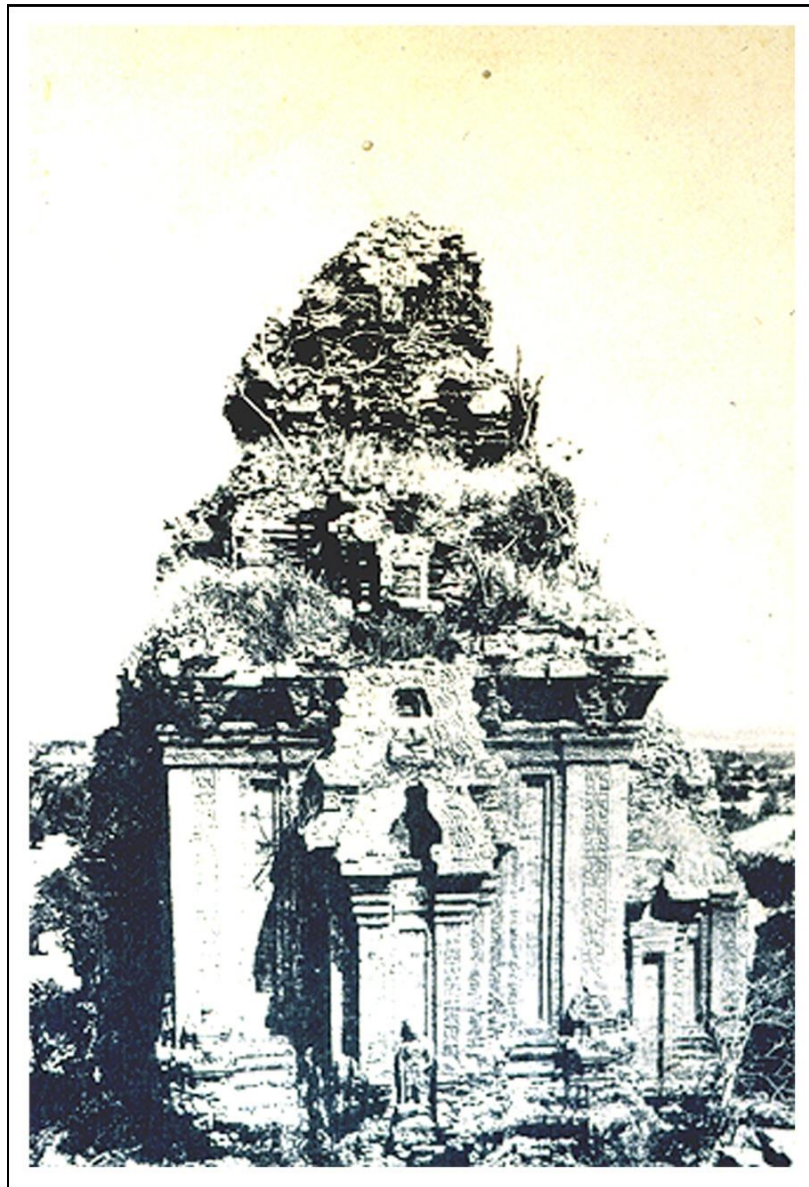
⁵²โชติมา จตุรวงศ์, “ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในอาณาจักรจามปา” (เอกสารประกอบคำสอนรายวิชา 262 542 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 1 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 5.

รูปปั้นฝรั่งเศสว่าลง กรอบซุ้มประดับลวดลายที่เรียกว่า กนกขนมจีน ด้านล่างซุ้มเป็นลายใบไม้มันนอก และใบไม้มันเข้า⁵³ (ภาพที่ 26-27 และลายเส้นที่ 12-13)

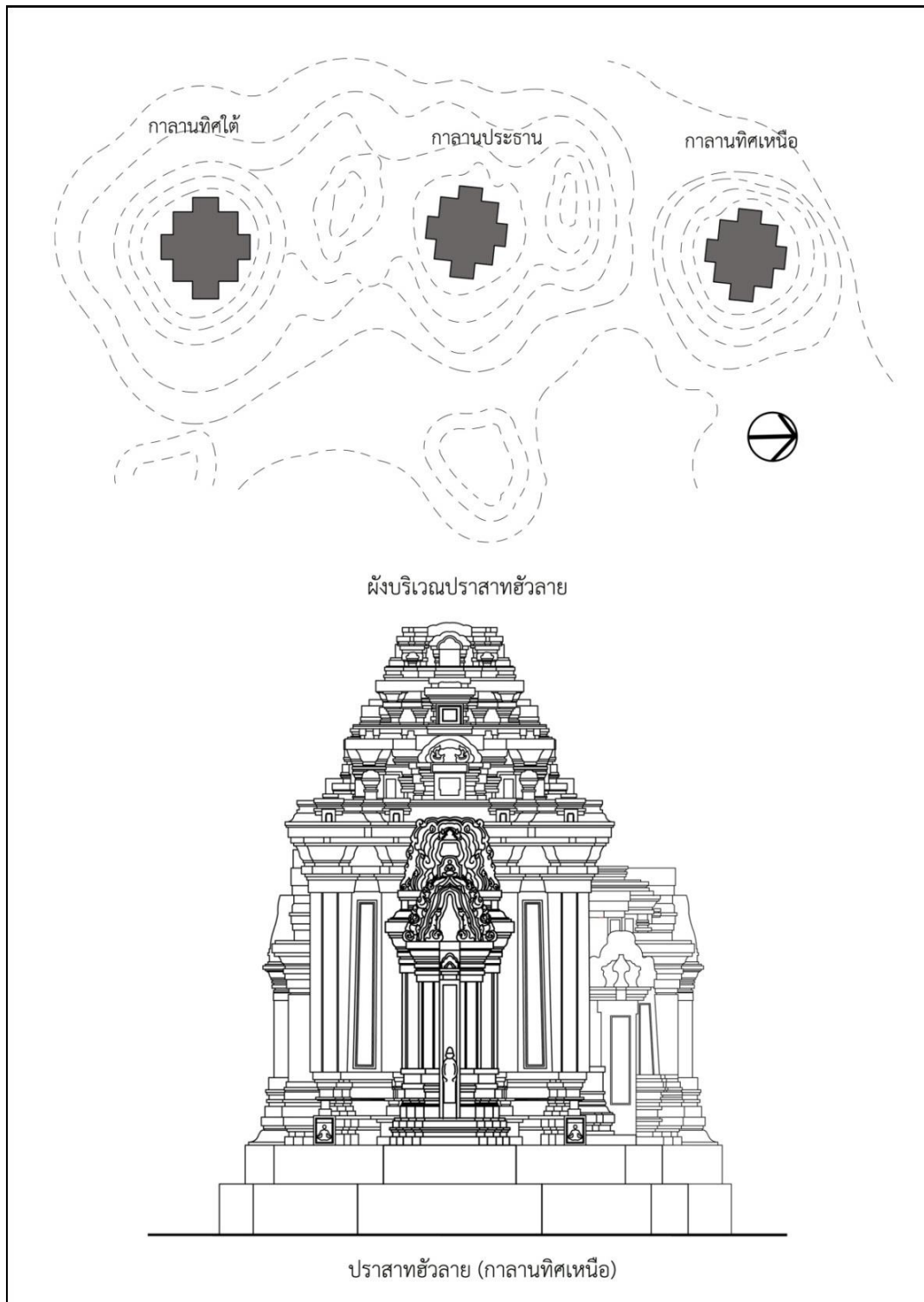

ภาพที่ 26 ภาพถ่ายเก่า แสดงซุ้มประตูของปราสาทฮัวลัย (Hoa Lai)
ที่มา: ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ซุ้มปราสาทฮัวลัย, เข้าถึงเมื่อ 27
พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

⁵³ เซษุ้ ดิงส์ลูชลี, ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, 2558), 329.

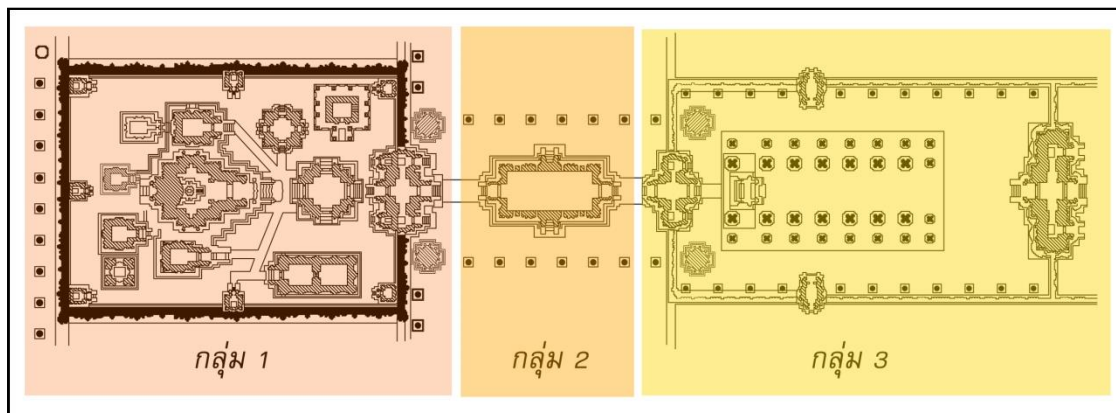

ภาพที่ 27 ภาพถ่ายเก่าปราสาทฮัวลาย (Hoa Lai) หลังที่อยู่ทางทิศเหนือ
ที่มา: ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ปราสาทฮัวลาย, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

ลายเส้นที่ 13 แสดงผังบริเวณปราสาทฮัวลัย (Hoa Lai) และกาลานที่อยู่ทางทิศเหนือ
 ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก ฐานข้อมูลภาพ, ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรัตติศ ดิศกุล,
ปราสาทฮัวลัย, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

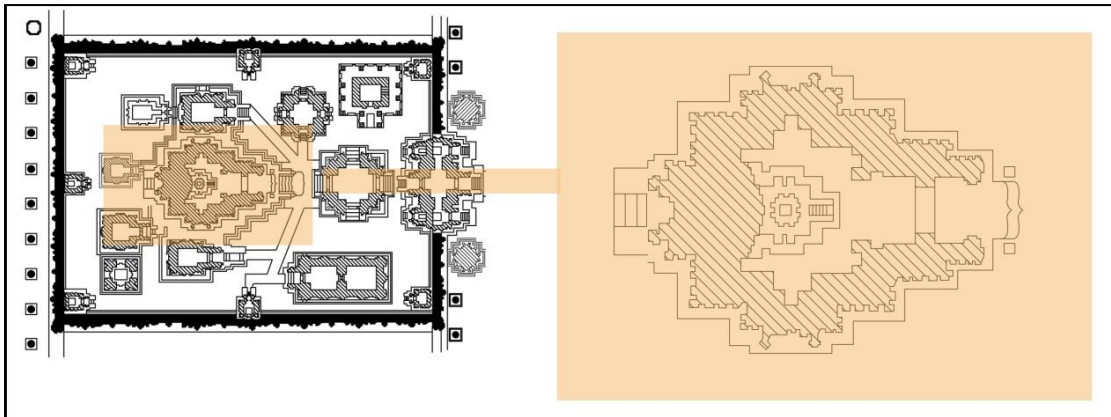
3. ศิลปะดงเตือง (Dong Duong) (พุทธศตวรรษที่ 14-15) เช่น โบราณสถานดงเตือง (Dong Duong) มิเชิน A10 B4 ในยุคนี้มีการนับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายาน ประติมากรรมที่พบส่วนใหญ่จึงเป็นพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร สถาปัตยกรรมมี 3 กลุ่ม ดังนี้ (ภาพที่ 28)

ภาพที่ 28 กลุ่มอาคารของศาสนสถานที่ตั้งดงเตือง (Dong Duong)
ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Emmanuel Guillon, *Cham Art: Treasures from the Danang Museum, Vietnam* (Bangkok: River Books, 2001), 38-39.

กลุ่มที่ 1 อาคารสำคัญคือ “กาลาน” (ภาพที่ 29) หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ภายในประดิษฐานพระลักษมีนทรโลกेश্বর (Laksmindra Lokeshvara) ด้านเหนือและใต้ของกาลานประธานมีกาลานที่เป็นองค์ประกอบในผังด้วย สันนิษฐานว่ากาลานทั้งสองนี้อาจเป็นที่ประดิษฐานพระนางตารา และพระโพธิสัตว์วัชรปาณี ด้านหน้ากาลานประธานมีประตูทางเข้า 4 ทิศ อาจเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพพระไวโรจนพุทธเจ้า⁵⁴ มีโคปุระทางเข้าอยู่ทางทิศตะวันออก

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ 29 ขยายผังอาคาร “กะลาน” ของกลุ่มอาคารที่ 1
ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงสายเส้นจาก Emmanuel Guillon, *Cham Art: Treasures from the Danang Museum, Vietnam* (Bangkok: River Books, 2001), 38-39.

กลุ่มที่ 2 มีอาคารมณฑปหรือมณฑป ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีทางเข้า 4 ทิศ
นอกจากนี้ยังมีโคปุระและเจดีย์

กลุ่มที่ 3 อยู่ทางทิศตะวันออกของกลุ่มที่ 1 และ 2 มีอาคารที่เป็นวิหารโถง ผังเป็นรูป
สี่เหลี่ยมผืนผ้า มีกำแพงล้อมรอบ มีโคปุระทางเข้าอยู่ทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าอาคารในกลุ่มนี้
ใช้เป็นที่พักของพิธีของสงฆ์⁵⁵

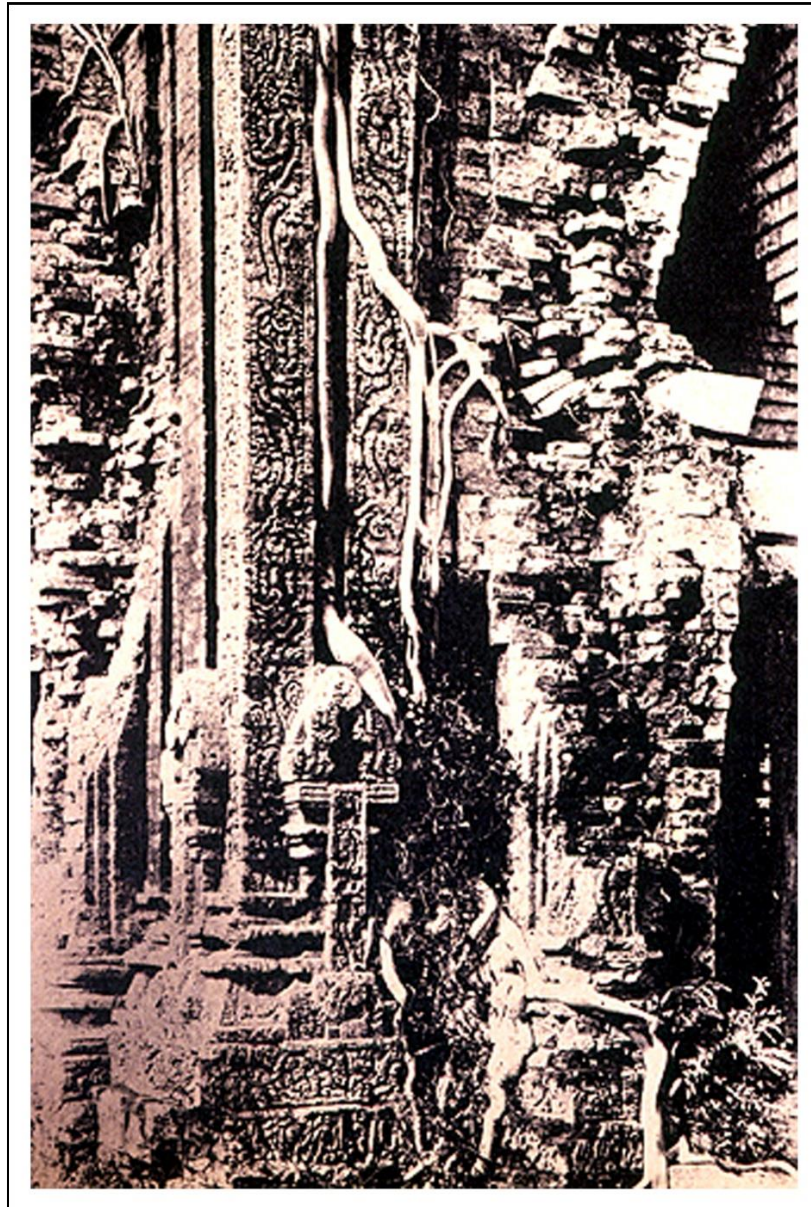
รูปแบบทางสถาปัตยกรรมนั้น เรือนธาตุอาคารพบการทำเสาประดับผนังที่ยังมี 4 ต้น
เท่าเดิม แต่เปลี่ยนจากการสลักลายตรงกลางเสาแบบที่พบในศิลปะฮัวลัย (Hoa Lai) ไปเป็นการสลัก
ที่ขอบด้านข้างของเสาแทน ส่วนตรงกลางเสาเป็นร่องที่มีความแคบและลึกโดยที่ร่องนี้ไม่ได้ยาวขึ้นไป
จรดส่วนยอดของเสา ที่ฐานส่วนเรือนธาตุมีการประดับเรือนธาตุจำลอง (ภาพที่ 30-31)

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, 6.

ภาพที่ 30 ภาพถ่ายเก่าปราสาทดงเดื่อง (Dong Duong) (ถ่ายขึ้นก่อน พ.ศ. 2485)

ที่มา: Emmanuel Guillon, *Cham Art: Treasures from the Danang Museum, Vietnam* (Bangkok: River Books, 2001), 36.

ภาพที่ 31 ภาพถ่ายเก่าปราสาทดงเตือง (Dong Duong) แสดงองค์ประกอบของเสาและเรือนธาตุ
 จำลองที่ระดับบริเวณส่วนฐานอาคาร
 ที่มา: ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ปราสาทดงเตือง, เข้าถึงเมื่อ
 27 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

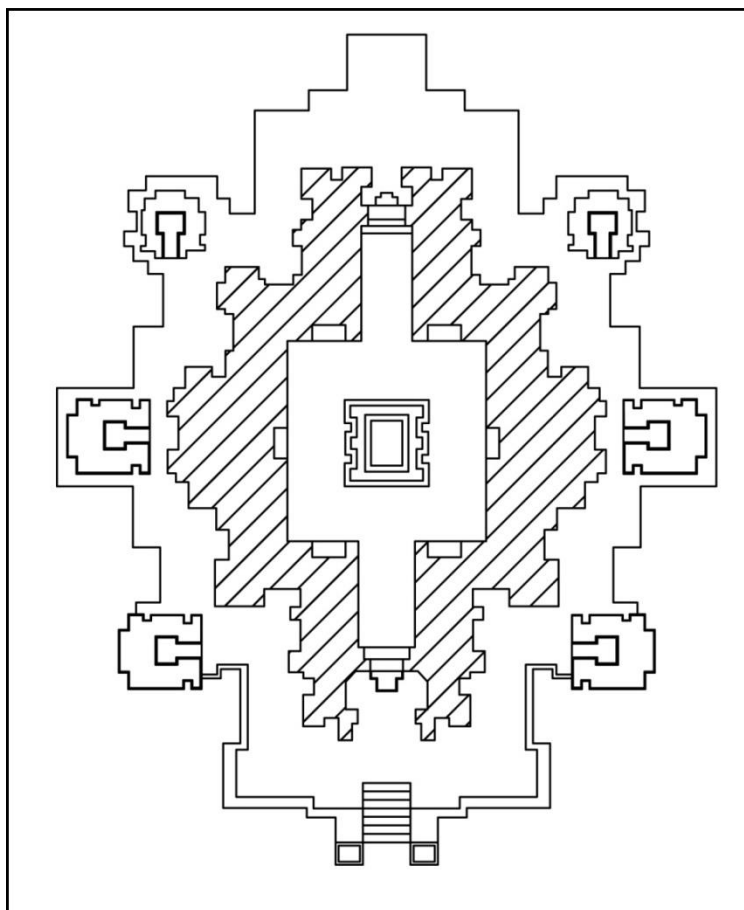
ประติมากรรมที่สำคัญในยุคนี้คือ พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท ซึ่งพระเศียร หักหายไป พบว่ามีรูปแบบศิลปะจีนเข้ามาผสมผสานด้วย เห็นได้จากลักษณะจีวรที่คลุมอยู่ที่พระอังสา ขวา (ไหล่ขวา)⁵⁶ ส่วนพระหัตถ์ 2 ข้าง วางไว้บนพระชานุ (เข่า) (ภาพที่ 32)

ภาพที่ 32 ภาพถ่ายเก่า แสดงพระพุทธรูปที่พบในปราสาทดงเตือง (Dong Duong) ที่มา: ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทธรดีศ ดิศกุล, พระพุทธรูปในวิหารที่ดงเตือง, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

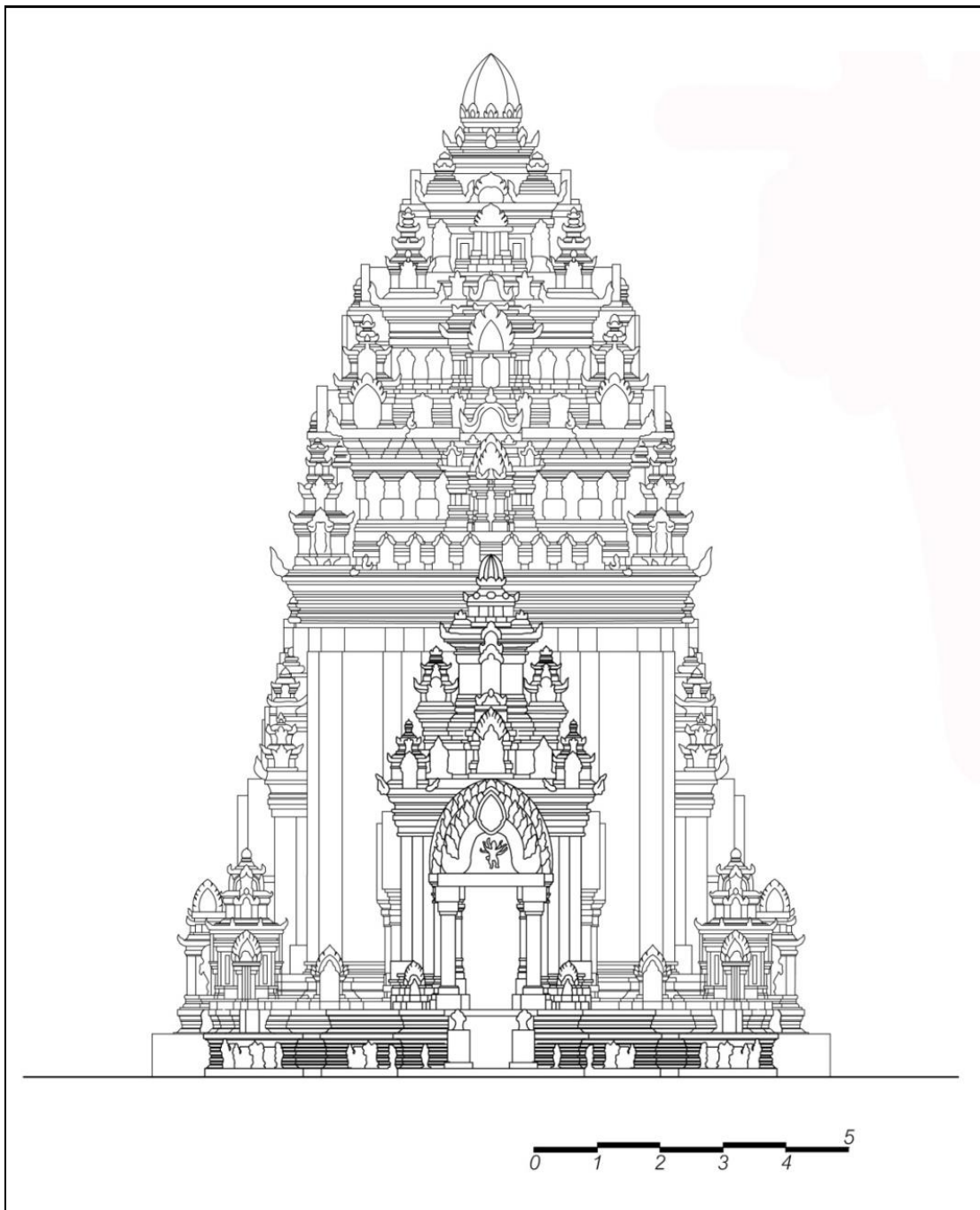
4. ศิลปะมิเชิน A1 (My Son A1) (พุทธศตวรรษที่ 15-16) เช่น โบราณสถานมิเชิน A1 B2 B3 B5 B6 B8 C1 C2 C3 C4 C5 C6 D1 D2 D4 ขวง มิ (Khuong My) และปราสาทหลังทิศ ตะวันตกเฉียงเหนือของปราสาทโปนคร ที่เมืองญาตริง รูปแบบศิลปะในยุคนี้ สืบทอดมาจากศิลปะ สมัยดงเตือง (Dong Duong) ได้กล่าวไปแล้วว่าปราสาทมิเชิน A1 (My Son A1) ถือว่ามีความงดงามมากที่สุด แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าอาคารแห่งนี้ได้รับผลกระทบอย่างหนักในช่วงสงคราม ปัจจุบันจึงต้องอาศัยการจดบันทึกและภาพถ่ายลายเส้นที่เขียนขึ้นโดยปาร์มองติเยร์ (ลายเส้นที่ 14-15 และภาพที่ 34)

⁵⁶ เซซุ้ ดิงส์ลูชลี, ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, 2558), 339.

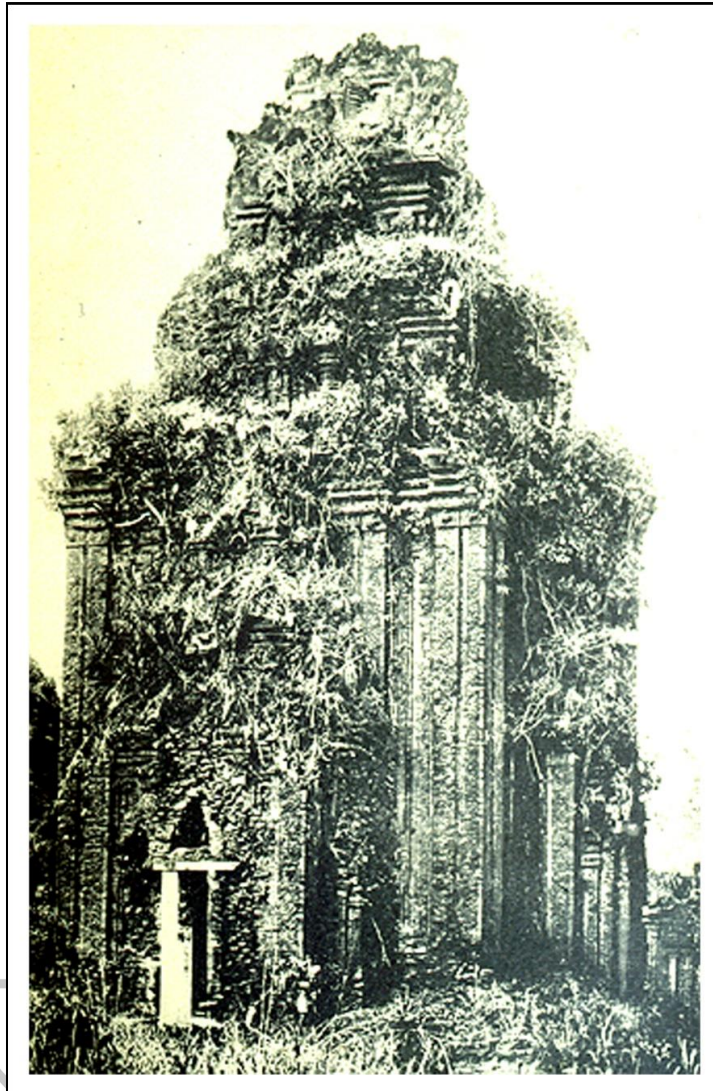
ลายเส้นที่ 14 ผนังปราสาทมิเชิน A1

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ปราสาทมิเชิน, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

ลายเส้นที่ 15 รูปด้านปราสาทมิเชิน A1 (My Son A1)

ที่มา: วาดลายเส้นจาก Chihara, Daigoro, *Hindu-Buddhist Architecture in Southeast Asia* (Leiden: E.J.Brill, 1996), 190.

ภาพที่ 33 ภาพถ่ายเก่าปราสาทมิเชิน A1 (My Son A1)

ที่มา: ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ปราสาทมิเชิน, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

ปาร์มองติเยร์ได้บันทึกถึงปราสาทมิเชิน A1 ไว้ว่า มีความสูง 24 เมตร กว้างด้านละ 10 เมตร หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีทางเข้าทั้งด้านทิศตะวันออกและตะวันตก มีลักษณะเด่นคือ การทำเสาประดับผนัง 5 ต้น โดยเขาร่องตรงกลางเสาให้ทะลุยาวขึ้นไปจรดบัวหัวเสา ผนังด้านทิศเหนือและใต้ ทำประตูหลอก สลักรูปบุคคล ส่วนหลังคาทำเป็น 3 ชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป แต่ละชั้นหลังคา มีลักษณะคล้ายเจดีย์จำลองประดับอยู่ทั้ง 4 มุม ยอดบนสุดมี “กลดระ” รูปทรงกลีบบัว ทำด้วย

หินทราย⁵⁷ ถัดจากปราสาทประธานเป็นปราสาทบริวาร ตั้งอยู่รายรอบ มีจำนวน 6 หลัง สร้างขึ้นเพื่อบูชาเทพประจำทิศ ดังนี้

ปราสาทหมายเลข A2 บูชาพระพรหมหรือพระผู้สร้าง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้

ปราสาทหมายเลข A3 บูชาพระยมหรือเทพแห่งความตาย ตั้งอยู่ทางทิศใต้

ปราสาทหมายเลข A4 บูชาพระอัคนีหรือเทพแห่งไฟ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้

ปราสาทหมายเลข A5 บูชาพระอิศานะหรือพระศิวะ เป็นเทพผู้ทรงกำลัง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

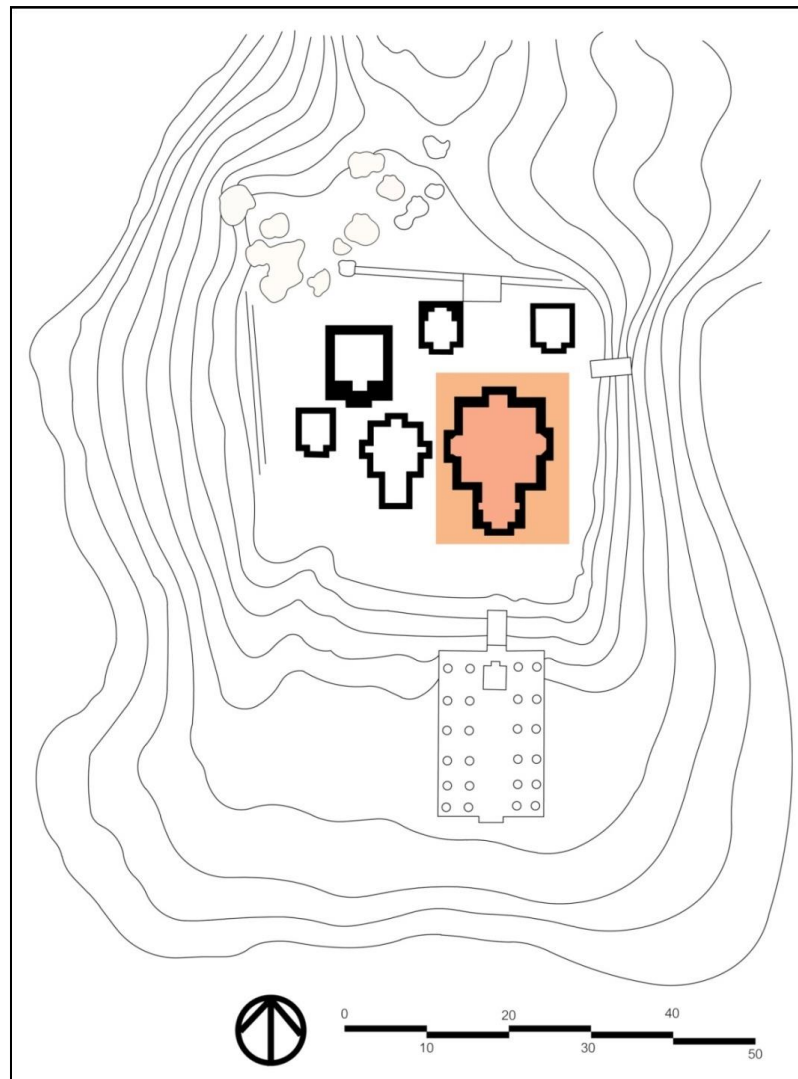
ปราสาทหมายเลข A6 บูชาท้าวภูเวร เทพแห่งทรัพย์และโชคลาภ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ

ปราสาทหมายเลข A7 บูชาพระวายุ เทพแห่งลม ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

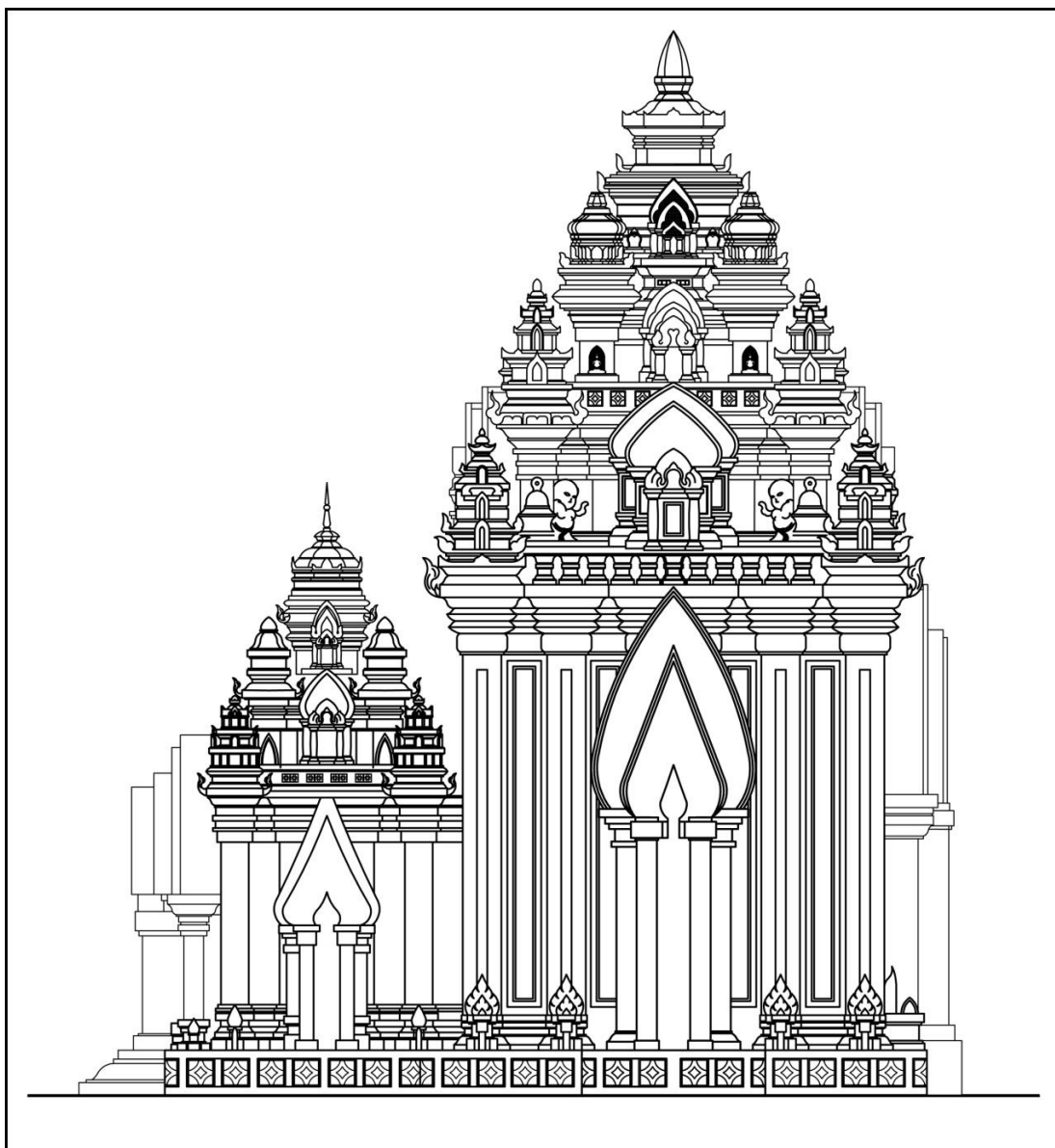
นอกจากนี้ยังมีอาคารอื่นๆด้วย เริ่มจาก ปราสาทหมายเลข A8 ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียง เป็นทางเข้าปราสาท A1 ประตูปราสาทหมายเลข A8 เชื่อมกับปราสาทหมายเลข A9 ซึ่งเป็นอาคารมณฑป ถัดจากปราสาทหมายเลข A1 ทางด้านเหนือ เป็นที่ตั้งของปราสาทหมายเลข A10 ส่วนปราสาทหมายเลข A11 A12 และ A13 เป็นอาคารประกอบที่ใช้เก็บเครื่องประกอบพิธีกรรมต่างๆ ส่วนประติมากรรมในยุคนี้จัดว่าอยู่ในยุคทองเช่นเดียวกับสถาปัตยกรรม คือมีความงดงาม อ่อนช้อยกว่าในยุคก่อนๆ

5. ศิลปะบิงห์ดิงห์ (Binh Dinh) หรือถापาม (Thap Mam) (พุทธศตวรรษที่ 18-19) เช่น โบราณสถาน Hung Thanh Canh Tien, Thoc Loc, The Southern Tower of Po Nagar, Bang An, มิเชิน G H ศิลปะในยุคนี้ได้รับอิทธิพลแบบขอม เสาประดับผนังจะทำแบบเรียบๆ ไม่มีลวดลายและไม่มีร่องกลางเสา

⁵⁷ นันทพร บันลือสินธุ์, ผู้แปล, การสำรวจแหล่งโบราณสถานในอาณาจักรจามปา (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), 23.

ลายเส้นที่ 16 แสดงผังพื้นปราสาทโพนาการ์ (Po Nagar)
 ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Chihara, Daigoro, *Hindu-Buddhist Architecture in Southeast Asia* (Leiden: E.J.Brill, 1996), 223.

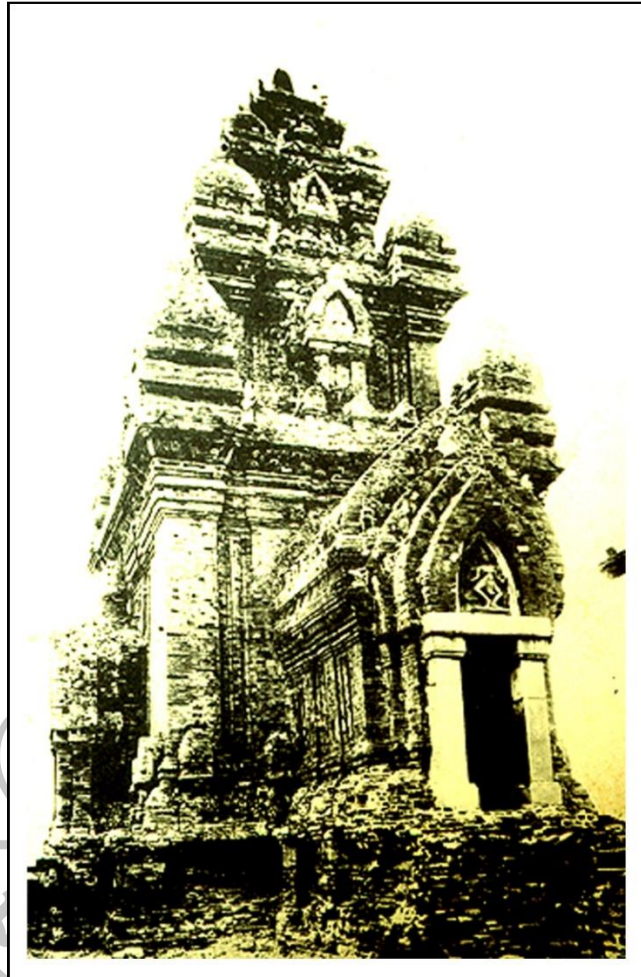

ลายเส้นที่ 17 แสดงรูปด้านปราสาทโปนาการ์ (Po Nagar)

ที่มา: วาดและปรับปรุงลายเส้นจาก R.C. Majumdar, *Champa: History & Culture of an Indian Colonial Kingdom in the Far East 2nd.-16th Century A.D.* (Delhi: Gian Publishing House, 1985), no.pag.

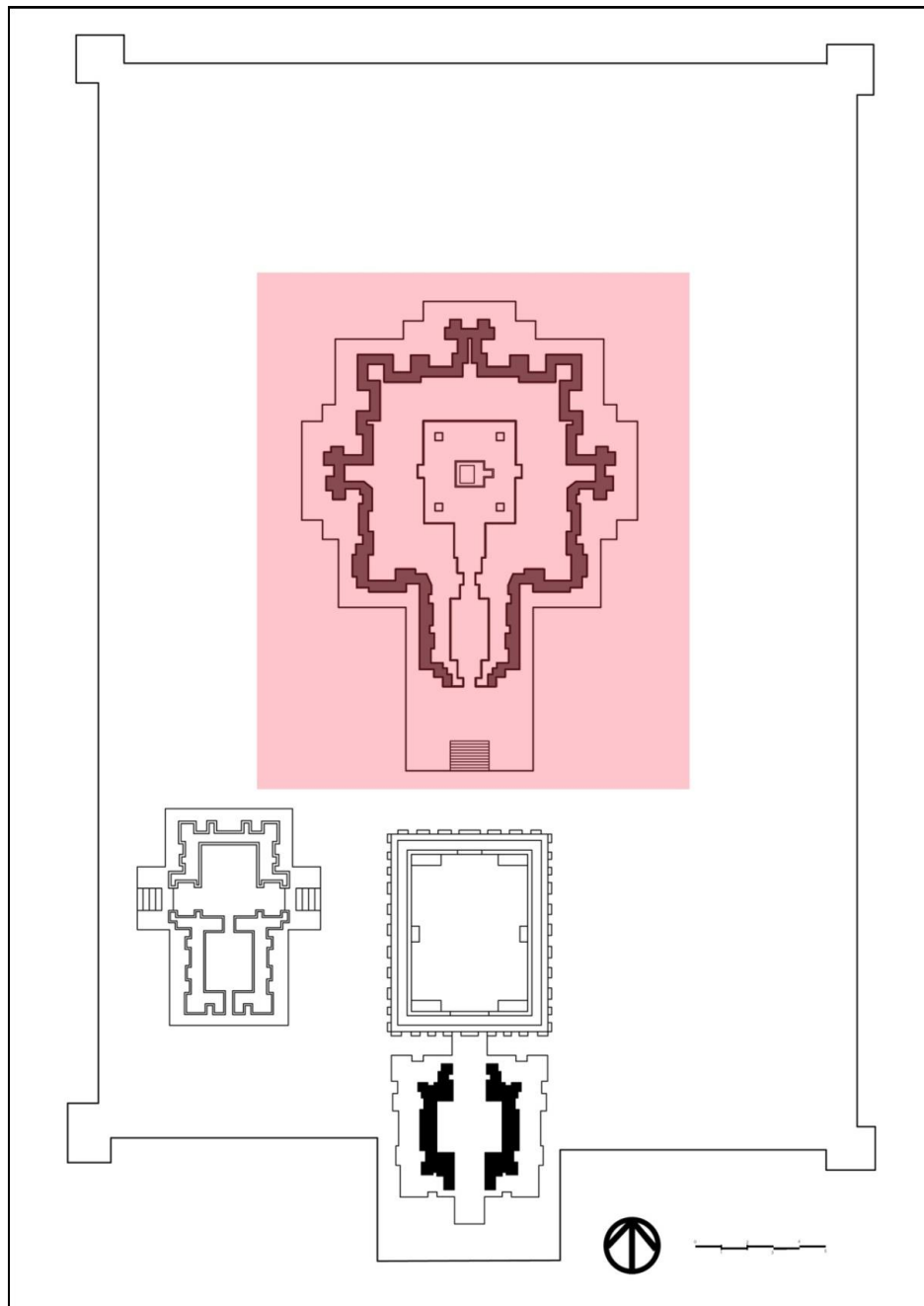
6. ศิลปะโปกลวงการาย (Po Klaung Garai) หรือศิลปะจามสมัยหลัง (พุทธศตวรรษที่ 20-22) เช่น โบราณสถานโปกลวงการาย (Po Klaung Garai) ยางมัม (Yang Mum) โปโรเม (Po Rome) เป็นศิลปะที่สืบทอดมาจากสมัยบิงห์ดิงห์ (Binh Dinh) เนื่องจากลักษณะเสาประดับผนังไม่มีร่องกลางเสา รวมทั้งไม่มีลวดลายประดับด้วย อาคารบางหลังมีเสาประดับผนัง 5 ต้น แต่บางหลังมีเพียง

2 ต้น ลักษณะที่โดดเด่น คือ ชั้นหลังคาทุกชั้น มีการทำอาคารจำลองประดับที่มุม ฝีมือเชิงช่างในยุคนี้ค่อนข้างถดถอย แสดงถึงยุคเสื่อมทางศิลปะ (ภาพที่ 34 และลายเส้นที่ 18-19)

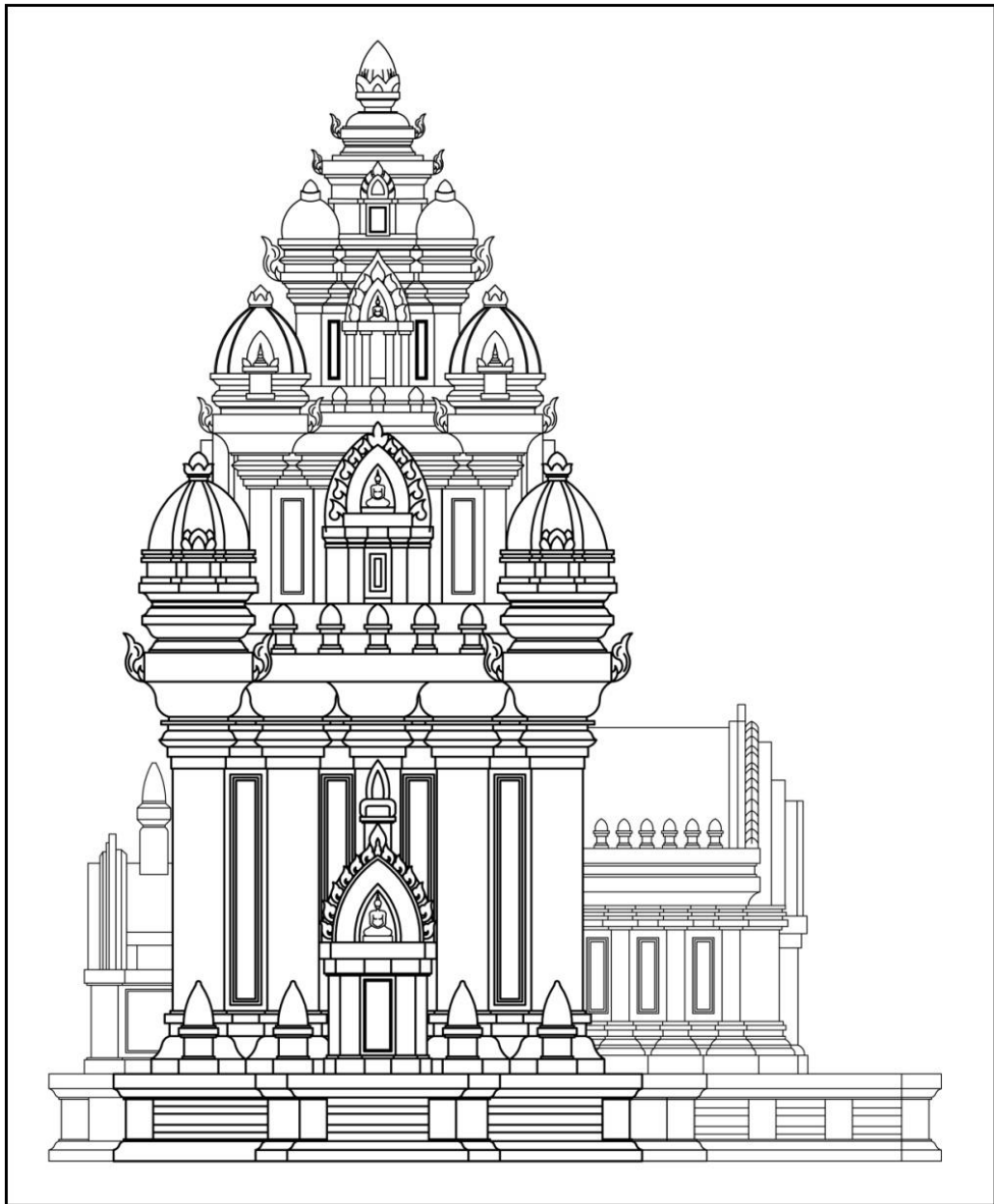
ภาพที่ 34 ภาพถ่ายเก่าปราสาทโพกลวงการาย (Po Klaung Garai)

ที่มา: ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ปราสาทโพกลวงการาย, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

ลายเส้นที่ 18 แสดงผังพื้นปราสาทโพลวงการาย (Po Klaung Garai)

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Chihara, Daigoro, **Hindu-Buddhist Architecture in Southeast Asia** (Leiden: E.J.Brill, 1996), 224.

ลายเส้นที่ 19 แสดงรูปด้านปราสาทโพกลองการาย (Po Klaung Garai)

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก R.C. Majumdar, *Champa: History & Culture of an Indian Colonial Kingdom in the Far East 2nd.-16th Century A.D.* (Delhi: Gian Publishing House, 1985), no.pag.

จากข้อความที่ปรากฏในจารึก ทำให้ทราบว่าศาสนสถานในอาณาจักรจามปาจะถูกปรับเปลี่ยนและสร้างใหม่อยู่เสมอ โดยเฉพาะเมื่อมีการสถาปนาราชวงศ์ใหม่หรือมีการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์พระองค์ใหม่ ทั้งนี้จะมีการสร้างหรือปรับเปลี่ยนอาคารเพื่ออุทิศให้กับบรรพบุรุษ เทพเจ้าองค์สำคัญ รวมทั้งเป็นศาสนสถานประจำรัชสมัยของพระองค์ด้วย การปรับเปลี่ยนจะกระทำในส่วน

ภายนอกอาคาร อาทิ การประดับตกแต่งหรือเปลี่ยนองค์ประกอบบางส่วน นอกจากนี้ยังมีการใช้โครงสร้างเดิมของอาคารหลังก่อนมาปรับใช้กับอาคารหลังใหม่ที่ซ่อมหรือสร้างขึ้นด้วย

วัสดุและการก่อสร้าง

ปราสาทจามใช้อิฐเป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง ลักษณะการก่ออิฐจะก่อแบบสันเหลี่ยม คือ ก่อให้อิฐค่อยๆ เหลื่อมซ้อนกันทีละน้อย⁵⁸ มีการใช้หินทรายในส่วนที่ต้องรับน้ำหนักมาก อาทิ กรอบประตู ทับหลัง ฐานปราสาทและใช้เป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เช่น เรือนธาตุ กำแพง ปราสาทจามจะมีความหนามาก ประมาณ 80-160 เซนติเมตร อิฐที่ใช้มีหลายขนาดตั้งแต่ 12 x 8 x 4 เซนติเมตร ไปจนถึงขนาด 40 x 16 x 8 เซนติเมตร อิฐมีน้ำหนักมาก ซึ่มซบดี มีรูปทรงมาก⁵⁹ จากงานศึกษาเรื่องวัสดุอิฐในการก่อสร้างปราสาทจามของ Trần Kỳ Phương⁶⁰ พบว่าอิฐมีคุณภาพดีเพราะเผาด้วยอุณหภูมิต่ำในเตาแบบกึ่งเปิด (semi open - air kiln) ทำให้ขณะก่อ อิฐจะมีความอ่อนตัว ยึดเกาะกันได้ดีโดยไม่ต้องใช้ปูนสอจำนวนมาก ทำให้มองไม่เห็นร่องรอยของปูนสอแม้แต่น้อย ลักษณะการเผาอิฐดังกล่าวยังคงพบเห็นได้ในเวียดนามตอนกลางปัจจุบัน ในอดีต มีการถกเถียงกันมากถึงลักษณะการใช้ปูนสอของชาวจาม ซึ่งปัจจุบันเป็นที่แน่ชัดแล้วว่า มีการใช้ยางไม้ชนิดหนึ่ง ซึ่งคนในท้องถิ่นปัจจุบันเรียกว่า “daurai” ได้มาจากต้นไม้ที่มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า *Dipterocarpus Alatus* Roxb. ต้นไม้ชนิดนี้ปลูกได้ทางตอนกลางของเวียดนาม ลักษณะลำต้นกว้าง สูงใหญ่ ยางไม้ของพืชชนิดนี้มีลักษณะที่พิเศษมาก คือมีความเหนียว ทนทาน กันน้ำได้ดี นอกจากนี้ยังใช้งานง่าย เพียงผสมกับดินหรือผงอิฐเพื่อทำเป็นปูนฉาบ (mortar) อาจเรียกปูนฉาบแบบนี้ว่าปูนสอที่ทำแบบสอพิซ ทำให้มีรอยต่อที่บางมาก และจะแห้งหรือแข็งตัวได้เร็วเมื่อได้รับแสงอาทิตย์ อิฐที่นำมาก่อแล้วจะถูกขัดจนเรียบ ผนังด้านนอกมีความแนบสนิทและคงทนซึ่งทำให้การสลักภาพลงไปนั้นทำได้โดยสะดวก และเมื่อช่างสลักภาพลงไปแล้ว จากนั้นจะใช้ยางไม้ชนิดนี้ ทาเคลือบที่ผิวภาพสลักอีกครั้งเพื่อความคงทนและป้องกันความเสียหายจากแดดและฝน จากการวิเคราะห์ทางเคมี ทำให้ทราบว่ายางไม้ชนิดนี้

⁵⁸ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ศิลปะจาม และศิลปะพม่าโดยสังเขป (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530), 4.

⁵⁹ นันทพร บันลือสินธุ์, ผู้แปล, การสำรวจแหล่งโบราณสถานในอาณาจักรจามปา (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), 21-22.

⁶⁰ Trần Kỳ Phương, “The Architecture of the Temple-Towers of Ancient Champa (Central Vietnam),” in *Champa and the Archaeology of Mỹ Sơn (Vietnam)*, Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patrizia Zolese, ed, (Singapore: NUS Press, 2009), 170-171.

จะมีประสิทธิภาพสูงสุด เมื่อใช้กับอิฐที่เผาด้วยความร้อนไม่เกิน 850 องศาเซลเซียส ถือเป็นภูมิปัญญาที่สำคัญและทรงคุณค่าอย่างยิ่งของชาวจามในการผลิตวัสดุเพื่อใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม

ปัจจุบันยังไม่ชนิดนี้ ยังคงมีการใช้กันอย่างแพร่หลายในเวียดนามตอนกลาง โดยเฉพาะการใช้ทำบริเวณรอยต่อและเคลือบผิวเรือเพื่อกันน้ำ โดยมักใช้กับเรือสำเภาและเรือโดยสาร ทั้งนี้จะใช้อย่างไรดังกล่าวผสมกับปูนขาวที่ทำมาจากเปลือกหอย

การก่อสร้างบริเวณฐานปราสาท ชั้นแรกหรือชั้นล่างสุดจะใช้ปูนทรายหยาบอัดแน่น หนาประมาณ 10 เซนติเมตร ชั้นที่ 2 เป็นกรวดหรือลูกรัง หนาประมาณ 15-20 เซนติเมตร ชั้นที่ 3 ปูทับด้วยทรายหนาประมาณ 10 เซนติเมตร ชั้นบนสุดหรือชั้นสุดท้าย ใช้หินดินแดงหรือศิลาแลง (Laterite) ปูทับ โดยแต่ละก้อนมีขนาดประมาณ 20 x 40 เซนติเมตร⁶¹

สรุปพัฒนาการด้านสถาปัตยกรรมของอาณาจักรจามปา

พัฒนาการด้านสถาปัตยกรรมของอาณาจักรจามปา สามารถแบ่งได้เป็น 4 ช่วงสมัย ดังนี้⁶²

1. ระยะเวลาแรก (พุทธศตวรรษที่ 12-13) เป็นการก่อสร้างศาสนสถานในศาสนาฮินดู โดยมักตั้งอาคารอยู่ทางตอนเหนือของอาณาจักร หลักฐานสำคัญคือ ฐานอาคารก่ออิฐของอาคารมีเชิน E1 (My Son E1) มีเสา 4 ต้นรองรับหลังคาโครงสร้างไม้มุงกระเบื้องดินเผาหรืออาจเป็นวัสดุมุงที่ทำจากไม้

2. ระยะเวลาที่ 2 (พุทธศตวรรษที่ 13-14) เป็นการก่อสร้างศาสนสถานฮินดูที่สืบเนื่องมาจากยุคแรก เริ่มมองเห็นความงามของสัดส่วนอาคาร วัสดุก่อเป็นอิฐ ใช้หินทรายในส่วนโครงสร้างและองค์ประกอบสำคัญ มีการใช้คาน และทำหลังคาไม้สูงนาก เริ่มมีการทำเสาประดับผนัง และการตกแต่งอาคารที่โดดเด่น ถือว่าเป็นยุคที่ห่างออกจากศิลปะฮินดูแบบต้นฉบับและมีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น

3. ระยะเวลาที่ 3 (พุทธศตวรรษที่ 14-15) เป็นยุคของราชวงศ์อินทรปุระที่นับถือพุทธศาสนา มหายาน มีความสัมพันธ์กับชาวทั้งในด้านการเมืองและวัฒนธรรม จนส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมของทั้งสองอาณาจักร โดยเฉพาะพื้นที่ทางตอนเหนือของอาณาจักรจามปา ศาสนสถานของทั้งพุทธและฮินดูที่สร้างขึ้นในยุคนี้ มีรูปแบบศิลปะที่พัฒนาและต่อยอดขึ้นไปอีก อาคารมีผังพื้นที่ 1 เป็น

⁶¹ นันทพร บันลือสินธุ์, ผู้แปล, การสำรวจแหล่งโบราณสถานในอาณาจักรจามปา (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), 22.

⁶² Trần Kỳ Phương, “The Architecture of the Temple-Towers of Ancient Champa (Central Vietnam),” in *Champa and the Archaeology of Mỹ Sơn (Vietnam)*, Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patrizia Zolese, ed, (Singapore: NUS Press, 2009), 177-179.

สี่เหลี่ยมจัตุรัส มีการใช้หินทรายในส่วนของการรับน้ำหนักและประดับตกแต่งอาคาร ปราสาทบางแห่ง มีศิลปะเขมรปะปน ผลงานชิ้นสำคัญที่โดดเด่นที่สุดคือ ปราสาทมิเชิน A1 (My Son A1)

4. ระยะเวลาที่ 4 (พุทธศตวรรษที่ 16-22) ความโดดเด่นคือ มีการผสมผสานรูปแบบศิลปะทั้งแบบเก่าและใหม่ อย่างไรก็ตาม ลักษณะดังกล่าวบ่งบอกถึงการเริ่มเข้าสู่ยุคเสื่อมทางศิลปะด้วย แม้อาคารจะมีขนาดใหญ่และมีการพัฒนาเทคนิควิธีในการก่อสร้างมากขึ้นก็ตาม ระยะเวลานี้นักสร้างอาคารให้อยู่ในพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจ เช่น บริเวณท่าเรือการค้าสำคัญ ส่งผลให้มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19 ปรากฏศิลปะเขมรเข้ามาผสมผสานกับปราสาทจามอย่างชัดเจน อาทิ ปราสาท Duong Long และกลุ่มปราสาท Hung Thanh ที่บิ่งดิงห์ (Binh Dinh)

หลังจากปี พ.ศ. 2014 เมื่อเมืองหลวงของวิชัยะ (Vijaya) ล่มสลายลง อาณาจักรจามพากันเข้าสู่ยุคเสื่อมอย่างเห็นได้ชัด การก่อสร้างสถาปัตยกรรมไม่ได้อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของกษัตริย์อีกต่อไป ชาวจามจึงสร้างแต่อาคารขนาดเล็ก ใช้โครงสร้างง่ายๆ เช่นที่ Pô Ramé และ Yang Prong ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-22 ยังพบการสร้างอาคารก่ออิฐบนภูเขา แต่มีขนาดเล็ก มีศิลปะประดับตกแต่งอาคารน้อยลง จากนั้นก็เข้าสู่ยุคเสื่อมทางศิลปะพร้อมๆ กับการค่อยๆ ล่มสลายลงของอาณาจักรจามปาอย่างแท้จริง

จะเห็นได้ว่าโบราณสถานในอาณาจักรจามปา แม้จะสร้างด้วยอิฐแต่ก็มีความงดงามและแฝงไปด้วยภูมิปัญญาเชิงช่าง โดยเฉพาะเทคนิคการทำปูนสอแบบสอพิซ ที่สำคัญคือศิลปะการทำฉิวลิ่งค์ที่ได้รับการยกย่องว่ามีจำนวนมากที่สุดและงดงามที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายว่า ปัจจุบันปราสาทจามในอาณาจักรจามปาซึ่งปัจจุบันอยู่ในประเทศเวียดนามนั้น ได้รับความเสียหายอย่างมากจากภาวะสงครามที่ต่อเนื่องและยาวนาน รวมทั้งการบูรณะซ่อมแซมในปัจจุบัน บางกรณีมิได้รักษาสภาพและรูปแบบของอาคารเดิม หลักฐานด้านสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่จึงเหลือให้ศึกษาไว้เพียงภาพถ่ายในอดีตเท่านั้น

บทที่ 5

รูปเงาศิลปะจามที่ไชยา: การวิเคราะห์ใหม่พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

“...The critic’s view of the art of architecture must embrace the policy and the culture that are inseparable from it...”

Ada Louise Huxtable.¹

ในบทที่ผ่านมา ได้กล่าวถึงความสำคัญของเมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยอธิบายว่ามีลักษณะทางกายภาพและสภาพภูมิศาสตร์เหมาะสมกับการเป็นเมืองท่าชายฝั่งที่มีความสำคัญด้านเศรษฐกิจและเป็นเมืองท่าส่งออก ในการค้าขายทางทะเลตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 14 ประกอบกับมีพื้นที่ตอนในคาบสมุทรที่ใช้เป็นเส้นทางการค้าและการผลิตสินค้าในท้องถิ่น อีกทั้งได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ ศาสนาและศิลปะของอาณาจักรจามปาโดยสังเขป

มาในบทนี้จะได้กล่าวถึงความสำคัญของเมืองไชยา ในฐานะแหล่งรับอารยธรรม โดยเฉพาะด้านศิลปะที่เข้ามาพร้อมการขยายตัวทางการค้า รวมทั้งการเปลี่ยนผ่านอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจจากอาณาจักรจามปามาเป็นอาณาจักรศรีวิชัย โดยมีพระบรมธาตุไชยาเป็นหลักฐานสำคัญ

พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้รับการยกย่องว่าเป็นสถาปัตยกรรมศรีวิชัยเพียงแห่งเดียวของไทยที่ยังคงความสมบูรณ์และงดงามที่สุด แม้ไม่มีหลักฐานว่าอาคารดังกล่าวสร้างขึ้นในสมัยใดหรือผ่านการซ่อมแซมมาแล้วกี่ครั้ง แต่ด้วยองค์ประกอบสำคัญทางสถาปัตยกรรม อันได้แก่ “สถูปเจดีย์” ที่ประดับอยู่บนชั้นหลังคาแต่ละชั้น เช่นเดียวกับที่พบใน “จันทิ” สถาปัตยกรรมของราชวงศ์ไศเลนทร์ของชาวภาคกลาง จึงเกิดข้อสรุปในทางวิชาการตรงกันว่า สถาปัตยกรรมแห่งนี้ น่าจะถูกสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 14-15 ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่มีการก่อสร้างกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดแก้วและวัดหลง บนพื้นที่เมืองไชยา การซ่อมแซมที่เห็นได้ชัดและมีหลักฐานยืนยันเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยพระครูรัตนมนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว เจ้าคณะเมืองไชยาสมัยนั้น ได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุไชยา โดยเปลี่ยนยอดบนสุดของอาคารที่หักพังลงมาให้เป็นเจดีย์แบบรัตนโกสินทร์อย่างที่เห็นกันในปัจจุบัน ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมศรีวิชัยที่ไชยาจึงดูเหมือนถูกพุดถึงและให้บทบาทสำคัญในช่วงเวลาดังแต่พุทธศตวรรษที่ 14-15 เป็นต้นมาเท่านั้น การวิเคราะห์ (ใหม่) พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีในครั้งนี้จะแสดงข้อสันนิษฐานว่า ก่อนที่จะมีการซ่อมแซมพระบรมธาตุไชยาโดยเปลี่ยนยอดบนสุดที่หักพังลงมาให้เป็นเจดีย์แบบรัตนโกสินทร์นั้น สถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าแห่งนี้ได้ผ่านการสร้างและปรับเปลี่ยน

¹Ada Louise Huxtable, *Architecture, Anyone?* (Berkeley: University of California Press, 1986), xvi.

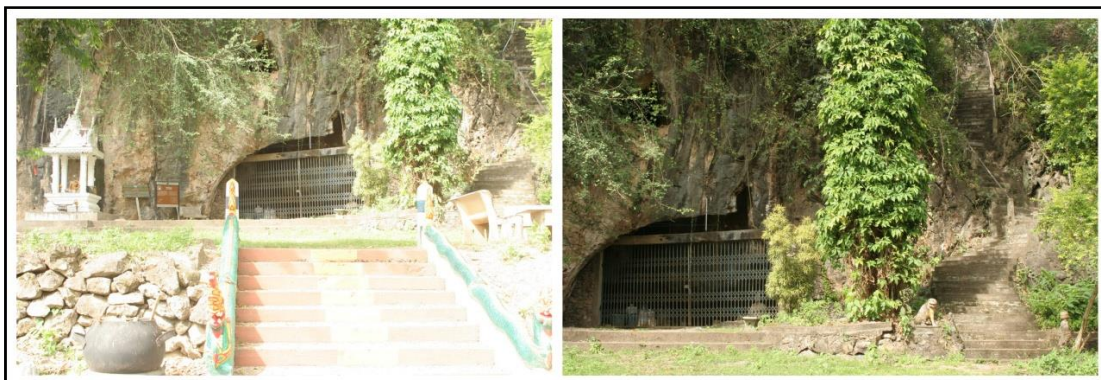
มาแล้วอย่างน้อย 3 ระยะ สอดคล้องไปกับยุคสมัยและอิทธิพลทางการเมืองที่เข้ามาควบคุมพื้นที่ทางเศรษฐกิจในเมืองไชยา ตั้งแต่ระยะแรก (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13) ไชยาเป็นส่วนหนึ่งหรืออยู่ใต้อิทธิพลของอาณาจักรจามปา โดยมีศิลปะแบบมิเชิน E1 (My Son E1) เป็นหลักฐานสำคัญ ระยะที่ 2 (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13) ไชยายังคงเป็นส่วนหนึ่งหรืออยู่ใต้อิทธิพลของอาณาจักรจามปา โดยมีศิลปะแบบฮัวลาย หรือฮวาลาย (Hoa Lai) และดงเตืองหรือดงเซือง (Dong Duong) เป็นหลักฐานสำคัญ และในระยะที่ 3 (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 14-15) ตามจารึกระบุว่าอาณาจักรจามปาถูกศรีวิชัยโจมตี ในระยะนี้จึงน่าจะเป็นช่วงเวลาที่ศรีวิชัยเข้ามามีบทบาทในเมืองไชยาแทนที่จามปา และเมื่อพิจารณาข้อความในจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318 ที่ระบุว่า มีการสร้างปราสาทอิฐทั้ง 3 หลัง ได้แก่ วัดเวียง วัดหลงและวัดแก้ว โดยกษัตริย์ในราชวงศ์ไศเลนทร์ ในยุคสมัยดังกล่าว น่าจะเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่มีการปรับแปลงสถาปัตยกรรมพระบรมธาตุไชยาโดยการสร้างสถาปัตยกรรมประดับที่หลังคาแต่ละชั้น รวมทั้งที่บริเวณยอดสูงสุดของอาคารด้วย

การศึกษาในครั้งนี้ แม้จะใช้หลักฐานจากสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุไชยาเป็นสำคัญ แต่ก็ใช้หลักฐานด้านจารึก จดหมายเหตุจากจีน เอกสารสำคัญจากต่างประเทศ ภาษาและศิลปวัตถุที่พบในเมืองไชยามาสนับสนุนข้อสันนิษฐานดังกล่าวด้วย

ศิลปะจามที่เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ด้วยความที่เมืองไชยา มีสภาพภูมิศาสตร์เหมาะสมต่อการเป็นเมืองท่าการค้าที่มีความสำคัญด้านเศรษฐกิจ และมีพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการใช้เป็นเส้นทางข้ามคาบสมุทร ส่งผลให้มีพ่อค้าจากทั่วสารทิศเดินทางเข้ามาค้าขาย บางส่วนเข้ามาตั้งรกรากและสร้างชุมชนการค้าของตน เราจึงพบศิลปวัตถุจำนวนมากและหลากหลายยุคสมัย จนบางครั้งก็ยากที่จะตีความว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นชุมชนการค้าจากที่ใดหรือนับถือศาสนาใด เนื่องจากศิลปวัตถุเป็นสิ่งที่เคลื่อนย้ายได้ แต่หากเป็นสถาปัตยกรรมแล้วค่อนข้างที่จะยืนยันได้ถึงชุมชนที่เข้ามาอยู่อาศัยและการนับถือศาสนาที่ตั้งรกรากอยู่อย่างแนบแน่นในบริเวณดังกล่าว ศิลปะจามที่พบในเมืองไชยามีลักษณะของการผสมผสานระหว่างความเป็นท้องถิ่นของเมืองไชยา ซึ่งคล้ายศิลปะทวารวดีและบางครั้งมีศิลปะเขมรเข้ามาผสมผสานด้วย ตัวอย่างที่นำมาแสดงในหัวข้อนี้ มีทั้งสถาปัตยกรรมของวัดถ้ำคูหา และศิลปวัตถุ ที่สำคัญคือศิลปวัตถุที่พบในวัดแก้ว เมืองไชยา และพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี นอกจากนี้ยังมีรูปเงาภาษาที่ปรากฏร่องรอยให้เห็นสืบมาจนถึงปัจจุบันด้วย

วัดถ้ำคูหา อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ภาพที่ 35 ลักษณะของวัดถ้ำคูหา อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ที่มา: กรมศิลปากร, วัดถ้ำคูหา จังหวัดสุราษฎร์ธานี, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2557, เข้าถึงได้จาก http://www.gis.finearts.go.th/fad50/fad/display_data2.aspx?id=0005129

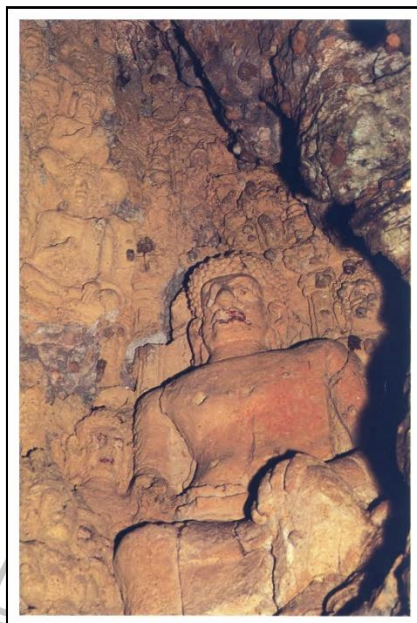
ศิลปะจามที่สำคัญในเมืองไชยาพบอยู่ที่วัดถ้ำคูหา อำเภอกาญจนดิษฐ์ (ภาพที่ 35) โบราณสถานแห่งนี้ตั้งอยู่ในชุมชนเมืองท่าริมแม่น้ำท่าทอง ลักษณะเด่นคือ มีการใช้ถ้ำเป็นวัดในพุทธศาสนาแบบมหายาน ภายในพบประติมากรรมนูนสูง นูนต่ำ ทำจากดินเหนียวปั้นประดับไว้บนเพดานถ้ำ เล่าเรื่องตามคัมภีร์สัทธรรมปุณฑริกสูตร ตอนพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันแสดงธรรมแก่พระพุทธเจ้าพระองค์อื่นๆ และพระโพธิสัตว์อีก 80,000 องค์ บนยอดเขาศิขณภูฏไกใกล้กรุงราชคฤห์ ลักษณะทางศิลปกรรมเหล่านี้มีรูปแบบศิลปะจามอย่างเห็นได้ชัด (ภาพที่ 36) แต่นักวิชาการบางท่านให้ความเห็นว่ามีความคล้ายกับศิลปะแบบทวารวดีด้วย ที่สำคัญ ภายในถ้ำพบประติมากรรมพระพุทธรูป ดินเหนียวปั้น ประทับนั่งห้อยพระบาท (ภัทรานะ) อยู่บนผนังถ้ำลักษณะคล้ายกับศิลปะจามสมัยดงเตือง (Dong Duong) (ภาพที่ 37) นักวิชาการบางท่านเรียกท่านั่งแบบนี้ว่า “ท่านั่งแบบยุโรป” ที่มีลักษณะเชื่อมโยงกับศิลปะจาม² (ภาพที่ 38-39 และลายเส้นที่ 20) สอดคล้องกับในช่วงเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ 15 ที่ศาสนาพุทธมหายานในอาณาจักรจามปาถือว่ารุ่งเรืองเป็นอย่างมาก พระพุทธรูปองค์นี้จึงน่าจะได้รับอิทธิพลจากศิลปะจามดังกล่าว³

²ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย (กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 87-88.

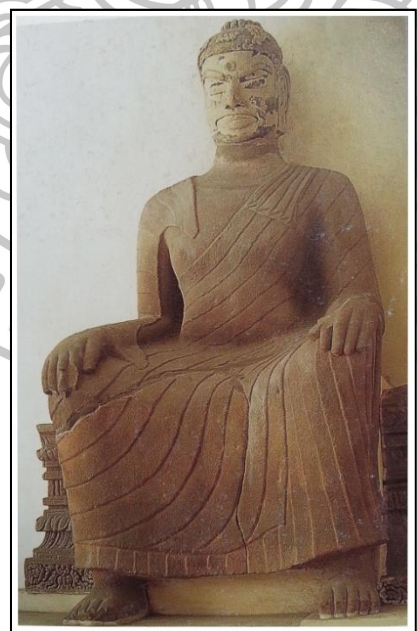
³พิริยะ ไกรฤกษ์, ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา (กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2528), 77.

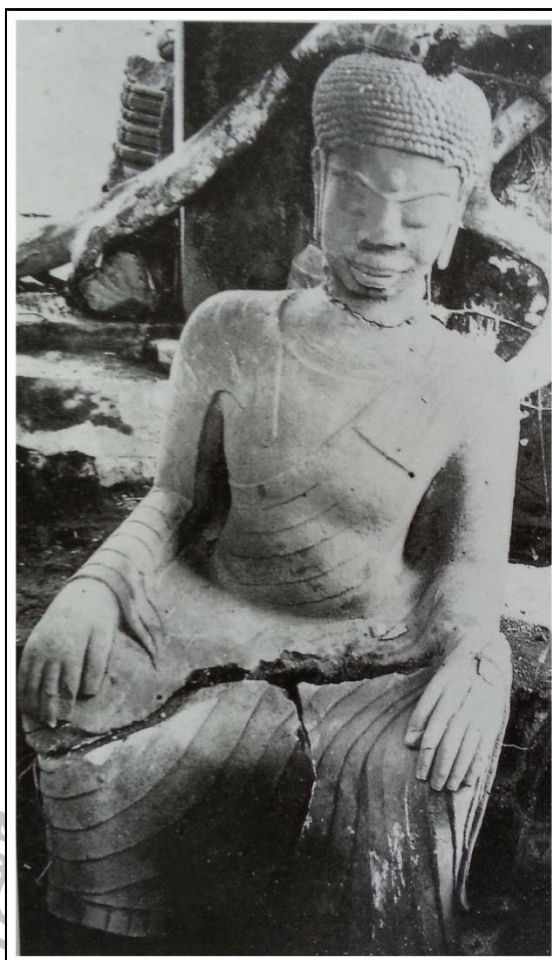
ภาพที่ 36 ประติมากรรมดินเหนียวปั้น ภายในวัดถ้ำคูหา
ที่มา: กรมศิลปากร, วัดถ้ำคูหา จังหวัดสุราษฎร์ธานี, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2557, เข้าถึงได้จาก
http://www.gis.finearts.go.th/fad50/fad/display_data2.aspx?id=0005129

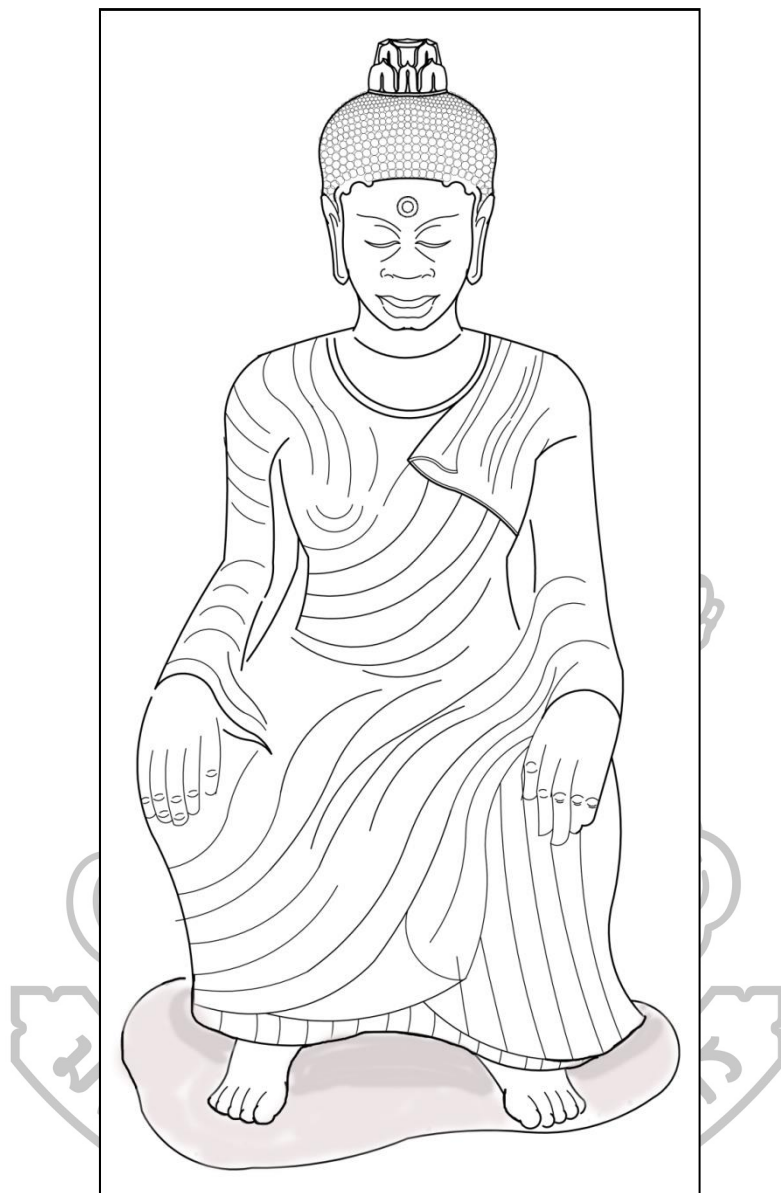
ภาพที่ 37 ประติมากรรมพระพุทธรูปดินเหนียวปั้น ประทับนั่งห้อยพระบาท ภายในวัดถ้ำคูหา
 ที่มา: กรมศิลปากร, วัดถ้ำคูหา จังหวัดสุราษฎร์ธานี, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2557, เข้าถึงได้จาก
http://www.gis.finearts.go.th/fad50/fad/display_data2.aspx?id=0005129

ภาพที่ 38 ประติมากรรมพระพุทธรูป ประทับนั่งห้อยพระบาท ศิลปะจามสมัยดงเตือง (Dong
 Duong) ลักษณะจีวรมีศิลปะจีนผสมอยู่ด้วย
 ที่มา: Emmanuel Guillon, *Cham Art: Treasures from the Danang Museum, Vietnam*
 (Bangkok: River Books, 2001), 81.

ภาพที่ 39 ประติมากรรมพระพุทธรูป ประทับนั่งห้อยพระบาท ศิลปะสมัยดงเดื่อง (Dong Duong)
ที่มา: Emmanuel Guillon, *Cham Art: Treasures from the Danang Museum, Vietnam*
(Bangkok: River Books, 2001), 82.

ลายเส้นที่ 20 พระพุทธรูปประทับนั่งห้อยพระบาท ศิลปะสมัยดงเตือง (Dong Duong)
ที่มา: วาดลายเส้นจาก Emmanuel Guillon, **Cham Art: Treasures from the Danang Museum, Vietnam** (Bangkok: River Books, 2001), 82.

ศิลปวัตถุ

พื้นที่ของเมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี รวมทั้งบริเวณภาคใต้ของไทรโยนั้น พบศิลปวัตถุที่เป็นศิลปะจามจำนวนมาก อาทิ เอกมุขลิ่งค์ ฐานโยนี ประติมากรรมรูปเคารพทั้งในศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธนิกายมหายาน ส่วนใหญ่ทำด้วยหินทราย และมีอายุไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 14 ผู้วิจัยขอตั้งข้อสังเกตว่า หลังจากเมืองไชยาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีวิชัยแล้วก็ไม่ปรากฏศิลปวัตถุที่

สำคัญอันแสดงถึงฝีมือเชิงช่างชั้นสูงของศิลปะจามในเมืองไชยาอีกเลย วัตถุโบราณที่มีรูปแบบศิลปะจามซึ่งพบในเมืองไชยาชิ้นสำคัญๆ ที่พอจะรวบรวมมาได้มีดังนี้

ประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

ภาพที่ 40 ประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 2 กร

ประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรองค์นี้ (ภาพที่ 40) ทำด้วยหินทราย พบที่วัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ลักษณะเป็นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 2 กรประทับยืนตรง อยู่บนปัทมาหรือดอกบัว พระพักตร์เป็นทรงสี่เหลี่ยม พระโอษฐ์ยิ้มน้อยๆ พระเกศาทรงสวมชฎามุกุฏ และที่ด้านหน้าประดับรูปพระพุทธรูปเจ้าอมิตาภะ พระหัตถ์ขวานั้นแสดงปางประทานพร ส่วนพระหัตถ์ซ้ายทรงถือปัทมาหรือดอกบัว ลักษณะของพระโพธิสัตว์องค์นี้ไปคล้ายกับประติมากรรมพระโพธิสัตว์ที่พบในจามปาด้วย โดยเฉพาะลักษณะการประทับยืน ปัจจุบันประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรองค์นี้ จัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

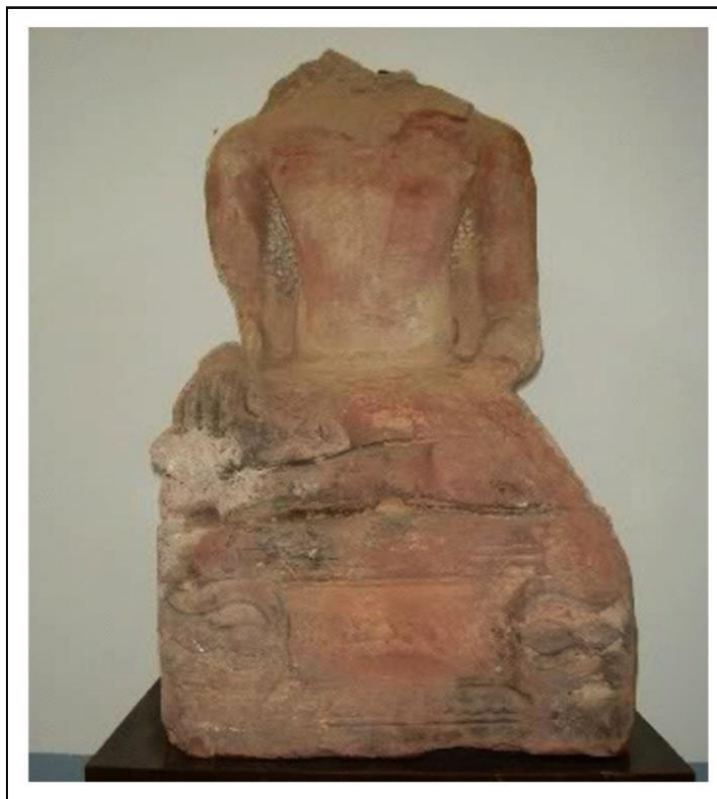
ฐานโยนี หินทราย

ภาพที่ 41 ฐานโยนี หินทราย พบอยู่บริเวณลานพระระเบียงคต วัดพระบรมธาตุไชยา
ที่มา: กรมศิลปากร, วัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี, 27 พฤศจิกายน 2557, เข้าถึงได้จาก
www.gis.finearts.go.th_fad50_fad_display_data6

ฐานโยนี วัสดุเป็นหินทรายสีแดง (ภาพที่ 41) ลักษณะสำคัญคือ มีฐานน้ำมนต์ทั้ง 2 ด้าน
ที่อยู่ในลักษณะตรงข้ามกัน ฐานโยนีซึ่งเป็นศิลปะแบบอินดูนีน่าจะเคยใช้ประกอบพิธีกรรมอยู่
ภายในศาสนสถาน ปัจจุบันตั้งอยู่บริเวณลานพระระเบียงคต วัดพระบรมธาตุไชยา

ประติมากรรมพระพุทเจ้าอักษุภยะ

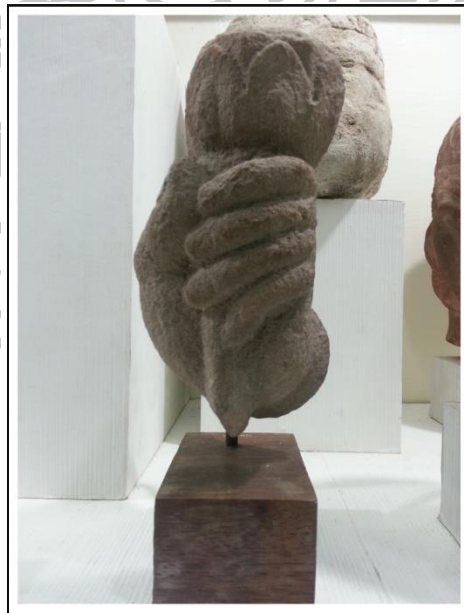
ภาพที่ 42 ประติมากรรมพระพุทเจ้าอักษุภยะ

ประติมากรรมพระพุทเจ้าอักษุภยะ (ภาพที่ 42) ลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ทำด้วยหินทรายสีแดงไม่พบพระเศียร ครั้งแรกที่พบ อยู่ในซุ้มที่ผนังทิศใต้ของมุขด้านตะวันออกของวัดแก้ว จากรูปแบบศิลปะ พบว่ามีศิลปะจีนเข้ามาผสมผสานด้วย ลักษณะฐานด้านข้างสลักเป็นรูปสิงห์ ในขณะที่ฐานด้านหน้าสลักรูปวัชระ ประติมากรรมชิ้นนี้มีนักวิชาการหลายท่านเชื่อว่าน่าจะเป็นพระธยานิพุทเจ้าอักษุภยะที่ประดิษฐานอยู่ภายในห้องมุขด้านทิศตะวันออก อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเชื่อว่าประติมากรรมที่เป็นพระธยานิพุทและประดิษฐานในห้องมุขของอาคารวัดแก้วนั้นน่าจะมีศิลปะแบบชวา-ศรีวิชัยสอดคล้องกับประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรปัทมปาณีที่พบบริเวณวัดพระบรมธาตุไชยาและเชื่อว่าน่าจะเป็นประดิษฐานอยู่ภายในครุฑคฤหาสน์ประธานของวัดแก้ว โดยพบว่าประติมากรรมพระโพธิสัตว์ดังกล่าวมีรูปแบบศิลปะชวา-ศรีวิชัยและทำจากสำริด (ภาพที่ 43) ดังนั้น ประติมากรรมพระธยานิพุทจึงน่าจะใช้รูปแบบศิลปะแบบเดียวกัน

ภาพที่ 43 ประติมากรรมพระโพธิสัตว์ปัทมปาณิศิลปะชาวทีสนนิษฐานว่าเคยประดิษฐานอยู่ภายใน
ครรรกคฤหะประธานของวัดแก้ว

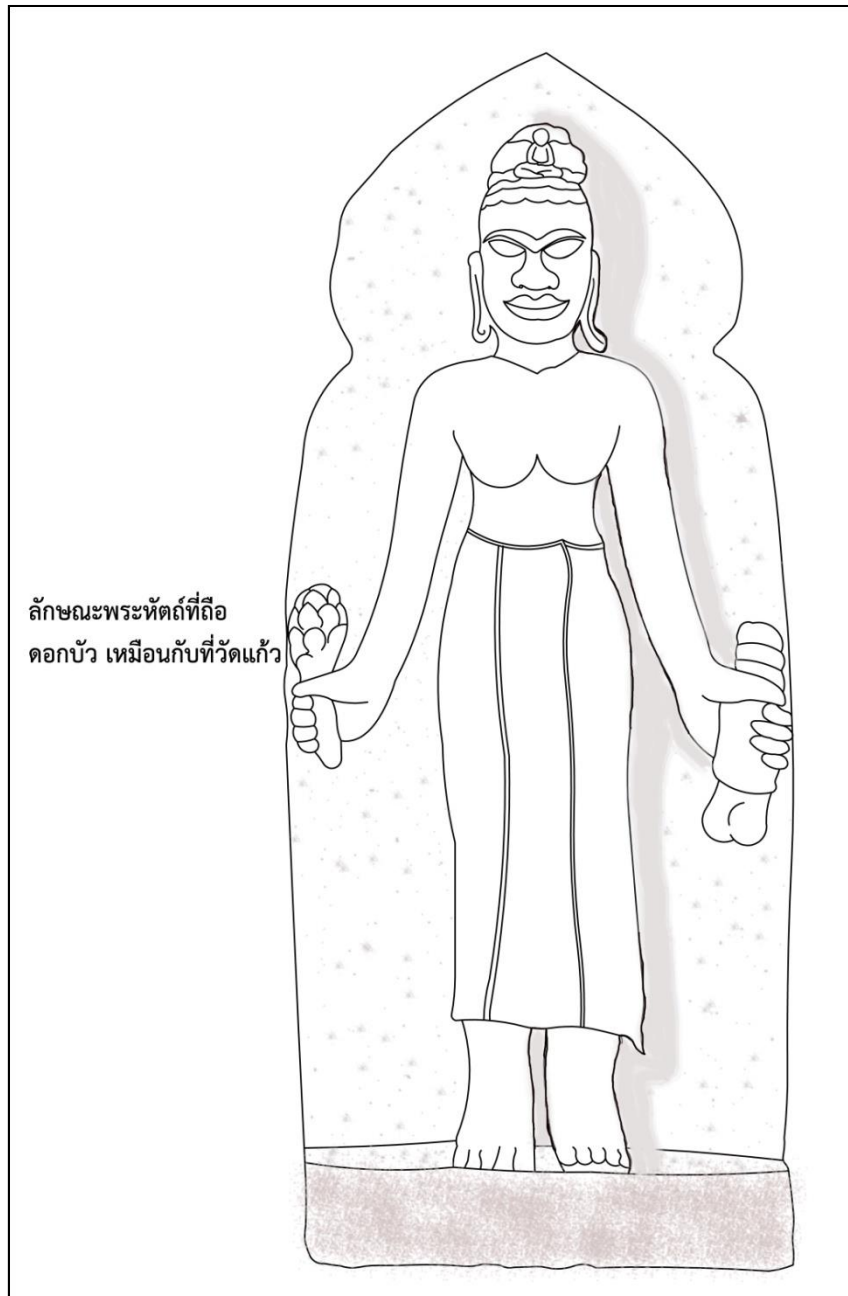
ชิ้นส่วนประติมากรรมรูปพระหัตถ์ทรงถือดอกบัว

ภาพที่ 44 ชิ้นส่วนประติมากรรมรูปพระหัตถ์ทรงถือดอกบัว

ประติมากรรมรูปพระหัตถ์ทรงถือดอกบัวนี้ (ภาพที่ 44) สลักจากหินทรายสีเขียวยาวสูง
ประมาณ 16.50 เซนติเมตร ลักษณะเป็นพระหัตถ์ข้างซ้ายทรงถือดอกบัว ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นชิ้นส่วน
พระหัตถ์ของพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ศิลปะจามในพุทธศตวรรษที่ 14 ฝีมือเชิงช่างปราณีต อ่อน

ช้อย งดงาม ค้นพบอยู่ในห้องโถงกลางหรือครรภคฤหะประธานของวัดแก้ว ปัจจุบันจัดแสดง
อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา ลักษณะของพระหัตถ์ถือดอกบัวนั้นคล้ายกับประติมากรรม
พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่พบในจามปา (ภาพที่ 45)

ภาพที่ 45 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระหัตถ์ทรงถือดอกบัวที่พบในจามปา

เศียรพระพุทธรูปและพระพิมพ์

ภาพที่ 46 เศียรพระพุทธรูปและพระพิมพ์

เศียรพระพุทธรูปและพระพิมพ์ (ภาพที่ 46) มีหลายสมัย เศียรพระพุทธรูปส่วนใหญ่ที่พบทำด้วยหินทรายสีแดง พระพิมพ์ส่วนใหญ่เป็นพระพิมพ์ดินดิบ มีทั้งที่เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าพระองค์เดียว และพระพุทธรูปประทับอยู่ท่ามกลางพระสาวก

คิวลิ่งค์ศิลา

ภาพที่ 47 คิวลิ่งค์ศิลา

คิวลิ่งค์ทำจากหิน (ภาพที่ 47) สูงประมาณ 17 เซนติเมตร ฐานเป็นสี่เหลี่ยม ส่วนบน
 ชำรุด ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ไชยา
 ประติมากรรมพระสาวก

ภาพที่ 48 ประติมากรรมพระสาวก ศิลปะจาม

ประติมากรรมพระสาวก หินทรายสีแดง (ภาพที่ 48) พบที่วัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ลักษณะประทับยืน คาดว่าประติมากรรมองค์นี้เป็นศิลปะในสมัยหลังพุทธศตวรรษที่ 17 ไปแล้ว ฝีมือเชิงช่างไม่ดีนัก

ประติมากรรมทวารบาล

ภาพที่ 49 ประติมากรรมทวารบาล

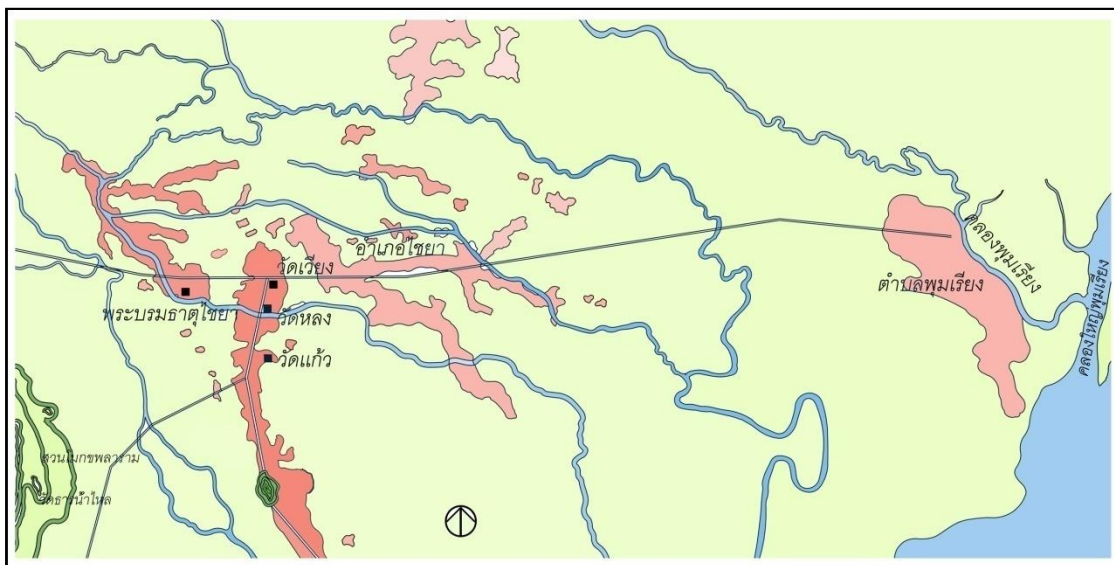
ประติมากรรมทวารบาล หินทรายสีแดง (ภาพที่ 49) พบที่วัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี อยู่ในท่ายืน มือถืออาวุธคล้ายกระบอง แขนข้างซ้ายซำรุดเล็กน้อย คาดว่าเป็นศิลปะในสมัยหลังพุทธศตวรรษที่ 17 ฝีมือเชิงช่างไม่ดีนัก

นอกจากประติมากรรมต่างๆแล้ว ยังพบวัฒนธรรมภาษาที่มีความเกี่ยวเนื่องกันซึ่ง รองศาสตราจารย์เสนอ นิลเดชให้ความเห็นในเรื่องนี้ไว้ด้วยว่า “เมืองไชยามีศิลปวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของอาณาจักรจามปาจำนวนมากทั้งด้านศิลปะ วัฒนธรรมและภาษา อย่างเช่น “ชื่อวัดจำปา” ปัจจุบันอยู่ภายในพื้นที่ของเมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ชื่อวัดอาจมาจากคำว่า จามปา หรือ จัมปา”⁴ ทั้งนี้ พบว่าในจารึกและเอกสารของต่างประเทศจะใช้ campá (จัมปา) ในขณะที่หนังสือวิชาการของไทยจะใช้ cámpá (จามปา)⁵ ชื่อวัดที่เรียกกันในปัจจุบันจึงอาจมีต้นเค้ามาจากความสัมพันธ์ของเมืองไชยาและอาณาจักรจามปาในอดีตก็เป็นได้

⁴ สัมภาษณ์ เสนอ นิลเดช, รองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 12 มิถุนายน 2558.

⁵ อมรา ศรีสุชาติ, *ศรีวิชัยในสุวรรณทวีป* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2557), 155.

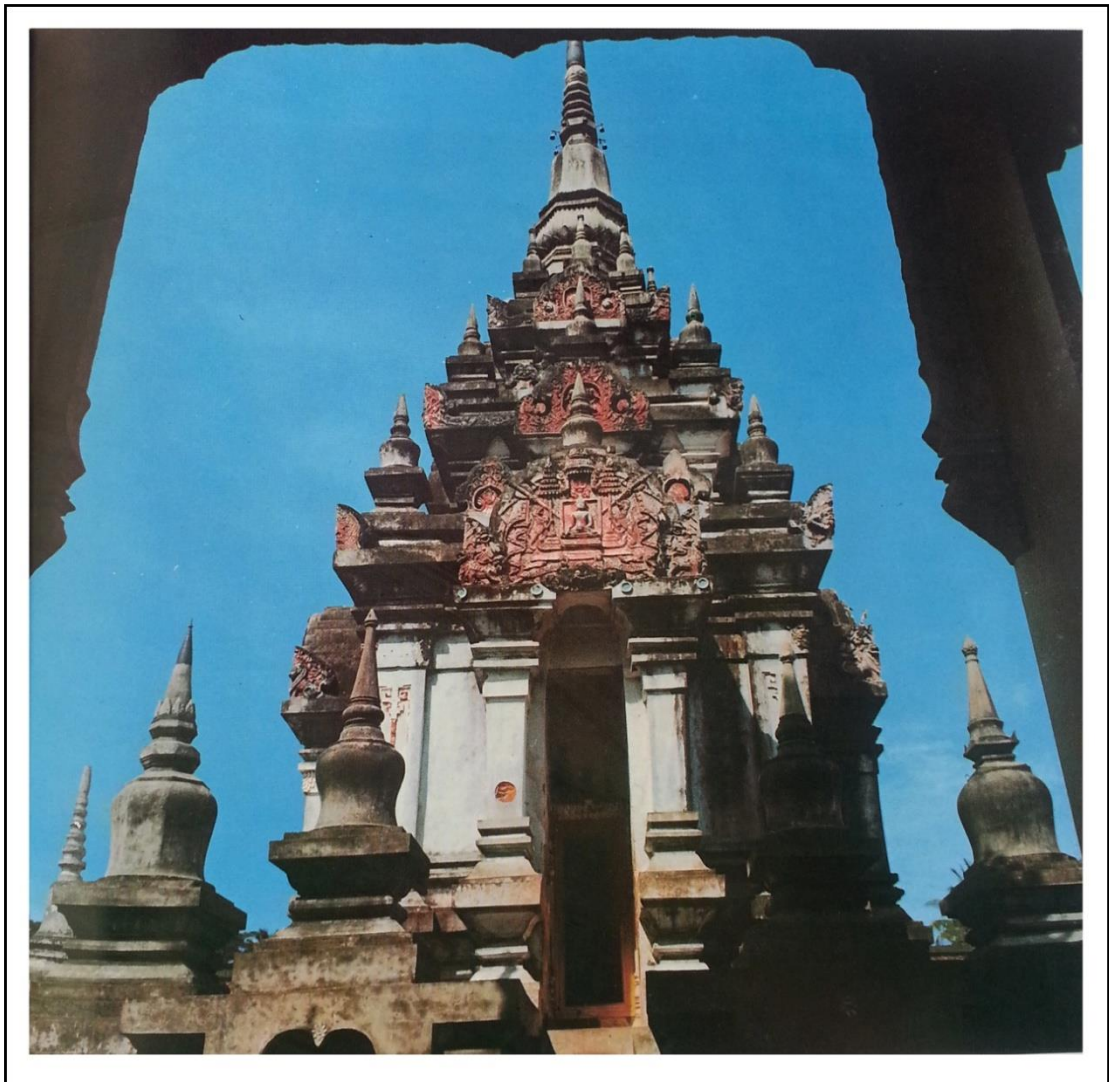
รูปเงาศิลปะจามที่พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

แผนที่ที่ 16 ที่ตั้งของพระบรมธาตุไชยา ตั้งอยู่บนสันทรายไชยา
ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงภาพจาก จังหวัดสุราษฎร์ธานี, อำเภอยะยา, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
ไชยา, “ที่ตั้งของพระบรมธาตุไชยา ตั้งอยู่บนสันทรายไชยา,” 2 กุมภาพันธ์ 2558.

จากที่ตั้งของพระบรมธาตุไชยาที่ตั้งอยู่บนสันทรายไชยาและอยู่ในบริเวณที่มีแม่น้ำไหลผ่าน (แผนที่ที่ 16) ถือเป็นชัยภูมิที่เป็นมงคลตามหลักการตั้งเทวสถานในอาณาจักรจามปา (รายละเอียดได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 4) เมื่อเปรียบเทียบขนาดของพระบรมธาตุไชยาจะเห็นว่าเล็กกว่าปราสาทในอาณาจักรจามปา อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบยุคสมัยกับลักษณะทางสถาปัตยกรรมกันแล้วจะพบว่ามีความสอดคล้องกันอย่างยิ่งกับสถาปัตยกรรมในอาณาจักรจามปา โดยเฉพาะอาคารในสมัยมิเชิน E1 (My Son E1) ฮัวลัย (Hoa Lai) และดงเตือง (Dong Duong)

พระบรมธาตุไชยา ตั้งอยู่ภายในวัดพระบรมธาตุไชยา นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าสถาปัตยกรรมดังกล่าว ถูกสร้างขึ้นครั้งแรกในสมัยศรีวิชัย เนื่องจากวิเคราะห์โดยใช้หลักฐาน “เจดีย์แบบเอวกอด” ที่ประดับอยู่บนหลังคาส่วนยอดอันเป็นองค์ประกอบสำคัญของสถาปัตยกรรมศรีวิชัย แม้จะมีการซ่อมแปลงส่วนยอดในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยเปลี่ยนจากยอดบนสุดที่หักพังลงมา ให้เป็นเจดีย์แบบรัตนโกสินทร์ แต่ก็ถือว่ายังรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมศรีวิชัยไว้ให้เห็นได้อย่างเด่นชัด (ภาพที่ 50-52)

ภาพที่ 50 ภาพถ่ายเก่าพระบรมธาตุไชยา

ที่มา: Subhadradis Diskul, *The Art of Srivijaya* (Paris: Oxford Univ Press, 1980), 49.

ภาพที่ 51 ภาพถ่ายเก่า พระบรมธาตุไชยา

ที่มา: ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทราวดี ดิศกุล, โบราณสถาน, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

พระบรมธาตุไชยา ทิศตะวันออก

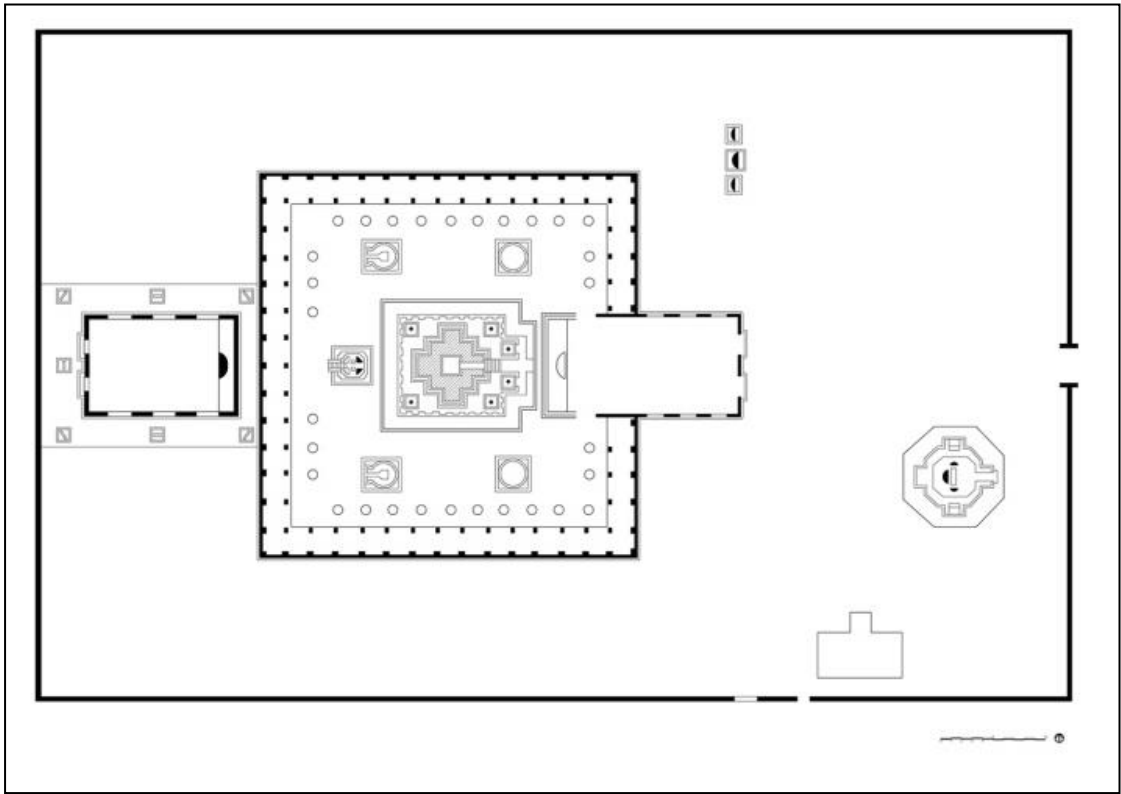
พระบรมธาตุไชยา ทิศตะวันตก

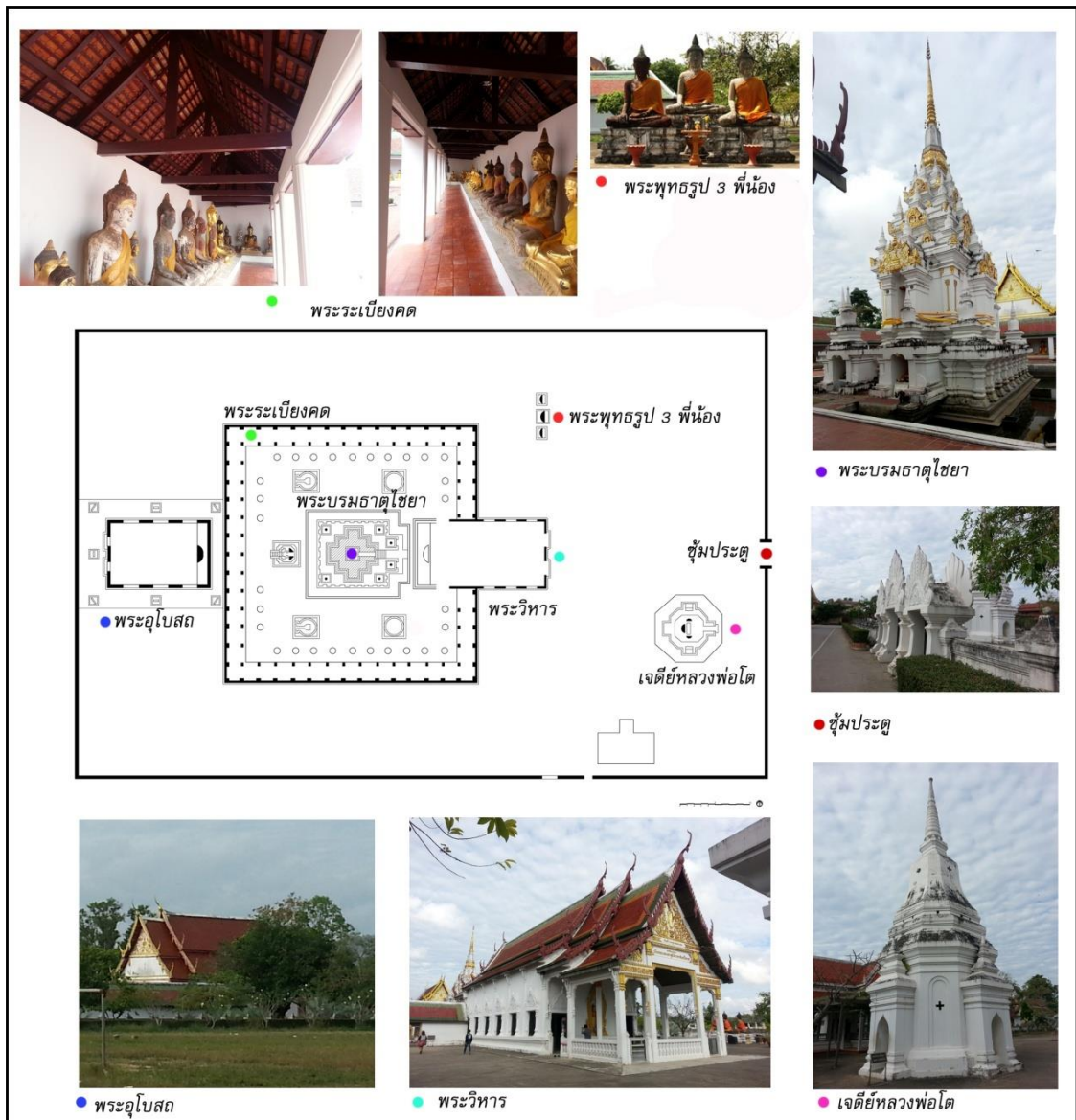
พระบรมธาตุไชยา ทิศใต้

ภาพที่ 52 สภาพปัจจุบันของพระบรมธาตุไชยา

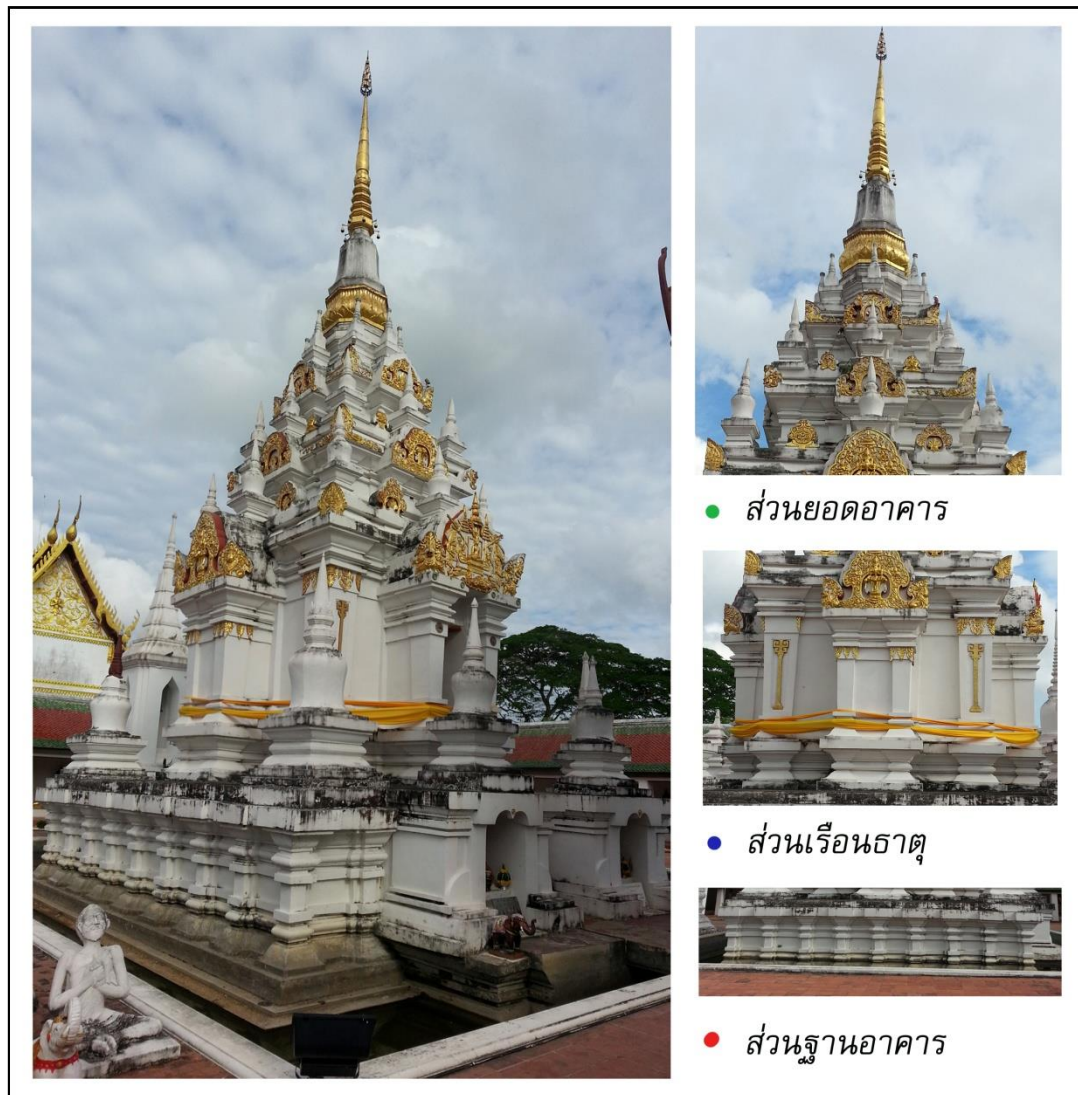
สิ่งก่อสร้างอื่นๆ ภายในวัด อาทิ เจดีย์หลวงพ่อดโต เจดีย์ทิศ พระวิหารหลวง พระอุโบสถ และพระระเบียงคต ล้วนสร้างขึ้นในสมัยหลังทั้งสิ้น (ลายเส้นที่ 21 และภาพที่ 53)

ลายเส้นที่ 21 ผังบริเวณ (ปัจจุบัน) ของวัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก กรมศิลปากร, กองสถาปัตยกรรม, “ผังบริเวณ (ปัจจุบัน)
ของวัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี,” 10 พฤศจิกายน 2557.

ภาพที่ 53 แสดงภาพและผังบริเวณในปัจจุบันของวัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ภาพที่ 54 แสดงส่วนฐาน ส่วนเรือนธาตุและส่วนยอดของพระบรมธาตุไชยา

ลักษณะโดยทั่วไปของพระบรมธาตุไชยา (ภาพที่ 54) เป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดเรือนธาตุตั้งอยู่บนฐานที่ซ้อนกัน 2 ชั้น ฐานชั้นล่างสุดใช้เสาบัวลูกแก้วประดับโดยรอบ ลักษณะคล้ายการยกเก็จ ฐานชั้นที่ 2 เป็นฐานปัทม์ ตัวอาคารมีมุขทั้ง 4 ด้าน ลักษณะเป็นมุขตันที่ยื่นออกมาจากกลางผนังเรือนธาตุ 3 ด้าน ยกเว้นด้านทิศตะวันออกที่มีบันไดทางขึ้นเข้าสู่ห้องโถงกลางขนาด 2×2 เมตร ภายในประดิษฐานพระพุทธรูป มุขแต่ละด้านทำเป็นเสาดัดผนังอาคาร เหนือมุขเป็นซุ้มหน้าบันประดับลาย“กุช” ที่ทำจากปูนปั้น เหนือเรือนธาตุเป็นหลังคาซ้อนกันขึ้นไป 3 ชั้น ลักษณะเป็นการจำลองย่อส่วนอาคารลดหลั่นกันขึ้นไป (เหมือนกับที่พบในปราสาทจาม) แต่ละชั้นประดับสลูประดับเจดีย์จำลองที่มีลักษณะเอวคอด ชั้นละ 8 องค์ ถัดขึ้นไปเป็นเจดีย์ส่วนยอดแบบรัตนโกสินทร์ซึ่งบูรณะครั้งใหญ่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

นักวิชาการส่วนใหญ่ระบุตรงกันว่า พระบรมธาตุไชยาน่าจะสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 เนื่องจากเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่มีการก่อสร้างสถาปัตยกรรมวัดเวียง วัดแก้วและวัดหลง ตามที่ปรากฏในจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318 รวมถึงมีการนำพระบรมธาตุแห่งนี้ไปเชื่อมโยงกับจันทิในราชวงศ์ไศเลนทร์ โดยเฉพาะจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) เนื่องจากปรากฏหลักฐานในจารึกกะลาสะว่าจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 1321 อันเป็นช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกันอย่างมากนั่นเอง การวิเคราะห์ (ใหม่) พระบรมธาตุไชยาในครั้งนี้ จะพยายามชี้ให้เห็นว่า สถาปัตยกรรมดังกล่าวสันนิษฐานว่าน่าจะถูกสร้างขึ้นตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 ก่อนหน้าที่นักวิชาการส่วนใหญ่สันนิษฐานกันไว้เกือบ 200 ปี ทั้งนี้ จะใช้การวิเคราะห์โดยเปรียบเทียบรูปแบบและแผนผังของศิลปะจามแห่งอาณาจักรจามปาและศิลปะจามที่พบที่พระบรมธาตุไชยา โดยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ตามยุคสมัยและการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรม ดังนี้

ระยะที่ 1 (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13) ถือเป็นระยะแรกเริ่มการก่อสร้างที่ตรงกับศิลปะจามสมัยมิเชิน E1 (My Son E1) เมื่อพิจารณาพระบรมธาตุไชยา พบสิ่งที่น่าสนใจคือ ฐานด้านล่างสุดที่มีการประดับของเสาบัวลูกแก้ว บริเวณทางเข้าด้านทิศตะวันออกมีซุ้มพระพุทธรูปอยู่ข้างบันไดจำนวน 2 ซุ้ม องค์ประกอบดังกล่าว สร้างต่อเติมขึ้นในสมัยหลัง ตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ได้เสด็จไปทอดพระเนตรวัดพระบรมธาตุไชยาและทรงบันทึกเป็นจดหมายเหตุรายวัน ความว่า “องค์พระธาตุ...มีฐานรองชั้นหนึ่ง มีพระเจดีย์บริวาร 6 องค์ แต่ของเดิมมี 4 องค์ อีกสององค์ที่เชิงบรรไดนั้นก่อเติมทีหลัง แต่ทีหลังก็นานมาแล้ว เพราะเห็นฐานที่ยื่นออกมาเป็นก่อฝากแลบัวไม่กินกัน ยังชำเห็นบัวเดิมแพลมที่บรรได ให้รู้ว่าฐานเก่าเป็น 4 เหลี่ยม ด้านหน้าตัดช่องบรรไดขึ้นเท่านั้น...”⁶

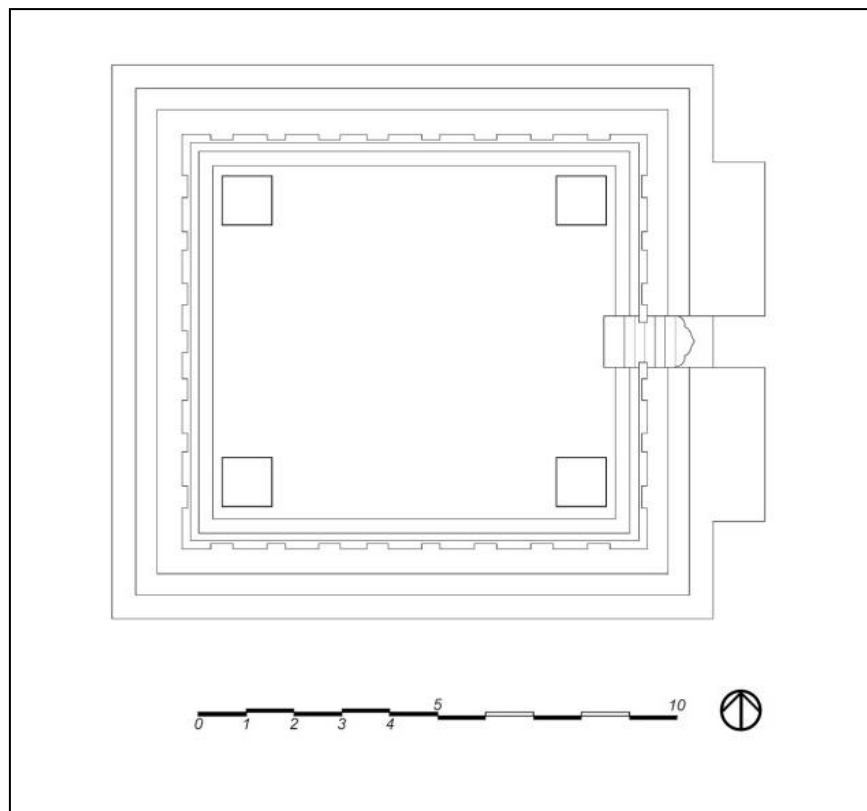
เมื่อพิจารณาเฉพาะส่วนฐานที่เชื่อว่าของเดิมเป็นผัง 4 เหลี่ยม กับส่วนที่รองรับเจดีย์บริวารที่เชื่อว่าเดิมมี 4 มุม ผู้วิจัยได้ทำการเขียนผังใหม่ โดยตั้งสมมติฐานว่าสถูปเจดีย์จำลองทั้งหมดที่ปรากฏเป็นของที่ทำขึ้นสมัยหลัง (ระยะที่ 3) และตัวเรือนธาตุรวมทั้งฐานชั้นที่ 2 เป็นของที่ทำขึ้นระยะที่ 2 จะได้ผังพื้นที่มีลักษณะดังรูป (ภาพที่ 55 และลายเส้นที่ 22) ซึ่งเป็นระยะแรกของการก่อสร้างอาคารดังกล่าว

⁶ สมเด็จพระเจ้า เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, จดหมายเหตุระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ.121 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2517), 104.

ภาพที่ 55 แสดงส่วนฐานของพระบรมธาตุไชยา

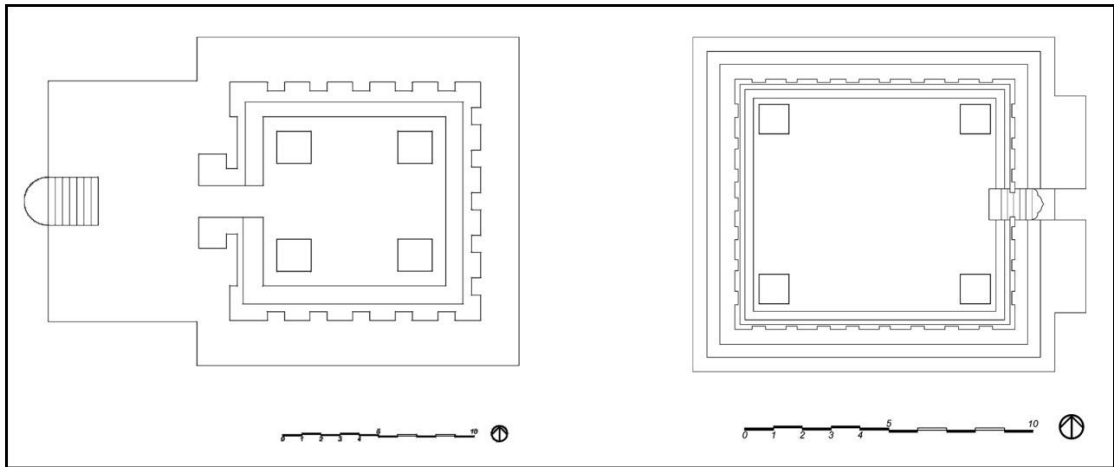

ลายเส้นที่ 22 แสดงผังพื้นที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในระยะที่ 1 ของพระบรมธาตุไชยา

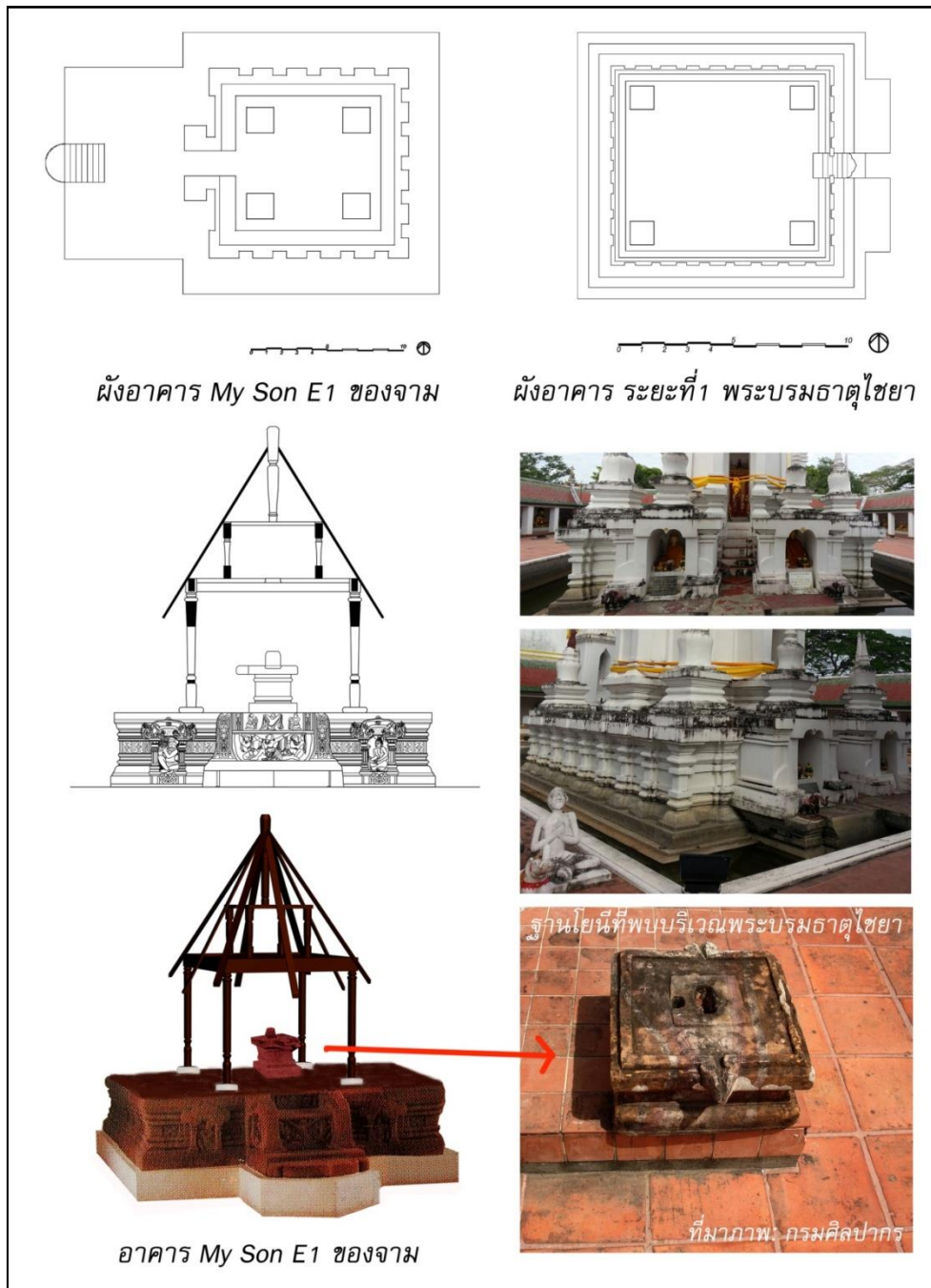
เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบผังอาคารของจามปาในสมัยพุทธศตวรรษที่ 12-13 ซึ่งอยู่ในช่วงที่เรียกว่าศิลปะแบบมิเชิน E1 (My Son E1) จะพบว่าผังทั้งสอง คือพระบรมธาตุไชยา (ระยะที่ 1) และอาคารมิเชิน E1 (My Son E1) ของจามปา มีความคล้ายคลึงกันอย่างมาก แต่อาคารของจามปา จะหันหน้าไปทางทิศตะวันตกซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าอาคารดังกล่าวสร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้กับบรรพบุรุษ

นักวิชาการที่ศึกษาศิลปะจามเชื่อว่า อาคารในสมัยมิเชิน E1 (My Son E1) นี้มีลักษณะเป็นผัง 4 เหลี่ยม ทำฐานขึ้นที่ 4 มุมเพื่อวางเสาไม้ 4 ต้น สำหรับรองรับหลังคามุงกระเบื้อง สันนิษฐานว่าอาคารดังกล่าวน่าจะเป็นที่ประดิษฐานศิวลึงค์โดยวางอยู่บนฐานโยนี ตั้งอยู่ที่กลางอาคาร เนื่องจากในสมัยนั้นจามป่านับถือศาสนาฮินดู และที่บริเวณลานพระระเบียงคดของวัดพระบรมธาตุไชยา พบฐานโยนี ศิลปะจาม ทำด้วยหินทรายตั้งอยู่กลางแจ้งใกล้องค์พระบรมธาตุ ลักษณะพิเศษคือมีรางน้ำมนต์ทั้งสองด้าน จึงมีความเป็นไปได้ว่า ฐานโยนีที่พบนี้อาจเคยตั้งอยู่กลางอาคารเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมในศาสนาฮินดูในสมัยนั้นก็ได้ (ลายเส้นที่ 23 และภาพที่ 56)

ลายเส้นที่ 23 เปรียบเทียบผังพื้นอาคารมิเชิน E1 (My Son E1) ของจามกับผังพื้นพระบรมธาตุไชยา
ที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในระยะที่ 1

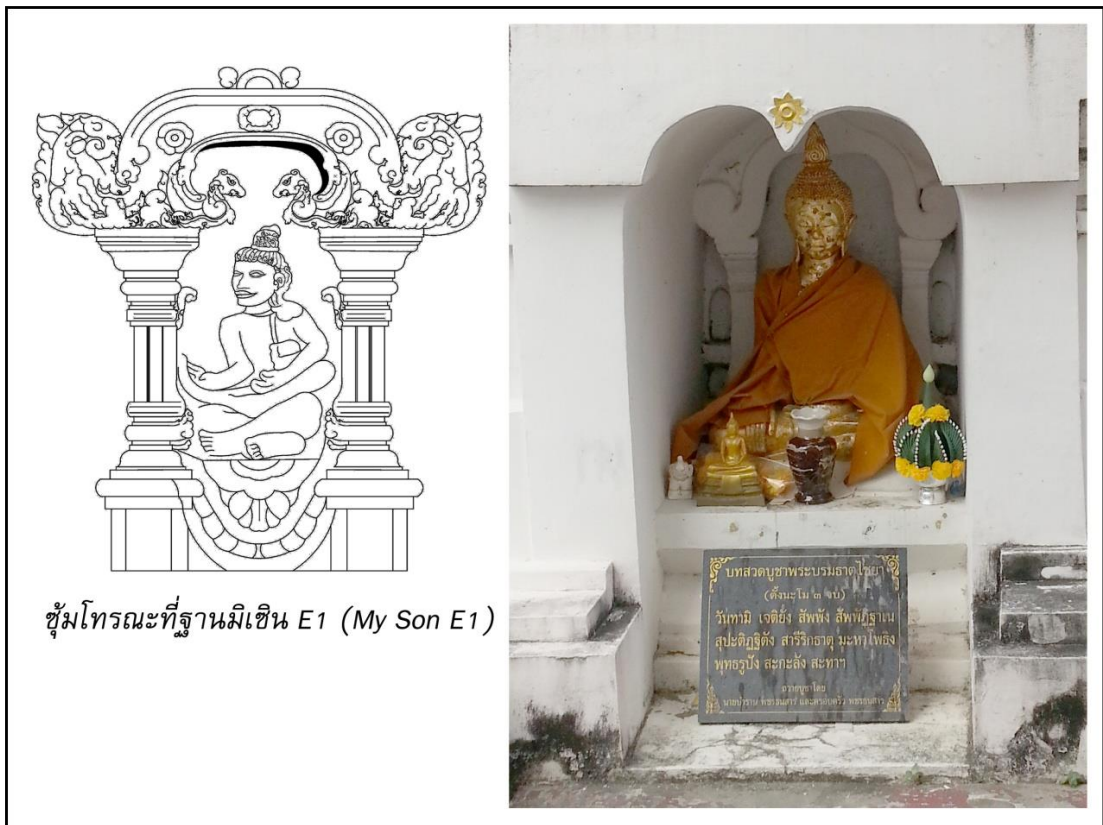
ภาพที่ 56 เปรียบเทียบอาคารมิติน E1 (My Son E1) ของจามกับพระบรมธาตุไชยาที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในระยะเวลาที่ 1

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นรูปด้านของอาคารมิติน E1 (My Son E1) จาก โชติมา จตุรวงศ์, “ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในอาณาจักรจามปา” (เอกสารประกอบคำสอนรายวิชา 262 542 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 1 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 4.

และเมื่อพิจารณาองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม อันได้แก่ฉัตรที่ปลายบันไดชั้นสุดท้ายบริเวณทางเข้าด้านทิศตะวันออก และร่องรอยซุ้มโทรณะนูนต่ำที่ประดับอยู่ที่ฐาน ซึ่งภายในซุ้มจะนำที่สร้างขึ้นใหม่นี้ พบความน่าสนใจ คือ ลักษณะศิลปกรรมและตำแหน่งการประดับสอดคล้องกับศิลปะจามแบบมิเชิน E1 (My Son E1) (ภาพที่ 57-58) สำหรับซุ้มโทรณะดังกล่าวจะเห็นว่าไม่ได้ตั้งใจสร้างขึ้นพร้อมซุ้มจะนำ (ที่สร้างขึ้นใหม่) เนื่องจากซุ้มด้านซ้ายมีองค์ประกอบครบถ้วน ในขณะที่ซุ้มด้านขวาเหลือองค์ประกอบเพียงเล็กน้อย ทั้งนี้เนื่องมาจากการซ่อมแปลงในระยะหลังอาจมีการฉาบปูนทับหรือพยายามนำซุ้มโทรณะดังกล่าวออกไปก็เป็นได้

ภาพที่ 57 แสดงฐานอาคารชั้นที่ 1 สังเกตภายในซุ้มจะนำที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทางซ้าย มีลายซุ้มโทรณะนูนต่ำ ศิลปะจามปรากฏอยู่ ส่วนทางขวามีร่องรอยเล็กน้อยและที่บันไดมีฉัตรคล้ายกับที่พบในศิลปะจาม สมัยมิเชิน E1 (My Son E1)

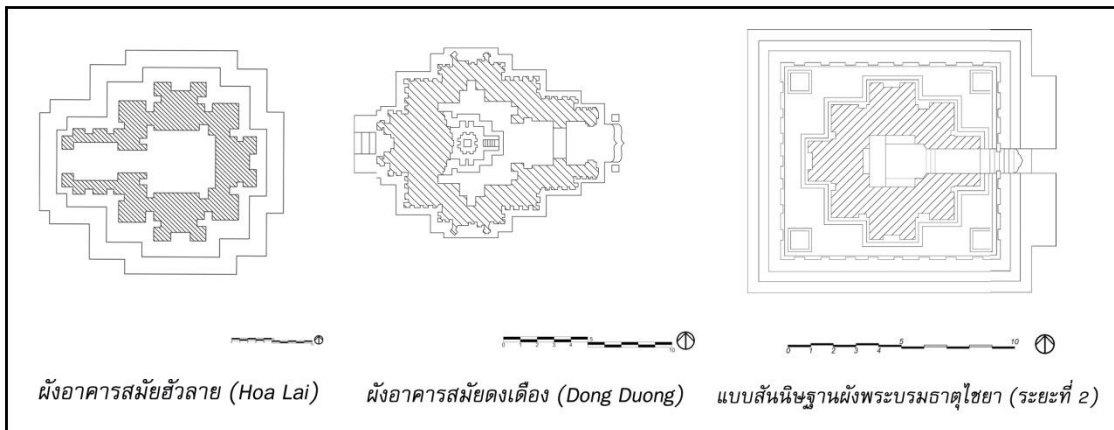

ชุ่มโทรณะที่ฐานมิเชิน E1 (My Son E1)

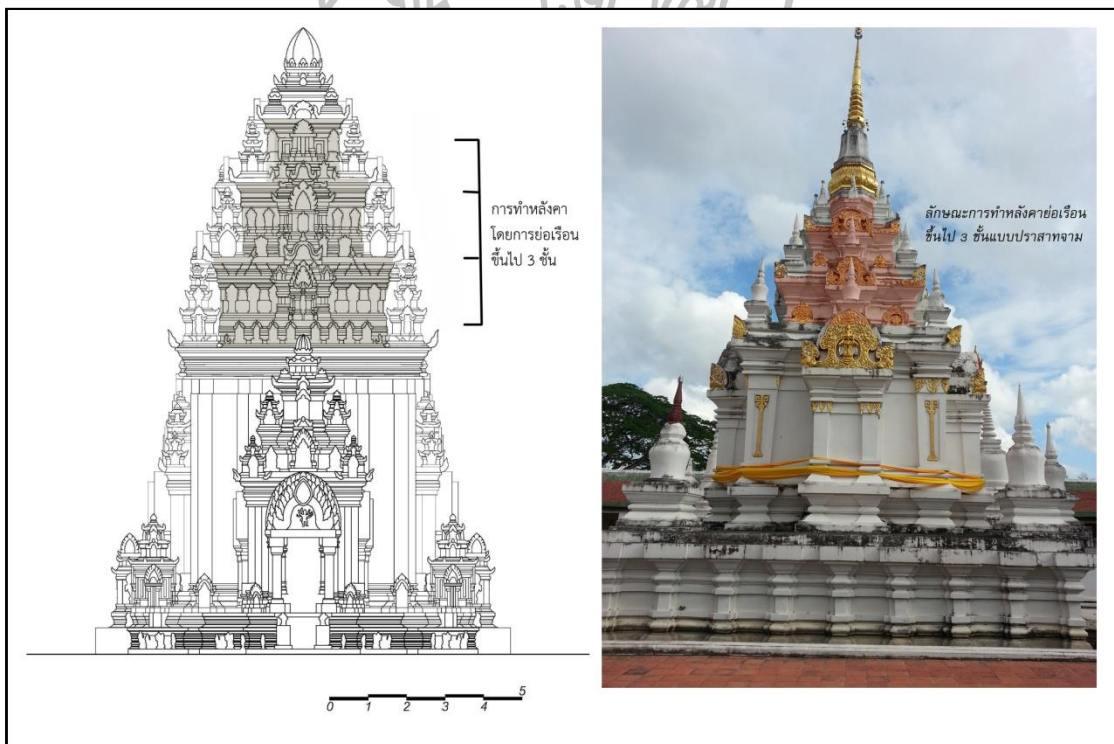
ภาพที่ 58 แสดงการเปรียบเทียบชุ่มโทรณะที่ฐานมิเชิน E1 (My Son E1) กับร่องรอยชุ่มโทรณะที่ฐานของพระบรมธาตุไชยา

ระยะที่ 2 (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13) ตรงกับศิลปะสมัยฮัวลาย (Hoa Lai) เชื่อมต่อศิลปะสมัยดงเตือง (Dong Duong) แต่ศิลปะแบบฮัวลาย (Hoa Lai) จะชัดเจนกว่าโดยเฉพาะแผนผังของการก่อสร้างอาคารประธาน ที่ตั้งอยู่ตรงกลางเรียกว่า “กะลาน (kalan)”

เมื่อพิจารณาพระบรมธาตุไชยา (โดยจินตนาการว่านำสถูปเจดีย์ออกไปทั้งหมดก่อน) จะพบว่ามียุทธลักษณะเช่นเดียวกับศิลปะจามสมัยฮัวลาย (Hoa Lai) และดงเตือง (Dong Duong) คือมุขทางเข้ามียุทธลักษณะยื่นออกมามากกว่ามุขอื่นๆ ส่วนมุขอีก 3 ด้านที่บตัน ผนังยกเก็จออกมาเป็นเสาทั้ง 2 ข้าง เรือนธาตุตั้งอยู่บนฐานปัทมที่มีลักษณะของการย่อมุมสอดคล้องไปกับตัวอาคาร (ลายเส้นที่ 24) สำหรับส่วนยอดอาคารนั้น ได้กล่าวไปแล้วในตอนต้นว่า เอกลักษณ์สำคัญของสถาปัตยกรรมจามตั้งแต่สมัยฮัวลาย (Hoa Lai) เป็นต้นมาคือ การทำหลังคาโดยการย่อเรือนขึ้นไป 3 ชั้น ตรงกลางแต่ละชั้นประดับชุ่มกุกุ ที่สำคัญพบว่าลักษณะดังกล่าวมาปรากฏที่พระบรมธาตุไชยาด้วย (ภาพที่ 59)

ลายเส้นที่ 24 เปรียบเทียบผังอาคารของจามกับผังอาคารที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในระยะที่ 2
 ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นอาคารสมัยฮัวลาย (Hoa Lai) และดงเตือง (Dong Duong) จาก
 Emmanuel Guillon, *Cham Art: Treasures from the Danang Museum, Vietnam*
 (Bangkok: River Books, 2001), 43, 38.

ภาพที่ 59 เปรียบเทียบส่วนยอดอาคารแบบย่อเรือน 3 ชั้นของปราสาทจามและพระบรมธาตุไชยา
 ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Chihara, Daigoro, *Hindu-Buddhist Architecture in
 Southeast Asia* (Leiden: E.J.Brill, 1996), 190.

สำหรับบริเวณมุมทั้ง 4 ทิศของหลังคาแต่ละชั้น หากเปรียบเทียบกับศิลปะจามจะพบว่า ในสมัยฮัวลาย (Hoa Lai) ยังไม่มีการประดับซุ้มจำลองทั้ง 4 ทิศ เมื่อเข้าสู่สมัยดงเตื่อง (Dong Duong) จึงปรากฏการประดับซุ้มจำลองทั้ง 4 ทิศของชั้นหลังคาทุกชั้น รวมทั้งบริเวณฐานอาคารชั้นที่ 1 ด้วย สมัยดงเตื่อง (Dong Duong) นี้ถือเป็นยุคสำคัญของการเผยแพร่พระพุทธศาสนาหายานของอาณาจักรจามปา โดยถือว่าเมืองดงเตื่อง (Dong Duong) เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาหายานที่ยิ่งใหญ่และสำคัญที่สุดของอาณาจักรจามปา ทั้งนี้ เชื่อว่าจามป่าน่าจะได้รับอิทธิพลด้านศาสนาจากราชวงศ์ไศเลนทร์ของชวาภาคกลาง มีการบูชารูปเคารพประเภทพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและพระลักษมีนทรโลเกศวรภายในศาสนสถาน สำหรับพระบรมธาตุไชยา เป็นไปได้ว่าบริเวณมุมของชั้นหลังคาทั้ง 3 ชั้น ในระยะที่ 2 นี้ อาจไม่มีการประดับอาคารจำลองจนเข้าสู่ระยะที่ 3 หรือถ้ามีการประดับอาคารจำลองคงเป็นสมัยที่เข้าสู่ยุคดงเตื่อง (Dong Duong) แล้ว

ในเมืองไชยา พบประติมากรรมรูปพระหัตถ์ลักษณะเป็นการถือดอกบัว ทำด้วยหินทรายสีแดง รูปแบบศิลปะและลักษณะการถือจะพบว่าเหมือนกับประติมากรรมหลายชิ้นที่พบในจามปาทั้งประติมากรรมในศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ สำหรับประติมากรรมที่น่าจะประดิษฐานอยู่ภายในอาคารของพระบรมธาตุไชยาในสมัยนี้ ในระยะแรกที่ยังเป็นสมัยฮัวลาย (Hoa Lai) น่าจะยังเป็นรูปเคารพในศาสนาฮินดู แต่พอเข้าสู่ยุคดงเตื่อง (Dong Duong) อาจมีการบูชารูปเคารพในพุทธศาสนาหายาน ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่พบบริเวณพระบรมธาตุไชยา ซึ่งปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พบว่าเป็นศิลปะจาม ทำด้วยหินทราย เมื่อเปรียบเทียบกับประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ที่พบในจามปา ศิลปะจามสมัยดงเตื่อง (Dong Duong) จะพบว่ามีรูปแบบศิลปะที่คล้ายกันอย่างมาก (ภาพที่ 60) จึงมีความเป็นไปได้ว่าประติมากรรมพระโพธิสัตว์ที่พบบริเวณพระบรมธาตุไชยาองค์นี้อาจเคยตั้งอยู่ภายในพระบรมธาตุไชยาในระยะที่ 2 และอาจสืบเนื่องมาจนถึงระยะที่ 3 เนื่องจากเป็นศิลปะในพระพุทธศาสนาแบบมหายานเช่นเดียวกัน

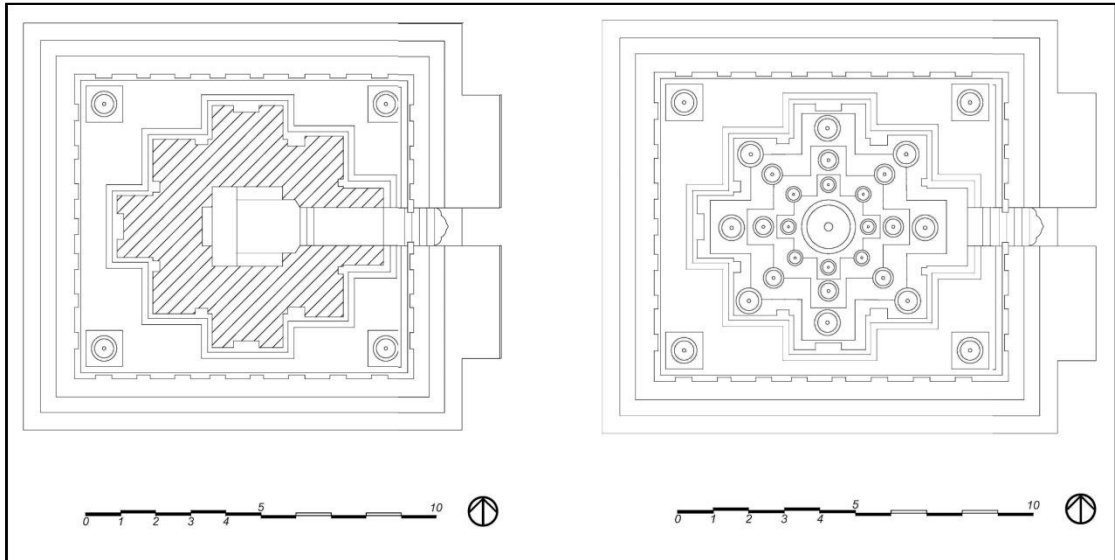

ภาพที่ 60 ลักษณะประติมากรรมรูปพระหัตถ์ที่ถือดอกบัว ศิลปะจาม และการเปรียบเทียบประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่พบในเวียดนามและที่พบบริเวณพระบรมธาตุไชยา

ระยะที่ 3 (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 14) พระบรมธาตุไชยาถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นสถาปัตยกรรมศรีวิชัย ทั้งนี้ จากข้อความในจารึกปราสาทโพนคร ที่ระบุถึงการยกทัพทางทะเลไปโจมตีเมืองจามปาของพวกทะเลใต้ ต่อมาได้รับการตีความว่าพวกทะเลใต้นี้ น่าจะหมายถึงพวกชวาจากอาณาจักรศรีวิชัย รวมทั้งน่าจะเป็นที่มาของการปรับเปลี่ยนพระบรมธาตุไชยาระยะที่ 3 อันถือเป็นการเปลี่ยนผ่านสถาปัตยกรรมภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมและผู้ปกครองครั้งสำคัญ

เมื่อมาพิจารณาสถาปัตยกรรมพระบรมธาตุไชยาที่เข้าสู่อการปรับเปลี่ยนในระยะที่ 3 (ลายเส้นที่ 25) อันมีลักษณะที่เห็นกันในปัจจุบัน คือปรากฏสถาปัตยกรรมเจดีย์จำลองของชั้นหลังคาทั้ง 3 ชั้น แต่ละชั้นประดับอยู่ที่มุมทั้ง 4 รวมทั้งเหนือซุ้มกุฎเป็นบราลี ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่า การประดับสถาปัตยกรรมเจดีย์เหนือซุ้มกุฎเป็นบราลีนี้เป็นความพยายามของช่างที่ต้องการให้เจดีย์ประดับอยู่โดยรอบในแต่ละชั้นหลังคาเช่นเดียวกับที่พบในฉันทิของชาวภาคกลาง บริเวณยอดสูงสุดตรงกลางคงใช้สถาปัตยกรรมเจดีย์องค์ใหญ่

และประดับเจดีย์เล็กๆโดยรอบแบบที่เห็นกันในปัจจุบัน เพียงแต่ลักษณะเจดีย์ในสมัยนี้น่าจะเป็นแบบศรีวิชัย ส่วนสถูปเจดีย์ที่มุ่มทั้ง 4 องค์ (ปัจจุบันมี 6 องค์) ของฐานชั้นที่ 1 ก็อาจทำขึ้นในสมัยนี้ด้วย

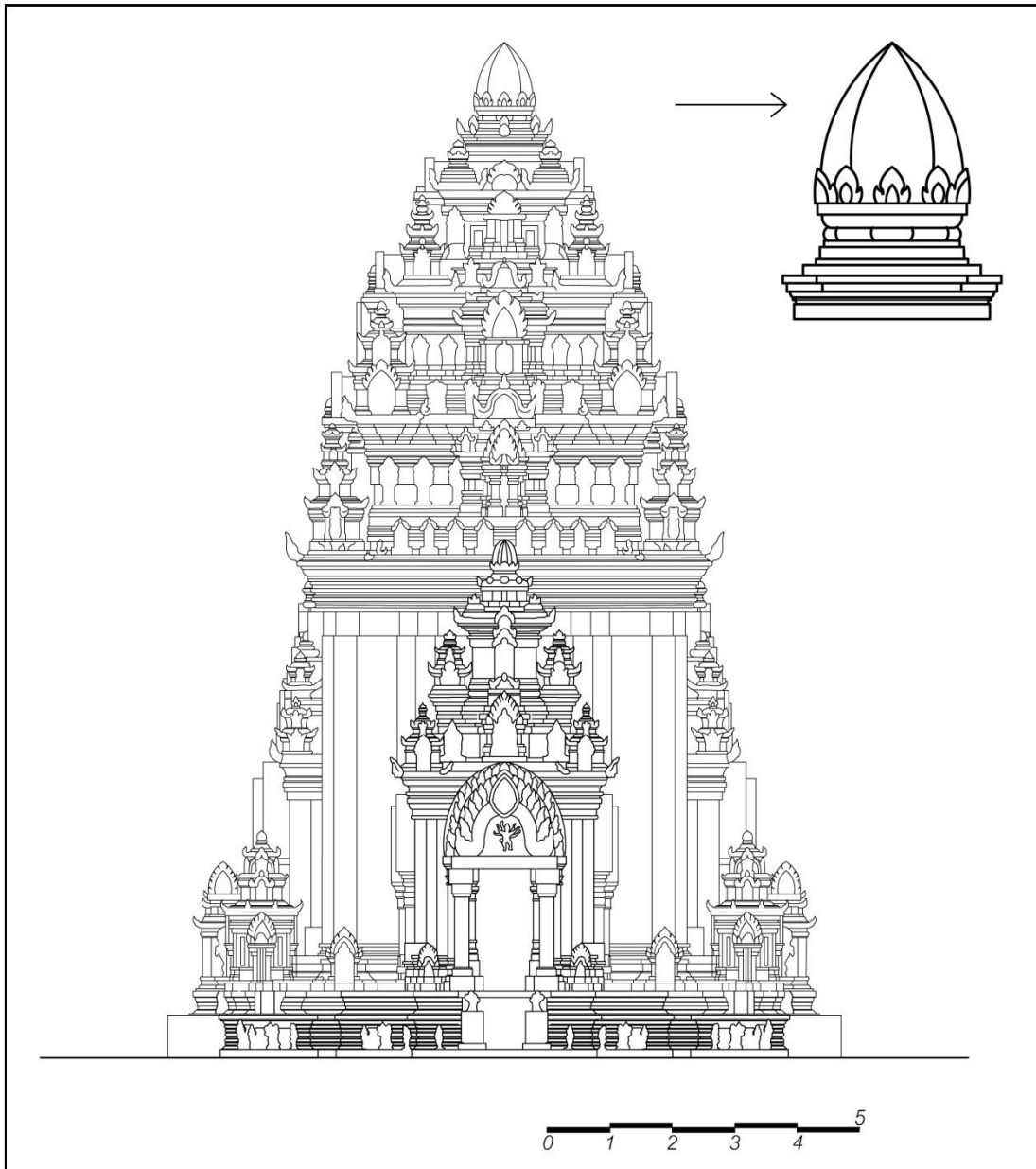
ลายเส้นที่ 25 แบบสันนิษฐาน ผังพื้นและผังหลังคาของพระบรมธาตุไชยาระยะที่ 3

วิเคราะห์องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุไชยา
สถูปเจดีย์

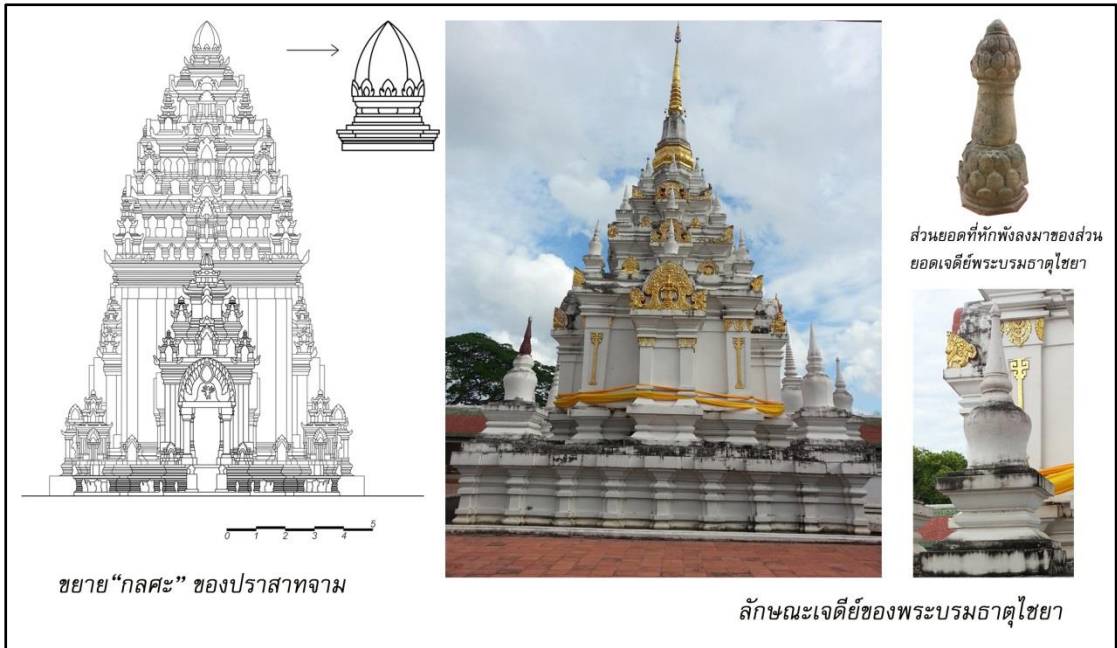
ภาพที่ 61 สถูปเจดีย์ของพระบรมธาตุไชยา

เมื่อพิจารณาลักษณะสลูปเจดีย์ของพระบรมธาตุไชยา (ภาพที่ 61) จะเห็นความคล้ายคลึงกับองค์ประกอบที่เรียกว่า “กลศะ” ลักษณะเป็นดอกบัวฐานแอกคอด ที่ชาวจามใช้เป็นส่วนประดับบนยอดสูงสุดของอาคาร ข้อถกเถียงของนักวิชาการเกี่ยวกับมูลเหตุหรือที่มาของสลูปเจดีย์ที่มีลักษณะแอกคอดอันเป็นเอกลักษณ์สำคัญของศิลปะศรีวิชัยที่เมืองไชยานั้น ผู้วิจัยเชื่อว่าน่าจะมาจาก ความบันเทิงใจของช่างที่พบเห็น “กลศะ” บนยอดสูงสุดของปราสาทจาม อันมีลักษณะคล้ายกับดอกบัว ซึ่งช่างพื้นถิ่นเมืองไชยาประยุกต์ขึ้นให้เป็นสลูปเจดีย์โดยเพิ่มส่วนยอดขึ้นไปนั่นเอง และชุมชนเมืองไชยาในสมัยนั้น คงหมายรวมไปถึงชาวจามที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่เมืองไชยาตั้งแต่อาณาจักรจามปาเข้ามามีอิทธิพลในช่วงเวลาก่อนพุทธศตวรรษที่ 12-13 และตั้งรกรากประกอบอาชีพ มีการแต่งงานกับชาวพื้นเมือง ให้กำเนิดลูกหลานสืบทอดกันมา จนเกิดการผสมกลมกลืนกับคนในท้องถิ่นดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันไม่สามารถหาหลักฐานได้ว่า “กลศะ” ในสมัยฮัวลัย (Hoa Lai) หรือดงเตื่อง (Dong Duong) นั้นมีลักษณะเช่นไร เนื่องจากสถาปัตยกรรมในอาณาจักรจามปาส่วนใหญ่ถูกทำลายไปเป็นจำนวนมากทั้งจากสภาพแวดล้อมและภาวะสงคราม จะมีก็แต่เพียงแบบสันนิษฐานสถาปัตยกรรมของปราสาทสมัยมิเชิน A1 (My Son A1) ที่ทำขึ้นโดยปามองติเยร์ (Henri Parmentier) ผู้เชี่ยวชาญศิลปะเวียดนาม (ลายเส้นที่ 26) โดยพบว่าสมัยมิเชิน A1 (My Son A1) เป็นศิลปะในสมัยหลังประมาณพุทธศตวรรษที่ 16 และเมื่อมาพิจารณาองค์ประกอบที่เป็นยอดสูงสุดแบบเดิมของพระบรมธาตุไชยาซึ่งหักพังลงมา ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา วัสดุเป็นหินทรายสีแดง ลักษณะศิลปกรรมทำเป็นรูปดอกบัว สนับสนุนข้อสันนิษฐานที่ว่าสลูปเจดีย์ซึ่งเป็นศิลปะศรีวิชัยที่เมืองไชยานั้น ได้แรงบันดาลใจในการสรรค์สร้างมาจาก “กลศะ” ของศิลปะจามแห่งอาณาจักรจามปา (ภาพที่ 62)

ลายเส้นที่ 26 ปราสาทสมัยมิเชิน A1 (My Son A1) และภาพขยาย “กลศะ”

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Chihara, Daigoro, *Hindu-Buddhist Architecture in Southeast Asia* (Leiden: E.J.Brill, 1996), 190.

ภาพที่ 62 เปรียบเทียบ "กลศะ" ของปราสาทจามและเจดีย์แบบเอวคอดของพระบรมธาตุไชยา
 ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงสายเส้นจาก Chihara, Daigoro, Hindu-Buddhist Architecture in Southeast Asia (Leiden: E.J.Brill, 1996), 190.

กูฑู

ภาพที่ 63 "กูฑู" ที่พระบรมธาตุไชยา

สำหรับหน้าบันหรือ “กุฑู” นั้น เมื่อมาพิจารณาซุ้มกุฑูที่พระบรมธาตุไชยา (ภาพที่ 63) จะพบว่าลวดลายที่เห็นในปัจจุบัน เป็นของทำขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาลักษณะการวางลายโดยเฉพาะกุฑูของชั้นที่ 2 และ 3 แล้วจะเห็นการเน้นลายให้มีจุดเด่นโดยทำเป็นวงกลมอยู่กึ่งกลาง ลักษณะคล้ายกับกุฑูรูปใบหน้าที่ประดับอยู่บนศาสนสถานของจามที่หมู่บ้านนุษยาม อำเภोजาโตก จังหวัดอานเกียง ประเทศเวียดนาม อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 นอกจากนี้ลักษณะดังกล่าวยังไปคล้ายกับกุฑูรูปใบหน้าที่ขุดพบ ณ โบราณสถานเขาน้อย อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลาด้วย สำหรับกุฑูของพระบรมธาตุไชยา เดิมจะมีรูปใบหน้าที่หรือไม่ นั้น ไม่อาจยืนยัน แต่หากอ้างอิงกับรูปแบบศิลปะดังกล่าวมาข้างต้น ก็มีความเป็นไปได้ (ภาพที่ 64)

ภาพที่ 64 เปรียบเทียบลักษณะกุฑูของพระบรมธาตุไชยา กุฑูที่พบในเวียดนามและกุฑูที่พบในสงขลา

โครงสร้าง การก่ออิฐและการประดับผนังอาคารของพระบรมธาตุไชยา

สำหรับโครงสร้างอาคาร วัสดุก่อสร้างและการประดับผนังอาคารนั้น ปราสาทจามมีโครงสร้างเป็นแบบผนังรับน้ำหนัก ผนังจึงมีความหนาประมาณ 80-160 เซนติเมตร ใช้อิฐเป็นวัสดุในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม อิฐที่ใช้มีหลายขนาด การเชื่อมต่อระหว่างอิฐแต่ละแผ่นมีความแนบสนิท เนื่องจากมีการฝนแผ่นอิฐให้เรียบก่อนการมาเรียงต่อกัน และใช้ปูนฉาบผิวบางๆ เพื่อเชื่อมอิฐให้ติดกัน นอกจากนี้ยังใช้หินทรายในส่วนสำคัญที่ต้องรับน้ำหนักมาก รวมทั้งใช้ในการประดับตกแต่ง เช่น ทับหลัง ฐานอาคาร เสาตอกแต่ง โครงประตู ชั้นบันไดและส่วนประดับเรือนธาตุ⁷ สำหรับการประดับผนังอาคาร จารึกที่พบในปราสาทมิเชินหมายเลข D4 (My Son D4) ระบุว่ามีการใช้ทองคำเคลือบวิหารทั้งหมด⁸ อาคารมิเชิน D4 (My Son D4) นี้ แม้สร้างในสมัยพุทธศตวรรษที่ 17 แต่น่าจะเป็นการประดับตกแต่งอาคารที่สืบทอดกันมาจากวัฒนธรรมดั้งเดิม

ลักษณะการก่ออิฐและการใช้ทองคำประดับผนังปราสาทจามนี้ สอดคล้องกับที่พระครูรัตนบุรีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว เจ้าคณะเมืองไชยา ได้ลิขิตรายงานลักษณะสถาปัตยกรรม การก่ออิฐรวมทั้งการปฏิสังขรณ์พระบรมธาตุไชยาไปยัง ข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลชุมพร ความว่า

...ได้สังเกตวิธีแรกก่อสร้างประดิษฐานขึ้นนั้น ดูไม่ได้ใช้ปูนเป็นบาสอสผูกอิฐเลย ช่วงที่ทำพระเจดีย์นี้ คงจะล่วงเห็นอย่างใดอย่างหนึ่ง ท่านจึงไม่ได้ใช้ปูนเป็นบาสอส ผูกอิฐให้ละเอียด ใส่ตามระหวางแผ่นอิฐเต็มอย่างใช้ปูน ตกลงว่าใช้อิฐปูนเป็นบาสอส แต่ก็แข็งตัวได้ดี เห็นได้ในที่หมื่นๆไม่หลุดและเคลื่อนได้ง่ายๆหรือตอนแรกๆจะมีของเหนียวเจือบ้าง แต่เดี๋ยวนี้ของเหนียวนั้นจะหมดอายุเสีย แต่ถึงอย่างนั้นไม่ว่าที่ตรงไหน ถ้ามีรากไม้เบียดเบียนทำให้แตกแล้วมักไม่ได้เป็นอันตรายเท่าใด ใช้บาสอสอย่างนี้ทนดีกว่าปูนมาก เว้นแต่ทำยากเท่านั้น

อิฐที่เผาขึ้น เเผาแก่ไฟและทน ดุจกระเบื้องตุ่มที่เผาสุกดี อิฐเหล่านี้อายุยืนจริงๆ บรรดาอิฐที่มีผู้ได้เอาเข้าซ่อมแซมในชั้นหลังๆ ผู้ไปแล้ว แต่อิฐเดิมยังมั่นคงอยู่ เห็นได้ว่า ในต่อไปนับร้อยๆ ปีหรือยิ่งกว่า อิฐนี้ก็อาจทนอยู่ได้ดี

วิธีก่อ เมื่อจะเอาอิฐเข้าก่อ รอยประชิดกันจนได้เหลี่ยมเสมอดี นอกจากนี้ยังได้เอาศิลามาใช้แทนอิฐในที่สำคัญๆ มีที่ยอดเป็นต้น ที่ต่อของศิลาต่อศิลานั้น ยังใช้ศิลาเป็นแกนอีก

ส่วนลวดลายที่มีในชั้นแรกนั้นไม่ได้พอกปั้นด้วยปูนเลย ควรจะมีลวดลายในที่ใด ก็ขุดอิฐฉีกเอาในเนื้ออิฐเมื่อก่อเสร็จทีเดียว (ไม่ได้ปั้นลายเมื่อดินเปียกแล้วเผาเลย)

เมื่อครั้งแรก เห็นจะก่อเสร็จแล้วลงมือสลักลวดลาย และขัดทั่วทั้งองค์ให้หายเงื่อนอิฐและหายขรุขระ (บางแห่งขัด จนเห็นไส้อิฐ) และเมื่อขัดแล้วคงจะปล่อยให้ดูอย่างนั้นเสียคราว

⁷ นันทพร บันลือสินธุ์, ผู้แปล, การสำรวจแหล่งโบราณสถานในอาณาจักรจามปา (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542), 21-22.

⁸ เรื่องเดียวกัน, 16.

หนึ่งหรืออาจจะลงรักปิดทองทันที เพราะยังได้เห็นรักและทองติดอยู่เนื่องจากอิฐหลายแห่ง ซึ่งส่อให้เห็นได้ว่า ในชั้นแรกคงจะไม่ได้ใช้ปูนเลย ต่อมาได้มีผู้เอาปูนเข้าปฏิสังขรณ์มาก่อนบ้าง แล้ว ราวไม่ต่ำกว่าสองครั้ง (ครั้งนี้ไม่นับ)⁹

ผลการศึกษาทั้งหมดในบทที่ 5 นี้ แสดงให้เห็นว่า ความเข้าใจที่มีมาแต่เดิมของพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งเชื่อว่าเป็นสถาปัตยกรรมศรีวิชัยที่สร้างขึ้นร่วมยุคร่วมสมัยกันกับวัดเวียง วัดแก้ว และวัดหลง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี และจันทิโนราชวงศ์ไศเลนทร์ของชาวภาคกลางนั้น เมื่อใช้กรอบการศึกษาใหม่ได้ทำให้เกิดข้อคิดเห็นทางวิชาการที่ต่างไปจากเดิมว่า “พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี อาจมีได้สร้างขึ้นครั้งแรกในสมัยศรีวิชัย” แม้จะมีหลักฐานแห่งยุคสมัยอันเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของศิลปกรรมศรีวิชัย นั่นคือ สลุปเจดีย์ที่ประดับอยู่บนชั้นหลังคาแต่ละชั้น องค์ประกอบดังกล่าว แม้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเป็นศิลปกรรมสมัยศรีวิชัยของราชวงศ์ไศเลนทร์ แต่มีความเป็นไปได้ว่า สลุปเจดีย์นี้อาจสร้างขึ้นภายหลังตัวอาคาร เนื่องจากการปรับปรุงและหรือซ่อมแซมสถาปัตยกรรมให้สอดคล้องกับยุคสมัยและอำนาจผู้ปกครองนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ ทั้งสถาปัตยกรรมในประเทศไทยและในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สอดคล้องไปกับอิทธิพลทางการเมือง ศาสนา เศรษฐกิจและบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีความเป็นไปได้ว่าพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี อาจมีการปรับปรุงไปตามยุคสมัยด้วยเช่นกัน และเมื่อพิจารณาองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญของพระบรมธาตุไชยา อาทิ อัจฉรินทร์บริเวณทางเข้าด้านทิศตะวันออก ร่องรอยซุ้มโถระฆังนูนต่ำที่ฐานชั้นล่างสุดซึ่งถูกสร้างครอบด้วยซุ้มจระณะนำประดิษฐานพระพุทธรูปในสมัยหลัง จะพบว่ามีรูปแบบศิลปกรรมที่พบในศิลปะจามแห่งอาณาจักรจามปาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-13 หรือศิลปะแบบมิเชิน E1 (My Son E1) อันเป็นศิลปะในยุคเริ่มต้นของอาณาจักรจามปา องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมดังกล่าวยังไม่เคยได้รับการกล่าวถึงหรือวิเคราะห์ในวงวิชาการ นอกจากนี้ หากมีการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณพระบรมธาตุไชยาโดยการเปิดหน้าดินให้ลึกถึงชั้นดินในพุทธศตวรรษที่ 12-13 อาจพบหลักฐานสำคัญอื่นๆเพิ่มเติมที่น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานด้านสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในปัจจุบันเมื่อทำการศึกษาควบคู่ไปกับหลักฐานอื่นๆ ได้นำไปสู่ข้อสันนิษฐานใหม่เกี่ยวกับพระบรมธาตุไชยาว่า “สถาปัตยกรรมแห่งนี้ น่าจะถูกสร้างขึ้นด้วยศิลปะจามตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เมืองไชยาเป็นส่วนหนึ่งหรืออยู่ใต้อิทธิพลของอาณาจักรจามปา และมาได้รับการปรับปรุงให้เป็นสถาปัตยกรรมศรีวิชัยในพุทธศตวรรษที่ 14-15 อันเป็นช่วงเวลาที่ศรีวิชัยเข้ามามีอำนาจเหนืออาณาจักรจามปาที่เมืองไชยานั่นเอง”

⁹มานิต วัลลิโกดม, **ทักษิณรัฐ** (กรุงเทพฯ: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), 2530), 4.

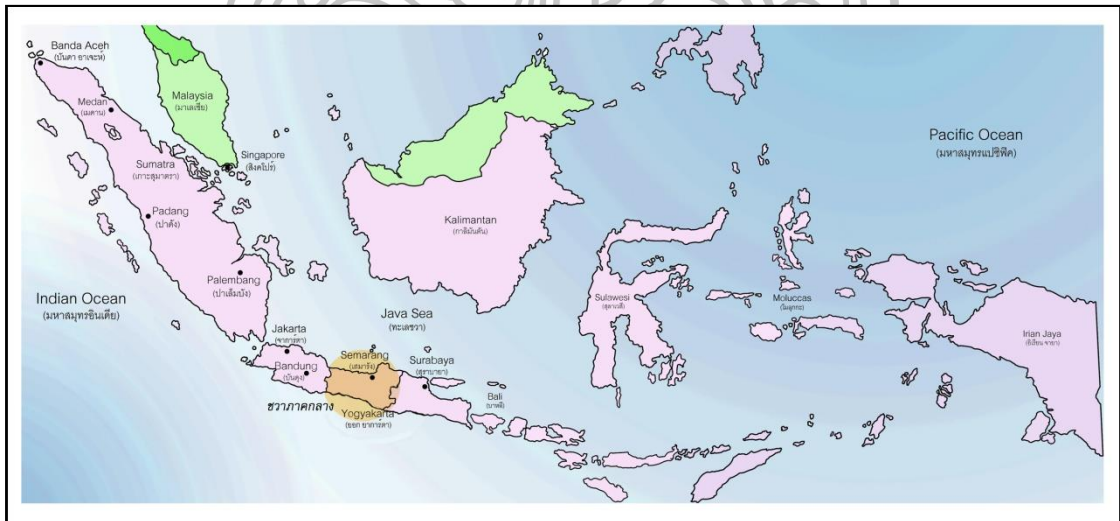
บทที่ 6
จันทิของราชวงศ์ไศเลนทร์ในชวภาคกลาง

“When a work departs from culturally established patterns,...Architecture becomes incorporated into culture as a result of the work of critics...”

Juan Pablo Bonta¹

ประวัติความเป็นมาของราชวงศ์ไศเลนทร์

เดิมพื้นที่ของอินโดนีเซีย (แผนที่ที่ 17) เคยมีอาณาจักรเก่าแก่ที่มีกษัตริย์ปกครองมาหลายยุคหลายสมัย อาณาจักรในยุคเริ่มแรกเกิดขึ้นบริเวณเกาะบอร์เนียวซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของชวา กลุ่มชนที่อาศัยอยู่บริเวณนี้เรียกว่าชาวดยัค (Dyak) มีความเชื่อในเรื่องเทพเจ้า ป่าไม้ ภูเขาและภูติผี ดำเนินชีวิตโดยการเพาะปลูก จับสัตว์น้ำและหาของป่าแจกเช่นชาวพื้นเมืองในยุคแรกเริ่ม ต่อมาชาวดยัค (Dyak) เริ่มติดต่อกับวัฒนธรรมภายนอกพร้อมๆไปกับการสร้างวัฒนธรรมของตนเอง มีการนับถือศาสนาฮินดูควบคู่กับความเชื่อดั้งเดิมในท้องถิ่น นั่นคือการบูชาบรรพบุรุษและการบูชาภูเขาไฟ

แผนที่ที่ 17 แสดงประเทศอินโดนีเซีย เขตชวภาคกลางและเกาะต่างๆ โดยรอบ

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงสายเส้นจาก Molly Bondan, **Candi in Central Java Indonesia**, (Jakarta: P.T. Jayakarta Agung Offset., 1982), no.pag.

¹Bonta, Juan P., **Architecture and Its Interpretation: A Study of Expressive Systems in Architecture** (London: Lund Humphries, 1979), 138.

การก่อรูปอาณาจักร เริ่มปรากฏหลักฐานชัดเจนประมาณพุทธศตวรรษที่ 9 โดยเรียกว่า อาณาจักรกูไต มาร์ตาตีปุระ (Kutai Martadipura) ถือเป็นอาณาจักรแห่งแรกของเกาะชวา² ในขณะที่ก็มีอาณาจักรอื่นๆเริ่มถือกำเนิดขึ้นเช่นกัน ที่พบว่าค่อนข้างมีบทบาทสำคัญ คือ อาณาจักรตรูมะหรือ ตรูมะนครา (Tarumanagara) โดยกษัตริย์พระนาม ชัยสิงหรวรมัน (Jayasingawarman) มีข้อสันนิษฐานว่าพระองค์สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์สลังกยาน (Salankayana Dynasty) แดบอินเดียได้ เนื่องจากการโจมตีของกษัตริย์ในราชวงศ์คุปตะ เชื้อสายราชวงศ์สลังกยานจึงต้องอพยพไปแสวงหาแผ่นดินใหม่ เจ้าชายสิงหรวรมันทรงเลือกมาตั้งอาณาจักรใหม่ยังบริเวณเกาะชวาฝั่งตะวันตก โดยพบว่าเรื่องราวของอาณาจักรนี้ยังปรากฏอยู่ในเอกสารบันทึกการเดินทางของชาวจีนและชาวอินเดียที่เดินทางเข้ามาค้าขายและแวะพักเพื่อรอลมมรสุมที่เหมาะสมกับการเดินทางออกทะเล โดยเฉพาะในบันทึกการเดินทางของภิกษุจีนนาม ฟาเสียน (Faxian) ที่ต้องการเดินทางไปยังประเทศอินเดียเพื่อศึกษาพระธรรม โดยเดินทางมาแวะที่ฝั่งตะวันตกของเกาะชวา เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 942-955 นอกจากนี้ยังได้บันทึกไว้ว่า ในเมืองนี้ผู้คนส่วนใหญ่นับถือศาสนาฮินดู มีทั้งการบูชารูปเคารพและก่อสร้างเทวสถาน ศาสนาพุทธยังไม่เป็นที่แพร่หลายมากนัก นอกจากนี้ยังพบว่าในเอกสารของราชสำนักจีน ทั้งราชวงศ์สุย (Sui Dynasty) และราชวงศ์ถัง (Tang Dynasty) มีการกล่าวถึงกษัตริย์แห่งตรูมะว่า ได้ส่งทูตไปประเทศจีนครั้งแรกในปี พ.ศ. 1071 และส่งไปครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 1209 ส่วนทางเกาะชวานั้น จารึกราชามูลรวรมัน ระบุการตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่เรียกว่า วัฒนธรรมบูนี (Buni Culture)³ ส่วนในเอกสารจีน ปรากฏชื่อชุมชนยุคแรกเริ่มของผู้คนในแถบนี้เรียกว่า “โกะ-หยิง (Ko-Ying)” สันนิษฐานว่าน่าจะอยู่ทางตะวันตกของเกาะชวา บริเวณดังกล่าวน่าจะตรงกับชื่อเมือง “อะกิเร (Argyre)” ในบันทึกของปโตเลมี บริเวณนี้พบหลักฐานสำคัญคือ ทรากเมืองโบราณที่ก่อด้วยอิฐมีรูปร่างและขนาดเหมือนกับอิฐที่ใช้ในเมืองอูไรยูร์ของชาวโจหะยุคแรกเริ่ม นอกจากนี้ยังพบเครื่องปั้นดินเผาหลายรูปลักษณ์ ลูกปัดแก้วและโบราณวัตถุต่างๆอีกด้วย แสดงให้เห็นการติดต่อกับอินเดียของชวาในยุคเริ่มต้น ที่พบว่าผู้คนส่วนใหญ่ นับถือศาสนาฮินดู โดยเฉพาะการนับถือพระวิษณุ

ในสมัยของกษัตริย์ปุรณรวรมัน (Purnawarman) ซึ่งครองราชย์ในปี พ.ศ. 938-977 ถือเป็นยุคทองของอาณาจักรแห่งนี้ เนื่องจากมีอาณาเขตกว้างขวาง การค้าเจริญรุ่งเรือง มีจารึกกล่าวถึงการจัดระบบชลประทานเพื่อขยายพื้นที่ทางการเกษตร ในยุคนี้นี้เมืองต่างๆเข้ามาสวามิภักดิ์ถึง 48 เมือง มีเมืองหลวงชื่อ สุนทปุระ (Sunda Pura) อยู่ทางตอนเหนือของเกาะชวาและเป็นที่มาของชื่อ “ช่อง

²ดวงธิดา ราเมศวร์, ประวัติศาสตร์ประเทศในกลุ่มอาเซียน (๒): เวียดนาม มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ บรูไน (กรุงเทพฯ: แพรธรรม, 2555), 108.

³ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมของวัฒนธรรมบูนี (Buni Culture) ได้ใน ธิดา สาระยา, ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2554), 452-453.

แคบซุนดา (Sunda Strait)” ซึ่งอยู่ระหว่างเกาะชวาและสุมาตรา⁴ แต่เอกสารบางฉบับกล่าวว่าเมืองหลวงของอาณาจักรแห่งนี้อยู่ที่ ตะรุมาครา (Taruma) ในสมัยของพระองค์มีหลักฐานการส่งทูตไปจีนถึง 3 ครั้ง คือในปี พ.ศ. 1071 พ.ศ. 1209 และ พ.ศ. 1213 แสดงถึงความรุ่งเรืองดังกล่าว อาณาจักรตะรุมาเริ่มเสื่อมอำนาจลงในพุทธศตวรรษที่ 12 ขณะที่อาณาจักรกลิงคะ (Kalingga Kingdom) ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของเกาะชวาเริ่มมีอำนาจเข้ามาแทนที่ ในบันทึกของชาวจีนสมัยราชวงศ์ถังเรียกอณาจักรแห่งนี้ว่า “เหอหลิง (Heling)” กล่าวถึงพระภิกษุจีนนาม ฮู่หนิง (Huining) ได้เดินทางมาเข้ามาในปี พ.ศ. 1207 และเป็นผู้นำศาสนาพุทธนิกายมหายานมาเผยแผ่ยังดินแดนแห่งนี้ด้วย (แต่ไม่ใช่ศาสนาพุทธนิกายมหายานแบบตันตระที่นับถือกันของราชวงศ์ไศเลนทร์ในเวลาต่อมา)

เอกสารทางประวัติศาสตร์ของชวาระบุถึงราชินีพระองค์หนึ่งของอาณาจักรกลิงคะซึ่งเป็นพระอัยยิกาของกษัตริย์สัจชัย (Sanjaya) เป็นผู้สถาปนาอาณาจักรมะตะราม (Mataram Kingdom) หรือเรียกในอีกชื่อหนึ่งว่าอาณาจักรเมดัง (Medang Kingdom) ต่อมาในปี พ.ศ. 1295 ได้สถาปนาเมืองหลวงชื่อมะตะรามและตั้งศูนย์กลางอยู่ที่เกาะชวาภาคกลาง ทั้งนี้ พบว่าอาณาจักรส่วนใหญ่ที่ก่อตั้งขึ้นในชวานั้น ล้วนมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ แต่มักทำสงครามเพื่อช่วงชิงอำนาจกันอยู่เสมอ ธรรมเนียมการปกครองของชวานั้น เมื่อมีการตั้งอาณาจักรใหม่ก็ต้องมีการสถาปนาราชวงศ์ใหม่ขึ้นด้วย

หลังจากพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา ราชวงศ์ไศเลนทร์หรือไสเลนทรา (Sailendra Dynasty) ซึ่งมีเชื้อสายเดียวกับกษัตริย์สัจชัย (Sanjaya) แห่งอาณาจักรมะตะราม ก็เริ่มมีอำนาจและบทบาทในดินแดนแถบนี้มากขึ้น นักวิชาการบางท่านเชื่อว่า “ชื่อไสเลนทรา มาจากคำเรียกของชาวฟูนัน (Funan) ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของกัมพูชา ตรงบริเวณปากแม่น้ำโขง ที่ใช้เรียกกษัตริย์ของดินแดนแห่งนี้ว่า ไสละราชา (Sailaraja) แปลว่ากษัตริย์แห่งภูเขา”⁵ เรื่องราวเกี่ยวกับราชวงศ์ไศเลนทร์ (Sailendra Dynasty) นี้ มีข้อถกเถียงของนักวิชาการแตกออกเป็นหลายสาย บ้างเชื่อว่าสืบเชื้อสายโดยตรงมาจากกษัตริย์สัจชัย (Sanjaya) บ้างเชื่อว่าไม่เกี่ยวข้องกันและมาจากอินเดีย แต่ในปี พ.ศ. 2505 มีการพบจารึกทางตอนเหนือของเกาะชวาภาคกลาง จารึกด้วยภาษามลายูโบราณ เรียกชื่อจารึกนี้ว่า “จารึกโซโจเมอโต” ที่สำคัญคือมีคำว่า “ธปนตะ เสเลนทระ (Selendra)” สันนิษฐานว่าเป็นพระนามของกษัตริย์พระองค์หนึ่งของชวา ศาสตราจารย์โบคาร์ นักอ่านจารึกของอินโดนีเซียให้ความเห็นว่าตัวอักษรที่ใช้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12 ดังนั้น ราชวงศ์ไศเลนทร์ (Sailendra Dynasty) จึงน่าจะเป็นราชวงศ์ที่มีมาแต่เดิมของชวา สอดคล้องกับข้อ

⁴ดวงธิดา ราเมศวร์, ประวัติศาสตร์ประเทศในกลุ่มอาเซียน (๒): เวียดนาม มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ บรูไน (กรุงเทพฯ: แพรธรรม, 2555), 109.

⁵ดวงธิดา ราเมศวร์, ประวัติศาสตร์และราชวงศ์อาเซียนตะวันออกเฉียงใต้ (กรุงเทพฯ: มายิกสำนักพิมพ์, 2548), 181.

สันนิษฐานของศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ที่ก็ทรงเชื่อว่าราชวงศ์ไศเลนทร์สืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์ดั้งเดิมของชาวเช่นกัน

แม้จะมีหลักฐานแน่ชัดแล้วว่าราชวงศ์ไศเลนทร์เป็นราชวงศ์ดั้งเดิมของชาว ไม่ได้มาจากอินเดียตามที่มีการถกเถียงกันก่อนหน้านี้ แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่า ราชวงศ์ไศเลนทร์รวมทั้งราชวงศ์อื่นๆในพื้นที่เกาะชวา สุมาตราและคาบสมุทรมลายู ต่างมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับกษัตริย์อินเดียและเหล่าพ่อค้าจากอินเดียที่เข้ามาทำการค้าในน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะมีการถ่ายทอดรูปแบบวัฒนธรรมและประเพณีแบบกษัตริย์ให้แก่กันด้วย เช่น รูปแบบการปกครอง การเรียกตำแหน่งกษัตริย์ว่า “ราชา” นอกจากนี้ยังมีประเพณีการสร้างศาสนสถานให้เป็นเหมือนอนุสาวรีย์แก่กษัตริย์ที่ล่วงลับไปแล้ว⁶ การทำจารึกการอุทิศอาคารหรือที่ดินให้เป็นสมบัติของศาสนสถาน อาทิ จารึกภาษามลายูเก่าหลักที่ 2 พบที่สุมาตรา ระบุข้อความ “การสร้างสวนสาธารณะในปี ค.ศ. 684 ชื่อศรีเกษตร โดยราชโองการของกษัตริย์ไชยนาสะ ถือเป็นพฤติกรรมการบุญทางพระพุทธศาสนา”⁷ ประเพณีต่างๆเกิดขึ้นเพราะการให้พราหมณ์เข้ามาทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของพระราชพิธีในราชสำนัก ดังที่ “ปรากฏมีที่ปรึกษาในราชวงศ์โจฬะที่ราชสำนักของราชอาณาจักรศรีวิชัย”⁸ นอกจากนี้ จากจารึกภาษาทมิฬซึ่งพบอยู่ที่ตะกั่วป่าระบุถึง “การขุดสระน้ำโดยพ่อค้าชาวอินเดียและมีกองทหารดูแลรักษาสระน้ำนี้อยู่ ซึ่งทำให้สันนิษฐานได้ว่าทหารรับจ้างชาวอินเดียนั้นได้รับสิทธิพิเศษจากกษัตริย์แห่งเมืองศรีวิชัยให้เข้ามาดูแลรักษาลังสินค้าของพวกเขาได้”⁹

ความสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์ไศเลนทร์ที่ชวาและไชยา

ในระยะแรกราชวงศ์ไศเลนทร์ (Sailendra Dynasty) ยังคงนับถือศาสนาฮินดู ต่อมาในยุคของกษัตริย์ปันงะรัน (Panangkaran) โอรสของพระเจ้าสัญชัย (Sanjaya) ซึ่งครองราชย์ในปี พ.ศ.1303 ได้เปลี่ยนจากการนับถือศาสนาฮินดูมาเป็นศาสนาพุทธนิกายมหายานแบบตันตระ

⁶ประเพณีการสร้างศาสนสถานให้เป็นอนุสาวรีย์แก่กษัตริย์ที่ล่วงลับไปแล้วนั้นมีใช่แค่การแสดงออกซึ่งความกตัญญู แต่อีกนัยหนึ่งนั้นเป็นการแสดงสิทธิความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชบิดา สังเกตว่าในกรณีที่ได้ครองเมืองที่มีความเกี่ยวข้องกับสายพระราชมารดาก็จะสร้างศาสนสถานอุทิศให้พระราชมารดาด้วย และเป็นวัตถุประสงค์เดียวกับประเพณีการทำจารึกที่จะกล่าวถึงพระนามพระราชบิดา พระราชมารดา ทั้งนี้เป็นไปเพื่อประกาศความชอบธรรมในการสืบราชสมบัตินั่นเอง

⁷ธิดา สาระยา, ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2554), 555.

⁸สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ.2000 (กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์จำกัด, 2535), 60.

⁹พิริยะ ไกรฤกษ์, ศิลปทัศนก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2523), 57.

อย่างไรก็ตาม พระองค์ยังคงให้การอุปถัมภ์ศาสนาฮินดูและกลุ่มพราหมณ์ในราชสำนัก กษัตริย์ปันงะรัน (Panangkaran) ถือว่าเป็นกษัตริย์พระองค์แรกของราชวงศ์ไศเลนทร์ ที่หันมานับถือศาสนาพุทธนิกายมหายานแบบตันตระ อันจะมีผลอย่างสำคัญต่อการก่อสร้างสถาปัตยกรรมของชาวภาคกลางและดินแดนอื่นๆในฐานะเครือข่ายการค้าของศรีวิชัยในเวลาต่อมา การที่ราชวงศ์ไศเลนทร์ทรงหันมานับถือศาสนาพุทธนิกายมหายานแบบตันตระ ส่งผลให้ผู้ที่นับถือศาสนาฮินดูซึ่งเป็นศาสนาดั้งเดิมต้องย้ายไปอยู่ทางภาคตะวันออกของเกาะชวา

แม้ราชวงศ์ไศเลนทร์จะมีต้นกำเนิดอยู่ที่ชวา แต่หลักฐานด้านจารึกในสมัยศรีวิชัย โดยเฉพาะ “จารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318” หรือที่ในอดีตเรียกว่า “จารึกหลักที่ 23 วัดเสมาเมือง” ได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างกษัตริย์ราชวงศ์ไศเลนทร์ที่ชวาและไชยา จารึกดังกล่าวระบุถึงการสร้างปราสาทอิฐ 3 หลัง ซึ่งปัจจุบันได้รับการยืนยันแล้วว่า คือ วัดเวียง วัดหลง และวัดแก้ว ข้อความในจารึกมีดังนี้

คำแปล จารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318
ด้านหน้า

พระเกียรติคุณของพระองค์ อันแผ่ไปทุกทิศ ประกอบด้วยกระแสอันไม่รู้สิ้นสุดแห่งคุณ (ของพระองค์) คือ ความมีระเบียบวินัย ความสุภาพ ความได้ศึกษามาก ความสงบ ความอดกลั้น ความกล้าหาญ ความบริจาศ ความสง่างาม ความเฉลียวฉลาด ความเมตตากรุณา และคุณธรรมอันอื่น ที่เท่าเทียมกันนั้น. ได้แผ่รัศมีบดบัง พระเกียรติ ของพระราชาทิ้งหลายอื่น โดยสิ้นเชิง เหมือนรัศมีแห่งดวงจันทร์ ในฤดูใบไม้ร่วง กลบแสงดาวทั้งหลายจนหมดสิ้น.

พระองค์เป็นที่รับรองคุณความดีทั้งหมด, และเป็นที่พึ่งพาของสาธุชน และคนที่มิชื่อเสียง กระฉ่อนในโลกนี้ โดยที่ พระองค์มีรัศมี ที่ราวกับว่า จะสามารถกลบรัศมีแห่งหิมะ อันโพลงอยู่บนยอดหิมาลัย, และทรงเป็นผู้ประกอบด้วยคุณ ปานวามหาสมุทร อันสามารถชำระสิ่งปฏิกูล (ได้หมด), (พระองค์) มิใช่เป็นบ่อเกิดแห่งมณีรัตนะเหลือแต่จะคณนา เท่านั้น, (พระองค์) ยังเป็นที่พึ่งพาอาศัยของบรรดานาคทั้งหลาย ซึ่งมีศรัทธาแผ่รัศมี ด้วยแสงแก้วอันมีประกาย

ผู้ใดก็ตาม ซึ่งมาสู่พระองค์ ด้วยใจอันรุ่มร้อน เพราะเปลวเพลิงแห่งความยากจน อันแสนเข็ญ ย่อมได้รับความสุขใจอันสูงสุด, เหมือนดั่งช้างที่เร้าร้อน เพราะแสงแดดอันแผดกล้า, ได้รับความชุ่มชื้น เพราะลงสู่สระอันรื่นรมย์ ประกอบด้วยน้ำใสสะอาด สงบเงียบตลอดปี ดาดเต็มไปด้วยเพชรดอกบัว.

สาธุชนทั้งหลายในโลก จากทุกทิศ มาสู่พระองค์ ผู้ทรงพระเกียรติคุณเทียบด้วยพระมनु แล้ว ย่อมมีความสง่างาม ดุจดั่งต้นมะม่วง ต้นสารภี และพญาไม้อื่นๆที่สง่างาม เมื่อถึงฤดูใบไม้ผลิ.

พระองค์ผู้เป็น ศรีวิชัยนทรราชา เป็นผู้ประสพแต่ชัยชนะ, อำนาจของพระองค์ เป็นที่รับรองกันทั่วไป พระราชโองการของพระองค์ เป็นที่เชื่อฟังของพระราชาช้างเคียง, และ

พระองค์เป็นผู้ที่พระพรหม ผู้สร้างโลก ได้ทรงสร้างขึ้นด้วยความจงใจ โดย (พระพรหม) หวังว่า พระธรรมอันควรนอบน้อม จักคงรุ่งเรืองอยู่ในโลก ตลอดกาลเนืองนิจ.

พระองค์ผู้เป็น ศรีวิชัยศวรภูติ ซึ่งเป็นที่ไหลออกของคุณธรรม, เป็นพระราชาสูงสุดเหนือพระราชาทั้งหลายบนผืนพิภพนี้. พระองค์ได้ทรงสร้างปราสาทอิฐอันประเสริฐทั้งสามนี้ขึ้น เพื่อเป็นที่ประดิษฐาน พระปัทมปาณี พระผู้ผจญมาร, และพระวัชรปาณี.

ตรีสมยเจดีย์ ซึ่งสร้างอุทิศแด่บรรดาพระชินะผู้สูงสุดทั้งปวง ทว่าทศทิศในท้องฟ้าและเป็นเหมือนหนึ่งสายฟ้า อันจะพังทลายภูเขาแห่งความชั่วทั้งหลาย ในโลกนี้. จะเป็นที่สถิตแห่งองค์อมฤต และแห่งองค์ผู้ประทานความมั่งคั่ง อันสูงสุดในตรีภพ ตลอดกาลเนืองนิจ.

นอกจาก (ตรีสมยเจดีย์) นี้ พระราชสถวีระ ชื่อชยันตะ โดยได้รับอาราธนาของพระราชาว่า “ขอพระองค์ผู้เป็นเจ้า จงสร้างสถูปขึ้นทั้งสามองค์เถิด” ก็ได้สร้างพระสถูปขึ้นอย่างเดียวกัน ตามพระราชประสงค์.

หลังจากพระราชสถวีระรูปนั้น ไปสู่สวรรค์แล้ว, ศิษย์ของท่านชื่ออธิมุกติ เป็นพระราชสถวีระแทนที่, ท่านได้สร้างพระสถูปอิฐอีกคู่หนึ่งขึ้นในบริเวณปราสาทอิฐทั้งสามนั้น.

เมื่อ (มหา) ศักราชได้ 699 ปี วันศุกร์ 11 แห่งศกโลกปักษ์ ของเดือนไวศาखะ พระอาทิตย์สุราศีกรกฎ ด้วยพระศุกร. องค์พระศรีวิษณุบดี ผู้ยิ่งใหญ่กว่าบรรดาพระราชาทั้งปวง ดุจดั่งพระอินทร์ เป็นใหญ่กว่าทวยเทพ, ได้ทรงสร้างพระสถูป และพระเจดีย์ทั้งหลายซึ่งมีความงามราวกะว่า สร้างขึ้นด้วยแก้วจินตามณี อันได้คัดเลือกแล้ว เฉพาะที่ดีที่สุด ในไตรโลก.

ด้านหลัง (มีจารึกเพียง 4 บรรทัด)

สวัสดิ์ พระองค์ผู้เป็นเจ้าของแห่งพระราชาทั้งปวง ทรงพระเดชานุภาพคล้ายกับพระอาทิตย์ ทรงบำบัดความมืดมัว ของฝูงศัตรูของพระองค์ รูปสัณฐานของพระองค์ งามราวกับว่าพระจันทร์อันปราศจากมลทินเมื่อฤดูสารท หรือพระกาม เมื่อเข้าปฏิสนธิในโลกนี้ เรียกกันว่า พระวิษณุ.....
ทรงเป็นประมุขแห่งไศเลนทรวงศ์ ทรงพระนาม ศรีมหाराช.¹⁰

จารึกดังกล่าวจึงนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์ไศเลนทร์ที่ชวาและไชยารวมทั้งการส่งต่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรมให้แก่กันด้วย

การนับถือศาสนาพุทธมหายานนั้น คาดว่าจะมีเฉพาะในราชวงศ์ไศเลนทร์เท่านั้น เพราะพบว่าพระสงฆ์ในชวาไม่ได้เป็นพุทธแบบมหายานแต่เป็นพุทธแบบนิกายสรวีรวาท (เถรวาทที่ใช้ภาษาสันสกฤต) กษัตริย์จะให้การอุปถัมภ์ทุกศาสนา รวมทั้งศาสนาฮินดูและกลุ่มพราหมณ์ในราชสำนัก บางกรณีกษัตริย์จะเสกสมรสกับเจ้าหญิงที่นับถือฮินดู ทำให้มีการสืบเชื้อสายฮินดูผ่านทางพระราชมารดา

¹⁰ ธรรมทาส พานิช, ประวัติศาสตร์ไชยา - นครศรีธรรมราช (สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2541), 88-90.

ศาสนสถานที่ราชวงศ์ไศเลนทร์สร้างขึ้นนั้นเรียกว่า “จันทิ (candi)” มีทั้งแบบพุทธและฮินดู แบบฮินดูส่วนใหญ่อุทิศให้สายพระราชมารดา ส่วนจันทิแบบพุทธส่วนใหญ่อุทิศให้สายพระราชบิดา ภายในอาคารจะประดิษฐานประติมากรรมพระโพธิสัตว์ เป็นการบูชาและอุทิศให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับ ทั้งนี้ มีความเชื่อว่า ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ววิญญูณจะไปพร้อมกับประติมากรรมพระโพธิสัตว์ที่ประดิษฐานไว้นั่นเอง

เมื่อพิจารณาข้อความในจารึกที่พบในชวาภาคกลางหลักหนึ่ง จะเห็นถึงความพยายามยกพระพุทธรูปศาสนาให้อยู่ในสถานะที่เทียบเท่าหรือเหนือกว่าศาสนาฮินดู รวมทั้งเหนือกว่าพุทธแบบเถรวาทด้วย โดยใช้ระบบ “โพธิสัตว์วิฆฐาน” คือการบูชาพระโพธิสัตว์ในลักษณะที่ทำให้พระองค์ดุศักดิ์สิทธิ์ มีอิทธิฤทธิ์เหนือเทพองค์อื่นๆ ทั้งนี้ สืบเนื่องจาก ประโยคในจารึกที่ว่า

นโม รตนตรัยยาเย

โลกนี้ได้รับความคุ้มครองปกป้องภัยจาก พระมหाराชานามว่า อินทร์ ผู้เป็นดิลกแห่งไศเลนทรวงศ์ พระองค์ได้บรรลุถึงความบริสุทธิ์ เพราะได้รับคำสอนของพระ ราชครู มาจาก เคาททวีป ในปี ม.ศ. 704 พระราชครูนามว่า กุมารโฆษ ได้ประดิษฐานปฎิมาัมฤชตรีนี้เพื่อความรุ่งเรืองแห่งโลกทั้งมวล. ในองค์ของศัตรูของพระยามาร (มฤชตรี) นี้ มีพระพุทธรูปพระธรรม พระสงฆ์ สถิตอยู่พร้อม. ในองค์พระผู้กวัดแก่งสายฟ้า (มฤชตรี) ... ประกอบอยู่ด้วยเทพเจ้าทั้งมวล คือ พระพรหม พระวิษณุ และพระมหेश্বর...¹¹

การสิ้นสุดลงของราชวงศ์ไศเลนทร์

แม้ยุคสมัยของราชวงศ์ไศเลนทร์จะอยู่ในช่วงที่ศรีวิชัยมีอำนาจรุ่งเรืองสูงสุด แต่พบว่าระยะเวลาของราชวงศ์นี้ ถือว่าสั้นมากเพียง 90 ปีเท่านั้นคือ ตั้งแต่ พ.ศ. 1303-1393¹² อย่างไรก็ตามมีเอกสารจีนหลายฉบับเขียนถึงกษัตริย์บางพระองค์ที่ระบุว่าจะอยู่ในราชวงศ์ไศเลนทร์ต่อมาอีกจนเกือบถึงพุทธศตวรรษที่ 16 การสิ้นสุดลงของราชวงศ์ไศเลนทร์นั้น ส่วนใหญ่เชื่อกันว่าเป็นเพราะ “ราชวงศ์ไศเลนทราไม่มีทายาทสืบบัลลังก์ต่อ เหลือเพียงทายาทกษัตริย์ที่เป็นทหารเท่านั้น และในขณะนั้นมีเจ้าชายปัตพัน (Patapan) จากราชวงศ์สัญชัย ซึ่งคอยจ้องยึดอำนาจของไศเลนทราอยู่แล้ว ได้เข้ายึดอำนาจต่อมา”¹³ แท้จริงแล้วราชวงศ์สัญชัยก็คือราชวงศ์ดั้งเดิมของชวา มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และมีอำนาจอยู่ก่อนการสถาปนาของราชวงศ์ไศเลนทร์ ราชวงศ์สัญชัยแห่งอาณาจักรมะตะราม นับถือศาสนาฮินดู ต่อมาย้ายเมืองไปอยู่ที่ชวาตะวันออก อาณาจักรมะตะรามสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 1549

¹¹ เรื่องเดียวกัน, 149.

¹² Vikram Lall, *The Golden Land: Cambodia, Indonesia, Laos, Myanmar, Thailand & Vietnam* (Kuala Lumpur: JF Publishing, 2014), 132.

¹³ ดวงธิดา ราเมศวร์, *ประวัติศาสตร์ประเทศในกลุ่มอาเซียน (๒): เวียดนาม มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ บรูไน* (กรุงเทพฯ: แพรธรรม, 2555), 183.

ในสมัยกษัตริย์ธรรมวงศ์ (Dharmawangsa) กล่าวกันว่าการถูกยึดอำนาจในครั้งนี้เป็นผลมาจากความร่วมมือกันระหว่างกษัตริย์จากราชวงศ์ไศเลนทร์และบาหลี แต่โอรสของพระเจ้าธรรมวงศ์ (Dharmawangsa) ที่พระนามว่า “ไอรลังคะ (Airlangga)” สามารถหลบหนีไปได้โดยรวบรวมกำลังก่อตั้งอาณาจักรคหุริพัน (Kahuripan) และสามารถเข้าโจมตีบาหลีรวมทั้งอาณาจักรอื่นๆ จนอาณาจักรคหุริพัน (Kahuripan) มีอาณาเขตกว้างขวาง

ในปี พ.ศ. 1573 พระเจ้าไอรลังคะ ได้แบ่งอาณาจักรคหุริพัน (Kahuripan) ออกเป็น 2 ส่วนได้แก่ อาณาจักรจังคะลา (Janggala) และอาณาจักรเกดิรี (Kediri) เพื่อพระราชทานให้โอรสทั้งสองพระองค์ อาณาจักรเกดิรี (Kediri) มีอายุยืนยาวกว่าอาณาจักรจังคะลา (Janggala) แต่ก็ค่อยๆ เสื่อมอำนาจลงในปี พ.ศ. 1765 พร้อมๆ กับการสถาปนาราชวงศ์ใหม่คือ “สิงหสาหรี (Singhasari)” ถือเป็นราชวงศ์ที่ไม่มีความเกี่ยวข้องทางเครือญาติกับทั้งราชวงศ์ไศเลนทร์และราชวงศ์สัจจัย จึงเท่ากับเป็นการสิ้นสุดราชวงศ์เก่าแก่บนเกาะชวา นับจากนั้น

ที่มาของ “จันทิ” ในชาวภาคกลาง

ที่มาของชื่อ “จันทิ (Candi)” นั้น ยังไม่มีข้อสรุปแน่ชัด แต่สันนิษฐานว่าน่าจะถือกำเนิดขึ้นที่อินเดีย โดยพบว่าชนเผ่าพื้นเมืองบางส่วนในอินเดียตอนใต้ มีพิธีกรรมในการบูชาหินชนิดหนึ่งซึ่งเชื่อว่าจะนำมาซึ่งพลังและอำนาจศักดิ์สิทธิ์โดยเรียกหินชนิดนี้ว่า จันทา (Canda) คล้ายกับการบูชาศิวลึงค์ของกลุ่มคนที่นับถือศาสนาฮินดู และนั่นอาจเป็นที่มาของชื่อจันทิ (Candi)¹⁴ นอกจากนี้ ในวรรณกรรมของอินเดียยังพบคำว่า “จันทิ (Candi)” ปรากฏครั้งแรกอยู่ใน มหาภารต (Mahabharata) วรรณกรรมสำคัญของอินเดีย อันเป็นเรื่องราวของการสู้รบระหว่าง 2 ตระกูลพี่น้อง เภทพ-ปาณฑพในสงครามที่ทุ่งกุรุเกษตร โดยพบอยู่ในตอน Bhismaparva ซึ่งเป็นตอนที่ภีษมะ สวดอ้อนวอนเทพองค์หนึ่ง โดยเอ่ยสรรพนามถึงพระองค์ว่าจันทิ (Candi) นักประวัติศาสตร์ศิลปะเชื่อกันว่าอาจหมายถึง “จันทิ” หรือ “จันทิกา” พระนามหนึ่งของเจ้าแม่ทุรคา (Durga) เทพีแห่งความตาย¹⁵ หรือเจ้าแม่กาลิ (Kali) ศักดิ์ของพระศิวะ นอกจากนี้ยังอาจหมายถึงเทพีกะपालิ (Kapali) ผู้สวมพวงมาลัยหัวกะโหลก และบางส่วนเชื่อว่าหมายถึง “Kantaravasini” ผู้เป็นเทพีอาศัยอยู่ในป่า¹⁶

¹⁴ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน คำนำ ที่เขียนโดย Kalyan K. Gangull ของ Somnath Mukhopadhyay, *Candi in Art and Iconography* (Delhi: Gee Ess Printers at Mohan Printing Corporation), no.pag.

¹⁵ คติความเชื่อที่ว่า “จันทิ (candi)” มาจากชื่อของเจ้าแม่ทุรคานั้น ค่อนข้างเป็นความเชื่อกระแสหลักในแวดวงศิลปะ ดู สุภัทรดิศ ดิศกุล, *ศิลปะอินโดนีเซียสมัยโบราณ* (กรุงเทพฯ: องค์การการค้าของคุรุสภา, 2545), 12.

¹⁶ เนื้อความนี้อยู่ในคำนำของ Kalyan K. Gangull ของ Somnath Mukhopadhyay, *Candi in Art and Iconography*, no.pag.

นอกจากนี้ จันทิ (Candi) ยังปรากฏอยู่ในคัมภีร์ Markandeya Purana ลักษณะเป็นโคลงที่อธิบายกำเนิดโลกและหลักต่างๆในศาสนาฮินดูอีกด้วย

แม้จะไม่มีข้อสรุปแน่ชัดว่า “จันทิ” หมายถึงเทพองค์ใด แต่อย่างน้อยได้แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการบูชาเทพที่เป็นเพศหญิงของสังคมอินเดียสมัยก่อน โดยมีสาเหตุมาจากความหมายอันเป็นมงคลของ “เพศหญิง” ที่แสดงถึงการให้กำเนิด ความมีชีวิต และความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ในหนังสือเรื่อง Candi in Art and Iconography ของ Somnath Mukhopadhyay¹⁷ ได้ให้ข้อมูลสำคัญที่น่าจะเกี่ยวข้องกับที่มาและความหมายของจันทิในฐานะสถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับลักษณะสภาพสังคม และเศรษฐกิจของรัฐการค้าทางทะเลได้เป็นอย่างดี โดยระบุว่า ในรัฐเบงกอล มีตำนานพื้นบ้านของชาวเบงกาลี ลักษณะเป็นโคลงบทสวดสรรเสริญเทพีจันทิ เรื่อง Candimangalkavya ตัวเอกของเรื่องเป็นพ่อค้าชื่อ Srimanta ทำการค้าขายทางทะเล โดยมีเทพีจันทิ (Goddess Candi) เป็นผู้อำนวยชัยให้การเดินทางทางทะเลราบรื่น ปลอดภัย ค่าขายร่ำรวยและประสบโชคดี นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงความอุดมสมบูรณ์ในการเพาะปลูกอีกด้วย การสร้างจันทิ (Candi) และคติการบูชาเทพที่เป็นเพศหญิงจึงเป็นที่นิยมมากในเบงกอล ที่สำคัญคือ ลักษณะความเชื่อและการสร้างสถาปัตยกรรมดังกล่าว ได้มาปรากฏอยู่ที่ชุมชนการค้าทางทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สำคัญในเวลาต่อมาด้วย

คติ สัญลักษณ์และบทบาททางสถาปัตยกรรมของจันทิในชวาภาคกลาง

“จันทิ (Candi)” ของชวา ในมิติทางสถาปัตยกรรมนั้น มีความหมายและบทบาทหน้าที่ค่อนข้างหลากหลาย เนื่องจากมิได้หมายถึงอาคารที่ประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังหมายถึง สุสาน ซึ่งบรรจุเถ้าอัฐิไว้ในโกศหรือตลับแล้วฝังไว้ใต้ฐานอาคาร ในตำแหน่งที่ตรงกับรูปเคารพภายในอาคารด้วย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอัฐิของบุคคลสำคัญ อาทิ พระมหากษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ นอกจากนี้จันทิ (Candi) ยังหมายถึงอาคารที่บูชาบรรพบุรุษของพระมหากษัตริย์หรืออนุสรณ์สถาน และอีกความหมายหนึ่งยังหมายถึง “วัด” ของชุมชนที่ประชาชนสามารถเข้ามาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจด้วย ในบางท้องที่ของชวาเรียกจันทิ (Candi) ว่า “Chandi” หรือ “Chandy” หรือ “Cungkub” ซึ่งในกรณีหลังนี้จะใช้เรียกสุสานของชาวบ้านที่สร้างขึ้นด้วยโครงสร้างอย่างง่าย ๆ เช่น การทำเสา 4 ต้น 4 มุมเพื่อรองรับหลังคา¹⁸ สอดคล้องกับจารึกบูฆาเตจาที่แสดงให้เห็น “ร่องรอยความเชื่อในการบูชา “ธาตุ” ของบุคคลสำคัญ อันเป็นความเชื่อของชาวเกาะหลายแห่ง

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 136.

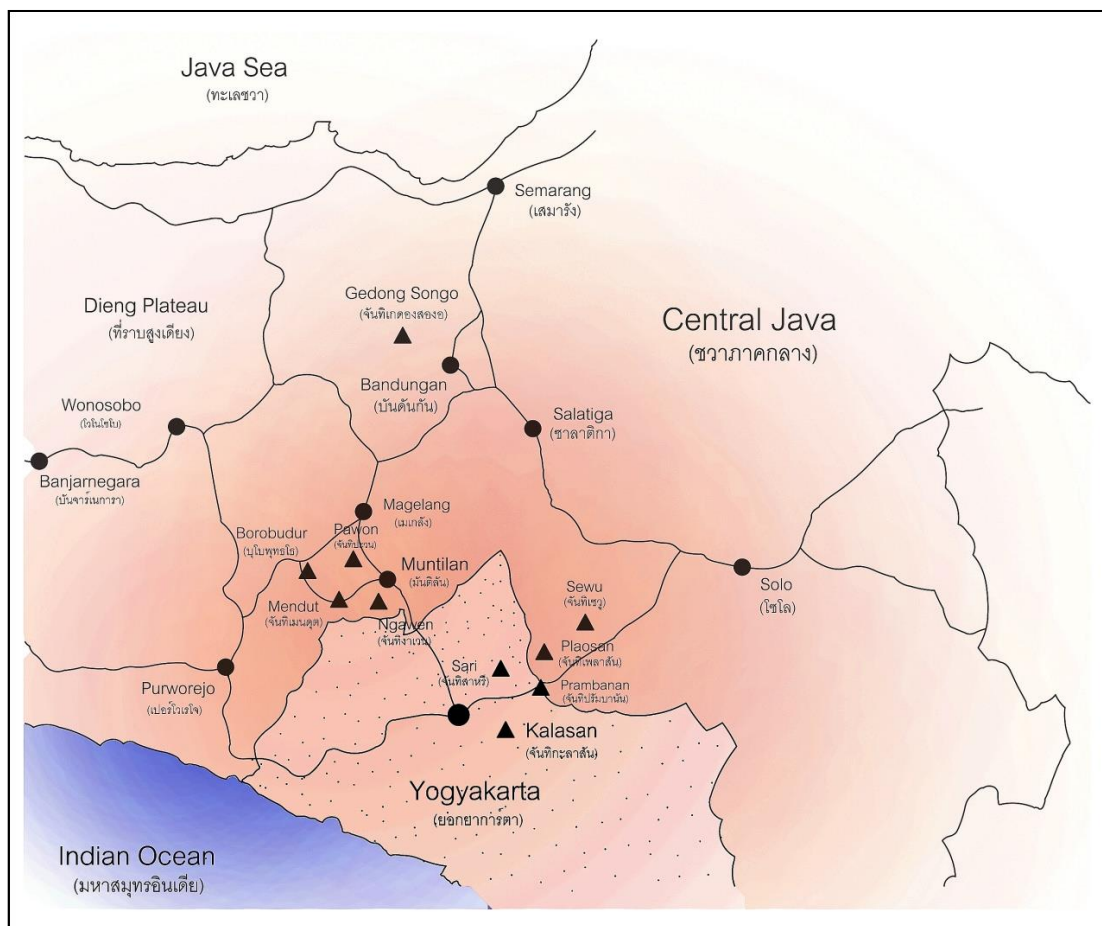
¹⁸ R. Soekmono, *The Javanese Candi: function and meaning* (Leiden: New York: Köln Brill, 1995), 1.

ซึ่งไหว้กระดุกของบรรพบุรุษ”¹⁹ และเมื่อศึกษาถึงที่มาของคำว่า “จันทิ” ในความหมายที่มาจาก “จันทิ” อันเป็นพระนามหนึ่งของเจ้าแม่ทุรคาแล้ว ก็พบว่าสอดคล้องกับศาสนสถานในอินโดนีเซีย ส่วนหนึ่งที่นิยมสร้างอาคารดังกล่าว เพื่ออุทิศให้กับเทพีหรือบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วและอาจใช้เป็นที่พักพิงอัฐิธาตุของผู้ที่ตายด้วยก็ได้²⁰ จันทิของอินโดนีเซียส่วนใหญ่พบในเกาะชวา สุมาตราและบาหลี โดยเฉพาะในเมืองยอกยาคารตา เขตชวาภาคกลางนั้น ถือเป็นบริเวณที่มีการก่อสร้างจันทิที่สำคัญจำนวนมาก (แผนที่ที่ 18)

¹⁹ธิดา สาระยา, ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2554), 555.

²⁰สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะอินโดนีเซียสมัยโบราณ (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2545), 12.

แผนที่ที่ 18 ที่ตั้งของจันท์ต่างๆ ในเมืองยอกยAKARTA (Yogyakarta) เขตชวากลาง ประเทศอินโดนีเซีย

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงสายเส้นจาก Molly Bondan, *Candi in Central Java Indonesia*, (Jakarta: P.T. Jayakarta Agung Offset., 1982), 128.

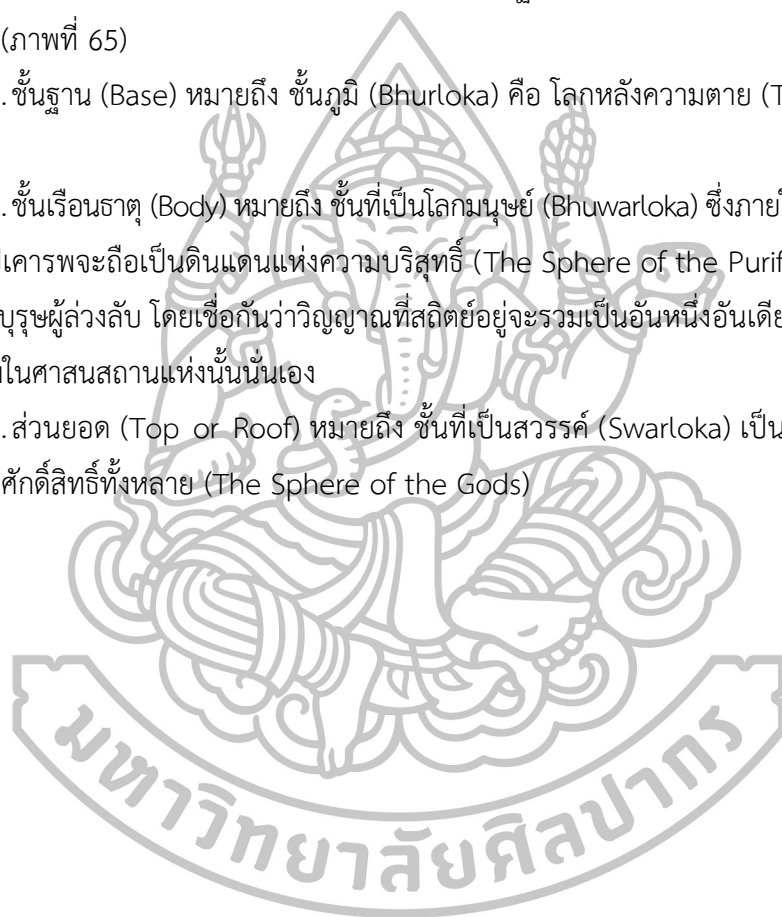
นอกจากนี้ จากตำนานพื้นบ้านของชาวเบงกาลี เรื่อง Candimangkavya ที่มีเทพีจันท์ (Goddess Candi) เป็นสัญลักษณ์ของโชคลาภ ความร่ำรวยและความปลอดภัยในการเดินทางค้าขายทางทะเล จะเห็นว่ามีความสอดคล้องกับที่มาของการสร้างสถาปัตยกรรมตามเมืองท่าชายทะเลเพื่อให้ชาวเรือสักการะ ขอพร และเป็นที่พึ่งทางจิตใจ เช่นเดียวกับศาลเจ้าต่างๆ ที่พบเห็นได้ในปัจจุบัน เช่น ศาลเจ้า “ซำปอกง” ที่พบว่ามียี่งทั้งที่เมืองท่าชายทะเลของไทย มาเลเซียและอินโดนีเซียด้วย นอกจากนี้ความหมายดังกล่าวแล้ว รองศาสตราจารย์เสนอ นิลเดช ยังให้ความเห็นเกี่ยวกับชื่อเรียกจันท์ไว้

ด้วยว่า “จันทิ ซึ่งเป็นคำที่ใช้เรียกศาสนสถานในประเทศอินโดนีเซียหรือชวา นั้น ตรงกับคำในภาษาสันสกฤตว่า เจติยะหรือเจติยนั่นเอง”²³

การแบ่งองค์ประกอบอาคารของจันทิ

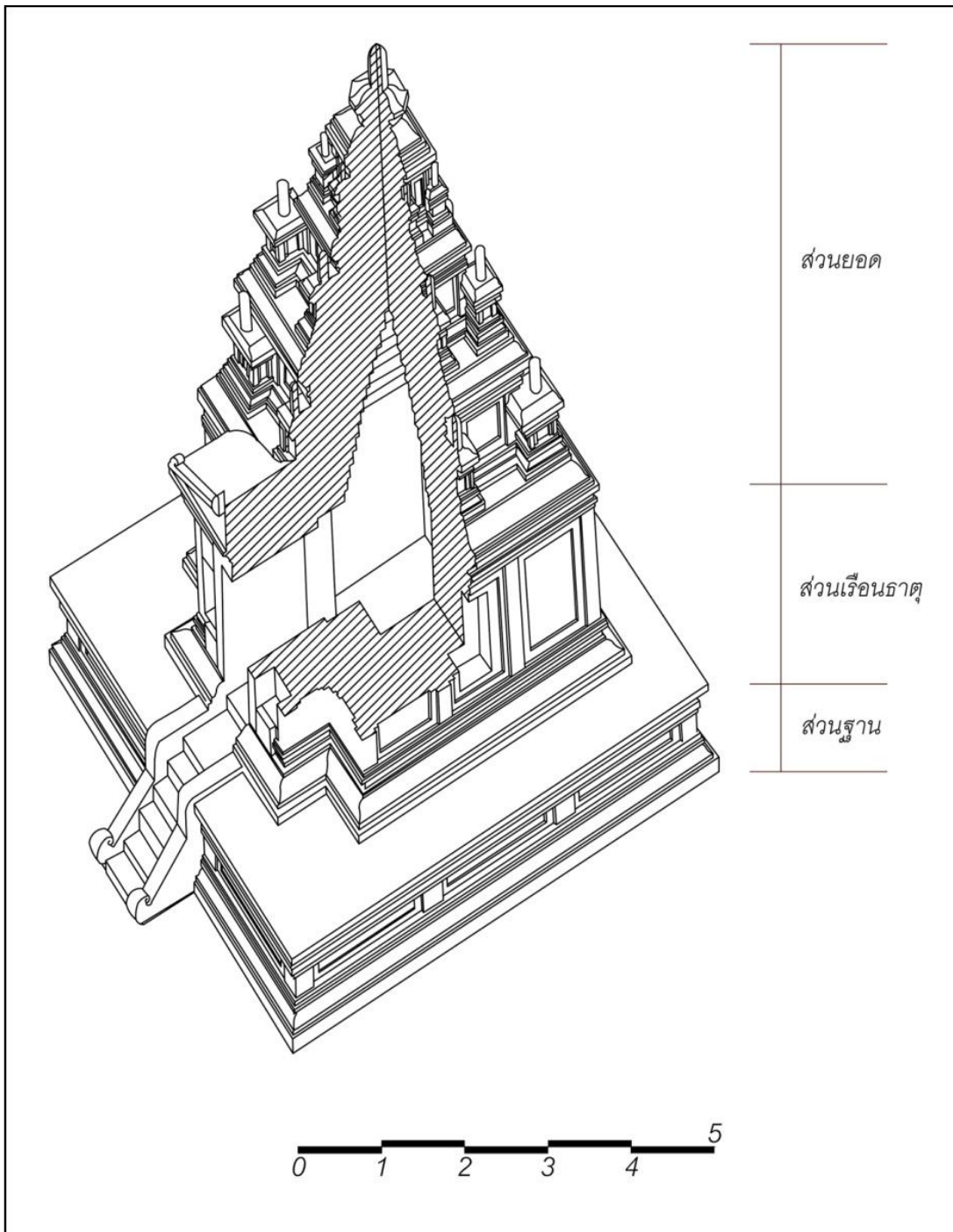
การก่อสร้างจันทิ นั้น ใช้คติความเชื่อ ในเรื่อง ภูมิ โลก และสวรรค์ สอดคล้องกับลักษณะอาคารของจันทิที่สามารถแบ่งได้เป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นฐานอาคาร ส่วนเรือนธาตุและส่วนยอดอาคาร ดังนี้²⁴ (ภาพที่ 65)

1. ชั้นฐาน (Base) หมายถึง ชั้นภูมิ (Bhurloka) คือ โลกหลังความตาย (The Sphere of the Mortals)
2. ชั้นเรือนธาตุ (Body) หมายถึง ชั้นที่เป็นโลกมนุษย์ (Bhuvarloka) ซึ่งภายในศาสนสถานที่มีประดิษฐานรูปเคารพจะถือเป็นดินแดนแห่งความบริสุทธิ์ (The Sphere of the Purified) และเป็นที่สักการะบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ โดยเชื่อกันว่าวิญญาณที่สถิตย์อยู่จะรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเทพเจ้าซึ่งก็คือ รูปเคารพในศาสนสถานแห่งนั้นนั่นเอง
3. ส่วนยอด (Top or Roof) หมายถึง ชั้นที่เป็นสวรรค์ (Swarloka) เป็นที่รวมของเหล่าเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย (The Sphere of the Gods)

²³ สัมภาษณ์ เสนอ นิลเดช, รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 19 พฤศจิกายน 2557.

²⁴ ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน Jan Fontain, *The Sculpture of Indonesia* (Tokyo: Dai Nippon Printing, 1990), 73.

ภาพที่ 65 การแบ่งองค์ประกอบอาคารของจันตี

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Jacques, Dumarçay, *Histoire de l'architecture de Java* (Paris: École française d' Extrême-Orient, 1993), 167.

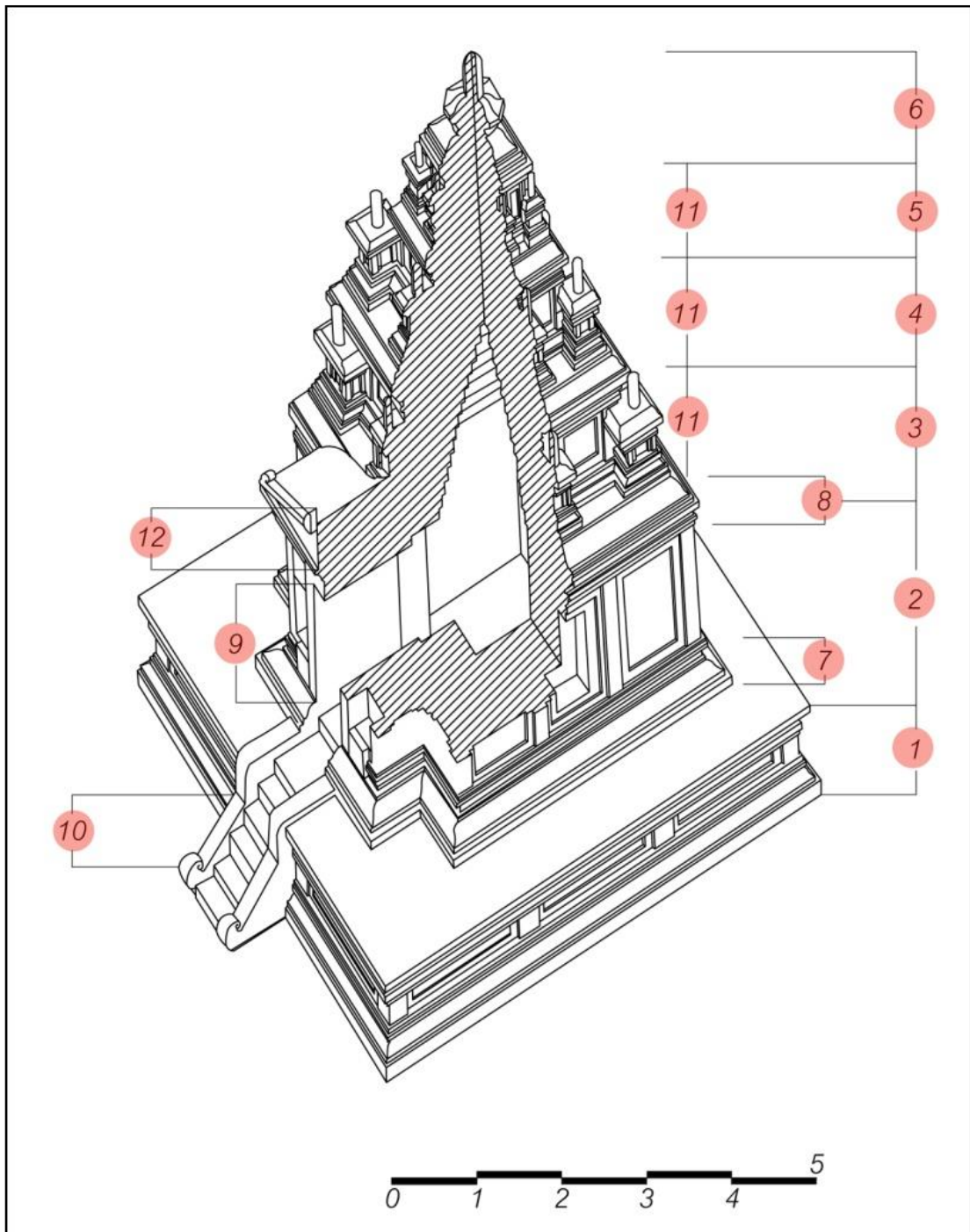
องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันติ

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่สำคัญของจันติ โดยสังเขป มีดังนี้²⁵ (ภาพที่ 66)

1. ฐานของอาคาร (Foundation)
2. เรือนธาตุ (Body of building)
3. ส่วนยอดชั้นที่ 1 (First false storey)
4. ส่วนยอดชั้นที่ 2 (Second false storey)
5. ส่วนยอดชั้นที่ 3 (Third false storey)
6. ส่วนยอดบนสุด (Finial or capping)
7. ฐานอาคารส่วนเรือนธาตุ (Base of main body of building)
8. ส่วนบนสุดของเรือนธาตุ (Cornice of the body)
9. มุขหน้าหรือทางเข้า (Portico or porch)
10. ผนังบันไดของทางขึ้นอาคาร (String walls for approach stairway)
11. การย่อเรือนธาตุที่ฐานส่วนยอดขึ้นไป (Stepped reduction of roofline)
12. หน้าบันหรือหน้าจั่ว (Pediment)

²⁵ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน Jacques Dumarçay, *The Temple of Java* (Singapore : Oxford University Press, 1986), 18. ทั้งนี้ องค์ประกอบดังกล่าวถือเป็นชื่อเบื้องต้นที่ตั้งขึ้นเพื่อความสะดวกในการเรียกเท่านั้น เนื่องจากจันติแต่ละหลังก็อาจมีรูปแบบ จำนวนชั้นและลักษณะบางประการที่แตกต่างกันออกไป

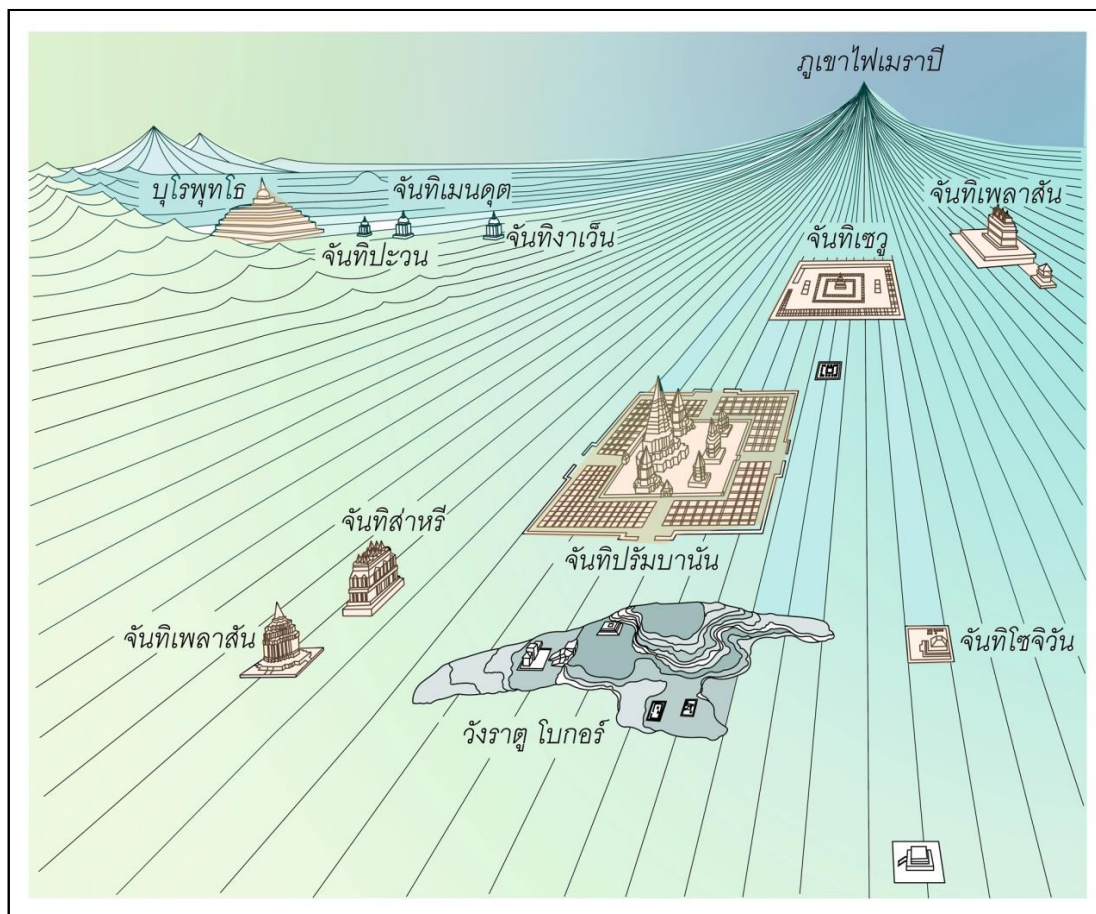

ภาพที่ 66 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันตี

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงสายเส้นจาก Jacques, Dumarçay, *Histoire de l'architecture de Java* (Paris: École française d' Extrême-Orient, 1993), 167.

ประเภทของจันทีในชาวภาคกลาง

การสร้างจันทีในชาวภาคกลางนั้น ไม่ว่าจะในยุคสมัยใด หรือในศาสนาใด จะให้ความสำคัญกับความเชื่อที่สืบทอดกันมายาวนานนั่นคือประเพณีการบูชาบรรพบุรุษและการบูชาภูเขาไฟ โดยเชื่อถือนันว่าภูเขาไฟเมราปีเป็นเขาพระสุเมรุอันศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเหตุนี้ จึงมีการก่อสร้างจันทีในบริเวณดังกล่าวจำนวนมาก (ภาพที่ 67)

ภาพที่ 67 ภูเขาไฟเมราปีและจันทีในชาวภาคกลาง

ที่มา: วาดใหม่จากภาพใน ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชาวภาคกลาง, เมืองยอกยาคารตา, Studio Pemugaran Manjusigras, “ภูเขาไฟเมราปีและจันทีในชาวภาคกลาง,” 7 มกราคม 2559.

การแบ่งยุคสมัยของจันทีในชาวภาคกลางนั้น รองศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ติงส์ญชลี²⁶ ได้แบ่งสถาปัตยกรรมในชาวภาคกลางเป็น 3 ช่วง คือ สถาปัตยกรรมชาวภาคกลางตอนต้นของราชวงศ์สิญชัย ได้แก่ จันทีในศาสนาฮินดูบนที่ราบสูงเดียว สถาปัตยกรรมชาวภาคกลางตอนกลางของ

²⁶ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน เชษฐ ติงส์ญชลี, ศิลปะชาว (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558), 7-11.

ราชวงศ์ไศเลนทร์ ได้แก่ จันตีเมนดุต (Candi Mendut) จันตีปะวน (Candi Pawon) บุโรพุทโธ (Borobudur) และสถาปัตยกรรมชวาภาคกลางตอนปลายของราชวงศ์ไศเลนทร์ ได้แก่ จันตีกะลาสัน (Candi Kalasan) จันตีสำหรับ (Candi Sari) จันตีเพลาสัน (Candi Plaosan) จันตีเซวู (Candi Sewu) จันตีบุบราห์ (Candi Bubrah) จันตีลัมบัง (Candi Lumbung) และจันตีปรัมบานัน (Candi Prambanan) การแบ่งจันตีออกเป็น 3 ยุค ดังกล่าว ทำให้สามารถเห็นภาพชัดว่า จันตีที่มีผังพื้นแบบกากบาท (cruciform plan) นี้อยู่ในสมัยชวาภาคกลางตอนปลาย อีกทั้งยังสามารถที่จะจัดสถาปัตยกรรมวัดเวียง วัดแก้วและวัดหลง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งมีผังแบบกากบาท (cruciform plan) ไว้ในประเภทเดียวกับจันตีกะลาสัน (Candi Kalasan) ซึ่งจารีกระบุชัดเจนว่าสร้างขึ้นในยุคเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาจะแบ่งจันตีออกเป็น 2 ประเภทคือ จันตีในศาสนาฮินดู และจันตีในศาสนาพุทธ ตัวอย่างจันตีในศาสนาฮินดูได้แก่ จันตีบนที่ราบสูงเดียงและจันตีปรัมบานัน (Candi Prambanan) ส่วนจันตีในศาสนาพุทธนั้นจะแบ่งเป็นยุคต้นและยุคปลายตามช่วงเวลาในการก่อสร้าง เนื่องจากต้องการอธิบายลำดับพัฒนาการและการปรับตัวในการออกแบบสถาปัตยกรรมของจันตีทั้ง 2 ศาสนา ทั้งนี้ พบว่าเมื่อราชวงศ์ไศเลนทร์มีอำนาจในชวาภาคกลางแทนที่ราชวงศ์สัจจัย ก็เริ่มมีการก่อสร้างจันตีในพุทธศาสนา จันตีพุทธในยุคแรกนี้ สันนิษฐานว่าได้แรงบันดาลใจและแบบแผนการก่อสร้างมาจากจันตีในศาสนาฮินดูบนที่ราบสูงเดียง (Dieng Plateau) สังเกตได้จากในระยะแรก ผังอาคารยังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบบเรียบง่าย เพื่อการประดิษฐานรูปเคารพภายในอาคาร เมื่อเข้าสู่ยุคหลัง จันตีมีผังที่ซับซ้อนขึ้นคือเป็นรูปกากบาท (cruciform plan) เนื่องจากต้องการให้ลักษณะของผังพื้นสอดคล้องไปกับคติการสร้างพระธยานิพุทธทั้ง 5 องค์ ที่ประดิษฐานไว้ในซุ้มทั้ง 4 ทิศรอบศาสนสถาน และภายในครรภคฤหะประธานในตำแหน่งของทิศเบื้องกลางอีก 1 องค์ ภายหลังจากทำผังพื้นดังกล่าวได้ให้แรงบันดาลใจในการสร้างจันตีปรัมบานัน (Candi Prambanan) ซึ่งเป็นจันตีในศาสนาฮินดู นอกจากนี้ในยุคหลังยังพบว่ามีการทำแผนผังอาคารที่มีความซับซ้อนและมีการเล่นมากขึ้น มีการทำผังพื้นเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในแบ่งเป็น 3 ห้องเพื่อประดิษฐานรูปเคารพและทำผนังเรือนธาตุเป็น 2 ชั้น ก่อนจะรับส่วนยอดของอาคาร อาทิ จันตีสำหรับ (Candi Sari) และจันตีเพลาสัน (Candi Plaosan) ลักษณะดังกล่าวถือเป็นความสร้างสรรค์ของช่างชวาชวาในการสร้างจันตีด้วยลักษณะการก่อสร้างแบบใหม่ที่สามารถหลุดออกไปจากกรอบคิดแบบเดิมๆได้อย่างแท้จริง

จันตีของราชวงศ์ไศเลนทร์ในชวาภาคกลางมีลำดับพัฒนาการและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ที่สำคัญคือได้มาปรากฏรูปแบบศิลปะที่ภาคใต้ของไทยด้วย โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมในเมืองไชยา และในการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยการเปรียบเทียบกับจันตีในชวาภาคกลางนั้น จำเป็นต้องเลือกหาจันตีที่อยู่ในราชวงศ์ไศเลนทร์ โดยจะต้องมีหลักฐานว่าสร้างขึ้นในยุคสมัยเดียวกันและมีลักษณะรูปแบบทางศิลปกรรมบางประการร่วมกันกับวัดแก้ว วัดหลง เพื่อใช้เป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้ หากใช้หลักเกณฑ์

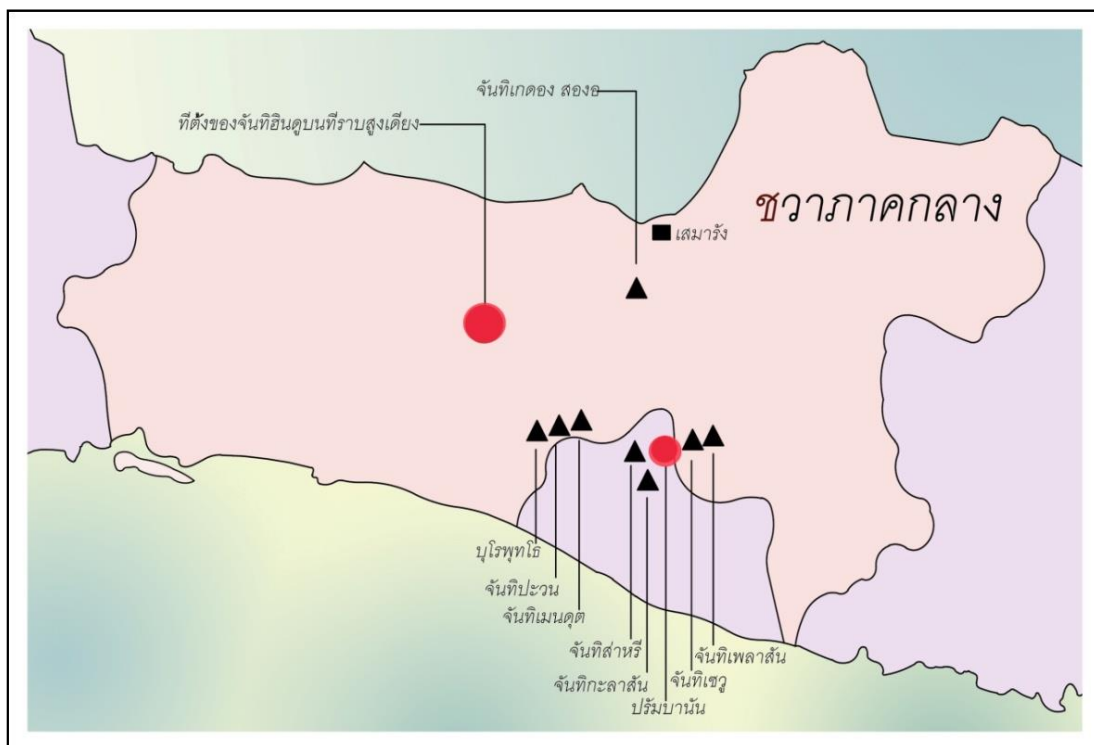
ด้านยุคสมัยและการทำผังพื้นมาพิจารณาเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมวัดแก้ว วัดหลง เมืองไชยาแล้ว จะพบว่าอาคารดังกล่าว อยู่ร่วมสมัยกันกับจันทิในยุคปลายของราชวงศ์ไศเลนทร์ที่มีผังแบบกากบาท (cruciform plan) ส่วนการเลือกจันทิในยุคสมัยดังกล่าว เพื่อมาใช้เป็นกรณีศึกษานั้น พบว่า จันทิพรัมบานัน (Candi Prambanan) เป็นจันทิในศาสนาฮินดู จันทิสำหรับ (Candi Sari) และจันทิเพลาสัน (Candi Plaosan) เป็นจันทิในศาสนาพุทธมหายานแต่ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและตัวอาคารมี 2 ชั้น ส่วนจันทิบูบราห์ (Candi Bubrah) และจันทิลัมบัง (Candi Lumbung) ปัจจุบันจันทิประธานเหลือ ทราบอาคารเพียงส่วนฐานและผนังบางส่วนเท่านั้น สำหรับจันทิเซวู (Candi Sewu) แม้จะเป็นจันทิใน พุทธศาสนาพุทธมหายานและมีผังพื้นแบบกากบาท (cruciform plan) แต่หากพิจารณาในรายละเอียดจะ เห็นว่ามีความซับซ้อนกว่ามาก เพราะ “จันทิเซวูปรากฏทางประทักษิณล้อมรอบห้องครรภคฤห ประธานซึ่งไม่ปรากฏมาก่อนที่จันทิกะลาตัน (Candi Kalasan)”²⁷ อีกทั้งการวางผังและการก่อสร้างก็ มีความซับซ้อนเช่นกัน กล่าวคือ ประกอบด้วยอาคารประธานและอาคารบริวารอีก 240 หลัง นอกจากนี้ จันทิที่กล่าวมาทั้งหมดของชาวภาคกลางตอนปลายนั้น ยังไม่มีหลักฐานที่ระบุถึงปี พ.ศ. ในการก่อสร้างที่ชัดเจน ในขณะที่จันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) มีหลักฐานด้านจารึกยืนยันได้แน่ชัดว่า สร้างขึ้นใน พ.ศ. 1321 ซึ่งใกล้เคียงกันอย่างมากกับสถาปัตยกรรมวัดแก้ว วัดหลง นอกจากนี้ลักษณะ แพนผังที่เป็นแบบกากบาท (cruciform plan) และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมบางส่วน อาทิ เสา ประดับผนัง ชุ่มจรณะนำหรือกุฎที่หลังคาชั้นที่ 1 ก็พบที่มีความคล้ายกันอย่างมากกับสถาปัตยกรรมวัด แก้ว ดังนั้น จันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) จึงมีความเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะใช้เป็นกรณีศึกษาในการ ขึ้นรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้ว วัดหลง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

อย่างไรก็ตาม เนื้อหาในบทนี้จะยังไม่กล่าวถึงจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) มากนัก เนื่องจากต้องการยกเนื้อหาทั้งหมดไปกล่าวในบทถัดไป ทั้งนี้จะทำการวิเคราะห์ลักษณะและรูปแบบ ทางสถาปัตยกรรมของจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) ไว้โดยละเอียดด้วย เพราะจำเป็นอย่างยิ่งที่ จะต้องใช้อ้างอิงข้อมูลสำคัญดังกล่าวมาประกอบการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เนื้อหาในบทนี้จึงจะเป็นการอธิบายลักษณะของจันทิฮินดูและจันทิ พุทธที่สำคัญของชาวภาคกลางโดยสังเขป เพื่อให้เห็นภาพรวมและพัฒนาการในการก่อสร้าง ดังนี้

²⁷ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะอินโดนีเซียสมัยโบราณ (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2545.), 88.

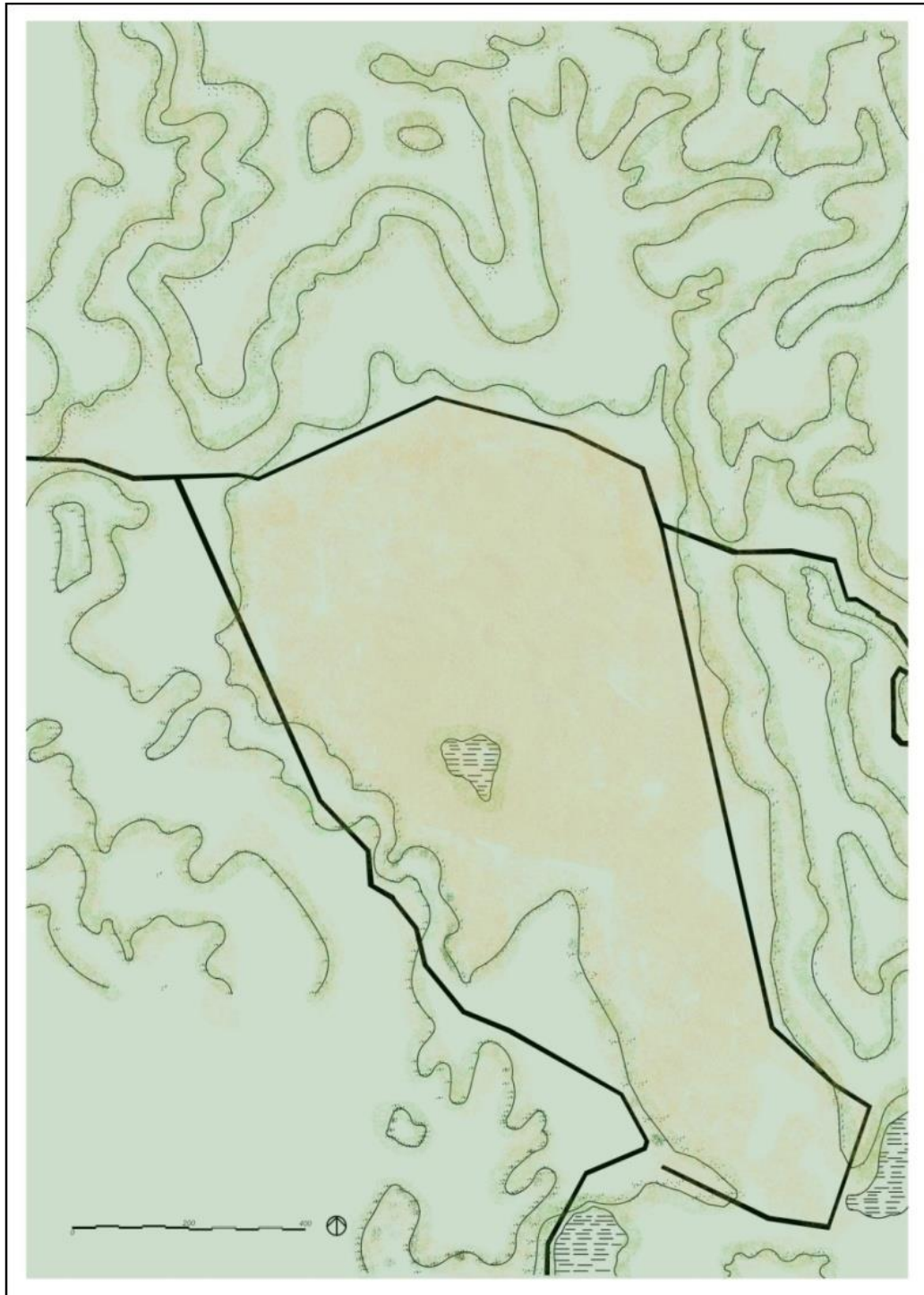
จันท์ในศาสนาฮินดู

ได้กล่าวไปแล้วในตอนต้นว่า จันท์ในชวาภาคกลาง มีลำดับพัฒนาการมาตั้งแต่เป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู ถือเป็นจันท์ในเขตชวาภาคกลางที่เก่าแก่ที่สุด โดยเริ่มต้นจากการสร้างจันท์บริเวณที่ราบสูงเดียง (Dieng Plateau) ซึ่งสูงจากระดับน้ำทะเลถึง 2,000 เมตร²⁸ (แผนที่ที่ 19-20)

แผนที่ที่ 19 แสดงที่ตั้งจันท์ฮินดูของชวาภาคกลาง ได้แก่ จันท์ฮินดูบนที่ราบสูงเดียงและจันท์ปริมบานัน (Candi Prambanan) ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกับจันท์ในพระพุทธศาสนา
ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Vikram Lall, *The Golden Land: Cambodia, Indonesia, Laos, Myanmar, Thailand & Vietnam*. (Kuala Lumpur: JF Publishing, 2014), 128 .

²⁸Bondan Molly, *Candi in Central Java Indonesia* (Jakarta: P.T. Jayakarta Agung Offset, 1982), 17.

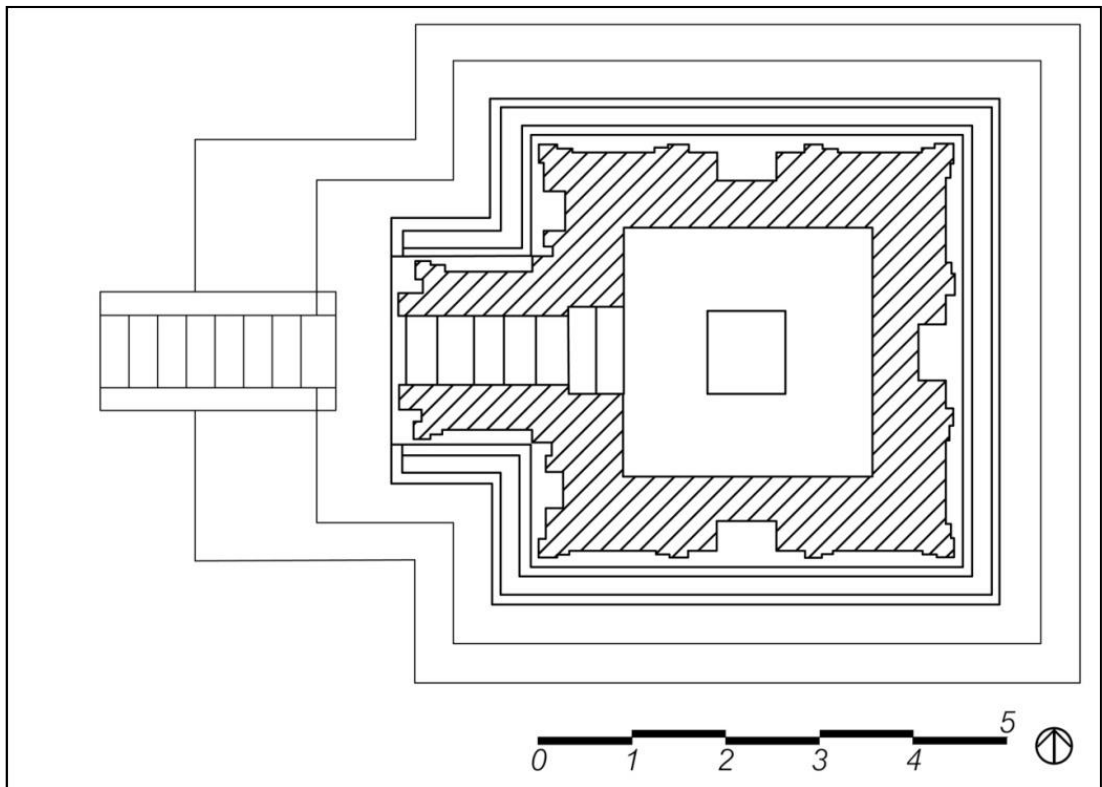
แผนที่ที่ 20 แสดงเขตที่ราบสูงเดียง (Dieng Plateau) ในชวาภาคกลาง
ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Jacques, Dumarçay, *Histoire de l'architecture de Java* (Paris: École française d' Extrême-Orient, 1993), 159 .

คำว่า “เตียง (Dieng)” มาจากภาษาสันสกฤตที่แปลว่า “สูงสุดคือพระเจ้า”²⁹ อีกนัยหนึ่ง หมายถึงที่อยู่ของพระศิวะ เทพองค์สำคัญสูงสุดในศาสนาฮินดูซึ่งเป็นศาสนาที่เข้ามาพร้อมๆกับการก่อตั้งอาณาจักรชวายุคแรกเริ่ม โดยคาดว่าน่าจะเข้ามาพร้อมกับกลุ่มพราหมณ์และพ่อค้าชาวอินเดีย ลักษณะเฉพาะที่สำคัญของจันทีในศาสนาฮินดู คือ ภายในจะประดิษฐานศิวลึงค์ หรือประติมากรรมรูปเคารพเทพเจ้า เช่น พระพรหม พระศิวะ พระวิษณุ เจ้าแม่ทุรคา เป็นต้น จันทีที่สำคัญเป็นจันทีที่ใช้รูปแบบเดียวกับเทวาลัยของศาสนสถานฮินดู โดยตั้งชื่อตามตัวละครเอกในวรรณกรรมสำคัญของอินเดียเรื่อง มหาकाพย์มหาภารตะ เช่น จันทีอรชุน (Candi Arjuno) จันทีภิมะ (Candi Bima) สร้างขึ้นโดยกษัตริย์ในราชวงศ์สลุชัย ลักษณะทางสถาปัตยกรรมและการประดิษฐานรูปเคารพคล้ายกับที่พบในสถาปัตยกรรมอินเดียใต้ ศิลปะสมัยหลังคูปตะช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-13 เมื่อราชวงศ์สลุชัยหมดอำนาจ จันทีที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-15 นั้น เป็นจันทีพุทธมหายานของราชวงศ์ไศเลนทร์ ที่ส่วนใหญ่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้กับบรรพบุรุษ แม้ราชวงศ์ไศเลนทร์จะเปลี่ยนจากการนับถือศาสนาจากฮินดูมาเป็นศาสนาพุทธมหายานต้นตระกูลแล้ว ก็ยังมีการสร้างจันทีของศาสนาฮินดูอยู่ แต่สังเกตว่าลักษณะการทำผนังและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมบางส่วน อาทิ สลุปเจดีย์ที่ประดับอยู่บนยอดหลังคา จะไปคล้ายกับจันทีในพุทธศาสนา ต่างกันก็เพียงลักษณะประติมากรรมหรือรูปเคารพที่ประดิษฐานภายในศาสนสถานเท่านั้น ได้แก่ จันทีปรัมบานัน (Candi Prambanan) ที่สร้างขึ้นสมัยราชวงศ์ไศเลนทร์โดยเจ้าหญิงฮินดูพระองค์หนึ่ง แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของทั้ง 2 ศาสนาที่ผสมผสานความเชื่อและรูปแบบสถาปัตยกรรมจนมีความใกล้เคียงกันมาก แต่อีกนัยหนึ่งก็คือ การพยายามแข่งขันกันเองของทั้งสองศาสนา แต่เป็นการแข่งขันกันอย่างสันติ เห็นได้จากข้อความในจารึก ที่ต่างฝ่ายต่างก็พยายามพรรณานความยิ่งใหญ่และศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้าในศาสนาที่ตนบูชา พร้อมๆกับการให้ความเคารพอีกศาสนาหนึ่งด้วย เห็นได้จากเมื่อมีการสร้างจันทีต่างศาสนาในบริเวณเดียวกัน ก็ไม่ได้ทำลายจันทีของอีกศาสนาที่มีอยู่มาแต่เดิม ตัวอย่างจันทีในศาสนาฮินดู มีดังนี้

จันทีอรชุน (Candi Arjuno)

ปัจจุบันจันทีอรชุน (Candi Arjuno) ยังอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ แม้เป็นจันทีขนาดเล็กแต่มีสัดส่วน รูปทรงที่งดงาม ประกอบกับที่ตั้งที่อยู่บนที่ราบสูงเตียง ส่งเสริมให้จันทีแห่งนี้ดูโดดเด่นมากยิ่งขึ้น (ลายเส้นที่ 27-28)

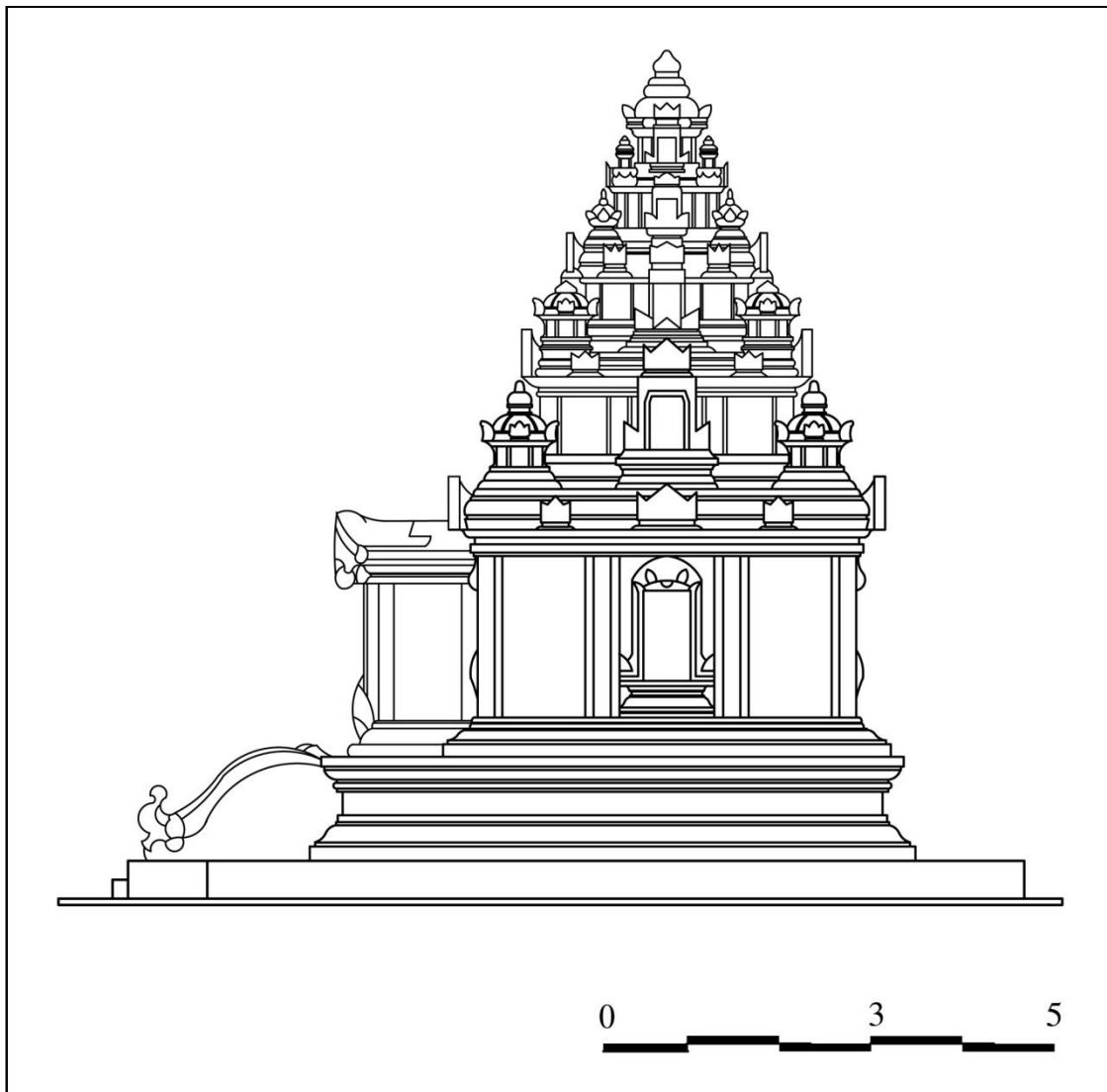
²⁹Vikram Lall, *The Golden Land: Cambodia, Indonesia, Laos, Myanmar, Thailand & Vietnam* (Kuala Lumpur: JF Publishing, 2014), 130.

ลายเส้นที่ 27 ผังพื้นจันทืออรุณ (Candi Arjuno)

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Chihara Daigoro, *Hindu-Buddhist Architecture in Southeast Asia* (Leiden: E.J.Brill, 1996), 190.

ลายเส้นที่ 28 รูปปั้นจันทิอรซุน (Candi Arjuno)
 ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Chihara Daigoro, *Hindu-Buddhist Architecture in Southeast Asia* (Leiden: E.J.Brill, 1996), 46.

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

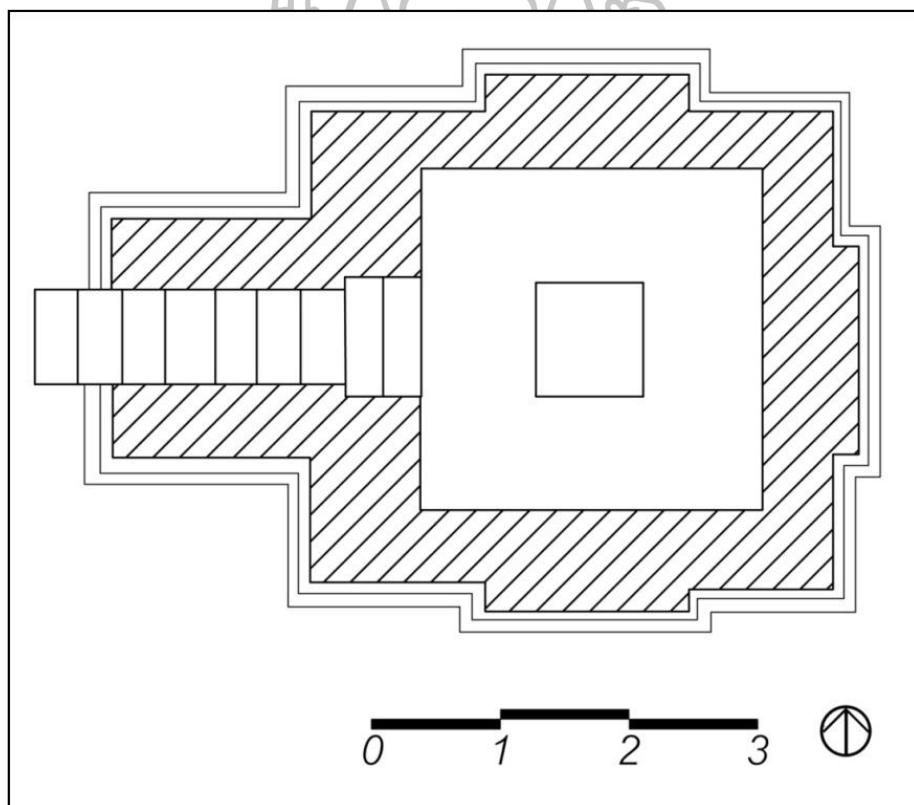
ฐานอาคาร ลักษณะเป็นผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีมุขหน้าที่ทำเป็นทางเข้ายื่นออกมา 1 ด้าน อยู่ทางทิศตะวันตก พนักบันไดเป็นรูปมกร

เรือนธาตุ ลักษณะเรือนธาตุเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่มีมุขทางเข้าด้านหน้ายื่นออกมา 1 ด้าน ทางเข้าอยู่ทางด้านทิศตะวันตก สอดคล้องไปกับฐานอาคาร ผนังอาคารประดับกรอบซุ้มหน้าต่างลาย หน้ากาล-มกร ใต้กรอบซุ้มมีโสมสูตรรูปมกรยื่นออกมา มุขหน้าที่เป็นทางเข้าทำกรอบซุ้มเป็นหน้ากาล-มกรเช่นกัน เหนือซุ้มทำหลังคาจั่วปลายงอนขึ้น

ส่วนยอดอาคาร ทำเรือนธาตุจำลอง 3 ชั้น ลดหลั่นกันขึ้นไป กึ่งกลางผนังเรือนธาตุ มีซุ้ม
โถงที่กรอบซุ้มทำเป็นรูปหน้ากาล-มกร รูปแบบเดียวกับที่พบที่เรือนธาตุแต่มีขนาดย่อเล็กลง ที่มุม
ทั้งสี่ของชั้นหลังคา ประดับอาคารจำลอง ยอดบนสุดเป็นอาคารจำลองเช่นกัน ลักษณะเหมือนกับ
อาคารจำลองที่มุมทั้งสี่ของแต่ละชั้นหลังคา เพียงแต่มีขนาดใหญ่ขึ้น

จันทิภิมะ (Candi Bima)

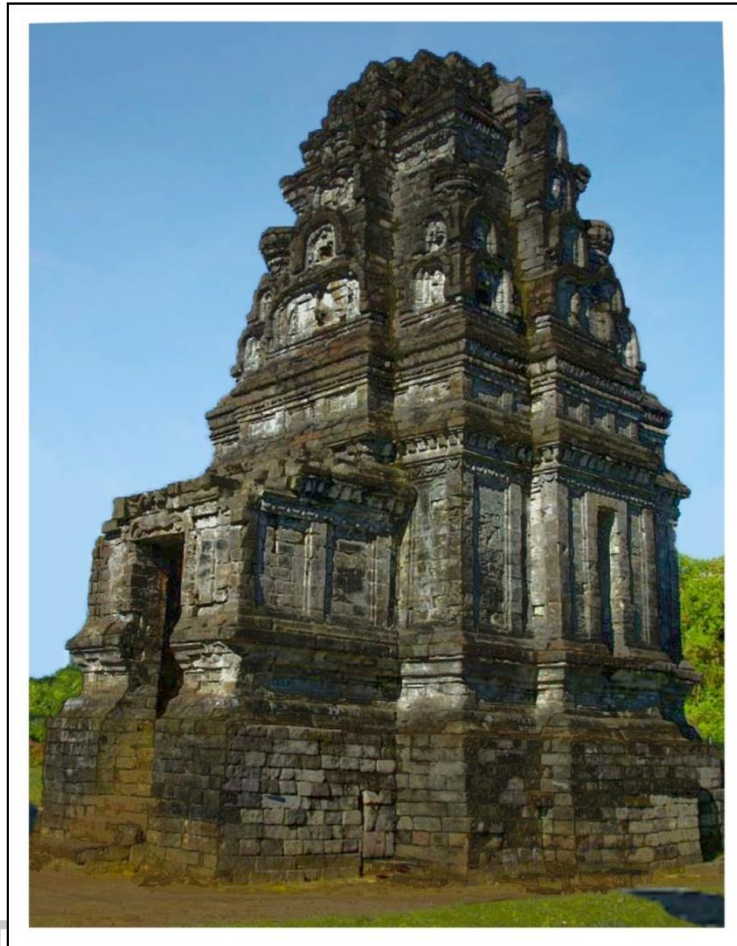
จันทิภิมะ (Candi Bima) ถือว่ามีรูปแบบที่แปลกและโดดเด่นกว่าจันท์อื่นๆ เนื่องจากมี
รูปแบบศิลปะที่สะท้อนไปถึงอาคารทรงศิขระของอินเดียเหนือ ในขณะที่จันท์อื่นๆจะสะท้อนรูปแบบ
ของศิลปะจากอาคารทรงวิมานในอินเดียใต้³⁰ (ลายเส้นที่ 29 และภาพที่ 68)

ลายเส้นที่ 29 ผังพื้นจันทิภิมะ (Candi Bima)

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นภาพจาก ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวาภาคกลาง, เมืองยอก
ยาการ์ตา, พิพิธภัณฑ์ที่จันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan), “ผังพื้นจันทิภิมะ (Candi Bima),”
7 มกราคม 2559.

³⁰ เซอร์จัส汀 สตีล, ศิลปะชวา (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558), 16.

ภาพที่ 68 จันทีภิมา (Candi Bima)

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

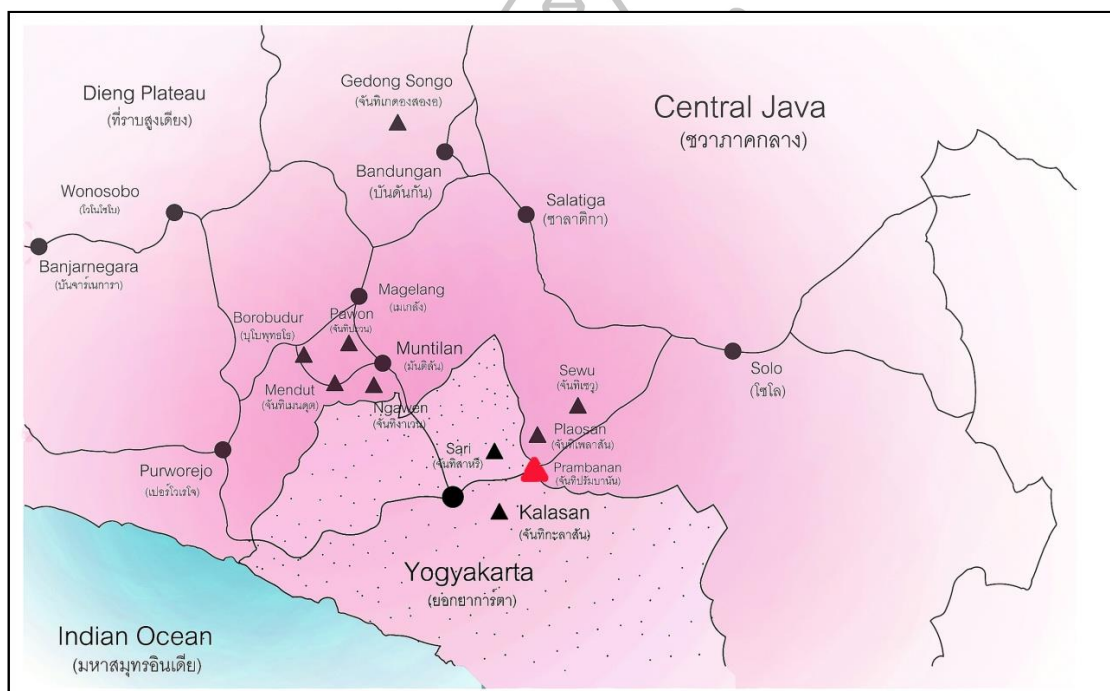
ฐานอาคาร ลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมย่อมุม 3 ด้าน อีกด้านซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกมีมุขหน้าที่ทำเป็นทางเข้ายื่นออกมา

เรือนธาตุ ลักษณะเรือนธาตุเป็นสี่เหลี่ยมย่อมุม สอดคล้องไปกับฐานอาคาร ผนังอาคารประดับโพธิ์อยู่กึ่งกลาง กรอบซุ้มทำรูปหน้ากาล-มกร ผนังส่วนที่ย่อมุมทำเสายกเก็จ เหนือเรือนธาตุชั้นที่ 1 เป็นเรือนธาตุชั้นที่ 2 ที่สูงขึ้นจากเดิมเล็กน้อย ผนังเรือนธาตุชั้นที่ 2 นี้ แบ่งเป็น 3 ช่อง ทำกรอบเป็นเสายกเก็จ

ส่วนยอดอาคาร ทำเป็นซุ้มกุฑูซ้อนกันขึ้นไป ภายในกุฑู ประดับรูปหน้าบุคคล กึ่งกลางของเรือนธาตุส่วนยอดมีซุ้มกุฑู 4 ชั้น ส่วนที่ย่อมุมมีซุ้มกุฑู 2 ชั้น เหนือซุ้มกุฑูแต่ละมุมมี “อมลกะ” ศิลปะอินเดียเหนือประดับอยู่ ส่วนยอดบนสุดนั้น ปัจจุบันหักหายไป

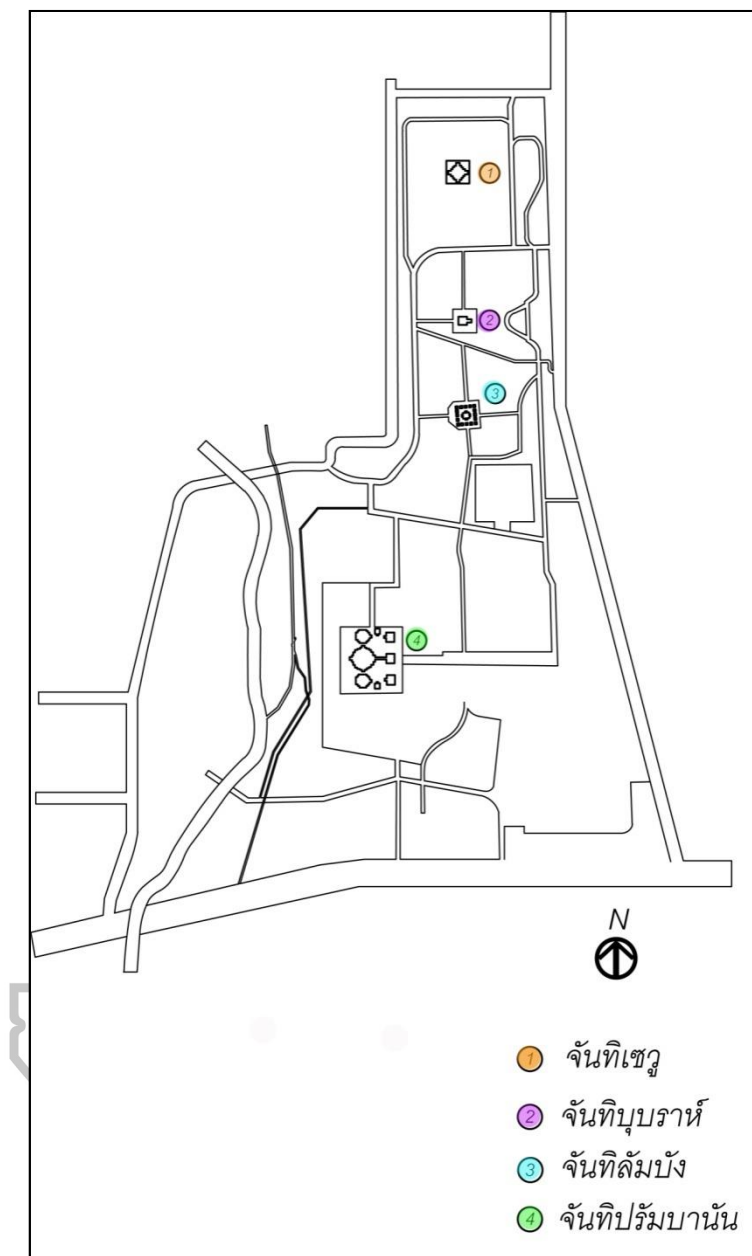
จันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan)

จันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) หรือจันทิโลโรจงกรัง (บางท่านเรียกพราหมณ์บานันหรือพนมพราหมณ์) ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของจันทิกะลาสน์ (Candi Kalasan) (แผนที่ที่ 21) เป็นศาสนสถานฮินดูที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของชาวภาคกลางและอยู่ในบริเวณเดียวกับจันทิของพุทธศาสนา ได้แก่ จันทิเซวู (Candi Sewu) จันทิบูบราห์ (Candi Bubrah) และจันทิลัมบัง (Candi Lambang) (แผนที่ที่ 22)

แผนที่ที่ 21 ที่ตั้งจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) ในเขตชวาภาคกลาง

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Molly Bondan, *Candi in Central Java Indonesia*, (Jakarta: P.T. Jayakarta Agung Offset, 1982), 128.

แผนที่ที่ 22 ตำแหน่งที่ตั้งของจันทีปรัมบานัน (Candi Prambanan) และจันทีพุทธรอื่นๆ
ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นภาพจาก ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวาภาคกลาง, เมืองยอกยาคาร์ตา,
“แผนที่หน้าทางเข้าจันทีปรัมบานัน (Candi Prambanan),” 7 มกราคม 2559.

จันทีปรัมบานัน (Candi Prambanan) เป็นจันทีในศาสนาฮินดูที่สร้างขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 15 กลุ่มอาคารประกอบด้วย จันทีประธานจำนวน 6 หลัง สร้างเพื่ออุทิศให้กับตรีมูรติและพาหนะ ได้แก่ จันทีสิวะ (Candi Siwa) ซึ่งตั้งอยู่ตรงกลางฝั่ง จันทีวิษณุ (Candi Wisnu) อยู่ทางทิศเหนือ จันทีพระพรหม (Candi Brahma) อยู่ทางทิศใต้ จันทีด้านหน้า 3 หลังเป็นของเหล่าพาหนะ ซึ่ง

สัมพันธ์กับเทพทั้งสาม ได้แก่ จันทिकรุฑ (Candi Garuda) เป็นของพระศิวะ จันทิโคนนทิ (Candi Nandi) เป็นของพระวิษณุและจันทิหงส์ (Candi Angsa) เป็นของพระพรหม³¹ ภายในอาคารประดิษฐานประติมากรรมที่สอดคล้องกับชื่อของแต่ละจันทิ กล่าวคือ จันทิสิวะ (Candi Siwa) ภายในประดิษฐานประติมากรรมพระศิวะในห้องกลางหรือครรภคฤหะประธาน ห้องทางทิศเหนือ ประดิษฐานประติมากรรมพระนางทุรคาหรือมหาสูรมารรทนี ห้องทางทิศตะวันตก ประดิษฐานประติมากรรมพระคเณศ ส่วนด้านทิศใต้ ประดิษฐานประติมากรรมพระอคัสตยะ จันทิวิชณุ (Candi Wisnu) ประดิษฐานประติมากรรมพระวิษณุ จันทิพระพรหม (Candi Brahma) ประดิษฐานประติมากรรมพระพรหม จันทิโคนนทิ (Candi Nandi) ภายในมีประติมากรรมโคนนทิตั้งอยู่ ในขณะที่จันทिकรุฑ (Candi Garuda) และจันทิหงส์ (Candi Angsa) แม้ปัจจุบันไม่พบประติมากรรมภายในอาคาร แต่สันนิษฐานว่าน่าจะเคยเป็นที่ตั้งของประติมากรรมรูปครุฑและหงส์ตามลำดับ (ภาพที่ 69-72 และลายเส้นที่ 30 - 39)

ภาพที่ 69 ภาพถ่ายปัจจุบันของกลุ่มจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan)

³¹ เชษฐ ติงสัญชิต, ศิลปะขวา (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558), 94-96.

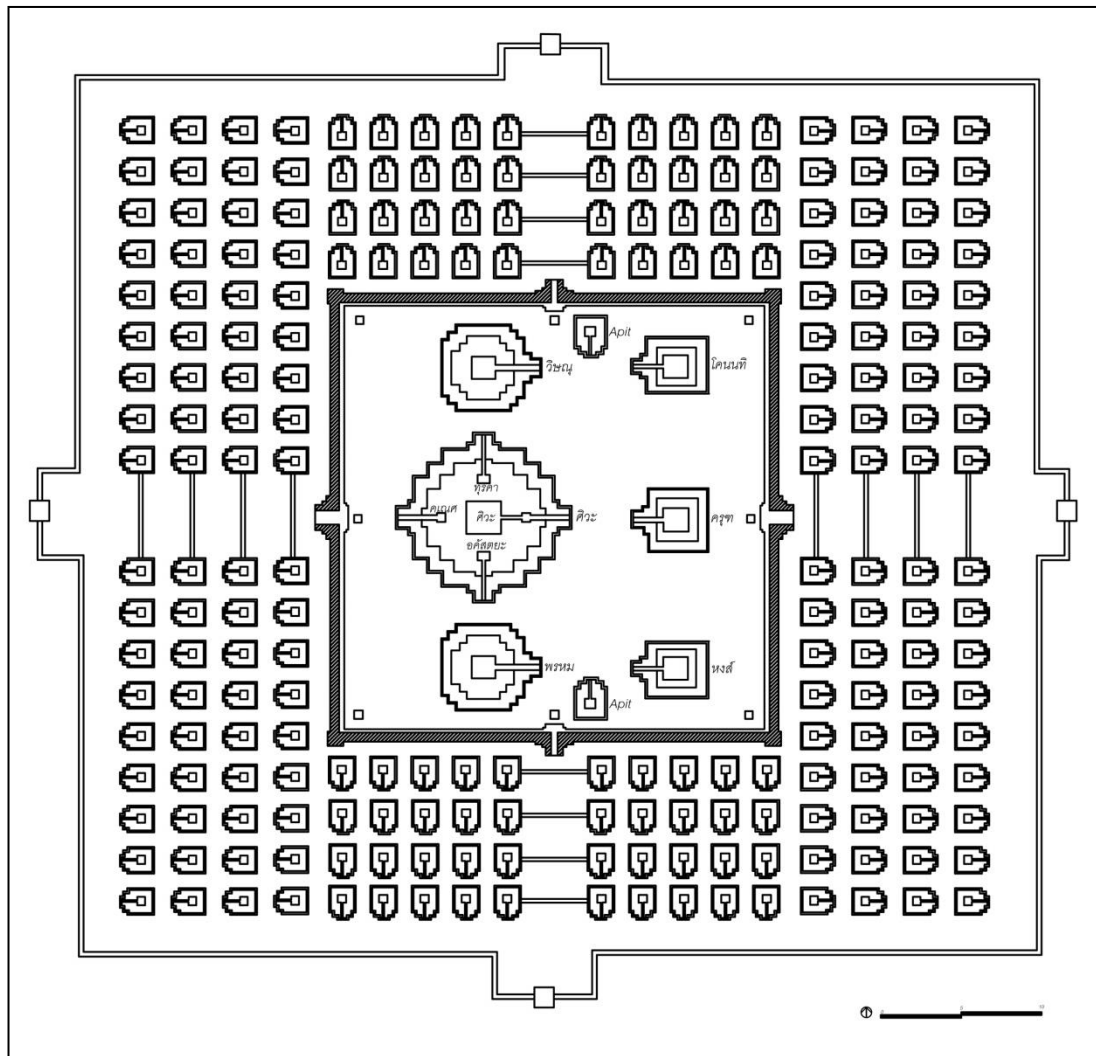

มุมมองจากทิศเหนือ

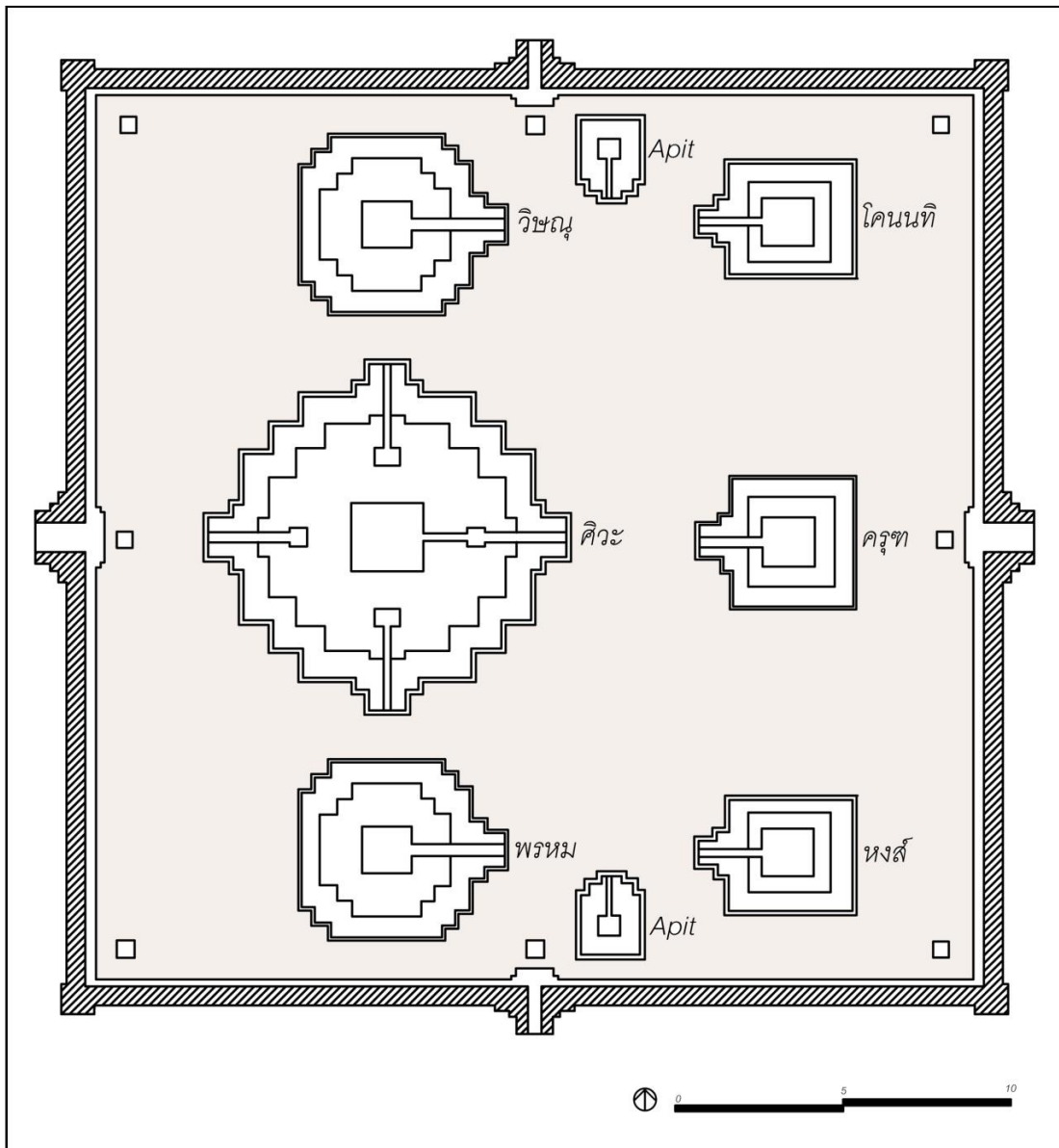
มุมมองจากทิศตะวันออก

ภาพที่ 70 กลุ่มอาคารของจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan)

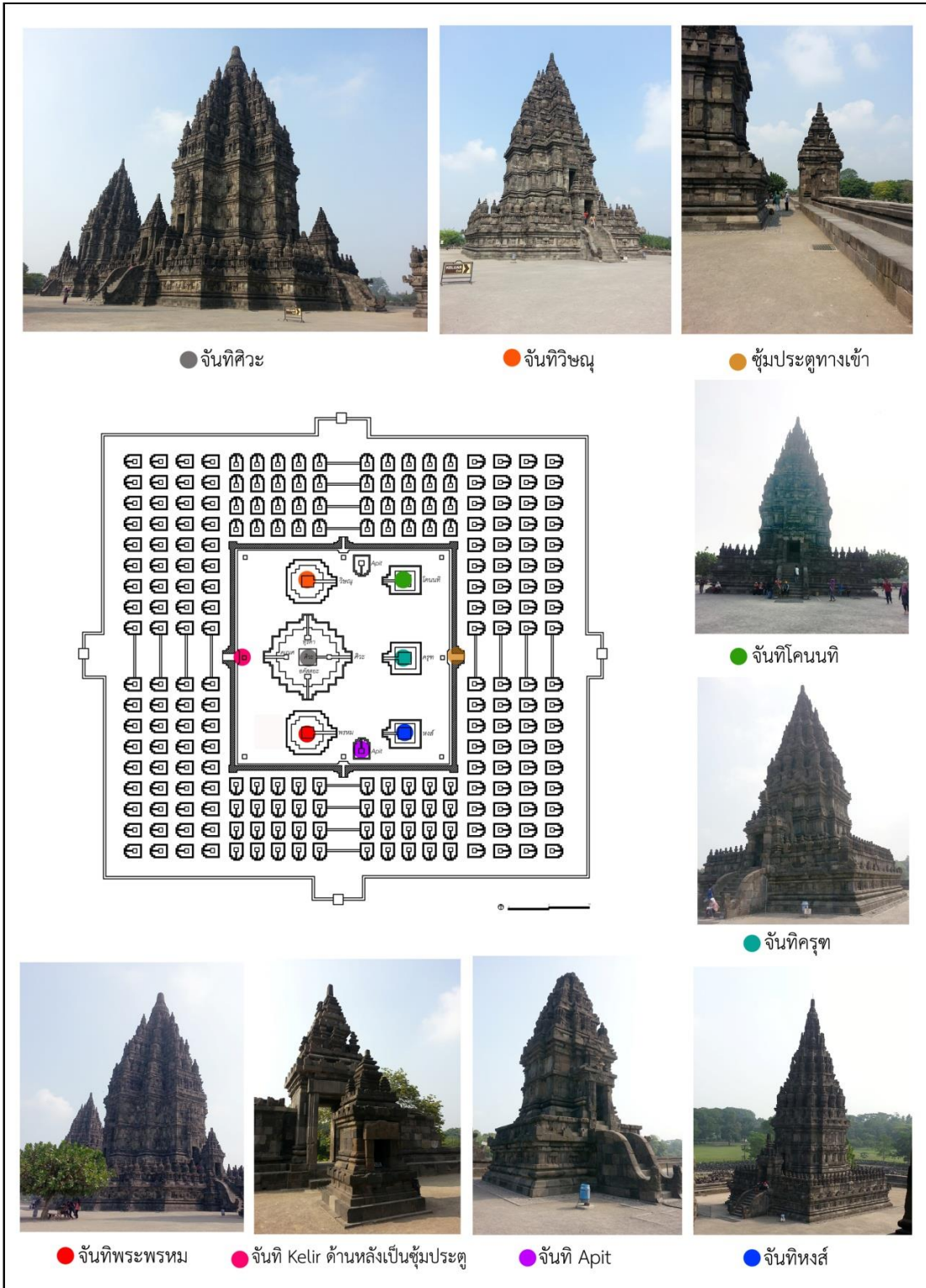
ลายเส้นที่ 30 ผังบริเวณกลุ่มอาคารของจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan)

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Roy E. Jordaan, *In Praise of Prambanan* (Leiden: KITLV Press, 1996), 59.

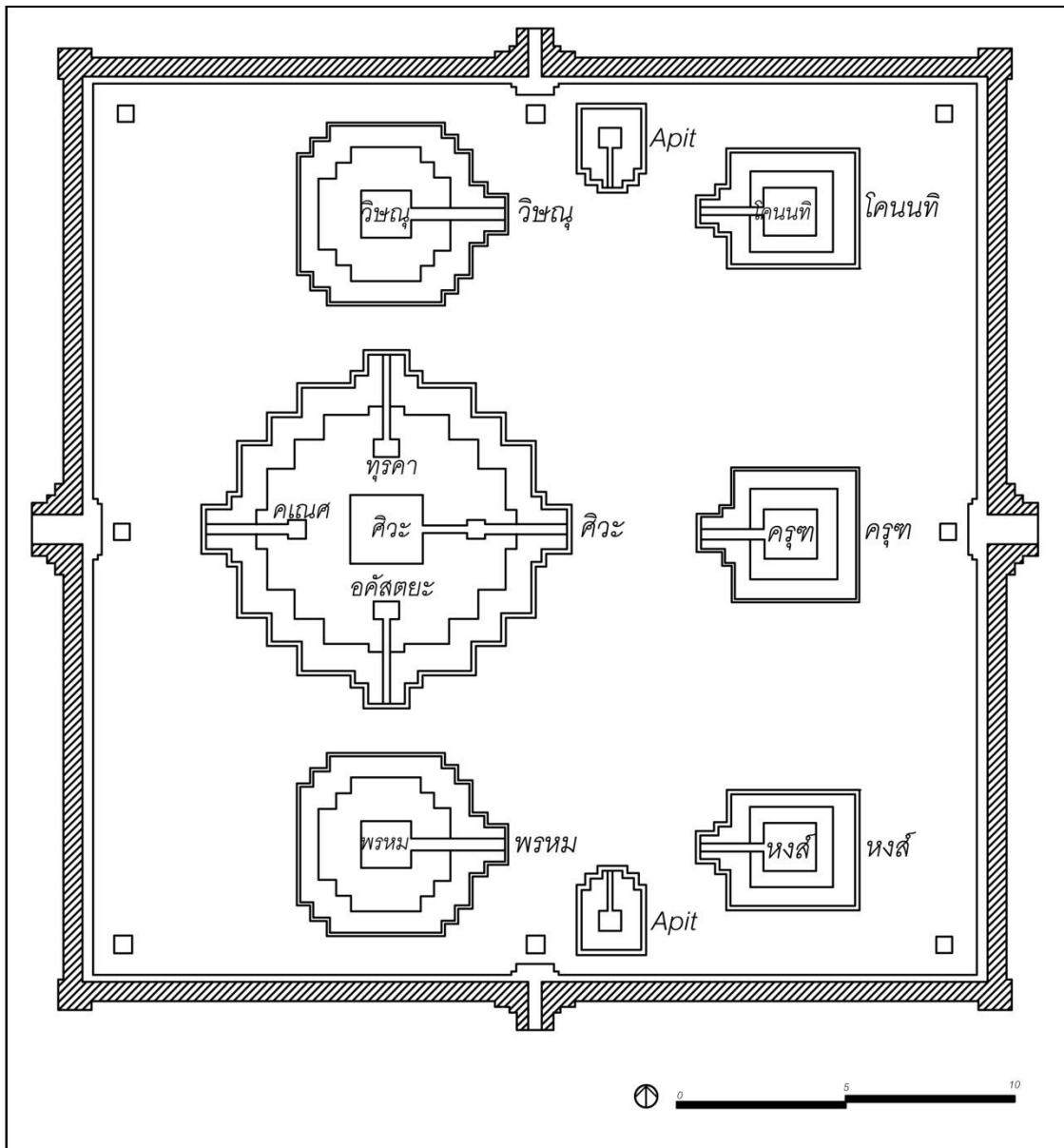

ลายเส้นที่ 31 กลุ่มอาคารของจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan)

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Roy E. Jordaan, *In Praise of Prambanan* (Leiden: KITLV Press, 1996), 59.

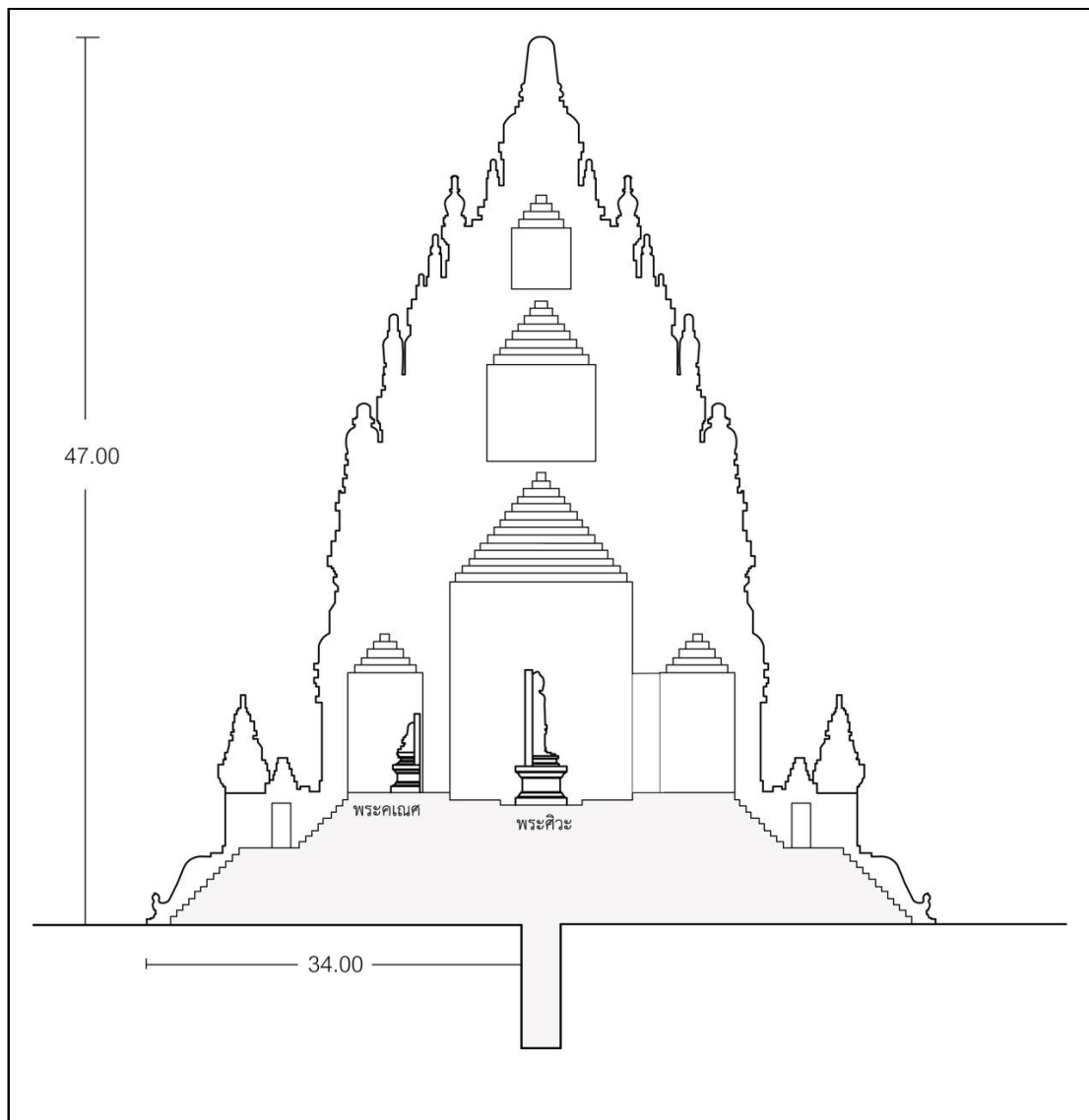

ภาพที่ 71 ตำแหน่งอาคารของจันทีปรัมบานัน (Candi Prambanan)

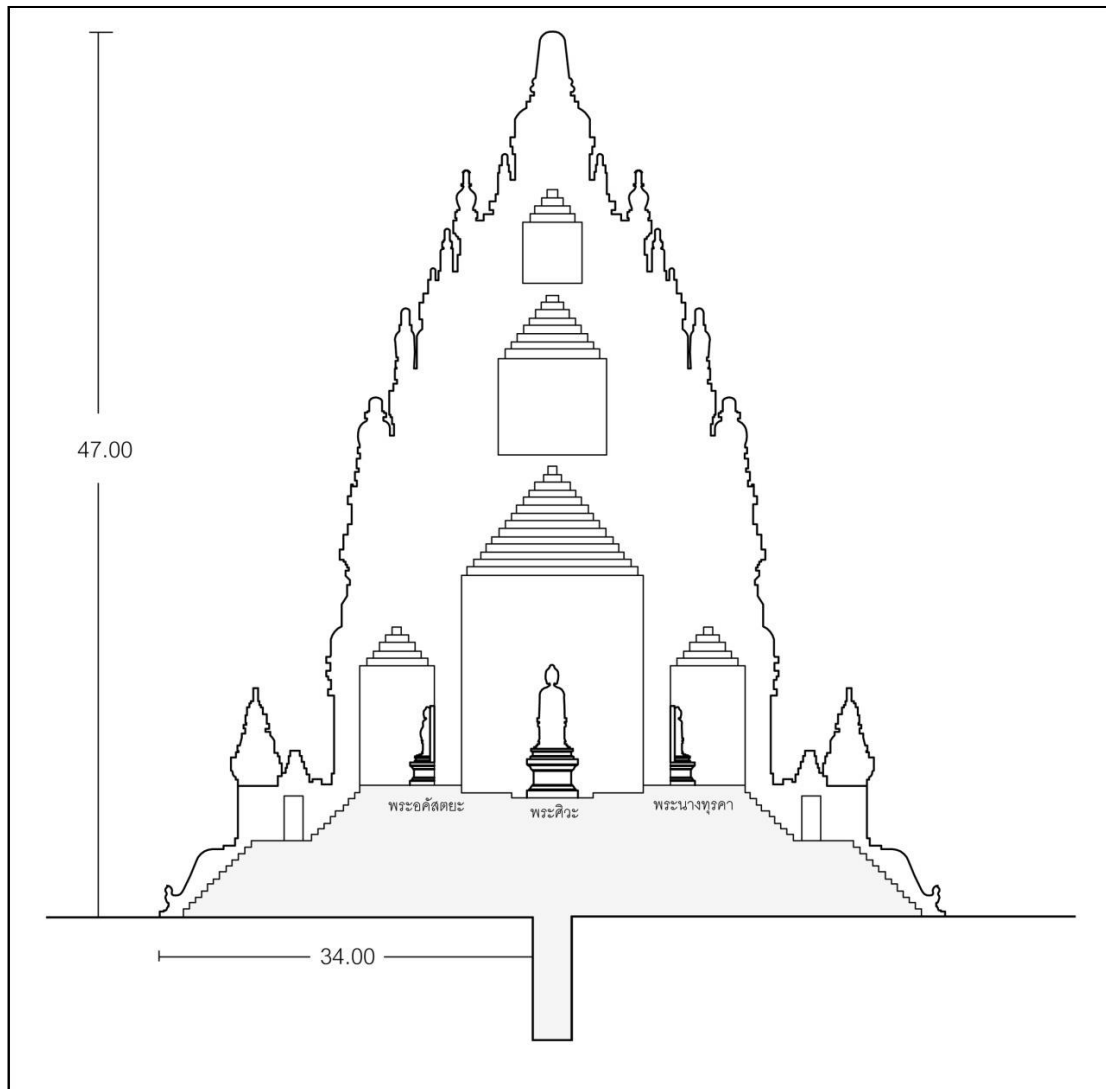

ลายเส้นที่ 32 แสดงประติมากรรมที่ประดิษฐานอยู่ในแต่ละอาคารของกลุ่มจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan)

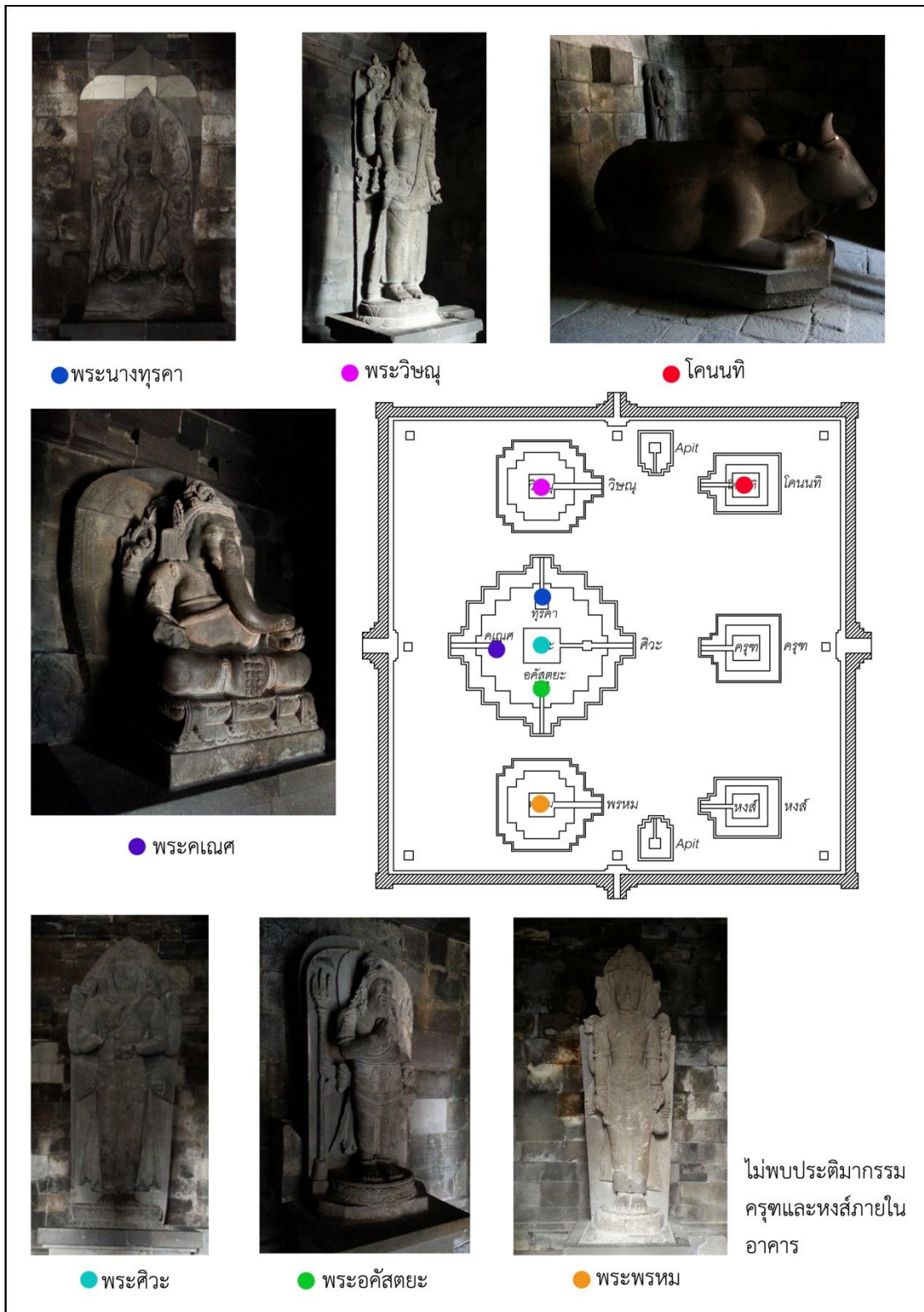
ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Roy E. Jordaan, *In Praise of Prambanan* (Leiden: KITLV Press, 1996), 59.

ลายเส้นที่ 33 รูปตัดจันท์ที่ปรัมบานัน (Candi Prambanan) ด้านทิศตะวันออก-ตะวันตก
 ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นภาพจาก ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวาภาคกลาง, เมืองยก
 ยาการ์ตา, พิพิธภัณฑ์ที่จันท์ที่ปรัมบานัน (Candi Prambanan), “รูปตัดจันท์ที่ปรัมบานัน (Candi
 Prambanan) ด้านทิศตะวันออก-ตะวันตก,” 7 มกราคม 2559.

ลายเส้นที่ 34 รูปตัดจันทีปรัมบานัน (Candi Prambanan) ด้านทิศเหนือ-ใต้
 ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นภาพจาก ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวาภาคกลาง, เมืองยอกยาคาร์ตา, พิพิธภัณฑ์ที่จันทีปรัมบานัน (Candi Prambanan), “รูปตัดจันทีปรัมบานัน (Candi Prambanan) ด้านทิศเหนือ-ใต้,” 7 มกราคม 2559.

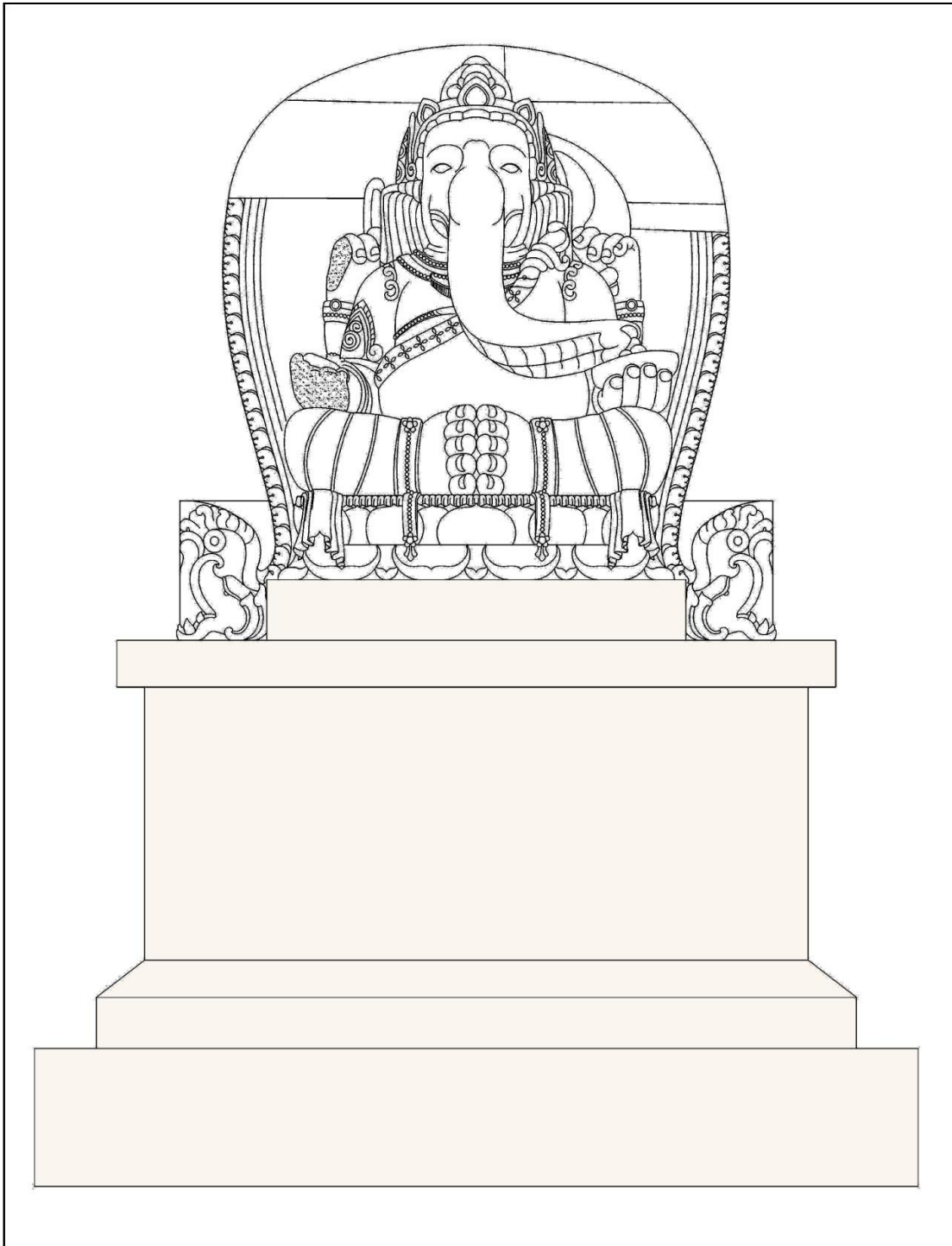
ภาพที่ 72 แสดงภาพประติมากรรมที่ประดิษฐานอยู่ในแต่ละอาคารของกลุ่มจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan)

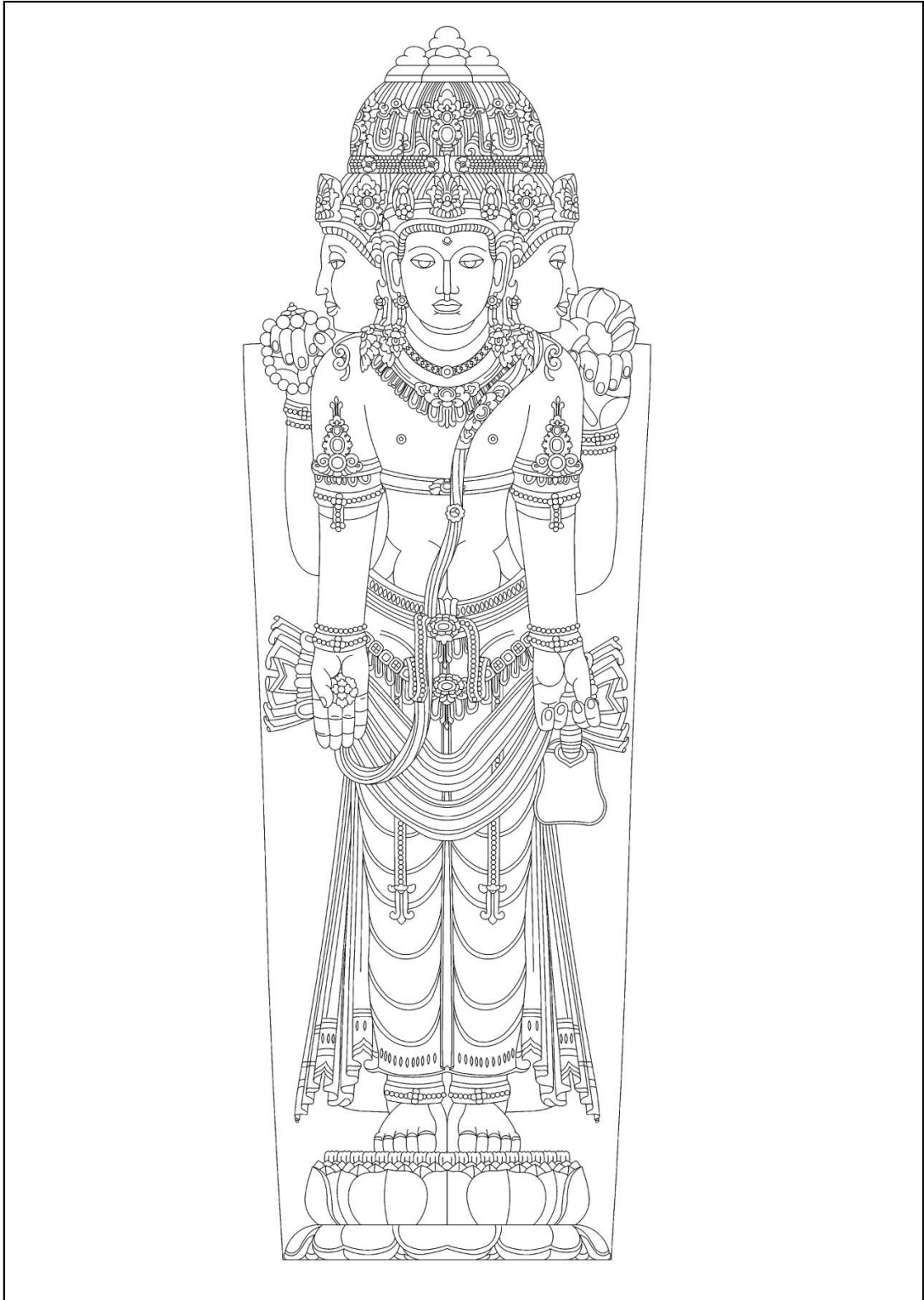
ลายเส้นที่ 35 ประติมากรรมพระศิวะ ที่ประดิษฐานอยู่ภายในทิศเบื้องกลางของจันทิศิวะ (Candi Siwa) ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นภาพจาก ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวาภาคกลาง, เมืองยอกยาคาร์ตา, พิพิธภัณฑ์ที่จันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan), “ประติมากรรมพระศิวะ ที่ประดิษฐานอยู่ภายในทิศเบื้องกลางของจันทิศิวะ (Candi Siwa),” 7 มกราคม 2559.

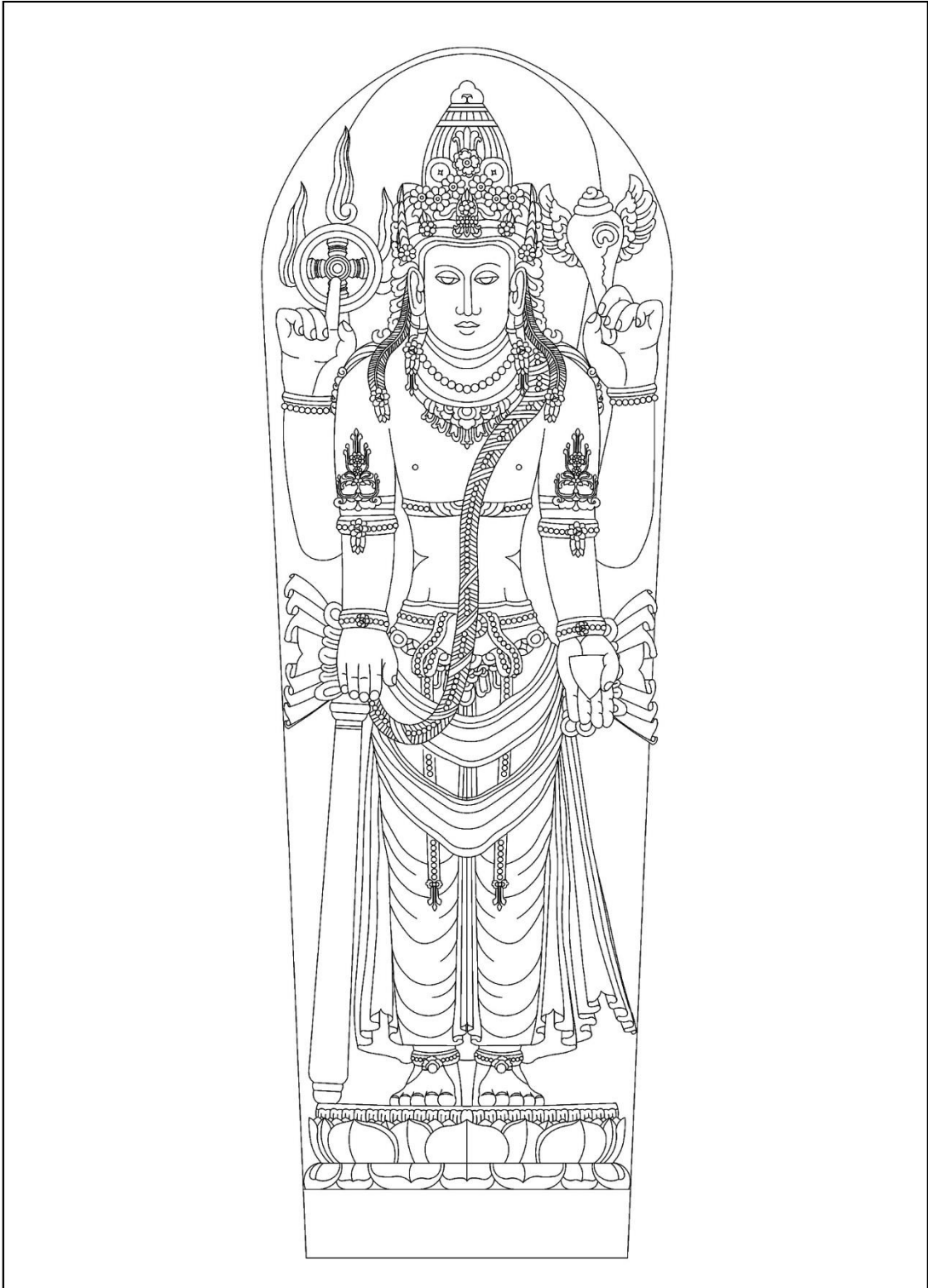
ลายเส้นที่ 36 ประติมากรรมพระนางทุรคา ประดิษฐานอยู่ทางทิศเหนือของจันทิศิวะ (Candi Siwa) ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นภาพจาก ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวาภาคกลาง, เมืองยอกยาการ์ตา, พิพิธภัณฑ์ที่จันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan), “ประติมากรรมพระนางทุรคา ประดิษฐานอยู่ทางทิศเหนือของจันทิศิวะ (Candi Siwa),” 7 มกราคม 2559.

ลายเส้นที่ 37 ประติมากรรมพระคเณศ ประดิษฐานอยู่ทางทิศตะวันตกของจันทิสิวะ (Candi Siwa) ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นภาพจาก ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวาภาคกลาง, เมืองยอกยาคาร์ตา, พิพิธภัณฑ์ที่จันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan), “ประติมากรรมพระคเณศ ประดิษฐานอยู่ทางทิศตะวันตกของจันทิสิวะ (Candi Siwa),” 7 มกราคม 2559.

ลายเส้นที่ 38 ประติมากรรมพระพรหม ประดิษฐานอยู่ภายในจันทิพระพรหม (Candi Brahma) ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นภาพจาก ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวาภาคกลาง, เมืองยอกยาคาร์ตา, พิพิธภัณฑ์ที่จันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan), “ประติมากรรมพระพรหม ประดิษฐานอยู่ภายในจันทิพระพรหม (Candi Brahma),” 7 มกราคม 2559.

ลายเส้นที่ 39 ประติมากรรมพระวิษณุ ประดิษฐานอยู่ภายในจันทวิษณุ (Candi Wisnu)
 ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นภาพจาก ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวาภาคกลาง, เมืองยอกยาคาร์ตา,
 พิพิธภัณฑ์ที่จันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan), “ประติมากรรมพระวิษณุ ประดิษฐานอยู่ภายใน
 จันทวิษณุ (Candi Wisnu),” 7 มกราคม 2559.

อาคารแต่ละหลังของกลุ่มจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) จะมีลักษณะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมคล้ายกัน อาคารหลังอื่น ๆ มีต้นแบบการก่อสร้างมาจากจันทิประธานคือจันทิสิวะ (Candi Siwa) เพียงแต่ทำขนาดให้เล็กลงและปรับรูปแบบ การตกแต่งอาคารให้เรียบง่ายขึ้นเท่านั้น ในที่นี้จะอธิบายรูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันทิสิวะ (Candi Siwa) เป็นหลัก ดังนี้

จันทิสิวะ (Candi Siwa)

จันทิสิวะ (Candi Siwa) เป็นจันทิประธานที่ตั้งอยู่กึ่งกลางผัง เมื่อเปรียบเทียบกับจันทิอื่นๆ พบว่ามีขนาดใหญ่ที่สุดและผังอาคารก็มีความซับซ้อนกว่าจันทิอื่นๆ ลักษณะอันโดดเด่นคือ การประดับสลูปะเจดีย์ที่ชั้นหลังคา ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับ “อมลกะ” ของอินเดียเหนือ แต่ก็คล้ายกับสลูปะเจดีย์ที่พบในจันทิแบบพุทธด้วย เพียงแต่มีการทำลวดลายแบบกลีบมะเฟือง เส้นหลังคาของจันทิจะสูงขึ้นไป บรรจบกันเป็นยอดแหลม สลูปะเจดีย์บนยอดสูงสุดจึงมีขนาดไม่ใหญ่โตและโดดเด่นมากนัก ภายในอาคารมีการประดิษฐานประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับพระศิวะ (ภาพที่ 73-77 และ ลายเส้นที่ 40-41)

ภาพที่ 73 จันทิสิวะ (Candi Siwa) ด้านหลังคือจันทิพระพรหม (Candi Brahma) ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้

ภาพที่ 74 มุมด้านทิศเหนือของจันทิweise (Candi Siwa)

เรือนธาตุอาคาร

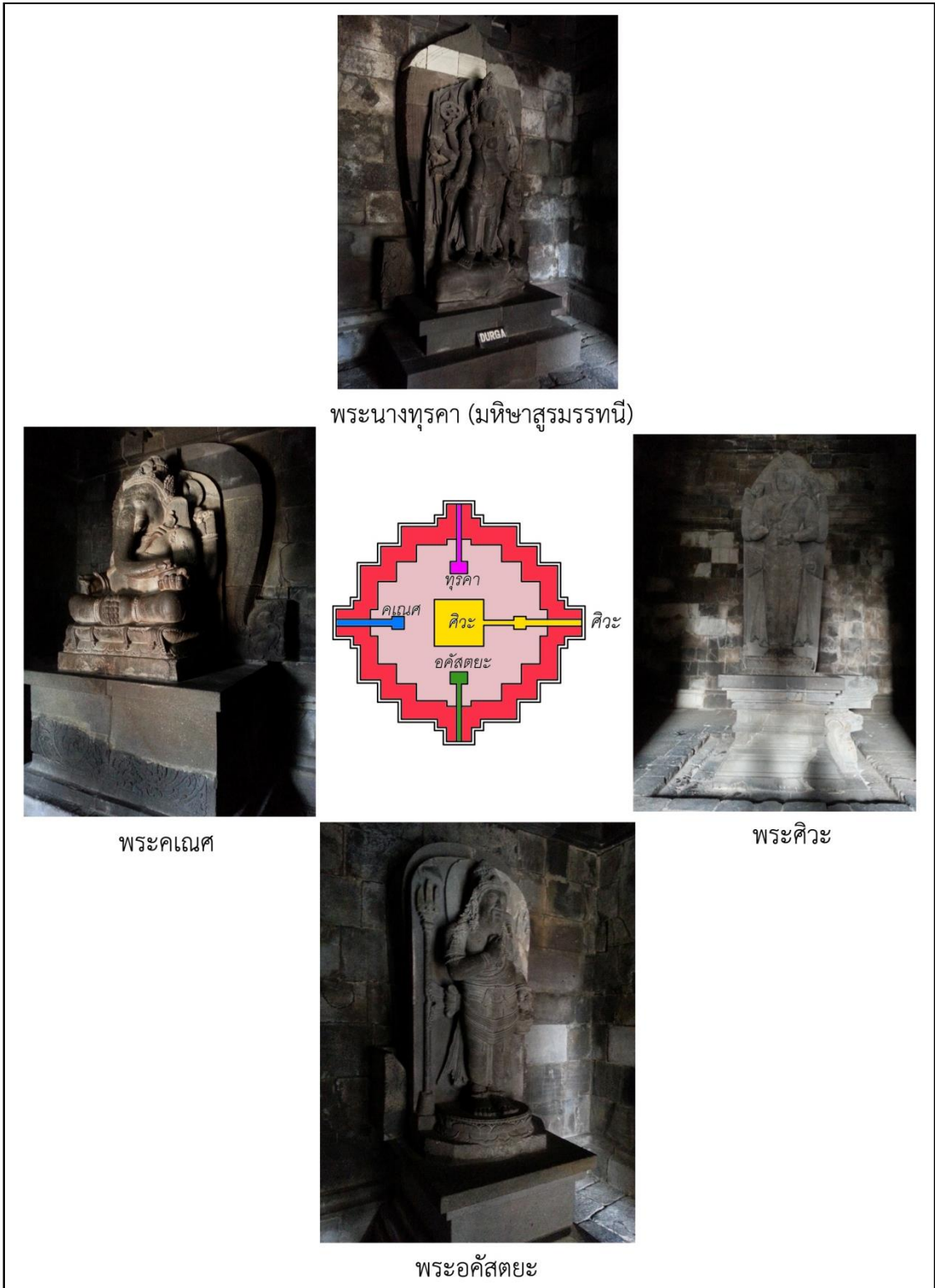
ลักษณะฐานอาคาร

ภาพที่ 75 ลักษณะเรือนธาตุและฐานอาคารของจันทิweise (Candi Siwa)

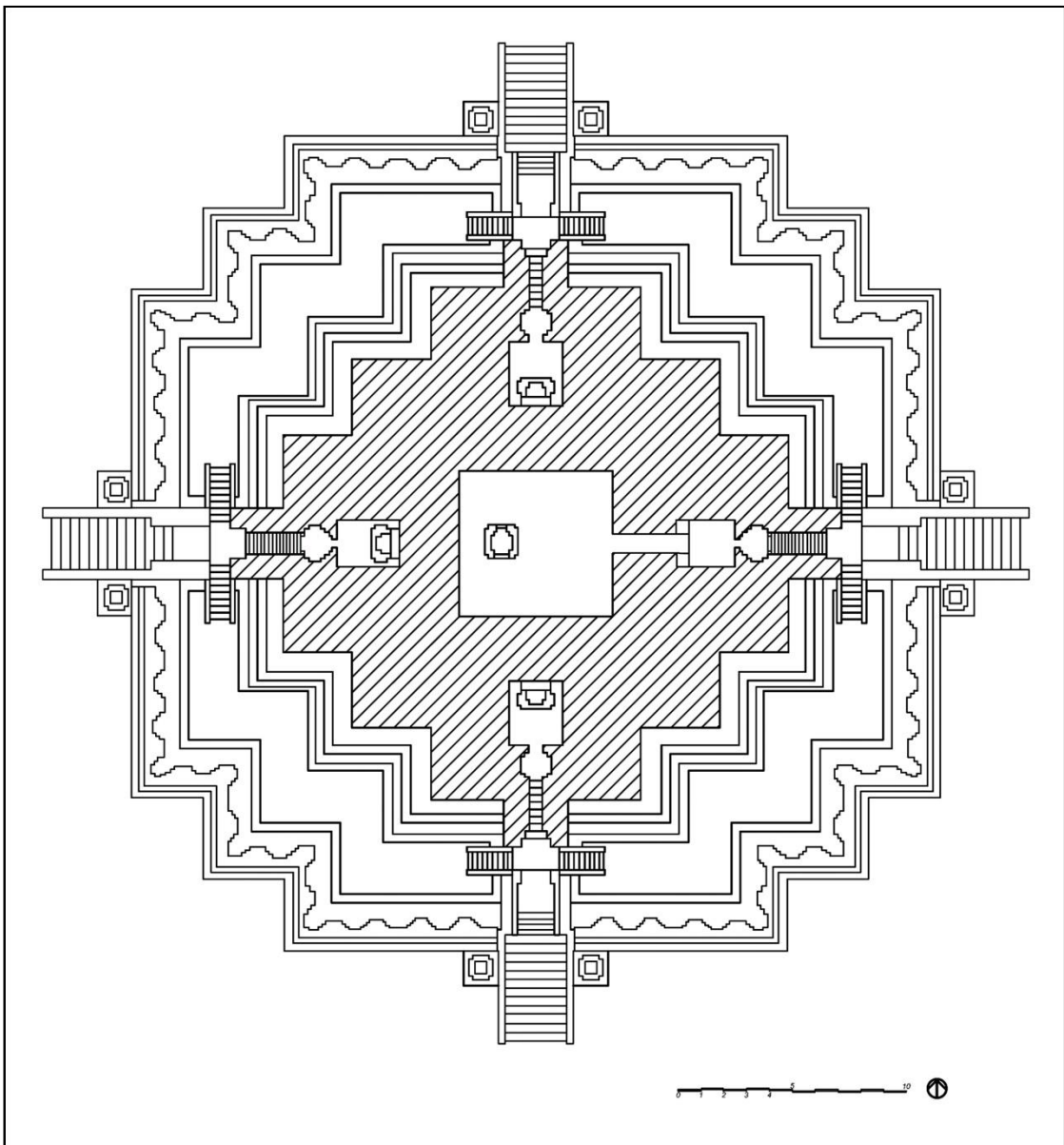

ภาพที่ 76 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันทิweise (Candi Siwa)

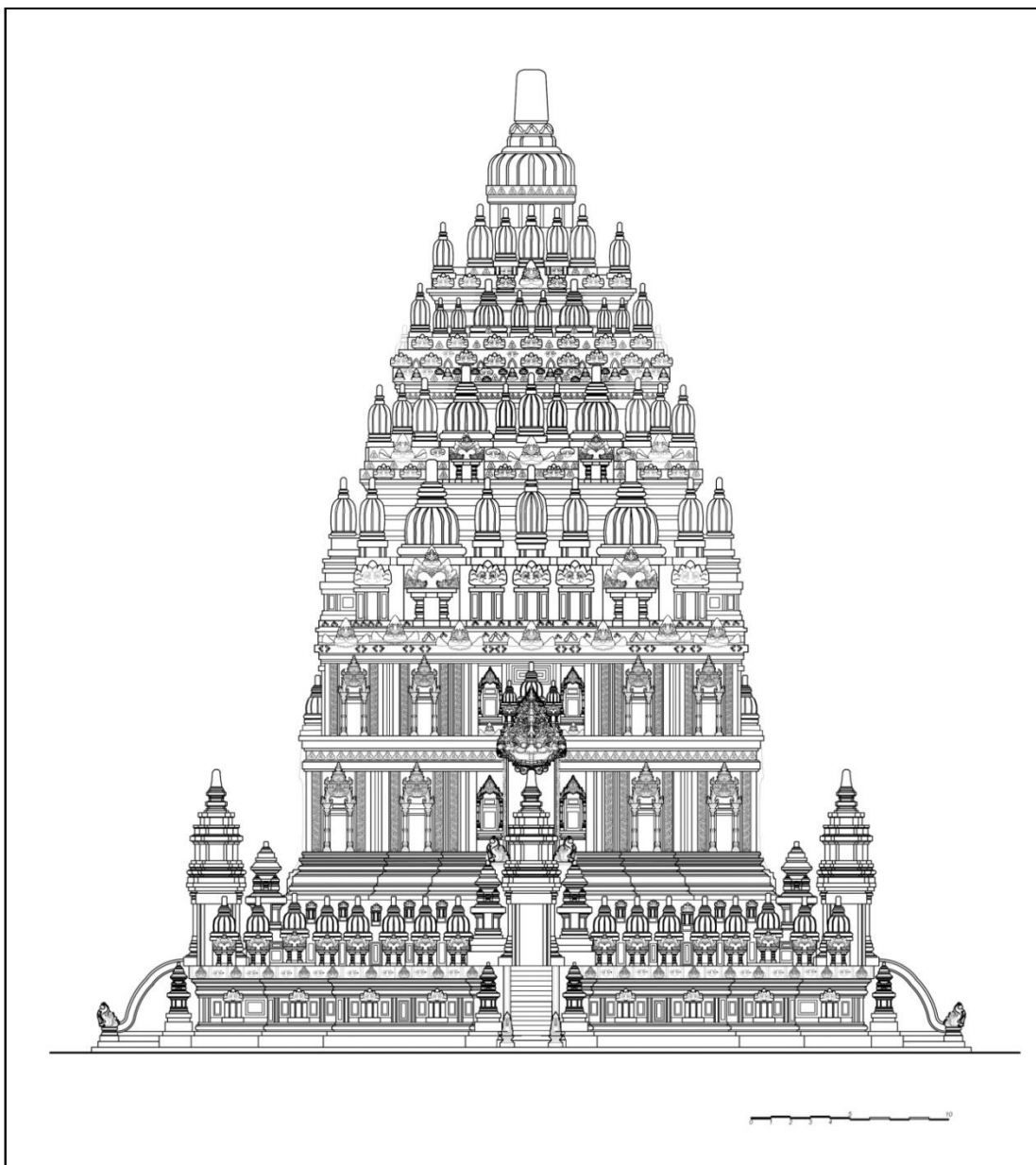

ภาพที่ 77 แสดงประติมากรรมภายในจันทิศิวะ (Candi Siwa)

ลายเส้นที่ 40 แสดงผังพื้นจันทิสิวะ (Candi Siwa)

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Roy E. Jordaan, *In Praise of Prambanan* (Leiden: KITLV Press, 1996), 6.

ลายเส้นที่ 41 แสดงรูปด้านจันทิสิวะ (Candi Siwa)

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Roy E. Jordaan, *In Praise of Prambanan* (Leiden: KITLV Press, 1996), 182.

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ฐานอาคาร ลักษณะผังเป็นสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง มีทางขึ้นอาคารทั้ง 4 ด้าน मुखทางเข้าที่นำสู่ห้องครรภคฤหะประธานอยู่ทางด้านทิศตะวันออก พนักบันไดทำเป็นรูปมกร มีอาคารจำลองตั้งขนาบที่ผนังของพนักบันไดทุกด้าน ฐานอาคารเป็นฐานปัทม์มีบัวลูกแก้ว ที่ท้องไม้ประดับซุ้มหน้ากาล ลักษณะเป็นกรอบซุ้มที่มีเสายกเก็จ ชั้นที่ 2 ของฐานอาคารทำลักษณะเช่นเดียวกัน แต่ด้านบนตั้งสลูประเจดีย์เป็นแนวยาวไปตามผนังกระเบื้อง ระหว่างชั้นมี “โสมสูตร” รูปมกรประดับอยู่ทุกมุมของฐานอาคาร

เรือนธาตุอาคาร มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง สอดคล้องกับฐานอาคาร ผนังเรือนธาตุมี 2 ชั้น ซุ้มประตูทางเข้าทำเป็นลายหน้ากาล-มกร เหนือยอดซุ้มมีสลูประเจดีย์ประดับอยู่ จากทางเข้าอาคารด้านทิศตะวันออก นำเข้าสู่ห้องครรภคฤหะประธานที่ประดิษฐานประติมากรรมพระศิวะ ส่วนห้องทางทิศเหนือ ประดิษฐานประติมากรรมของพระนางทุรคาหรือมหาสิริสุธรรมรทนี ศักติของพระศิวะ ห้องทางทิศตะวันตก ประดิษฐานประติมากรรมพระคเณศ ไอรสพระศิวะ ส่วนด้านทิศใต้ชั้นประดิษฐานประติมากรรมพระอศตยะ ครูฤาษีที่เป็นอวตารหนึ่งของพระศิวะ

ส่วนยอดอาคาร มี 3 ชั้น ชั้นแรกทำผนังเป็นซุ้มโถระณะกาล-มกร ด้านบนรับสลูประเจดีย์ที่มีลายกลีบมะเฟืองคล้ายกับ “อมลกะ” ในศิลปะอินเดียนเหนือ³² ส่วนยอดอาคารย่อมุมสอดคล้องไปกับส่วนฐานและเรือนธาตุอาคาร บริเวณที่ย่อมุมจะตั้งสลูประเจดีย์องค์ใหญ่ ชั้นที่ 2 และ 3 ของส่วนยอดอาคารทำรูปแบบเดียวกัน บนยอดบนสุดคือสลูประเจดีย์องค์ใหญ่ รายล้อมด้วยสลูประเจดีย์องค์เล็ก เมื่อมองโดยรวมจะเห็นว่า จันท์แห่งนี้จะดูสูงเพรียว ทรงอาคารส่งขึ้นไปเป็นเส้นตรงที่บรรจบเข้าหากันเป็นยอดแหลม

ลักษณะการทำส่วนยอดอาคารดังกล่าว ทำให้การตั้งจันท์อื่นๆที่เป็นจันท์รองประธานทั้งจันท์วิษณุ (Candi Wisnu) จันท์พระพรหม (Candi Brahma) และจันท์ที่เป็นพาหนะ อันได้แก่จันท์โคนนทิ (Candi Nandi) จันท์ครุฑ (Candi Garuda) และจันท์หงส์ (Candi Angsa) รวมทั้งจันท์บริวารอื่นๆสามารถตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกันได้โดยที่ไม่ทำให้รู้สึกอึดอัดหรือทึบตัน แม้จะใช้วัสดุที่ทำจากหินก็ตาม

จันท์วิษณุ (Candi Wisnu)

จันท์วิษณุ (Candi Wisnu) ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของกลุ่มจันท์ปรัมบานัน (Candi Prambanan) ลักษณะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเหมือนกับจันท์ศิวะ (Candi Siwa) เพียงแต่ทำขนาดให้เล็กลงและซับซ้อนน้อยกว่าเดิม นอกจากนี้ ภายในอาคารจะมีเพียงห้องเดียวเท่านั้น เพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานประติมากรรมพระวิษณุ (ภาพที่ 78-79)

³² เชษฐ ติงสัญชิต, ศิลปะขาว (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558), 99.

ภาพที่ 78 จันทีวิษณุ (Candi Wisnu)

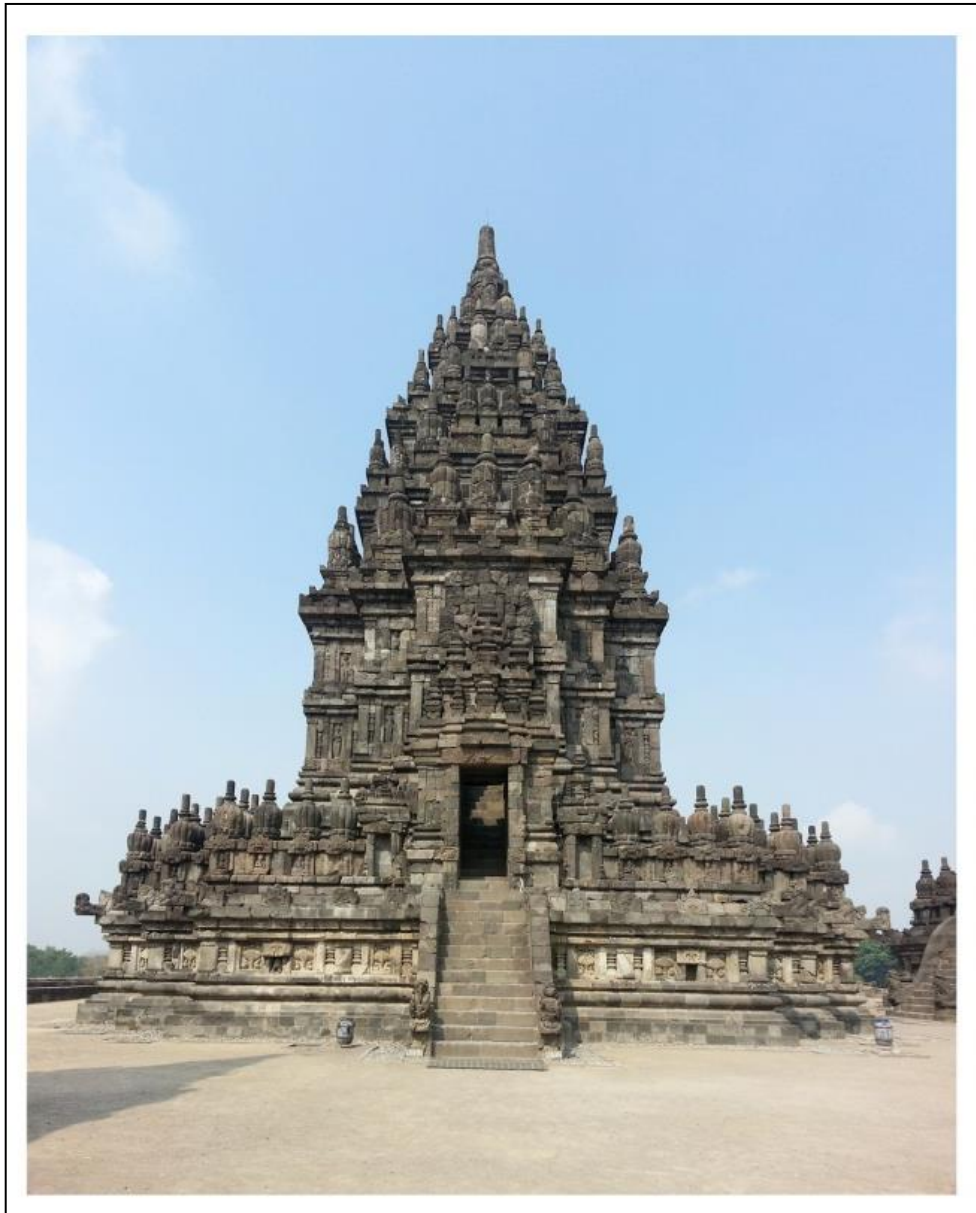
วิทยาลัยศิลป

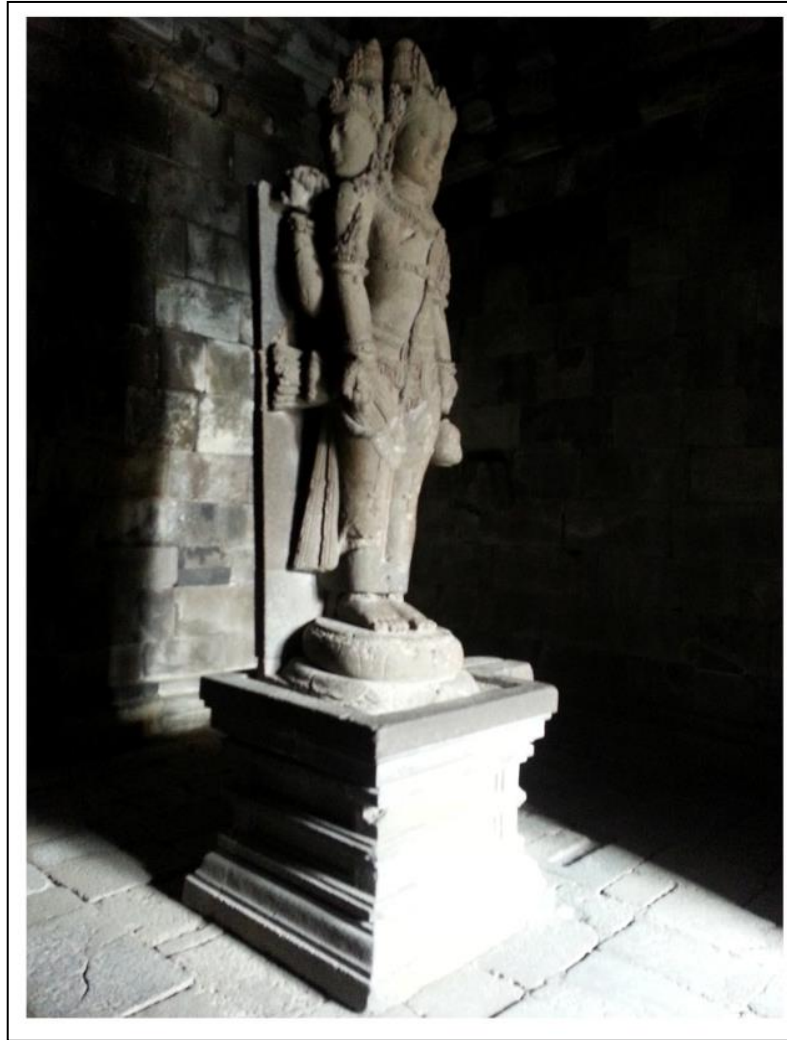
ภาพที่ 79 ประติมากรรมพระวิษณุภายในจันทิวิษณุ (Candi Wisnu)

จันทิพระพรหม (Candi Brahma)

จันทิพระพรหม (Candi Brahma) ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของกลุ่มจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) และเช่นเดียวกับจันทิวิษณุ (Candi Wisnu) คือ ลักษณะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจะเหมือนกับจันทิสิวะ (Candi Siwa) เพียงแต่ทำขนาดให้เล็กลงกว่าเดิม จันทิพระพรหม (Candi Brahma) มีขนาดเท่ากับจันทิวิษณุ (Candi Wisnu) จึงดูเหมือนจันทิทั้งสองเป็นจันทิคู่แฝดที่ขนาบจันทิสิวะ (Candi Siwa) เอาไว้ กลุ่มอาคารจึงดูมีความสมมาตร ส่วนภายในห้องประดิษฐานประติมากรรมพระพรหม (ภาพที่ 80 - 81)

ภาพที่ 80 จันทิพระพรหม (Candi Brahma) ด้านทิศตะวันออก

ภาพที่ 81 ประติมากรรมพระพรหมสี่หน้า ภายในจันทิพระพรหม (Candi Brahma)

จันทีโคนนที (Candi Nandi)

จันทีโคนนที (Candi Nandi) อยู่ด้านหน้าจันทีวิษณุ (Candi Wisnu) ลักษณะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเหมือนกับจันทีวิษณุ (Candi Wisnu) แต่มีขนาดย่อเล็กลงไปอีก รูปด้านอาคารมีความเรียบง่ายมากขึ้น มีประติมากรรมโคนนทีตั้งอยู่ภายใน (ภาพที่ 82)

ภาพที่ 82 จันทีโคนนที (Candi Nandi)

จันทิกรุฑ (Candi Garuda)

จันทิกรุฑ (Candi Garuda) ตั้งอยู่ด้านหน้าจันทิสิวะ (Candi Siwa) มีขนาดเท่ากับจันทิโคนนทิ (Candi Nandi) อีกทั้งมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเหมือนกัน ภายในเคยเป็นที่ตั้งของประติมากรรมรูปครุฑซึ่งถือเป็นพาหนะของพระศิวะ แต่ปัจจุบันไม่พบประติมากรรมดังกล่าว (ภาพที่ 83)

ภาพที่ 83 จันทิกรุฑ (Candi Garuda)

จันทิหงส์ (Candi Angsa)

จันทิหงส์ (Candi Angsa) อยู่ด้านหน้าจันทิพระพรหม (Candi Brahma) มีขนาดและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกับจันทิพาหนะอื่นๆ ภายในเคยเป็นที่ตั้งประติมากรรมรูปหงส์ แต่ปัจจุบันไม่พบประติมากรรมดังกล่าวเช่นเดียวกับจันทิครุฑ (Candi Garuda) (ภาพที่ 84)

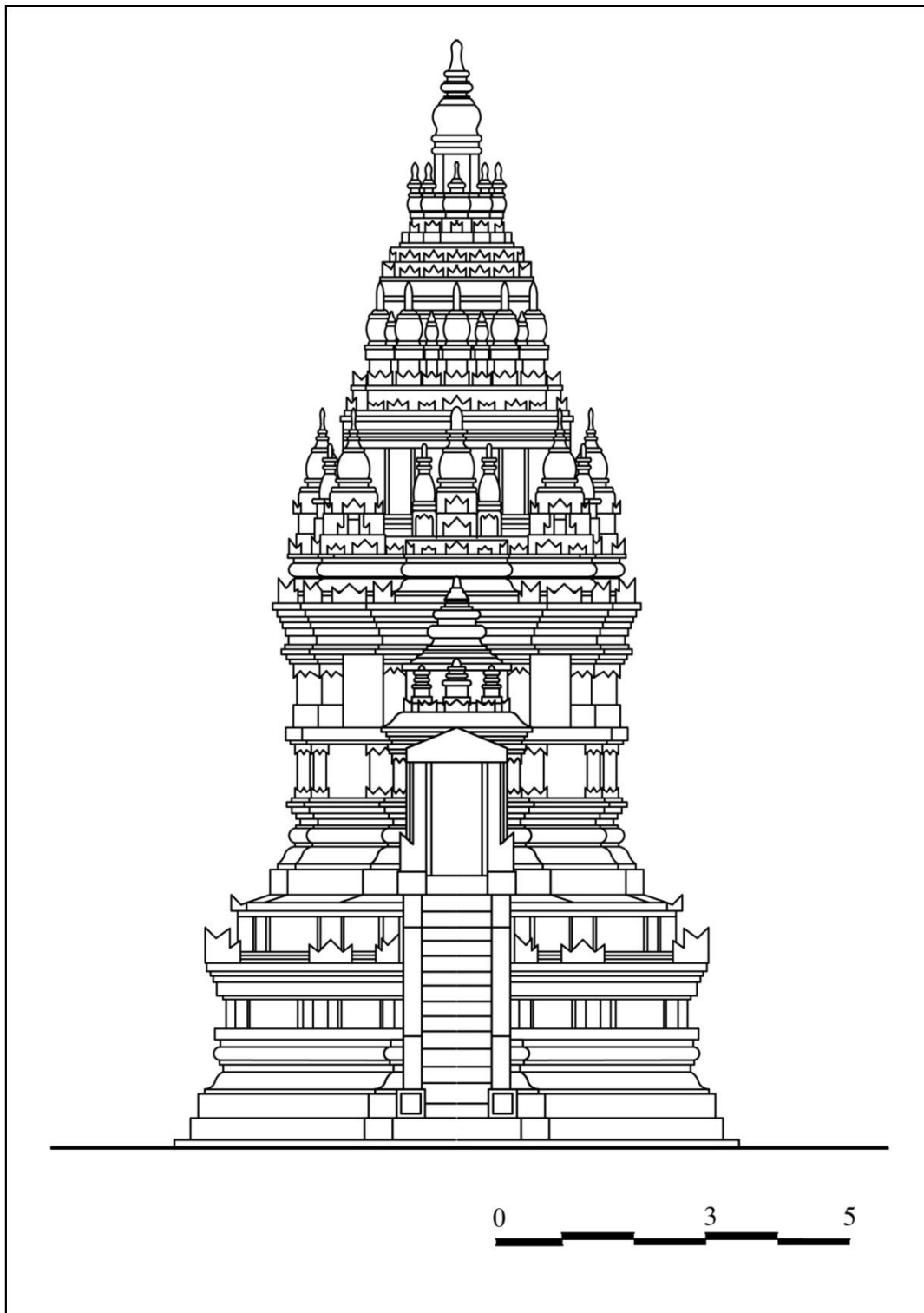
ภาพที่ 84 จันทิหงส์ (Candi Angsa)

จันที Apit

จันที Apit เป็นจันทีที่ประกอบอยู่ในผังด้านทิศเหนือและใต้ แม้เป็นจันทีเล็กๆ แต่เมื่อประกอบเข้าในผังแล้ว ทำให้องค์ประกอบการวางผังของกลุ่มจันทีปรัมบานัน (Candi Prambanan) มีความงดงามและลงตัวมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 85 จันที Apit ของกลุ่มจันทีปรัมบานัน (Candi Prambanan)

ลายเส้นที่ 42 รูปด้านจันทิ Apit

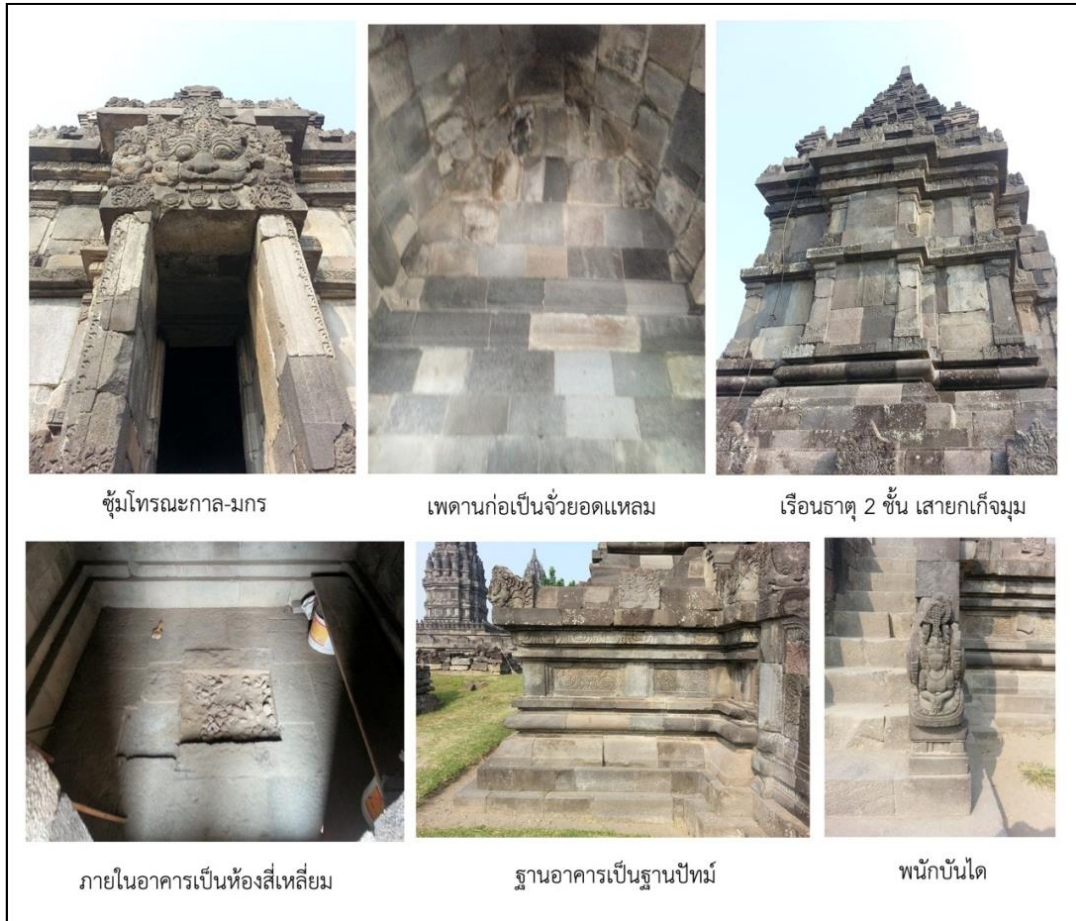
ที่มา: วาดลายเส้นจาก Jacques, Dumarçay, *Histoire de l'architecture de Java* (Paris: École française d' Extrême-Orient, 1993), 76.

จันทิบริวาร (Candi Perwara)

นอกจากจันทิทีกล่าวมาแล้ว ยังมีจันทิบริวาร (Candi Perwara) แม้ด้วยตำแหน่งที่ตั้งจะไม่สำคัญเท่าจันทิประธานหรือจันทิอื่นๆ ดังที่กล่าวมา แต่ก็ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้กลุ่มอาคารของจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) มีความสง่างามและลงตัวมากขึ้น (ภาพที่ 85-87)

ภาพที่ 86 จันทิบริวาร (Candi Perwara)

ซุ้มโถระณะกาล-มกร

เพดานก่อเป็นจั่วยอดแหลม

เรือนธาตุ 2 ชั้น เสายกเก็จมุม

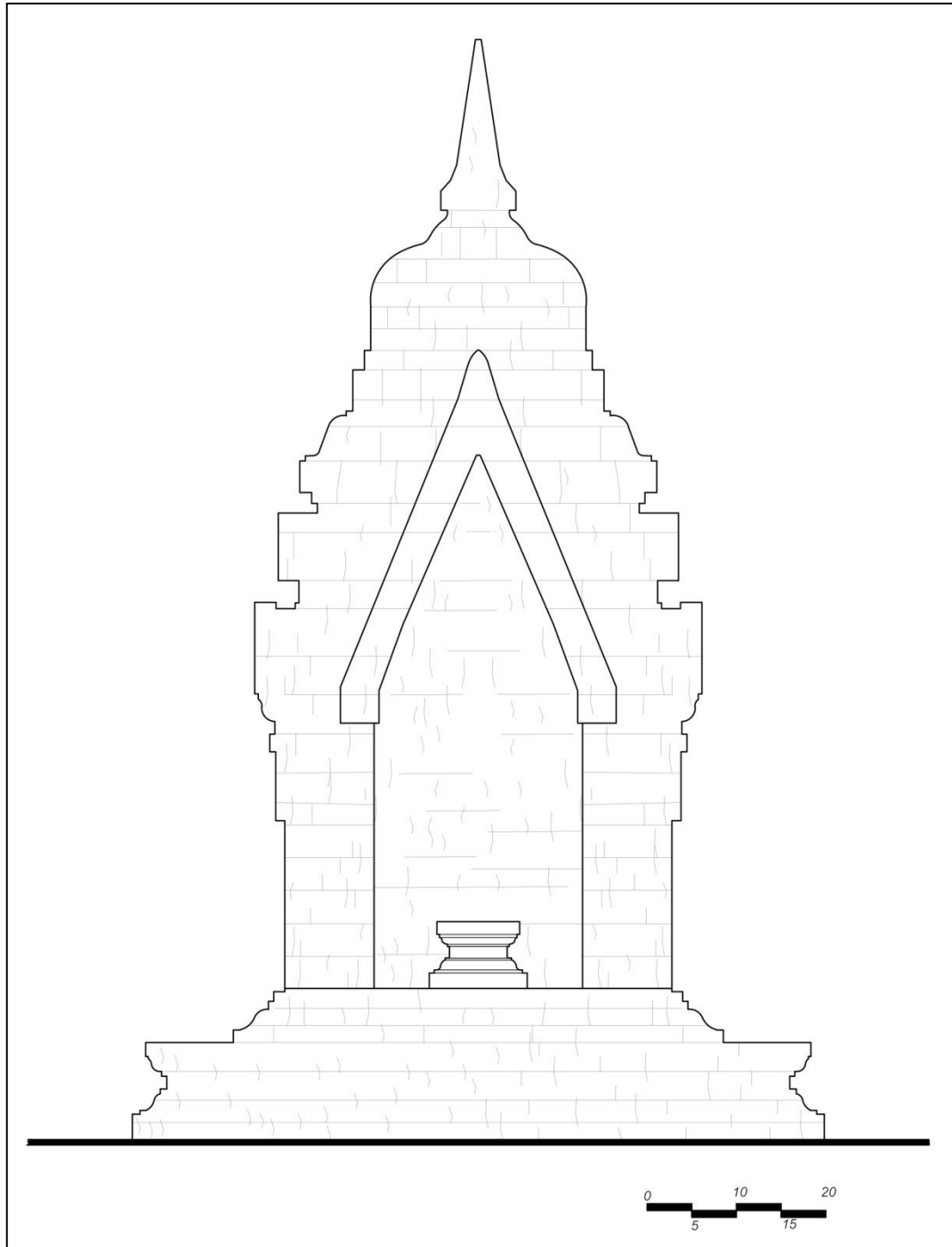
ภายในอาคารเป็นห้องสี่เหลี่ยม

ฐานอาคารเป็นฐานปัทม์

พนักบันได

ภาพที่ 87 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันทิบริวาร (Candi Perwara)

ลายเส้นที่ 43 รูปตัดแสดงห้องภายในของจันทิบริวาร (Candi Perwara)
 ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นภาพจาก ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวากลาง, เมืองยอกยาคาร์ตา, พิพิธภัณฑ์ที่จันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan), “รูปตัดแสดงห้องภายในของจันทิบริวาร (Candi Perwara),” 7 มกราคม 2559.

จันท์ในพุทธศาสนา

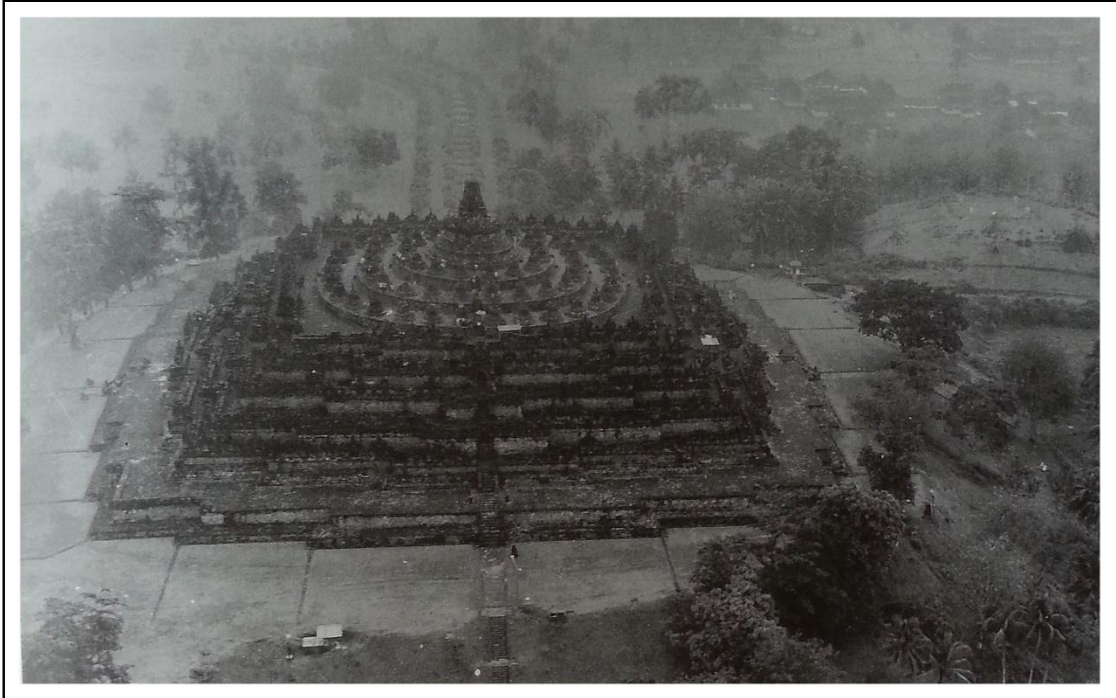
ศาสนาพุทธนั้นเริ่มเจริญรุ่งเรืองในชาวภาคกลางประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ราชวงศ์ไศเลนทร์ปกครองชาวภาคกลางและมีอำนาจแทนที่ราชวงศ์สุโขทัย เดิมราชวงศ์ไศเลนทร์นับถือศาสนาฮินดู ครั้นเมื่อกษัตริย์ป็นกษัตริย์ขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระราชบิดา พระองค์ได้หันมานับถือศาสนาพุทธนิกายมหายานแบบตันตระ ลักษณะเด่นของนิกายนี้คือ มีการผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธนิกายมหายานกับศาสนาฮินดู (เชื่อกันว่านิกายดังกล่าวเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยราชวงศ์ปาละ-เสนะของอินเดีย) จนเกิดมีการนับถือพระอาทิพุทธเจ้าและพระธยานิพุทธ (Jinas) 5 องค์ ได้แก่ พระธยานิพุทธไวโรจนะ (Vairocana) พระธยานิพุทธอักโขภยะ (Aksobhya) พระธยานิพุทธรัตนสัมภาวะ (Rathnasambhava) พระธยานิพุทธอมิตาภะ (Amithaba) และพระธยานิพุทธอโมฆสิทธิ (Amaghasiddhi) การประดิษฐานพระธยานิพุทธนั้นจะประดิษฐานไว้ 4 ทิศรอบอาคาร และทิศเบื้องกลางภายในศาสนสถานอีกหนึ่งทิศ โดยเชื่อว่าทิศทั้ง 5 คือตัวแทนของจักรวาล นอกจากนี้ยังมีการบูชาพระโพธิสัตว์ โดยนิยมสร้างเป็นประติมากรรมรูปเคารพ วัสดุทำด้วยโลหะ (สำริด) อาทิ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระโพธิสัตว์วัชรปาณี เป็นต้น แต่บางครั้งก็พบว่ามีการใช้วัสดุที่ทำจากหินด้วย

สถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นในศาสนาพุทธนิกายมหายานแบบตันตระมีช่วงสมัยของการก่อสร้างในระยะเวลาที่ไม่ยาวนานนัก แต่ถือว่าเป็นช่วงเวลาที่สำคัญมากที่สุดช่วงหนึ่งของสถาปัตยกรรมในชาวภาคกลาง และเห็นได้อย่างชัดเจนว่ามีพัฒนาการที่สูงขึ้นมากจากการก่อสร้างจันท์แบบฮินดูในระยะแรก จันท์ของราชวงศ์ไศเลนทร์นิยมสร้างอยู่บนที่ราบเกตุ ตั้งแต่จันท์ในยุคแรก ได้แก่ บุโรพุทโธ (Borobudur) ถือเป็นจันท์ที่ยิ่งใหญ่และสำคัญที่สุด “อาจเป็นศาสนสถานประจำราชวงศ์ไศเลนทร์ด้วย”³³ นอกจากนี้ยังมีจันท์เมนดุต (Candi Mendut) และจันท์ปะวน (Candi Pawon) สร้างขึ้นใกล้กับบุโรพุทโธ (Borobudur) ส่วนจันท์พุทธในยุคหลังคือ จันท์กะลาสัน (Candi Kalasan) สร้างขึ้นใน พ.ศ. 1321 เพื่ออุทิศแด่พระนางตารา ต่อมามีการสร้างจันท์สำหรับ (Candi Sari) เพื่อใช้เป็นสำนักสงฆ์ และจันท์เซวู (Candi Sewu) ซึ่งประกอบด้วยอาคารเล็กๆโดยรอบถึง 240 หลัง นอกจากนี้ยังมีจันท์เพลาสัน (Candi Plaosan) ซึ่งทำแผนผังลักษณะเป็นจันท์คู่อื่นๆ ต่อมาได้ปรากฏอยู่ใน “สังหยังกมหายานิกัน (Sang Hyang Kamahayanikan)” ซึ่งเป็นตำนานพระพุทธรูปศาสนาที่สำคัญที่สุดของชาวภาคกลาง จันท์ในพระพุทธรูปศาสนาที่สำคัญมีดังนี้

³³ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ.2000 (กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์, 2535), 41.

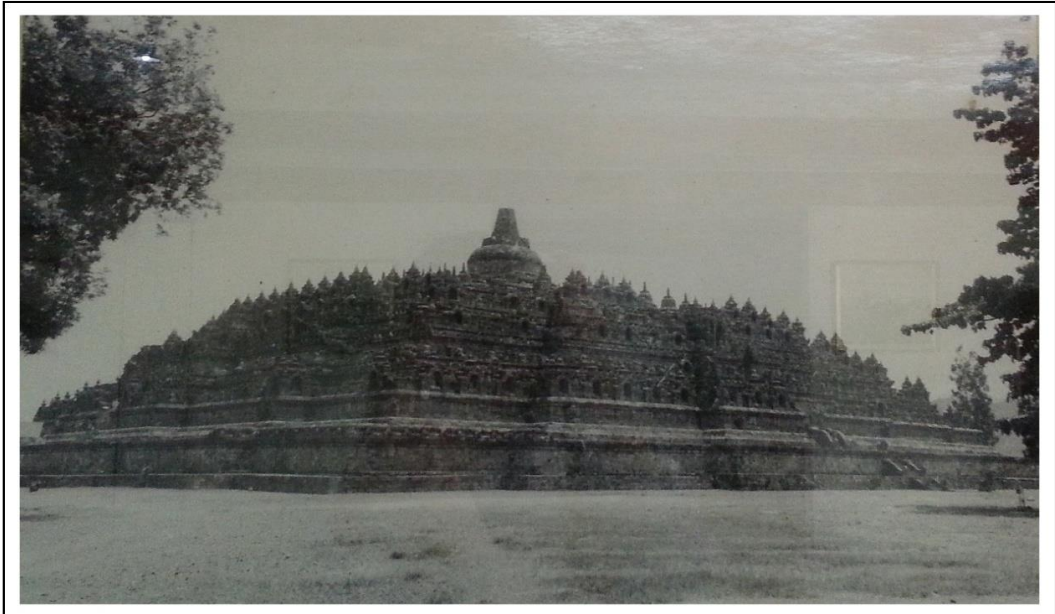
บุโรพุทโธ (Borobudur)

บุโรพุทโธ (Borobudur) สร้างขึ้นประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 14 ถือเป็นสถาปัตยกรรมที่สำคัญและยิ่งใหญ่ที่สุดของชาว ชวา ทั้งนี้ มิใช่เพียงแค่ขนาดที่ใหญ่โตกว่าจันท์อื่นๆเท่านั้น แต่ด้วยคติความหมาย แบบแผนการก่อสร้าง องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมรวมทั้งฝีมือเชิงช่างในการก่อสร้าง และสลักหินล้วนเป็นสิ่งที่น่าสนใจและน่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง (ภาพที่ 88 - 90)

ภาพที่ 88 ภาพถ่ายมุมสูงของบุโรพุทโธ (Borobudur)

ที่มา: Jan Fontain, *The Sculpture of Indonesia* (Tokyo: Dai Nippon Printing Co., 1990), 33.

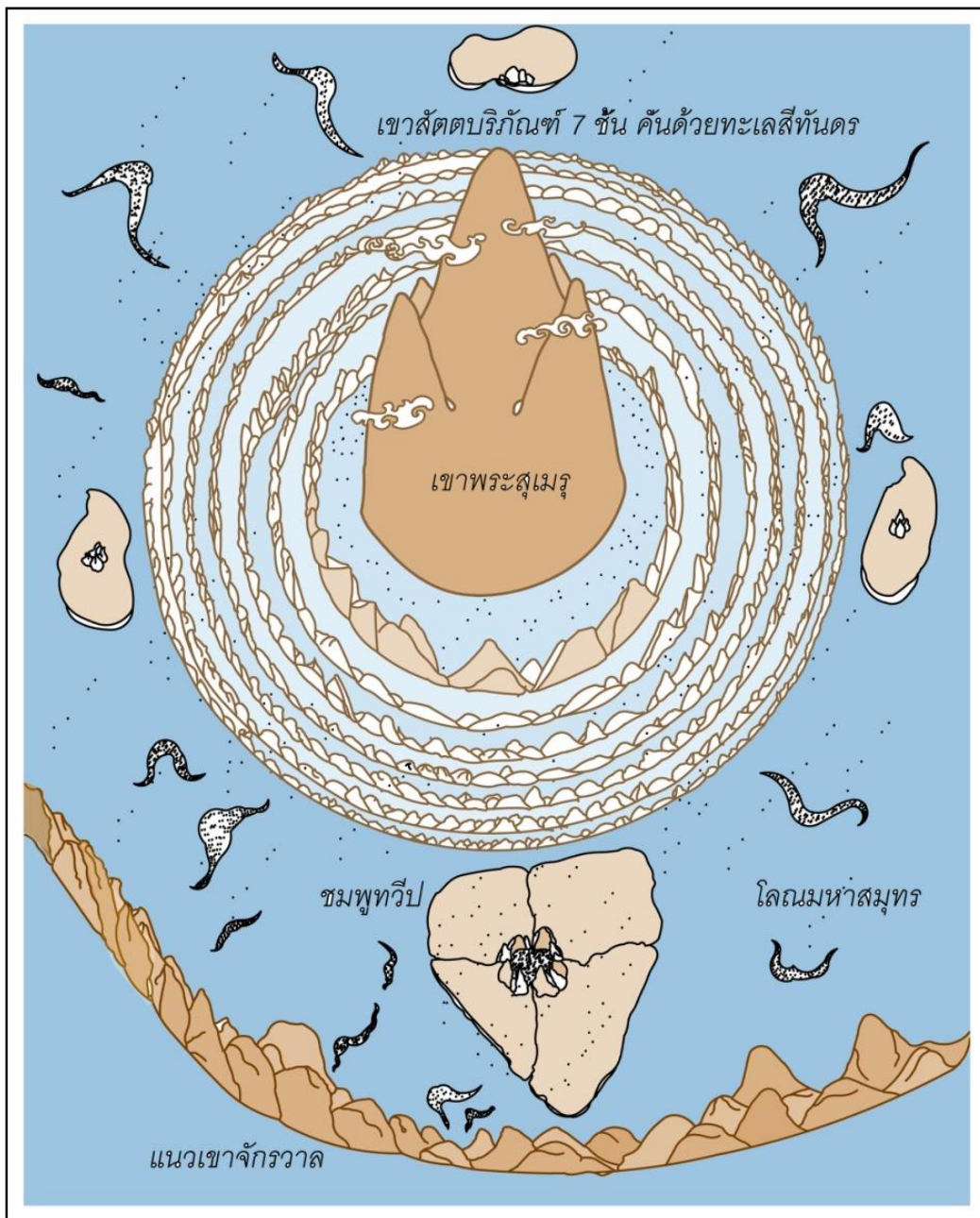
ภาพที่ 89 ภาพถ่ายเก่าโบโรพุทโธ (Borobudur)
ที่มา: ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวาภาคกลาง, เมืองยอกยาการ์ตา, พิพิธภัณฑ์ที่โบโรพุทโธ (Borobudur),
“ภาพถ่ายเก่าโบโรพุทโธ (Borobudur),” 6 มกราคม 2559.

ภาพที่ 90 ภาพถ่ายปัจจุบันของโบโรพุทโธ (Borobudur)

คติ สัญลักษณ์ ความหมาย

บุโรพุทโธ (Borobudur) สร้างด้วยคติจักรวาล ซึ่งถือเป็นคติความเชื่อที่เข้ามาพร้อมกับการนับถือพระพุทธศาสนาในชวา ระบบจักรวาลนี้ มีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง ล้อมรอบด้วยเขาสัตตบริภัณฑ์และทะเลสี่พันตร 7 ชั้น (ภาพที่ 91)

ภาพที่ 91 คติจักรวาลแบบพุทธ มีเขาพระสุเมรุอยู่แกนกลาง
ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Jacques, Dumarçay, *The Temple of Java* (Singapore: Oxford University Press, 1986), 90.

คติจักรวาลนี้แสดงให้เห็นได้อย่างเด่นชัดในการวางผังที่หมายถึง จักรวาลและอำนาจของ พระอาทิตย์เจ้า ได้แก่ พระพุทธเจ้าผู้สร้างโลกในพระพุทธศาสนาเถรวาท³⁴ ศูนย์กลางที่เป็นเขา พระสุเมรุ ใช้สัญลักษณ์คือ สถูปที่ขั้วบนยอดสูงสุด ที่แผ่อำนาจบาร์มีไปทั่วทั้งจักรวาล จักรวาลนี้ยัง แบ่งออกเป็น 3 ระดับชั้น เรียงลำดับจากชั้นต่ำสุดที่เรียกว่า “กามธาตุ” ไปยังชั้นกลางเรียกว่า “รูปธาตุ” และชั้นบนสุด เรียกว่า “อรุธาตุ” ลักษณะดังกล่าวสามารถเชื่อมโยงได้กับ ลักษณะของพระอาทิตย์เจ้าในพุทธศาสนาเถรวาทที่มีแบบตริกาย คือมี 3 รูป หรือ 3 ระดับชั้น ได้แก่

1. “นิรมานกาย” เทียบได้กับชั้น “กามธาตุ” ใช้สัญลักษณ์เป็นฐานที่ประดิษฐานรูป พระมุนีพุทธเจ้า 4 พระองค์ คือ พระโกนาคม ประดิษฐานอยู่ทางทิศตะวันออก พระกัสสป ประดิษฐานอยู่ทางทิศใต้ พระศรีศากยมุนี ประดิษฐานอยู่ทางทิศตะวันตกและพระศรีอาริยมุตไตรย ประดิษฐานอยู่ทางทิศเหนือ และที่ฐานชั้นล่างสุดของอาคาร ใช้สัญลักษณ์เป็นภาพสลักซึ่งอยู่ในคัมภีร์ กรรมวิภังค์แสดงถึงกฎแห่งกรรมและบาปบุญคุณโทษ

2. “สัมภคกาย” เทียบได้กับชั้น “รูปธาตุ” ใช้สัญลักษณ์เป็น ฐานชั้นกลาง 4 ชั้น ประดิษฐานพระธยานิพุทธเจ้า 5 พระองค์ ที่ประจำตามทิศต่างๆได้แก่ พระอักษุภยยะ (ปางมารวิชัย) ประดิษฐานอยู่ในซุ้มทางทิศตะวันออก พระรัตนสัมภวะ (ปางประทานพร) ประดิษฐานอยู่ในซุ้มทาง ทิศใต้ พระอมิตาภะ (ปางสมาธิ) ประดิษฐานอยู่ในซุ้มทางทิศตะวันตกและ พระอโฆสิทธิ (ปาง ประทานอภัย) ประดิษฐานอยู่ในซุ้มทางทิศเหนือ ส่วนพระธยานิพุทธไวโรจนะซึ่งโดยปกติเป็นตัวแทน ของทิศเบื้องกลางนั้น ในการออกแบบบุโรพุทโธ (Borobudur) ใช้สัญลักษณ์เป็นพระพุทธรูปปางปฐม เทศนาประดิษฐานในเจดีย์ราย 3 แถวนั้นเอง³⁵

3. “ธรรมกาย” เทียบได้กับชั้น “อรุธาตุ” ใช้สัญลักษณ์เป็น ลานชั้นบนสุดซึ่งไม่มีภาพ สลักตกแต่งใดๆ มีเพียงเจดีย์ใหญ่ 7 ชั้น 3 องค์เดี่ยวที่รายล้อมด้วยเจดีย์โปร่ง 3 แถว เจดีย์โปร่งมี 2 ประเภทคือ แบบแรกทำเป็นช่องสี่เหลี่ยมผืนผ้า และแบบที่ 2 ทำเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ภายในเจดีย์โปร่งประดิษฐานพระพุทธรูปไวโรจนะปางปฐมเทศนา (ภาพที่ 92-93 และลายเส้นที่ 44-45)

³⁴ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะอินโดนีเซียสมัยโบราณ (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2545), 37.

³⁵ เสนอ นิลเดช, เอกสารนำชม แหล่งอารยธรรมชวาและบาหลีกุ่มท่องเที่ยวเพื่อ ศิลปวัฒนธรรมนำชม (มปท, 2535.), 14.

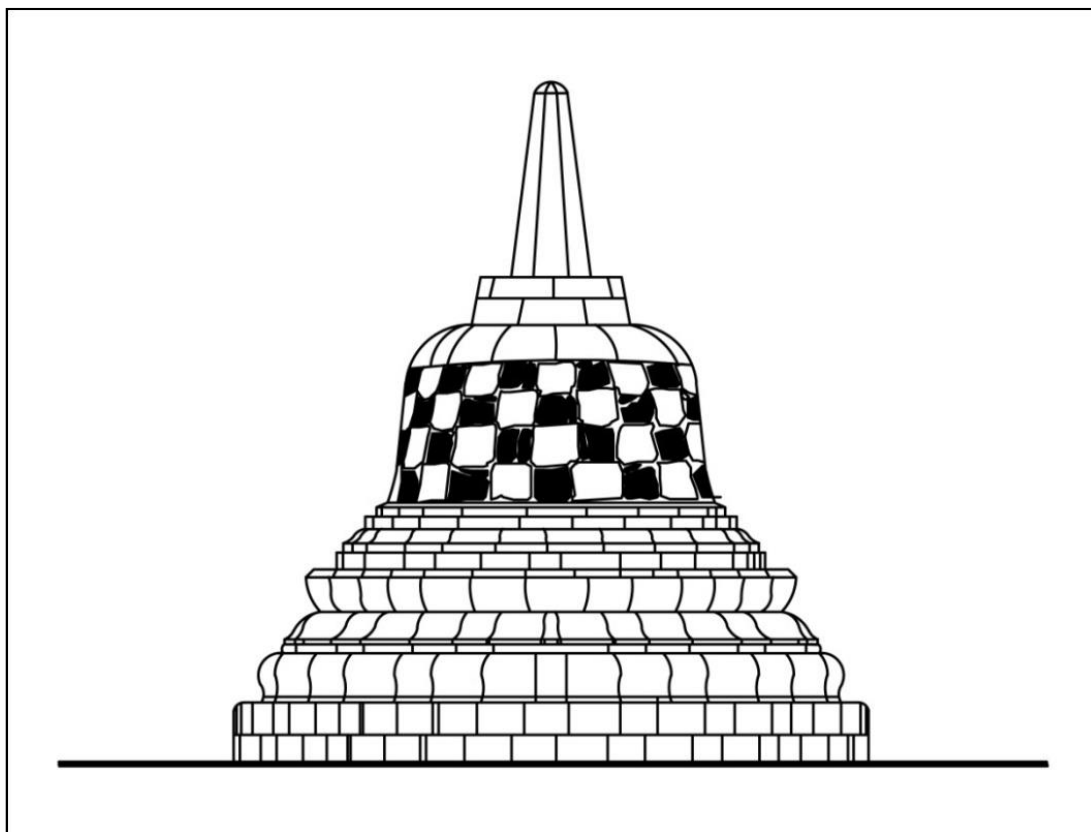

เจดีย์โปร่งล้อมรอบเจดีย์กลมใหญ่ที่ทับตัน

ภาพที่ 92 เจดีย์โปร่งที่บุโรพุทโธ (Borobudur)

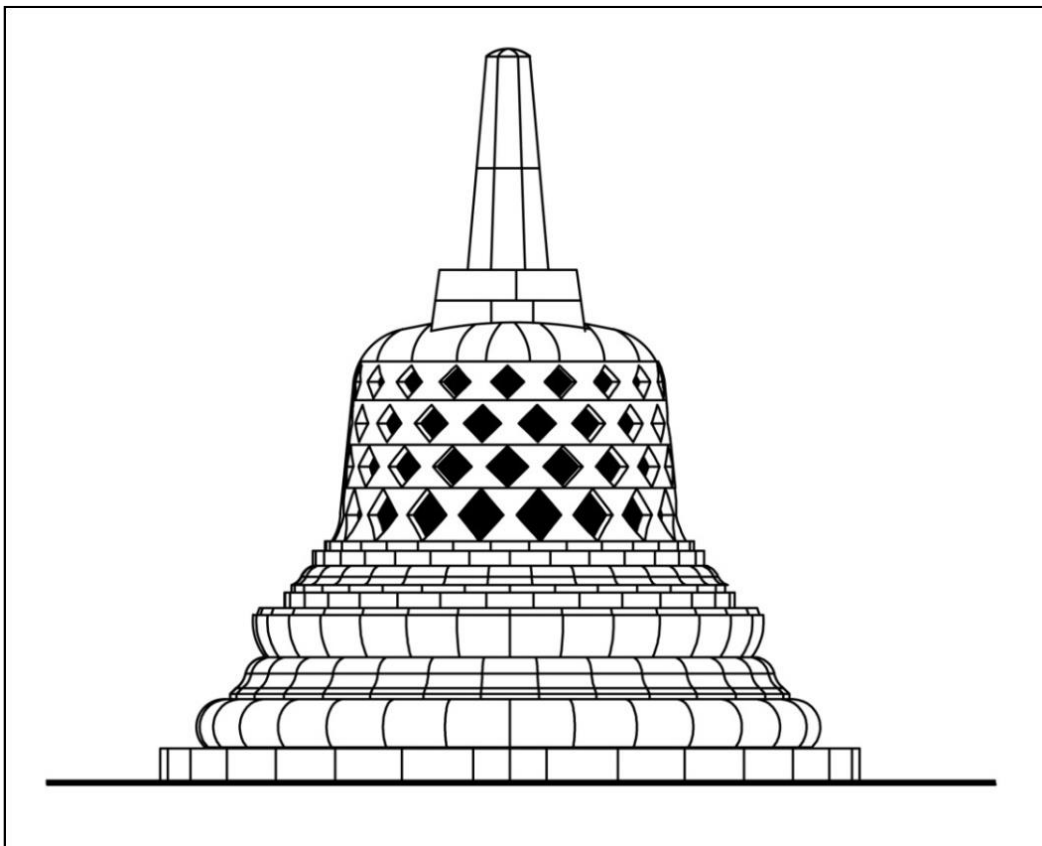

ภาพที่ 93 ภายในเจดีย์โปร่งที่บุโรพุทโธ (Borobudur) ประดิษฐานพระไวโรจนะ

ลายเส้นที่ 44 แสดงรูปด้านเจดีย์โปร่งที่ลานประทักษิณกลมชั้นที่ 1 ลักษณะการก่อหินเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Chihara, Daigoro, *Hindu-Buddhist Architecture in Southeast Asia* (Leiden: E.J.Brill, 1996), 118.

ลายเส้นที่ 45 แสดงรูปด้านเจดีย์โปร่งที่ลานประทักษิณกลมชั้นที่ 2 และ 3 ลักษณะการก่อหินเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Chihara, Daigoro, *Hindu-Buddhist Architecture in Southeast Asia* (Leiden: E.J.Brill, 1996), 118.

โดยปกติเจดีย์ในชวาภาคกลางจะแบ่งองค์ประกอบเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนฐาน หมายถึงโลกหลังความตาย ส่วนเรือนธาตุ หมายถึง โลกมนุษย์ ภายในอาคารถือเป็นดินแดนบริสุทธิ์ และส่วนยอด หมายถึง ชั้นภูมิเทวดาหรือเทพเจ้า แต่สำหรับบุโรพุทโธ (Borobudur) แม้จะแบ่งอาคารออกเป็น 3 ส่วน แต่ความหมายจะต่างออกไป ดังนี้³⁶

1. “กามธาตุ” หมายถึง โลกหรือดินแดนที่ยังอยู่ในสังสารวัฏ
2. “รูปธาตุ” หมายถึง โลกหรือดินแดนบริสุทธิ์ ที่ซึ่งมนุษย์สามารถเอาชนะกิเลสตัณหาได้ แต่ยังคงมีรูปอยู่
3. “อรุธาตุ” หมายถึง ภาวะสูงสุด เป็นการหลุดพ้นออกไปสู่การไม่มีรูปใดๆ อีกต่อไป (formless)

³⁶ Jan Fontain, *The Sculpture of Indonesia* (Tokyo: Dai Nippon Printing Co., 1990), 73.

ด้วยเหตุนี้ เมื่อมีผู้มากระทำประตักษิณ คือการเดินเวียนขวารอบบุโรพุทโธ (Borobudur) ขึ้นไปนั้น เมื่อเดินขึ้นไปแต่ละชั้นก็จะพ้นจากชั้น “กามธาตุ” ไปยังชั้น “รูปธาตุ” และในที่สุดแล้วก็จะขึ้นไปสู่ชั้น “อรุธาตุ” ซึ่งถือเป็นชั้นสูงสุด

ลักษณะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรม

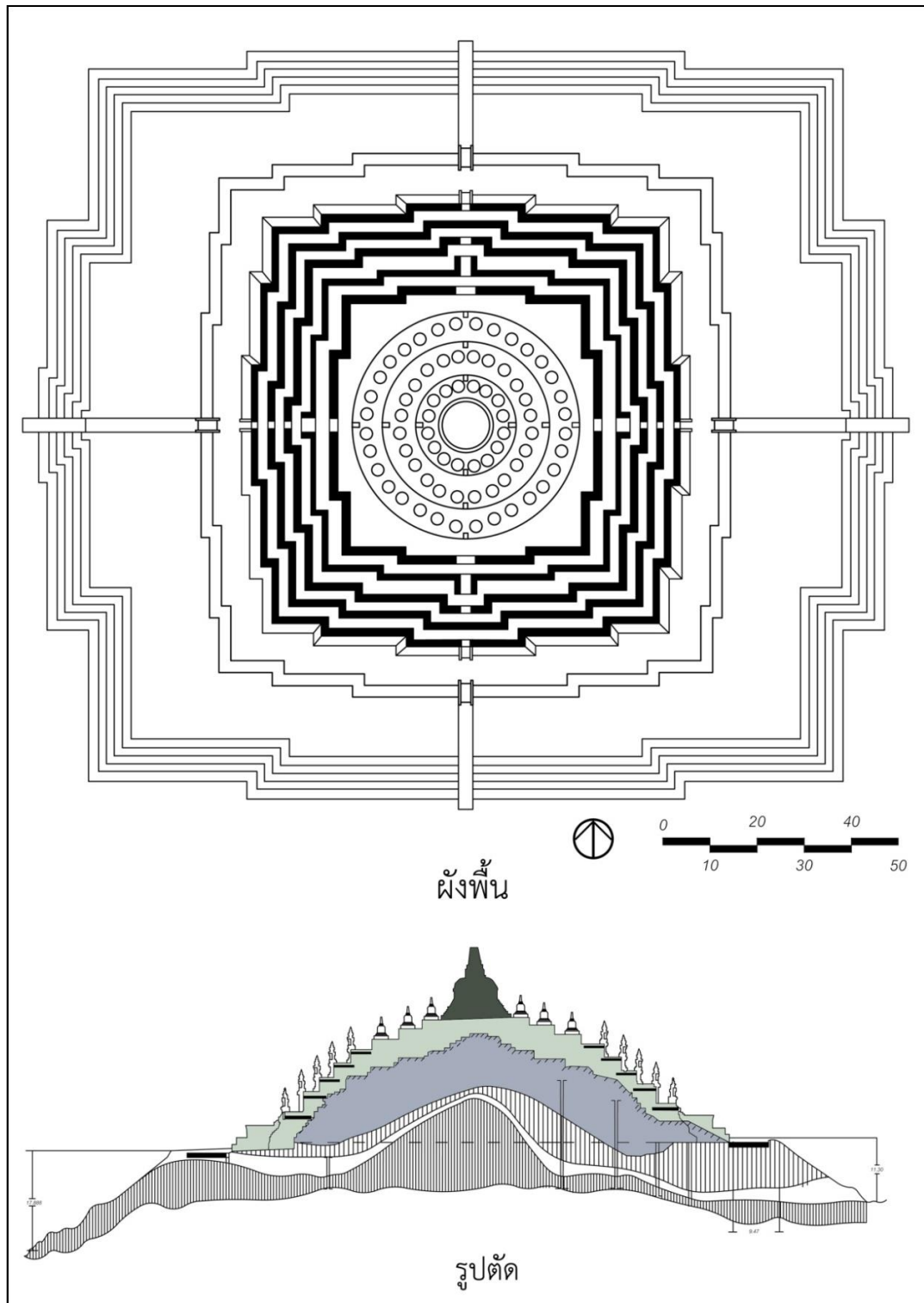
เมื่อพิจารณารูปแบบทางสถาปัตยกรรมจะพบว่าบุโรพุทโธ (Borobudur) น่าจะได้รับแรงบันดาลใจมาจากสถูปเกสาร์ริยา (Kesariya) ซึ่งเป็นศิลปะอินเดียสมัยปาละ³⁷ (ภาพที่ 94) บุโรพุทโธ (Borobudur) สร้างอยู่บนเนินดินธรรมชาติที่มีความสูงจากระดับพื้นปกติประมาณ 15 เมตร แสดงถึงความฉลาดของผู้สร้างที่ใช้สภาพภูมิศาสตร์และลักษณะกายภาพของพื้นที่มาช่วยในการออกแบบให้สอดคล้องไปกับคติจักรวาลในพระพุทธศาสนา

ภาพที่ 94 สถูปเกสาร์ริยา (Kesariya) ศิลปะอินเดียสมัยปาละ
ที่มา: wikimedia, Kesariya, เข้าถึงเมื่อ 22 สิงหาคม 2558, เข้าถึงได้จาก <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/95/Kesariya.jpg>,

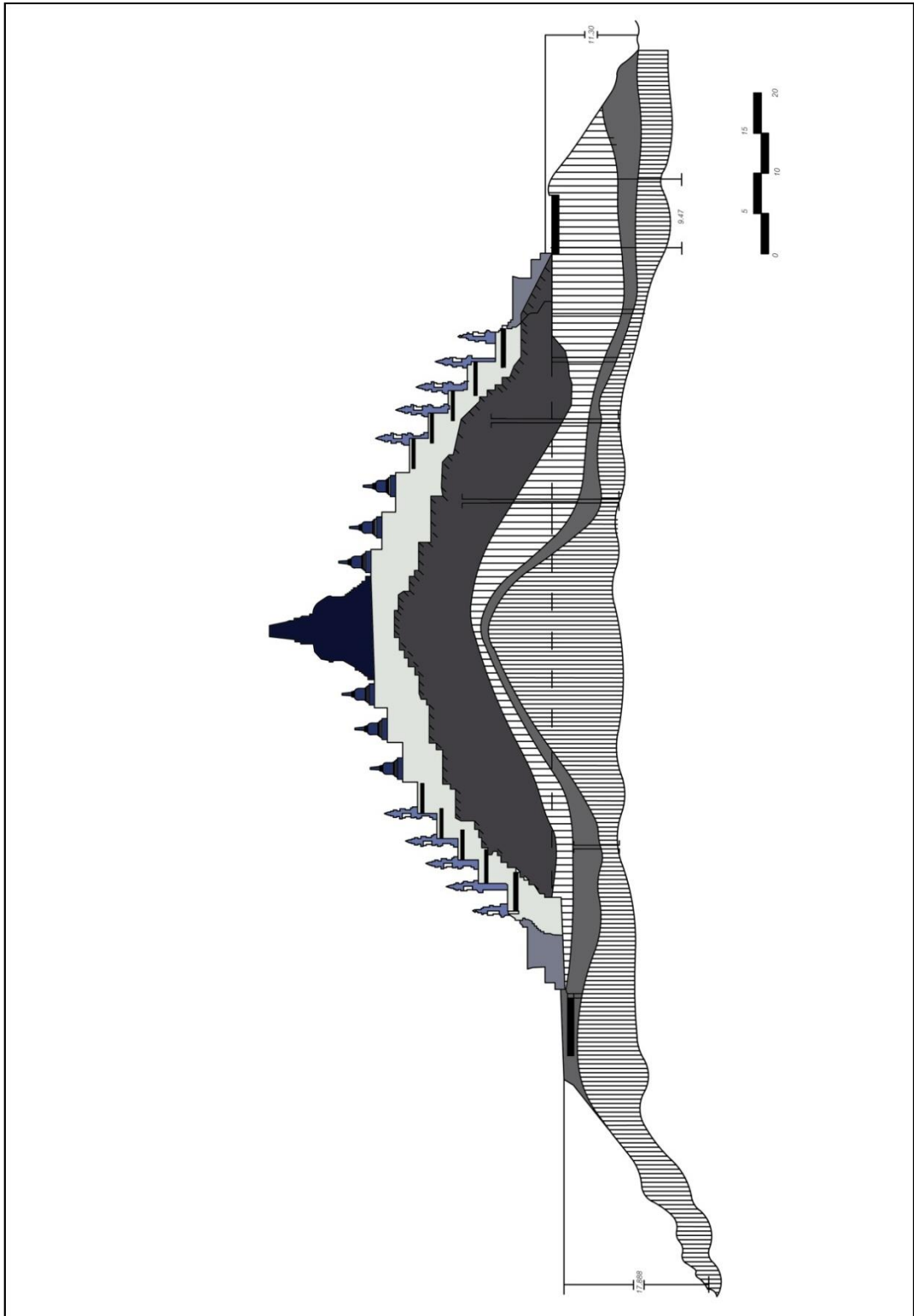
ผังพื้นของบุโรพุทโธ (Borobudur) มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบบย่อมุม มีขนาดของฐานชั้นล่างแต่ละด้านยาวประมาณ 123 เมตร เรียงระดับเป็นชั้นฐานเสมือนค่อยๆ เข้าหาจุดศูนย์กลางขึ้นไป 5 ชั้น โดยทำเป็นระเบียงทางเดิน 4 ชั้น มีลานประทักษิณขนาดใหญ่ล้อมรอบชั้นของเจดีย์ที่เป็นส่วนยอด 3 ชั้น ชั้นบนสุดมีเจดีย์องค์ใหญ่ ที่บัน อยู่ตรงกลาง รายล้อมด้วยเจดีย์โปร่งของแถวชั้นใน 16 องค์ แถวชั้นกลาง 24 องค์ และแถวชั้นล่างอีก 32 องค์ (ลายเส้นที่ 46-48 และภาพที่ 95-96) อาคารทั้งหมดก่อด้วยวัสดุที่เป็นหินภูเขาไฟ (ภาพที่ 97)

³⁷ เชษฐ ติงสัญชลี, “โบราณสถานที่น่าสนใจและสถูปที่เกสาร์ริยา: ความเชื่อมโยงกับศิลปกรรมในเอเชียอาคเนย์,” *เมืองโบราณ* 34,3 (กรกฎาคม-กันยายน 2551), 150-161.

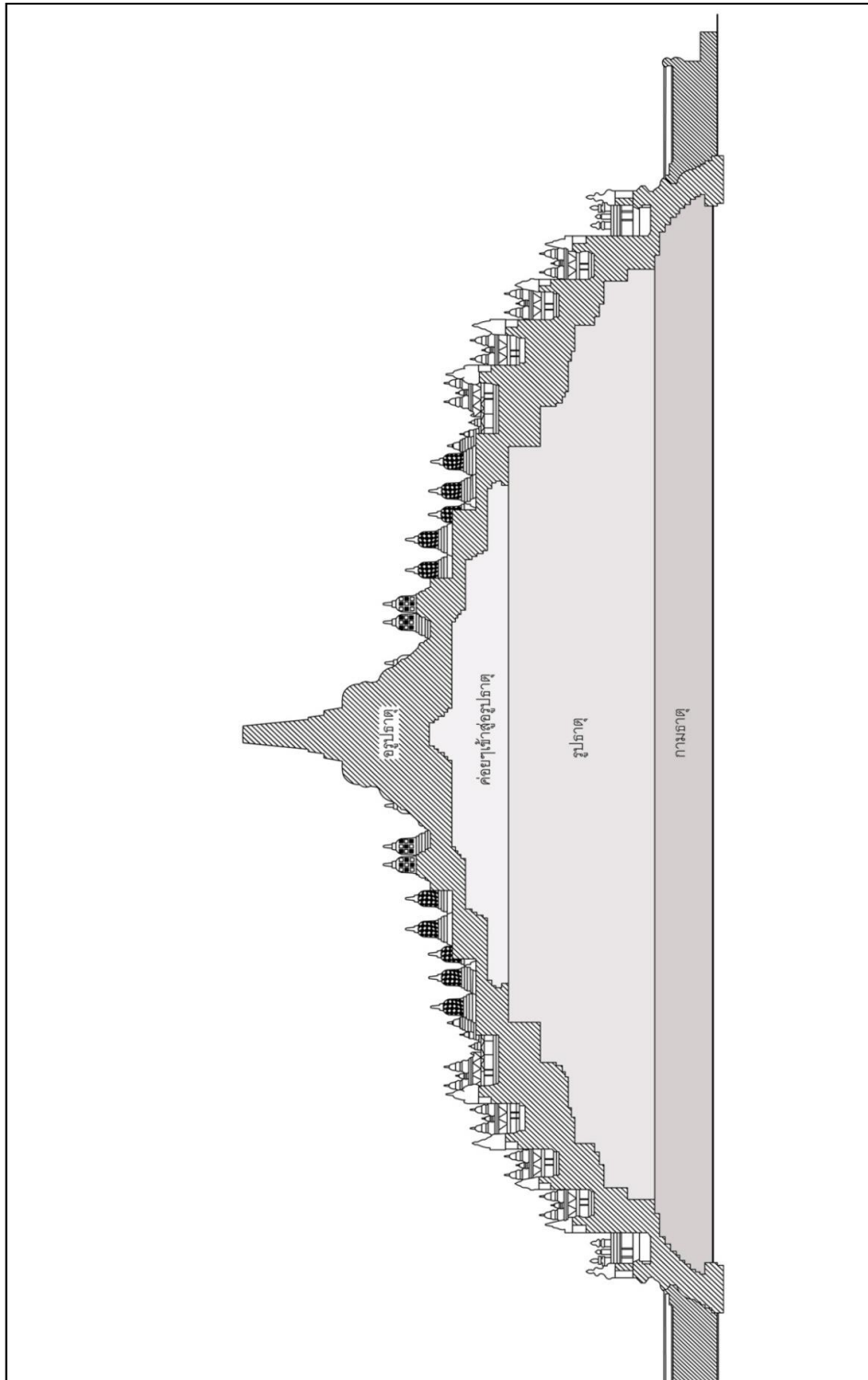
ลายเส้นที่ 46 ผังพื้นและรูปตัดของบุโรพุทโธ (Borobudur)

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นภาพจาก ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวาภาคกลาง, เมืองยอกยAKARTA, พิพิธภัณฑ์ที่บุโรพุทโธ (Borobudur), “ผังพื้นและรูปตัดของบุโรพุทโธ (Borobudur),” 6 มกราคม 2559.

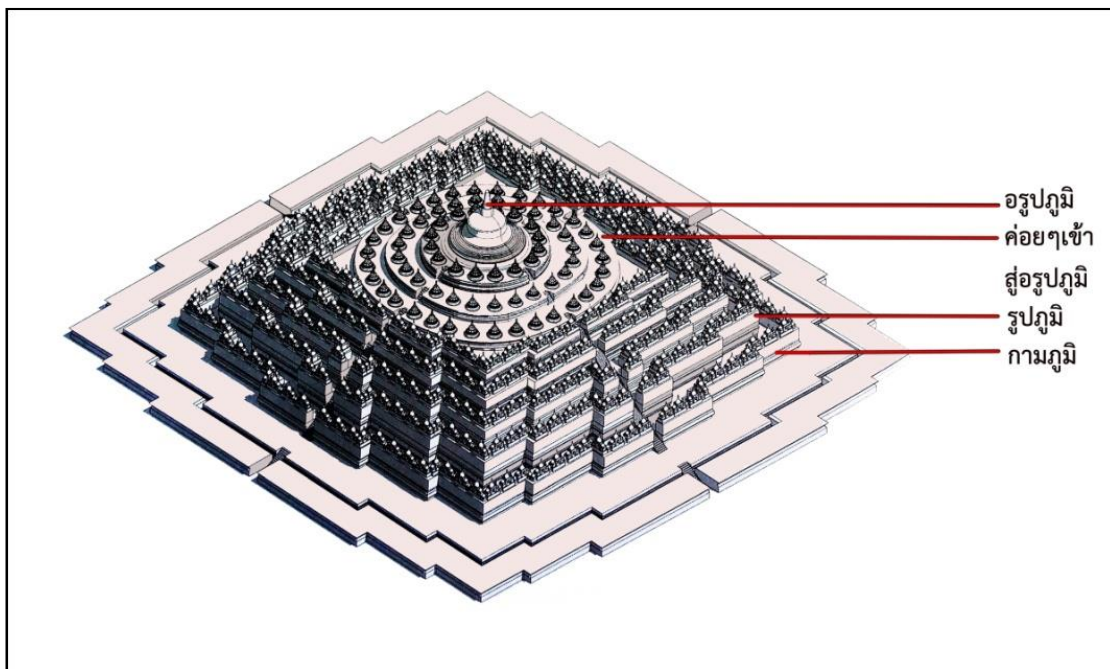

ลายเส้นที่ 47 ขยายรูปตัดของบุโรพุทโธ (Borobudur)

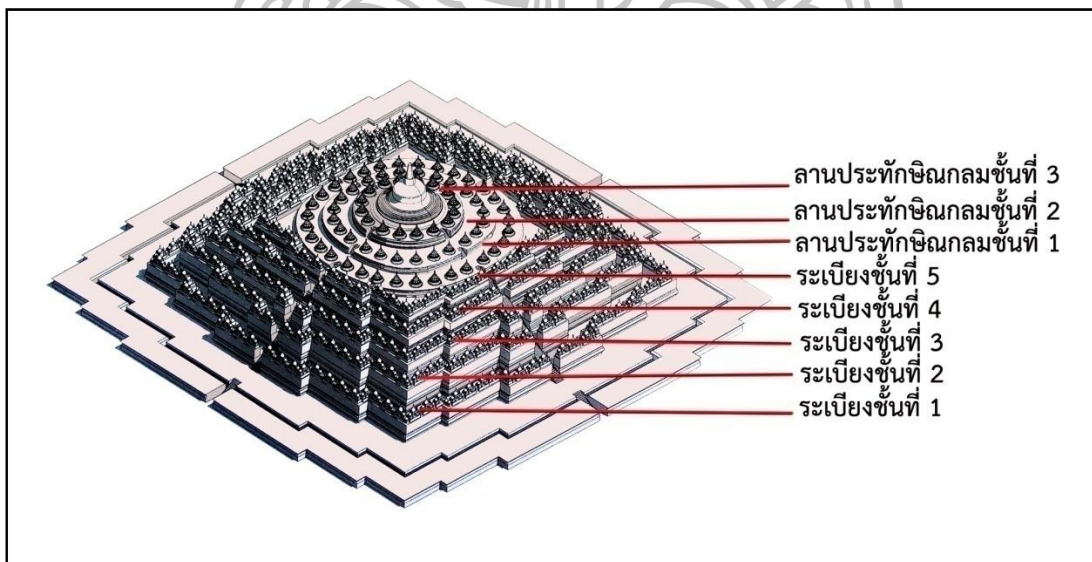
ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นภาพจาก ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวาภาคกลาง, เมืองยอกยาการ์ตา, พิพิธภัณฑ์ที่บุโรพุทโธ (Borobudur), “ขยายรูปตัดของบุโรพุทโธ (Borobudur),” 6 มกราคม 2559.

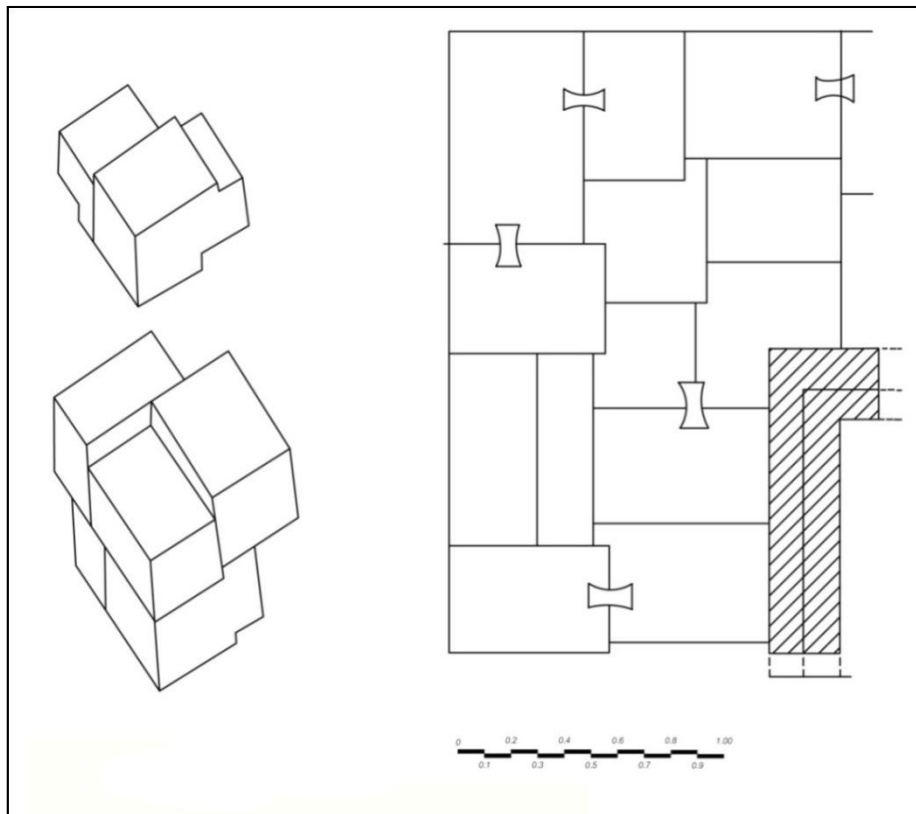
ลายเส้นที่ 48 รูปตัดของบุโรพุทโธ (Borobudur) แสดงคติของกามธาตุ รูปธาตุ และอรุปธาตุ
 ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นภาพจาก ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวาภาคกลาง, เมืองยอกยาคาร์ตา,
 พิพิธภัณฑ์ที่บุโรพุทโธ (Borobudur), “รูปตัดของบุโรพุทโธ (Borobudur) แสดงคติของกามธาตุ รูป
 ธาตุ และอรุปธาตุ,” 6 มกราคม 2559.

ภาพที่ 95 ภาพ 3 มิติ ของบุโรพุทโธ (Borobudur) แสดงคติของกามธาตุ รูปธาตุ และอรูปธาตุ
ที่มา: ปรับปรุงจาก Vikram, Lall, *The Golden Land: Cambodia, Indonesia, Laos, Myanmar, Thailand & Vietnam* (Kuala Lumpur: JF Publishing, 2014), 138.

ภาพที่ 96 ภาพ 3 มิติ ของบุโรพุทโธ (Borobudur) แสดงระเบียงภาพสลักและลานประทักษิณชั้นต่างๆ
ที่มา: ปรับปรุงจาก Vikram, Lall, *The Golden Land: Cambodia, Indonesia, Laos, Myanmar, Thailand & Vietnam* (Kuala Lumpur: JF Publishing, 2014), 138.

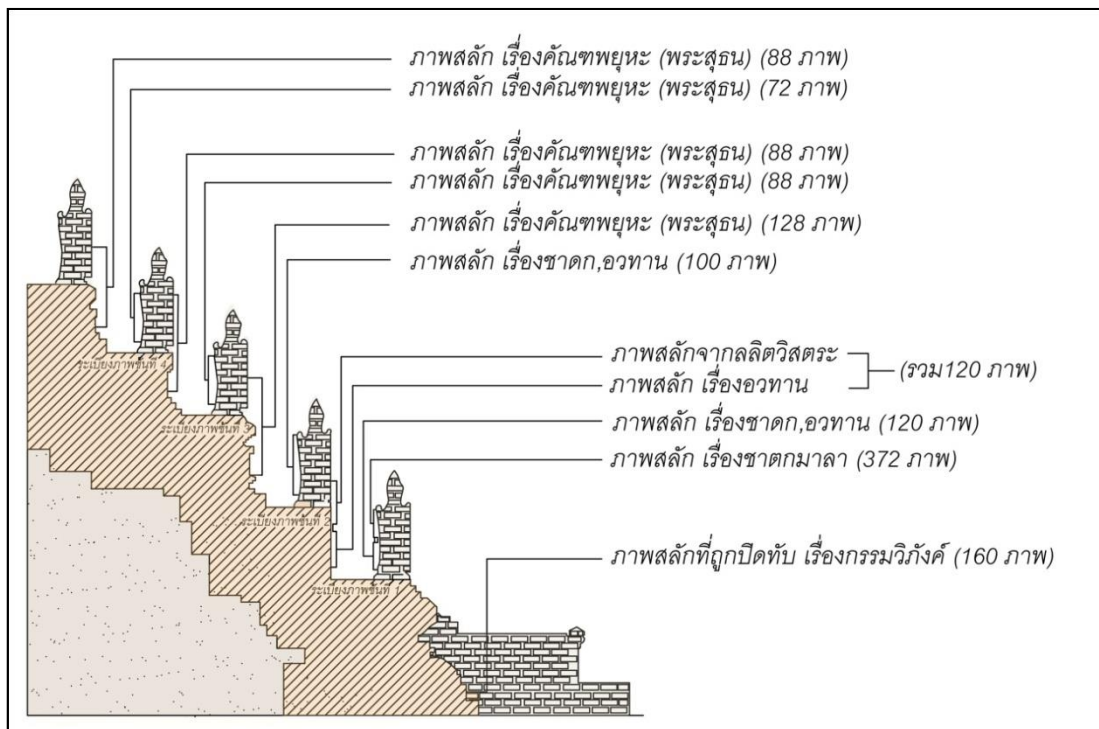

ภาพที่ 97 ลักษณะการก่อหินของบุโรพุทโธ (Borobudur)

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงสายเส้นจาก Jacques, Dumarçay, *Histoire de l'architecture de Java* (Paris: École française d' Extrême-Orient, 1993), 16 และ 20.

ภาพสลักนูนต่ำของบุโรพุทโธ (Borobudur)

ภาพสลักนูนต่ำทั้งหมดของศาสนสถานบุโรพุทโธ (Borobudur) สร้างขึ้นจากการก่อหินและสลักภาพเป็นเรื่องราวต่างๆลงไป ทั้งนี้ พบว่ามีภาพสลักมากถึง 1,300 ภาพ รวมความยาวทั้งหมดประมาณ 4 กิโลเมตร ส่วนใหญ่เล่าเรื่องราวจากคัมภีร์ที่สำคัญในพุทธศาสนาเถรวาท อภิชาตกมาลา ลลิตวิสูตร คันทพยุหะและกรรมวิภังค์ ลักษณะทางศิลปกรรมของการสลักภาพคล้ายศิลปะอินเดียสมัยหลังคุปตะ ฝีมือเชิงช่างดี ปราณีต โดยเฉพาะภาพพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์และวิถีชีวิตของผู้คนที่ดูมีชีวิตชีวา ภาพของต้นไม้ที่แตกตาและลวดลายพันธุ์พฤกษาที่ดูอ่อนช้อยงดงาม มีจังหวะการเว้นที่ช่วยส่งเสริมให้ภาพทั้งหมดดูโดดเด่น ภาพสลักดังกล่าว อธิบายตำแหน่งโดยสังเขปได้ ดังนี้ (ภาพที่ 98)

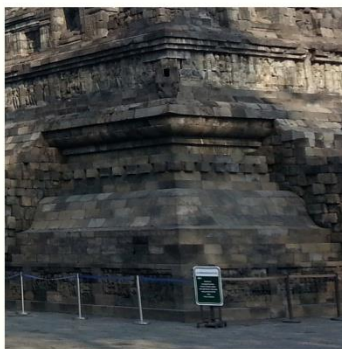

ภาพที่ 98 ตำแหน่งภาพสลักนูนต่ำทั้งหมดของบุโรพุทโธ (Borobudur) ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นภาพจาก ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวาภาคกลาง, เมืองยอกยาคาร์ตา, พิพิธภัณฑ์ที่บุโรพุทโธ (Borobudur), “ตำแหน่งภาพสลักนูนต่ำทั้งหมดของบุโรพุทโธ (Borobudur),” 6 มกราคม 2559.

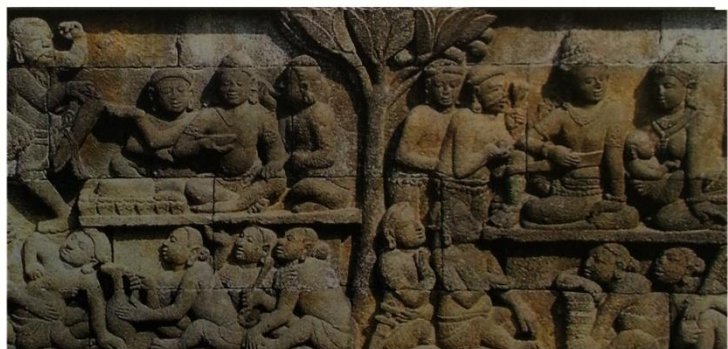
ลานประทักษิณ ฐานชั้นล่างสุด เป็นภาพเล่าเรื่องในคัมภีร์กรรมวิงค์ แสดงถึงกฎแห่งกรรม บาปบุญคุณโทษ ประติมากรรมดังกล่าวนอกจากแสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงสภาพของสังคม ลักษณะผู้คน การแต่งกายและการใช้ชีวิตประจำวันของชาวชวาในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี เดิมภาพสลักทั้งหมดถูกปิดทับไว้ ต่อมาถูกค้นพบในปี พ.ศ. 2428 โดยนักโบราณคดีชาวฮอลันดา จึงได้มีการรื้อลานประทักษิณดังกล่าวออกและถ่ายรูปเก็บไว้ทั้งหมด เมื่อได้ถ่ายภาพทั้งหมดแล้ว จึงทำการปิดภาพทับไว้อย่างเดิม ปัจจุบันเปิดให้ดูเฉพาะมุมทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น (ภาพที่ 99)

ภาพสลักที่ฐานชั้นล่างของบุโรพุทโธ บริเวณมุมทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

มุมทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

ตัวอย่างภาพที่ฐานชั้นล่าง เล่าเรื่องกรรมวิภังค์ (บาปบุญคุณโทษ)

ภาพที่ 99 ภาพสลักของฐานชั้นล่างที่มุมทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบุโรพุทโธ (Borobudur) จากภาพเล่าเรื่องตามคัมภีร์กรรมวิภังค์

ระเบียบภาพขั้นที่ 1 พบว่ามีภาพแนวบน 372 ภาพ เป็นภาพเล่าเรื่องชาตกมาลาของท่านอารยศูร แนวล่างสลักเป็นภาพเล่าเรื่องชาตกและอวทาน ส่วนผนังด้านในของระเบียบขั้นที่ 1 มีความสูง 3.66 เมตร มีภาพสลักซ้อนกัน 2 แถว ความสูงแต่ละแถวเท่ากัน คือ 1 เมตร ทั้งสองแถวมีภาพสลักแถวละ 120 ภาพ แต่ละภาพคั่นด้วยลายก้านขด และแบ่งภาพเป็นแนวบน – แนวล่างโดย

แนวบันไดเรื่องพุทธประวัติตามคัมภีร์ “ลลิตวิสตระ” เริ่มตั้งแต่ตอนปฐมสมโพธิ ไปสิ้นสุดภาพสุดท้าย ตอนปฐมเทศนา ส่วนแนวล่างนั้นเล่าเรื่องเกี่ยวกับชาดกและนิยายอวทานต่างๆ (ภาพที่100)

ภาพที่ 100 แสดงระเบียงภาพสลักที่เล่าเรื่องชาดก นิยายอวทาน

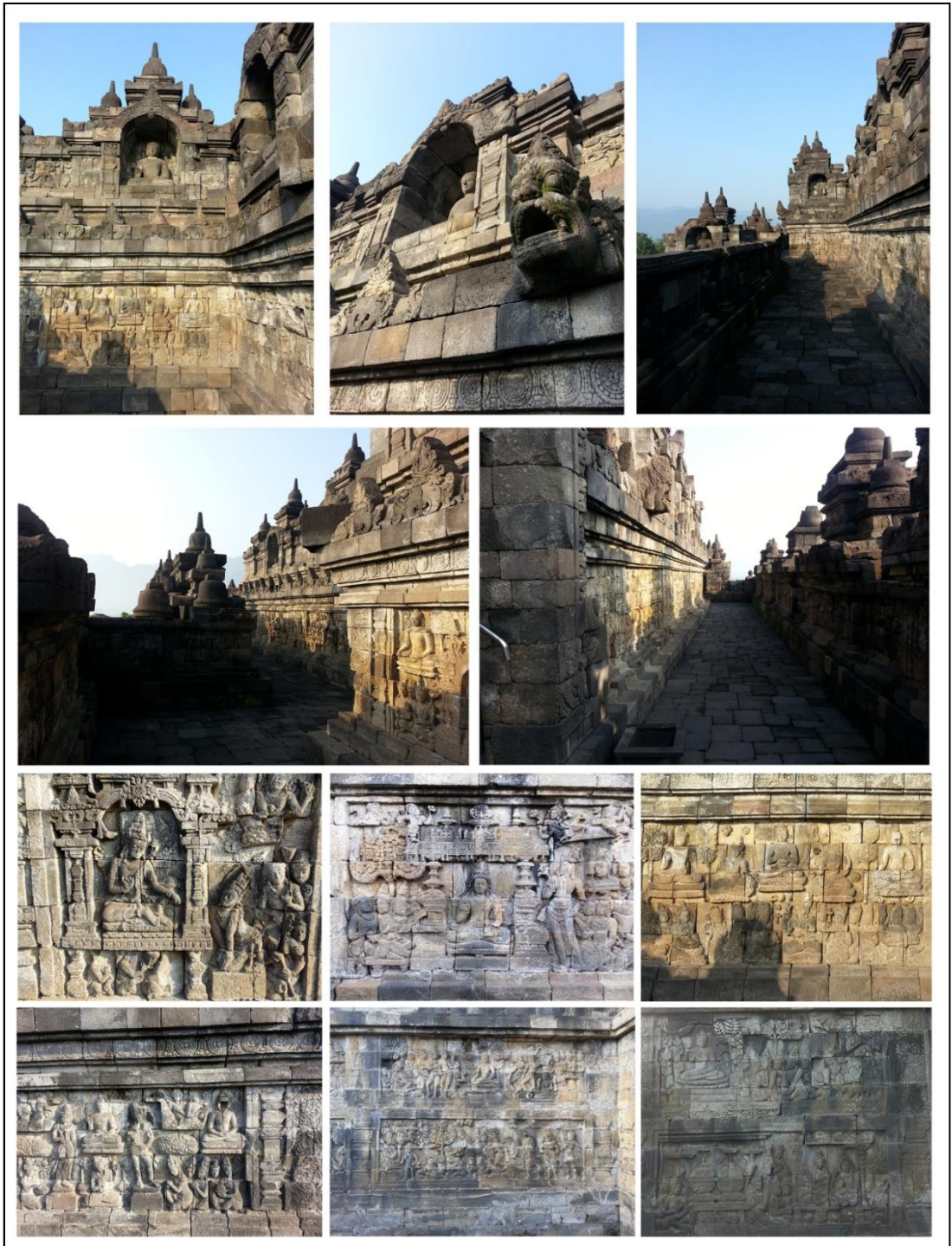
ระเบียงภาพชั้นที่ 2 เล่าเรื่องเกี่ยวกับพุทธประวัติตามคัมภีร์ “ลลิตวิสตระ” ต่อจากชั้นที่ แล้วและเริ่มเล่าเรื่องจากคัมภีร์คัณฑพยุหะ (พระสุชนมาเฝ้าพระโพธิสัตว์) (ภาพที่ 101)

ระเบียงภาพชั้นที่ 3-4 เล่าเรื่องตามคัมภีร์คัณฑพยุหะต่อจากชั้นที่ 2 กล่าวถึงพระสุชนมา เข้าเฝ้าพระโพธิสัตว์เพื่อแสวงหาทางหลุดพ้น (ภาพที่ 102)

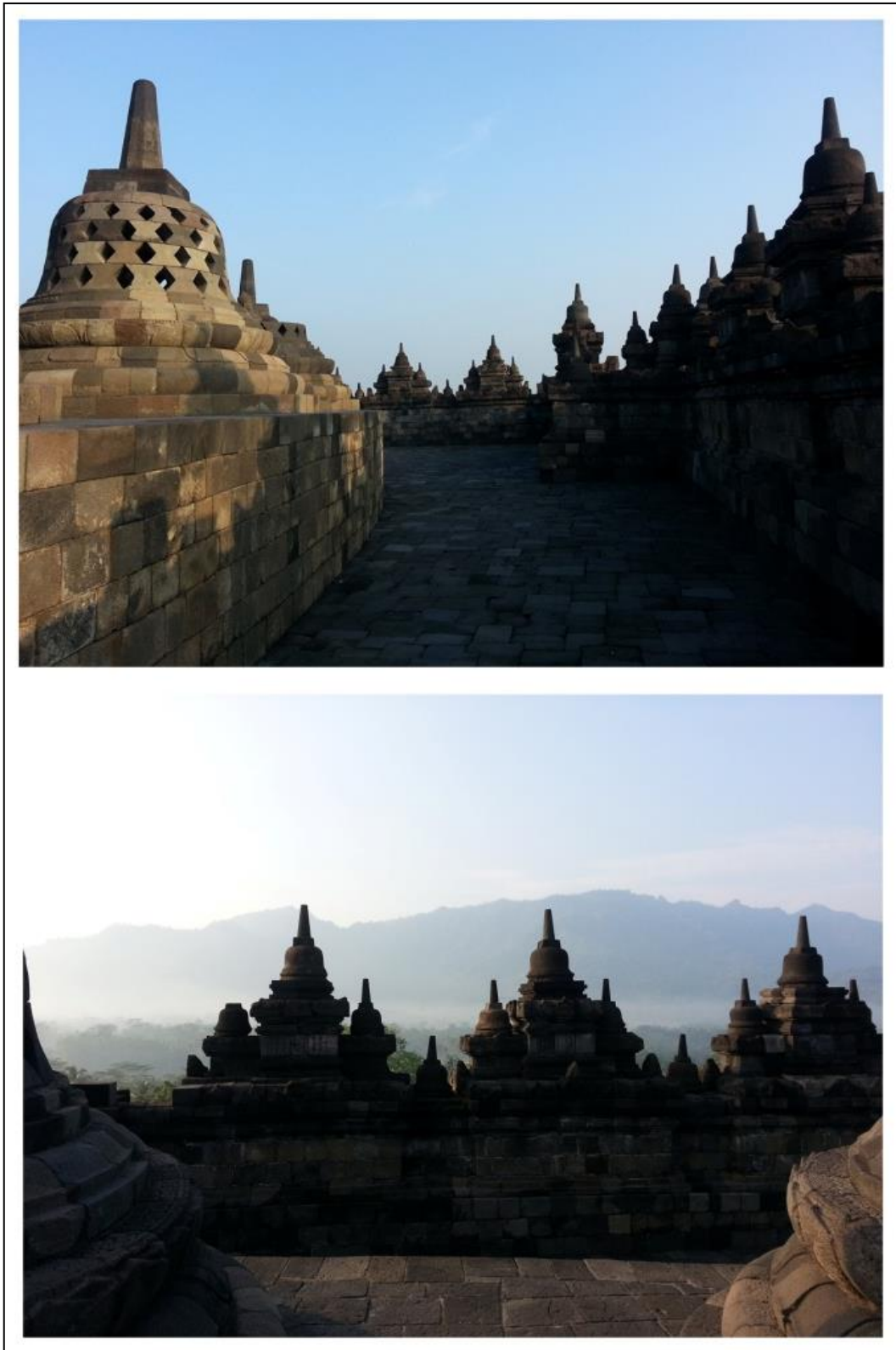
ส่วนลานประทักษิณชั้นที่ 5 ไม่มีภาพสลัก เนื่องจากต้องการสื่อถึงการค่อยๆ เข้าสู่ภาวะ “อรุณภูมิ” โดยมีเจดีย์โปร่งเป็นสัญลักษณ์ และเมื่อถึงชั้นที่เป็นเจดีย์ที่บันบนยอดสูงสุด นั่นคือ ตัวแทนของ “อรุณภูมิ” ที่สมบูรณ์แล้วนั่นเอง (ภาพที่ 103)

ภาพที่ 101 ระเบียงภาพสลักเล่าเรื่องพุทธประวัติ

ภาพที่ 102 ระเบียงภาพสลักเล่าเรื่องตามคัมภีร์คัณฑพยุหะ (พระสุธน)

ภาพที่ 103 แสดงลานประทักษิณชั้นบน ไม่มีภาพสลักใดๆ

โทรณะของบุโรพุทโธ (Borobudur)

เมื่อมองในภาพรวม ศิลปะการประดับลวดลายของซุ้มโทรณะในชวาภาคกลางนั้น มีความพิเศษอยู่ที่ลายหน้ากาล-มกร เรียกว่าศิลปะแบบโทรณะกาล-มกร (Kala-Makara-Torana) หน้ากาลนี้ บางครั้งเรียกว่า “เกียรติมูข” ลักษณะเป็นสัตว์ที่มีแต่หน้า ไม่มีลำตัว และไม่มีแม่แต่ริมฝีปากล่าง บางครั้งทำคิ้วเป็นรูปเขาสัตว์ หรือประดับลวดลายต่างๆ อาทิ ลายใบไม้ เปลวไฟ พันธุ์พฤกษา เหนือศีรษะ ลักษณะการทำลวดลายประเภทนี้น่าจะมาจากอินเดีย แต่นักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่าอาจได้รับรูปแบบมาจากศิลปะจีนโดยผ่านไปยังประเทศอินเดียก่อนที่จะมายังชวา³⁸ การประดับหน้ากาลจะทำอยู่บนยอดซุ้ม โดยปลายซุ้มประดับด้วยมกรทั้งสองข้าง ลักษณะโทรณะกาล-มกร ของชวาภาคกลางนี้จะไปคล้ายกับศิลปะที่พบบนที่ราบสูงเดคคาน (Deccan) และบางพื้นที่ในเขตอินเดียใต้ โดยพบว่าที่อินเดียชั้น หน้ากาลหรือเกียรติมูขจะใช้ประดับอยู่เหนือโทรณะของศาสนสถานในศาสนาฮินดูลัทธิไศวะนิกาย ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่า ในสมัยคุปตะของอินเดีย ซึ่งถือเป็นยุครุ่งเรืองของพระพุทธศาสนานิกายหินยาน ลักษณะหน้ากาลจะมีมือและฟัน เช่น ที่เมืองสารนาถ ส่วนในเขมรและชวาภาคกลาง พบว่าหน้ากาลส่วนใหญ่ไม่มีมือและลำตัว นักประวัติศาสตร์ศิลปะบางท่านจึงเรียกหน้ากาลลักษณะนี้ว่า “ราหู” การทำลวดลายมกรที่มีลักษณะคล้ายลวดลายใบไม้ให้ไหลออกมาจากปากอันเป็นศิลปะจากอินเดียได้นั้น ต่อมาได้เป็นต้นแบบในการทำกรอบซุ้มโค้งแบบ “Makara Torana” ที่ศาสนสถานบุโรพุทโธ (Borobudur)³⁹ โทรณะที่พบในชวามีทั้งโทรณะแบบ ทวารโทรณะ (Dvara-Torana) หรือโทรณะแบบมีช่องเปิด และแบบที่เรียกว่า กุดยะโทรณะ (Kudya-Torana) หรือโทรณะแบบทึบตัน⁴⁰ สำหรับบุโรพุทโธ (Borobudur) จะมีโทรณะที่ใช้เป็นซุ้มประตูประจำแต่ละทิศ ลักษณะโทรณะประกอบด้วยลายแบบหน้ากาล – มกร ประตูทางเข้าที่สำคัญของบุโรพุทโธ (Borobudur) จะอยู่ทางด้านทิศตะวันออก⁴¹ (ภาพที่ 104)

³⁸ สุภัทรดิศ ดิศกุล, **ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทย** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2553), 157.

³⁹ สมคิด จิระทัศนกุล, **คติ สัญลักษณ์ และความหมายของ “ซุ้มประตู-หน้าต่าง” ไทย** (กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.), 182-183.

⁴⁰ ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน Parul Pandya Dhar, **The Torana in Indian and Southeast Asian Architecture** (New Delhi: D.K. Printworld (P) Ltd., 2010)

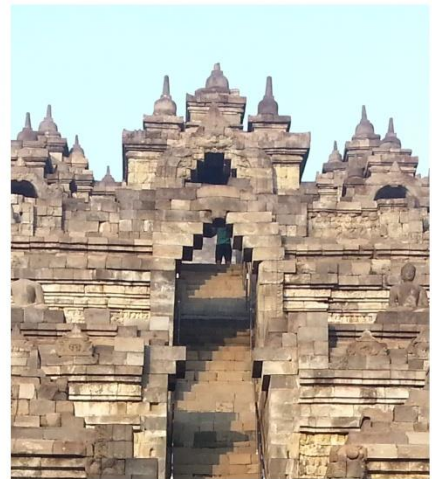
⁴¹ สุภัทรดิศ ดิศกุล, **ศิลปะอินโดนีเซียสมัยโบราณ** (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2545), 48.

หน้ากาล

โถรณะแบบที่ปิดตันที่เป็นซุ้มพระ

โถรณะแบบช่องเปิดที่เป็นซุ้มประตูทางเข้า

ภาพที่ 104 หน้ากาลและโถรณะแบบต่างๆที่บุโรพุทโธ (Borobudur)

“โสมสูตร” หรือทอราณ้ำที่ฐานแต่ละชั้นของบุโรพุทโธ (Borobudur) มีความงดงามแปลกตา โดยชั้นบนทำเป็นรูปปั้นของหน้ากาล (Kalamukha) หรือเกียรติมุข (Kirttimukha) ส่วนชั้นล่างมีทั้งที่เป็นตัวมกร (Makara) และแบบที่เป็นคนแคระแบกตัวมกร (ภาพที่105)

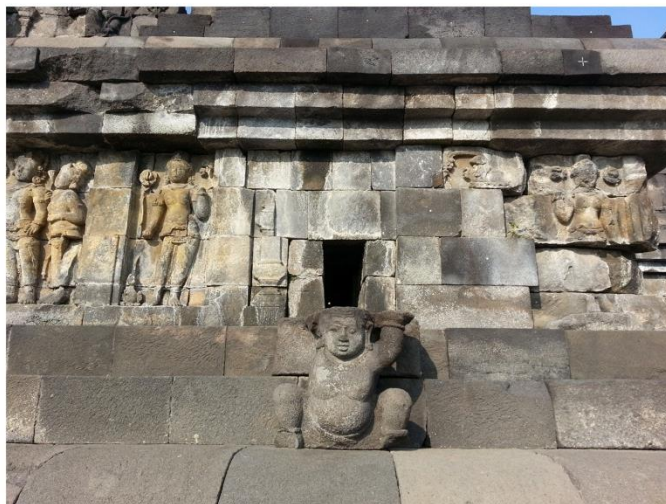
ตำแหน่งของ “โสมสูตร” ที่บุโรพุทโธ

“โสมสูตร” คนแบกมกร

“โสมสูตร” หน้ากาล

ลักษณะของคนแบก (ส่วนของมกรหักหายไป)

ภาพที่ 105 “โสมสูตร” แบบต่างๆ ของบุโรพุทโธ (Borobudur)

จันทิเมนดุต (Candi Mendut)

จันทิเมนดุต (Candi Mendut) อยู่ในบริเวณเดียวกับบوروبุทธ (Borobudur) เชื่อว่าสร้างขึ้นในยุคเดียวกัน เป็นการสร้างจันทิที่เห็นได้ชัดว่าพัฒนามาจากจันทิอินดูบนที่ราบสูงเพียง⁴² เนื่องจากลักษณะผังอาคารยังเป็นสี่เหลี่ยมย่อมุม แม้เป็นจันทิขนาดเล็ก แต่งดงามด้วยภาพสลักรูปพระโพธิสัตว์ที่ประดับอยู่บนผนังอาคาร (ภาพที่ 106-107 และลายเส้นที่ 49-50)

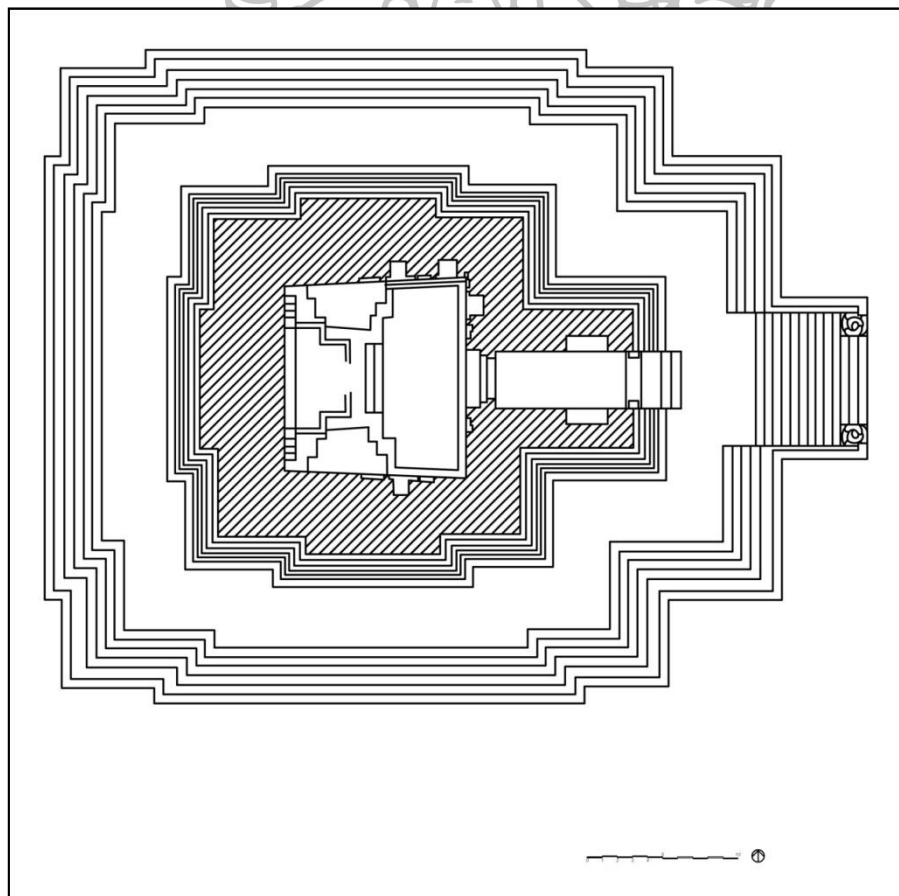
ภาพที่ 106 ภาพถ่ายเก่าจันทิเมนดุต

ที่มา: Jacques, Dumarçay, *Histoire de l'architecture de Java* (Paris: École française d'Extrême-Orient, 1993), 233

⁴² เชษฐ ติงสัญชิต, *ศิลปะขวา* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558), 19.

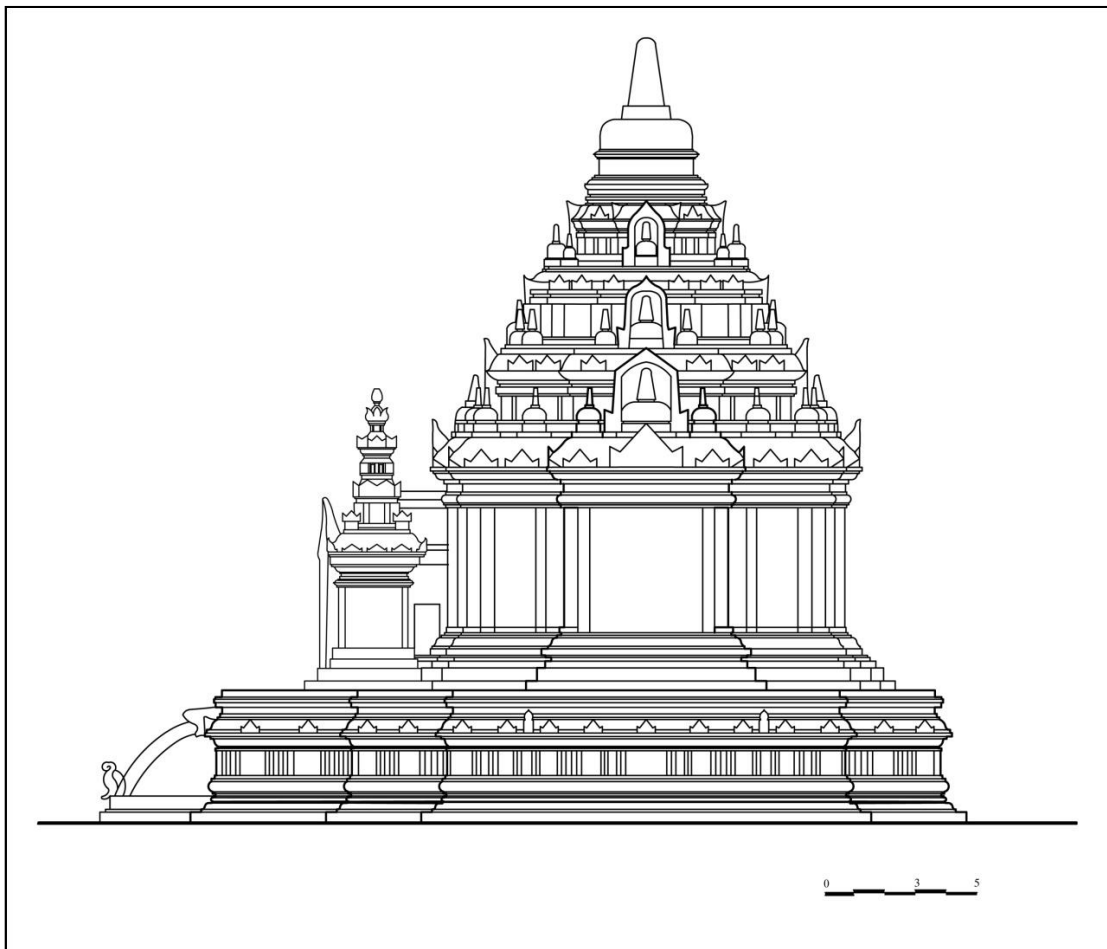

ภาพที่ 107 ภาพถ่ายปัจจุบันของจันทิเมนดุต (Candi Mendut)

ลายเส้นที่ 49 ผังพื้นจันทิเมนดุต (Candi Mendut)

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Chihara, Daigoro, *Hindu-Buddhist Architecture in Southeast Asia* (Leiden: E.J.Brill, 1996), 124.

ลายเส้นที่ 50 รูปปั้นจันทิเมนดุต (Candi Mendut)
ที่มา: วาดใหม่จาก Chihara, Daigoro, **Hindu-Buddhist Architecture in Southeast Asia**
(Leiden: E.J.Brill, 1996), 46.

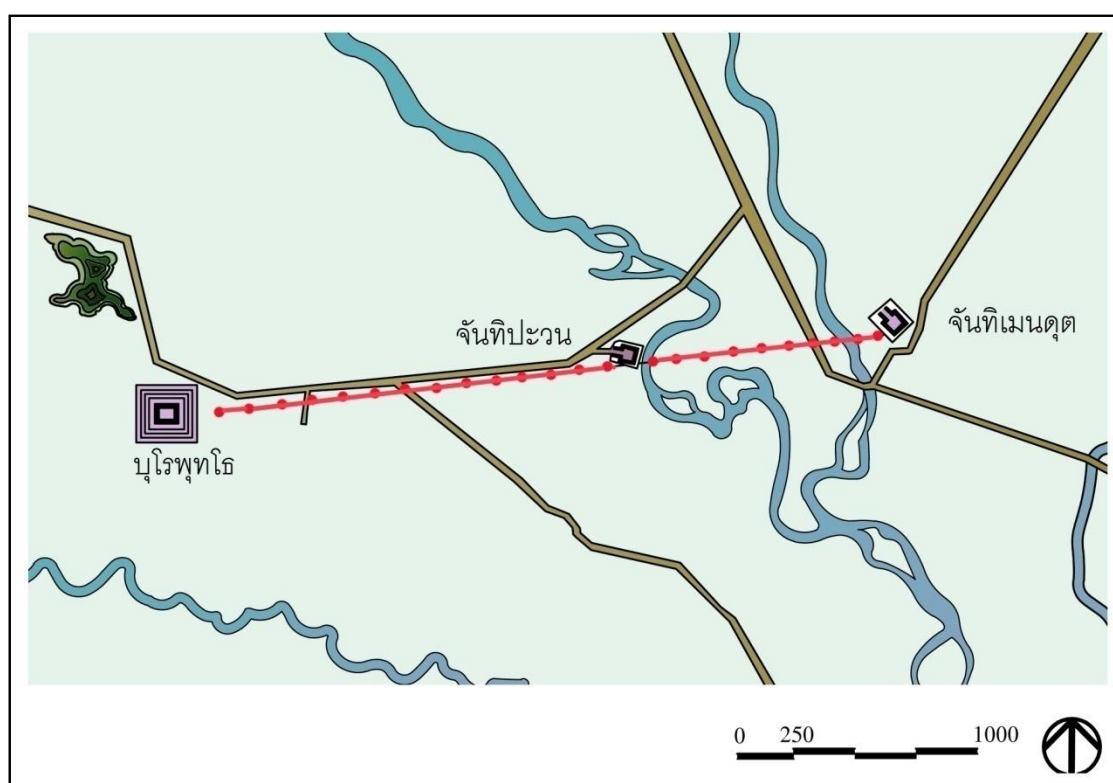
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ฐานอาคาร ลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมย่อมุม ทางเข้ามีทางเดียวอยู่ทางทิศตะวันออกซึ่งยื่นออกมามากกว่าด้านอื่นๆ ทางขึ้นมีบันไดเป็นรูปมกร ที่ผนังด้านนอกของบันไดเล่าเรื่องนิทานปัญจตันตระ⁴³ ส่วนมุขทางเข้า ประดับรูปท้าวภูเวระและนางหาริตี เทพเจ้าแห่งความร่ำรวยและอุดมสมบูรณ์ ถือเป็นารอวยพรแก่ผู้มาสักการะ⁴⁴ นอกจากนี้เชื่อว่าจันทิเมนดุต (Candi Mendut) ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่สักการะรูปเคารพภายในครรรคฤทธประธาน ก่อนที่ผู้แสวงบุญจะได้เดินทางต่อไปยัง

⁴³ เชษฐ ติงสัญชลี, **ศิลปะขวา** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558), 21.

⁴⁴ เชษฐ ติงสัญชลี, **ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้** (นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, 2558), 191.

จันทิปะวน (Candi Pawon) และบุโรพุทโธ (Borobudur)⁴⁵ เห็นได้จากจันทิทั้งสองแห่งและบุโรพุทโธ (Borobudur) นั้นตั้งอยู่ในแนวแกนเดียวกัน (แผนที่ที่ 23)

แผนที่ที่ 23 แสดงเส้นทางจาริกของผู้มาแสวงบุญจากจันทิเมนดุต (Candi Mendut) จันทิปะวน (Candi Pawon) ไปยังบุโรพุทโธ (Borobudur)

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงสายเส้นจาก ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, บุโรพุทโธ, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/> slide/

เรือนธาตุ เป็นสี่เหลี่ยมย่อมุมสอดคล้องไปกับฐานอาคาร ผนังสลักภาพอัชฌมหาโพธิสัตว์ หรือพระโพธิสัตว์ 8 องค์ ซึ่งเป็นบริวารประจำทิศทั้งแปดของพระพุทธเจ้าศรีศากยมุนีหรือพระพุทธเจ้าไวโรจนะของฝ่ายมหายาน⁴⁶ โดยสลักพระโพธิสัตว์ทั้ง 8 องค์ ประดับไว้รอบผนังอาคาร

⁴⁵ Jan, Fontain, *The Sculpture of Indonesia* (Tokyo: Dai Nippon Printing Co., 1990), 74.

⁴⁶ เชษฐ ติงส์ชูชลี, *ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้* (นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, 2558), 191.

ส่วนยอดอาคาร ปัจจุบันส่วนยอดบนสุดหักหายไป เหลือเพียงส่วนยอดที่เป็นเรือนธาตุ 2 ชั้น ตรงกลางแต่ละชั้นประดับซุ้มโถงพระพุทธรูปที่มีลักษณะที่บตัน ที่ฐานเรือนธาตุทุกชั้นประดับเจดีย์จำลอง สันนิษฐานว่ายอดบนสุดน่าจะเป็นสถูปเจดีย์องค์ใหญ่ รายล้อมด้วยสถูปเจดีย์องค์เล็ก

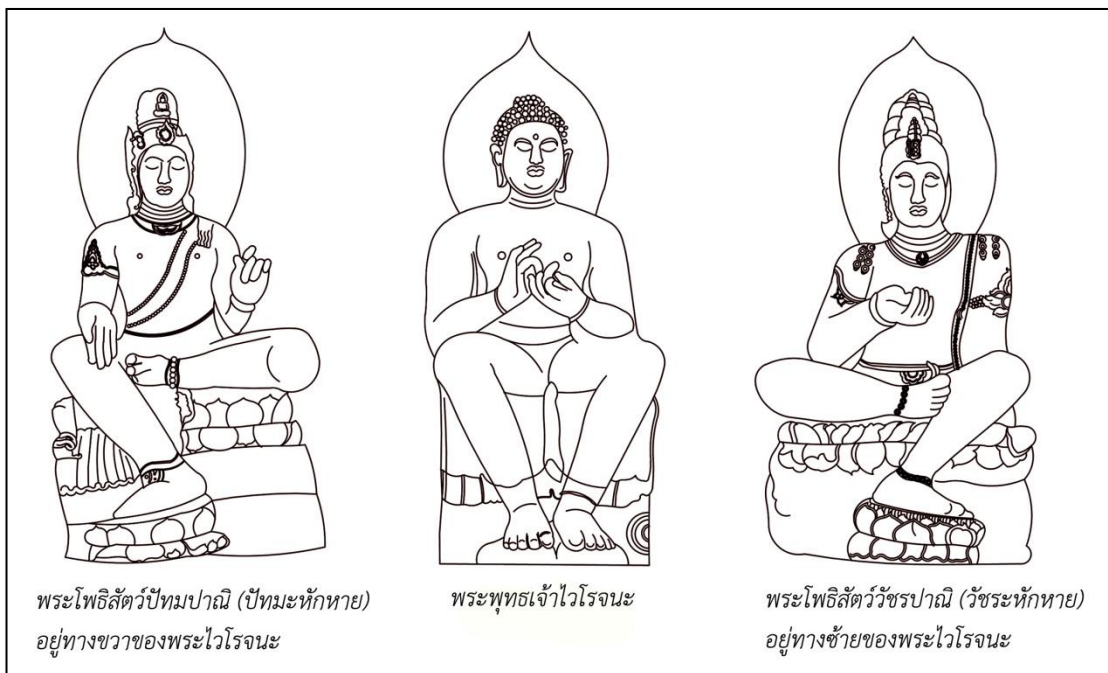
ประติมากรรมภายในจันทิเมนดุต (Candi Mendut)

ภายในอาคารของจันทิเมนดุต (Candi Mendut) ประดิษฐานพระพุทธรูปไวโรจนะนั่งห้อยพระบาท แสดงปางธรรมจักรมูทรา ขนาดด้วยพระโพธิสัตว์ 2 องค์ ด้านซ้ายคือ พระโพธิสัตว์วัชรปาณี ประทับนั่งแบบลิตาสนะ ทรงกิริฎมุกฏ แต่วัชระหรือสายฟ้าที่พระหัตถ์ขวาหักหายไป รูปเคารพด้านขวาของพระไวโรจนะคือ พระโพธิสัตว์ปัทมปาณี ประทับนั่งแบบลิตาสนะเช่นกัน ทรงชฎามุกฏที่มีพระอมิตาภะอยู่ที่มวยผม แต่ปัทมะหรือดอกบัวที่พระหัตถ์ซ้ายหักหายไป (ภาพที่ 108 และลายเส้นที่ 51) ลักษณะการประดิษฐานประติมากรรมของพระพุทธรูปเจ้าขนาดข้างซ้าย-ขวา ด้วยพระโพธิสัตว์ทั้งสองดังกล่าวนี้ ไปปรากฏที่กลุ่มสถาปัตยกรรมวัดเวียง วัดแก้วและวัดหลง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีด้วย (จะกล่าวในรายละเอียดต่อไปข้างหน้า)

ภาพที่ 108 พระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ภายในจันทิเมนดุต (Candi Mendut)

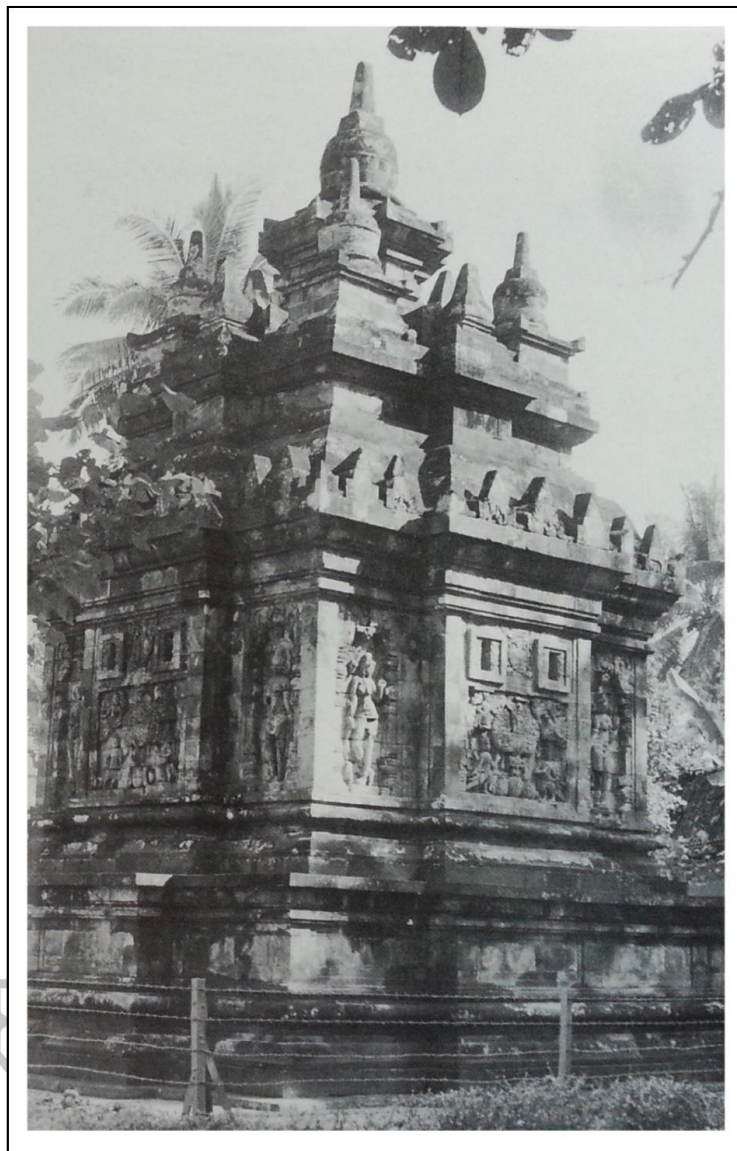
ที่มา: ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรรติ ดิศกุล, พระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ภายในจันทิเมนดุต, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

ลายเส้นที่ 51 ประติมากรรมภายในจันตีเมนดุต (Candi Mendut)

จันตีปะวาน (Candi Pawon)

จันตีปะวาน (Candi Pawon) ตั้งอยู่ระหว่างจันตีเมนดุต (Candi Mendut) กับบุโรพุทโธ (Borobudur) เป็นจันตีที่มีแผนผังและลักษณะทางสถาปัตยกรรมคล้ายกับจันตีเมนดุต (Candi Mendut) ผนังอาคารงดงามด้วยภาพสลักรูปพระโพธิสัตว์และต้นกัลปพฤกษ์ (ภาพที่ 109-110 และ ลายเส้นที่ 52-53)

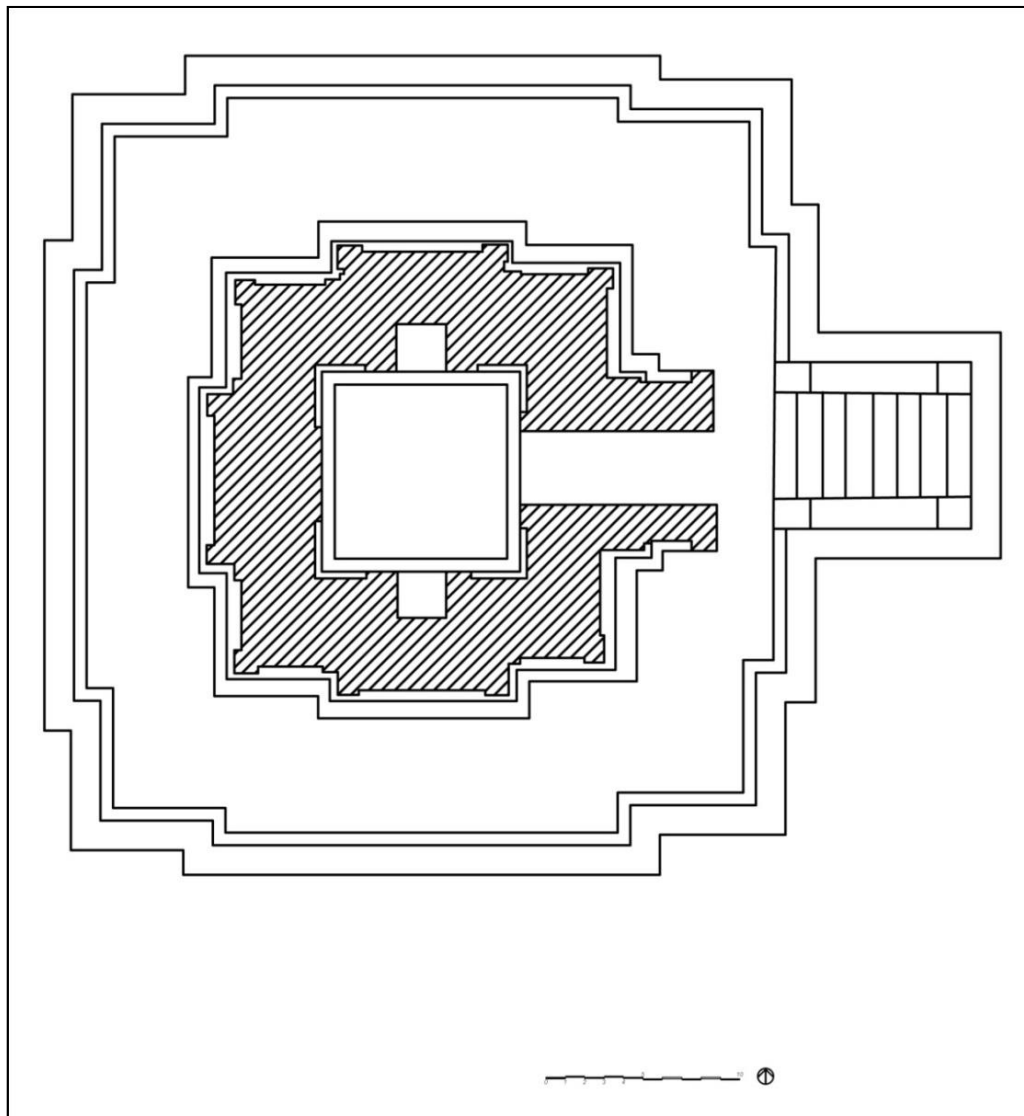

ภาพที่ 109 ภาพถ่ายเก่าจันทิปะวาน (Candi Pawon)

ที่มา: Jacques, Dumarçay, *Histoire de l'architecture de Java* (Paris: École française d'Extrême-Orient, 1993), 232.

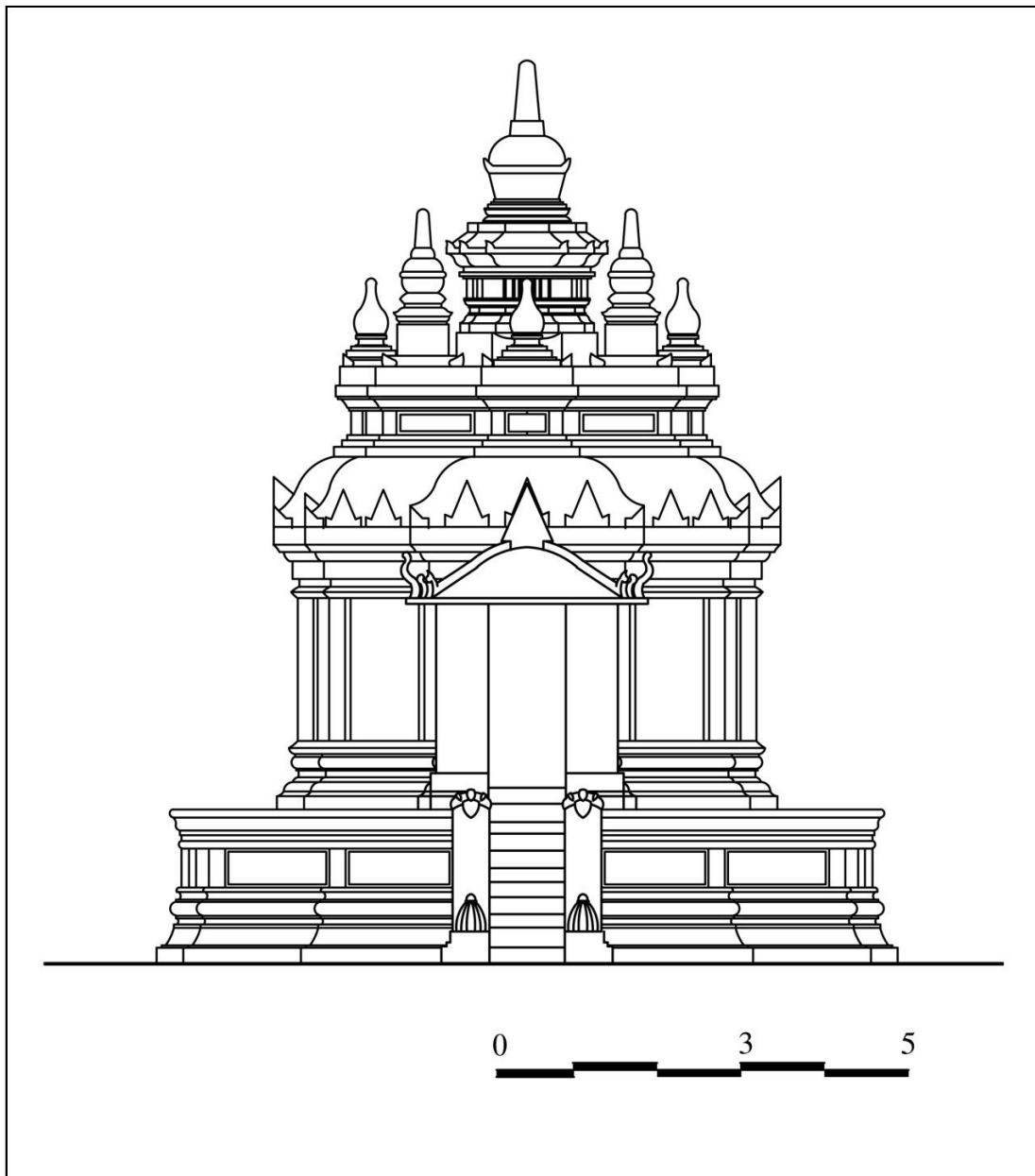

ภาพที่ 110 จันทิปะวน (Candi Pawon) และลักษณะซุ้มภายในด้านทิศตะวันออก
ที่มา: ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ซุ้มภายในจันทิปะวนด้านทิศ
ตะวันออก, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2557, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

ลายเส้นที่ 52 ผังพื้นจันทิปะวน (Candi Pawon)

ที่มา: วาดลายเส้นจาก Vikram Lall, *The Golden Land: Cambodia, Indonesia, Laos, Myanmar, Thailand & Vietnam* (Kuala Lumpur: JF Publishing, 2014), 137.

ลายเส้นที่ 53 รูปด้านจันทิปะวน (Candi Pawon)

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Chihara, Daigoro, *Hindu-Buddhist Architecture in Southeast Asia* (Leiden: E.J.Brill, 1996), 103.

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ฐานอาคารมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมย่อมุม มีทางเข้าทางเดียวอยู่ทางทิศตะวันออกและยื่นออกมามากกว่าด้านอื่นๆ ทางขึ้นมีพนักบันไดเป็นรูปมกร

เรือนธาตุ เป็นสี่เหลี่ยมย่อมุมสอดคล้องไปกับฐานอาคาร ภายในประดิษฐานประติมากรรมพระโพธิสัตว์ ผนังอาคารสลักภาพซุ้มโพธิชนะและต้นกัลปพฤกษ์ที่เชื่อว่าเป็นต้นไม้แห่งความอุดมสมบูรณ์ และให้ความเป็นสิริมงคลแก่ผู้เข้ามาสักการะ

ส่วนยอดอาคาร ที่ฐานเรือนธาตุส่วนยอดประดับเจดีย์จำลอง บนยอดสูงสุดเป็นเจดีย์องค์ใหญ่ ล้อมรอบด้วยสถูปเจดีย์องค์เล็ก

จันทิสำหรับ (Candi Sari)

จันทิสำหรับ (Candi Sari) เป็นจันทิที่มีผังพื้นลักษณะพิเศษคือ เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า และมีเรือนธาตุเป็น 2 ชั้น ถือเป็นความสร้างสรรค์ของศิลปะชวาภาคกลางในราชวงศ์ไศเลนทร์ที่พัฒนารูปแบบและมีชื่อเสียงได้อย่างสวยงามและมีความเป็นตัวของตัวเอง จันทิที่มีผังพื้นดังกล่าวพบว่ามี 2 แห่งคือ จันทิสำหรับ (Candi Sari) และจันทิเพลาสัน (Candi Plaosan) โดยจะกล่าวถึงจันทิสำหรับ (Candi Sari) ในลำดับแรกก่อน (ภาพที่ 111-115)

ภาพที่ 111 ภาพถ่ายเก่าจันทิสำหรับ (Candi Sari)

ที่มา: Jacques, Dumarçay, *Histoire de l'architecture de Java* (Paris: École française d'Extrême-Orient, 1993), 244.

มูมอาคราด้านทิศตะวันออก

มูมอาคราด้านทิศตะวันตก

อาคราด้านทิศตะวันออก

อาคราด้านทิศตะวันตก

อาคราด้านทิศเหนือ

อาคราด้านทิศใต้

ภาพที่ 112 จันทิสำหรี (Candi Sari)

ภาพที่ 113 แสดงรายละเอียดและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันทิสาห์รี (Candi Sari)

ภาพที่ 114 ภายในห้องของจันทิสำหรี (Candi Sari)

ภาพที่ 115 ชั้นส่วนองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่พบในพื้นที่ของจันทิสำหรับ (Candi Sari)

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ผังพื้น มีรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในแบ่งเป็น 3 ห้อง สันนิษฐานว่าทำขึ้นเพื่อประดิษฐานประติมากรรม 3 องค์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าไวโรจนะและพระโพธิสัตว์อีก 2 องค์ โดยประดิษฐานพระโพธิสัตว์ในลักษณะขนาบข้างซ้าย-ขวาของพระพุทธเจ้าไวโรจนะ

เรือนธาตุ รูปด้านอาคารมีการทำผนังเป็น 2 ชั้น แบ่งเป็น 3 ห้องเสา สอดคล้องไปกับจำนวนห้องทั้งสามภายในอาคาร ผนังด้านนอกมีการทำทวารแบบกุฑู

ส่วนยอดอาคาร ทำเป็นเรือนธาตุจำลองขึ้นมา 1 ชั้น ผนังประดับด้วยทวารแบบกุฑู ด้านบนสุดประดับสลุปเจดีย์ สอดคล้องไปกับจำนวนห้องภายในทั้งสามของอาคารคือ ประดับสลุปเจดีย์เป็น 3 แถว แถวละ 2 องค์

จันทิเพลาสัน (Candi Plaosan)

จันทิเพลาสัน (Candi Plaosan) สันนิษฐานว่าสร้างในพุทธศตวรรษ 14 สมัยเดียวกับจันทิสำหรับ (Candi Sari) สร้างขึ้นโดยเจ้าหญิงจากราชวงศ์ไศเลนทร์ซึ่งนับถือศาสนาพุทธนิกายมหายาน พระองค์เสกสมรสกับพระราชานิราชวงศ์สัญชัยซึ่งนับถือศาสนาฮินดู มีประกาศใต้อาณาหลายฉบับระบุว่าทรงอุทิศที่นาให้เป็นกัลปนาแก่ศาสนสถานบุโรพุทโธ (Borobudur) และได้ร่วมสร้างจันทิเพลาสัน (Candi Plaosan) ด้วย⁴⁷ จันทิแห่งนี้ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจันทิเซวู (Candi Sewu) ผังบริเวณประกอบด้วย ลานสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดใหญ่ 2 ลาน เชื่อมต่อกันด้วยกำแพง แต่ละลานมีจันทิประธานตั้งอยู่ตรงกลาง จันทิประธานที่อยู่ตรงกลางนี้ถูกรายล้อมด้วยจันทิขนาดเล็กจำนวน 58 หลัง มีเจดีย์ 58 องค์ ตั้งเรียงกันเป็น 3 แถว ทำให้ผังบริเวณมีลักษณะเป็นรูป

⁴⁷ ฮอลล์, ดี.จี.อี., ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522), 64-66.

สี่เหลี่ยมผืนผ้า แฉกในเป็นจันทิบริวารที่ล้อมรอบด้วยเจดีย์อีก 2 แถว (ภาพที่ 116-122 และลายเส้นที่ 54-55)

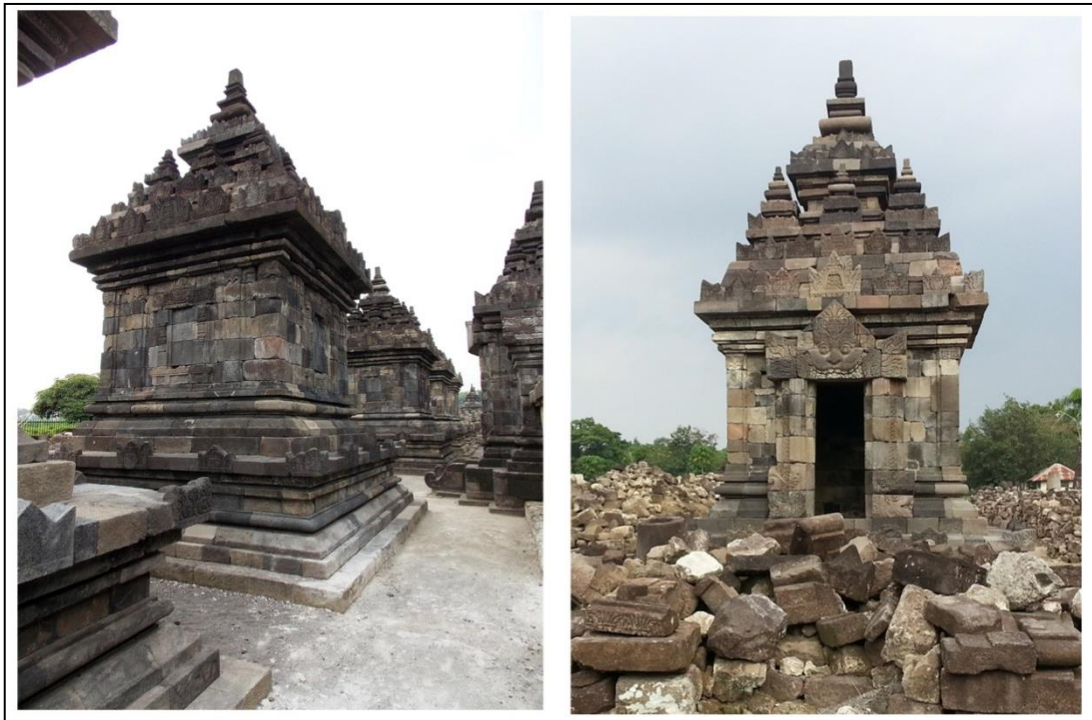

ภาพที่ 116 ภาพถ่ายเกาจันทิเพลลาสน์ (Candi Plaosan)

ที่มา: Jacques, Dumarçay, *Histoire de l'architecture de Java* (Paris: École française d'Extrême-Orient, 1993), 245.

ภาพที่ 117 องค์ประกอบในผังบริเวณของจันทิเพลาสัน (Candi Plaosan)

ภาพที่ 118 จันทิบริวารของจันทิเพลาสัน (Candi Plaosan)

ภาพที่ 119 เจดีย์ที่จันทิเพลาสัน (Candi Plaosan)

ภาพที่ 120 จันทิประธานของจันทิเพลาสัน (Candi Plaosan)

ส่วนยอดอาคาร (มุมมองด้านทิศใต้)

ส่วนยอดอาคาร (มุมมองด้านทิศตะวันออก)

ประติมากรรมและโทรณะที่เป็นซุ้มหน้าต่างของผนังอาคาร

โทรณะซุ้มประตู

บันไดขึ้นไทมกร

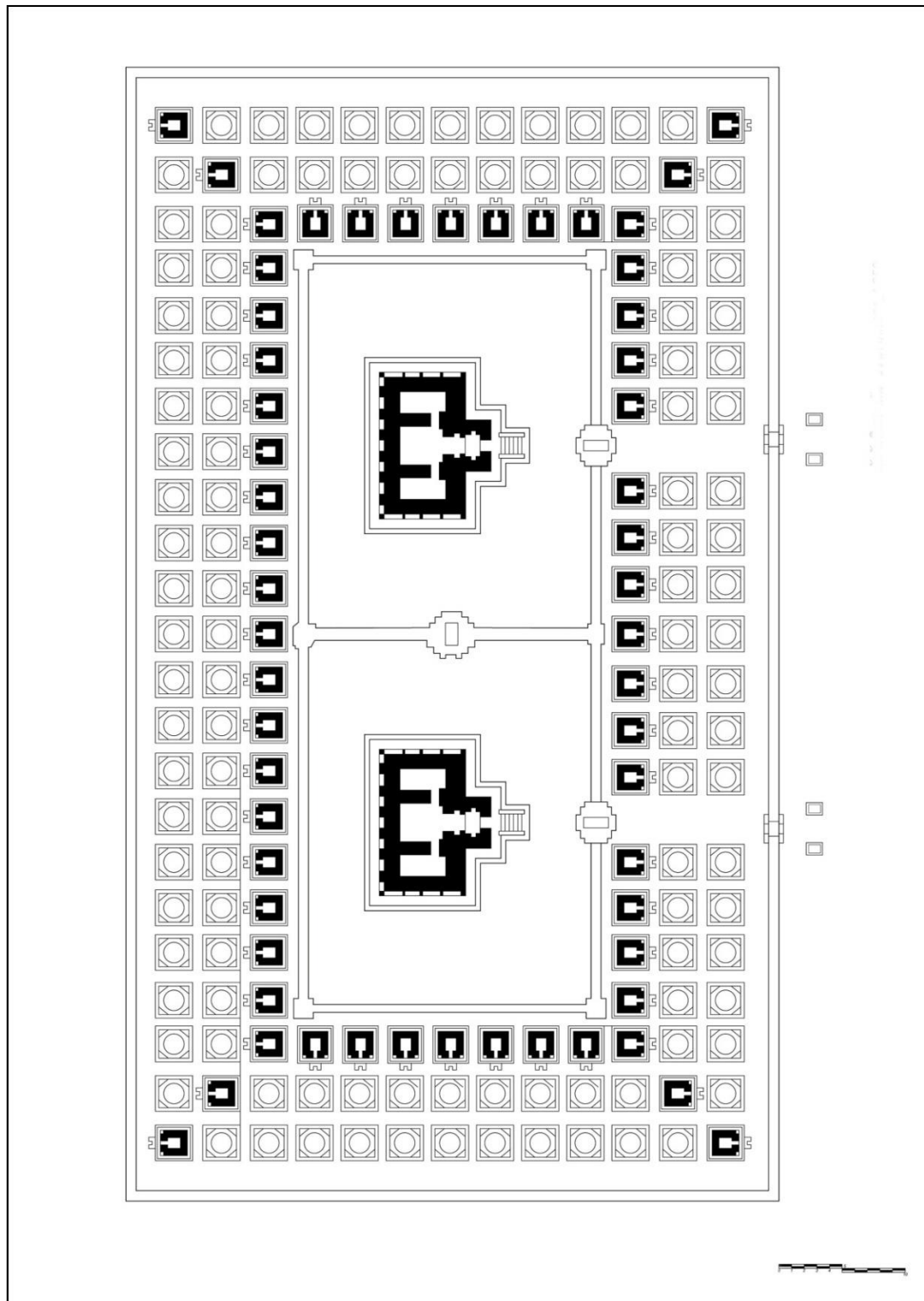

ฐานอาคาร

ภาพที่ 121 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันทิประธาน

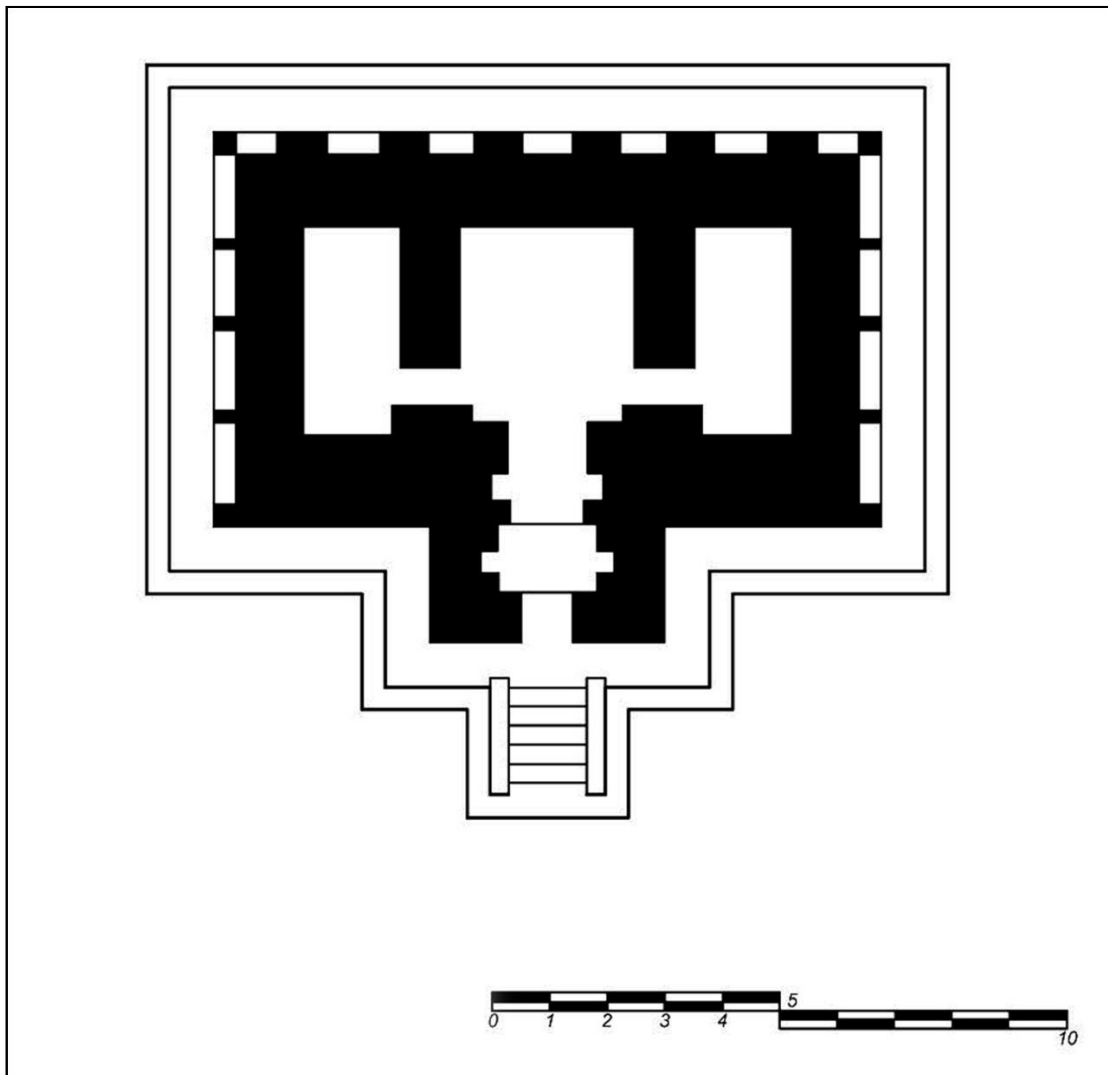

ภาพที่ 122 ภายในอาคารของจันทิเพลาสัน (Candi Plaosan) พบประติมากรรมพระโพธิสัตว์ ประดิษฐาน
อยู่ 2 องค์

ลายเส้นที่ 54 ผังบริเวณของจันทิเพลาสัน (Candi Plaosan)

ที่มา: วาดลายเส้นจาก Vikram Lall, *The Golden Land: Cambodia, Indonesia, Laos, Myanmar, Thailand & Vietnam* (Kuala Lumpur: JF Publishing, 2014), 143.

ลายเส้นที่ 55 ผังพื้นของจันทิเพลลาสัน (Candi Plaosan)

ที่มา: วาดลายเส้นจาก Vikram Lall, *The Golden Land: Cambodia, Indonesia, Laos, Myanmar, Thailand & Vietnam* (Kuala Lumpur: JF Publishing, 2014), 143.

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ฐานอาคาร มีรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขหน้ายื่นออกมาเป็นทางเข้า อาคารแบ่งเป็น 3 ห้อง ภายในห้องพบประติมากรรมพระโพธิสัตว์ 2 องค์ ขนาบแทนฐานที่คาดว่าน่าจะเคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรเจ้าไวโรจนะ นอกจากนี้ยังมีรูปเคารพพระโพธิสัตว์ประดิษฐานภายในซุ้มทั้งสองข้างด้วย

พบว่าผนังภายในของห้องด้านข้างมีภาพสลักฝีมือปราณีต เล่าเรื่องการทำบุญ มีกษัตริย์ พระสงฆ์ และชาวบ้านที่มาพร้อมทำบุญ ส่วนผนังด้านนอก สลักเป็นภาพพระโพธิสัตว์หรืออาจเป็นรูปเทวดา⁴⁸

เรือนธาตุ ภายนอกอาคาร มีการทำผนังเป็น 2 ชั้น แบ่งเป็น 3 ห้องเสา สอดคล้องไปกับจำนวนห้องทั้งสามภายในอาคารเช่นเดียวกับจันทิสำหรับ (Candi Sari) ทางเข้าอยู่กลางอาคาร โดยทำเป็นอาคารจำลองยื่นออกมา ผนังด้านนอกทำซุ้มโถระแบบกุกุ กรอบซุ้มทำเป็นลายหน้ากาล-มกร

ส่วนยอดอาคาร ทำเป็นเรือนธาตุจำลองขึ้นมา 1 ชั้น ย่อเล็กลง เพื่อส่งขึ้นไปรับสถูปเจดีย์ ผนังเรือนธาตุส่วนยอดทำเป็นซุ้มโถระแบบกาล-มกร ลักษณะช่องหน้าต่างเป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า แบบทึบตัน ผนังประดับด้วยโถระแบบกุกุ ด้านบนสุดประดับสถูปเจดีย์ที่ยกฐานสูงเด่นขึ้นมา เจดีย์องค์ใหญ่มีลักษณะเรียวยาว เอวคอด และรายล้อมด้วยสถูปเจดีย์องค์เล็ก

จันทิเชวู (Candi Sewu)

จันทิเชวู (Candi Sewu) ตั้งอยู่ใกล้กับจันทิพรัมบานัน (Candi Prambanan) สร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 เป็นกลุ่มอาคารขนาดใหญ่มีเนื้อที่ประมาณ 185 x 165 เมตร จันทิเชวู (Candi Sewu) นี้ประกอบด้วยอาคารที่เป็นจันทิประธานหลังกลาง 1 หลัง ลักษณะผังเป็นรูปกากบาท (cruciform plan) เช่นเดียวกับจันทิในพุทธศาสนมหายานต้นตระกูล แต่จะมีความซับซ้อนมากกว่า มีระเบียงเปิดคั่นอยู่โดยรอบระหว่างห้องกลาง กับห้องทั้ง 4 ทิศซึ่งน่าจะเป็นที่ประดิษฐานพระธยานิพุทธและรูปเคารพพระโพธิสัตว์ (ภาพที่ 123-125 และลายเส้นที่ 56-57)

⁴⁸ เสนอ นิลเดช, เอกสารนำชม แหล่งอารยธรรมชวาและบาหกลีกุ่มท่องเที่ยวเพื่อศิลปวัฒนธรรมนำชม (มปท, 2535), 23.

ภาพที่ 123 ภาพถ่ายเก่าของจันทีเซวู (Candi Sewu)

ที่มา: Jacques, Dumarçay, *Histoire de l'architecture de Java* (Paris: École française d'Extrême-Orient, 1993), 228.

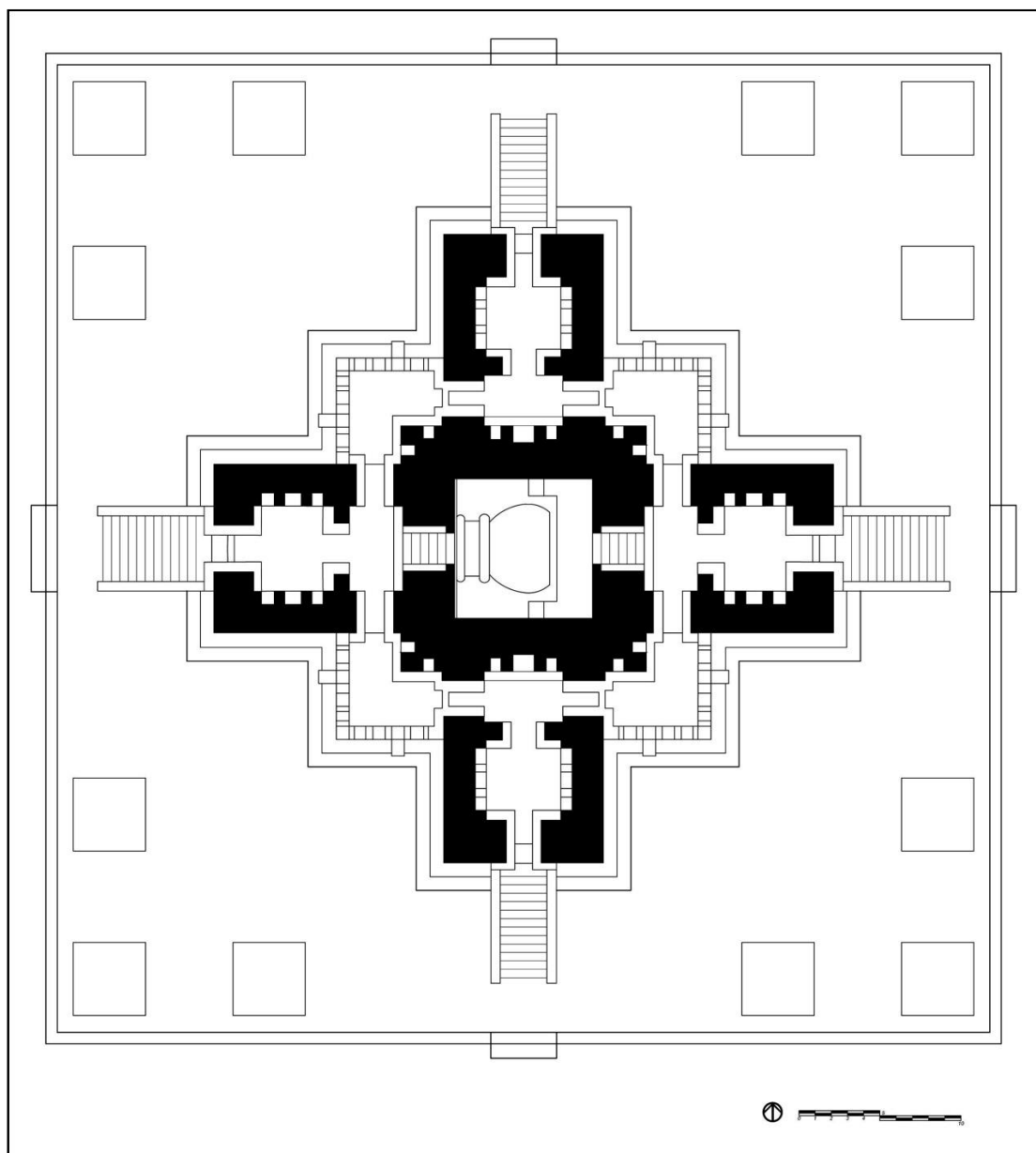

ภาพที่ 124 กลุ่มอาคารของจันทีเซวู (Candi Sewu)

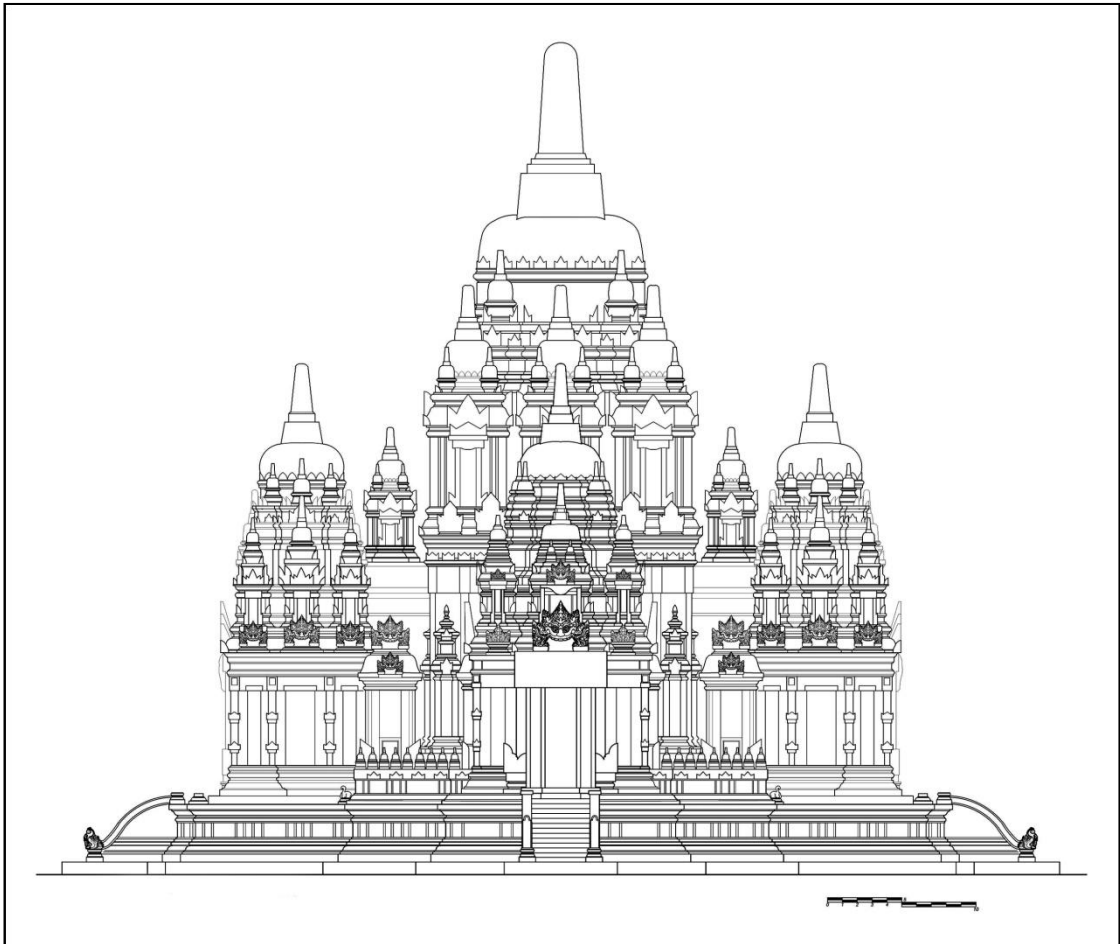

ภาพที่ 125 จันทิประธานของกลุ่มอาคารจันทิเซวู (Candi Sewu)

ลายเส้นที่ 56 แสดงผังพื้นของจันทิเซวู (Candi Sewu)

ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงภาพลายเส้นจาก สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะอินโดนีเซียสมัยโบราณ (กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2545), 65.

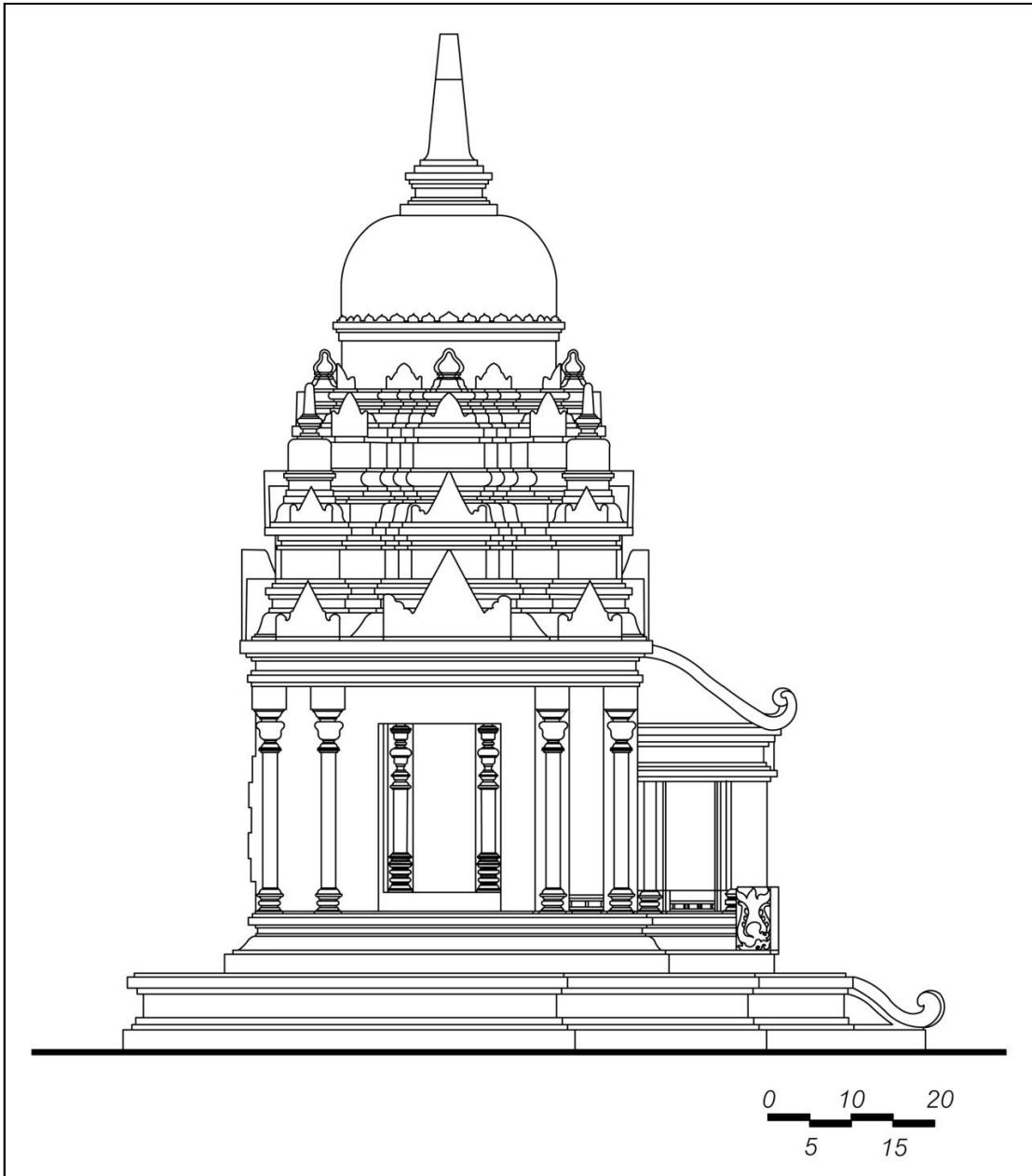
ลายเส้นที่ 57 รูปด้านของจันทิเชวู (Candi Sewu)

ที่มา: วาดลายเส้นจาก Jan Fontain, *The Sculpture of Indonesia* (Tokyo: Dai Nippon Printing Co.,1990), 77.

จันทิเชวู (Candi Sewu) ลักษณะเป็นจันทิองค์ใหญ่ รายล้อมด้วยจันทิบริวารที่มีขนาดเล็กกว่า จำนวน 240 หลัง ทั้งนี้ พบว่าแต่ละหลังมีภาพสลักประดับอยู่ที่อาคาร 13 ภาพ ดังนั้น เมื่อรวมภาพทั้งหมดจะมีมากถึง 3,120 ภาพ แต่พบว่าภาพส่วนใหญ่จะมีลักษณะซ้ำๆกัน ภายในมีแท่นประดิษฐานประติมากรรมสำริด แต่บางหลังเป็นประติมากรรมที่ทำจากหิน จันทิบริวารที่อยู่รายรอบนี้แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ แบบแรก มีมุขยื่นหลังคาลาดลงเป็นวงโค้งปลายงอนขึ้น ส่วนแบบที่สอง มีมุขแบบกรอบหน้าบันทำเป็นหลังคาจั่วโค้งแบบซุ้มกุซุ หลังคาของจันทิทั้งสองมีสถูปเจดีย์อยู่บนยอด ล้อมรอบด้วยสถูปเจดีย์องค์เล็ก นอกจากนี้ยังมีเจดีย์ทิศอยู่ที่มุมทั้งสี่ของชั้นหลังคาที่ลดต่ำลงอีกด้วย (ภาพที่ 126 และลายเส้นที่ 58)

ภาพที่ 126 จันทิบริวารของกลุ่มอาคารจันทิเซวู (Candi Sewu)

ลายเส้นที่ 58 จันทิบริวารของจันทิเชฐ (Candi Sewu) (แบบมีมุขยื่นหลังคาลาดลงเป็นวงโค้งปลายงอนขึ้น)

ที่มา: วาดลายเส้นภาพจาก ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวาภาคกลาง, เมืองยอกยาการ์ตา, พิพิธภัณฑ์ที่จันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan), “จันทิบริวารของจันทิเชฐ (Candi Sewu) (แบบมีมุขยื่นหลังคาลาดลงเป็นวงโค้งปลายงอนขึ้น),” 7 มกราคม 2559.

พบว่าจันทิเชวู (Candi Sewu) มีทางเข้า 4 ทิศ แต่ทางเข้าหลักจะอยู่ทางทิศตะวันออก ทางเข้าทุกด้านล้วนมีทวารบาลรากษสทำด้วยหินตั้งอยู่ทิศละ 2 ตน ลักษณะเหมือนกับจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) คือหน้าตายังไม่ดูร้ายมากนัก (ภาพที่ 127)

ภาพที่ 127 ทวารบาลรากษสที่จันทิเชวู (Candi Sewu)

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ฐานอาคารเรือนธาตุของจันทิประธาน ลักษณะผังเป็นแบบกากบาท (cruciform plan) ห้องครรภคฤหะประธานมีทางเข้าจากทางทิศ ตะวันออก พนักบันไดทางขึ้นเป็นรูปมกร

เรือนธาตุ เป็นแบบกากบาท (cruciform plan) ที่ผนังด้านนอกมีประติมากรรมพระโพธิสัตว์ อวโลกิเตศวร ภายในครรภคฤหะประธานมีลักษณะพิเศษคือ ที่ผนังมีซุ้มโถงโดยรอบ ด้านบนซุ้มทำ เป็นโค้งหยัก คล้ายกับที่พบที่จันทิลัมบัง (Candi Lumbung) ซุ้มประตู หน้าต่างทำเป็นรูปกาล-มกร

ส่วนยอดอาคาร ทำเป็นฐานเรือนธาตุย่อขนาดลง ที่ผนังทำเป็นโถงระฆาก-มกร ส่วนบน ประดับสลูปะเจดีย์จำลอง ยอดบนสุดเป็นสลูปะเจดีย์องค์ใหญ่ รายล้อมด้วยสลูปะเจดีย์องค์เล็ก

จันทิบูบราห์ (Candi Bubrah)

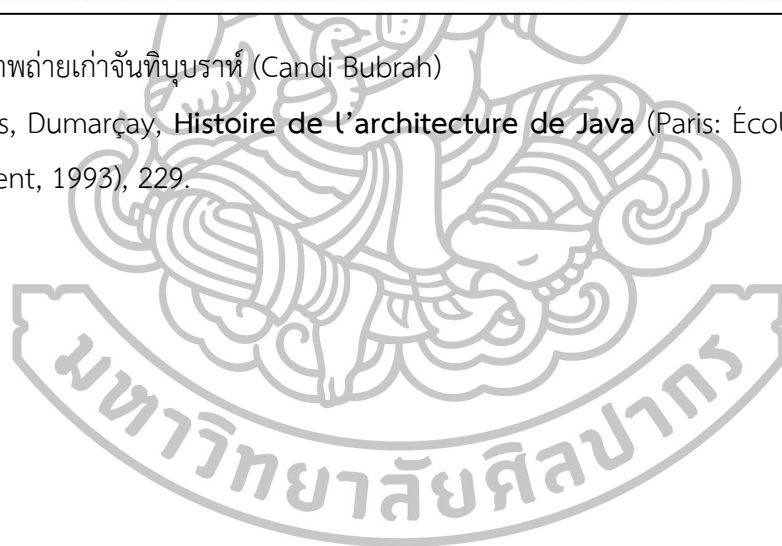
จันทิบูบราห์ (Candi Bubrah) อยู่ในบริเวณเดียวกันกับจันทิเซวู (Candi Sewu) สันนิษฐาน ว่าสร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันคือประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 เป็นจันทิขนาดเล็ก ลักษณะผังเป็นแบบ กากบาท (cruciform plan) ฐานชั้นล่างเป็นฐานปัทม์ แบ่งเป็นช่องและมีการยกเก็จเส้า เรือนธาตุ ชำรุดมาก ปัจจุบันกำลังอยู่ในระหว่างการบูรณะซ่อมแซม อย่างไรก็ตาม ในเบื้องต้นสันนิษฐานว่าเป็น จันทิในพระพุทธศาสนาเนื่องจากพบชิ้นส่วนประติมากรรมพระธยานิพุทธประดิษฐานอยู่ภายใน (ภาพ ที่ 128-129)

ภาพที่ 128 ภาพถ่ายเก่าจันทีบรูราห์ (Candi Bubrah)

ที่มา: Jacques, Dumarçay, *Histoire de l'architecture de Java* (Paris: École française d'Extrême-Orient, 1993), 229.

ภาพที่ 129 จันทิบุบราห์ (Candi Bubrah) ขณะมีการบูรณะซ่อมแซม ภายในพื้นที่พบชิ้นส่วน
ประติมากรรมพระพุทธรูปจำนวนมาก

จันทิลัมบัง (Candi Lumbung)

จันทิลัมบัง (Candi Lumbung) อยู่ในบริเวณเดียวกันกับจันทิเชวู (Candi Sewu) และจันทิบูบราห์ (Candi Bura) สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันคือประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 เป็นกลุ่มจันทิที่ประกอบด้วยจันทิประธาน 1 หลัง ล้อมรอบด้วยจันทิบริวารอีก 16 หลัง (ภาพที่ 130-132 และลายเส้นที่ 59-60)

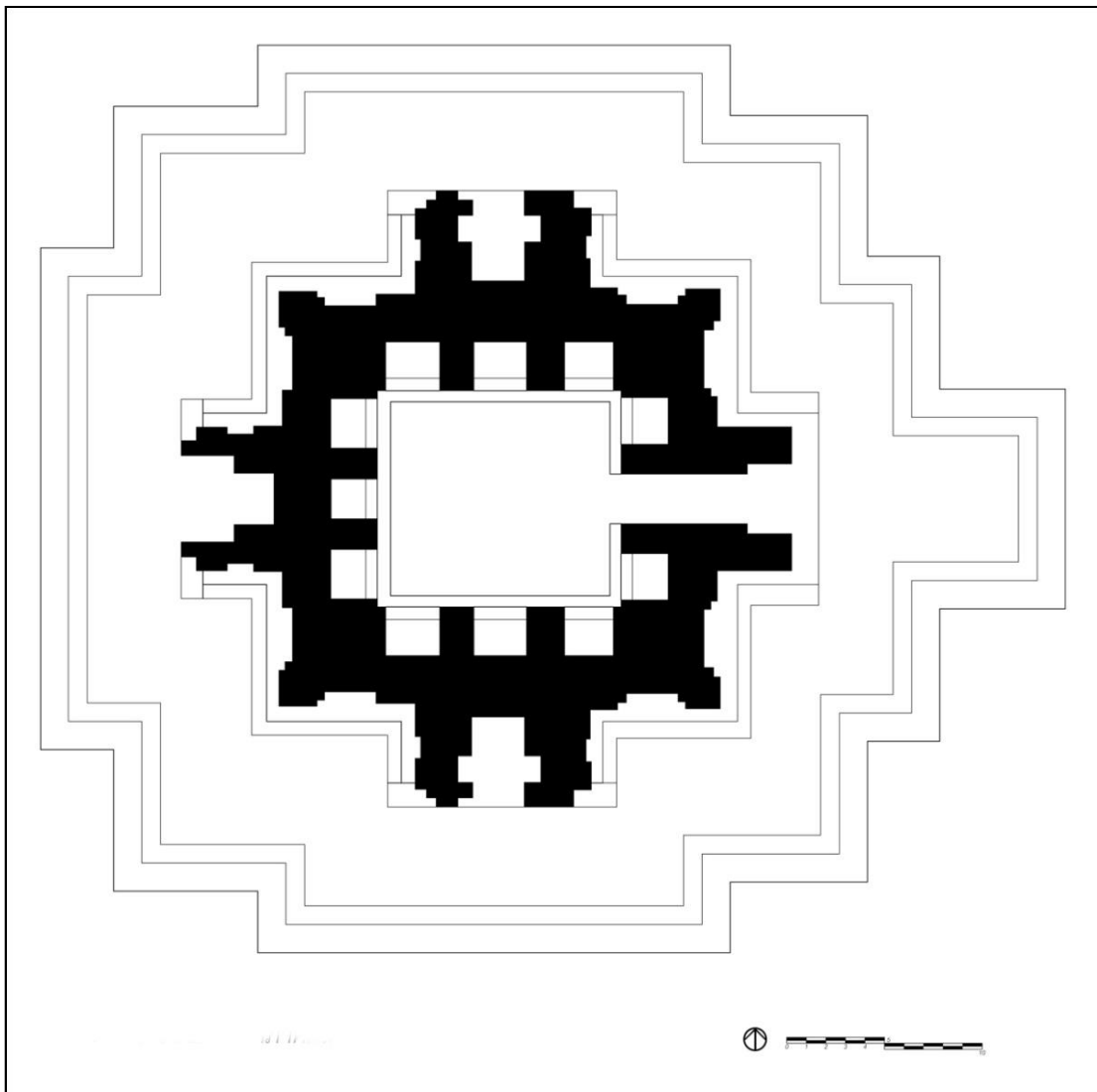
ภาพที่ 130 จันทิลัมบัง (Candi Lumbung)

ภาพที่ 131 องค์ประกอบที่พบในพื้นที่ของจันทิลัมบัง (Candi Lumbung)

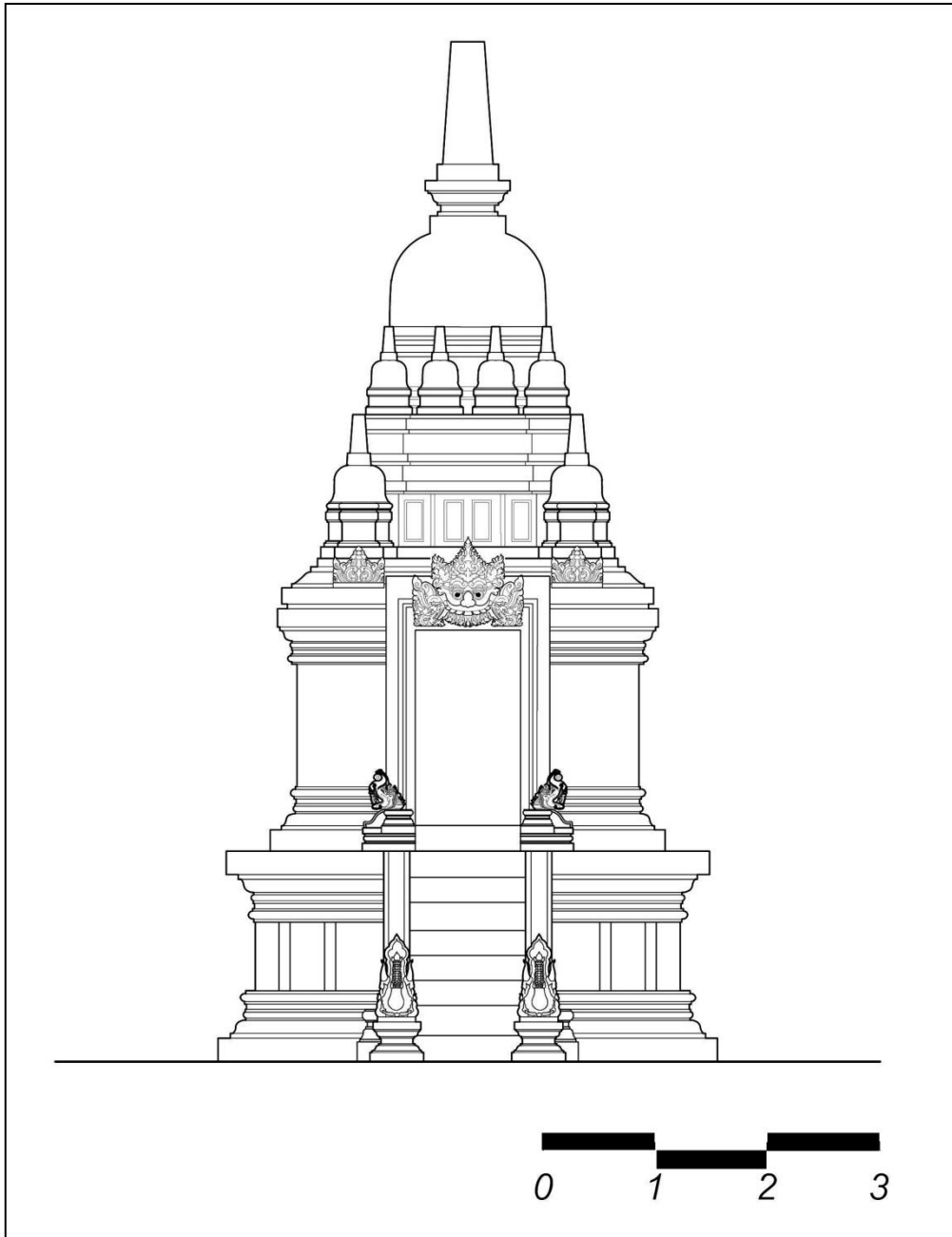

ภาพที่ 132 อาคารประธานของจันทิลัมบัง (Candi Lumbung)

ลายเส้นที่ 59 ผังพื้นจันทิลัมบัง (Lumbung) (จันทิประธาน)

ที่มา: วาดลายเส้นจาก Vikram Lall, *The Golden Land: Cambodia, Indonesia, Laos, Myanmar, Thailand & Vietnam* (Kuala Lumpur: JF Publishing, 2014), 137.

ลายเส้นที่ 60 รูปด้านจันทิบริวารของจันทิลัมบัง (Lumbung)

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ฐานอาคาร ฐานที่ประธาน ลักษณะผังเป็นแบบกากบาท (cruciform plan) ทางเข้ามีทางเดียวอยู่ทางทิศตะวันออกซึ่งยื่นออกมามากกว่าด้านอื่นๆ บันไดทางขึ้น มีพนักเป็นรูปมกร ส่วนจันทิบริวาร ลักษณะผังเป็นสี่เหลี่ยมย่อมุม มีทางเข้าทางเดียวโดยหันหน้าเข้าหาจันทิประธาน ทางขึ้นมีพนักบันไดเป็นรูปมกร

เรือนธาตุ เป็นสี่เหลี่ยมย่อมุมสอดคล้องไปกับฐานอาคาร ที่ผนังด้านนอกมีประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ภายในครรภคฤหะประธานมีลักษณะพิเศษคือ ที่ผนังมีซุ้มโถงโดยรอบด้านบนซุ้มทำเป็นโค้งหยัก งดงามทั้งสัดส่วนและรูปทรง

ส่วนยอดอาคาร ปัจจุบันส่วนยอดหักหายไป แต่สันนิษฐานได้ว่า ที่ฐานเรือนธาตุทุกชั้นประดับสลูปะเจดีย์จำลอง ยอดบนสุดเป็นเจดีย์องค์ใหญ่ รายล้อมด้วยสลูปะเจดีย์องค์เล็ก

จะเห็นได้ว่า จันทิในพระพุทธศาสนาที่พบในชาวภาคกลางนอกจากแสดงให้เห็นความงดงามของการก่อสร้าง และมีชื่อเสียงที่มีทั้งการรับรูปแบบมาจากศิลปะอินเดียโดยตรงรวมทั้งการสร้างสรรคศิลปะที่มีรูปแบบเฉพาะตนแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของศาสนาพุทธนิกายมหายานต้นตระกูลที่เข้ามามีบทบาทในอาณาจักรตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 14-15 แม้จะเป็นช่วงเวลาที่ไม่ยาวนานนักแต่พบว่าได้เข้ามามีอิทธิพลอย่างมากในชาวภาคกลางทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรมโดยมี “จันทิ” สถาปัตยกรรมศรีวิชัยในราชวงศ์ไศเลนทร์เป็นประจักษ์พยานสำคัญ

บทที่ 7

จันทิกะลาตัน: กรณีศึกษาการขึ้นรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

“When theory and practice are united in one person, the ideal condition of art is attained, because art is enriched and perfected by knowledge...”

Giorgio Vasari³

ในบทนี้นอกจากจะกล่าวถึงรายละเอียดของประวัติการสร้าง รูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) แล้ว ยังได้ทำการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมของจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) ด้วย เนื่องจากปัจจุบันพบว่าส่วนยอดของอาคารหักหายไป จึงจำเป็นที่จะต้องสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม โดยเปรียบเทียบกับจันทิในราชวงศ์ไศเลนทร์ของชวาภาคกลางที่สร้างในยุคสมัยเดียวกันและมีแบบแผนการก่อสร้างแบบเดียวกัน โดยเฉพาะการเลือกศึกษาจันทิที่มีผังแบบกากบาท (cruciform plan) และมีส่วนยอดอาคารเป็นสถูปเจดีย์ เนื่องจากจำเป็นต้องใช้ข้อมูลที่สมบูรณ์และครบถ้วนที่สุดของจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) มาใช้ในการอ้างอิงการขึ้นรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

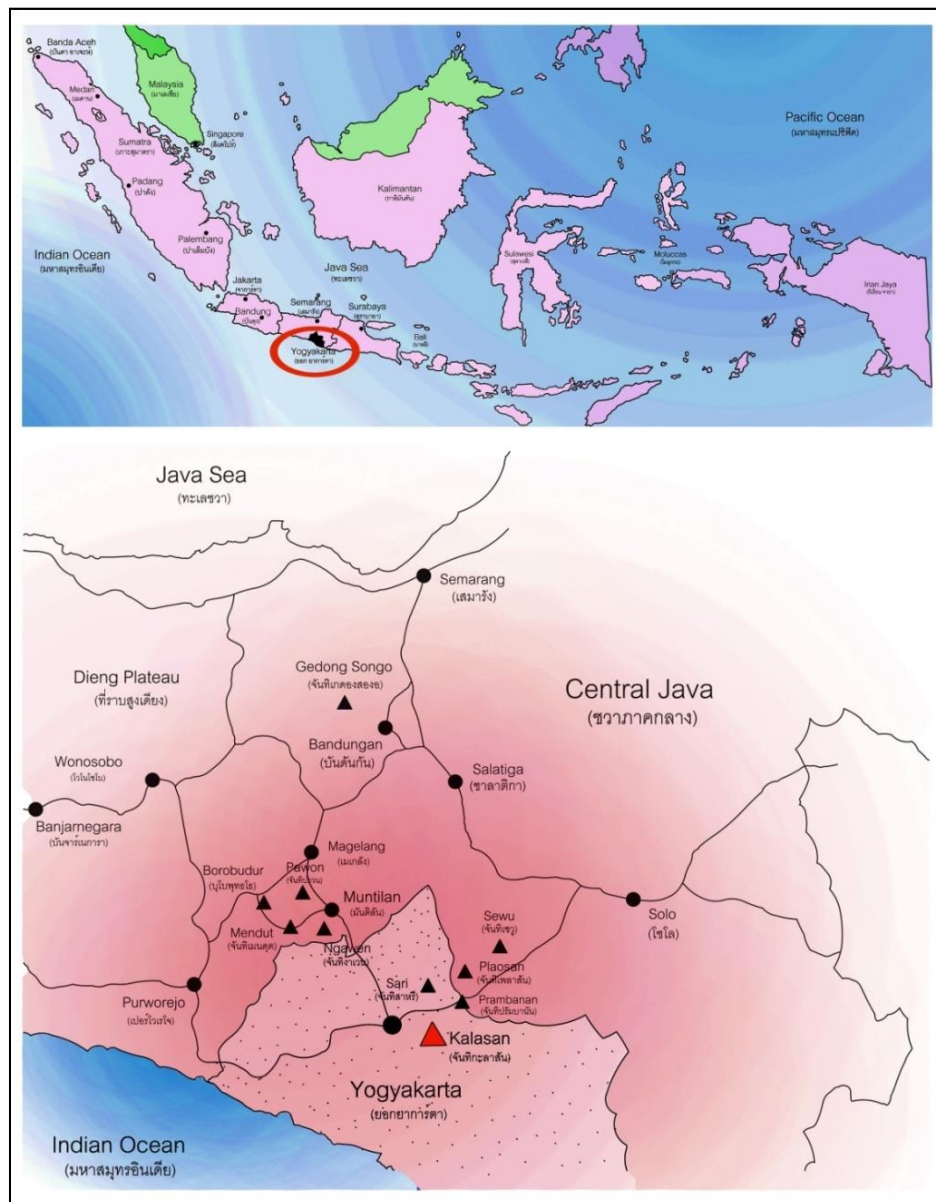
จันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าจันทิกะลิเบหนิง (Candi Kalibening) ได้รับการยกย่องว่าเป็นจันทิในพุทธศาสนาที่มีความงดงามมากที่สุด⁴ ชื่อของจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) สอดคล้องกับชื่อจารึก “กะลาสะ (Kalasa)” ซึ่งพบอยู่บริเวณถนนระหว่างหมู่บ้านกะลาตัน และปรัมบานัน ในเมืองยอกยาคาร์ตา (Yogyakarta) เขตชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย จันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) ตั้งอยู่ห่างจากจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) ประมาณ 13 กิโลเมตร (แผนที่ที่ 24-25)

จากข้อความในจารึกกะลาสะซึ่งใช้ภาษาสันสกฤตระบุถึงการก่อสร้างว่าจันทิแห่งนี้ว่าสร้างขึ้นโดยกษัตริย์ในราชวงศ์ไศเลนทร์ เมื่อปี พ.ศ. 1321 เพื่ออุทิศให้กับเทพิตารา (Tara Goddess) นอกจากนี้ยังมีการสร้างวิหารสำหรับพระสงฆ์ที่มาจากราชวงศ์ไศเลนทร์ และกษัตริย์ผู้สร้างยังได้อุทิศ

³Kostof Spiro, ed., *The Architect: Chapters in the History of the Profession* (New York: Oxford University Press, 1977), 97.

⁴Jan Fontain, *The Sculpture of Indonesia* (Tokyo: Dai Nippon Printing Co.,1990), 27.

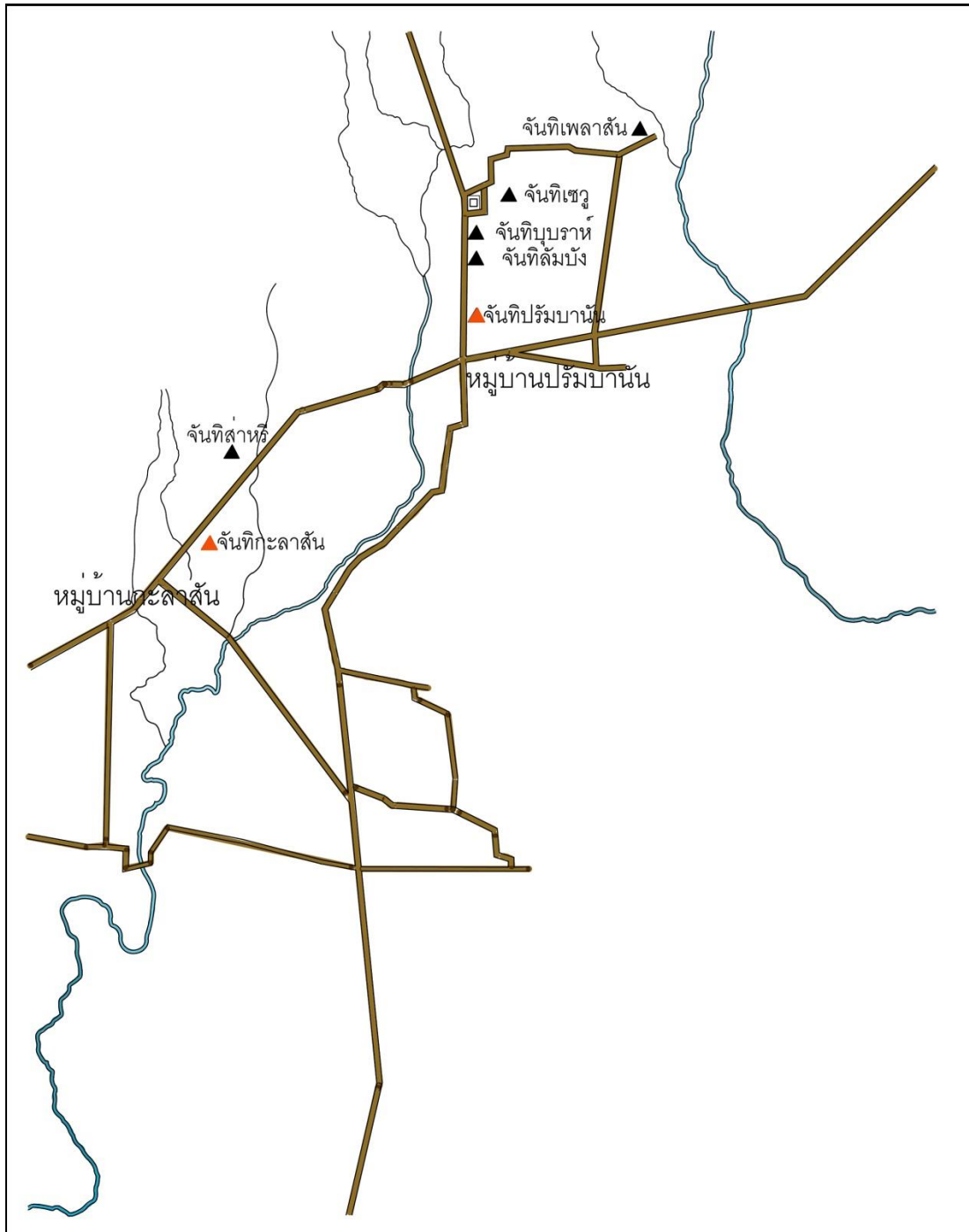
หมู่บ้านกะลาสินให้เป็นที่ของสงฆ์ด้วย⁵ จากการสำรวจทางโบราณคดี พบร่องรอยการก่อสร้างอาคารใหม่ซ้อนทับอาคารเก่าถึง 3 ครั้ง⁶

แผนที่ที่ 24 แสดงเมืองยอกยAKARTA ในเขตชวภาคกลางและที่ตั้งจันทิกะลาสิน (Candi Kalasan) ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Molly Bondan, *Candi in Central Java Indonesia*, (Jakarta: P.T. Jayakarta Agung Offset., 1982), 128.

⁵Soetarno Drs. R., *Aneka Candi Kuno di Indonesia (Ancient Temples in Indonesia)* (Semarang: Dahara Prize, 2002), 41.

⁶Jan Fontain, *The Sculpture of Indonesia* (Tokyo: Dai Nippon Printing Co., 1990), 27-28.

แผนที่ที่ 25 แสดงเส้นทางระหว่างหมู่บ้านกะลาตันและหมู่บ้านปรัมบานัน

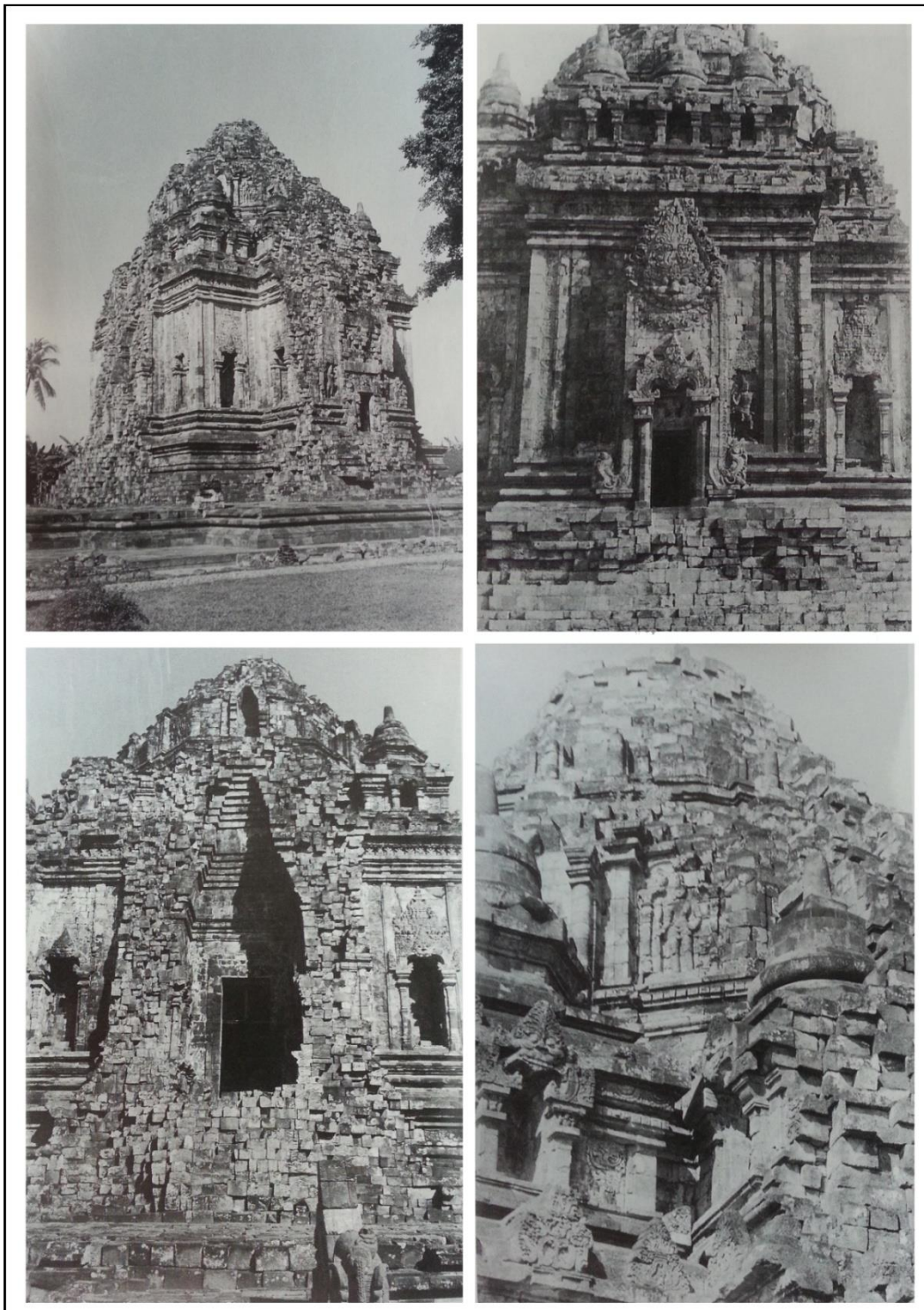
ที่มา: วาดจาก Jan Fontain, *The Sculpture of Indonesia* (Tokyo: Dai Nippon Printing Co., 1990), 26.

แม้ปัจจุบัน จันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) จะอยู่ในสภาพไม่สมบูรณ์นัก เนื่องจากส่วนยอดบนสุดของอาคารหักหายไปทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ยังสามารถศึกษาแบบแผนทางสถาปัตยกรรมรวมทั้งลวดลายและองค์ประกอบต่างๆได้ โดยเฉพาะโทรณะที่เป็นซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่างด้านทิศใต้ เนื่องจากยังปรากฏความงดงามให้เห็นได้อย่างเด่นชัด (ภาพที่ 133-138)

ภาพที่ 133 ภาพถ่ายเก่าของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)

ที่มา: wikimedia, **Candi Kalasan**, เข้าถึงข้อมูลเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงข้อมูลได้จาก http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/dCOLLECTIE_TROPENMUSEUM_De_Candi_Kalasan_TMnr_10015963.jpg

ภาพที่ 134 ภาพถ่ายเก่าจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) แสดงรายละเอียดส่วนยอดอาคาร
 ที่มา: Jacques, Dumarçay, *Histoire de l'architecture de Java* (Paris: École française d'
 Extrême-Orient, 1993), 225-227.

ภาพที่ 135 ภาพถ่ายเก่าจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)

ที่มา: ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, **จันทิกะลาสัน**, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

ภาพที่ 136 ภาพถ่ายปัจจุบันของจันทิกะลาสน์ (Candi Kalasan)

ภาพที่ 137 จันทิกะลาสน์ (Candi Kalasan) ด้านทิศใต้ ซึ่งเป็นด้านที่เหลือร่องรอยให้ศึกษาได้มากที่สุด

ลักษณะกุฑูของส่วนยอดอาคาร (ยอดบนสุดหักหายไป)

ลักษณะหน้ากาลและซุ้มโถรณะ

ลักษณะมกรที่พนักบันได

ชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมที่พบของจันทิกะลาสิน

ลักษณะฐานอาคาร

ภาพที่ 138 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันทิกะลาสิน (Candi Kalasan)

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

จันทิที่ชาวภาคกลางส่วนใหญ่แม้จะก่อด้วยหิน แต่มักใช้การปั้นปูนทำเป็นลวดลายประดับ นอกเหนือไปจากการแกะสลักหินเป็นภาพเล่าเรื่องต่างๆ จันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) นั้นพบว่ามีลวดลายที่สำคัญคือ หม้อปुरुณฆฎะซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ และนำความสิริมงคล ความมั่งคั่ง โชคดีมาให้ นอกจากนี้ยังมีการประดับปูนปั้นรูปแจกันดอกไม้ และลวดลายพันธุ์พฤกษา สอดคล้องกับข้อความในจารึกที่ระบุว่า จันทิแห่งนี้เป็นที่ประดิษฐานเทพีตารา (Tara Goddess) ผู้เป็นสัญลักษณ์ของเพศหญิงและความอุดมสมบูรณ์ เมื่อมองในภาพรวมแล้ว แม้จันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) จะมีขนาดเล็กแต่ในแง่การออกแบบถือว่ามี ความงดงามและซับซ้อนทั้งสัดส่วน รูปทรงอาคาร ที่สำคัญพบวางานก่อสร้างและสลักลวดลายประดับหินซึ่งมีความประณีต ฝีมือเชิงช่างสูงนั้น ตามจารึกกล่าวว่าเป็นฝีมือของช่างพระทั้งหมด⁷

ฐานอาคาร ลักษณะฐานอาคารเป็นผังแบบกากบาท (cruciform plan) ลักษณะคล้ายการย่อมุมไม้สี่บสอง ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่มีขนาด 14.20 x 14.20 เมตร ฐานชั้นล่างของจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) ลักษณะเป็นฐานปัทม์ ที่ท้องไม้ด้านล่างคาดด้วยบัวลูกแก้ว มีบันไดทางขึ้นทั้ง 4 ด้าน พนักบันไดเป็นรูปมกร (ภาพที่ 139-140) มีผู้กล่าวว่าลักษณะผังแบบกากบาท (cruciform plan) นี้ “...คือการปรากฏขึ้นของมณฑลจักรวาลอันศักดิ์สิทธิ์ แกนกากบาทคือเส้นสมมติที่ตัดกัน 2 เส้น อันหมายถึงโลกภพและจักรวาลที่ประกอบด้วยทิศทั้ง 4 และทิศเบื้องบนอันเป็นศูนย์กลาง ซึ่งมีพระชินะพุทธเจ้าประจำอยู่ตามแนวแกนทิศ”⁸ นอกจากนี้ยังพบว่าการทำแผนผังเป็นรูปกากบาท (cruciform plan) เกิดขึ้นครั้งแรกกับศาสนสถานประธานที่ปहरปุระ ศิลปะปาละตอนต้น⁹

⁷ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “บทบาทของสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยกลุ่มไชยากับประวัติศาสตร์อารยธรรมอาเซียน: แนวความคิดเบื้องต้น,” ศิลปากร 28, 4 (กันยายน 2527), 71.

⁸ นงคราญ ศรีชาย, ตามรอยศรีวิชัย ศึกษาเชิงวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ศรีวิชัย (กรุงเทพฯ: มติชน, 2544), 152.

⁹ เชษฐ ติงส์กุลลี, ศิลปะชวา (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558), 74.

ภาพที่ 139 ลักษณะฐานอาคารของจันทิกะลาสน์ (Candi Kalasan)

ภาพที่ 140 พนักบันไดรูปมกรของจันทิกะลาสน์ (Candi Kalasan)

เรือนธาตุ อาคารเรือนธาตุของจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) มีลักษณะสอดคล้องกับฐานชั้นล่างคือ เป็นเรือนธาตุรูปกากบาท ลักษณะคล้ายการย่อมุมไม้สี่บสอง เรือนธาตุอาคารมี 5 ห้อง ทุกด้านมีทางเข้าภายในไปสู่ห้องมุขที่มีขนาด 3.5 x 3.5 เมตร ปัจจุบันไม่พบประติมากรรมตั้งอยู่ภายในอาคาร แต่สันนิษฐานว่าน่าจะเคยเป็นที่ประดิษฐานพระศยานิพุทธประจำทิศ ทางเข้าด้านทิศตะวันออกมีทางเดินเข้าสู่ห้องโถงกลางหรือครรภคฤหะประธาน ภายในมีฐานที่เคยเป็นที่ตั้งของประติมากรรม ลักษณะฐานเป็นฐานปัทม์ มีการประดับลวดลายสิงห์ มกรและช้าง คล้ายกับฐานที่ใช้ประดิษฐานประติมากรรมพระไวโรจนะที่พบภายในจันทิเมนดุต (Candi Mendut) นอกจากนี้ มีนักวิชาการบางท่านเสนอว่าภายในห้องครรภคฤหะประธานของจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) อาจมีการประดิษฐานประติมากรรมพระนางตาราด้วย เนื่องจากตามจารึกกล่าวว่าจันทิแห่งนี้สร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้กับเทพีตารา ผนังด้านนอกมีการยกเก็จเป็นเสาประดับอาคาร ระหว่างช่องเสามีลายก้านขดขึ้นไปจรดส่วนบนของเรือนธาตุ

รูปแบบโทรณะ ลักษณะเป็นซุ้มประตูแบบหน้ากาล-มกร (Kala-Makara-Torana) ที่มีลักษณะพิเศษ เนื่องจากทำเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษาประกอบด้วยลวดลายปูนปั้นที่คล้ายรูปจำลองอาคารประดับอยู่เหนือซุ้มประตู มีประติมากรรมเทวดา คนธรรพ์ นางอัปสรประดับอยู่ด้วย สื่อถึงดินแดนแห่งสรวงสวรรค์และความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังพบว่า “มกร” ที่จันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) มีลักษณะแปลกกว่าจันทิอื่นๆในชวาภาคกลาง กล่าวคือ ตัวมกรจะมี 2 หัวที่หันหน้าออกข้างนอกและหันหน้าเข้าข้างใน ในขณะที่จันทิแห่งอื่นๆ ทั้งจันทิในศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ ตัวมกรจะหันหน้าออกข้างนอกเท่านั้น ผนังส่วนที่เป็นเก็จมุมทำเป็นซุ้มรูปหน้ากาล-มกรเช่นกัน ภายในประดิษฐานประติมากรรมพระโพธิสัตว์ประทับยืน พบว่าด้านบนของซุ้มหน้ากาล-มกรประดับปราสาทจำลอง ลักษณะเรือนธาตุจำลองคล้ายยอดวิมานที่อินเดียได้ แต่ส่วนยอดบนสุดของปราสาทจำลองมีการประดับลูกแก้วซึ่งคล้ายกับอมลกะอันเป็นศิลปะของอินเดียเหนือ¹⁰ (ภาพที่ 141)

¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

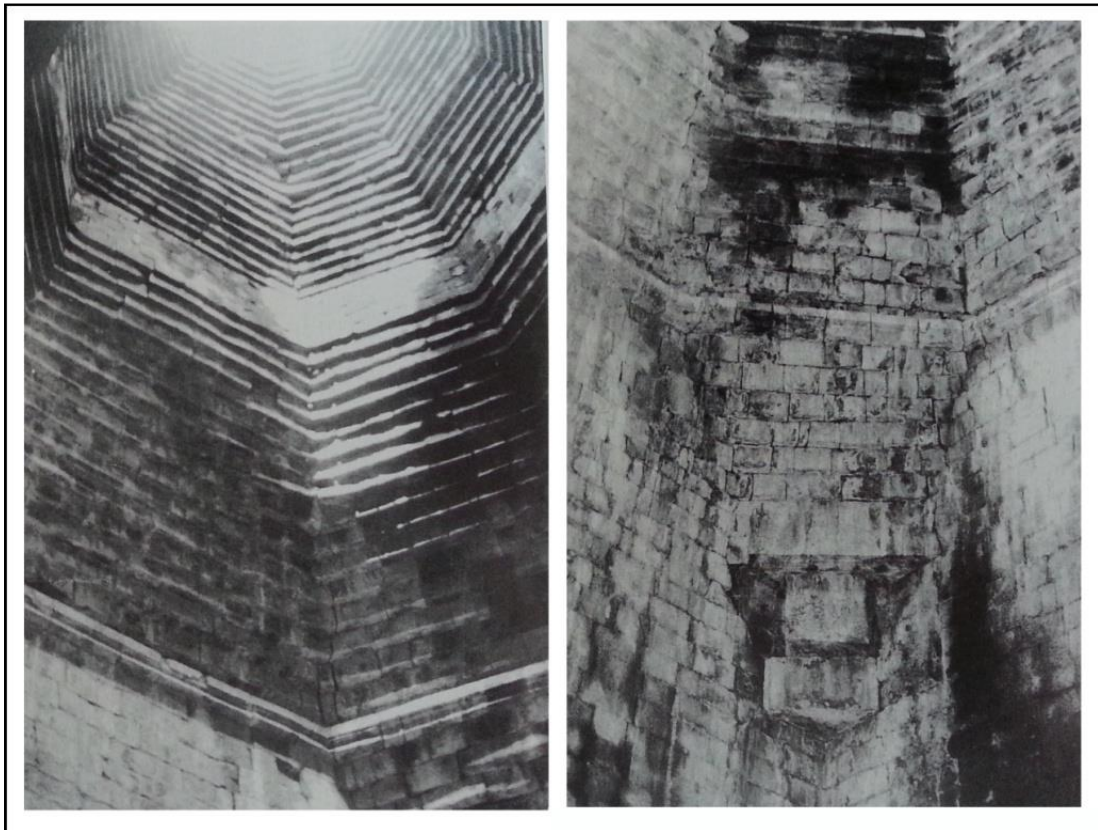
ภาพที่ 141 รูปแบบโทरणะของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)

โสมสูตร จากชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมที่พบในบริเวณที่ตั้งของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) พบโสมสูตรรูปมกร (ภาพที่ 142) มีรางน้ำยื่นต่อออกมา คาดว่าในอดีตคงตั้งอยู่ที่ผนังเรือนธาตุด้านนอก เชื่อมต่อกับส่วนพื้นภายในอาคาร

ภาพที่ 142 โสมสูตรรูปมกรที่จันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)

วัสดุและการก่อสร้าง จันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ใช้การก่ออาคารด้วยหินภูเขาไฟ (andesite) ภายในอาคารใช้ผนังรับโครงสร้างหลังคาแบบก่อสันเหลี่ยม (Corbelled Arch) สูงขึ้นไปถึงระดับเหนือสันบัวเพดาน จากนั้นก่อวัสดุให้เหลี่ยมออกมาเป็นระยะๆ เพื่อขึ้นไปจรดเป็นยอดเข้าหากัน ลักษณะภายในเป็นช่องทรงแปดเหลี่ยม (8 ด้าน 8 มุม) รายละเอียดการก่อและฝีมือเชิงช่างมีความปราณีต งดงาม (ภาพที่ 143)

ภาพที่ 143 ภาพถ่ายเก่าจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ภายในก่ออิฐเป็นทรงแปดเหลี่ยม
ที่มา: Jacques Dumarçay, *Histoire de l'architecture de Java* (Paris: École française d'Extrême-Orient, 1993), 227.

ส่วนยอดอาคาร แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 ส่วนยอดอาคารชั้นที่ 2 และส่วนยอดอาคารชั้นที่ 3 โดยพบว่าส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 เป็นสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ผนังแต่ละด้านประดับซุ้มกุฑูทำลวดลายหน้ากาล-มกร สันนิษฐานว่าภายในน่าจะเคยเป็นที่ประดิษฐานพระธยานิพุทธ¹¹ เหนือซุ้มกุฑูมีสถูปเจดีย์ประดับอยู่ ส่วนยอดอาคารชั้นที่ 2 และ 3 ลักษณะเป็นเรือนธาตุแปดเหลี่ยม (8 มุม 8 ด้าน) แต่ละด้านประดับซุ้มกุฑูที่ภายในประดิษฐานประติมากรรมพระธยานิพุทธ โดยมีประติมากรรมพระโพธิสัตว์ประทับยืนขนบข้างซ้าย-ขวา (ภาพที่ 144)

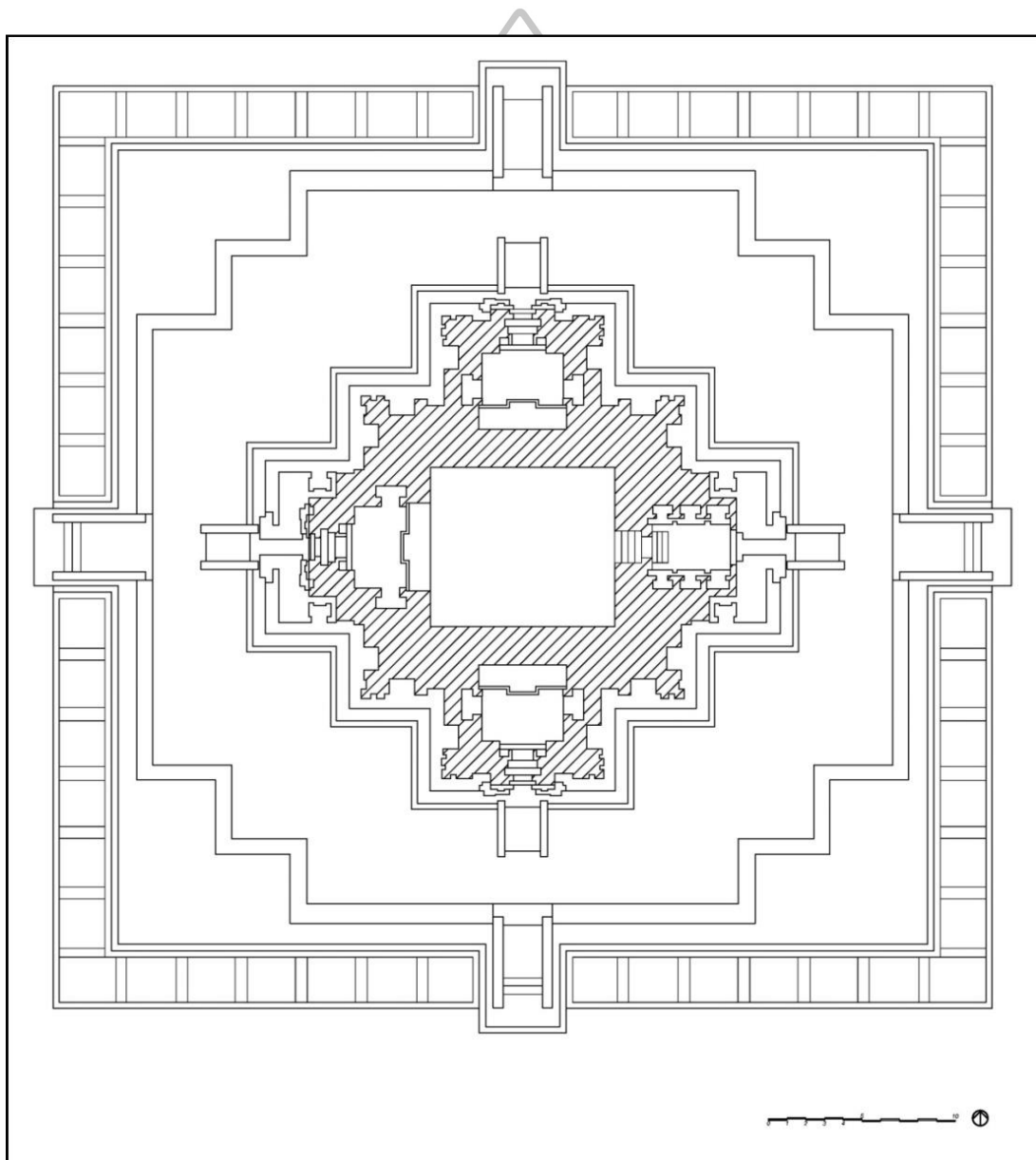
¹¹ สุภัทรดิศ ดิศกุล, *ศิลปะอินโดนีเซียสมัยโบราณ* (กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2545), 55-56.

ภาพที่ 144 แสดงส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1

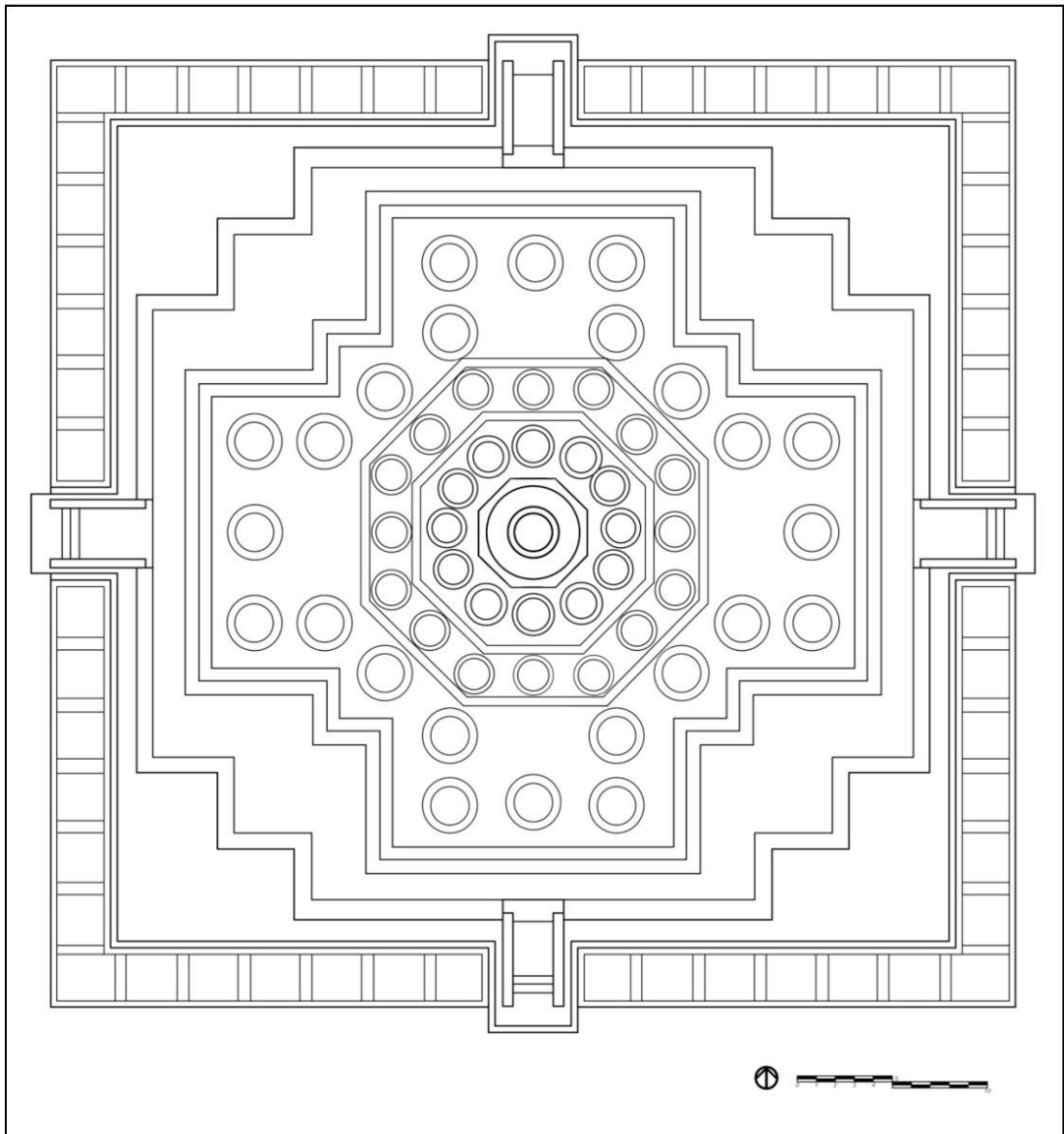
ส่วนยอดอาคารชั้นที่ 3 นี้ ปัจจุบันเหลือเพียงเรือนธาตุแปดเหลี่ยมที่สภาพชำรุดมากและยอดบนสุดก็หักหายไป แต่สันนิษฐานว่าน่าจะมีลักษณะเป็นสตุปเจดีย์องค์ใหญ่รายล้อมด้วยสตุปเจดีย์องค์เล็ก เช่นเดียวกับจันทิพุทธรหลังอื่นๆ ของชาวภาคกลาง และเพื่อให้การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมของวัดแก้ว วัดหลง เมืองไชยาที่จำเป็นต้องใช้การศึกษาเปรียบเทียบกับจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) มีหลักฐานด้านสถาปัตยกรรมที่สมบูรณ์ครบถ้วนมากขึ้น จึงจำเป็นต้องสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) โดยเปรียบเทียบกับจันทิโนราชวงศ์ไศเลนทร์ที่ก่อสร้างในยุคสมัยเดียวกันและมีแบบแผนการก่อสร้างในลักษณะเดียวกัน ได้แก่ จันทิเชวู (Candi

Sewu) ซึ่งพบว่าเป็นจันทิที่สร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 และมีผังพื้นแบบกากบาท (cruciform plan) จันทิเซวู (Candi Sewu) ใช้แบบแผนทางสถาปัตยกรรมในการทำส่วนยอดบนสุด อาคารด้วยการตั้งเสาเจดีย์กลมใหญ่ ลักษณะเจดีย์มีบัลลังก์และยอด ที่ฐานของเสาเจดีย์องค์ใหญ่มีเสาเจดีย์องค์เล็กรายล้อมอยู่โดยรอบ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการขึ้นรูปแบบสถาปัตยกรรมของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) โดยเพิ่มส่วนยอดที่ปัจจุบันหักหายไป จนได้รูปแบบที่สมบูรณ์ (ลายเส้นที่ 61-71 และภาพที่ 145)

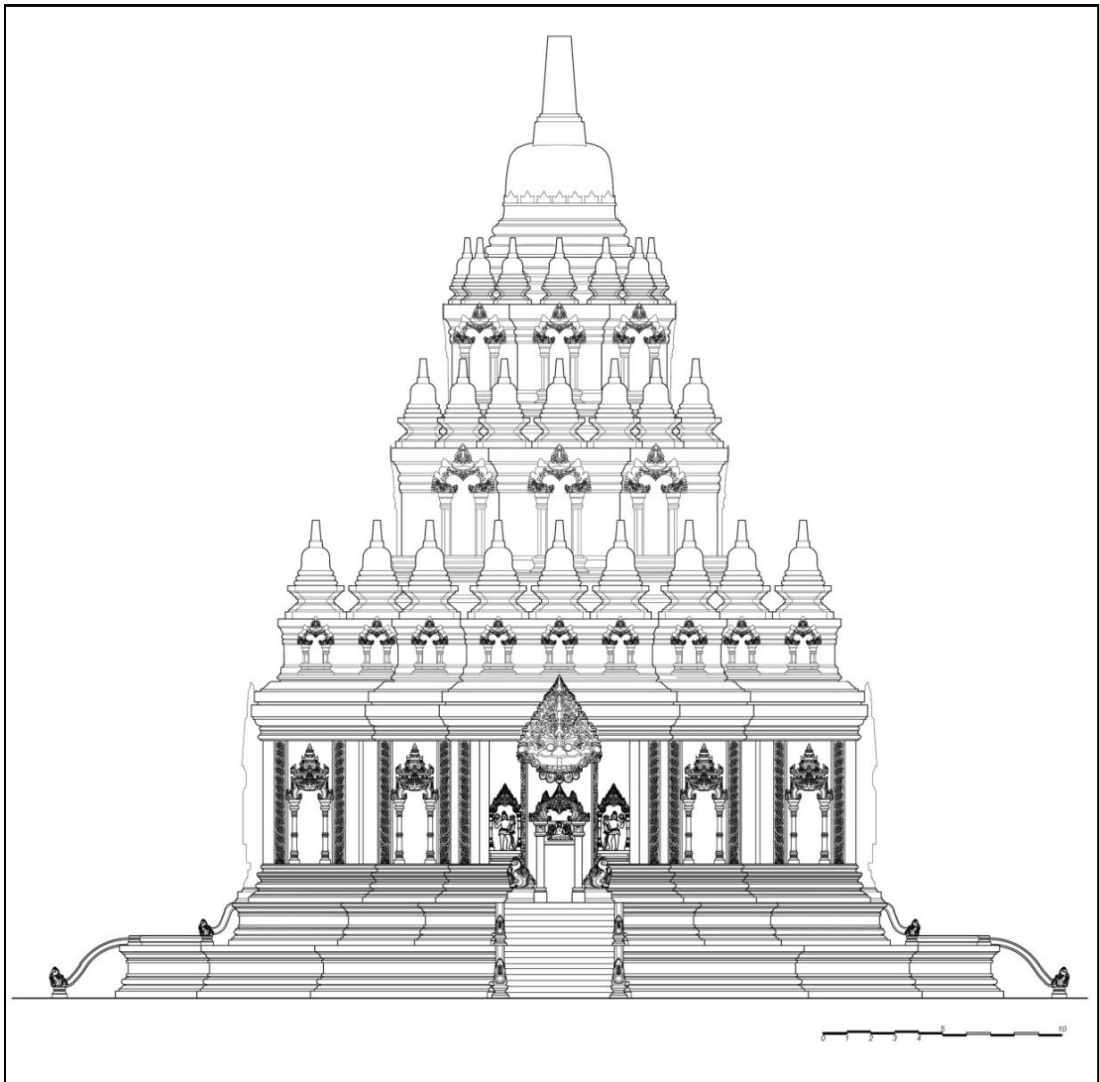

ลายเส้นที่ 61 ผังพื้นจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)

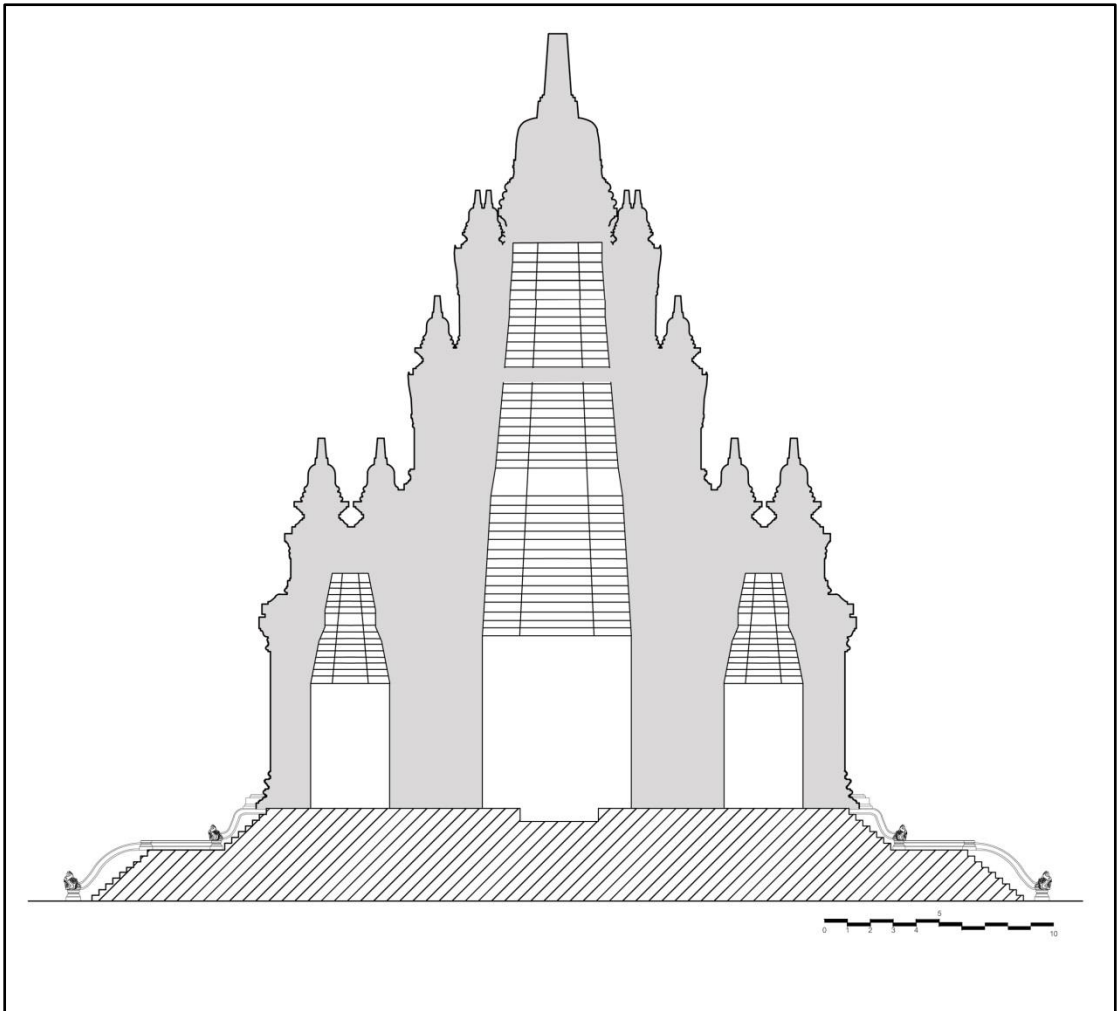
ที่มา: วาดใหม่และปรับปรุงลายเส้นจาก Jan Fontain, *The Sculpture of Indonesia* (Tokyo: Dai Nippon Printing Co., 1990), 137.

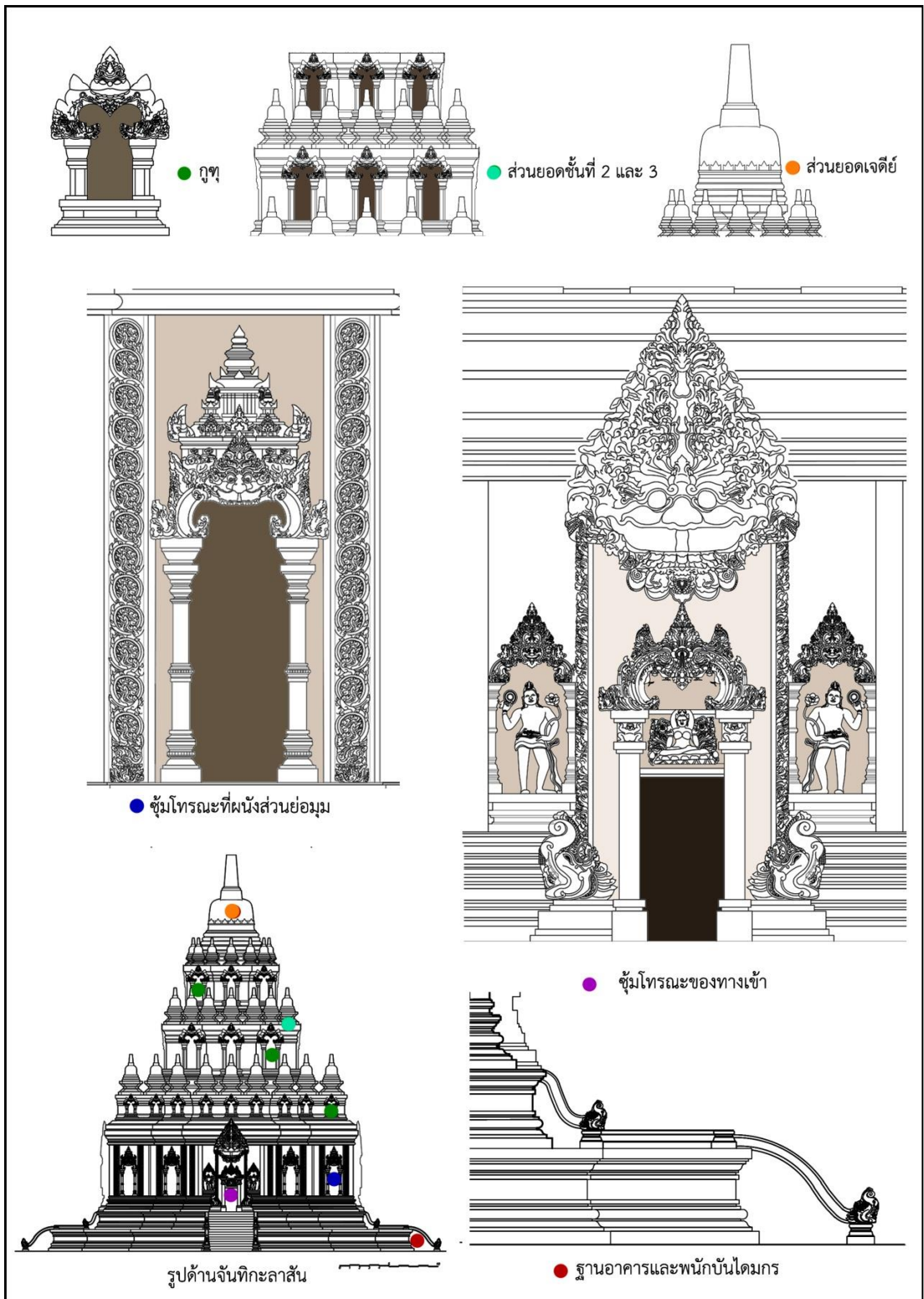
ลายเส้นที่ 62 ผังหลังคาจันทิกะลาสน์ (Candi Kalasan)

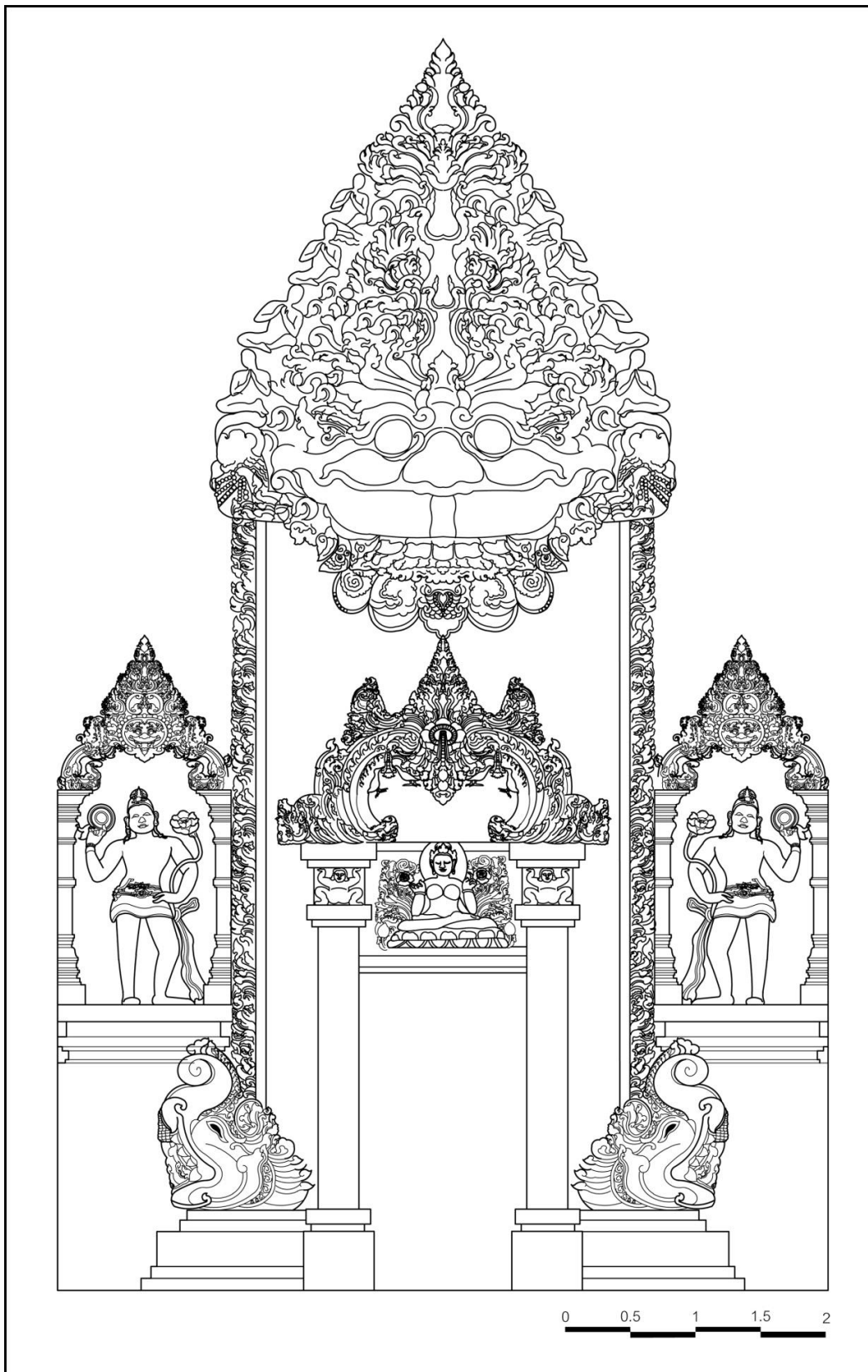
ลายเส้นที่ 63 รูปด้านจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ที่ได้จากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม

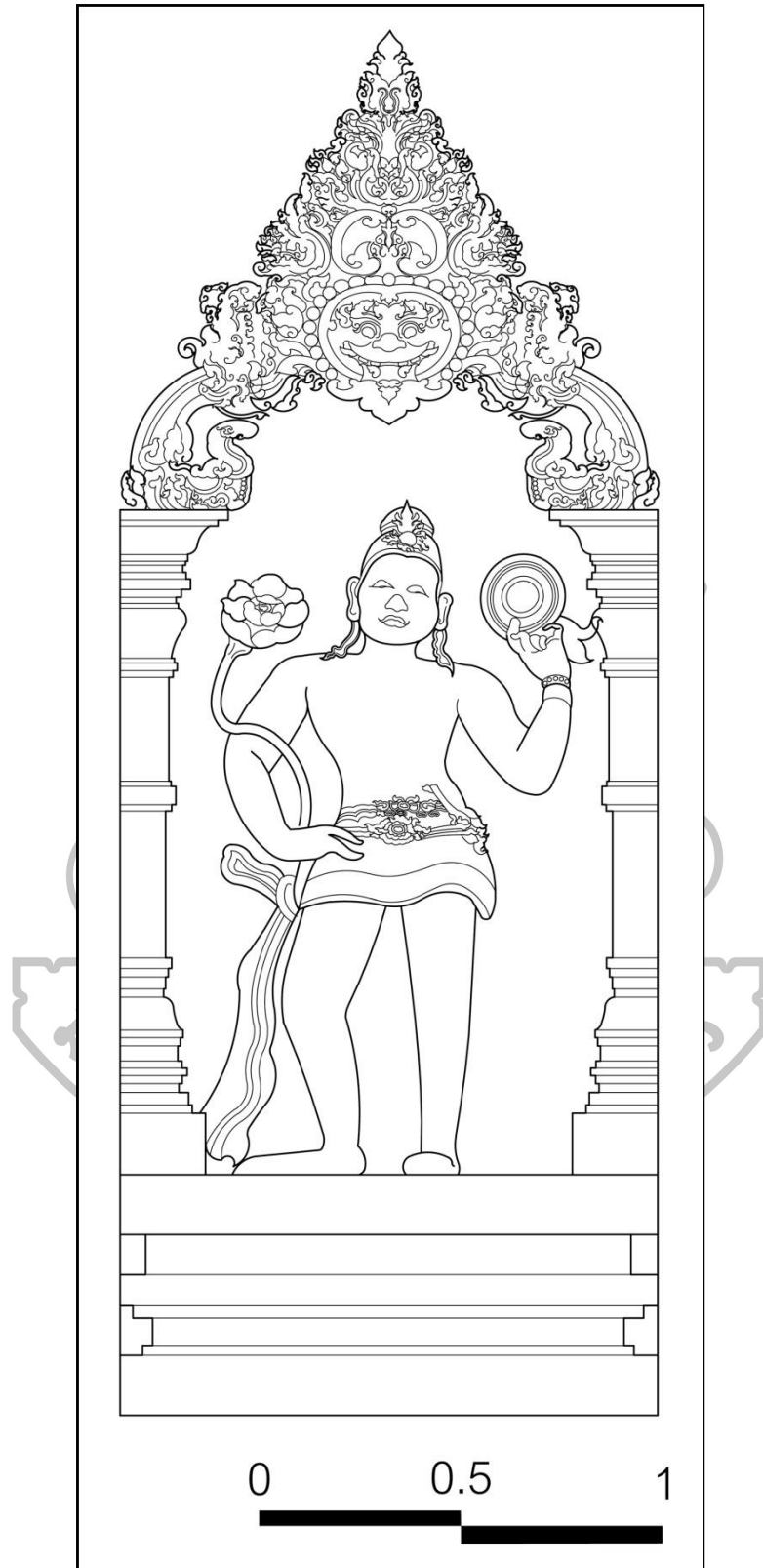
ลายเส้นที่ 64 รูปตัดจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ที่ได้จากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม

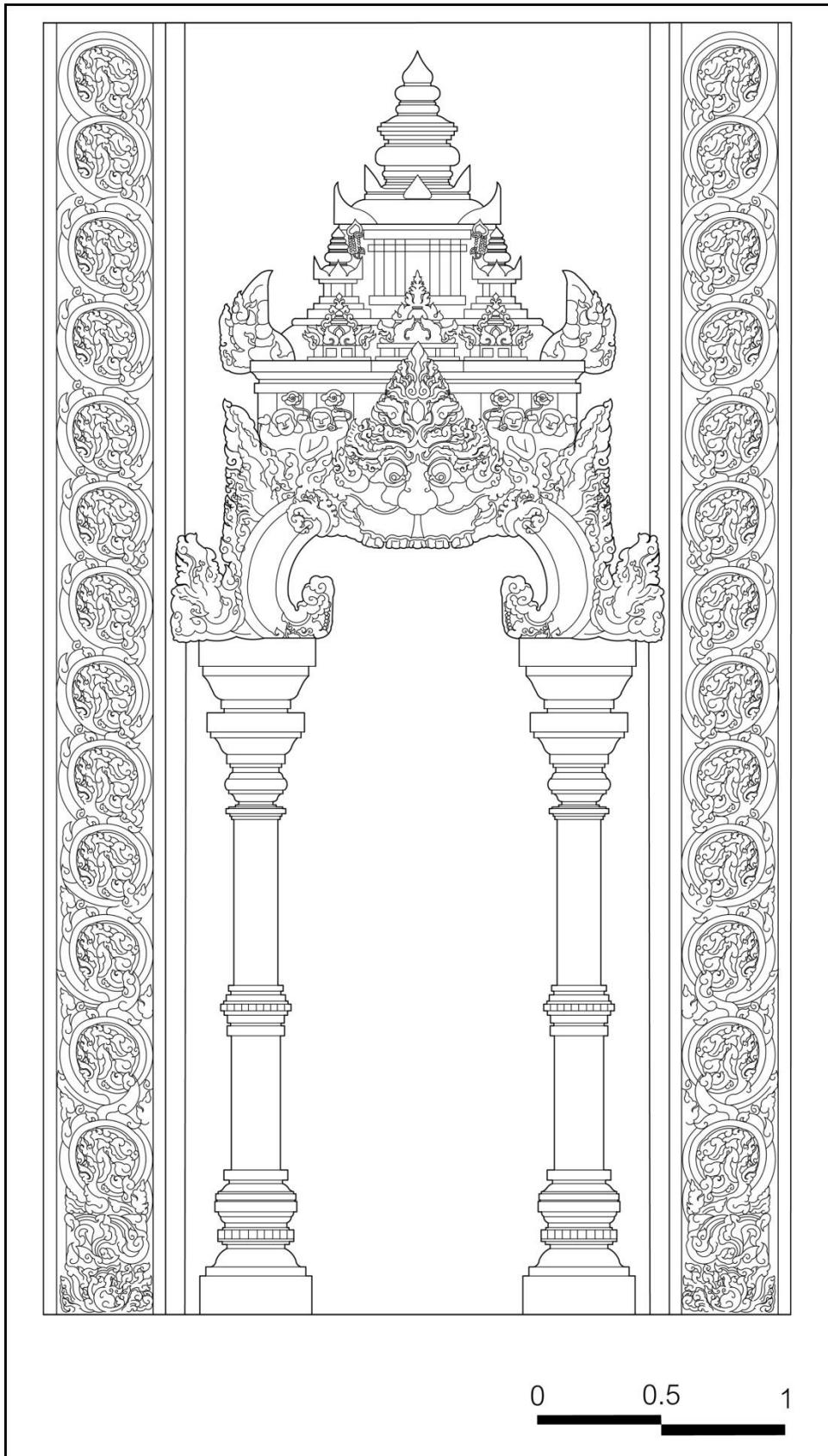
ภาพที่ 145 แสดงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของจันทิกะลาสน์ (Candi Kalasan)

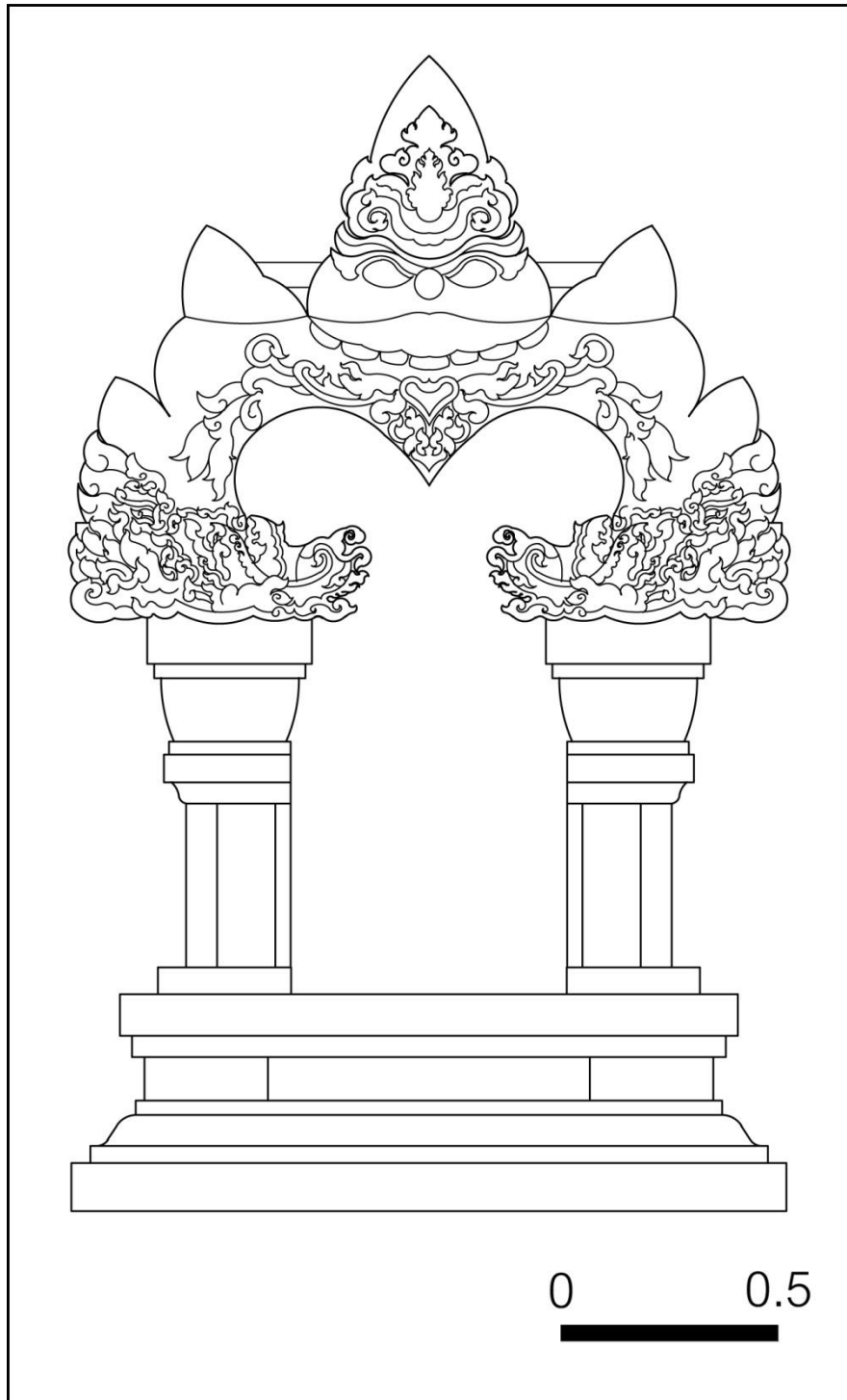
ลายเส้นที่ 65 ชุมโถรณะทางเข้าของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)

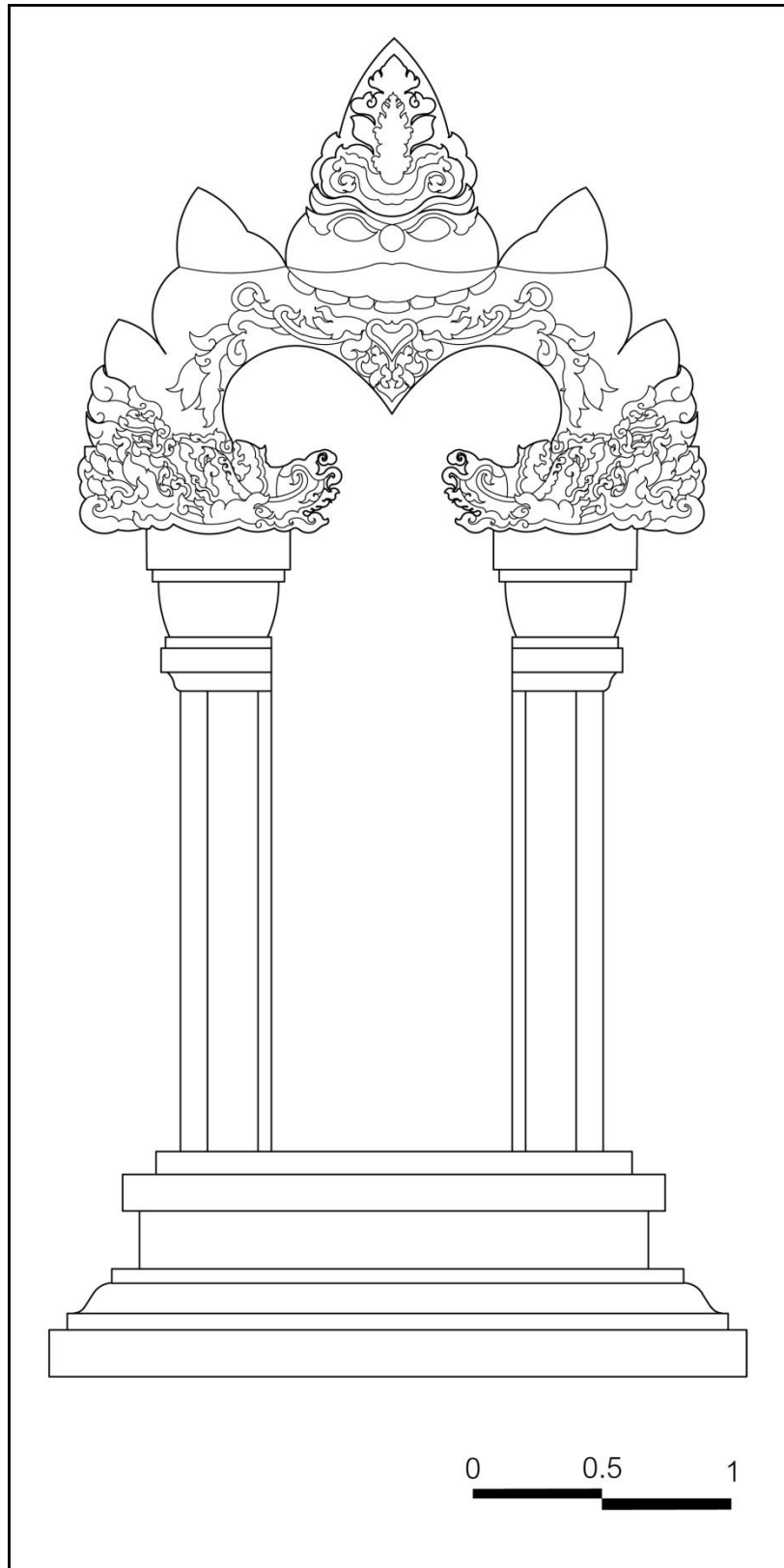
ลายเส้นที่ 66 ชும்โทระณะที่ขนาบชும்ทางเข้าของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)

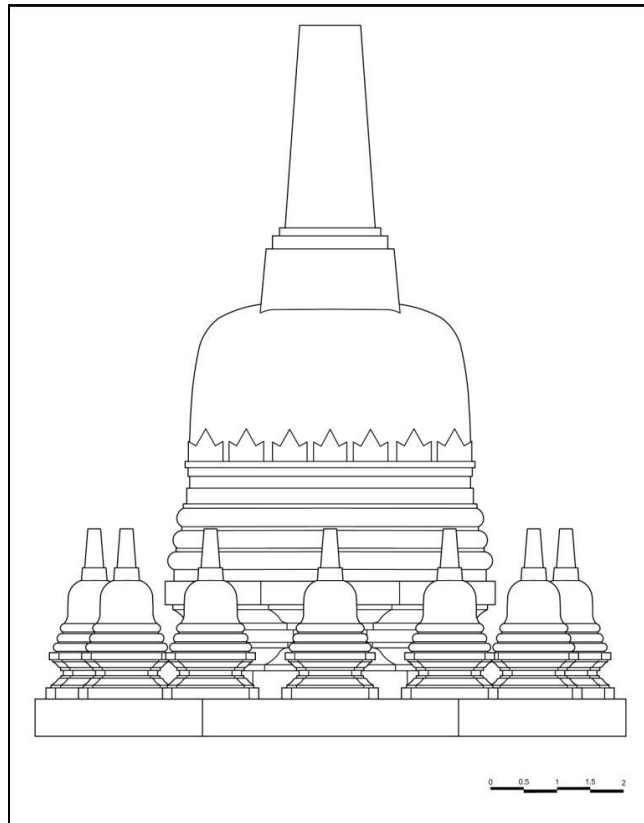
ลายเส้นที่ 67 ชุ่มโทณะที่ผนังส่วนย่อมุมของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)

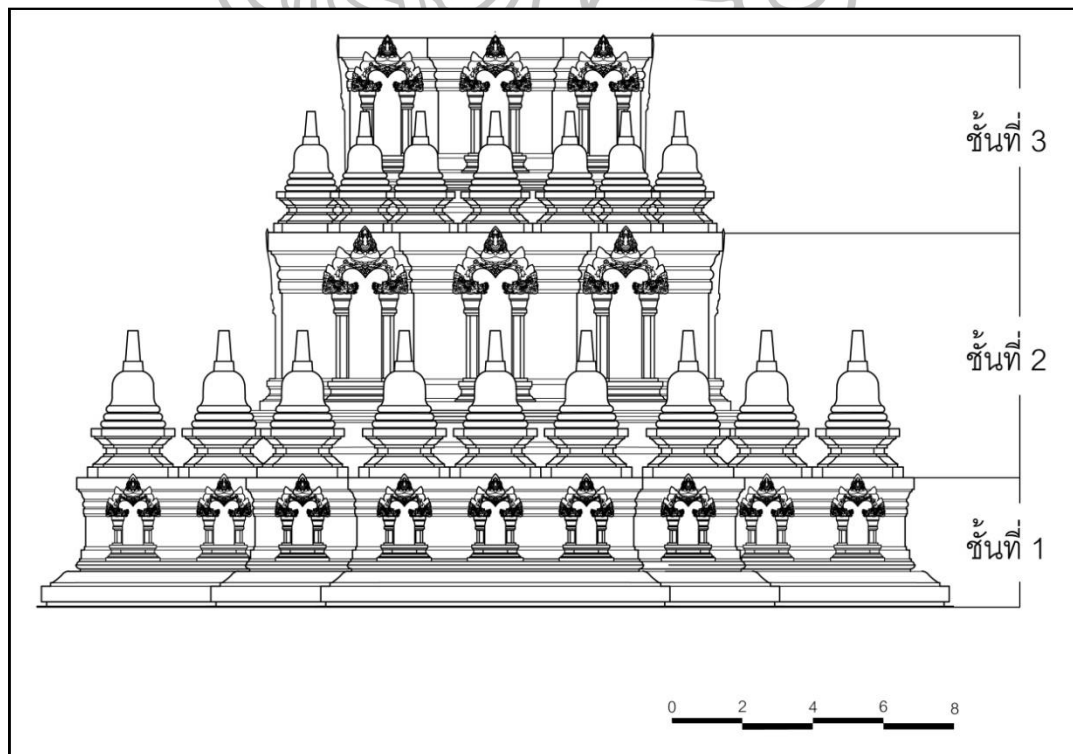
ลายเส้นที่ 68 ชุ่มโทरणะที่ส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 ของจันทิกะลาสน์ (Candi Kalasan)

ลายเส้นที่ 69 ชุ่มโทณะที่ส่วนยอดอาคารชั้นที่ 2 และ 3 ของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)

ลายเส้นที่ 70 สตूपเจดีย์บนส่วนยอดอาคารของจันทิกะลาสน์ (Candi Kalasan)

ลายเส้นที่ 71 ส่วนยอดอาคารของจันทิกะลาสน์ (Candi Kalasan)

วิเคราะห์ส่วนยอดอาคารของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)

เมื่อพิจารณาส่วนยอดอาคารของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) พบความพิเศษที่ไม่เหมือนจันทิใดๆในชวภาคกลาง กล่าวคือ บริเวณส่วนยอดอาคารชั้นที่ 2 และ 3 (เรือนธาตุของส่วนยอดอาคาร) เป็นรูปทรงแปดเหลี่ยม แต่ละด้านมีซุ้มจรณะที่ภายในประดิษฐานพระธยานิพุทธโดยมีประติมากรรมพระโพธิสัตว์ประทับยืนขนาดย่อมอยู่ข้างกรอบซุ้ม ลักษณะการประดับภาพพระโพธิสัตว์นี้น่าจะเป็นการใช้สัญลักษณ์ “อัมฤตมหาโพธิสัตว์” หรือพระโพธิสัตว์สำคัญ 8 องค์ เหมือนกับที่พบในจันทิเมนดุต (Candi Mendut) และน่าจะเป็นที่มาของการทำส่วนยอดเรือนธาตุเป็นทรงแปดเหลี่ยมเพื่อใช้ประดับภาพ “อัมฤตมหาโพธิสัตว์” บนผนังทั้ง 8 ด้าน สำหรับมูลเหตุของการทำเรือนธาตุส่วนยอดอาคาร ลักษณะแปดเหลี่ยมดังกล่าว ผู้วิจัยขอตั้งข้อสมมติฐานไว้ 2 ประเด็น ดังนี้

1. การแข่งขันกันระหว่างศาสนาพุทธนิกายมหายานต้นตระกูลกับศาสนาฮินดู

แม้กษัตริย์ในราชวงศ์ไศเลนทร์จะได้ชื่อว่าเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ทั้ง 2 ศาสนา คือเป็นผู้สนับสนุนศาสนาพุทธนิกายมหายานต้นตระกูลแต่ก็ให้ความเคารพและอำนวยความสะดวกกับศาสนาฮินดูด้วย เห็นได้จากการอนุญาตให้สร้างจันทิของอีกศาสนาในบริเวณเดียวกัน อันได้แก่ จันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) นอกจากนี้ยังพบว่าจันทิบางแห่งไม่ว่าจะเป็นจันทิในศาสนาฮินดูหรือศาสนาพุทธ บางครั้งพบการประดิษฐานรูปเคารพของอีกศาสนาไว้ภายในอาคารด้วย แสดงถึงการนับถือทั้งสองศาสนาควบคู่กันไป ลักษณะดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การแข่งขันนี้เป็นไปอย่างสันติและศาสนาทั้งสองต่างก็มีพัฒนาการในการสร้างความศรัทธาและพยายามเพิ่มอำนาจบารมีในศาสนาของตนให้มากยิ่งขึ้น โดยนำรูปแบบบางประการของอีกศาสนามาใช้และประยุกต์จนมีเอกลักษณ์เฉพาะตน แม้จะให้ความเคารพอีกศาสนาแต่ก็พยายามทำให้ศาสนาของตนมีความเหนือกว่า ลักษณะดังกล่าว พบทั้งการทำจารึก การแต่งบทสวดสรรเสริญเทพเจ้า รวมทั้งการสร้างความศรัทธาให้เทพเจ้าผ่านการประดิษฐานรูปเคารพภายในสถาปัตยกรรม

จากการศึกษาพบว่า จันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) สร้างขึ้นในช่วงเวลาที่ศาสนาพุทธนิกายมหายานต้นตระกูลแข่งขันอย่างสูงกับศาสนาฮินดู เห็นได้จากในช่วงระยะเวลาไล่เลี่ยกันของการสร้างจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) มีการสร้างจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) ในบริเวณพื้นที่เดียวกัน มีการประดิษฐานประติมากรรมศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาฮินดูโดยเฉพาะพระศิวะอยู่ภายในห้องมุขอาคาร รวมทั้งครรถุหประธาน สำหรับจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) นั้นนอกจากประดิษฐานพระธยานิพุทธในทิศทั้ง 4 และทิศเบื้องกลาง รวมไปถึงประดิษฐานพระโพธิสัตว์ในห้องครรถุหประธานแล้ว ยังทำส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 ให้มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง มีผนังประดับกูดุหรือซุ้มจรณะที่ภายในประดิษฐานพระธยานิพุทธ รวมทั้งส่วนยอดอาคารชั้นที่ 2 และ 3 ยังได้ทำซุ้มจรณะสำหรับประดิษฐานพระธยานิพุทธ ซึ่งมีพระโพธิสัตว์สำคัญอีก 8

องค์หรือที่เรียกว่า “อัญมุนหาโพธิสัตว์” ประทับยืนอยู่โดยรอบผนังเรือนธาตุอาคารเพิ่มขึ้นอีกด้วย ส่วนที่มาของการใช้สัญลักษณ์ “อัญมุนหาโพธิสัตว์” หรือพระโพธิสัตว์สำคัญ 8 องค์นี้ จากการศึกษาพบว่า เลข 8 เป็นสัญลักษณ์แทนวิชณภาค รวมทั้งเป็นเลขมงคลของศิลปกรรมในศาสนาฮินดู สำหรับศาสนาพุทธนิกายมหายานต้นตวรรษนั้น จะเห็นว่าต้องการใช้เลข 8 ให้เป็นจำนวนของพระโพธิสัตว์สำคัญในศาสนาพุทธนิกายมหายานซึ่งประกอบไปด้วย

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ผู้มีความกรุณา พระหัตถ์ทรงถือดอกบัว

พระโพธิสัตว์อากาศครรภ ผู้มีครรภในอากาศ พระหัตถ์ทรงถือดาบบนดอกบัว

พระโพธิสัตว์กษิติครรภ ผู้มีครรภในพื้นที่ดิน พระหัตถ์ทรงถือแก้ว 3 ดวงบนดอกบัว

พระโพธิสัตว์วัชรปาณี ผู้มีพลังอำนาจ พระหัตถ์ทรงถือวัชร

พระโพธิสัตว์สมันตภัทร ผู้ปฏิบัติธรรม พระหัตถ์ทรงถือแก้ว 3 ดวงบนดอกบัว

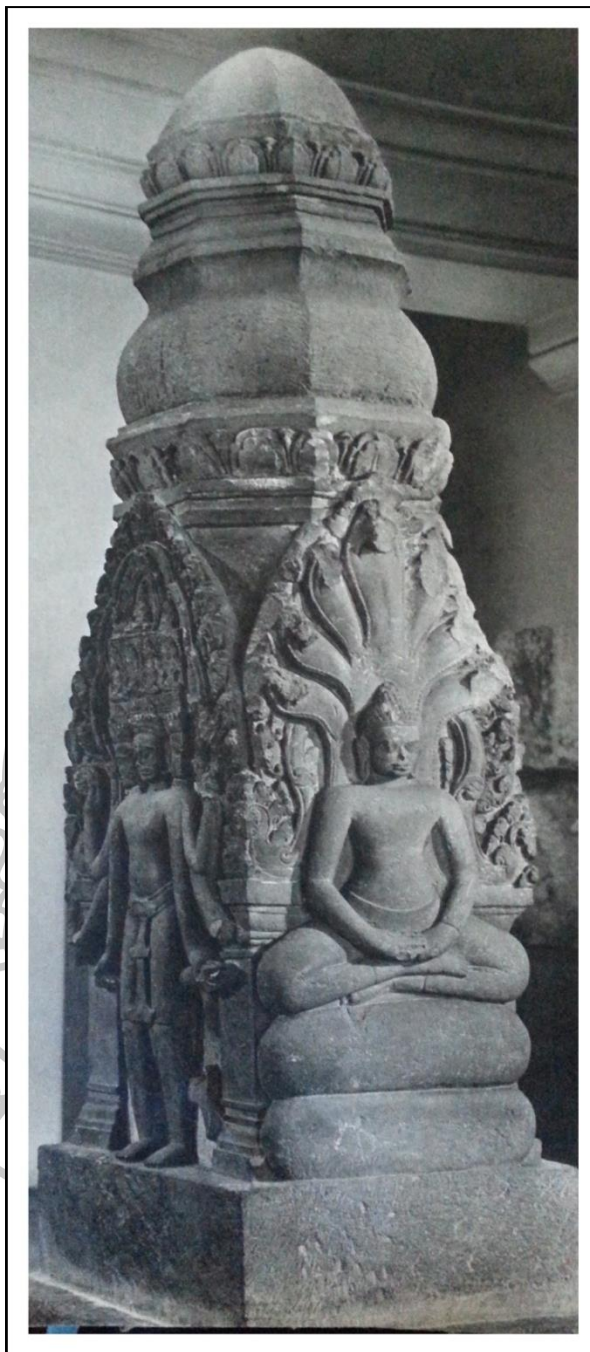
พระโพธิสัตว์มัญชุศรี ผู้มีปัญญา พระหัตถ์ทรงถือดอกบัวอุตปลະ

พระโพธิสัตว์ไมเตรยะ ผู้มีเมตตา พระหัตถ์ทรงถือดอกนาคเกสร

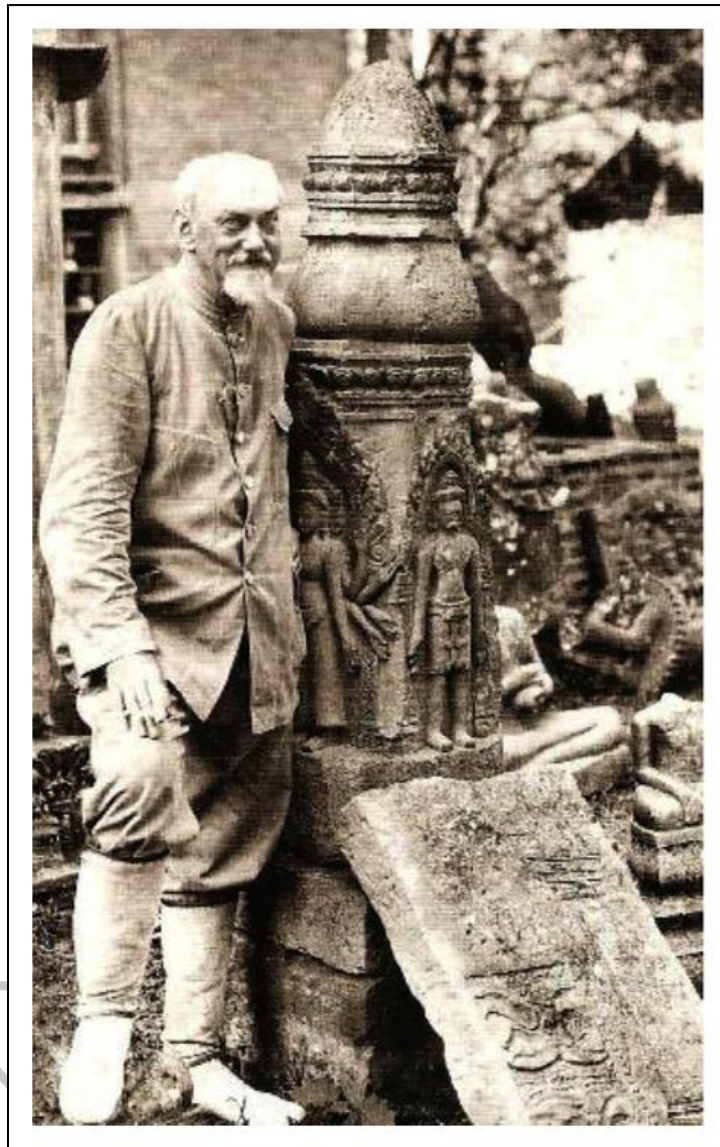
และพระโพธิสัตว์สรรวินารณวิชกัมภิน ผู้มีความสามารถในการข้ามพ้นนิรณ พระหัตถ์ทรงถือแก้ว 1 ดวงบนดอกบัว

มณฑลของ “อัญมุนหาโพธิสัตว์” นี้ นอกจากพบที่จันทิเมนตุคของชาวภาคกลางแล้วยังพบที่ถ้ำเอลโลว์และในศิลปะปาละของอินเดียด้วย¹² ที่สำคัญพบว่ารูปแบบศิลปะที่มีความใกล้เคียงกันมากระหว่างศาสนาพุทธและฮินดูที่เกิดขึ้นในยุคนี้มีได้เกิดขึ้นกับชาวภาคกลางเท่านั้น ในยุคสมัยดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่การนับถือศาสนาพุทธนิกายมหายานแบบต้นตวรรษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะบริเวณหมู่เกาะหรือคาบสมุทรมีการแข่งขันกันอย่างสูงกับศาสนาฮินดูด้วยเช่นกัน หลักฐานทางศิลปะที่เป็นข้อพิสูจน์ นอกจากประติมากรรมพระโพธิสัตว์แล้วยังปรากฏศิลปวัตถุประเภทอื่นๆ ด้วย ที่น่าสนใจคือ ประติมากรรมลักษณะคล้ายศิวลึงค์ในศาสนาฮินดู พบอยู่ที่เขมร (ภาพที่ 146) อีกชิ้นหนึ่งนั้นพบจากในหนังสือ A Century in Asia-The History of the Ecolefrançaised' Extrême-Orient, 1898-2006 ซึ่งน่าจะเป็นศิลปกรรมในประเทศเวียดนามเนื่องจากเป็นภาพที่ถ่ายคู่กับปาร์มองติเยร์ (Henri Parmentier) สถาปนิกและนักประวัติศาสตร์ศิลปะจากประเทศฝรั่งเศส ผู้เชี่ยวชาญเรื่องศิลปะจาม (ภาพที่ 147)

¹² เชษฐ ติงสัญชลี, ศิลปะชวา (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558), 26-27.

ภาพที่ 146 ประติมากรรมในพุทธศาสนาหายานลักษณะคล้ายศิวลึงค์ในศาสนาฮินดู พบที่เขมร
ที่มา: Deneck, M.M, *Indian Sculpture : masterpieces of Indian, Khmer and Cham Art* (London: Spring Books, 1962), no.pag.

ภาพที่ 147 ประติมากรรมในพุทธศาสนamahayana ลักษณะคล้ายคิ้วลึงค์ในศาสนาฮินดู พบที่เวียดนาม
ที่มา: Clémentin-Ojha, Catherine and Pierre-Yves Manguin, *A Century in Asia-The History of the Ecolefrançaised'Extrême-Orient, 1898-2006* (Singapore: Editions Didier Millet-EFEO, 2007), 103.

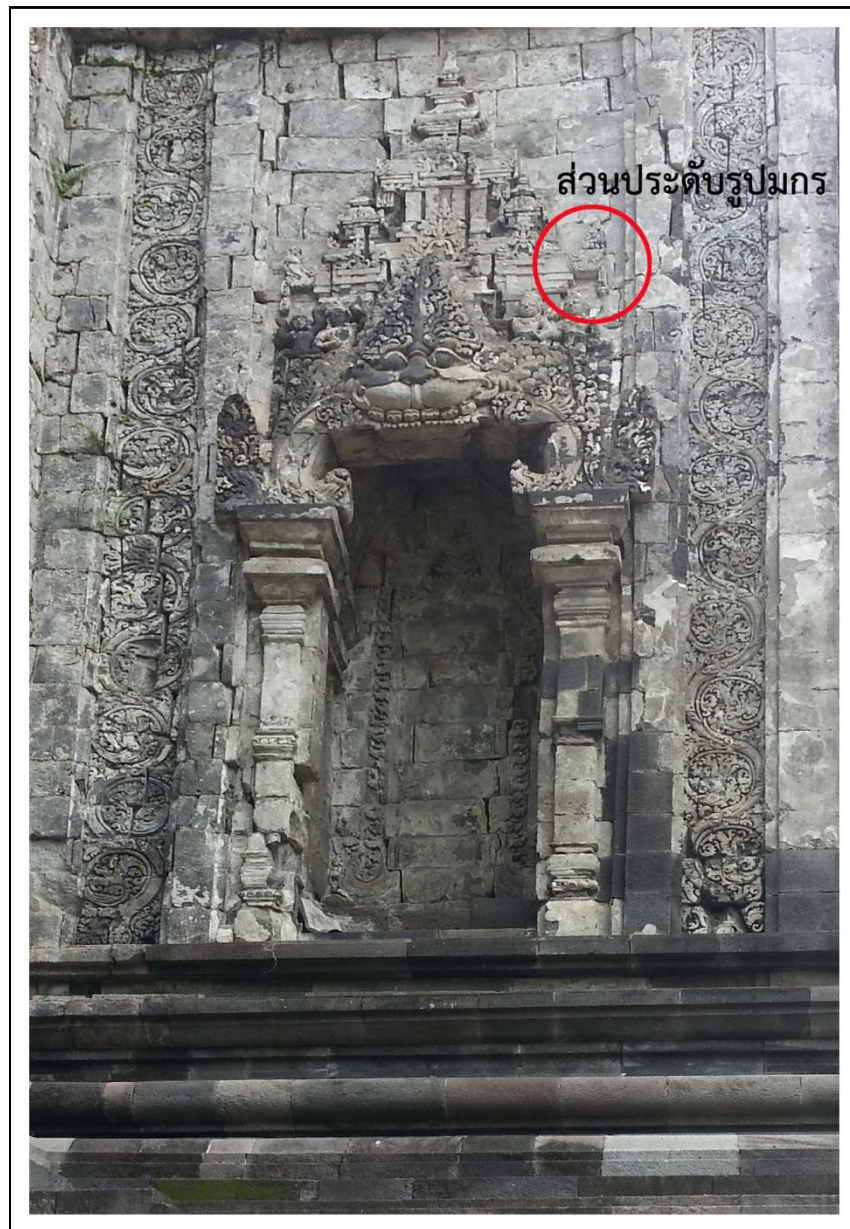
จากการศึกษาพบว่า เดิมศิลปะการสร้างศิวิลิ่งค์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระศิวะที่พบเห็นกันทั่วไปนั้น จะแบ่งองค์ประกอบได้เป็น 3 ส่วน คือ ส่วนฐาน ทำเป็นแท่นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส (สัญลักษณ์แทน พรหมภาค) ส่วนกลางทำเป็นรูปแปดเหลี่ยม (สัญลักษณ์แทน วิษณุภาค) ส่วนบนสุดทำเป็นรูปทรงกลมปลายมน (สัญลักษณ์แทน รุทธภาค) ประติมากรรมที่พบในเขมรนั้น เห็นได้อย่างชัดเจนว่าได้แรงบันดาลใจในการสรรค์สร้างมาจาก ศิวิลิ่งค์ ที่เริ่มจากส่วนล่างมีลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ส่วนกลางเป็นแปดเหลี่ยม แปดด้าน มีซุ้มจรณะนำโดยรอบ 4 ซุ้ม ภายในซุ้มประดับพระพุทธรูปนาคปรกและพระโพธิสัตว์ ส่วนบนทำเป็นรูปทรงกลมปลายมนเช่นกันแต่ทำลักษณะเป็นรูปดอกบัวหรือปัทมาซึ่งถือเป็นดอกไม้มงคลและศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนา ส่วนประติมากรรมอีกชิ้นหนึ่งที่พบในเวียดนามนั้นส่วนกลางเป็นการประดับภาพพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

คติ ความหมายและสัญลักษณ์ดังกล่าว จึงน่าจะเป็นที่มาของการทำส่วนยอดอาคารเป็นเรือนธาตุแปดเหลี่ยม ที่มาปรากฏอยู่ที่จันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) และหากสังเกตการก่อสร้างอาคารในยุคชวาภาคกลางตอนปลายจะเห็นว่า มีการก่อสร้างจันทิกะลาตันในศาสนาฮินดูร่วมยุคสมัยเดียวกัน อันได้แก่ จันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) ในพื้นที่เดียวกับที่สร้างจันทิกะลาตันในศาสนาพุทธที่สำคัญได้ใช้ลักษณะผังพื้นแบบกากบาท (cruciform plan) เพื่อมาประดิษฐานประติมากรรมศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับพระศิวะในห้องมุขอาคาร แทนที่พระยานิพุทธของจันทิกะลาตันในศาสนาพุทธ อีกทั้งยังมีจันทิพระพรหม (Candi Brahma) จันทิวิษณุ (Candi Wisnu) และจันทิพาหนะเพิ่มขึ้นมาด้วยขนาด ความสูง และการออกแบบของกลุ่มอาคารจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) ทำให้จันทิดังกล่าวเป็นจันทิกะลาตันที่ใหญ่และสำคัญไม่แพ้บุโรพุทโธ (Borobudur) ซึ่งเป็นจันทิกะลาตันในศาสนาพุทธของชวาภาคกลาง ลักษณะดังกล่าวมานี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นว่ากษัตริย์ในราชวงศ์ไศเลนทร์แม้จะนับถือศาสนาพุทธแต่ก็อุปถัมภ์ศาสนาฮินดูด้วยแล้ว ในอีกแง่มุมหนึ่ง สามารถตีความได้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าว ทั้ง 2 ศาสนา คือ พุทธและฮินดูคงมีการแข่งขันกันสูงมากด้วยเช่นกัน

2. จันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) แสดงถึงความสัมพันธ์ด้านศาสนาระหว่างอาณาจักรจามปาและศรีวิชัยที่ชวา

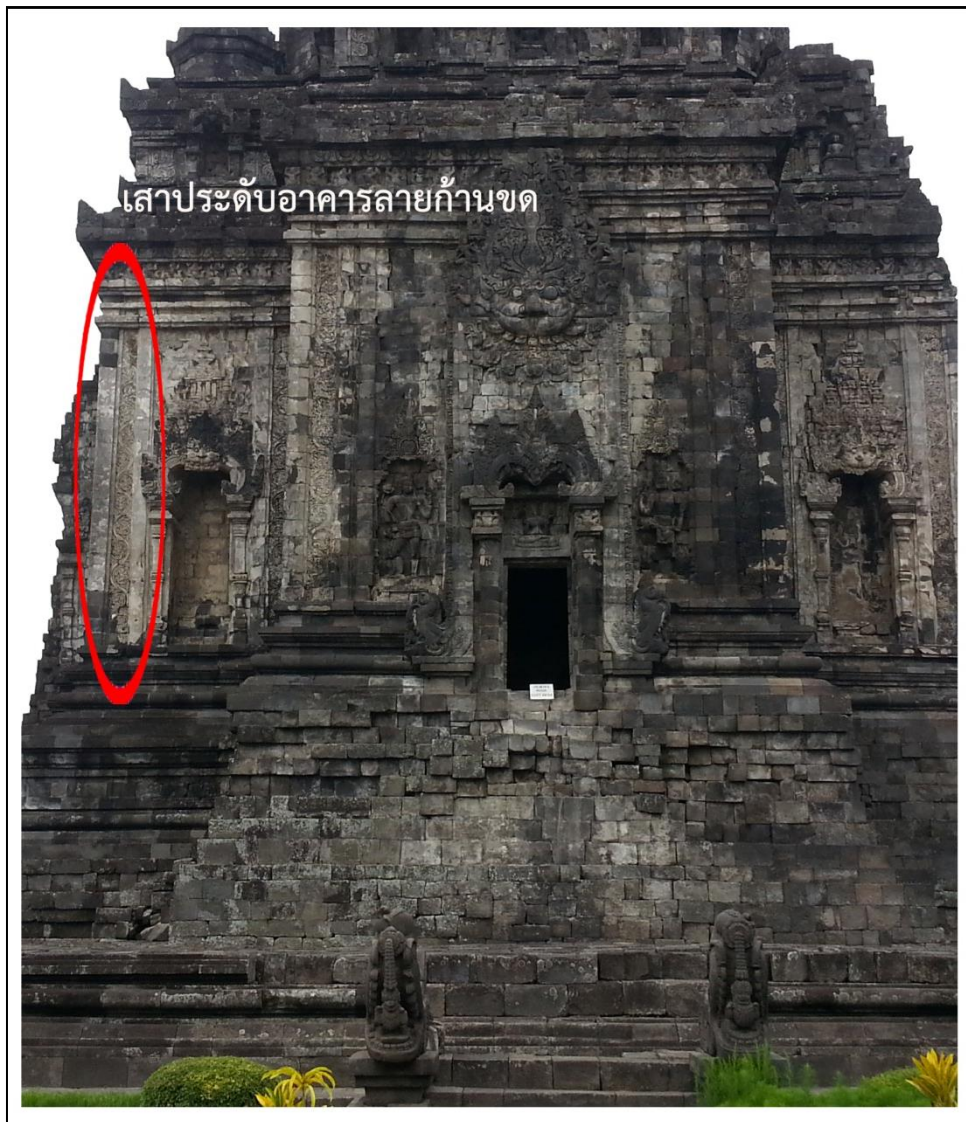
จากการศึกษาพบว่าในยุคสมัยที่มีการก่อสร้างจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) นั้นเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่จามปามีความสัมพันธ์อันดีกับชวาภาคกลางโดยเฉพาะด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน หลักฐานที่จะนำมาสนับสนุนข้อสันนิษฐานดังกล่าวคือ รูปแบบศิลปะจามที่ปรากฏอยู่ที่จันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) ทั้งนี้พบว่า “ที่มุมของปราสาทจำลองปรากฏ “ส่วนประดับมูรูปมกร” ซึ่งทำให้นึกถึงการประดับในศิลปะจาม ซึ่งศิลปะชวาอาจเกี่ยวข้องไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง”¹³ (ภาพที่ 148)

¹³ เชษฐ ติงสัญชลี, ศิลปะชวา (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558), 78.

ภาพที่ 148 ส่วนประดับมุมของปราสาทจำลองรูปมกร ลักษณะเดียวกับที่พบในปราสาทจาม

และหากพิจารณาลักษณะของการทำเสาประดับผนังอาคารที่มีลายก้านขด (ภาพที่ 149) จะพบว่าลักษณะดังกล่าวเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของปราสาทจามสมัยฮัวลัย (Hoa Lai) แม้การทำเสาประดับผนังจะมีมาแล้วตั้งแต่จันทิเมนตุต ซึ่งเป็นศิลปะในชาวภาคกลาง แต่ก็เป็นารยกเก็จออกมาที่มุมอาคาร มิได้ทำเป็นเสายกเก็จคู่ที่มีร่องกลางเสา แบบที่ปรากฏที่จันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) และปราสาทจามสมัยฮัวลัย (Hoa Lai) นอกจากนี้ยังพบว่ามาปรากฏที่อาคารวัดแก้วเมืองไชยาค่าย

ภาพที่ 149 เสาประดับอาคารลายก้านขดที่จันทิกะลาตัน (Candi Kalasan)

ก่อนหน้าที่จามปาจะหันมานับถือศาสนาพุทธนิกายมหายานซึ่งเกิดขึ้นในสมัยดงเตือง (Dong Duong) ประมาณพุทธศตวรรษที่ 14-15 นั้น ศิลปะการทำตัวลึงค์ของจามปาเป็นที่เลื่องลือถึงความงดงามจนได้รับการยกย่องว่า จามปาเป็นอาณาจักรที่สร้างตัวลึงค์ได้สวยงาม หลากหลายและมีจำนวนมากที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อจามปาหันมานับถือศาสนาพุทธ ศิลปะต่างๆที่เคยทำเพื่อการบูชาเทพเจ้าในศาสนาฮินดูก็เปลี่ยนมาเป็นการทำเพื่อบูชาพระพุทธรูปเจ้าและพระโพธิสัตว์ซึ่งถือเป็นเทพในศาสนาพุทธแบบมหายานแทน ศิลปะของทั้งสองศาสนาจึงมีความใกล้ชิดกันมาก อีกทั้งยังมีการรับ-ส่งรูปแบบบางประการให้แก่กันและกันด้วย

เมื่อมาพิจารณาลักษณะประติมากรรมแห่งเสาในศาสนาพุทธที่คล้ายกับศิวลึงค์ในศาสนาฮินดู (ซึ่งกล่าวรายละเอียดไปแล้วในหัวข้อแรก) และพิจารณารูปแบบการทำส่วนยอดอาคารของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) จะเห็นความสัมพันธ์กันระหว่างศิลปะการทำศิวลึงค์ในศาสนาฮินดู ประติมากรรมแห่งเสาในศาสนาพุทธและส่วนยอดอาคารของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ดังนี้

1. ส่วนฐานของศิวลึงค์ ทำเป็นแท่นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส (สัญลักษณ์แทน พรหมภาค) เทียบได้กับส่วนฐานของประติมากรรมแห่งเสาในพุทธศาสนาและเทียบได้กับส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 ที่เป็นสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)

2. ส่วนกลางของศิวลึงค์ที่ทำเป็นรูปแปดเหลี่ยม (สัญลักษณ์แทน วิษณุภาค) เทียบได้กับส่วนกลางของประติมากรรมแห่งเสาในพุทธศาสนาที่ทำเป็นทรงแปดเหลี่ยมประดับพระโพธิสัตว์ 4 ชุ่ม 4 ด้าน และเทียบได้กับส่วนยอดอาคารชั้นที่ 2 และ 3 ที่ทำเป็นเรือนธาตุแปดเหลี่ยม ที่ผนังประดับประติมากรรม “อชฎุมหาโพธิสัตว์” อยู่โดยรอบผนังเรือนธาตุส่วนยอดอาคารของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)

3. ส่วนบนสุดของศิวลึงค์ ทำเป็นรูปทรงกลมปลายมน (สัญลักษณ์แทน รุทธภาค) เทียบได้กับ ส่วนยอดของประติมากรรมแห่งเสาในพุทธศาสนาที่ทำเป็นรูปดอกบัว และเทียบได้กับส่วนยอดอาคารชั้นบนสุด ที่ทำเป็นยอดสถูปเจดีย์ของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)

จากคำอธิบายข้างต้นล้วนเป็นข้อสันนิษฐานที่น่าจะเป็นที่มาของคติ สัญลักษณ์และรูปแบบของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ที่มีลักษณะเรือนธาตุเป็นทรงแปดเหลี่ยมดังกล่าว

นอกจากนี้ ในยุคสมัยที่ใกล้เคียงกันพบว่าศิลปะชาวใต้ไปปรากฏอยู่ที่ปราสาทจามในอาณาจักรจามปาด้วยเช่นกัน อาทิการสร้างประติมากรรม การทำลวดลายประดับผนังอาคาร รวมทั้งศิลปะในยุคหลังของจาม เช่น ศิลปะสมัยมิเชิน A1 (My Son A1) พบว่าประติมากรรมนางรำมีลักษณะใบหน้าแบบอินเดีย-ชวา คือมีปากบาง คิ้วบาง ไม่ต่อกันเป็นปีกกา แสดงให้เห็นการรับอิทธิพลจากชวา¹⁴ นอกจากนี้ ยังมีสิ่งที่น่าสนใจต้องพิจารณาเพื่อตั้งเป็นข้อสังเกตไว้คือ จากเหตุการณ์ในจารึกปราสาทโปนครที่กล่าวว่าชาวจากศรีวิชัยยกทัพไปตีจามปา และนำมุขลิ่งมาไว้ที่ไชยา จากนั้นได้สร้างวัดเวียง วัดแก้วและวัดหลง เมืองไชยา เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งชัยชนะในการได้ครอบครองเมืองไชยาแทนที่จามปานั้น ในระยะต่อมาพบว่าการส่งพระสงฆ์จากจามปาเข้ามาศึกษาศาสนาพุทธมหายานในชวา รวมทั้งมีเชื้อพระวงศ์จากจามปาเข้ามาพำนักอยู่ในชวาเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีด้านศาสนาระหว่างกันด้วย ที่มาที่ไปของเหตุการณ์ดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจและน่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง รวมถึงน่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องและเป็นที่มาของรูปแบบศิลปะกรรมของสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในยุคสมัยเดียวกันของพื้นที่ทั้ง 3 แห่ง อันได้แก่ ปราสาทจามสมัยฮัวลาย (Hoa Lai) และดงเดือง (Dong

¹⁴ เชษฐ ติงสัญชลี, ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, 2558), 341.

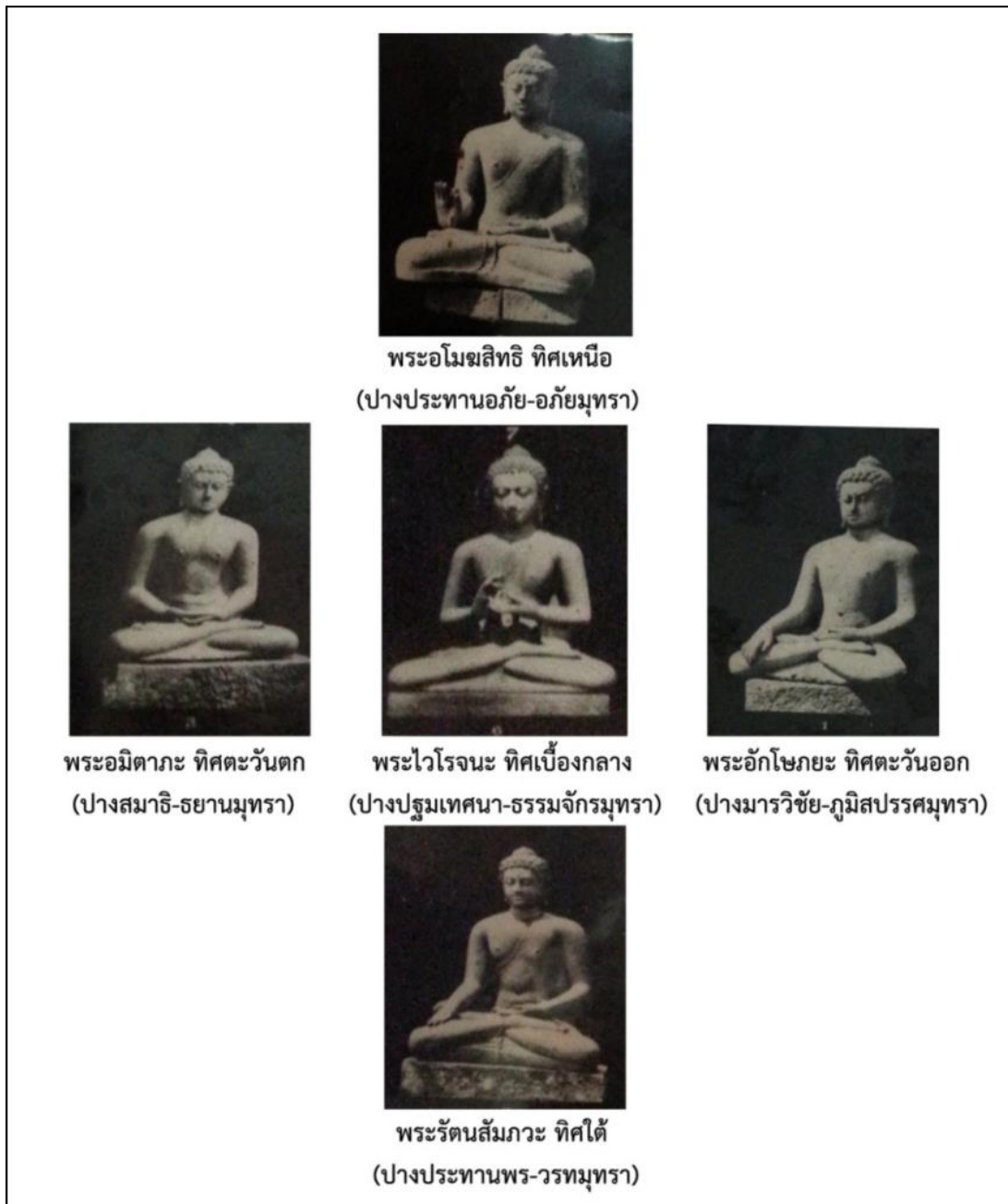
Duong) ในอาณาจักรจามปา จันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) ในเขตชวาภาคกลาง รวมไปถึงกลุ่มสถาปัตยกรรมวัดเวียง วัดหลงและวัดแก้ว เมืองไซยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีด้วย

ประติมากรรมพระพุทธรูปประเภทพระธยานิพุทธของจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan)

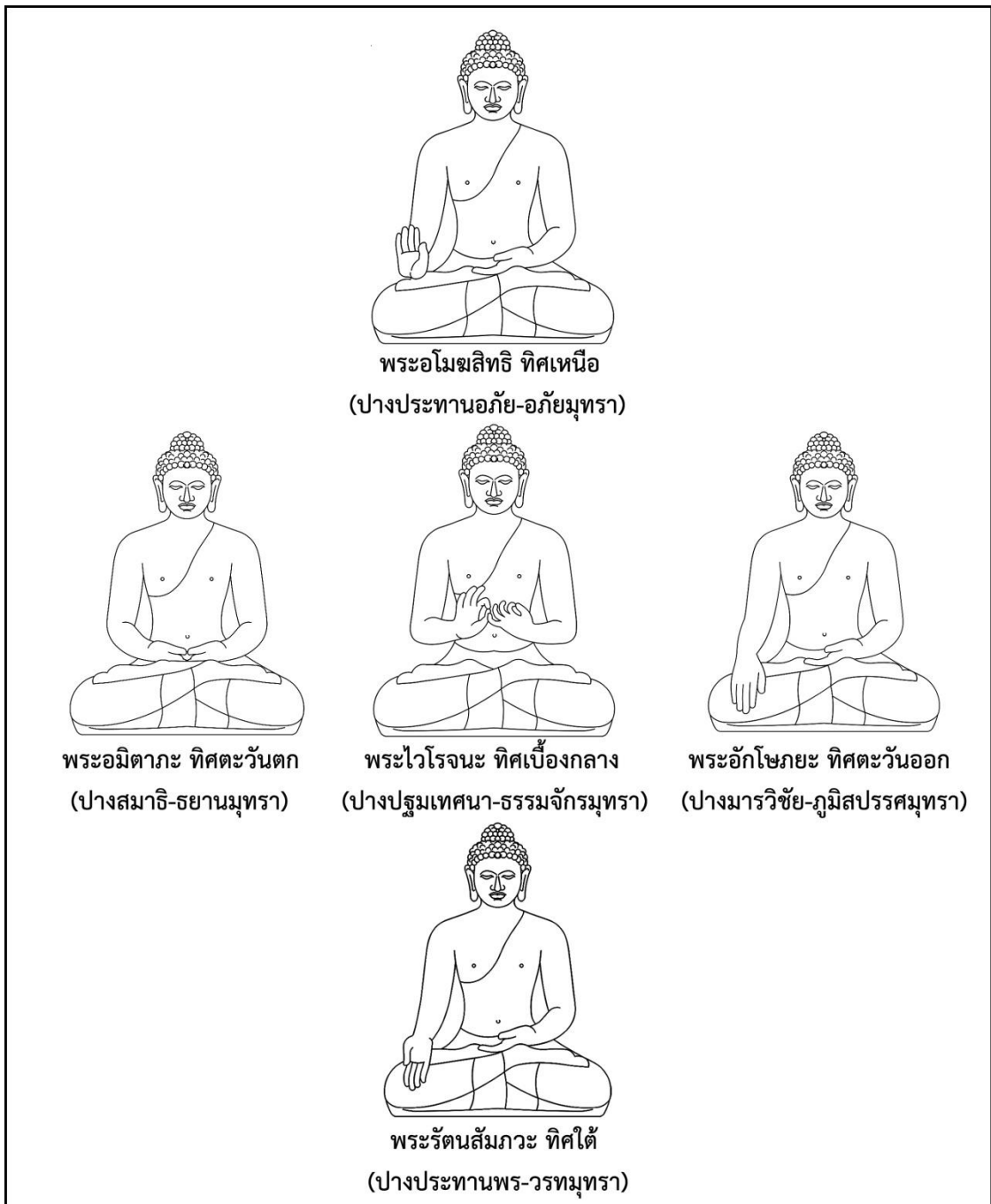
แม้ปัจจุบันจะไม่พบประติมากรรมที่ประดิษฐานอยู่ในจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) แต่เนื่องจากสถาปัตยกรรมดังกล่าวสร้างขึ้นด้วยคติแบบพุทธมหายาน ประกอบกับลักษณะผังพื้นที่เป็นแบบกากบาท (cruciform plan) ดังนั้น จึงสันนิษฐานได้ว่า มุขทางเข้าจากทางทิศตะวันออก น่าจะนำไปสู่ห้องครรภคฤหะประธานที่ประดิษฐานพระธยานิพุทธเจ้าไวโรจนะ ส่วนห้องมุขทางทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศตะวันออกและทิศเหนือ น่าจะประดิษฐานพระธยานิพุทธประจำทิศด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ ได้กล่าวไปแล้วว่า คติอันเป็นที่มาของพระธยานิพุทธนั้น เกิดด้วยอำนาจฌานสมาบัติทั้ง 5 ของพระอาทิพุทธเจ้า ซึ่งอยู่เป็นประธานในสวรรค์ และเป็นผู้บันดาลให้พระโพธิสัตว์จุติลงมาเกิดในโลกเป็น “พระนุชยกพุทธเจ้า” พระธยานิพุทธมี 5 องค์ นิยมสร้างเป็นพระพุทธรูป ประดิษฐานไว้ในทิศทั้ง 4 และทิศเบื้องกลางอีกหนึ่งทิศของศาสนสถาน โดยเชื่อว่าทิศทั้งหมดคือตัวแทนของจักรวาล ทั้งนี้ คติความหมายและลักษณะของพระธยานิพุทธทั้ง 5 ยังมีความเกี่ยวข้องกับหลักธรรมของชั้นันต์ 5 อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ดังนี้

1. พระธยานิพุทธมหาไวโรจนะ (Vairocana) ผู้ให้แสงสว่าง เป็นตัวแทนของชั้นันต์ 5 ในนามของ “รูป” ลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางปฐมเมตตา (ธรรมจักรมูทรา) ประดิษฐานอยู่ตำแหน่งตรงเบื้องกลาง ภายในศาสนสถาน
2. พระธยานิพุทธรัตนสัมภวะ (Rathnasambhava) ผู้เกิดจากมณี เป็นตัวแทนของชั้นันต์ 5 ในนามของ “เวทนา” ลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางประทานพร (วรมุทรา) ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศใต้ของศาสนสถาน
3. พระธยานิพุทธอมิตาภะ (Amithaba) ผู้มีแสงสว่างเป็นนิรันดร์ เป็นตัวแทนของชั้นันต์ 5 ในนามของ “สัญญา” ลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ (ธยานมุทรา) ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศตะวันตกของศาสนสถาน
4. พระธยานิพุทธอโมขสิทธิ (Amaghasiddhi) ผู้สมหวังตลอดกาล เป็นตัวแทนของชั้นันต์ 5 ในนามของ “สังขาร” ลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางประทานอภัย (อภัยมุทรา) ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศเหนือของศาสนสถาน
5. พระธยานิพุทธอักโขภยะ (Aksobhya) ผู้มีความหนักแน่น เป็นตัวแทนของชั้นันต์ 5 ในนามของ “วิญญาณ” ลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย (ภุมิสปรรมมุทรา) ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศตะวันออกของศาสนสถาน

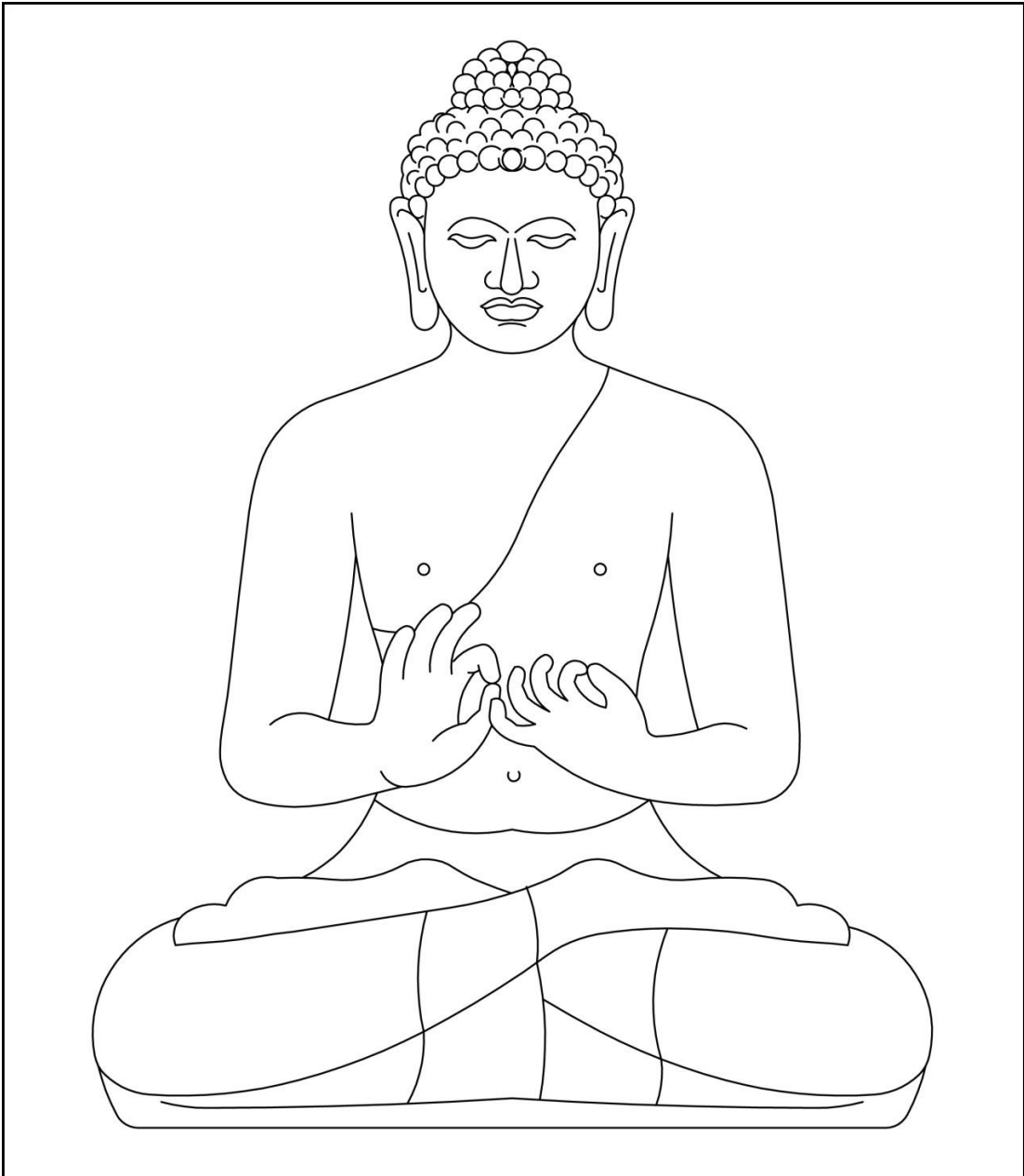
ลักษณะการประดิษฐานพระธยานิพุทธทั้ง 5 องค์ ประจำทิศต่างๆนี้ (ภาพที่ 150-151 และลายเส้นที่ 72-76) นอกจากเชื่อว่ามียันต์จันทิกะลาสน์ (Candi Kalasan) แล้วยังเชื่อว่ามียันต์ที่สถาปัตยกรรมวัดเวียง วัดแก้วและวัดหลง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีด้วย

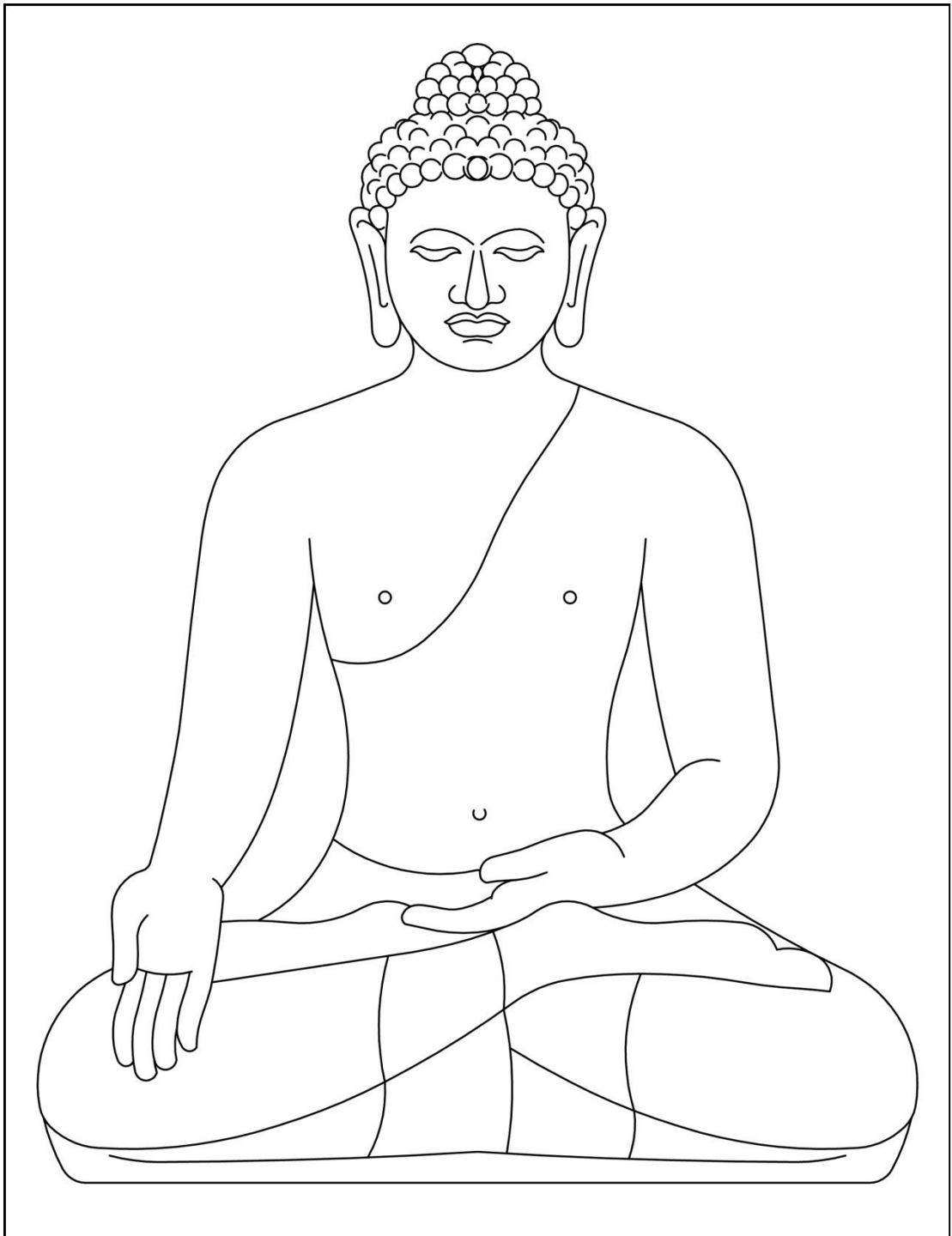
ภาพที่ 150 สรุปรูปตำแหน่งการประดิษฐานพระธยานิพุทธทั้ง 4 ทิศ รวมทั้งทิศเบื้องกลาง
ที่มา: ปรับปรุงจากภาพ ประเทศอินโดนีเซีย, เขตชวาภาคกลาง, เมืองยอกยาคาร์ตา, พิพิธภัณฑ์ที่บุโรพุทโธ (Borobudur), “สรุปรูปตำแหน่งการประดิษฐานพระธยานิพุทธทั้ง 4 ทิศ รวมทั้งทิศเบื้องกลาง,” 6 มกราคม 2559.

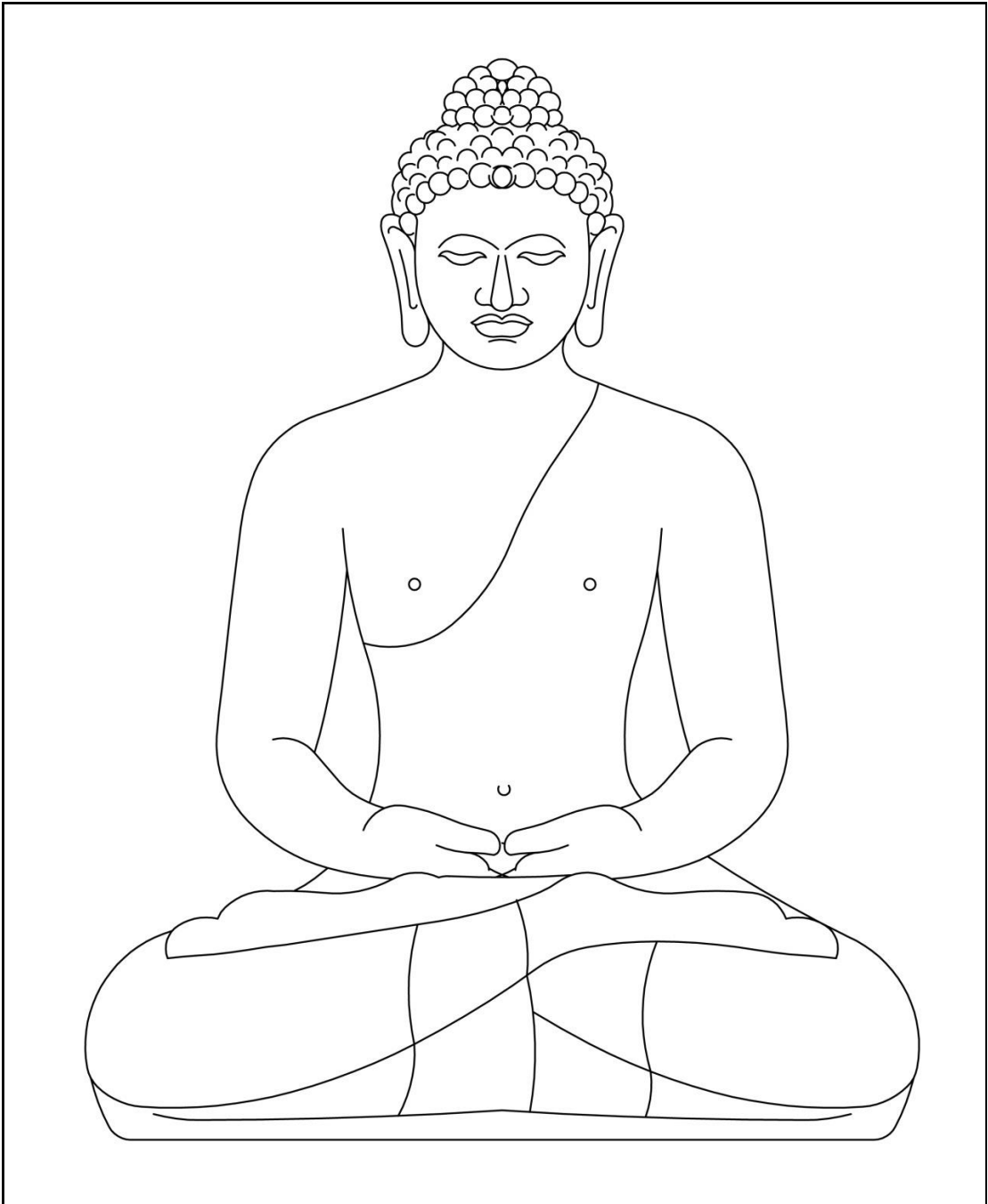
ภาพที่ 151 แสดงตำแหน่งการประดิษฐานพระอริยโพธิสัตว์ทั้ง 4 ทิศ รวมทั้งทิศเบื้องกลาง

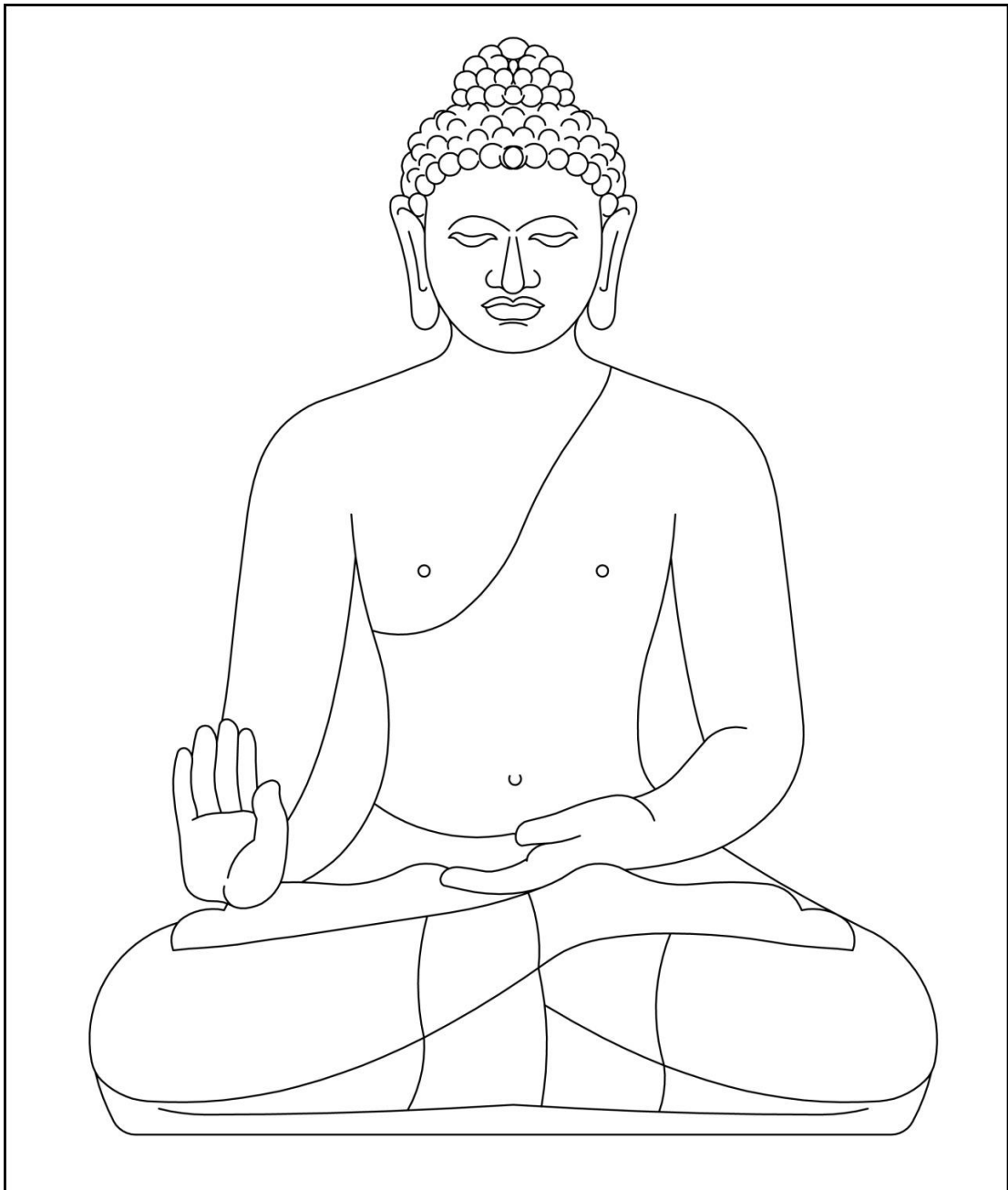
ลายเส้นที่ 72 พระธยานิพุทธมหาไวโรจนะ ปางปฐมเทศนา ประดิษฐานอยู่ตำแหน่งตรงเบื้องกลาง
ภายในศาสนสถาน

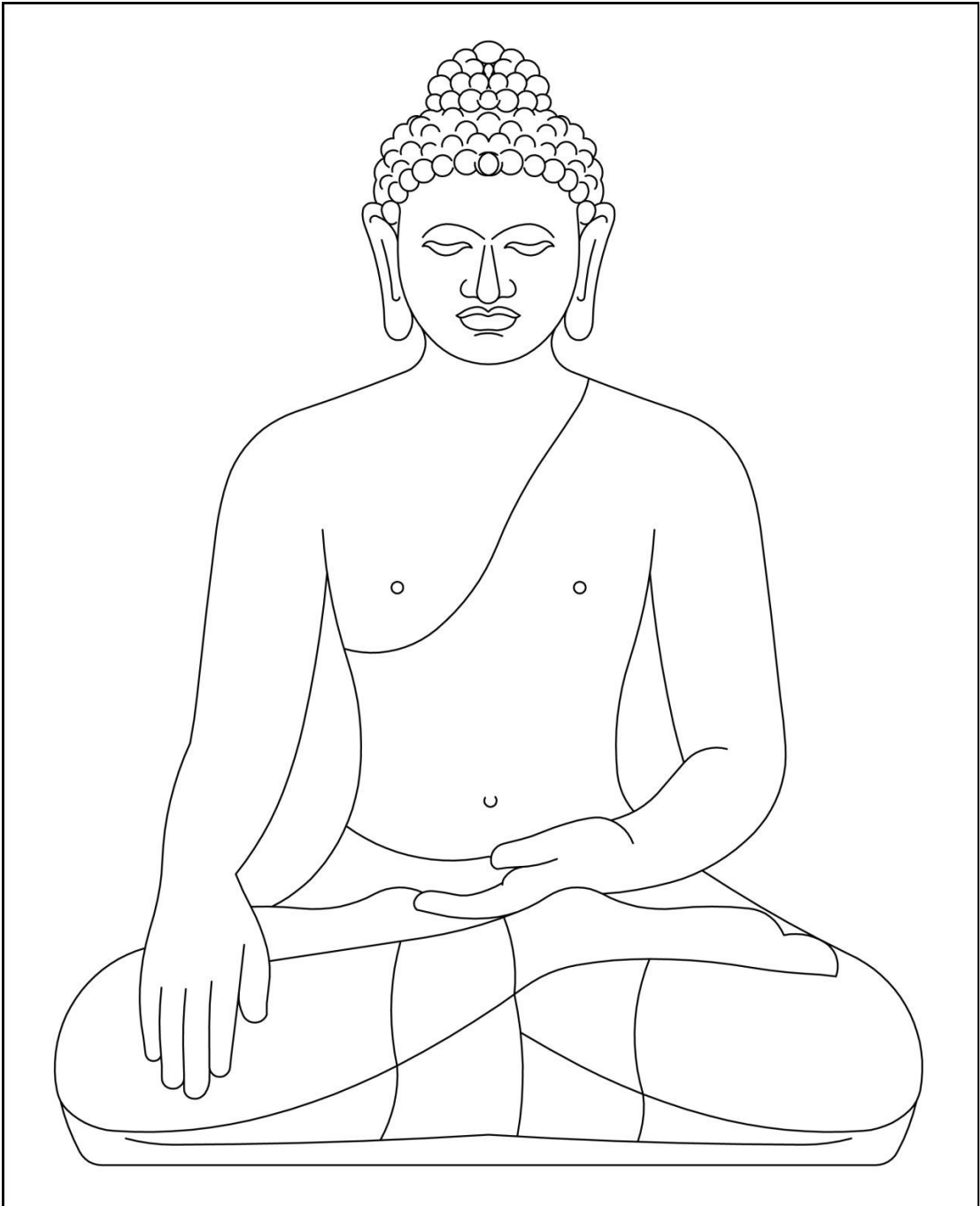
ลายเส้นที่ 73 พระธยานิพุทธรัตนสัมภวะ ปางประธานพร ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศใต้
ของศาสนสถาน

ลายเส้นที่ 74 พระธยานิพุทธอมิตาภะ ปางสมาธิ ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศตะวันตก
ของศาสนสถาน

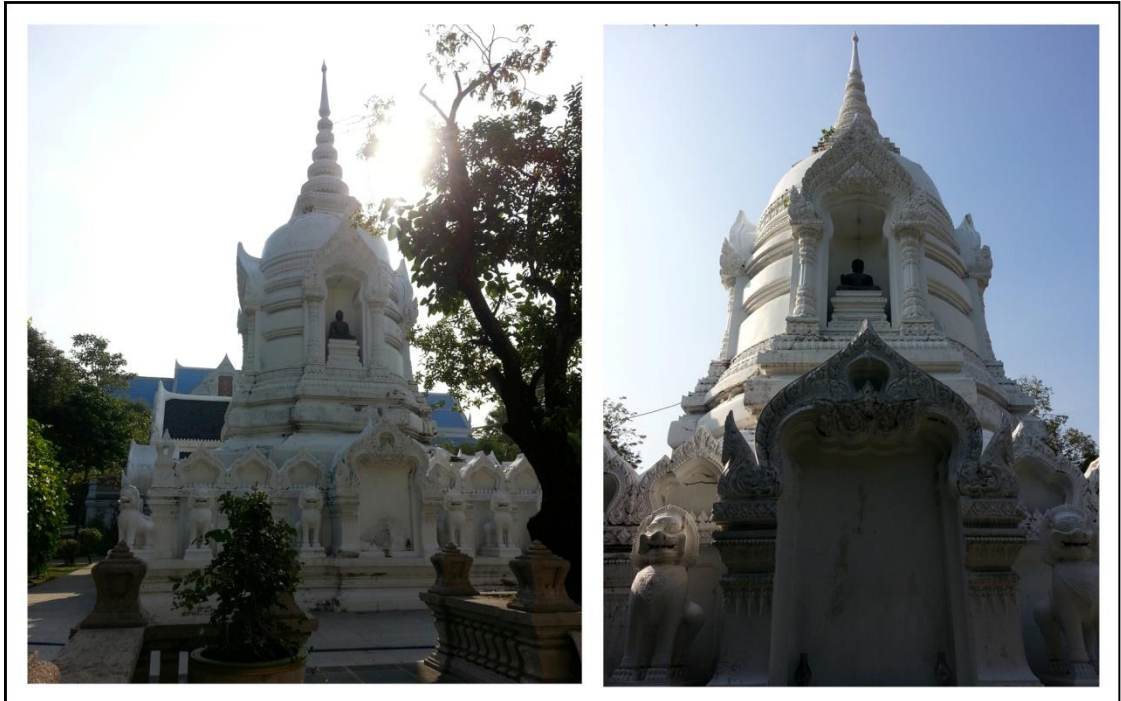

ลายเส้นที่ 75 พระชยานิพุทธอโมขสิทธิ ปางประทานอภัย ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศเหนือ
ของศาสนสถาน

ลายเส้นที่ 76 พระธยานิพุทธอัครโศภยะ ปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศตะวันออก
ของศาสนสถาน

ในเมืองไทยก็พบว่า มีพระธยานิพุทธที่นำมาจากชวาภาคกลางด้วย เนื่องจากเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสชวา ได้ทรงนำพระธยานิพุทธมาจากบุโรพุทโธ (Borobudur) ด้วย 5 องค์ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในซุ้มจระนำทั้ง 4 ทิศ ของเจดีย์วัดราชาธิวาส กรุงเทพมหานคร 4 องค์ (ภาพที่ 152) ส่วนอีก 1 องค์นั้น ประดิษฐานภายในมณฑปยอดปราสาท วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 153)

ภาพที่ 152 พระธยานิพุทธ ประดิษฐานภายในเจดีย์วัดราชาธิวาส กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 153 พระธยานิพุทธ ประดิษฐานภายในมณฑปยอดปราสาท วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

ประติมากรรมภายในห้องครรภคฤหะประธานของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)

ภายในห้องครรภคฤหะประธานของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นที่ประดิษฐาน “รูปเคารพ 3 องค์บนแท่นบูชา โดยมีองค์กลางคือ พระพุทธรูปหรือพระพุทธรูปเจ้ามหาไวโรจนะและมีพระโพธิสัตว์อยู่ 2 ข้าง ชาย-ขวา” เช่นเดียวกับที่พบในจันทิเพลลาสัน (Candi Plaosan) และจันทิเมนดุต (Candi Mendut) ในชวาภาคกลาง ซึ่งได้ประดิษฐานประติมากรรมพระพุทธรูปเจ้ามหาไวโรจนะไว้ตรงกลาง เบื้องซ้ายเป็นรูปพระโพธิสัตว์วัชรปาณี พระหัตถ์ขวาทรงถือวัชระ เบื้องขวาเป็นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรปัทมปาณี 2 กร ทรงถือปัทมะหรือดอกบัวในพระหัตถ์ซ้าย พระหัตถ์ขวาแสดงปางประทานพร วัสดุของประติมากรรมทั้งหมดเป็นสำริด คติการบูชารูปเคารพ 3 องค์ โดยมีพระพุทธรูปเจ้ามหาไวโรจนะอยู่ตรงเบื้องกลาง ประกอบพระโพธิสัตว์ชาย-ขวานี้ เป็นลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่งของจันทิในราชวงศ์ไศเลนทร์ของชวาภาคกลาง โดยมีที่มาจาก “คัมภีร์มัญชุศรีมูลกลัปักษ์” ที่ระบุว่าพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรทรงมีฐานะเป็นหัวหน้าของเทพในกลุ่มดอกบัว อันเป็นสัญลักษณ์ของวิธีการที่จะนำไปสู่ปัญญาและโพธิญาณ ในขณะที่พระโพธิสัตว์วัชรปาณีทรงเป็นสัญลักษณ์ของปัญญา ส่วนพระพุทธรูปเจ้ามหาไวโรจนะทรงเป็นสัญลักษณ์ของพระโพธิญาณ ความเชื่อดังกล่าว จึงเป็นที่มาของการบูชาเทพ 3 องค์ร่วมกัน รวมทั้งลักษณะการบูชาเทพ

3 องค์นี้ยังปรากฏในจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318 ซึ่งเป็นที่มาของการสร้างสถาปัตยกรรมวัดเวียง วัดแก้วและวัดหลง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีด้วย ประติมากรรมพระโพธิสัตว์ปัทมปาณี ซึ่งพบที่วัดพระบรมธาตุไชยา (ภาพที่ 154) ถือว่าเป็นประติมากรรมศิลปะศรีวิชัยที่งดงามที่สุดที่พบในไทย ทั้งนี้ ศาสตราจารย์ ดร. ผาสุข อินทรารูธ ได้อธิบายถึงพระโพธิสัตว์องค์นี้ว่า ไม่น่าจะนำเข้ามาจากอินเดีย เนื่องจากลักษณะศิลปะเป็นแบบชวาภาคกลาง โดยอาจหล่อขึ้นที่ชวาหรือเมืองไชยาก็ได้ ทั้งนี้ ในสมัยศรีวิชัย ถือว่าพื้นที่ทั้งสองแห่งเป็นอาณาจักรเดียวกัน¹⁵ สอดคล้องกับ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ ที่ระบุว่า

พระโพธิสัตว์ขนาดเท่าบุคคลจริงองค์นี้ อาจจะเป็นองค์เดียวกับพระโพธิสัตว์ปัทมปาณี ที่พระเจ้าธรรมเสตุ กษัตริย์แห่งเมืองศรีวิชัย ได้ทรงสร้างอาคารกอธิอุทิศถวายเมื่อ พ.ศ. 1318 ตามความในจารึกจากวัดเวียง อำเภอยะยา ลวดลายเครื่องประดับเพชรพลอยบนประติมากรรมองค์นี้คล้ายคลึงกับประติมากรรมต่างๆ จากชวาภาคกลางอันเป็นการสนับสนุนหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสกุลวงศ์ ระหว่างกษัตริย์แห่งศรีวิชัย (ไชยา) และไศเลนทร์ในชวาภาคกลาง¹⁶

ภาพที่ 154 ประติมากรรมพระโพธิสัตว์ปัทมปาณี 2 กร

¹⁵ ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, “ประติมากรรมชำรุดแต่งดงามที่สุดในสยาม คือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรปัทมปาณี พบที่อำเภอยะยา สุราษฎร์ธานี,” *ศิลปวัฒนธรรม* 24, 8 (มิถุนายน 2546): 73-77.

¹⁶ พิริยะ ไกรฤกษ์, *ศิลปทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2523), 162.

ในพื้นที่เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี นอกจากมีการพบประติมากรรมพระโพธิสัตว์ปัทมปาณี 2 กร สำริดที่สำคัญองค์นี้แล้ว ยังพบประติมากรรมศิลปะศรีวิชัย-ชวา ที่เป็นศิลปะในศาสนาพุทธนิกายมหายานแบบตันตระซึ่งพบว่ามีค่าสำคัญและมีความงดงามอีกเป็นจำนวนมาก อาทิ ประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 8 กร (ภาพที่ 155) พระโพธิสัตว์รูปแบบต่างๆ (ภาพที่ 156) และพระนางตารา (ภาพที่ 157) ทั้งหมดใช้วัสดุที่ทำจากสำริดเช่นกัน

ภาพที่ 155 พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร 8 กร สำริด

ภาพที่ 156 ประติมากรรมพระโพธิสัตว์

ภาพที่ 157 พระนางตารา

จากการศึกษาในบทนี้ ทำให้ได้ข้อมูลที่สำคัญของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ลักษณะและรูปแบบทางศิลปะสถาปัตยกรรม ที่สำคัญคือการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ทำให้เรื้อนธาตุและส่วนยอดที่ปัจจุบันหักหายไปมีความสมบูรณ์ขึ้น ซึ่งแบบสันนิษฐานที่ได้ทำขึ้นนี้จะมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยจะกล่าวถึงเนื้อหาในส่วนนี้อย่างละเอียดในบทถัดไป

บทที่ 8
การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

“...restoration as 'a critical process, and then a creative act,
the one as an intrinsic premise of the other'.”

Renato Bonelli¹

ในบทก่อนๆ ได้อธิบายถึง “ศรีวิชัย” ทั้งในมิติด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ศาสนาและวัฒนธรรม รวมทั้งบทบาทของเมืองไชยาในฐานะเมืองท่าสำคัญทางการค้าของอาณาจักรจามปาและศรีวิชัย จากนั้นได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์ไศเลนทร์ที่ไชยาและชวาภาคกลาง ที่สำคัญคือการวิเคราะห์รูปแบบของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) สถาปัตยกรรมศรีวิชัยในราชวงศ์ไศเลนทร์ของชวาภาคกลาง มาในบทนี้ จะเป็นการประมวลองค์ความรู้ทั้งหมด เพื่อนำไปสู่การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

กลุ่มอาคารวัดเวียง วัดหลงและวัดแก้ว ตั้งอยู่ในพื้นที่ของอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี อาคารทั้งหมดเป็นศาสนสถาน 3 หลังที่สร้างขึ้นเรียงกันโดยมีระยะห่างต่อกันประมาณ 500 เมตร โดยตั้งอยู่ในแนวแกนเหนือ-ใต้ ที่สำคัญกลุ่มอาคารดังกล่าวตั้งอยู่บน “สันทรายไชยา” เช่นเดียวกับพระบรมธาตุไชยา (แผนที่ที่ 26)

¹Jukka Jokilehto, *A History of Architectural Conservation* (London: Butterworth-Heinemann, 1999), 227.

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า อาคารทั้ง 3 หลังเป็นศาสนสถานที่ถูกกล่าวถึงในจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318 ซึ่งมีเนื้อหาใจความกล่าวถึงพระเจ้ากรุงศรีวิชัยมีรับสั่งให้สร้างปราสาทอิฐ 3 หลัง เพื่อเป็นที่บูชาพระโพธิสัตว์เจ้าผู้ถือดอกบัว (พระโพธิสัตว์ปัทมปาณี) พระผู้ผจญพญามาร และพระโพธิสัตว์เจ้าผู้ถือวัชระ (พระโพธิสัตว์วัชระปาณี) ระบุปีที่จารึกเป็นมหาศักราช 697 ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 1318 จารึกดังกล่าวทำให้ได้ข้อมูลในเบื้องต้นว่า คติที่ใช้ในการออกแบบสถาปัตยกรรม เป็นคติแบบพุทธจักรวาลของศาสนาพุทธนิกายมหายานต้นตระกูล มีพระอาทิตย์พุทธเจ้าเป็นผู้สร้างโลกและมีพระโพธิสัตว์เป็นเทพศักดิ์สิทธิ์ ผู้มีทั้งความเมตตาและอำนาจ อีกทั้งมีพระธยานิพุทธเป็นศูนย์กลางจักรวาล โดยประดิษฐานอยู่ในทิศทั้ง 5 เช่นเดียวกับจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ในเขตชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย ส่วนประติมากรรมที่กล่าวถึงในจารึกนั้น เมื่อวิเคราะห์แล้วจะได้ข้อมูล ดังนี้

ปราสาทอิฐหลังที่ 1 ในการศึกษาเรียกว่าอาคารวัดเวียงหรือสถาปัตยกรรมวัดเวียง ปัจจุบันไม่เหลือทรากรอาคารเดิมและถูกสร้างทับด้วยอาคารอื่น จึงไม่เหลือหลักฐานทางสถาปัตยกรรมใดๆให้ศึกษาได้ ทั้งนี้ สันนิษฐานได้ว่าอาคารดังกล่าวเป็นที่ประดิษฐานพระโพธิสัตว์วัชระปาณี

ปราสาทอิฐหลังที่ 2 ในการศึกษาเรียกว่าอาคารวัดแก้ว หรือสถาปัตยกรรมวัดแก้ว (หรือจากการอ้างอิงจากเอกสารเล่มอื่นอาจใช้คำว่า “เจดีย์วัดแก้ว”) ปัจจุบันเหลือทรากรอาคารส่วนฐานเรือนธาตุ และร่องรอยหลังคาชั้นที่ 1 รวมทั้งมีการขุดพบสถูปเจดีย์องค์เล็กด้วย สันนิษฐานว่าภายในอาคารเป็นที่ประดิษฐานพระโพธิสัตว์ปัทมปาณี

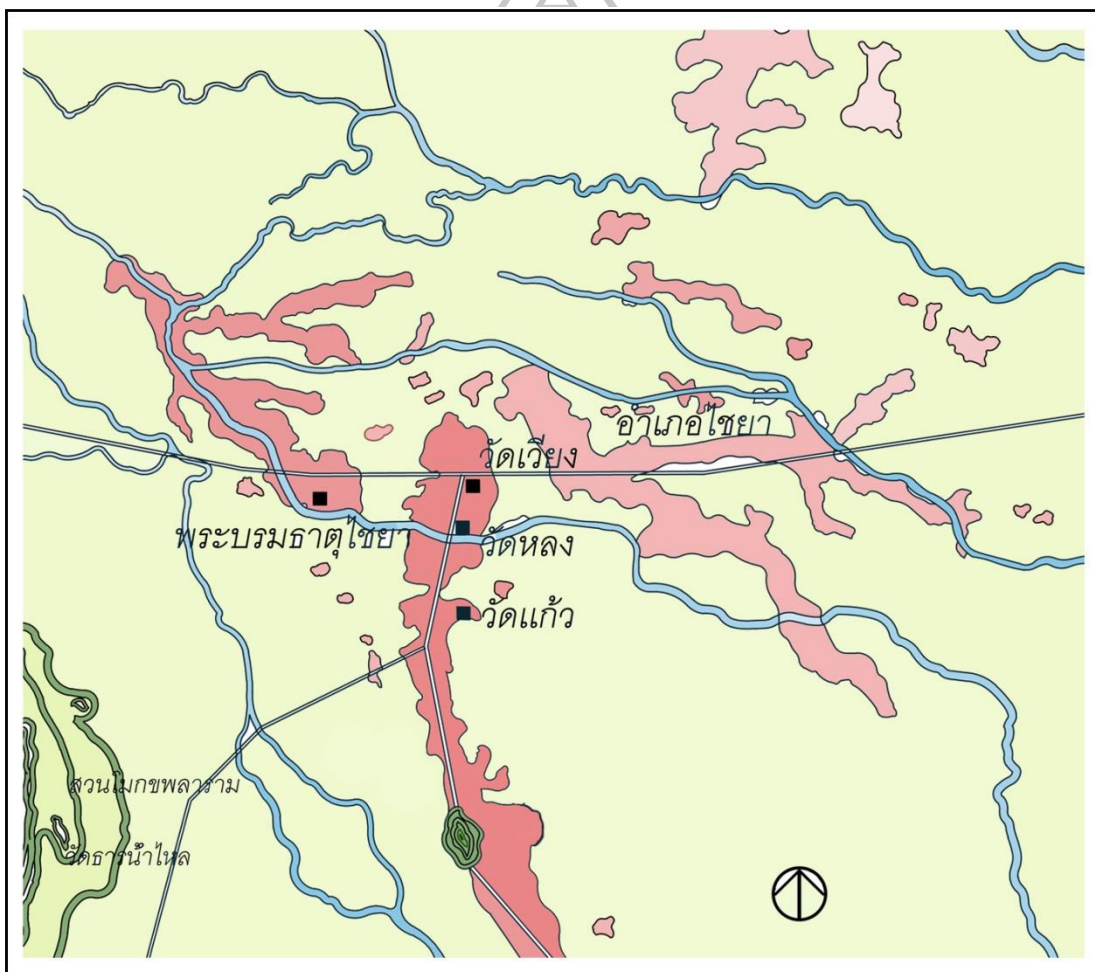
ปราสาทอิฐหลังที่ 3 ในการศึกษาเรียกว่าอาคารวัดหลง หรือสถาปัตยกรรมวัดหลง (หรือการอ้างอิงจากเอกสารเล่มอื่นอาจใช้คำว่า “เจดีย์วัดหลง”) ปัจจุบันเหลือเพียงทรากรอาคารส่วนฐาน เป็นอาคารหลังกลาง อยู่ทางทิศใต้ของวัดเวียง สันนิษฐานว่าภายในอาคารเป็นที่ประดิษฐานพระผู้ผจญพญามาร

สำหรับตำแหน่งการประดิษฐานประติมากรรมนั้นสันนิษฐานจาก “คัมภีร์มัณฑุศรีมูลกัลปิกษ์” ที่กำหนดการบูชาเทพ 3 องค์ โดยมีองค์กลางคือ พระพุทธเจ้า (ในที่นี้คือ พระผู้ผจญพญามาร) และมีพระโพธิสัตว์อยู่ 2 ข้าง ซ้าย-ขวา ซึ่งเบื้องซ้ายของพระพุทธเจ้าเป็นพระโพธิสัตว์วัชระปาณี เบื้องขวาเป็นพระโพธิสัตว์ปัทมปาณี ดังนั้น จากตำแหน่งที่ตั้งของอาคารที่เรียงกันโดยมีวัดหลงอยู่ในตำแหน่งตรงกลางฝั่ง จึงต้องเป็นที่ประดิษฐานพระผู้ผจญพญามาร ส่วนวัดเวียงอยู่ทางซ้ายของวัดหลงจึงต้องประดิษฐานพระโพธิสัตว์วัชระปาณี และวัดแก้วนั้นอยู่ทางขวาของวัดหลง จึงต้องประดิษฐานพระโพธิสัตว์ปัทมปาณิดังกล่าว

วัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

กรมศิลปากรได้ทำการขุดค้นวัดเวียง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้ข้อมูลที่สำคัญจำนวนมาก ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้สรุปข้อมูลของกรมศิลปากรผนวกเข้ากับข้อมูลที่ได้ในการสำรวจจากสถานที่จริงดังนี้

วัดเวียงตั้งอยู่ในเมืองโบราณไชยา จากการสำรวจร่องรอยของเมืองเก่าตั้งอยู่บนแนวสันทรายขนาดใหญ่ ที่เรียกว่า “สันทรายไชยา” (แผนที่ที่ 27) ปัจจุบันวัดเวียงไม่เหลือหลักฐานใดๆให้ศึกษาได้ เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นที่ตั้งของพระวิหารที่สร้างครอบทับอาคารเดิมทั้งหมด

แผนที่ที่ 27 แสดงพื้นที่สันทรายไชยา อันเป็นที่ตั้งของวัดเวียง วัดแก้ว วัดกลาง และพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ที่มา: วาดและปรับปรุงลายเส้นภาพจาก จังหวัดสุราษฎร์ธานี, อำเภอไชยา, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติไชยา, “แสดงพื้นที่สันทรายไชยา อันเป็นที่ตั้งของวัดเวียง วัดแก้ว วัดกลาง และพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี,” 2 กุมภาพันธ์ 2558.

หลักฐานทางโบราณคดี

บริเวณที่ตั้งพระวิหารในปัจจุบันเป็นการสร้างทับทรางอาคารก่ออิฐซึ่งไม่ทราบแน่ชัดว่าเดิมเป็นปราสาท เจดีย์หรือพระวิหาร หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช ชุดตรวจฐานรากของอาคารโดยรอบเมื่อ ปี พ.ศ. 2513 แต่ก็ยังไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นอาคารประเภทใด เนื่องจากพระวิหารดังกล่าวสร้างคลุมทับอาคารเก่าซึ่งมีขนาดเล็กกว่าไปทั้งหมด (ภาพที่ 158-159)

ภาพที่ 158 สภาพปัจจุบันของที่ตั้งวัดเวียง ปัจจุบันมีพระวิหารสร้างทับทรางอาคารเดิม

ภาพที่ 159 สภาพปัจจุบันของพื้นที่ภายในวัดเวียง

การขุดค้นทางโบราณคดี

หลักฐานสำคัญที่จะใช้เป็นข้อมูลเพื่อยืนยันว่าอาคารวัดเวียงน่าจะมีลักษณะคล้ายกับอาคารวัดแก้วและวัดหลง คือ ชั้นส่วนสถาปัตยกรรม และสลุบเจดีย์องค์เล็กที่พบในบริเวณวัด ซึ่งยืนยันได้ว่าเป็นศิลปกรรมในสมัยศรีวิชัยประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 (ภาพที่ 160)

ภาพที่ 160 ชั้นส่วนสถาปัตยกรรม พบบริเวณที่ตั้งวัดเวียง เมืองไชยา

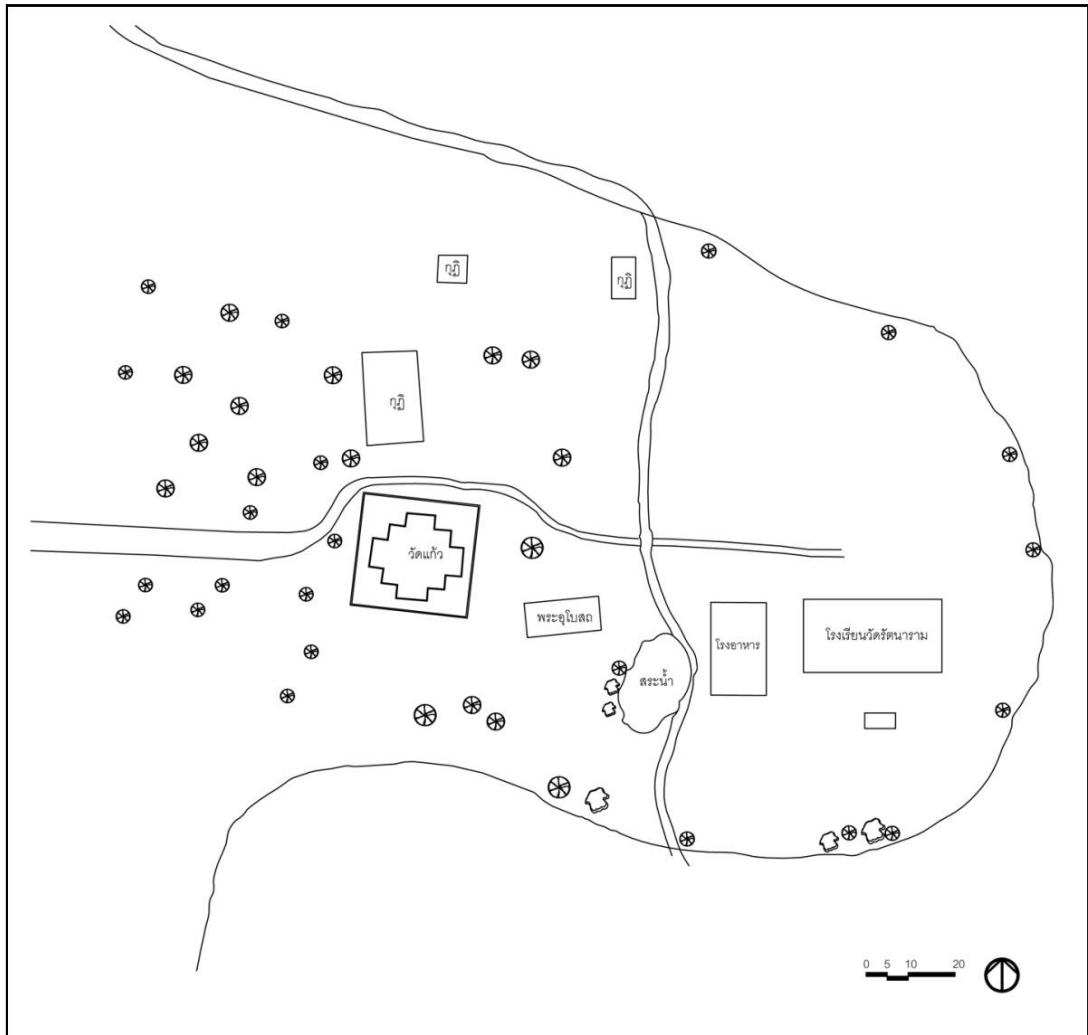
หลักฐานการขุดค้นชั้นดินทางโบราณคดี เมื่อปี พ.ศ. 2524 อมรา ชันติสิทธิ์ นักโบราณคดี จากกรมศิลปากรและคณะ ได้ดำเนินการขุดค้นและพบว่าบริเวณพื้นที่ของวัดเวียงน่าจะเคยเป็นแหล่งชุมชนที่มีการอยู่อาศัยมาแล้วไม่ต่ำกว่าพุทธศตวรรษที่ 17-18 ที่สำคัญมีการขุดพบเครื่องปั้นดินเผาและเซรามิกส์จำนวนมาก โดยพบว่ามีทั้งเครื่องเคลือบเงินสมัยราชวงศ์ชังและหยวน เครื่องปั้นดินเผาแบบพื้นเมืองที่มีลายกดประทับและลายเขียนสีเนื้อดินขาว นอกจากนี้ยังพบเครื่องถ้วยเงินสมัยราชวงศ์หมิง ซึ่งมีการผลิตอยู่ในมณฑลฝูเจี้ยน (ภาพที่ 161)

ภาพที่ 161 เครื่องปั้นดินเผาและเซรามิกส์ที่พบบริเวณพื้นที่วัดเวียง เมืองไชยา
ที่มา: กรมศิลปากร, วัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2557,
เข้าถึงได้จาก www.gis.finearts.go.th_fad50_fad_display_data6

วัดแก้ว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

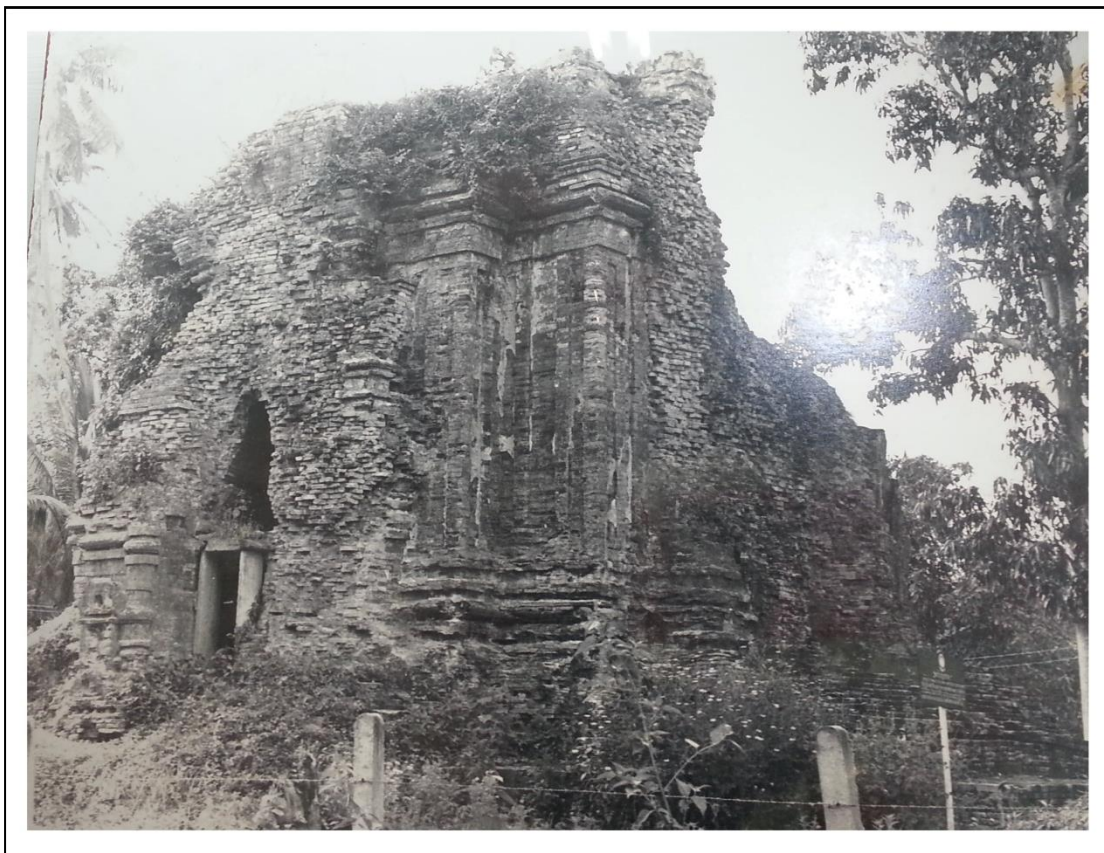
วัดแก้ว ตั้งอยู่ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปัจจุบันพื้นที่ของวัดแก้วมีสิ่งปลูกสร้าง
จำนวนมากแต่จากการสำรวจพบว่าอาคารดังกล่าวสร้างขึ้นในสมัยหลังตั้งสิ้น อาทิต พระอุโบสถ กุฏิสงฆ์
และโรงเรียนวัดรัตนาราม (แผนที่ที่ 28)

แผนที่ที่ 28 ผังบริเวณปัจจุบันของวัดแก้ว เมืองไชยา

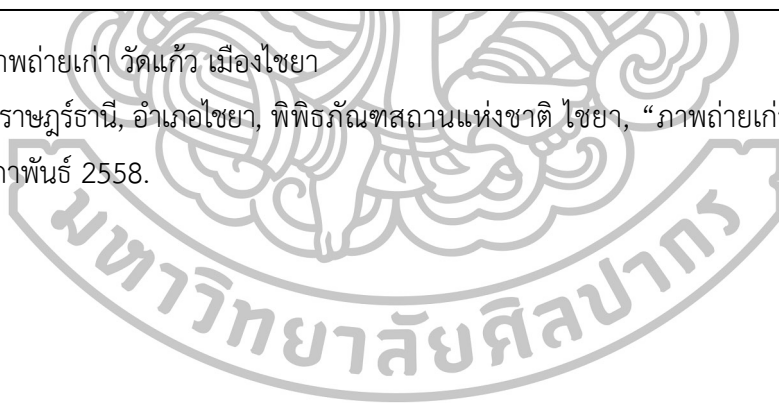
ที่มา: วาดและปรับปรุงลายเส้นจาก เขมชาติ เทพไชย, “การสำรวจขุดค้นวัดแก้ว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี,” ศิลปากร 24, 3 (กรกฎาคม 2523): 24.

กรมศิลปากรได้ทำการขุดค้นบริเวณพื้นที่ของวัดแก้ว เมืองไชยา ได้ข้อมูลที่สำคัญจำนวนมาก ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลของกรมศิลปากรผนวกเข้ากับข้อมูลที่ได้ในการสำรวจจริงวัดจากสถานที่จริง ดังนี้ (ภาพที่ 162-165)

ภาพที่ 162 ภาพถ่ายเก่า วัดแก้ว เมืองไชยา

ที่มา: จังหวัดสุราษฎร์ธานี, อำเภอไชยา, พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ไชยา, “ภาพถ่ายเก่า วัดแก้ว เมืองไชยา,” 2 กุมภาพันธ์ 2558.

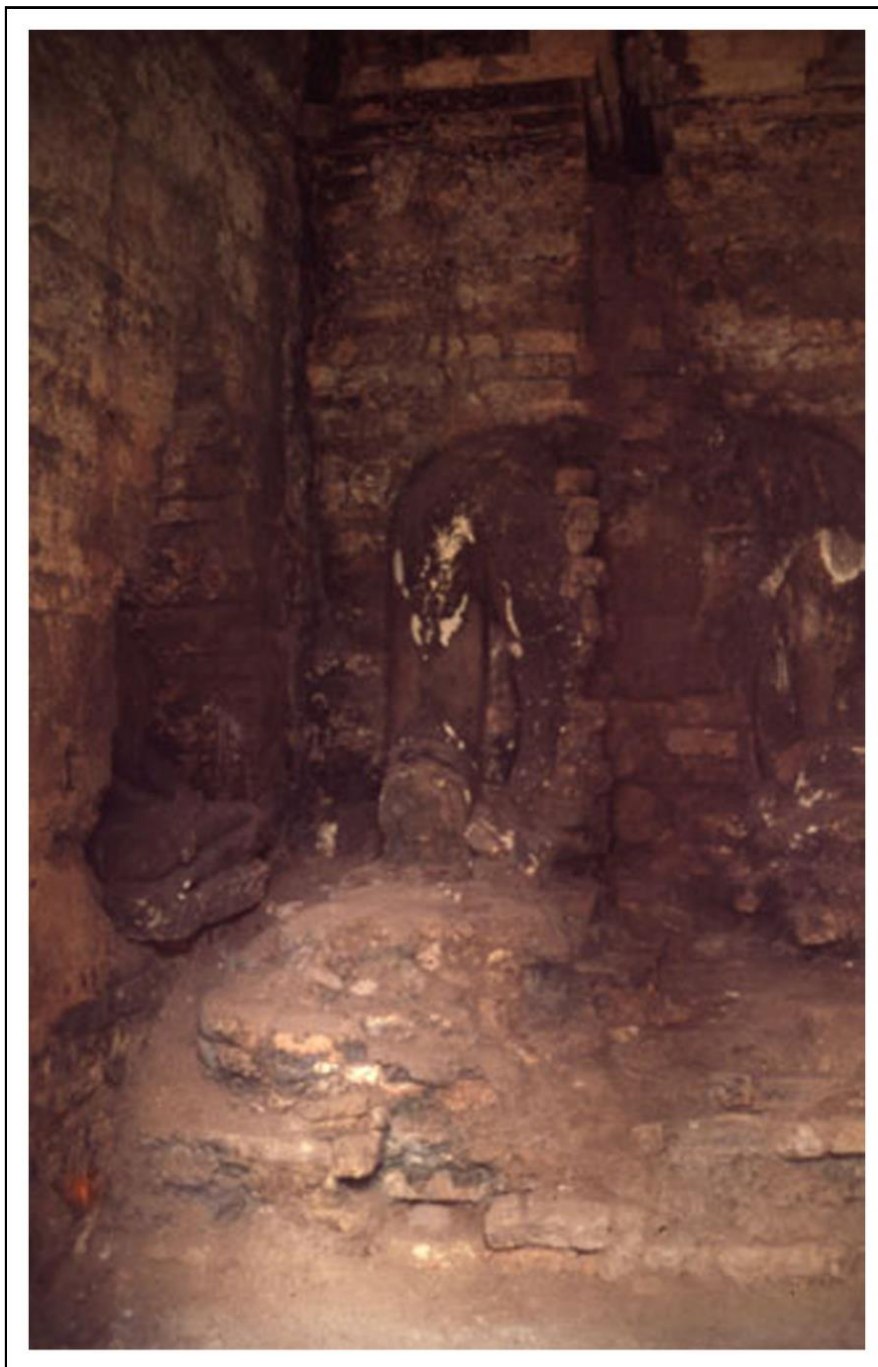

ภาพที่ 163 ภาพถ่ายเก่าวัดแก้ว เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปี พ.ศ. 2517
 ที่มา: อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, “บทบาทของสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยกลุ่มไชยากับประวัติศาสตร์อารยธรรม
 อาคเนย์: แนวความคิดเบื้องต้น,” ศิลปากร 28, 4 (กันยายน 2527): 76-78.

ภาพที่ 164 ภาพถ่ายเก่าอาคารวัดแก้ว เมืองไชยา ก่อนการเข้ามาบูรณะของกรมศิลปากร
ที่มา: Subhadradis Diskul, *The art of Srivijaya* (Paris: Oxford Univ.Press, 1980), no.page.

ภาพที่ 165 ภาพถ่ายเก่าแสดงภายในอาคารและพระพุทธรูปที่ประดิษฐานภายในครมคฤหะประธาน
ของวัดแก้ว เมืองไชยา

ที่มา: ฐานข้อมูลภาพ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ภายในเจดีย์วัดแก้ว ไชยา, เข้าถึง
เมื่อ 27 พฤศจิกายน 2557, เข้าถึงได้จาก <http://www.thapra.lib.su.ac.th/supat/slide/>

หลักฐานทางโบราณคดี

วัดแก้ว เมืองไชยา ถือว่าบรื่องรอยทางศิลปกรรมได้มากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับอาคารทั้ง 3 หลังตามจารึก กล่าวคือ เหลือทรางอาคารอยู่ครึ่งองค์ตั้งแต่ส่วนฐานถึงเรือนธาตุและหลังคาชั้นที่ 1 ส่วนเครื่องยอดหรือหลังคาหักพังลงมาทั้งหมด สันนิษฐานว่าอาคารดังกล่าวเป็นโบราณสถานสมัยศรีวิชัยที่เก่าแก่ที่สุดที่พบในเมืองไชยาเท่าที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบเดิมจนถึงปัจจุบัน เพราะไม่พบร่องรอยการต่อเติมใดๆ ที่กระทำกับตัวอาคาร มีเพียงการนำพระพุทธรูปเข้ามาประดิษฐานภายในห้องมุขและภายในห้องครรภคฤหะประธานเท่านั้น ลักษณะโครงสร้างอาคารเป็นการก่ออิฐไม่สอดปูน ขัดผิวหน้าอิฐเรียบ อาคารอยู่ในผังรูปกากบาท (cruciform plan) ฐานชั้นล่างสุดที่รองรับอาคารเป็นฐานเชิงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ลักษณะเป็นฐานประทักษิณ มีบันไดทางขึ้นด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ส่วนฐานเรือนธาตุเป็นผังแบบกากบาท (cruciform plan) โดยพบว่าอาคารเรือนธาตุมีขนาดประมาณ 18 x 18 เมตร เรือนธาตุตั้งอยู่บนชุดฐานปัทม์ที่ประกอบด้วยบัวคว่ำและคั่นด้วยบัวลูกแก้ว ถัดขึ้นไปเป็นผนังอาคาร ลักษณะเด่นคือมีเสาประดับผนังแบบที่พบในปราสาทจามสมัยฮัวลัย (Hoa Lai) และดงเดือง (Dong Doung) ส่วนยอดบนสุดของอาคารหักหายแต่ยังพอมองเห็นลวดลายของเสาและกู่กู่ที่ประดับบนส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 ได้บางส่วน

อาคารวัดแก้ว ด้านทิศตะวันออก

มุขด้านทิศตะวันออกมีทางเข้าสู่ห้องโถงกลางหรือครรภคฤหะประธาน ที่มีขนาดประมาณ 4 x 4 เมตร ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปประธาน ปางมารวิชัยก่ออิฐ สภาพชำรุดเหลือเฉพาะหน้าตักขนาดกว้างเกือบ 4 เมตร (ถึงส่วนบันพระองค์) ส่วนหลังของพระประธานก่ออิฐติดกับผนังอาคาร นอกจากนี้ที่ผนังอาคารด้านซ้ายและขวาของพระประธานเจาะซุ้มจรณะสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปก่ออิฐ รวมทั้งผนังด้านบนพบการทำช่องสำหรับใส่ประทีป ลักษณะการเจาะผนังเป็นช่องสามเหลี่ยมปลายโค้งแหลมเข้าหากันนี้พบที่ผนังภายในปราสาทจามด้วย ส่วนหลังองค์พระพุทธรูปที่ผนังด้านข้างของพระประธานก่อติดกับผนังเช่นกัน พระพุทธรูปทั้งหมดเป็นของที่ทำขึ้นสมัยหลัง (สันนิษฐานว่าน่าจะทำขึ้นสมัยอยุธยา) ผนังด้านนอกอาคารตกแต่งด้วยเสาติดผนังและเขาระ่องผ่ากลางเสาจากโคนไปถึงยอดเสาซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้ในจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ขวาภาคกลางประเทศอินโดนีเซีย และไปคล้ายกับศิลปะการทำเสาประดับผนังของศิลปะจามสมัยฮัวลัย (Hoa Lai) ของอาณาจักรจามปาด้วย (ภาพที่ 166-169)

ภาพที่ 166 แสดงอาคารวัดแก้ว ด้านทิศตะวันออก:

ภาพที่ 167 แสดงอาคารวัดแก้ว ด้านทิศตะวันออก ลักษณะเรือนธาตุและเสาประดับผนังเหมือนกับที่พบในปราสาทจาม

บันไดทางขึ้น มี 2 ด้านคือ ตะวันออกและตะวันตก ฐานอาคารเป็นฐานเขียงรองรับเรือนธาตุที่เป็นฐานปัทม์

ฐานส่วนที่ติดกับบันไดทางขึ้น มีร่องรอยเป็นฐานปัทม์ ส่วนยอดอาคาร มีร่องรอยการย่อมุมและประดับซุ้มกุฑู

ภาพที่ 168 แสดงรายละเอียดของอาคารวัดแก้ว ด้านทิศตะวันออก

อาคารวัดแก้ว ด้านทิศเหนือ

องค์ประกอบอาคารของวัดแก้ว ด้านทิศเหนือเหมือนกันกับด้านทิศตะวันออกเพียงแต่มุขด้านทิศเหนือ เป็นห้องขนาดเล็ก ทึบตัน และมีร่องรอยการบูรณะปรับเปลี่ยน โดยนำพระพุทธรูปสมัยอยุธยา ทำด้วยหินทรายสีแดงเข้ามาประดิษฐานอยู่ภายใน (ภาพที่ 170-172)

ภาพที่ 170 สภาพปัจจุบัน อาคารวัดแก้ว ด้านทิศเหนือ

มุมอาคารระหว่างทิศตะวันออกและทิศเหนือ อาคารด้านทิศเหนือ ฐานและเรือนธาตุเหมือนด้านอื่นๆ

ภาพที่ 171 ลักษณะของอาคารวัดแก้ว ด้านทิศเหนือ

ภายในอาคารด้านทิศเหนือ ประดิษฐานพระพุทธรูปสมัยอยุธยา ผนังด้านข้างทั้ง 2 ด้าน มีซุ้มจระนำ

ภาพที่ 172 รายละเอียดห้องมุขด้านทิศเหนือของอาคารวัดแก้ว

อาคารวัดแก้ว ด้านทิศตะวันตก

อาคารด้านนี้เสียหายมาก โดยเฉพาะส่วนเรือนธาตุ อย่างไรก็ตาม พบว่าส่วนฐานของเรือนธาตุมีการตกแต่งผนังโดยทำซุ้มจำลองแบบกุฎุประดับอยู่ ลักษณะกุฎุเป็นแบบเดียวกับที่พบบริเวณส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 ของด้านทิศตะวันออก ทำให้สันนิษฐานในเบื้องต้นได้ว่า ที่ผนังเรือนธาตุของมุขทางเข้าทุกด้านคงตกแต่งด้วยซุ้มจำลองในลักษณะเดียวกันนี้ (ภาพที่ 173-174)

ภาพที่ 173 อาคารวัดแก้ว ด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ 174 แสดงรายละเอียดอาคารวัดแก้ว ด้านทิศตะวันตก

อาคารวัดแก้ว ด้านทิศใต้

ด้านทิศใต้นี้ ถือเป็นด้านที่เหลือหลักฐานให้ศึกษาได้มากที่สุด โดยเฉพาะลักษณะซุ้มประตูจำลองของมุขทางเข้าอาคาร (ภาพที่ 175)

ภาพที่ 175 อาคารวัดแก้ว ด้านทิศใต้

มุขด้านทิศใต้โดยเฉพาะทางซ้าย (เมื่อหันหน้าเข้าหาอาคาร) ยังอยู่ในสภาพดี ด้านในลักษณะเป็นห้องมุขหรือคูหา ทางเข้ามีซุ้มประตูจำลองลักษณะศิลปกรรมสอดคล้องกับซุ้มกุฑูที่ประดับอยู่บนส่วนยอดหลังคาชั้นที่ 1 ส่วนยอดตั้งแต่หลังคาชั้นที่ 2 เป็นต้นไปหักพังทั้งหมด ประตูทางเข้าห้องมุขด้านทิศใต้มีกรอบประตู ทับหลังประตูทำจากหินปูน คาดว่าอยู่ในสภาพดั้งเดิมตั้งแต่แรกสร้าง ความสูงของประตูประมาณ 1.60 เมตร รูปแบบศิลปะของการทำซุ้มประตูทางเข้าทุกด้านน่าจะมีลักษณะเช่นนี้เหมือนกันหมดทุกด้าน (ภาพที่ 176-177)

มุมมองด้านทิศใต้

รูปด้านทิศใต้

ซุ้มทางเข้าอาคาร

เรือนธาตุ เสาประดับผนังและส่วนยอดอาคาร

ลักษณะฐานอาคาร

ภาพที่ 176 แสดงรายละเอียดของอาคารวัดแก้ว ด้านทิศใต้

ภาพที่ 177 แสดงรายละเอียดส่วนฐานและซุ้มประตูทางเข้าของอาคารวัดแก้ว ด้านทิศใต้

ภายในห้องมุขของอาคารวัดแก้ว ด้านทิศใต้ ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยก่ออิฐ สภาพชำรุด ส่วนหลังองค์พระก่อติดกับผนังอาคาร ผนังด้านบนทำเป็นช่องสามเหลี่ยมทรงโค้งแหลมเพื่อใส่ประทีป ผนังด้านซ้ายและขวาทำซุ้มจรณะเช่นเดียวกับที่พบในห้องครรภคฤหะประธาน เพื่อใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป หรืออาจใช้เป็นช่องประทีปแบบที่พบในศิลปะจามก็เป็นได้ ที่สำคัญพบเพดานอาคารของห้องมุขก่อเป็นรูปทรงครึ่งแปดเหลี่ยม การก่ออิฐไม่เรียบร้อยนักโดยเฉพาะเหนือซุ้มประตูขึ้นไป (ภาพที่ 178)

ภาพที่ 178 แสดงภายในห้องมุขด้านทิศใต้ของอาคารวัดแก้ว

ส่วนยอดของหลังคาชั้นที่ 1 เหนือชั้นเรือนธาตุด้านทิศใต้ ปรากฏร่องรอยซุ้มกู่ประดับอยู่ โดยทำหน้าที่เป็นวงโค้งเล็กๆ ที่สำคัญผนังด้านนอกเหนือซุ้มประตูทางเข้า พบร่องรอยการทำเรือนธาตุจำลองแบบลดหลั่นกันขึ้นไป 3 ชั้น เหมือนกับที่พบในปราสาทจาม (ภาพที่ 179) ซึ่งคาดว่าเดิมน่าจะมีที่ตั้งด้าน ส่วนยอดของอาคารถัดขึ้นไปจากห้องนี้หักพังลงมาทั้งหมด จากการขุดค้นขุดแต่งของกรมศิลปากร พบสลูปลจำลองทำด้วยหินทรายแดงหลายองค์รอบฐานอาคาร ซึ่งคงหักพังลงมาจากส่วนยอดอาคาร สันนิษฐานว่ายอดบนสุดน่าจะเป็นเจดีย์องค์ใหญ่ 1 องค์ที่รายล้อมด้วยสลูปเจดีย์องค์เล็ก รวมทั้งน่าจะมีสลูปเจดีย์ประดับอยู่ที่ชั้นหลังคาด้วย

ภาพที่ 179 แสดงรายละเอียดส่วนยอดอาคารของอาคารวัดแก้ว ด้านทิศใต้

จากลักษณะแผนผังรูปกากบาท (cruciform plan) ประกอบด้วยเรือนธาตุและมุขทั้งสี่ด้าน ที่มีลักษณะคล้ายกับจันทิกะลาสน์ (Candi Kalasan) ในชวาภาคกลาง แต่ลักษณะการตกแต่งภายนอกมีลักษณะแบบศิลปะจามทั้งการทำซุ้มประตูจำลอง การทำเสาประดับผนัง รวมทั้งการก่ออิฐ อย่างไรก็ตาม ลักษณะการก่ออิฐของวัดแก้วและวัดหลงนั้นเป็นการก่อแบบผสม (Mixed Order Bond) คือเป็นแบบอิฐขัดก่อแบบสอดดิน คุณภาพอิฐไม่ดีนัก ฝีมือเชิงช่างอยู่ในระดับเดียวกับของเขมรจามและสุมาตรา กรอบประตูใช้อิฐแผ่นแบน ทั้งนี้การใช้อิฐเป็นวัสดุหลัก และการทำกรอบประตูโดยใช้หินแผ่นแบนเป็นเทคนิควิธีของคาบสมุทรมหานครใต้โดยเฉพาะ² ลักษณะการก่ออิฐแบบนี้ยังพบอยู่ในปราสาทศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ปราสาทน้อยที่ปราสาทหินพนมรุ้งและปราสาทอิฐที่ปราสาทหินเมืองต่ำ อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ส่วนทางภาคกลาง คือ ปราสาทแขก จังหวัดลพบุรี³ นอกจากนี้ยังได้มีการทดสอบอิฐ พบว่าอิฐที่เชื่อมกันอย่างสนิทนั้น เมื่อนำมาเผาจนได้ความร้อนมากแล้ว อิฐทั้งสองจะแตกออกจากกัน เมื่อแกะออกพบดินเหนียวเป็นตัวประสานอยู่ ซึ่งในการก่ออาจต้องใช้ยางไม้ (vegetable Motar) หรือกาบหั่นสัตว์มาผสมกันก่อน นอกจากนี้ยังพบว่า กรรมวิธีดังกล่าวมีใช้กันที่เกาะบาหลี ประเทศอินโดนีเซียด้วย โดยช่างจะนำอิฐที่เผาสุกดีแล้วมาแช่น้ำจนอิ่มตัว แล้วนำมาผสมผิวให้เรียบด้วยการเอาบไสและยังใช้อิฐที่จะเชื่อมต่อกัน มาถูจนแนบสนิทกันดี จากนั้นใช้น้ำปูนเหลวเป็นตัวช่วยประสาน⁴

สำหรับโครงสร้างและเทคนิคการก่อสร้างนั้น ภายในอาคารวัดแก้วจะมีที่ว่างในลักษณะเป็นห้องโถง โครงสร้างผนังจึงต้องสัมพันธ์กับหลังคาโดยการใช้นั่งรับโครงสร้างหลังคาแบบก่ออิฐสันเหลี่ยม ฝีมือการก่อสร้างจะทำการประณีตเฉพาะในส่วนที่เป็นผนัง แต่ในระดับเหนือสันบัวเพดานขึ้นไปจะก่ออิฐเหลี่ยมออกมาเป็นระยະๆ ขึ้นไปจรดกันที่ยอดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลักษณะการก่อสร้างในช่วงนี้ฝีมือค่อนข้างหยาบ และไม่มีการขัดอิฐ ต่างจากส่วนอื่นๆ ของอาคาร⁵

กรมศิลปากร ได้ทำการขุดหลุมทดสอบในทิศต่างๆ⁶ พบแนวกำแพงลักษณะเป็นแนวอิฐอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอาคาร ทั้งนี้พบว่าในระดับลึก 60 เซนติเมตร มีแนวอิฐที่เรียงกัน

² อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, “บทบาทของสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยกลุ่มไชยากับประวัติศาสตร์อารยธรรมอาณานิคม: แนวความคิดเบื้องต้น,” ศิลปากร 28, 4 (กันยายน 2527): 67-69.

³ ไข่มุขชาติ เทพไชย, “การสำรวจขุดค้นวัดแก้ว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี,” ศิลปากร 24,3 (กรกฎาคม 2523): 18.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁵ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, “สถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยในคาบสมุทรมหานครใต้ประเทศไทย,” ศิลปากร 27, 3 (กรกฎาคม 2526): 24.

⁶ สรุปรายชื่อข้อมูลจาก กรมศิลปากร, วัดแก้ว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2557, เข้าถึงได้จาก www.gis.finearts.go.th_fad50_fad_display_data6

คล้ายกับกำแพงแก้ว โดยอยู่ห่างจากฐานอาคาร 36 เมตร แต่ก็ไม่มีความเด่นชัดนักเนื่องจากหลักฐานถูกทำลายไปมาก นอกจากนี้ด้านทิศตะวันตก พบதாகพระวิหารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากว้าง 3 เมตร ยาว 7.5 เมตร แต่พระวิหารนี้ก็ถูกทำลายไปมากเช่นกัน มีร่องรอยการขุดนำอิฐออกไป คาดว่าน่าจะเป็นการนำไปสร้างทางรถไฟ

พบชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม ที่สำคัญ ได้แก่

กรอบประตูศิลา สภาพสมบูรณ์ จำนวน 1 ชิ้น สูง 1.60 เมตร

ธรณีประตูศิลา สภาพสมบูรณ์ จำนวน 1 ชิ้น กว้าง 0.50 เมตร ยาว 1.70 เมตร ขนาดความกว้างของประตู 1.30 เมตร (วัดระยะห่างจากรูเดือย 2 รู ที่ใช้เสียบเดือยประตูไม้)

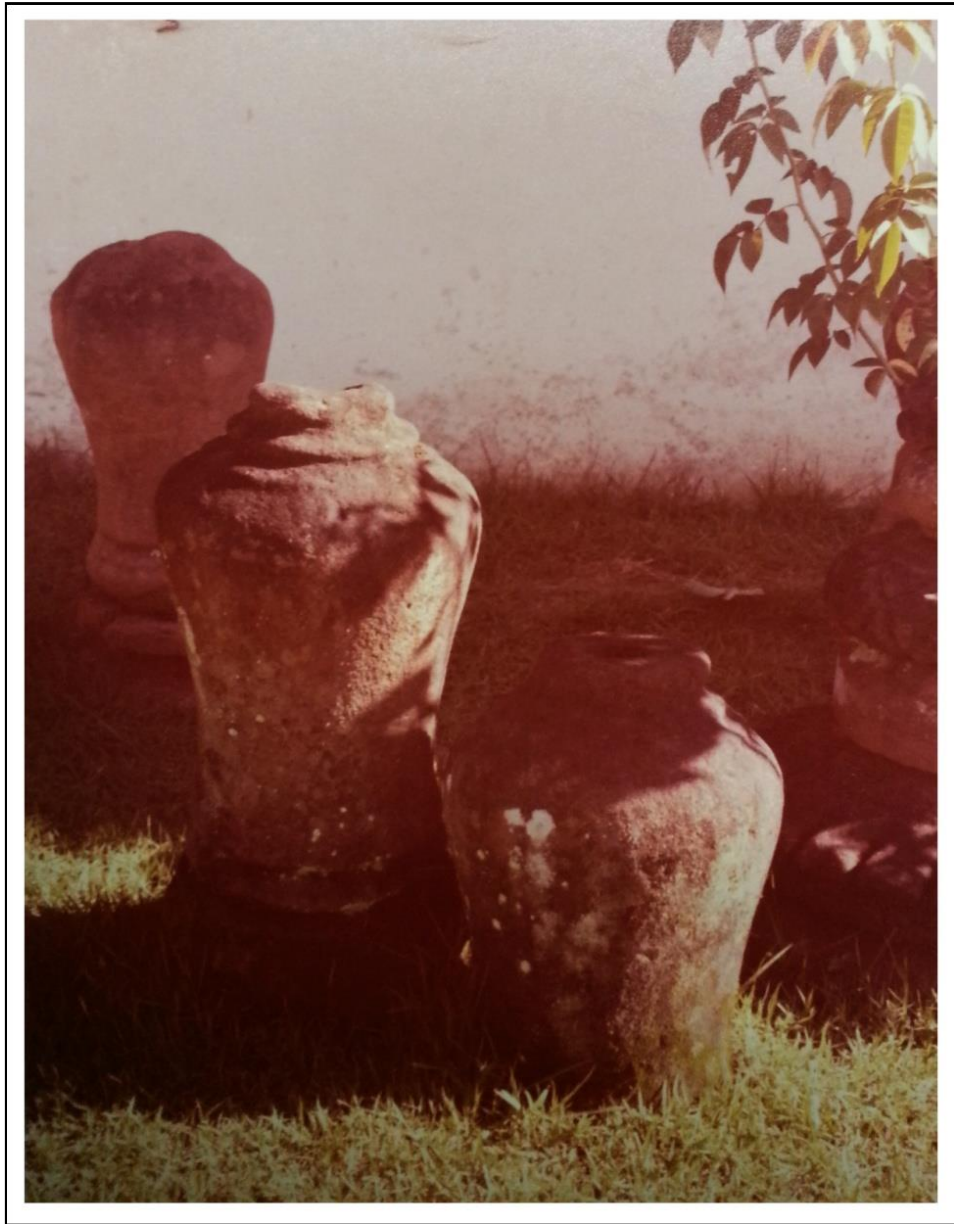
ยอดสถูปเจดีย์ วัสดุทำจากหินทรายสีแดง สูง 1.50 เมตร ฐานกว้าง 0.65 เมตร ยอดมีรูปทรงแปดเหลี่ยม กว้าง 0.55 เมตร ส่วนบนสุดลักษณะคล้ายกลีบบัว (ภาพที่ 180)

ภาพที่ 180 ยอดสถูปเจดีย์ ที่พบบริเวณวัดแก้ว เมืองไชยา

ที่มา: ปัญจเวช บุณรอต, “ยอดสถูปเจดีย์ ที่พบบริเวณวัดแก้ว เมืองไชยา,” ภาพถ่าย วัดแก้ว เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี, 25 พฤศจิกายน 2556.

นอกจากนี้ยังพบ สถูปเจดีย์ที่น่าจะเคยประดับอยู่ที่ส่วนยอดอาคารของวัดแก้ว ซึ่งอาจประดับตามชั้นต่างๆของหลังคา ลักษณะเป็นเจดีย์แบบเอวคอด วัสดุทำจากหินทรายสีแดง (ภาพที่ 181)

ภาพที่ 181 สลุปเจดีย์เวยคอด พบบริเวณวัดแก้ว เมืองไชยา
ที่มา: เกียรติก้อง อมรกุล, “รายงานเรื่อง เจดีย์เวยคอดสถาปัตยกรรมศรีวิชัย ที่เจดีย์พระบรมธาตุไชยา
อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี” (รายวิชา 262 402 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมก่อนไทย คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), 17.

โบราณวัตถุสำคัญ

บริเวณที่ตั้งของวัดแก้วมีการขุดพบโบราณวัตถุจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นโบราณวัตถุที่มีรูปแบบของศิลปะขอม (ภาพที่ 182) ศิลปวัตถุที่สำคัญ มีประติมากรรมพระพุทธรเจ้าอักษะภะยะ ประติมากรรมพระหัตถ์ถือดอกบัว ศิวลึงค์ศิลา พระพุทธรูปและพระพิมพ์ดินเผา (รายละเอียดของศิลปวัตถุได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 5)

ภาพที่ 182 โบราณวัตถุที่พบบริเวณวัดแก้ว เมืองไชยา

การขุดค้นทางโบราณคดี⁷

พบเครื่องมือหินจากหลุม L13 ลักษณะเป็นเครื่องมือหินขัดสมัยหินใหม่ (Neolithic) แบบต่างๆ ซึ่งอยู่ในระดับความลึกตั้งแต่ 30-60 เซนติเมตร มีทั้งเครื่องมือหิน รูปสี่เหลี่ยมด้านไม่เท่า ทำด้วยหินทรายแดง และเครื่องมือหิน แบบห้าเหลี่ยมมน ทำด้วยหินทรายแดงเช่นกัน ลักษณะแบบเดียวกับที่พบในจังหวัดนครศรีธรรมราช

⁷สรุปข้อมูลจาก เขมชาติ เทพไชย, “การสำรวจขุดค้นวัดแก้ว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี,” ศิลปากร 24, 3 (กรกฎาคม 2523): 20-21.

เศษภาชนะดินเผาและเครื่องถ้วยเซรามิกส์ (ภาพที่ 183) พบจำนวนมากและหลายยุคหลายสมัย โบราณวัตถุที่พบนั้น มีหลายประเภท อาทิ ลายเขียนสี มีทั้งที่เขียนด้วยสีแดงและสีน้ำตาลดำ แบบพื้นเมือง มีทั้งแบบเนื้อหยาบและเนื้อละเอียดและพบภาชนะดินเผาแบบจีน เป็นภาชนะดินเผาในราชวงศ์หมิงหรือหมิง (Ming Dynasty) บางชิ้นมีตราประจำรัชสมัยจีนพระนาม “จ่าชิงหรือเจียชิง (Chia-Ching)” ด้วย

ภาชนะสมัยสุโขทัย ส่วนใหญ่ที่พบเป็นกระปุกสังคโลก มีแหล่งผลิตอยู่ที่เตาเกาะน้อยและเตาป่ายางซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของเมืองโบราณศรีสัชนาลัย อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย แสดงถึงการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างพื้นที่ทั้งสอง นอกจากนี้ยังพบเครื่องถ้วยแบบจามหรือเวียดนามส่วนใหญ่เป็นกระปุกที่พบตามฐานของเจดีย์ ลักษณะของผิวภาชนะมีสีขาวเทา เขียนลวดลายต่างๆ ด้วยสีน้ำเงินแกมดำ อาทิ ลายพันธุ์พฤกษา (Panels) ลายเรขาคณิต (Geometric Designs) นอกจากนี้ยังพบช้อนดินขาวเคลือบ ด้านในเขียนรูปชายมีเคราด้วยลายเส้นสีน้ำเงิน

ภาพที่ 183 เซรามิกส์และเครื่องปั้นดินเผาที่พบบริเวณพื้นที่ของวัดแก้ว เมืองไชยา

วัดหลง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

หลังจากมีการขุดค้นขุดแต่งอาคารวัดแก้ว เมืองไชยาแล้ว ต่อมากรมศิลปากรได้ทำการขุดค้นพื้นที่ของวัดหลงได้ข้อมูลที่สำคัญจำนวนมาก ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลของกรมศิลปากรผนวกเข้ากับข้อมูลที่ได้จากการสำรวจจริงวัดจากสถานที่จริง ดังนี้

อาคารวัดหลง ปัจจุบันเหลือเพียงส่วนฐานเท่านั้น (ภาพที่ 184-185) ทั้งนี้ พบว่าอิฐส่วนบนถูกรื้อไปทำกำแพงแก้วในคราวบูรณะพระบรมธาตุไชยา

ภาพที่ 184 ภาพมุมสูงของฐานอาคารวัดหลง เมืองไชยา

ที่มา: กรุงเทพมหานคร, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร, “ภาพมุมสูงของฐานอาคารวัดหลง เมืองไชยา,” 16 มกราคม 2558.

ภาพที่ 185 สภาพปัจจุบันของอาคารวัดหลง เมืองไชยา

สภาพก่อนการขุดแต่งเป็นเนินดิน มีเศขอิฐและต้นไม้ขึ้นปกคลุมหนาแน่น (ภาพที่ 186) ภายหลังการขุดแต่งเผยให้เห็นฐานอาคารที่มีรูปแบบเป็นผังพื้นทรงกากบาท (cruciform plan) คล้ายกับที่พบในอาคารวัดแก้ว สันนิษฐานได้ว่าสร้างขึ้นในสมัยพุทธศตวรรษที่ 14-15 และมีการสร้างทับอีกครั้งหนึ่งหรือหลายครั้งในสมัยอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 18-22 นอกจากนี้สันนิษฐานว่าชื่อวัดหลงนี้อาจเพี้ยนมาจากชื่อ “วัดหลง” ก็เป็นไปได้⁸

⁸ กรมศิลปากร, วัดหลง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2557, เข้าถึงได้จาก www.gis.finearts.go.th_fad50_fad_display_data6

ภาพที่ 186 วัดหลง เมืองไชยา ก่อนการเข้ามาบูรณะของกรมศิลปากร
ที่มา: จังหวัดสุราษฎร์ธานี, อำเภอไชยา, พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ไชยา, “วัดหลง เมืองไชยา ก่อน
การเข้ามาบูรณะของกรมศิลปากร,” 2 กุมภาพันธ์ 2558.

ภาพที่ 187 ภาพถ่ายเก่าวัดหลง เมืองไชยา ขณะมีการขุดค้นขุดแต่งของกรมศิลปากร แสดงส่วนฐาน
ที่มีการใช้บัวลูกแก้วและลวดบัวเหมือนกับระเบียบการใช้องค์ประกอบส่วนฐานของ
อาคารวัดแก้ว

ที่มา: อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “บทบาทของสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยกลุ่มไชยากับประวัติศาสตร์อารยธรรม
อาคเนย์: แนวความคิดเบื้องต้น,” ศิลปากร 28, 4 (กันยายน 2527): 79.

หลักฐานทางโบราณคดี

หลักฐานปัจจุบันที่พบของอาคารวัดหลงมีเพียงส่วนฐานอาคารเท่านั้น และทุกด้านมีลักษณะทางศิลปกรรมเหมือนกันหมด ยกเว้นด้านทิศตะวันออกที่มีทางเดินเข้าสู่ครุฑอุทิศประธาน ในที่นี้จึงจะเน้นอธิบายด้านทิศตะวันออกเป็นหลัก ดังนี้ (ภาพที่ 188-189)

ภาพที่ 188 ฐานอาคารวัดหลง ด้านทิศตะวันออก

ทางขึ้นครมคฤหะประธาน

ฐานอาคารของทางขึ้นครมคฤหะประธาน

การขยักเก็บมุมของฐานอาคาร

เสาบริเวณฐาน ที่สันนิษฐานว่าทำขึ้นภายหลัง

ฐานประทักษิณ พบร่องรอยการต่อเติมหลายครั้ง ลักษณะฐานปัทม์มีบัวลูกแก้ว เหมือนกับอาคารวัดแก้ว

ภาพที่ 189 ลักษณะฐานและทางขึ้นสู่ห้องครมคฤหะประธานของอาคารวัดหลง ด้านทิศตะวันออก

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ฐานชั้นล่างเป็นรูปกากบาท (cruciform plan) มีขนาดประมาณ 21.65 x 21.65 เมตร เนื้อฐานชั้นนี้ เป็นฐานเขียงที่รองรับฐานปัทม์ซึ่งมีท้องไม้คาดด้วยบัวลูกแก้ว มีทางขึ้นด้านทิศตะวันออกโดยมีทางเดินเข้าสู่ห้องโถงกลางหรือครรภคฤหะประธานของอาคาร ตัวเรือนธาตุนั้นทำเป็นมุขยื่นออกมาทั้งสี่ด้าน ฐานชั้นล่างมีร่องรอยการก่อเติมในสมัยหลังหลายครั้ง โดยเฉพาะด้านหน้าอาคาร

มุขทางด้านทิศตะวันออกของอาคารที่นำเข้าสู่ห้องโถงกลางหรือครรภคฤหะประธานนั้นมีขนาดประมาณ 4 x 4 เมตร ซึ่งพบว่ามีความเท่ากับครรภคฤหะประธานของวัดแก้ว ภายในใช้เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ ส่วนมุขอีก 3 ด้าน คงใช้ในการประดิษฐานพระธยานิพุทธประจำทิศ มุขแต่ละด้านมีขนาดเท่ากันคือประมาณ 1.75 x 2.70 เมตร นอกจากนี้ ทุกด้านของฐานภายนอก มีเสาประดับฐานอาคาร อยู่ตรงกึ่งกลาง ลักษณะเป็นเสาลดเหลี่ยม 1 ชั้น คาดว่าเป็นการต่อเติมขึ้นภายหลัง เนื่องจากมีลักษณะที่ต่างไปจากเสาประดับผนังเรือนธาตุของวัดแก้วที่ใช้วิธีก่ออิฐเป็นร่อง ผ่ากลางเสาขึ้นไปถึงยอดเสาและเมื่อเปรียบเทียบกับศิลปะอื่นๆ ในยุคสมัยเดียวกัน พบว่าไม่เหมือนกับศิลปะใดๆ ที่จะใช้อ่างอิงรูปแบบกันได้ ทั้งจากชวาภาคกลางและอาณาจักรจามปา แต่เทคนิคการก่ออิฐของอาคารวัดหลงนี้ใช้วิธีเดียวกับวัดแก้วคือ ก่ออิฐไม่สอดปูนและขัดผิวหน้าเรียบ (ภาพที่ 190-191)

ภาพที่ 190 แสดงด้านหน้าทางเข้าห้องครรภคฤหะประธานของวัดหลง เมืองไชยา

ภาพที่ 191 แสดงทางเข้าและลักษณะภายในของห้องครรภคฤหะประธานของวัดหลง เมืองไชยา

ภายหลังการขุดแต่งของกรมศิลปากร สันนิษฐานได้ว่า ฐานอาคารเดิมของวัดหลง คงสร้างขึ้นในสมัยเดียวกันกับวัดแก้ว คือประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 ส่วนการก่อสร้างที่เพิ่มเติมในยุคหลังนั้น น่าจะสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา สำหรับสภาพปัจจุบันของฐานอาคารวัดหลงด้านอื่นๆนั้น มีลักษณะทางศิลปกรรมเหมือนกันหมดทุกด้าน (ภาพที่ 192-197) ยกเว้นด้านทิศตะวันออกที่มีทางเดินเข้าสู่ครรภคฤหะประธานดังได้กล่าวมาแล้ว

อาคารวัดหลง ด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 192 แสดงฐานอาคารวัดหลง ด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 193 แสดงรายละเอียดส่วนฐานอาคารวัดหลง ด้านทิศเหนือ

อาคารวัดหลง ด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ 194 แสดงฐานอาคารวัดหลง ด้านทิศตะวันตก

ภาพที่ 195 แสดงรายละเอียดส่วนฐานของอาคารวัดหลง ด้านทิศตะวันตก

อาคารวัดหลง ด้านทิศใต้

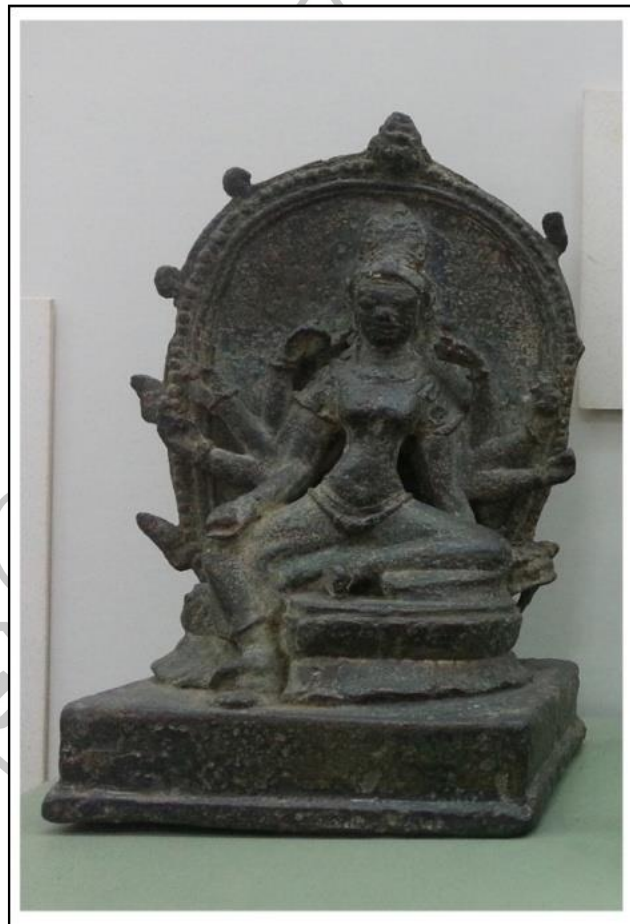
ภาพที่ 196 แสดงฐานอาคารวัดหลง ด้านทิศใต้

ภาพที่ 197 แสดงรายละเอียดส่วนฐานของอาคารวัดหลง ด้านทิศใต้

ศิลปวัตถุที่พบ

บริเวณใกล้เคียงกับที่ตั้งของวัดหลง ที่บ้านนายสอง เพชรศักดิ์ ราษฎร์บ้านหัวคู ซึ่งอยู่ห่างจากคลองไผ่ยาไปทางทิศใต้ราว 30 เมตร ขุดพบโบราณวัตถุสำคัญหลายชิ้น ได้แก่ ประติมากรรมพระนางตารา 8 กร สำริด ศิลปะแบบปาละ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 15-16 ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (ภาพที่ 198) และบริเวณดังกล่าวยังพบชิ้นส่วนคันท้องสำริด สมัยราชวงศ์ชู่ งั้นส่วนเครื่องประดับหิน และลูกปัดจำนวนมาก (ภาพที่ 199)

ภาพที่ 198 ประติมากรรมพระนางตารา 8 กร สำริด ศิลปะแบบปาละ

ภาพที่ 199 ลูกปัดและชิ้นส่วนเครื่องประดับหิน

นอกจากนี้ยังพบพระพิมพ์ดินดิบที่มีลักษณะของศิลปะทวารวดีและศิลปะเขมร ทำเป็นแผ่นรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่ว มีพระพุทธรูป ประทับอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว (ภาพที่ 200)

ภาพที่ 200 พระพิมพ์ดินดิบ

เครื่องถ้วย พบเครื่องถ้วยเงินจำนวนมากจากเตาหลงฉวน ซึ่งมีอายุอยู่ในสมัยราชวงศ์ซ่ง และหยวน อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 -19 อีกทั้งยังพบภาชนะดินเผาอื่นๆ ได้แก่ เครื่องถ้วยเงิน สมัยราชวงศ์หมิงและชิง ส่วนใหญ่เป็นกระปุกลายคราม กระปุกเคลือบเขียว และเครื่องถ้วยสมัย สุโขทัยด้วย (ภาพที่ 201)

ภาพที่ 201 เซรามิกส์และเครื่องถ้วยดินเผาที่พบบริเวณวัดหลง เมืองไชยา

การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง เมืองไชยา

แนวทางการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้ว วัดหลง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีนั้น จะใช้หลักฐานทางสถาปัตยกรรมของวัดแก้ว ซึ่งเหลือทรากอาคารและพร่องรอยทางศิลปกรรมมากกว่าวัดหลงเป็นหลัก อีกทั้งอาคารของวัดหลงซึ่งเหลือเพียงส่วนฐานอาคารนั้น จากรายงานการขุดค้นขุดแต่งของกรมศิลปากรระบุว่า พบการซ่อมแปลงที่ส่วนฐานอาคารในสมัยอยุธยา มีการทำลานประทักษิณโดยถมฐานเดิม อีกทั้งยังมีการก่อเติมเสาประดับที่ฐานอาคารด้วย ทำให้ศิลปกรรมดั้งเดิมถูกปิดเบียดไปมาก มีเพียงขนาดห้องครรภคฤหะประธาน และองค์ประกอบฐานเรือนธาตุบางส่วนเท่านั้นที่พอจะใช้อ้างอิงได้ การศึกษานี้จึงจำเป็นต้องยึดหลักฐานทางสถาปัตยกรรมของอาคารวัดแก้วเป็นข้อมูลหลักในการวิเคราะห์ ครั้นเมื่อกำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดแก้วได้แล้ว จึงใช้ข้อมูลชุดเดียวกันในการวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดหลงในลำดับต่อไป เนื่องจากข้อมูลด้านจารึกระบุว่าอาคารทั้งสองหลังสร้างขึ้นพร้อมกันจึงสามารถอ้างอิงรูปแบบศิลปะกันได้

จากข้อมูลของจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318 และจารึกกะลาสะ พ.ศ. 1321 ที่ระบุถึงกษัตริย์ผู้สร้างวัดแก้วและจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) อยู่ในราชวงศ์ไศเลนทร์และเป็นผู้นับถือศาสนาพุทธนิกายมหายานแบบตันตระ ผังอาคารทั้ง 2 แห่งพบว่ามีลักษณะเป็นผังแบบกากบาท (cruciform plan) สอดคล้องกับข้อมูลด้านจารึกที่ระบุว่าสร้างในยุคสมัยเดียวกัน แสดงว่าประติมากรรมในห้องมุขของอาคารจะต้องมีทั้งพระธยานิพุทธ 4 องค์ ประดิษฐานใน 4 ทิศ รวมทั้งทิศเบื้องกลางอีก 1 องค์ มีประติมากรรมพระโพธิสัตว์ประดิษฐานไว้ในห้องโถงกลางหรือครรภคฤหะประธานของอาคาร ทั้งนี้ ประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่พบในไทยและสันนิษฐานว่าน่าจะเคยประดิษฐานอยู่ภายในอาคารวัดแก้วในสมัยศรีวิชัย ได้แก่ พระโพธิสัตว์ปัทมปาณี 2 กร องค์ที่ได้รับการยกย่องว่างดงามที่สุด ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

เมื่อเปรียบเทียบแบบแผนการก่อสร้างจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) และอาคารวัดแก้วแล้วจะพบว่ามีแบบแผนเดียวกัน คือ จากฐานอาคารชั้นที่ 1 และฐานของเรือนธาตุ ลักษณะเป็นฐานปัทมที่ทอไม้คานด้วยบัวลูกแก้ว ส่วนบนของเรือนธาตุเป็นบัวถลาเพื่อรับชั้นหลังคา วัดแก้วนั้นมีร่องรอยของส่วนยอดอาคารหรือหลังคาชั้นที่ 1 ที่มีลักษณะการทำซุ้มจรณะแบบกุกุ ลักษณะกุกุม้วนเข้าปลายยอดแหลมโค้งเข้าหากัน ส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 นี้ แม้เหลือร่องรอยให้ศึกษาได้เพียงเล็กน้อย กระนั้นยังเห็นลักษณะการทำชั้นหลังคาแบบย่อมุมไม้สิบสอง ที่ทุกมุมจะมีซุ้มจรณะแบบกุกุนี้ประดับอยู่ทุกด้าน เช่นเดียวกับหลังคาชั้นที่ 1 ของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)

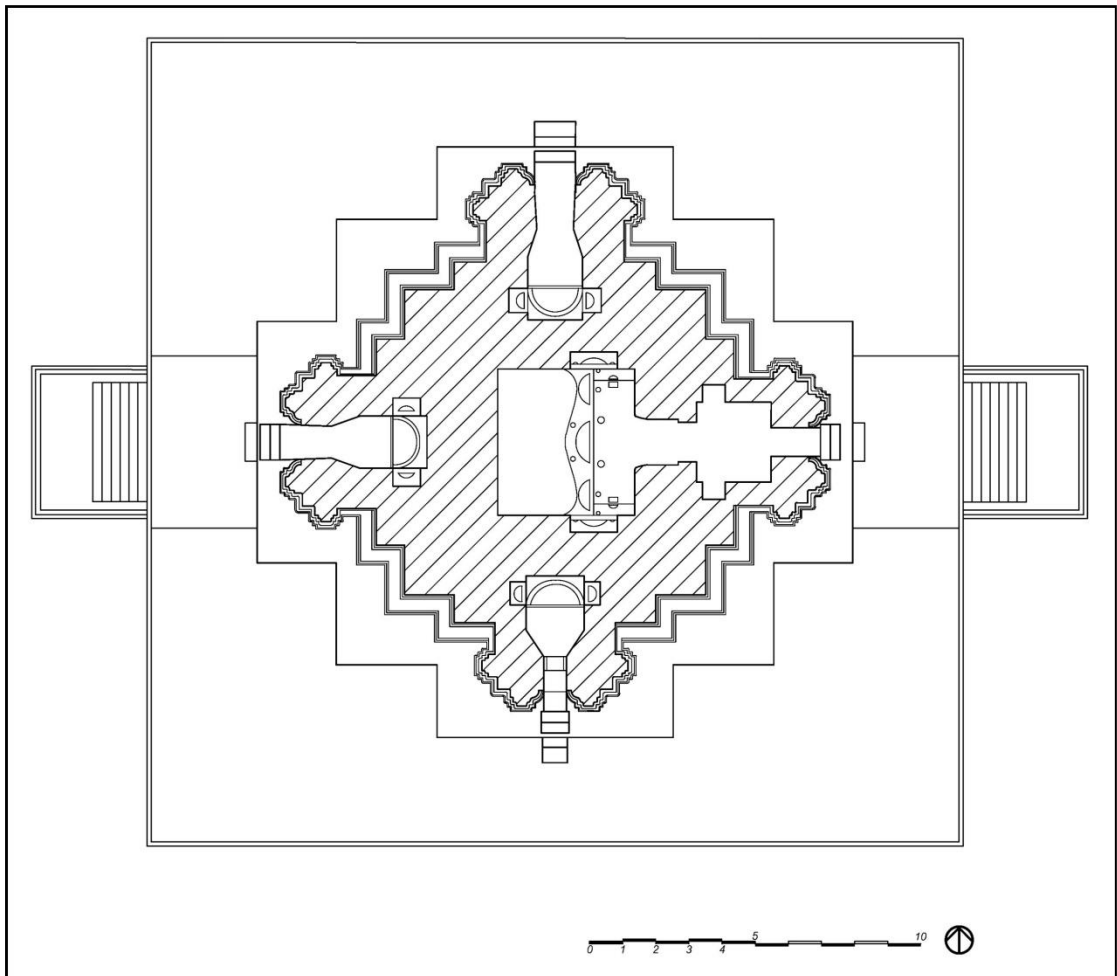
แบบแผนและการสร้างที่ว่างทางสถาปัตยกรรมจะใช้เทคนิควิธีแบบเดียวกันคือ ที่ว่างของห้องโถงกลางอาคาร (ครรภคฤหะประธาน) ใช้ผนังรับโครงสร้างหลังคาแบบก่อสันเหลื่อม (Corbelled Arch) สูงขึ้นไปถึงระดับเหนือสันบัวเพดาน จากนั้นก่อวัสดุให้เหลื่อมออกมาเป็นระยะๆ

เพื่อขึ้นไปจรดเป็นยอดแหลมเข้าหากัน อย่างไรก็ตาม พบว่าโครงสร้างภายในอาคารของวัดแก้วและจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) นอกจากใช้วัสดุต่างกันแล้ว ฝีมือการก่อและความละเอียดปราณีตนั้นถือว่าจันทิที่ชวาภาคกลางมีฝีมือเหนือกว่าอยู่มาก ลักษณะการก่ออิฐรวมทั้งเทคนิควิธีของวัดแก้วนี้ไปเหมือนกับการก่ออิฐของปราสาทจาม

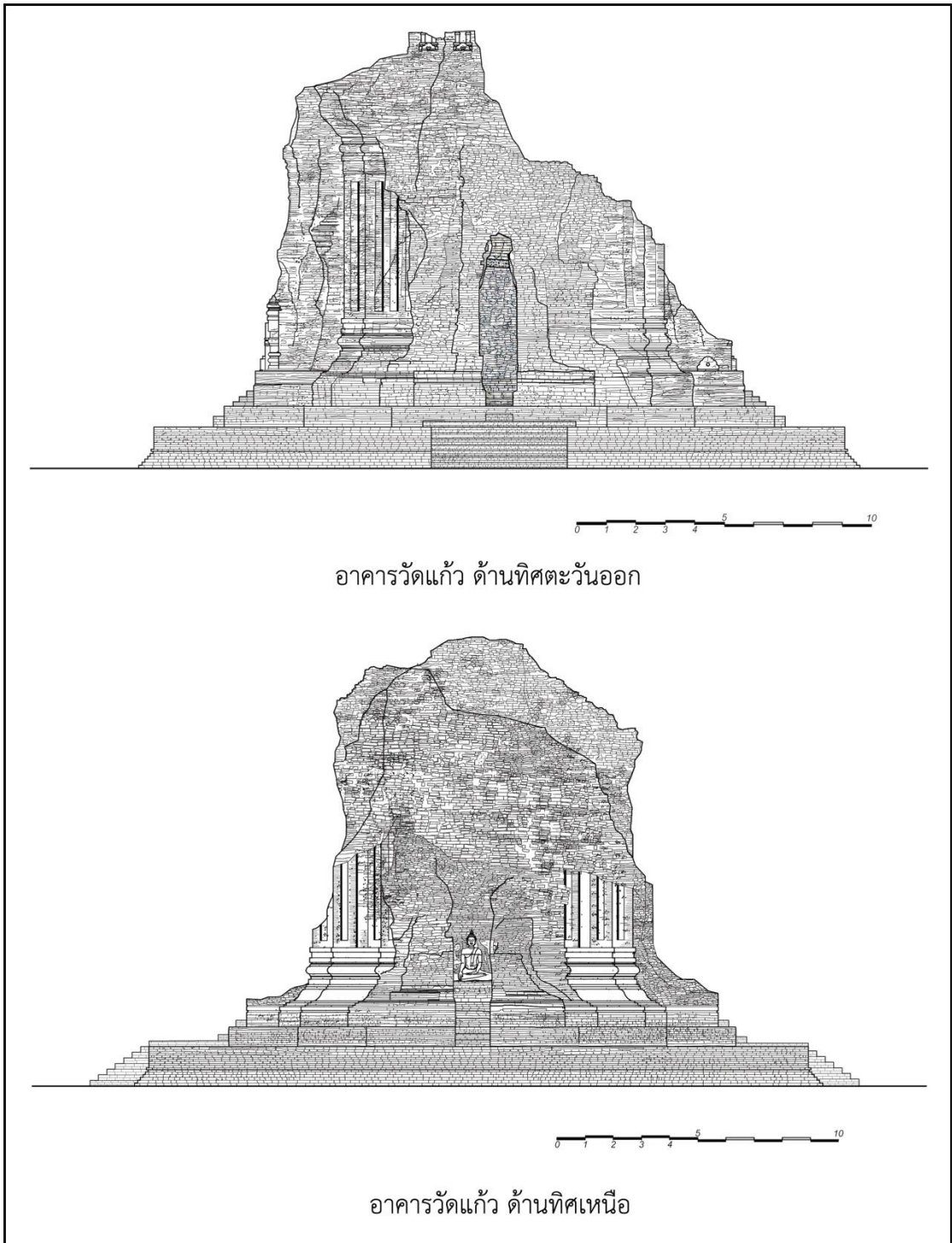
จากแบบแผนการก่อสร้างอาคารวัดแก้ว เมืองไชยา พิจารณาตั้งแต่ส่วนฐานขึ้นไปจนถึงส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 ซึ่งเป็นส่วนที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน พบว่ามีลักษณะเช่นเดียวกับจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ที่สำคัญ ภายในห้องมุขด้านทิศใต้ของอาคารวัดแก้ว ลักษณะเพดานเป็นการก่ออิฐรูปทรงครึ่งแปดเหลี่ยม ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ส่วนยอดของอาคารวัดแก้วชั้นที่ 2 และ 3 น่าจะต้องมีลักษณะเป็นเรือนธาตุทรงแปดเหลี่ยมด้วย นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาลักษณะและรูปแบบศิลปะที่พบของวัดแก้ว ทำให้สรุปได้ว่า ชั้นหลังคาส่วนยอดที่ปัจจุบันพังทลายไปหมดแล้วนั้น น่าจะมีแบบแผนการก่อสร้างแบบเดียวกับจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) คือ จากส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 ที่มีลักษณะการย่อมุมไม้สิบสองนั้น จะตามด้วยส่วนยอดอาคารชั้นที่ 2 ที่มีลักษณะเป็นทรงแปดเหลี่ยม โดยเป็นการยึดชุดฐานปัทม ที่ท้องไม้คาดด้วยบัวลูกแก้วให้สูงขึ้น แต่ละด้านมีซุ้มจรณะนำแบบกุกุประดับอยู่ และเรือนธาตุของส่วนยอดอาคารชั้นที่ 2 นี้ จะล้อมรอบด้วยสลับเจดีย์ ส่วนยอดอาคารชั้นที่ 3 จะมีแบบแผนการก่อสร้างเช่นเดียวกับส่วนยอดอาคารชั้นที่ 2 แต่มีลักษณะย่อเล็กน้อยเพื่อส่งขึ้นไปรับเจดีย์องค์ใหญ่ที่ตั้งอยู่บนยอดสูงสุด มีสลับเจดีย์เล็กรายล้อมอยู่โดยรอบ ส่วนมุขทางเข้าด้านหน้าอาคารนั้น จากร่องรอยของเสาที่มีลักษณะย่อมุมและพบร่องรอยการก่อสร้างที่ทำให้เรือนธาตุซ้อนกันขึ้นไป 3 ชั้น ทำให้สันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นการจำลองเรือนธาตุ 3 ชั้น ลดหลั่นกันขึ้นไป ด้านบนรับสลับเจดีย์องค์ใหญ่ที่มีสลับเจดีย์องค์เล็กๆ ประดับอยู่ด้วย ลักษณะการจำลองชั้นหลังคา 3 ชั้นแบบย่อส่วนขึ้นไปนี้ เป็นเอกลักษณ์สำคัญของการก่อสร้างปราสาทจาม

แม้รูปแบบของการจำลององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมส่วนหนึ่งส่วนใดของอาคาร มาใช้กับส่วนอื่นของอาคารเดียวกันเองนี้ พบว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของสถาปัตยกรรมศรีวิชัยในราชวงศ์ไศเลนทร์ด้วยเช่นกัน แต่มักเป็นการใช้กับส่วนลวดลายของซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่างที่มีลักษณะเป็นประติมากรรมติดไปกับผนัง ไม่ได้ยื่นออกมามากเป็นซุ้มทางเข้าที่จำลองชั้นหลังคาส่วนบนเหมือนกับที่พบในปราสาทจามและอาคารวัดแก้ว นอกจากนี้ยังพบองค์ประกอบรวมทั้งรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมบางส่วนของอาคารวัดแก้ว ที่พบว่าเป็นศิลปะจาม อาทิ ลักษณะเจดีย์ที่ทำแบบเอวคอด อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของศิลปะศรีวิชัยที่ไชยาเช่นเดียวกับที่พบในสถาปัตยกรรมพระบรมธาตุไชยาและลักษณะการทำเสาประดับผนังแบบที่พบในศิลปะแบบฮัวลัย (Hoa Lai) และดงเตือง (Dong Duong) กล่าวคือ เรือนธาตุมีการทำร่องผ่ากลางเสาจรดขึ้นไปถึงส่วนบน แต่หากพิจารณาในรายละเอียดจะพบว่ามีลักษณะคล้ายกับศิลปะสมัยดงเตือง (Dong Duong) มากกว่า เนื่องจากวัดแก้วและปราสาทดงเตือง (Dong Duong) เป็นการทำร่องผ่ากลาง

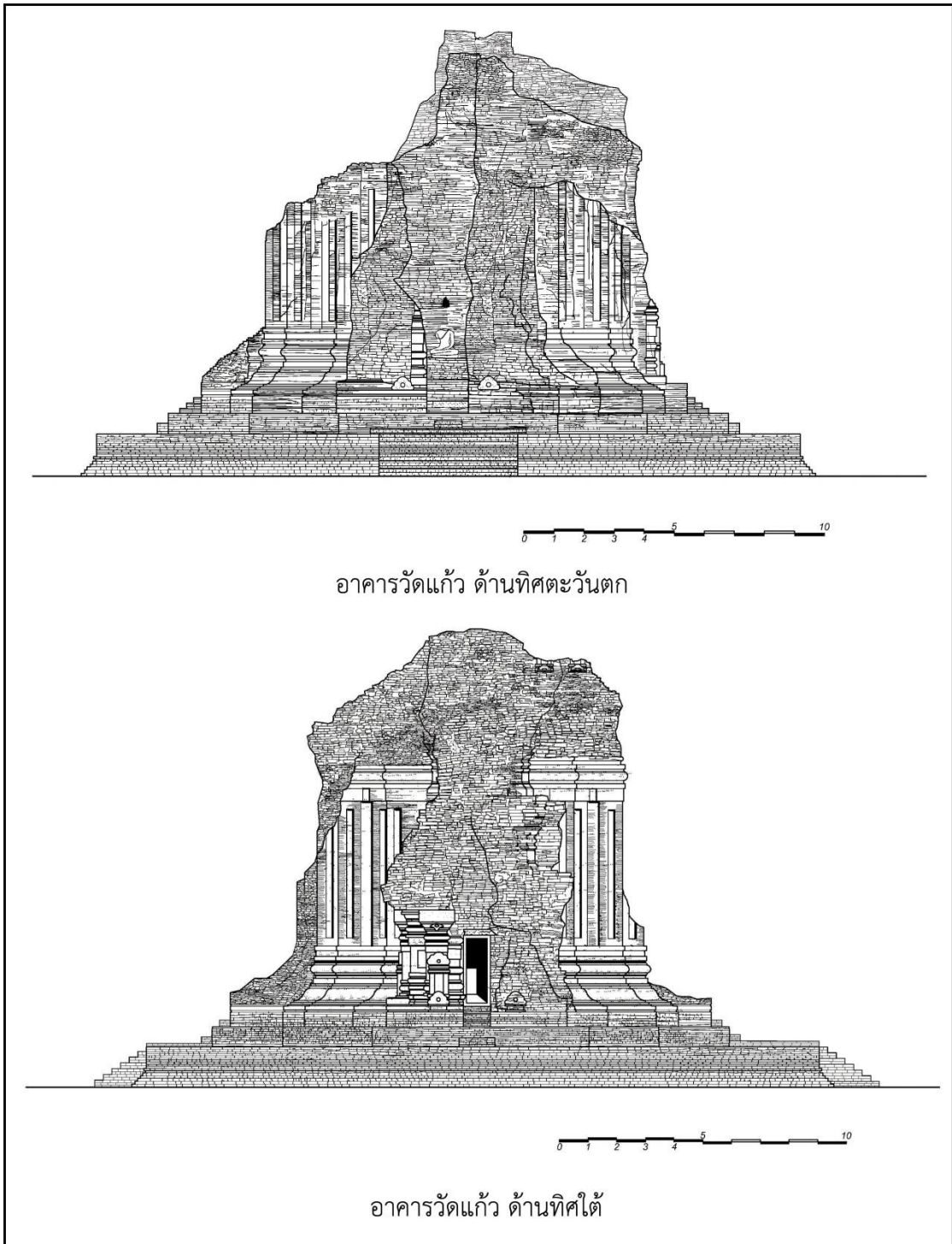
เสาที่มีลักษณะแคบและเล็ก ที่ฐานอาคารมีการประดับเรือนธาตุคล้ายปราสาทจำลอง แต่ลักษณะ ลวดลายกู่จะคล้ายกับศิลปะของชาวคือมีปลายม้วนเข้า ที่สำคัญคือการทำช่องประตูที่บริเวณผนัง ภายในอาคาร คล้ายกับที่พบในปราสาทจาม ทั้งนี้ ในการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้วนั้น ได้แสดงภาพลายเส้นตั้งแต่กระบวนการเขียนผังพื้น สถาปนอาคารปัจจุบันไปจนถึงการสันนิษฐาน รูปแบบสถาปัตยกรรมได้ ดังนี้ (ลายเส้นที่ 77-82 และภาพที่ 202-205)

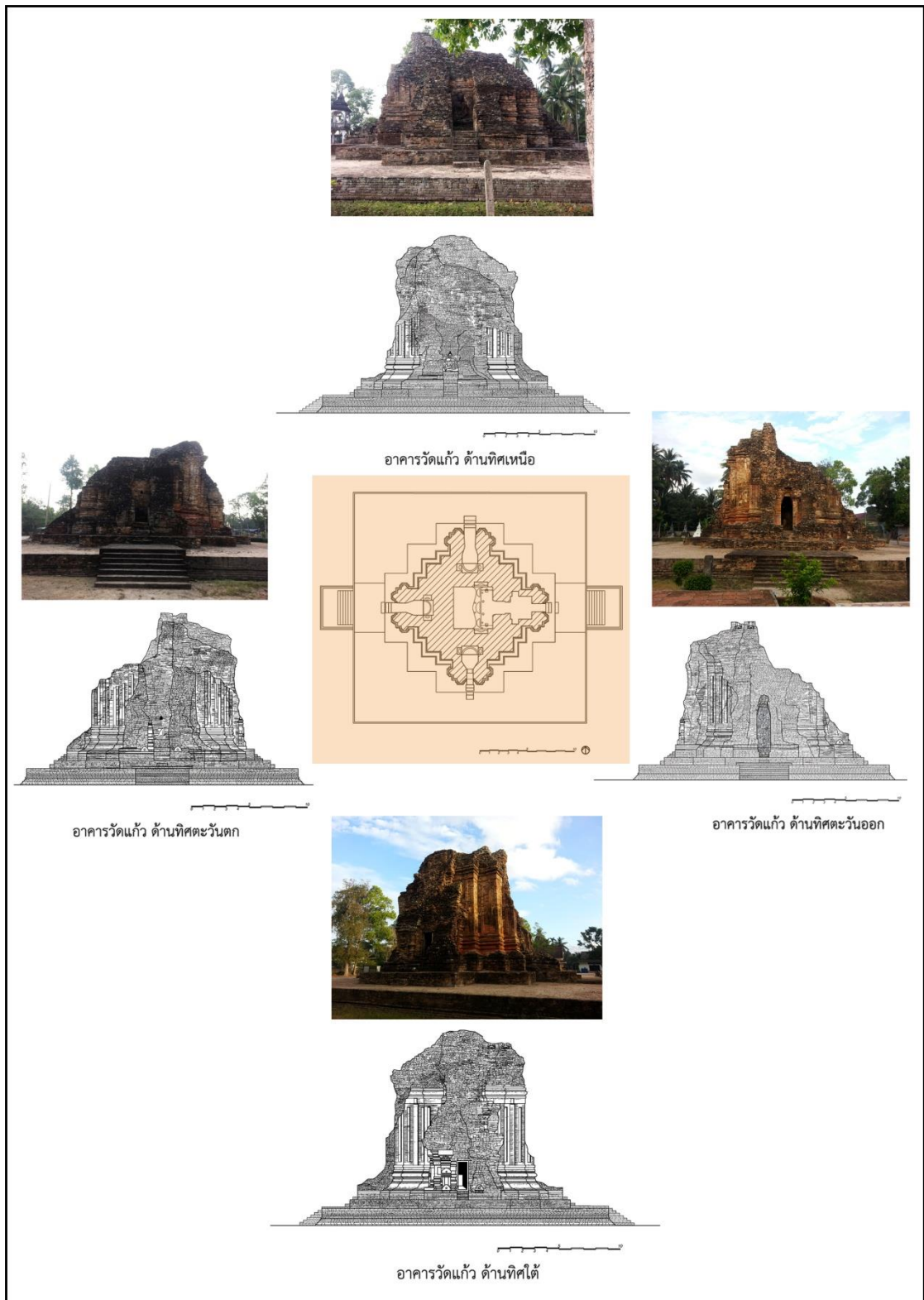
ลายเส้นที่ 77 ผังพื้นอาคารวัดแก้ว เมืองไชยา

ลายเส้นที่ 78 รูปด้านอาคารวัดแก้ว เมืองไชยา ด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ (สภาพปัจจุบัน)

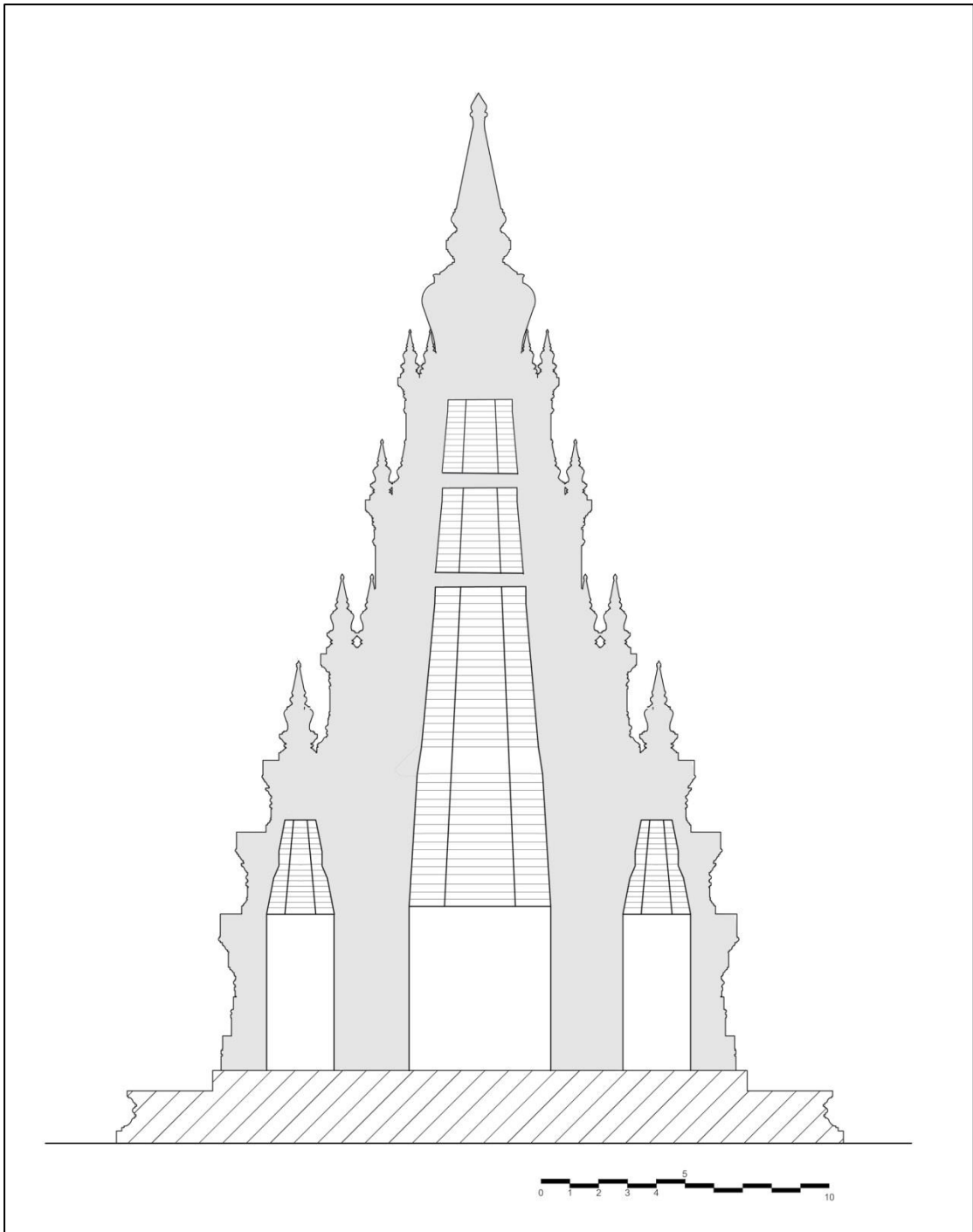
ลายเส้นที่ 79 รูปด้านอาคารวัดแก้ว เมืองไชยา ด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ (สภาพปัจจุบัน)

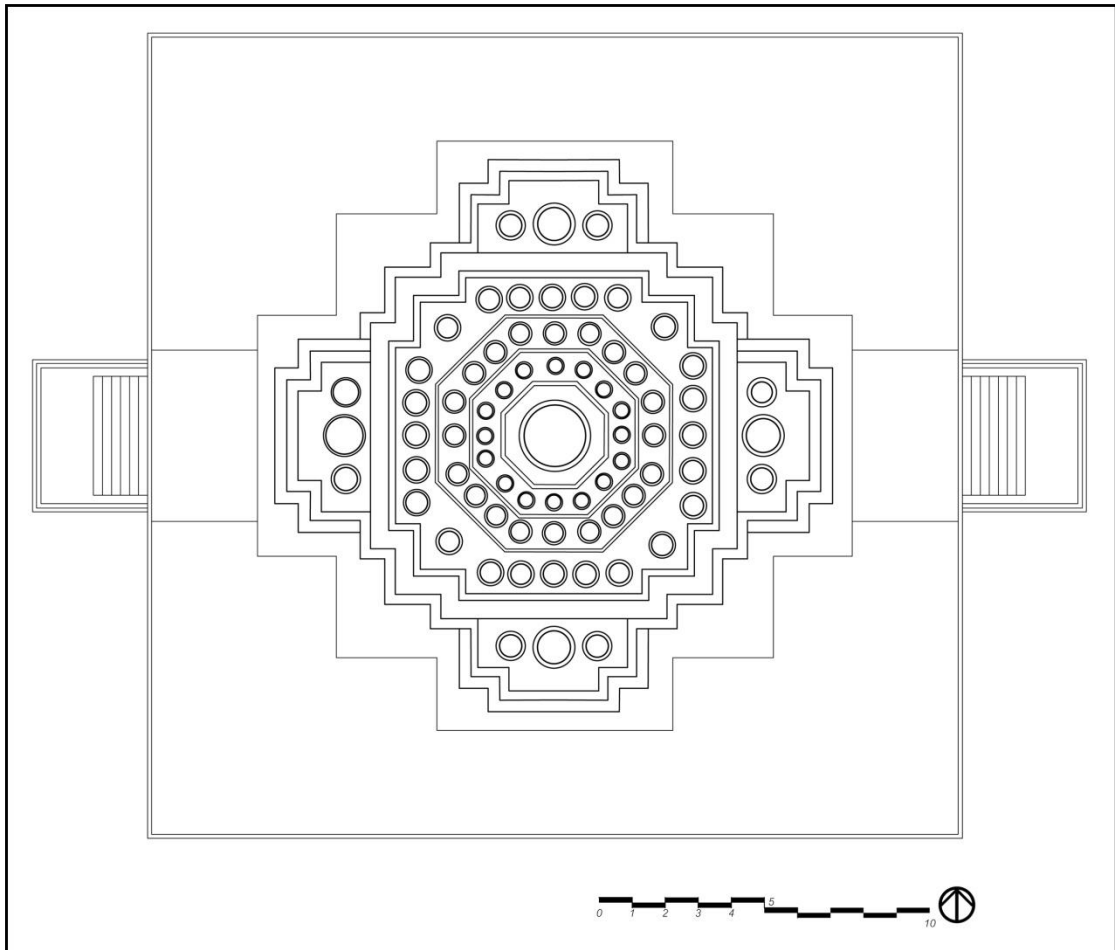
ภาพที่ 202 สรุปลักษณ์ปัจจุบันอาคารวัดแก้ว เมืองไชยา

ลายเส้นที่ 80 แสดงการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้ว เมืองไชยา

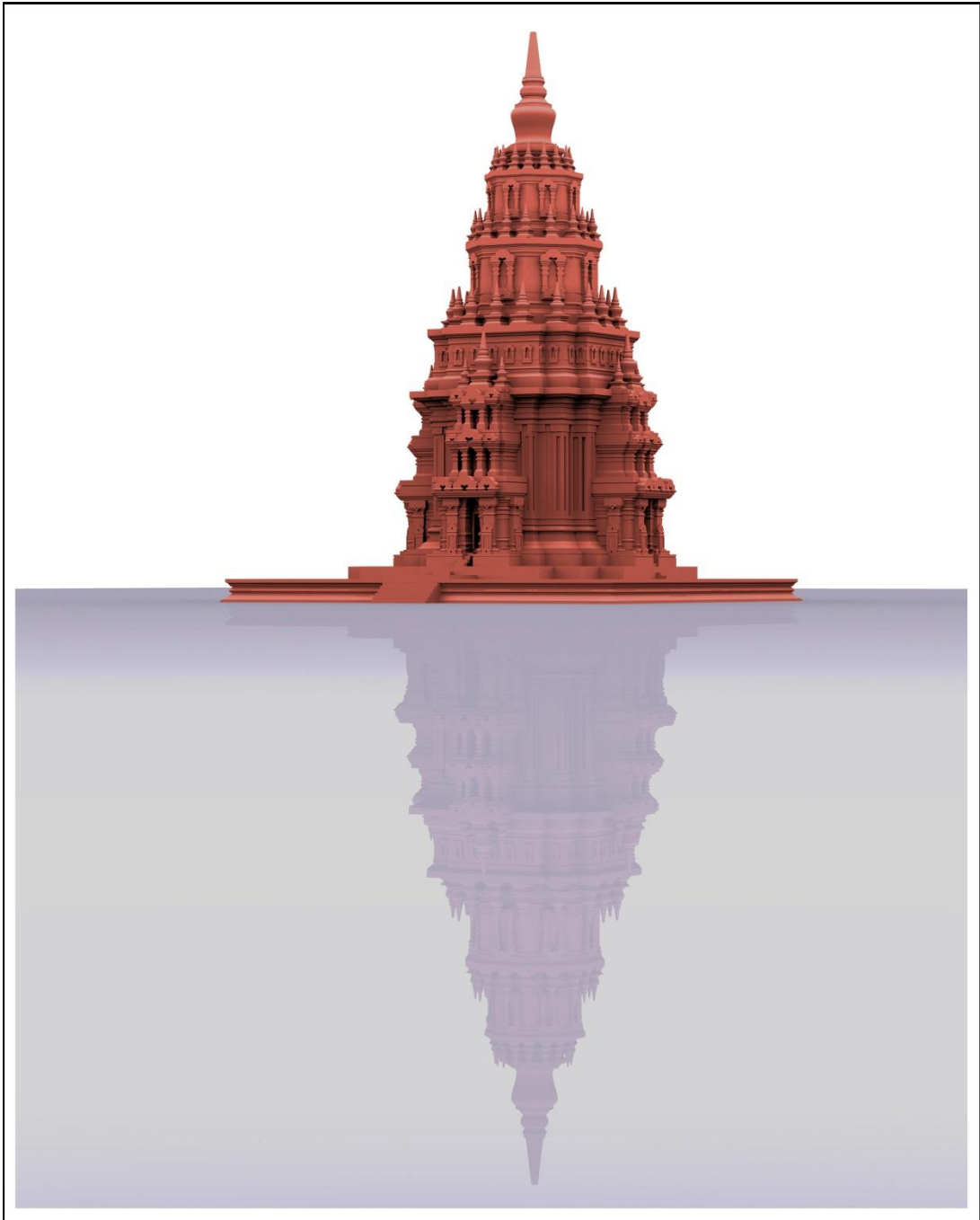

ลายเส้นที่ 81 แสดงรูปตัดอาคารซึ่งได้จากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้ว เมืองไชยา

ลายเส้นที่ 82 ผังหลังคาจากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้ว เมืองไชยา

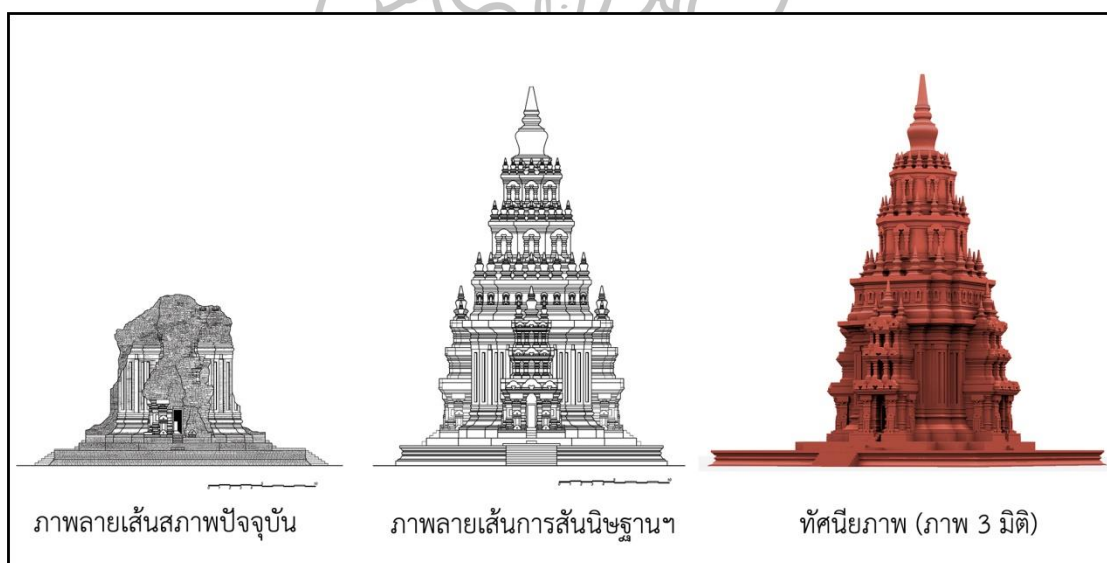

ภาพที่ 203 ทศนียภาพ (ภาพ 3 มิติ) การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้ว เมืองไชยา

ภาพที่ 204 เปรียบเทียบภาพถ่ายปัจจุบันกับภาพที่ได้จากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้ว เมืองไชยา

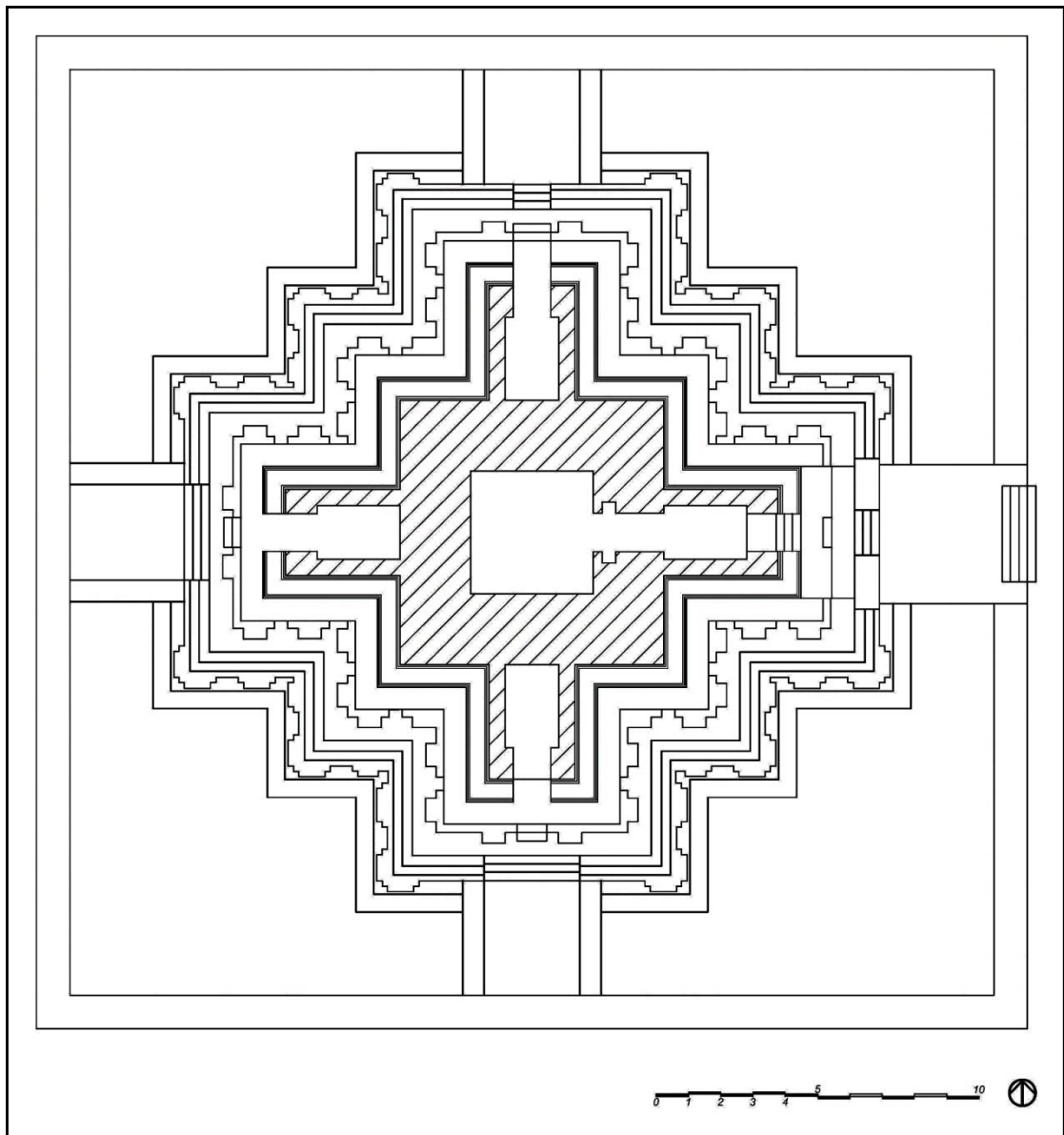
ภาพที่ 205 เปรียบเทียบภาพลายเส้นแสดงสภาพปัจจุบันกับภาพที่ได้จากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้ว เมืองไชยา

ในส่วนของการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดหลง เมืองไชยานั้น เมื่อพิจารณาสภาพอาคารปัจจุบันที่เหลือเพียงทรากฐานอาคาร ซ้ำยังพบร่องรอยการบูรณะต่อเติมในสมัยอยุธยา จนส่งผลต่อรูปแบบดั้งเดิมของสถาปัตยกรรม จะเห็นได้ว่า หลักฐานด้านสถาปัตยกรรมขาดความสมบูรณ์ไปมาก แต่ด้วยลักษณะผังที่เป็นแบบกากบาท (cruciform plan) แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกันกับอาคารวัดแก้ว คือสร้างในสมัยศรีวิชัยด้วยคติพุทธมหายานต้นตระกูลแบบเดียวกัน เมื่อ

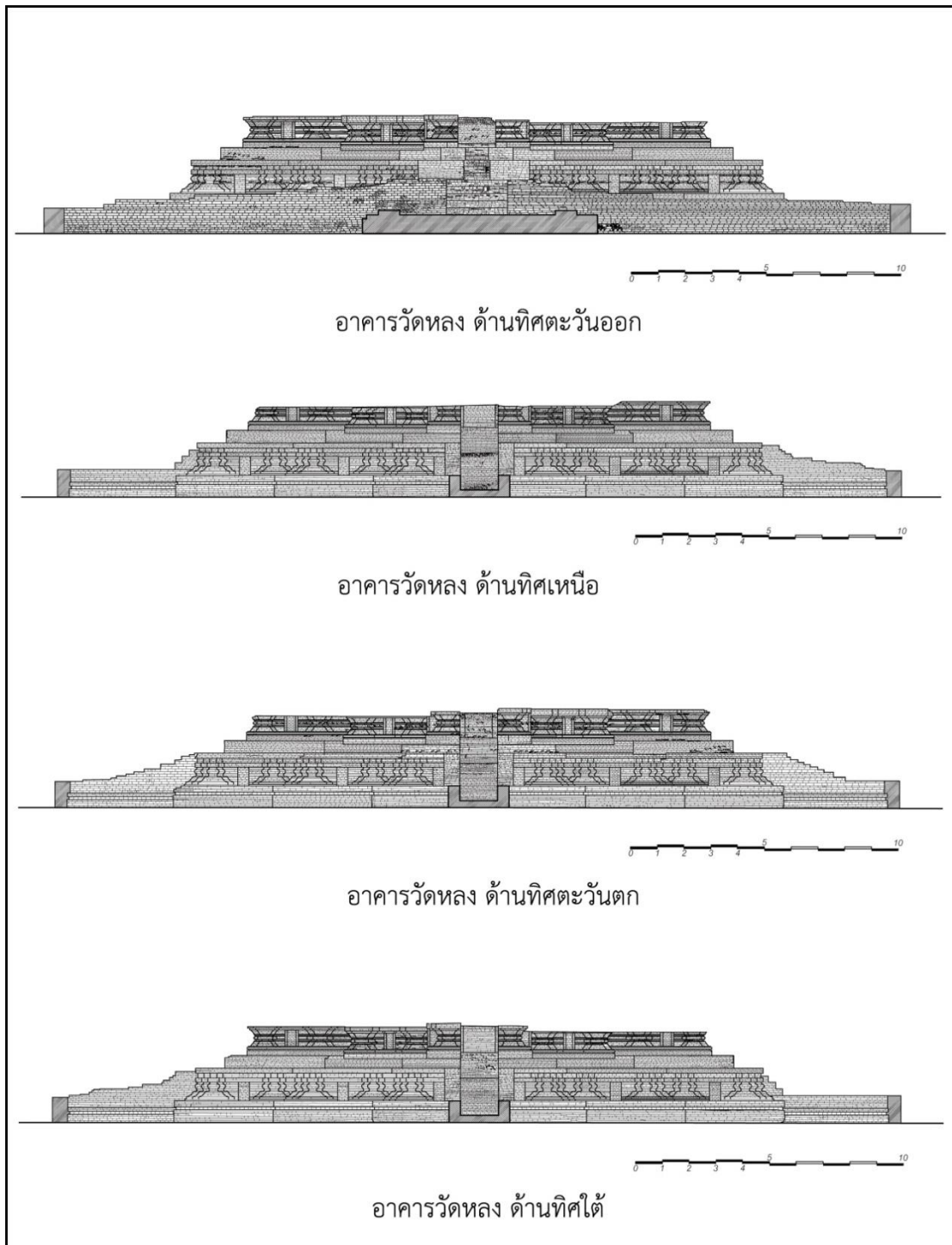
วิเคราะห์ที่ตั้งของวัดหลงซึ่งอยู่ในตำแหน่งตรงกลางของศาสนสถานทั้งสาม จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นที่ประดิษฐานพระผู้ผจญพญามารที่กล่าวถึงในจารึก แนวทางการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมของวัดหลงจะใช้ข้อมูลในการศึกษาโดยอ้างอิงกับวัดแก้ว กล่าวคือ มีแบบแผนการก่อสร้างแบบจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ของชาวภาคกลางและมีรายละเอียดรวมทั้งองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเป็นแบบศิลปะจาม

จากการสำรวจจริงวัด พบว่าลักษณะอาคารวัดหลงไม่มีซุ้มมุขด้านหน้ายื่นออกมามากเหมือนอย่างอาคารวัดแก้ว ดังนั้น จึงใช้ลักษณะการทำซุ้มด้านหน้าที่เป็นการย่อเรื่อนขึ้นไป 3 ชั้นในระยະที่เท่ากับส่วนฐานด้านหน้าที่ยื่นออกมาของอาคารวัดหลง ซึ่งเป็นระยະที่ได้จากการสำรวจจริงวัดในสถานที่จริง

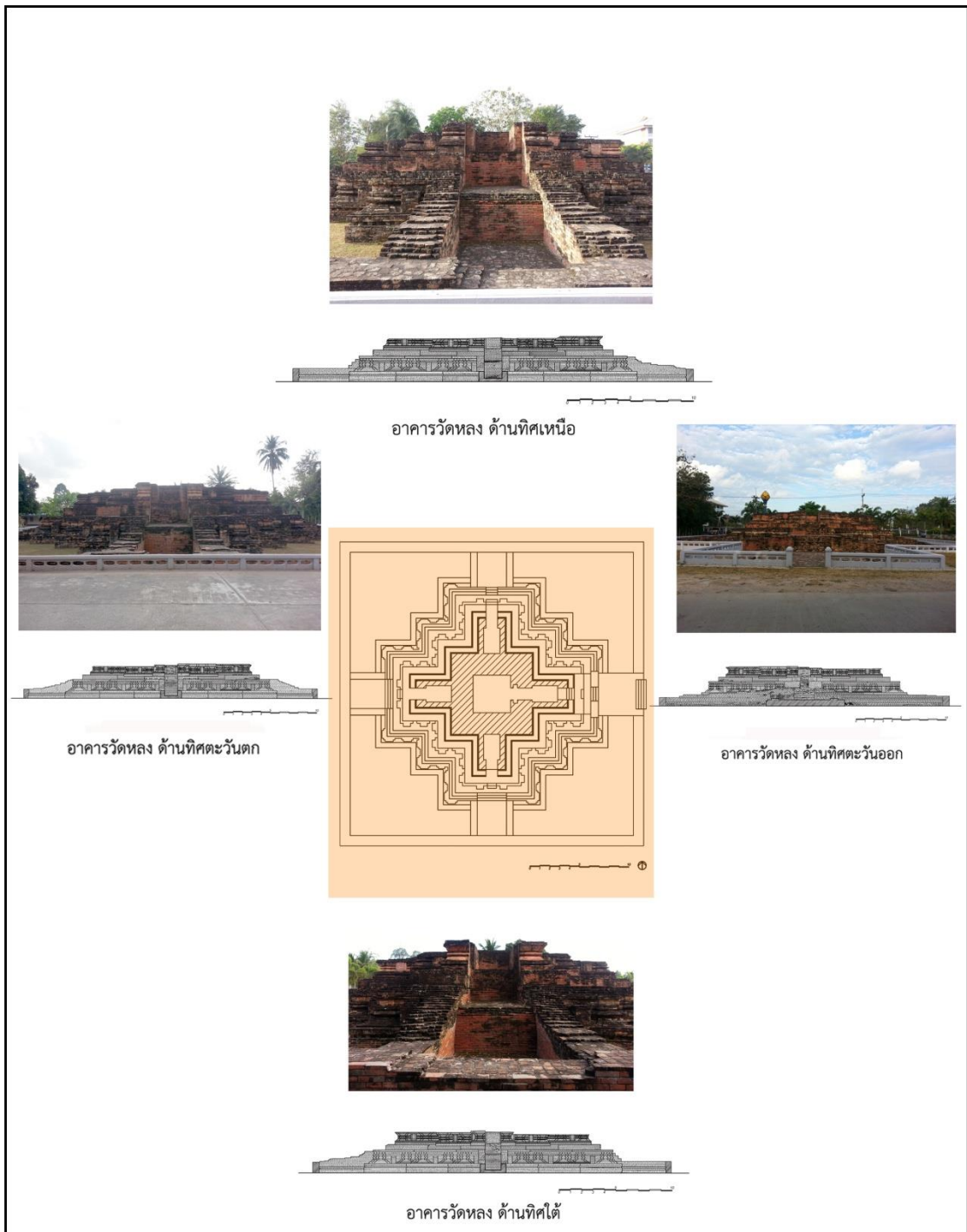
ส่วนลักษณะหลังคาทั้งหมดใช้แบบแผนเดียวกันกับอาคารวัดแก้ว คือส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 เป็นการย่อมุมไม้สิบสอง เรือนธาตุประดับซุ้มจระนำกุฑูทั้ง 4 ด้าน ส่วนยอดอาคารชั้นที่ 2 เป็นเรือนธาตุ 8 เหลี่ยม มีซุ้มจระนำกุฑูประดับอยู่ทุกด้าน มีสฎูปเจดีย์ประดับอยู่โดยรอบ และส่วนยอดอาคารชั้นที่ 3 มีลักษณะเช่นเดียวกับส่วนยอดอาคารชั้นที่ 2 คือ เป็นเรือนธาตุแปดเหลี่ยม มีซุ้มจระนำกุฑูประดับอยู่ทุกด้าน มีสฎูปเจดีย์ประดับอยู่โดยรอบ แต่องค์ประกอบทั้งหมดของส่วนหลังคาชั้นที่ 3 นี้จะย่อส่วนลงจากส่วนยอดหลังคาชั้นที่ 2 เพื่อส่งขึ้นไปรับยอดสฎูปเจดีย์องค์ใหญ่ที่จะมีสฎูปเจดีย์องค์เล็กอยู่รายรอบเช่นกัน ทั้งนี้ ขนาดและความสูงของเรือนธาตุตลอดจนชั้นหลังคาจะปรับให้สอดคล้องกับฐานอาคารเดิมของวัดหลงที่ยึดถือตามข้อมูลจริงที่ได้จากการสำรวจจริงวัด และในการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมได้นำองค์ประกอบบางส่วนที่คาดว่าน่าจะถูกต่อเติมในสมัยหลังออกไป อาทิ เสาประดับที่ก่อยื่นออกมาบริเวณส่วนฐาน นอกจากนี้ได้ทำการเพิ่มองค์ประกอบที่อ้างอิงกับอาคารวัดแก้วแล้วเชื่อว่าน่าจะมีอยู่ในสมัยนั้น อาทิ ซุดบัวหงายของฐานปัทม์ (จากการสำรวจพบเพียงบัวคว่ำของฐานปัทม์เท่านั้น ซึ่งเมื่ออ้างอิงกับรูปแบบของอาคารวัดแก้วและจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) แล้ว ฐานของวัดหลงในสมัยศรีวิชัยไม่น่าจะมีรูปแบบดังกล่าว) สำหรับสฎูปเจดีย์องค์ใหญ่ที่ประดับอยู่บนยอดบนสุด รวมทั้งสฎูปเจดีย์องค์เล็กทั้งที่รายล้อมสฎูปเจดีย์องค์ใหญ่และที่ตั้งอยู่บนส่วนยอดอาคารแต่ละชั้นนั้น จะต้องมิลักษณะเอวคอดซึ่งเป็นเอกลักษณ์สำคัญของศิลปะศรีวิชัยที่ไชยา และจะสอดคล้องเป็นแบบแผนเดียวกับการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้ว เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีด้วย ทั้งนี้ ได้แสดงภาพลายเส้นตั้งแต่กระบวนการเขียนผังพื้น สถาปัตยกรรมปัจจุบันไปจนถึงการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดหลง เมืองไชยาได้ ดังนี้ (ภาพลายเส้นที่ 83-87 และภาพที่ 206-209)

ลายเส้นที่ 83 ผังพื้นอาคารวัดหลง เมืองไชยา

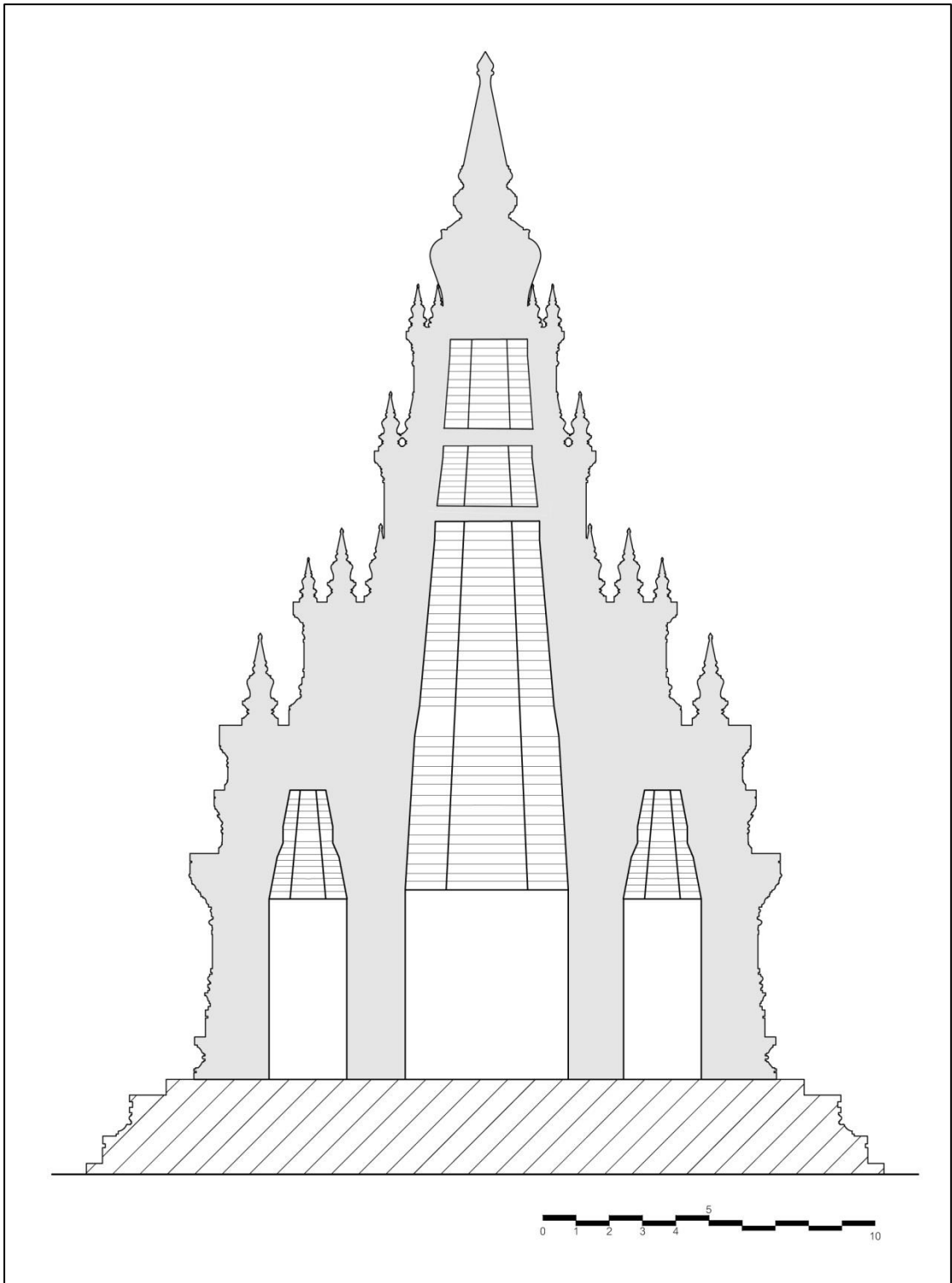
ลายเส้นที่ 84 สภาพปัจจุบัน สถาปัตยกรรมวัดหลง เมืองไชยา

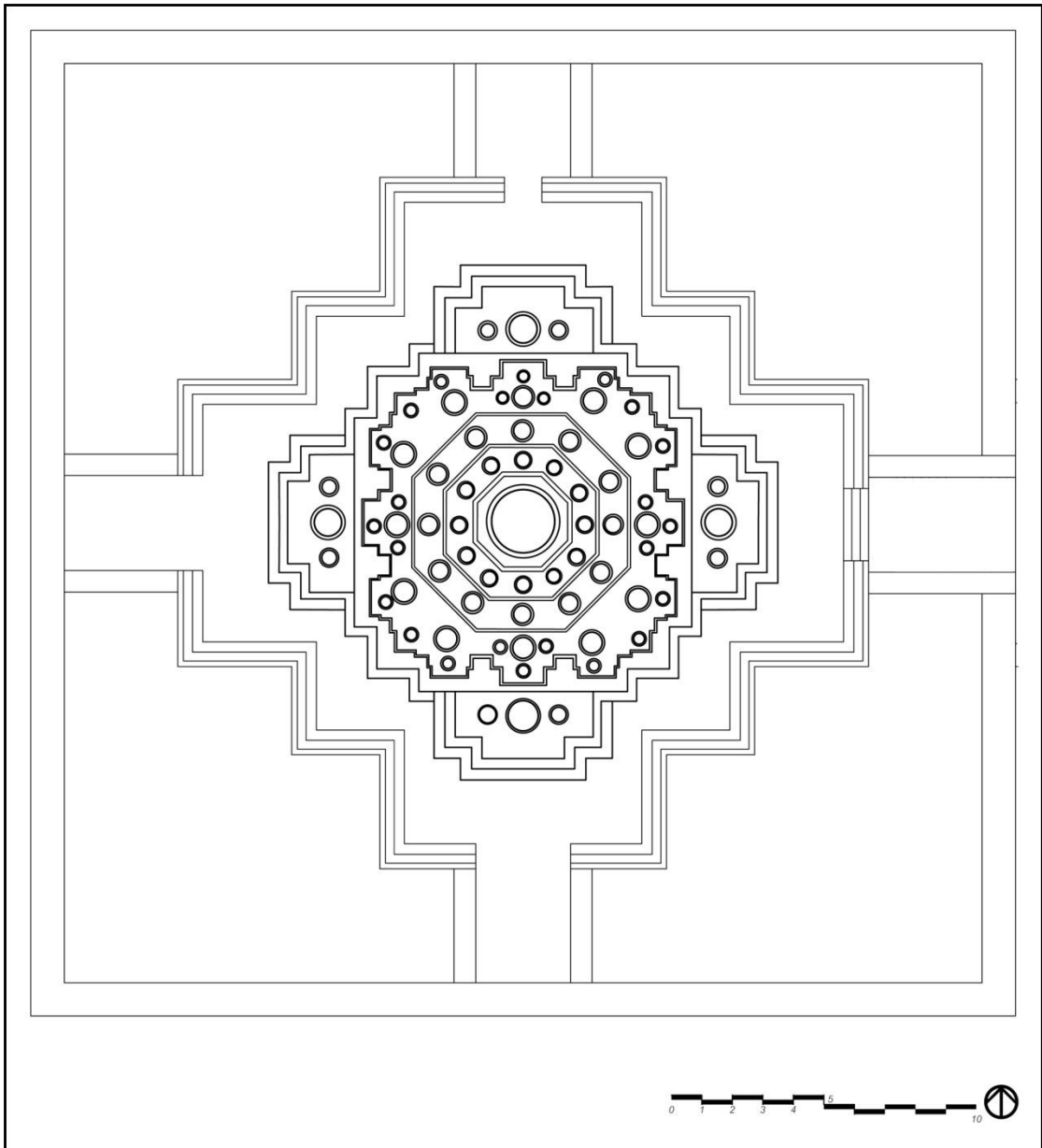
ภาพที่ 206 สรุปลสภาพปัจจุบันอาคารวัดหลง เมืองไซยา

ลายเส้นที่ 85 การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดหลง เมืองไชยา

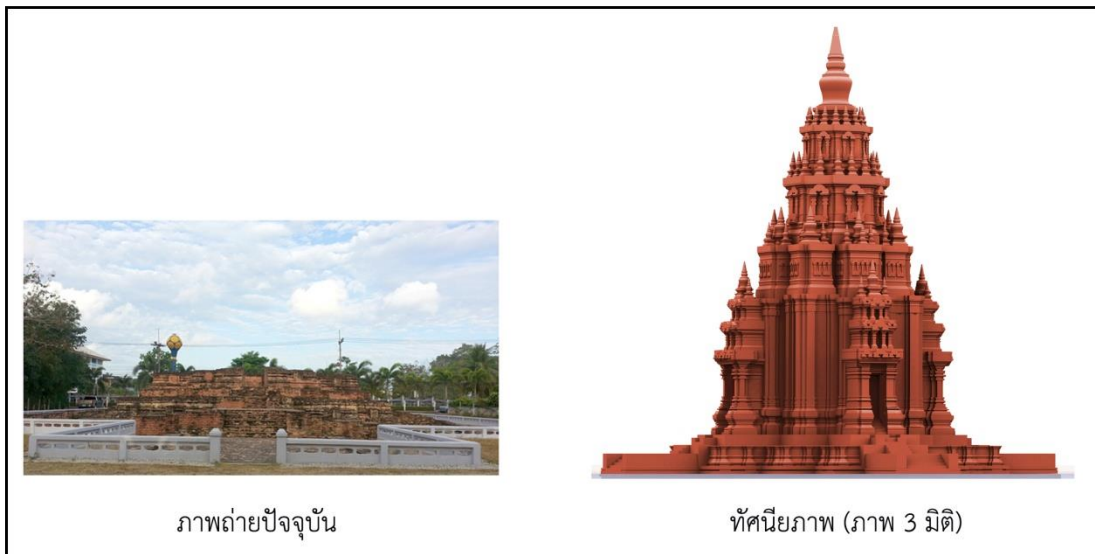
ลายเส้นที่ 86 แสดงรูปตัดอาคารซึ่งได้จากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดหลง เมืองไซยา

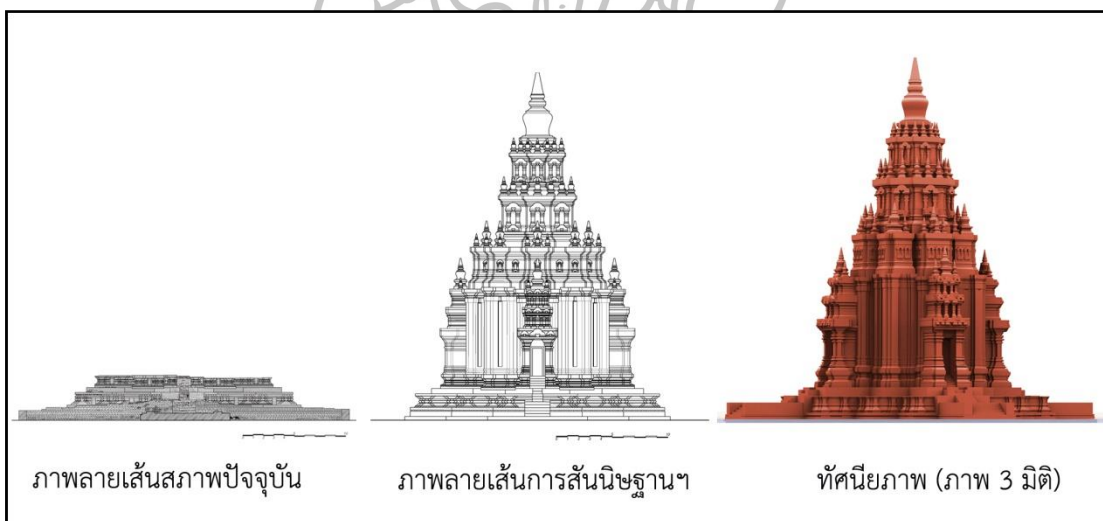
ลายเส้นที่ 87 ผังหลังคาจากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดหลง เมืองไซยา

ภาพที่ 207 แสดงทัศนียภาพ (ภาพ 3 มิติ) การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดหลง เมืองไชยา

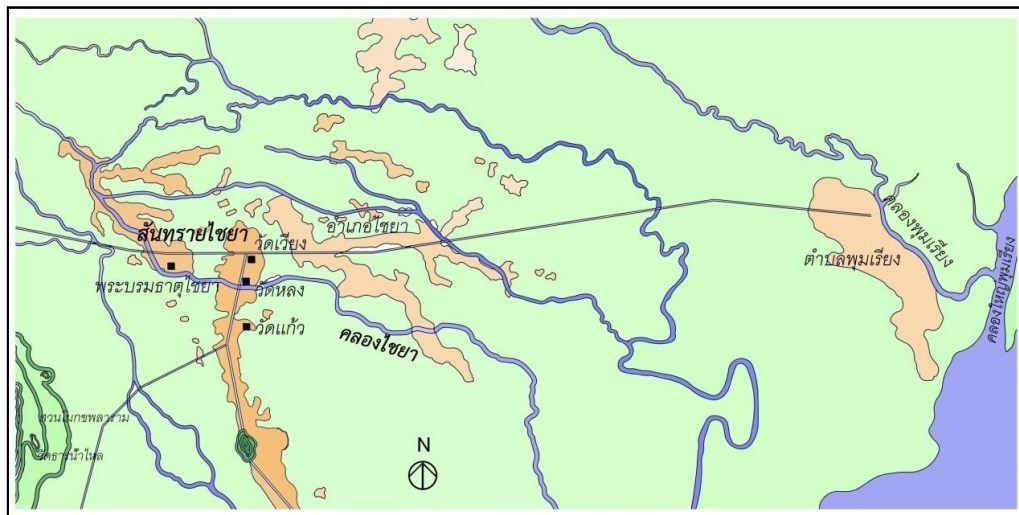
ภาพที่ 208 เปรียบเทียบภาพถ่ายปัจจุบันกับภาพที่ได้จากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัด
หลง เมืองไชยา

ภาพที่ 209 เปรียบเทียบภาพลายเส้นแสดงสภาพปัจจุบันกับภาพที่ได้จากการสันนิษฐานรูปแบบ
สถาปัตยกรรมวัดหลง เมืองไชยา

วิเคราะห์เปรียบเทียบพระบรมธาตุไชยากับกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดแก้วและวัดหลง เมืองไชยา

พระบรมธาตุไชยา และกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดหลง วัดแก้ว ต่างก็ตั้งอยู่บนสันทรายไชยา ในลักษณะที่มีคลองไชยาไหลผ่านวัดหลงและพระบรมธาตุไชยา (แผนที่ที่ 29)

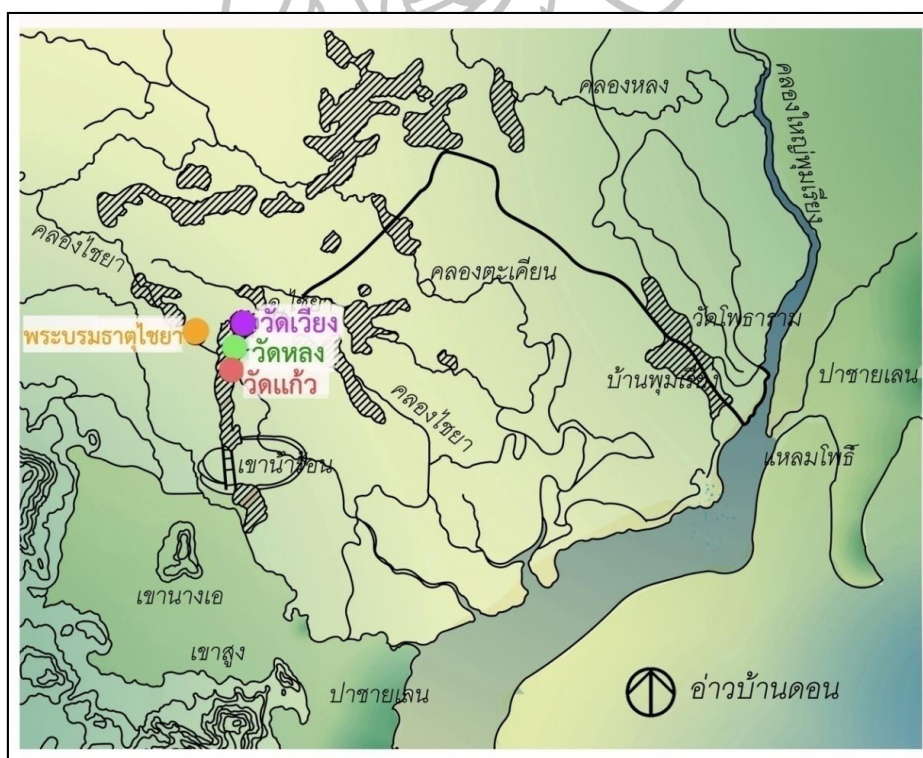
แผนที่ที่ 29 ตำแหน่งที่ตั้งของพระบรมธาตุไชยา และกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดแก้ว วัดหลง ที่ตั้งอยู่บนสันทรายไชยา มีคลองไชยาไหลผ่าน

ที่มา: จังหวัดสุราษฎร์ธานี, อำเภอไชยา, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ไชยา, “ตำแหน่งที่ตั้งของพระบรมธาตุไชยา และกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดแก้ว วัดหลง ที่ตั้งอยู่บนสันทรายไชยา มีคลองไชยาไหลผ่าน,” 2 กุมภาพันธ์ 2558.

ลักษณะของ “สันทรายไชยา” นั้นเป็นพื้นที่ที่อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 3 - 4 เมตร มีความยาวจากทิศเหนือจรดทิศใต้ประมาณ 3 กิโลเมตร มีความกว้างประมาณ 500 เมตร พื้นที่ดังกล่าวจะอยู่สูงกว่าพื้นที่ราบลุ่มโดยรอบประมาณ 1.5 - 2 เมตร “สันทราย” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ อันเนื่องมาจากการกระทำของคลื่นและลมที่ทำให้ชายฝั่งทะเลมีพื้นที่งอกออกไปเรื่อยๆ โดยเฉพาะชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของคาบสมุทรภาคใต้ที่พบว่ามีสันทรายเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก สันทรายไชยามีแนวสันทรายตอนเหนือจรดบ้านเวียง ตอนใต้จรดเขตบ้านแก้ว เกือบถึงเขตเขาน้ำร้อน มีคลองไชยาไหลผ่านกลางสันทรายไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ อยู่ห่างจากแนวชายฝั่งทะเลประมาณ 5 กิโลเมตร ส่วนของตัวเมืองปรากฏแนวคูเมือง กำแพงเมืองอยู่ตอนเหนือสุดของแนวสันทราย จากข้อมูลของกรมศิลปากรพบว่า กำแพงเมืองดังกล่าวมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีทั้งแนวกำแพงดินและแนวกำแพงอิฐ แต่ส่วนใหญ่พังทลายเกือบทั้งหมดแล้ว เนื่องมาจากปัจจัยด้านธรรมชาติรวมทั้งฝีมือมนุษย์ อย่างไรก็ตาม ลักษณะร่องรอยที่พบทำให้สันนิษฐานได้ว่า คูเมืองน่าจะอาศัยร่องน้ำธรรมชาติริมสันทรายเป็นเขต จากการขุดค้นพบเศษเครื่องปั้นดินเผาทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบปะปนหลายสมัย มีตั้งแต่เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ้องซึ่งอยู่ร่วมสมัยกันกับวัฒนธรรมศรีวิชัย

นอกจากนี้ยังพบเครื่องเคลือบสุโขทัย สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยา ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพื้นที่เมืองไชยาไม่ว่าจะอยู่ในยุคใด สมัยใด หรืออยู่ร่วมกับวัฒนธรรมของอาณาจักรใดก็ยังคงเป็นพื้นที่ที่มีบทบาทสำคัญด้านเศรษฐกิจโดยเฉพาะการค้าเครื่องถ้วยเซรามิกส์ตลอดมา

การก่อสร้างศาสนสถานบนสันทรายไชยาซึ่งมีพื้นที่สูงกว่าพื้นที่อื่นๆโดยรอบ แสดงถึงความสำคัญของการเป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ของผู้คนในสมัยนั้น แต่การที่พระบรมธาตุไชยามีได้อยู่ในแนวแกนเดียวกับกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดแก้ว และวัดหลง จึงมีความเป็นไปได้ว่าอาคารดังกล่าวไม่ได้สร้างขึ้นพร้อมกันหรือในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน แม้อาคารทั้งหมดจะหันด้านหน้าของอาคารไปทางทิศตะวันออกเหมือนกัน แต่เมื่อพิจารณาลำดับการเข้าถึงจะเห็นว่าวัดเวียง วัดแก้ว วัดหลง ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของพระบรมธาตุไชยา จึงมีลำดับการเข้าถึงจากริมทะเลหรืออ่าวบ้านดอนก่อนพระบรมธาตุไชยา ทำให้เสมือนกับว่าพระบรมธาตุไชยาหันหน้าอาคารไปหากกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดแก้ว วัดหลง และเมื่อพิจารณาแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก พบว่าวัดพระบรมธาตุไชยาจะตั้งอยู่ตรงกับอาคารวัดหลงซึ่งเป็นเสมือนอาคารประธาน เนื่องจากเป็นที่ประดิษฐานประติมากรรมพระผู้ผจญพญามารตามจารึก (แผนที่ที่ 30)

แผนที่ที่ 30 แสดงลำดับการเข้าถึงจากอ่าวบ้านดอนของพระบรมธาตุไชยา และกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดแก้ว วัดหลง

ที่มา: วาดและปรับปรุงลายเส้นจาก เขมชาติ เทพไชย, “การสำรวจขุดค้นวัดแก้ว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี,” ศิลปากร 24, 3 (กรกฎาคม 2523): 23.

เมื่อพิจารณาลักษณะดังกล่าว สามารถวิเคราะห์ได้ว่ากลุ่มสถาปัตยกรรมวัดเวียง วัดแก้ว และวัดหลงนั้น น่าจะสร้างขึ้นที่หลังพระบรมธาตุไชยา และอาจเป็นความตั้งใจของกษัตริย์ผู้สร้างที่ต้องการให้กลุ่มอาคารดังกล่าวมีความโดดเด่นกว่าและเข้าถึงได้ก่อนเมื่อเดินทางจากริมทะเลหรืออ่าวบ้านดอน อีกทั้งเป็นการลดบทบาทความสำคัญของพระบรมธาตุไชยาให้อยู่ในลำดับรองลงไป ซึ่งลำดับการเข้าถึงน่าจะเป็นการเดินทางจากท่าเรือแหลมโพธิ์ เนื่องจากพบว่ามีลำน้ำสายใหญ่ผ่านสันทรายอีก 2 แห่งและเข้าสู่วัดเวียง โดยข้อมูลของกรมศิลปากรระบุว่า บริเวณที่ตั้งของวัดเวียงนี้น่าจะเป็นศูนย์กลางเมืองหรือวังที่ประทับของกษัตริย์ศรีวิชัยหรือที่ในจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318 ระบุพระนามว่า “ศรีวิชัยทรรราชา” โดยมีวัดเวียงเป็นวัดประจำเมือง

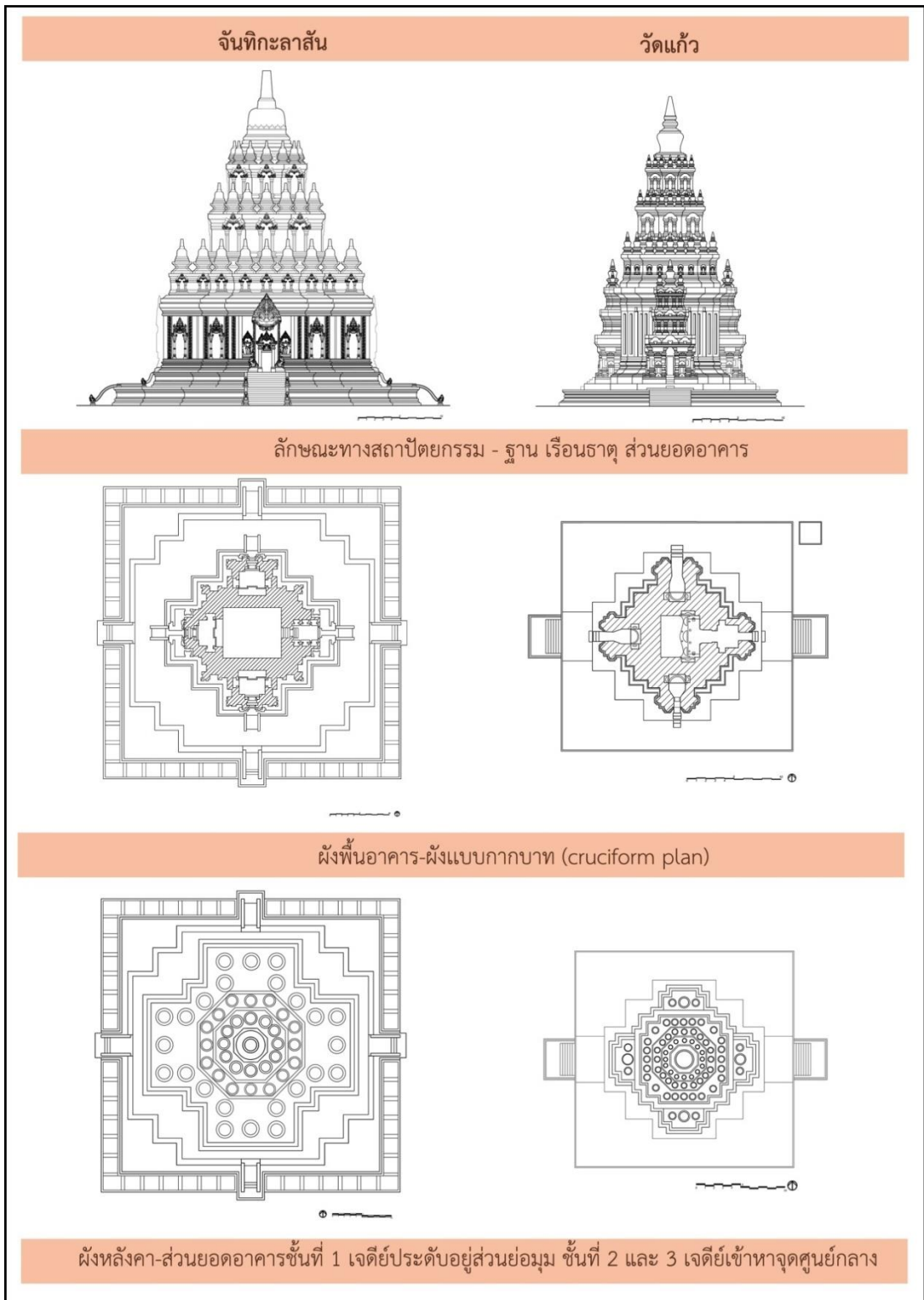
เมื่อทำการศึกษาโดยผนวกข้อมูลดังกล่าวเข้ากับ “ข้อเสนอใหม่ทางวิชาการ” ของการศึกษานี้ โดยระบุถึงเมืองไชยาว่า น่าจะเคยอยู่ใต้อำนาจทางการเมืองของอาณาจักรจามปามาก่อน รวมทั้งเสนอว่า พระบรมธาตุไชยาน่าจะถูกสร้างขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12-13 ด้วยรูปแบบศิลปะจาม ก่อนการสร้างกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดแก้ว และวัดหลง (ซึ่งสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 14) เมื่อพิจารณาขนาดและที่ตั้งของพระบรมธาตุไชยาในปัจจุบัน ประกอบกับการเปรียบเทียบขนาดและที่ตั้งของกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดแก้ว และวัดหลง จึงมีความเป็นไปได้ว่า เดิมพระบรมธาตุไชยาในสมัยที่อยู่ร่วมกับวัฒนธรรมของอาณาจักรจามปา คงมิได้เป็นเมืองที่มีบทบาททางการเมืองมากนัก แต่คงมีความสำคัญด้านเศรษฐกิจ ศูนย์อำนาจที่สร้างขึ้นอาจเป็นเชื้อพระวงศ์ลำดับรองๆ มาปกครองหรือให้คนพื้นเมืองปกครอง โดยมีจุดประสงค์ที่จะใช้เมืองไชยาเป็นเมืองท่าสำคัญในการค้าทางทะเลและใช้เป็นเส้นทางบกข้ามคาบสมุทรมุท ทั้งนี้ ในการศึกษาและวิเคราะห์ที่ได้พิจารณาถึงสภาพภูมิประเทศเป็นสำคัญด้วย เมื่อศรีวิชัยที่ขวามีบทบาทขึ้นมา จนสามารถมีอำนาจเหนือจามปาที่ไชยา ซึ่งอำนาจดังกล่าวนี้ อาจได้มาด้วยการรบทางทะเล (ตามจารึกปราสาทโพนคร) หรืออาจได้มาโดยการเจรจาต่อรอง เนื่องจากในขณะที่อาณาจักรศรีวิชัยมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่นั้น พบว่ามีความสัมพันธ์ที่ดีกับอาณาจักรจามปา เห็นได้จากมีเชื้อพระวงศ์จากอาณาจักรจามปาเข้ามาพำนักที่ชาว อีกทั้งยังมีการส่งพระสงฆ์จากจามปาเข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาหายานในชวด้วย ถือเป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างอาณาจักรผ่านรูปแบบการนับถือศาสนา

เมื่อเมืองไชยาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีวิชัยในพุทธศตวรรษที่ 14 ต่อมาคงได้มีการย้ายศูนย์อำนาจจากพระบรมธาตุไชยามาอยู่ที่วัดเวียง โดยมีกษัตริย์ศรีวิชัยที่เมืองไชยาเป็นผู้ปกครอง (โดยที่ผู้ปกครองอาจเป็นเครือญาติจากกษัตริย์ของศรีวิชัยที่ชาวหรือเป็นกษัตริย์จากเมืองไชยาเอง รวมทั้งมีความเป็นไปได้ว่าอาจเป็นกษัตริย์จากอาณาจักรใกล้เคียงที่มีความสัมพันธ์ทางการแต่งงานกับกษัตริย์จากชวามาปกครองก็เป็นได้ เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าว พื้นที่ทางภาคใต้ของไทยโดยเฉพาะบริเวณปัตตานี - ยะลา หรือที่เรียกว่า “ลังกาสุกะ” นั้น ต่างก็เป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญเช่นกัน)

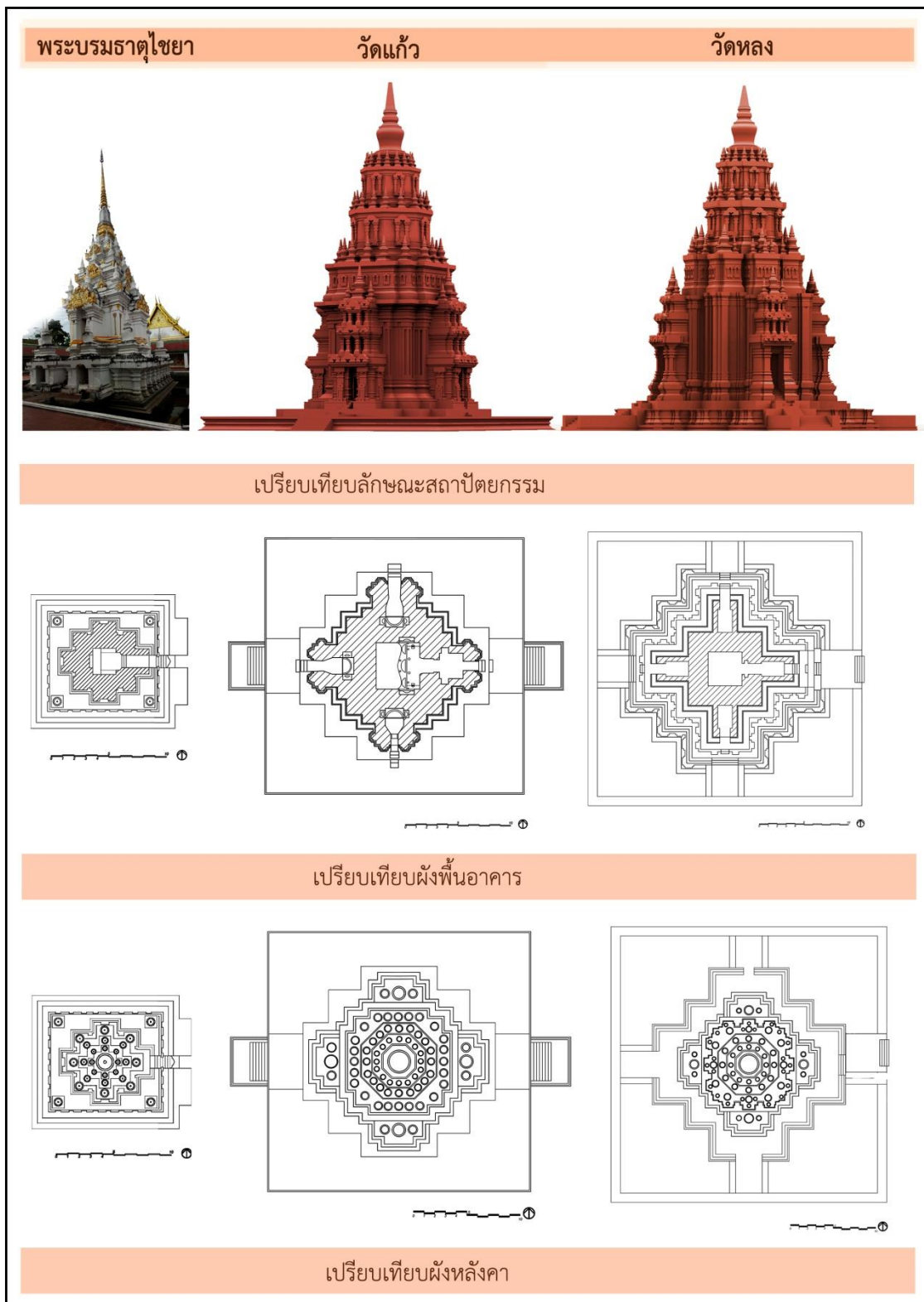
เมื่อมีการย้ายศูนย์อำนาจจากที่ตั้งของพระบรมธาตุไชยามาอยู่ที่วัดเวียง คงได้มีการสร้างอาคารที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกับจันทิของชาวภาคกลางซึ่งเป็นศิลปะศรีวิชัยในราชวงศ์ไศเลนทร์ จึงปรากฏเป็นกลุ่มอาคาร 3 หลัง ได้แก่ วัดเวียง วัดหลงและวัดแก้ว ให้อยู่ในแนวแกนเดียวกัน ประกอบกับอาคารแต่ละหลังที่สร้างขึ้นมีขนาดที่ใหญ่ขึ้นถึง 2 เท่าเมื่อเปรียบเทียบกับพระบรมธาตุไชยา (พิจารณาจากขนาดฐานอาคาร) แสดงถึงอำนาจของผู้ปกครองที่น่าจะมีบทบาทและความสำคัญมากขึ้น ที่สำคัญได้ทำการปรับเปลี่ยนรูปแบบสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุไชยาโดยใช้รูปแบบศิลปะศรีวิชัยซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เข้ามาใหม่โดยการประดับสลูปะเจดีย์แบบเอวคอคอดที่ชั้นหลังคาทุกชั้น รวมทั้งบนยอดสูงสุดของอาคาร พระบรมธาตุไชยาจึงเป็นเสมือนตัวแทนของอำนาจเก่าที่อยู่ใต้อาณาจักรใหม่ ผ่านการใช้องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของศิลปะศรีวิชัย ลักษณะดังกล่าว ถือเป็นการเลือกใช้อาคารประกอบทางศิลปะที่ชาญฉลาดโดยไม่ต้องทำลายสถาปัตยกรรมเดิม อีกทั้งยังสร้างความกลมกลืนให้กับอาคารทั้ง 4 หลังได้เป็นอย่างดี

เมื่อมองในภาพรวม จะเห็นว่าอาคารดังกล่าว แม้จะสร้างกันคนละยุคสมัย แต่อาคารทั้งหมดต่างมีรูปแบบศิลปะศรีวิชัยที่แฝงความเป็นศิลปะจามแบบท้องถิ่นไชยาเหมือนกัน โดยเฉพาะความโดดเด่นของสลูปะเจดีย์แบบเอวคอคอด อย่างไรก็ตาม เมื่อมองอย่างวิเคราะห์ถึงแบบแผนการก่อสร้างจะเห็นว่าพระบรมธาตุไชยามีความแตกต่างจากกลุ่มอาคารที่สร้างขึ้นใหม่โดยสิ้นเชิง เนื่องจากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดแก้วและวัดหลง มีแบบแผนทางสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ของชาวภาคกลางอย่างเห็นได้ชัด ทั้งผังพื้นที่มีลักษณะเป็นผังแบบกากบาท (cruciform plan) และทางเข้าด้านทิศตะวันออกที่นำเข้าสู่ครรภคฤหะประธาน อีกทั้งยังมีห้องมุขทั้ง 4 ด้าน ที่น่าจะประดิษฐานรูปเคารพพระธยานิพุทธในทิศต่างๆ ตามคติของศาสนาพุทธนิกายมหายานตันตระอันเป็นศาสนาประจำราชวงศ์ไศเลนทร์ ในส่วนของฐานอาคารและเรือนธาตุมีลักษณะย่อมุมสอดคล้องไปกับผังอาคารที่เป็นผังแบบกากบาท (cruciform plan) ที่สำคัญคือลักษณะการทำหลังคาส่วนยอด แม้ว่าสัดส่วน รูปทรงอาคาร และฝีมือเชิงช่างของอาคารวัดแก้วจะไปเหมือนกับรูปแบบศิลปะของปราสาทจามและพระบรมธาตุไชยา แต่ผู้วิจัยเชื่อว่าสิ่งที่จะสามารถสะท้อนไปถึงศิลปะของผู้สร้างได้ดีที่สุดคือ “แบบแผนทางสถาปัตยกรรม” ทั้งนี้พบว่า แบบแผนการก่อสร้างส่วนยอดอาคารหรือชั้นหลังคาที่มีลักษณะเป็นเรือนธาตุซ้อนกัน 3 ชั้น อันเรียกได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของสถาปัตยกรรมจามนั้น ปรากฏเพียงซุ้มด้านหน้า ในขณะที่แบบแผนการทำหลังคาส่วนยอดของวัดแก้ว ซึ่งถือเป็นส่วนที่สำคัญสูงสุดของการก่อสร้างสถาปัตยกรรม ถูกก่อรูปผ่านการใช้ศิลปะชาวอย่างจงใจ เห็นได้จากลักษณะการก่อสร้างส่วนยอดอาคารชั้นแรกที่เป็นการย่อมุมไม้สิบสอง มีซุ้มจรณะนำแบบกู่ทุประดับที่ผนังโดยรอบ ชั้นที่ 2 และ 3 เป็นฐานแปดเหลี่ยมรายล้อมด้วยสลูปะเจดีย์ บนยอดสูงสุดของอาคาร รองรับสลูปะเจดีย์องค์ใหญ่และมีสลูปะเจดีย์องค์เล็กอยู่รายรอบ ในขณะที่พระบรมธาตุไชยานั้น พบว่าแบบแผนทั้งหมดเป็นศิลปะจาม ผังพื้นที่และเรือนธาตุอาคารแม้

จะมีการย่อมุมและยกเก็จแต่มีใช้การทำห้องมุขที่ผนังทั้ง 4 ด้านแบบที่พบในจันทิกะลาสน์ (Candi Kalasan) และอาคารวัดแก้วแต่อย่างใด ที่สำคัญคือ ลักษณะการทำส่วนยอดอาคารซ้อนกัน 3 ชั้น อันเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของการสร้างปราสาทจามได้ปรากฏเหนือเรือนธาตุอาคารอย่างเด่นชัด มีเพียงสลูปะเจดีย์ที่ถือเป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมประจำยุคสมัยของราชวงศ์ไศเลนทร์เท่านั้นที่เป็นศิลปะแบบชวา-ศรีวิชัย (ภาพที่ 210-211) แสดงถึงความพยายามที่จะปรับแปลงสถาปัตยกรรมให้สอดคล้องไปกับอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครองโดยใช้ศาสนาและรูปแบบทางศิลปะเป็นเครื่องมือ นอกจากนี้ แบบสถาปัตยกรรมที่ได้จากการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้ว เมืองไชยา ยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกับรูปแบบเจดีย์สำคัญๆ ในภาคเหนือและภาคกลางบางแห่ง โดยเฉพาะการทำเจดีย์ฐานแปดเหลี่ยม ในขณะที่รูปแบบของพระบรมธาตุไชยา กลับไม่เห็นความเชื่อมโยงดังกล่าว ทั้งนี้ การที่นักวิชาการส่วนใหญ่ทั้งไทยและต่างประเทศ ต่างก็สรุปตรงกันว่าพระบรมธาตุไชยาน่าจะถูกสร้างขึ้นครั้งแรกร่วมยุคสมัยกันกับกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดแก้วและวัดหลงในพุทธศตวรรษที่ 14-15 อันเป็นสมัยที่เมืองไชยาอยู่รวมกันกับวัฒนธรรมศรีวิชัยนั้น น่าจะเป็นเพราะการให้ความสำคัญกับ “องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม” อย่างสลูปะเจดีย์มากกว่าการให้ความสำคัญกับ “แบบแผนการก่อสร้าง” ซึ่งเป็นเสมือนหัวใจของการออกแบบสถาปัตยกรรม อันได้แก่ คติและการวางผังอาคาร จึงทำให้มีการสรุปรูปแบบและยุคสมัยของพระบรมธาตุไชยาจากองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ได้แก่สลูปะเจดีย์ที่ระดับอยู่บนชั้นหลังคาน่าจะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นพร้อมตัวอาคาร อีกทั้งยังขาดการศึกษาเปรียบเทียบอย่างรอบด้านกับศิลปะของประเทศเพื่อนบ้านซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นอาณาจักรที่อยู่ร่วมยุคสมัยและมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน ซึ่งน่าจะต้องมีบทบาทและความสัมพันธ์ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา และศิลปวัฒนธรรมร่วมกันอย่างใกล้ชิด

ภาพที่ 210 เปรียบเทียบลักษณะทางสถาปัตยกรรมของจันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) และวัดแก้ว

ภาพที่ 211 เปรียบเทียบลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระบรมธาตุไชยา วัดแก้วและวัดหลง

บทที่ 9 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

“Restoration consists of the methodological moment of the recognition of the work of art, in its physical consistency and in its twofold aesthetic and historical polarity, in view of its transmission to the future”

Cesare Brandi²

“การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานีกับสถาปัตยกรรมจันทิ ขวภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย” เป็นการศึกษาที่ใช้กรอบการศึกษาทางสังคมแนววิพากษ์หรือวัฒนธรรมศึกษา (Cultural Study) โดยใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural Economics) มาเป็นเครื่องมือในการ “อ่าน” สถาปัตยกรรมเพื่อสะท้อนไปยังประวัติศาสตร์ทางสังคมการเมืองและที่สำคัญคือประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยพบว่าผู้ปกครองของแต่ละรัฐต่างพยายามสร้างอิทธิพลเหนือพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจ เพื่อเป็นฐานสร้างความมั่งคั่งและมั่นคงให้อาณาจักรของตน เมื่อครอบครองพื้นที่ดังกล่าวแล้ว ได้แสดงอำนาจผ่าน “สถาปัตยกรรม” เนื่องจากสามารถสะท้อนความเชื่อทางศาสนา และรูปแบบศิลปะอันเป็นเอกลักษณ์ของตนได้อย่างเป็นรูปธรรม

จากการใช้กรอบการศึกษาดังกล่าว พบว่ารูปแบบศิลปกรรมที่พบในเมืองไชยา ไม่ว่าจะเป็นแบบแผนการก่อสร้าง องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม รวมทั้งฝีมือเชิงช่างสามารถที่จะสะท้อนไปถึงลักษณะความสัมพันธ์ที่เมืองไชยามีต่อรัฐอื่นๆได้ รวมทั้งเมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบสถาปัตยกรรมศรีวิชัยในเมืองไชยา อันได้แก่ พระบรมธาตุไชยา และกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดแก้ว และวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานี กับปราสาทจามในอาณาจักรจามปา (ปัจจุบันอยู่ในประเทศเวียดนาม) และสถาปัตยกรรมจันทิ ในขวภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย ได้นำมาสู่การนำเสนอ “ข้อเสนอใหม่ทางวิชาการ” ในประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกัน รวมทั้งข้อเสนอเรื่องการกำหนดอายุโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม จากข้อเสนอเดิมที่เชื่อว่า พระบรมธาตุไชยาถูกสร้างขึ้นครั้งแรกในสมัยศรีวิชัยประมาณพุทธศตวรรษที่ 14-15 พร้อมกับการสร้างวัดเวียง วัดแก้วและวัดหลง บนพื้นที่เมืองไชยานั้น เมื่อใช้กรอบการศึกษาของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural

²Jukka Jokilehto, *A History of Architectural Conservation* (London: Butterworth-Heinemann, 1999), 233.

Economics) ได้นำมาสู่ข้อเสนอใหม่ที่ว่า “พระบรมธาตุไชยา” น่าจะถูกสร้างขึ้นครั้งแรกตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 ด้วยรูปแบบศิลปะจามแห่งอาณาจักรจามปา และสันนิษฐานว่าต่อมาได้ถูกปรับเปลี่ยนใหม่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14-15 ภายใต้ความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมศรีวิชัย โดยการเพิ่มองค์ประกอบที่เป็นสลูปะเจดีย์บนชั้นหลังคาทุกชั้นรวมทั้งบนยอดสูงสุดของอาคาร เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่มีการก่อสร้างสถาปัตยกรรมวัดเวียง วัดหลงและวัดแก้วบนพื้นที่เมืองไชยา นอกจากนี้ยังพบว่า “ก่อนที่ไชยาจะกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมศรีวิชัยในพุทธศตวรรษที่ 14 นั้น พื้นที่แห่งนี้น่าจะเคยได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอาณาจักรจามปามาก่อน ซึ่งเป็นผลมาจากการอยู่ใต้อำนาจทางการเมือง โดยมีหลักฐานคือพระบรมธาตุไชยาก่อนที่จะถูกซ่อมแปลงในสมัยที่ร่วมกับวัฒนธรรมศรีวิชัยเป็นประจักษ์พยานสำคัญ”

ในกระบวนการศึกษานั้น เริ่มจากการทบทวนวรรณกรรมของการศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัยในเมืองไชยาที่ผ่านมา ซึ่งสามารถตั้งข้อสังเกตได้ว่าในยุคแรก งานเขียนที่พิมพ์ออกมาเผยแพร่สู่สาธารณชน รวมทั้งเนื้อหาในวงสนทนาและเสวนาของนักวิชาการ มักมีการหยิบยกประเด็นหนึ่งมาพูดถึงหรือวิพากษ์วิจารณ์กันอยู่เสมอ นั่นคือการระบุว่าเมืองไชยาน่าจะเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรศรีวิชัย รวมถึงการวิเคราะห์ว่าสถาปัตยกรรมวัดเวียง วัดแก้ว และวัดหลงเมืองไชยา ถูกสร้างขึ้นก่อนรวมทั้งเป็นต้นแบบของการสร้างเจดีย์ในชวภาคกลาง นอกจากการใช้หลักฐานด้านศิลปะแล้ว ยังมีการพยายามอ้างอิงหลักฐานอื่นๆ โดยเฉพาะ “จารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318” มายืนยันข้อเสนอดังกล่าว ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัยของเมืองไชยาในประเด็นอื่นๆ จะลดบทบาทและความสำคัญลงไป ต่อมาในยุคหลังสืบมาจนถึงยุคปัจจุบันของการศึกษาประวัติศาสตร์ศรีวิชัย ประเด็นดังกล่าวจะผ่อนคลายเป็นมากขึ้น เมื่อมีการตั้งข้อเสนอมว่า “ศรีวิชัย” อาจมีการปกครองแบบสมาพันธรัฐที่มีเมืองสำคัญหลายเมือง ไม่ได้มีศูนย์กลางอำนาจแห่งเดียว หรือการระบุว่าศรีวิชัยอาจมีการเคลื่อนย้ายศูนย์กลางอำนาจหรือเมืองสำคัญทางการค้าไปตามอำนาจของผู้ปกครองและความสำคัญของสินค้าโดยเฉพาะ “เซรามิกส์” ซึ่งเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมมากในสมัยนั้น

ในการศึกษานี้ ผู้วิจัยมีได้มุ่งที่จะตอบคำถามดังกล่าวโดยตรง โดยเฉพาะประเด็นเรื่องที่ตั้งเมืองหลวงและลักษณะการปกครองของอาณาจักรศรีวิชัย ทั้งนี้ มิใช่ว่าการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อมุ่งหาคำตอบในประเด็นดังกล่าว ไม่มีความสำคัญ ถ้าสมัยหรือสมบูรณครบถ้วนแล้วแต่อย่างไร ซ้ำยังคงมีประเด็นใหม่ๆ จากนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศออกมาให้เกิดการถกเถียงแลกเปลี่ยนข้อมูลหรือวิเคราะห์เพื่อหาคำตอบจากหลากหลายแง่มุม อันจะนำไปสู่การคลี่คลายเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ให้มีความสมบูรณ์และชัดเจนมากยิ่งขึ้น แต่สิ่งที่ผู้วิจัยต้องการนำเสนอคือประวัติศาสตร์ศรีวิชัยของเมืองไชยา โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่เป็น “รอยต่อ” ของการผลัดเปลี่ยนอำนาจทางการเมืองหรือก่อนที่วัฒนธรรมศรีวิชัยจะเข้ามามีบทบาทเหนือดินแดนสำคัญดังกล่าว โดยใช้มิติการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมควบคู่ไปกับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural Economics)

อันเป็นส่วนหนึ่งของแนวการศึกษาที่เรียกว่า “วัฒนธรรมศึกษา (Cultural Study)” ถือเป็นการศึกษาสังคมแนววิพากษ์ที่ผู้ศึกษาต้องหันกลับไปมองความเป็นไปของสังคมในมุมมองใหม่ ด้วยกรอบทฤษฎีทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเพื่อการรื้อถอนหรือทำลายโครงสร้างเดิม ทฤษฎีดังกล่าวได้รับความสนใจและถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย จนเกิดเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่เชื่อว่า วัฒนธรรมหรือจารีตประเพณีในสังคม มีนัยบางประการที่แฝงตัวอยู่ภายใต้กิจกรรมต่างๆ ซึ่งดูผิวเผินเหมือนไม่มีนัยใดๆ ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ แต่เมื่อทำการศึกษาในเชิงลึกและวิเคราะห์แล้วกลับพบว่า วัฒนธรรมดังกล่าวมีโครงสร้างลึกที่ซุกซ่อนแอบแฝงอยู่จนเรียกได้ว่าเป็นไวยากรณ์หรือรหัสทางวัฒนธรรม ประกอบกับการศึกษาประวัติศาสตร์วิชัยซึ่งถือเป็นรัฐการคำที่มีความโดดเด่นด้านเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรม ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural Economics) จึงมีความท้าทายและน่าสนใจอย่างยิ่งที่จะนำมาใช้เพื่อวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและระบบเศรษฐกิจ ในการศึกษานี้ได้พยายามที่จะศึกษาถึงความสัมพันธ์หรือผลกระทบที่มีต่อกันระหว่างปัจจัยทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ทั้งในลักษณะที่วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดเศรษฐกิจและเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดวัฒนธรรม โดยพบว่าวัฒนธรรมที่เข้ามาพร้อมกับการประยุกต์ใช้ศาสนา ถือเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อนที่พยายามปรับรูปแบบหรือเงื่อนไขของการนับถือศาสนาให้สอดคล้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ ความเชื่อ พิธีกรรมและการบูชารูปเคารพที่มีความหมายในการให้ความคุ้มครอง สร้างความปลอดภัยรวมทั้งให้โชคลาภและความมั่งคั่งในการค้าขายทางทะเล ล้วนเข้ามาภายหลังกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพของผู้คนในท้องถิ่นทั้งสิ้น สำหรับ “สถาปัตยกรรม” นั้นนอกจากแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างรากฐานทางเศรษฐกิจและอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครองแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการขยายอาณาเขตและสร้างอิทธิพลเหนือพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจในดินแดนอื่นอีกด้วย โดยพบว่าเมื่อผู้ปกครองสามารถยึดครองพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจในดินแดนใหม่ได้แล้ว ก็มักแสดงสัญลักษณ์ทางอำนาจผ่านการปรับแปลง “สถาปัตยกรรม” ที่มีอยู่เดิม โดยเพิ่มและหรือลดองค์ประกอบที่สำคัญบางอย่าง เพื่อให้สอดคล้องกับคติทางศาสนาและรูปแบบศิลปะของตน สำหรับสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นใหม่นั้นจะแสดงสัญลักษณ์อย่างชัดเจนตั้งแต่ “แบบแผนการก่อสร้าง” อันได้แก่ การวางผัง เรือนธาตุ รวมทั้งองค์ประกอบที่สำคัญสูงสุดของการก่อสร้างสถาปัตยกรรม นั่นคือส่วนยอดอาคาร เพราะถือเป็นการแสดงเอกลักษณ์ในฐานะ “อำนาจใหม่” ผ่านการใช้รูปแบบศิลปะได้ชัดเจนที่สุด อย่างไรก็ตาม พบว่า รายละเอียดและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏ ได้แสดงให้เห็นถึง “อำนาจเก่า” โดยเฉพาะฝีมือและเทคนิคการก่อสร้างของช่างในท้องถิ่นที่ยังมีอาจปรับรูปแบบไปตามอำนาจของผู้ปกครองใหม่ได้ในระยะเวลาอันสั้น แม้จะต้องก่อสร้างสถาปัตยกรรมตามแบบแผนใหม่ แต่รูปแบบศิลปะและวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เป็นเสมือนอัตลักษณ์เฉพาะตน ย่อมจะสอดแทรกและหรือหลบซ่อนไปในทุกองค์ประกอบของ

สถาปัตยกรรมอย่างมีนัยสำคัญ ไม่ว่าจะลักษณะดังกล่าวจะเป็นไปได้ด้วยความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ดังนั้น เรา จะพบลักษณะพิเศษของสถาปัตยกรรมศรีวิชัยในเมืองไชยาที่มีทั้งรูปแบบศิลปะที่เป็นการผลิตผสมผสาน ระหว่างอำนาจเก่าและอำนาจใหม่รวมทั้งการประยุกต์ใช้ศิลปกรรมดั้งเดิมของช่างในท้องถิ่น ถือเป็น ความน่าสนใจอย่างยิ่งเมื่อใช้กรอบการศึกษาจากทฤษฎีดังกล่าว

สถาปัตยกรรมศรีวิชัยในเมืองไยยานั้นนอกจากพระบรมธาตุไชยาแล้ว ยังมี สถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลงที่แม้ปัจจุบันจะเหลือเพียงทรางอาคาร แต่ด้วยร่องรอยทาง สถาปัตยกรรมที่เชื่อมโยงได้กับจันท์ในราชวงศ์ไศเลนทร์ของชวาภาคกลาง ทำให้เกิดข้อสรุปในทาง วิชาการตรงกันว่า สถาปัตยกรรมทั้งหมดถูกสร้างขึ้นด้วยศิลปะศรีวิชัยในพุทธศตวรรษที่ 14-15 การศึกษานี้ได้ใช้กระบวนการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง โดยเปรียบเทียบกับ จันท์กะลาสัน (Candi Kalasan) ของชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย เนื่องจากมีหลักฐานด้าน จารึกว่าสร้างขึ้นในสมัยเดียวกัน คือประมาณพุทธศตวรรษที่ 14

ในกระบวนการศึกษา เมื่อนำแบบสถาปัตยกรรมของวัดแก้วและวัดหลงที่ได้จากการ สันนิษฐานรูปแบบ มาเปรียบเทียบกับพระบรมธาตุไชยาแล้วทำให้เกิดข้อสงสัยว่า เหตุใดพระบรมธาตุ ไชยาจึงมีความแตกต่างกันอย่างมากกับวัดแก้วและวัดหลง ตั้งแต่แบบแผนการก่อสร้าง ทั้งผังพื้น เรือนธาตุและส่วนยอดอาคาร มีเพียงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและฝีมือเชิงช่างเท่านั้นที่อยู่ใน รูปแบบเดียวกัน ถ้าอาคารดังกล่าวสร้างในยุคสมัยเดียวกันจริงตามข้อสันนิษฐานของนักวิชาการส่วนใหญ่ ระยะเวลาต่างของแบบแผนการก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมจะต้องไม่ต่างกันมากและอยู่ใน ขอบข่ายที่สามารถอธิบายได้ การศึกษานี้จึงพยายามที่จะหาเหตุผลในการอธิบายหรือสร้างข้อเสนอ ใหม่เพื่อลดช่องว่างทางวิชาการดังกล่าว ทั้งนี้ นอกจากหลักฐานด้านสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นหลักฐาน เอกของการศึกษานี้ ยังต้องอาศัยข้อมูลด้านอื่นๆ อาทิ จารึก จดหมายเหตุจากจีน เอกสารจาก ต่างประเทศ ศิลปวัตถุและที่สำคัญคือลักษณะทางภูมิศาสตร์ซึ่งถือเป็นปัจจัยสำคัญของการตั้งเมืองท่า การค้าทางทะเล ทั้งนี้ พบว่าลักษณะของเมืองโบราณไชยาที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์เหมาะสมต่อการ เป็นเมืองท่าค้าขายและเป็นชุมทางการเดินเรือของพ่อค้าจากทั่วสารทิศ ประกอบกับมีพื้นที่ตอนใน คาบสมุทรเป็นเส้นทางสัญจรทางบก ส่งผลให้มีการผลิตสินค้าในท้องถิ่น เป็นสินค้าส่งออกสำคัญ พื้นที่ดังกล่าวจึงเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการเป็นฐานอำนาจทางเศรษฐกิจ ในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 14 หรือก่อนที่ “ศรีวิชัย” จะขยายอาณาเขตการค้าทางทะเลไปทั่วน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมถึง เมืองไชยาด้วยนั้น พื้นที่แห่งนี้น่าจะเคยได้รับการสถาปนาให้เป็นเมืองท่าที่มีความสำคัญทางการค้า และถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรจามปา เมื่อศรีวิชัยเริ่มมีบทบาทและอำนาจมากขึ้นจาก การทำการค้าในฐานะพ่อค้าคนกลางที่อำนวยความสะดวกให้การค้าบริเวณช่องแคบมะละกา จากที่ เคยเป็นพื้นที่ปิดและอาจพบอันตรายจากการปล้นสินค้าของพวกโจรสลัด มาเป็นการควบคุมช่องแคบ ดังกล่าวให้มีความปลอดภัย รวมทั้งเป็นเมืองท่าสำคัญในการแลกเปลี่ยนสินค้า โดยเฉพาะการเป็น เมืองท่าส่งออกเซรามิกส์ของจีน อำนาจของศรีวิชัยในเมืองไยยานั้นมีมากขึ้นเรื่อยๆจนมาแทนที่จาม ปา มีการเปลี่ยนศูนย์กลางอำนาจจากบริเวณวัดพระบรมธาตุไชยามาที่บริเวณที่ตั้งกลุ่มอาคารวัด เวียง วัดแก้วและวัดหลง หลักฐานสำคัญที่จะนำมาสนับสนุนข้อสันนิษฐานดังกล่าวคือ สถาปัตยกรรมศรีวิชัยในเมืองไชยาที่ยังคงเหลือร่องรอยและหลักฐานให้ศึกษาได้ในปัจจุบัน อันได้แก่

พระบรมธาตุไชยาที่ผ่านการวิเคราะห์ใหม่ และสถาปัตยกรรมวัดแก้ว วัดหลงที่ผ่านกระบวนการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมโดยเปรียบเทียบกับสถาปัตยกรรมศรีวิชัยของราชวงศ์ไศเลนทร์ในชวาภาคกลาง อันได้แก่ จันทิกะลาสัน (Candi Kalasan)

สำหรับพระบรมธาตุไชยานั้น ถือเป็นสถาปัตยกรรมศรีวิชัยเพียงแห่งเดียวของไทยที่ยังคงสภาพสมบูรณ์ การพบสถูปเจดีย์แบบแอมบอดที่ประดับอยู่บนส่วนยอดอาคาร ลักษณะเดียวกับที่พบในพื้นที่ของวัดเวียง วัดแก้ว วัดหลง เมืองไชยาและยังไปเหมือนกับจันทิในราชวงศ์ไศเลนทร์ของชวาภาคกลาง ทำให้เกิดข้อสรุปในทางวิชาการตรงกันว่าพระบรมธาตุไชยาน่าจะสร้างขึ้นในสมัยศรีวิชัย ประมาณพุทธศตวรรษที่ 14-15 ประกอบกับไม่มีจารึกหรือหลักฐานอื่นใดที่จะสามารถระบุยุคสมัยของการสร้างหรือจำนวนครั้งของการบูรณะอาคารดังกล่าวได้อย่างชัดเจน มีเพียงการบูรณะในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ที่มีการเปลี่ยนยอดเจดีย์แบบเดิมมาเป็นเจดีย์แบบรัตนโกสินทร์เท่านั้นที่พบว่ามีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร โดยพระครูรัตนมนีศรีสังฆราชาลังกาแก้ว เจ้าคณะเมืองไชยาสมัยนั้น อย่างไรก็ตาม ด้วยรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏ โดยเฉพาะองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอย่างอัมจันทร์ตรงบันไดชั้นล่างและร่องรอยซุ้มโทรณะนูนต่ำในซุ้มจะระนำที่ประดิษฐานพระพุทธรูปในปัจจุบัน สามารถที่จะวิเคราะห์เปรียบเทียบกับศิลปะจามในอาณาจักรจามปา รวมทั้งกำหนดยุคสมัยของพระบรมธาตุไชยาได้ว่า อาคารแห่งนี้ น่าจะถูกสร้างและปรับเปลี่ยนมาแล้วอย่างน้อย 3 ระยะของ 3 ยุคสมัย ดังนี้

ระยะที่ 1 ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 พระบรมธาตุไชยาถูกสร้างขึ้นครั้งแรกบนพื้นที่สันทรายไชยาซึ่งถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ สถาปัตยกรรมในยุคนี้มีรูปแบบคล้ายกับฐานอาคารที่พบในอาณาจักรจามปาสมัยมิเชิน E1 (My Son E1) ที่สำคัญคือการพบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ได้แก่ อัมจันทร์ที่ปลายบันไดชั้นสุดท้ายของทางเข้าด้านทิศตะวันออกและร่องรอยซุ้มโทรณะนูนต่ำของฐานชั้นล่างอาคาร ซึ่งปัจจุบันพบการทำซุ้มจะระนำยื่นออกมา ภายในประดิษฐานพระพุทธรูป 2 องค์ ขนาบบันไดทางขึ้นอาคาร ซึ่งน่าจะทำขึ้นสมัยที่พระพุทธรูปศาสนาแบบเถรวาทจากลังกาเข้ามายังภาคใต้ของไทย

ระยะที่ 2 ประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 ตรงกับศิลปะสมัยฮัวลาย (Hoa Lai) เชื่อมต่อศิลปะสมัยดงเตื่อง (Dong Duong) แต่ศิลปะแบบฮัวลาย (Hoa Lai) จะชัดเจนกว่าโดยเฉพาะแผนผังของการก่อสร้างอาคารประธาน ที่ตั้งอยู่ตรงกลางเรียกว่า “กะลาน (kalan)” ลักษณะเป็นการทำผนังเรือนธาตุอาคารที่ทับตันทั้ง 3 ด้าน มีการย่อมุมและยกเก็จออกมา ผนังอาคารด้านทิศตะวันออกยื่นออกมามากกว่าปกติเพื่อเป็นทางเข้าอาคาร รูปด้านและผนังอาคาร แม้จะเป็นการยกเก็จออกมาทุกด้าน แต่ก็มีใช้การทำห้องมุขออกมาแบบที่พบในผังรูปกากบาท (cruciform plan) ซึ่งพบอยู่ที่วัดแก้ววัดหลงและจันทิในราชวงศ์ไศเลนทร์ของชวาภาคกลาง ส่วนยอดอาคารมีการย่อเรือนธาตุเป็น 3 ชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป ลักษณะดังกล่าวเป็นเอกลักษณ์สำคัญของการก่อสร้างปราสาทจาม

ระยะที่ 3 ประมาณพุทธศตวรรษที่ 14 พระบรมธาตุไชยาถูกปรับเปลี่ยนอีกครั้งภายใต้ความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมศรีวิชัย ซึ่งเป็นผลมาจากการที่ศรีวิชัยมีอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจเหนือกว่าจามปาที่ไชยา สิ่งที่สะท้อนมาสู่สถาปัตยกรรมคือ การเพิ่มองค์ประกอบที่เป็นสถูปเจดีย์บน

ชั้นหลังคาทุกชั้นรวมทั้งบนยอดสูงสุดของอาคาร เหตุการณ์ดังกล่าวน่าจะเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่มีการก่อสร้างสถาปัตยกรรมวัดเวียง วัดหลงและวัดแก้วบนพื้นที่เมืองไชยา ทั้งนี้ จากข้อความในจารึกปราสาทโพนคร ที่ระบุถึงการยกทัพทางทะเลไปโจมตีเมืองจามปาของพวกทะเลใต้ ต่อมาได้รับการตีความว่าพวกทะเลใต้นี้ น่าจะหมายถึงพวกชาวจากอาณาจักรศรีวิชัย รวมทั้งน่าจะเป็นที่มาของการปรับแปลงพระบรมธาตุไชยาระยะที่ 3 อันถือเป็นการเปลี่ยนผ่านสถาปัตยกรรมภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของบริษัททางสังคมและผู้ปกครองครั้งสำคัญ ระยะที่ 3 นี้ พบว่ามีลักษณะแบบที่เห็นกันในปัจจุบันคือ ปรากฏสถาปัตยกรรมที่ชั้นหลังคาทั้ง 3 ชั้น แต่ละชั้นประดับอยู่ที่มุมทั้ง 4 รวมทั้งเหนือซุ้มกุฎเป็นบราลี และในการศึกษานี้ได้สันนิษฐานว่า การประดับสถาปัตยกรรมเหนือซุ้มกุฎเป็นบราลีน่าจะเป็นความพยายามของผู้สร้างที่ต้องการให้สถาปัตยกรรมประดับอยู่โดยรอบ ในแต่ละชั้นหลังคาเช่นเดียวกับที่พบในฉันทิของชาวภาคกลาง บริเวณยอดสูงสุดคงใช้สถาปัตยกรรมองค์ใหญ่และประดับเจดีย์เล็กๆโดยรอบแบบที่เห็นกันในปัจจุบัน เพียงแต่ลักษณะเจดีย์ในสมัยนี้น่าจะเป็นแบบศรีวิชัย (มีใช้เจดีย์แบบศิลปะรัตนโกสินทร์ที่เกิดขึ้นจากการซ่อมแปลงในสมัยหลัง) ด้วยเหตุนี้ รูปแบบทางศิลปะโดยเฉพาะแบบแผนการก่อสร้างของพระบรมธาตุไชยาจึงมีลักษณะที่แตกต่างจากวัดแก้ว และวัดหลง รวมทั้งแตกต่างจากฉันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) สถาปัตยกรรมศรีวิชัยในราชวงศ์ไศเลนทร์ของชาวภาคกลาง

ฉันทิในชาวภาคกลางนั้น แบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ ฉันทิในศาสนาฮินดูและฉันทิในศาสนาพุทธ ฉันทิแบบฮินดูสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 12-13 บนที่ราบสูงเพียงเพื่ออุทิศให้กับบรรพบุรุษและเทพเจ้าในศาสนาฮินดู อาทิ ฉันทิอรชุน ฉันทิกัมมะ ถือเป็นศาสนสถานของราชวงศ์สัตยชัย เมื่อราชวงศ์ไศเลนทร์ซึ่งนับถือศาสนาพุทธมหายานแบบตันตระ ขึ้นมามีอำนาจในชาวภาคกลางได้สร้างฉันทิแบบพุทธจำนวนมาก ที่สำคัญคือมีการพัฒนารูปแบบแผนผังไปตามยุคสมัยตั้งแต่บุโรพุทโธ (Borobudur) ที่ฐานอาคารชั้นล่างมีการย้อมมุมแสดงถึง “กามภูมิ” และ “รูปภูมิ” ชั้นบนสุดเป็นผังกลมที่แสดงถึง “อรุณภูมิ” ฉันทิเซวู (Candi Sewu) และฉันทิกะลาตัน (Candi Kalasan) ผังพื้นเป็นแบบกากบาท (cruciform plan) มีห้องมุข 4 ด้าน เพื่อประดิษฐานพระธยานิพุทธ 4 องค์ ภายในครรภคฤหะประธานประดิษฐานพระธยานิพุทธมหาไวโรจนะและพระโพธิสัตว์ ในยุคนี้ยังมีการก่อสร้างฉันทิฮินดูของราชวงศ์สัตยชัยในบริเวณเดียวกับฉันทิแบบพุทธด้วย ได้แก่ ฉันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) ซึ่งมีผังแบบกากบาท (cruciform plan) เช่นกัน แต่ได้ประดิษฐานรูปเคารพพระศิวะในหิ้งครรภคฤหะประธาน และห้องมุขแต่ละทิศได้ประดิษฐานรูปเคารพที่เกี่ยวข้องกับพระศิวะ ในยุคสุดท้ายของฉันทิในชาวภาคกลางจะทำผังลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในแบ่งเป็น 3 ห้องเพื่อประดิษฐานรูปเคารพ อาทิ ฉันทิสารี (Candi Sari) และฉันทิเพลลาตัน (Candi Plaosan)

เมื่อเปรียบเทียบยุคสมัยและลักษณะการทำแผนผังฉันทิดังกล่าวจะพบว่า ในยุคที่ชาวภาคกลาง มีการทำแผนผังแบบกากบาท (cruciform plan) จะสอดคล้องกับการทำแผนผังอาคาร

ของวัดแก้วและวัดหลง และจากจารึกที่ระบุว่าวัดแก้วและวัดหลงสร้างขึ้นใน พ.ศ. 1318 ก็พบว่าใกล้เคียงกับการสร้างจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ซึ่งจารึกกะลาสะระบุว่าสร้างขึ้นใน พ.ศ. 1321 ที่สำคัญคือ การพบชิ้นส่วนสลูปะเจดีย์ในพื้นที่ของวัดเวียง วัดหลงและวัดแก้ว ทำให้เชื่อได้ว่า อาคารดังกล่าวน่าจะมีการประดับสลูปะเจดีย์ในส่วนยอดอาคารเหมือนกัน และจากร่องรอยของทรางอาคารวัดแก้วโดยเฉพาะส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 ที่มีการทำเรือนธาตุย่อมุมไม้สิบสอง ผนังเรือนธาตุประดับซุ้มกุฑู พบว่าเหมือนกันอย่างมากกับส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 ของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ดังนั้น จันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) จึงเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการใช้เป็นต้นแบบในการศึกษาและสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง เมืองไชยา

สำหรับข้อมูลของกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดหลงและวัดแก้วนั้น พบว่าปัจจุบันกลุ่มอาคารดังกล่าวตั้งอยู่ในพื้นที่ของอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นศาสนสถานที่ถูกกล่าวถึงในจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318 โดยระบุข้อความถึงพระเจ้ากรุงศรีวิชัย กษัตริย์ในราชวงศ์ไศเลนทร์โปรดให้สร้างปราสาทอิฐ 3 หลังเพื่อเป็นที่บูชาพระโพธิสัตว์วัชรปาณี พระผู้ผจญพญามารและพระโพธิสัตว์ปัทมปาณี อาคารดังกล่าวมีระยะห่างต่อกันประมาณ 500 เมตร แต่ปัจจุบันกลุ่มอาคารดังกล่าว เหลืออาคารที่สามารถศึกษาแบบสถาปัตยกรรมได้เพียง 2 หลังคือ วัดแก้วและวัดหลง เนื่องจากวัดเวียงถูกรื้อถอน และสร้างแบบครอบทับด้วยอาคารอื่นจนไม่เหลือร่องรอยทางสถาปัตยกรรมให้ศึกษาได้ มีเพียงหลักฐานการขุดพบเครื่องถ้วยเซรามิกสีของจีนและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมบางส่วน อาทิ ธรณีประตูหินทรายและสลูปะเจดีย์ศิลปกรรมศรีวิชัย อย่างไรก็ตาม สามารถยืนยันได้ว่าองค์ประกอบดังกล่าวเป็นศิลปะที่ร่วมสมัยกันกับอาคารวัดแก้วและวัดหลง

จากผังอาคารของวัดแก้วและวัดหลงที่มีลักษณะเป็นผังแบบกากบาท (cruciform plan) แสดงว่าในห้องมุขทั้ง 4 ทิศ รวมทั้งห้องโถงกลางหรือครรภคฤหะประธานจะต้องมีการประดิษฐานประติมากรรมทั้งพระธยานิพุทธและพระโพธิสัตว์เช่นเดียวกับที่พบในชวภาคกลางคือ พระธยานิพุทธมหาไวโรจนะ ปางปฐมเทศนา ประดิษฐานอยู่ตรงตำแหน่งศูนย์กลางภายในศาสนสถานในฐานะทิศเบื้องกลาง พระธยานิพุทธรัตนสัมภาวะ ปางประทานพร ประดิษฐานอยู่ตรงตำแหน่งทางทิศใต้ พระธยานิพุทธอมิตาภะ ปางสมาธิ ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศตะวันตก พระธยานิพุทธอโฆสิทธิ ปางประทานอภัย ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศเหนือ และพระธยานิพุทธอภิชัยะ ปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่ในตำแหน่งทางทิศตะวันออก ภายในห้องโถงกลางหรือครรภคฤหะประธานน่าจะเป็นการประดิษฐานรูปเคารพตามที่ปรากฏในจารึก เช่นเดียวกับที่พบในจันทิเพลลาสัน (Candi Plaosan) และจันทิเมนดุต (Candi Mendut) ในชวภาคกลาง ซึ่งระบุว่าได้ประดิษฐาน “รูปเคารพ 3 องค์” คือ ประดิษฐานพระพุทธรูปเจ้ามหาไวโรจนะไว้เบื้องกลาง เบื้องซ้ายเป็นรูปพระโพธิสัตว์วัชรปาณี เบื้องขวาเป็นพระโพธิสัตว์ปัทมปาณี คติการบูชารูปเคารพ 3 องค์นี้ มีที่มาจาก “คัมภีร์มัญชุศรีมูลกัลปิกษ์” คัมภีร์สำคัญในพระพุทธศาสนาของชวา โดยระบุว่าพระโพธิสัตว์ปัทมปาณี ทรงมีฐานะเป็นหัวหน้าเทพในกลุ่มดอกบัว เป็นสัญลักษณ์ของปัญญาและโพธิญาณ ในขณะที่พระโพธิสัตว์วัชรปาณี

ทรงเป็นสัญลักษณ์ของปัญญา ส่วนพระพุทธรูปเจ้ามหาไวโรจนะทรงเป็นสัญลักษณ์ของพระโพธิญาณ คติความเชื่อดังกล่าวส่งผลให้เกิดการบูชาเทพ 3 องค์ร่วมกัน โดยประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่พบในไทยและสันนิษฐานว่าน่าจะเคยประดิษฐานอยู่ในอาคารของวัดแก้วในสมัยศรีวิชัย ได้แก่ พระโพธิสัตว์ปัทมปาณิศิลปะชวา องค์ที่ได้รับการยกย่องว่างดงามที่สุด สำหรับตำแหน่งการประดิษฐานประติมากรรมนั้นอ้างอิงจาก “คัมภีร์มัญชุศรีมูลกาลปักษ์” อีกเช่นกัน โดยวิเคราะห์ตำแหน่งที่ตั้งของอาคารที่เรียงกันโดยมีวัดหลงอยู่ในตำแหน่งตรงเบื้องกลางจึงต้องเป็นที่ประดิษฐานพระผู้ผจญพญามารตามจารึก ส่วนวัดเวียงอยู่ทางซ้ายมือของวัดหลงจึงต้องประดิษฐานพระโพธิสัตว์วัชรปาณี ในขณะที่วัดแก้วนั้นอยู่ทางขวามือ จึงต้องประดิษฐานพระโพธิสัตว์ปัทมปาณิดังกล่าว

ในการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมของวัดแก้ว และวัดหลง เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีนั้นจะใช้หลักฐานทางสถาปัตยกรรมของวัดแก้ว เป็นข้อมูลหลักในการวิเคราะห์ เมื่อกำหนดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดแก้วได้แล้ว จึงใช้ข้อมูลชุดเดียวกันในการสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของวัดหลง เนื่องจากรายงานการขุดค้นขุดแต่งของกรมศิลปากรระบุว่า วัดแก้วไม่พบการซ่อมแปลงใดๆ ในขณะที่วัดหลงนอกจากเหลือร่องรอยทางสถาปัตยกรรมน้อยกว่าแล้ว ยังพบร่องรอยการซ่อมแปลงในสมัยหลังหลายครั้ง ทำให้ศิลปกรรมดั้งเดิมถูกบิดเบือนไป มีเพียงขนาดห้องมุขแต่ละทิศและครรรคกฤษประฐานเท่านั้นที่สามารถใช้อ้างอิงได้

ในกระบวนการขึ้นรูปแบบสถาปัตยกรรมของวัดแก้วจะอ้างอิงกับจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) เนื่องจากจารึกกะลาสะระบุว่าสร้างขึ้นใน พ.ศ. 1321 ซึ่งใกล้เคียงกับการก่อสร้างอาคารวัดเวียง วัดหลงและวัดแก้ว เมืองไชยา อีกทั้งลักษณะผังพื้น เรือนธาตุและส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 ที่เหลืออยู่ของอาคารวัดแก้วก็พบว่ามีแบบแผนเดียวกันกับจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ลักษณะและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) พบว่าส่วนฐานมีลักษณะเป็นฐานปัทม์ ที่ห้องไม้ด้านล่างค้ำด้วยบัวลูกแก้ว มีบันไดทั้ง 4 ด้าน พนักบันไดเป็นรูปมกร ส่วนเรือนธาตุรองรับด้วยฐานปัทม์ที่มีบัวลูกแก้ว 1 ชั้น ผังเรือนธาตุเป็นแบบกากบาท (cruciform plan) ลักษณะภายนอกมีการยกเก็จเป็นเสาประดับอาคาร ระหว่างช่องเสามีลายก้านขดขึ้นไปจรดส่วนบนของเรือนธาตุ ส่วนยอดอาคาร แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนล่างหรือส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 เป็นสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง แต่ละด้านประดับซุ้ม มีสถูปเจดีย์ตั้งอยู่บนหลังคามุขที่ยื่นออกมาทั้ง 4 ด้าน ส่วนกลางลักษณะเป็นเรือนธาตุแปดเหลี่ยมซ้อนกัน 2 ชั้น แต่ละชั้นมีสถูปเจดีย์ประดับอยู่โดยรอบ และบนชั้นสูงสุดมีสถูปเจดีย์องค์ใหญ่ที่รายล้อมด้วยสถูปเจดีย์องค์เล็ก ส่วนโครงสร้างภายในอาคารของวัดแก้วและจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) นอกจากใช้วัสดุต่างกันแล้ว ฝีมือการก่อและความละเอียดปราณีตนั้นถือว่าจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) มีฝีมือเชิงช่างที่ดีกว่าและดูเชี่ยวชาญกว่ามาก ลักษณะการก่ออิฐรวมทั้งเทคนิควิธีของวัดแก้วไปเหมือนกับการก่ออิฐของจาม นอกจากนี้ยังพบองค์ประกอบสำคัญคือ

ซุ้มประตูบริเวณทางเข้าของวัดแก้วที่ให้เป็นเรือนธาตุซ้อนกันขึ้นไป 3 ชั้นอันเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของปราสาทจามด้วย

จากลักษณะที่เหลืออยู่ของอาคารวัดแก้ว ตั้งแต่ส่วนฐานขึ้นไปจนถึงส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 พบว่ามีลักษณะเช่นเดียวกับจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ทำให้เชื่อได้ว่า ชั้นหลังคาส่วนยอดที่ปัจจุบันพังทลายไปหมดแล้วนั้น น่าจะมีแบบแผนการก่อสร้างเช่นเดียวกับจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) คือ จากส่วนยอดอาคารชั้นที่ 1 ที่มีการย่อมุมไม้สิบสอง จะตามด้วยส่วนยอดอาคารชั้นที่ 2 ที่มีลักษณะเป็นแปดเหลี่ยม โดยเป็นการยึดชุดฐานปัทม์ให้สูงขึ้น แต่ละด้านมีซุ้มจรนำแบบกุกุประดับอยู่ และเรือนธาตุของหลังคาชั้นที่ 2 นี้จะล้อมรอบด้วยสลุบเจดีย์ ส่วนยอดอาคารชั้นที่ 3 มีแบบแผนการก่อสร้างเช่นเดียวกับส่วนยอดอาคารชั้นที่ 2 แต่มีลักษณะย่อเล็กลง เพื่อส่งขึ้นไปรับเจดีย์องค์ใหญ่ที่ตั้งอยู่บนยอดสูงสุด มีเจดีย์เล็กรายล้อมอยู่โดยรอบ ทั้งนี้ หลักฐานสำคัญที่จะนำมารองรับว่าส่วนยอดอาคารที่เหลือของอาคารวัดแก้วมีลักษณะเป็นเรือนธาตุแปดเหลี่ยมนั้น นอกจากลักษณะทางสถาปัตยกรรมของจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) แล้ว ยังพบว่าเพดานห้องมุขทางทิศใต้ซึ่งเป็นด้านเดียวที่เหลืออยู่ของอาคารวัดแก้ว มีลักษณะเป็นรูปทรงครึ่งแปดเหลี่ยม ตามปกติการออกแบบอาคารทั้งที่พบในจามปาและชวา มักมีการจำลองแบบขององค์ประกอบใหญ่มาใช้กับองค์ประกอบรอง ลักษณะที่พบจึงเป็นการสนับสนุนแบบสันนิษฐานสถาปัตยกรรมของอาคารวัดแก้วที่น่าจะมีเรือนธาตุของส่วนยอดอาคารชั้นที่ 2 และ 3 เป็นทรงแปดเหลี่ยมดังกล่าว มุขทางเข้าด้านหน้าพบร่องรอยของชุดเสาและเรือนธาตุที่ซ้อนกันขึ้นไป 3 ชั้น ทำให้สันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นการจำลองชั้นหลังคาส่วนยอดที่มี 3 ชั้น และรับสลุบเจดีย์องค์ใหญ่ที่มีสลุบเจดีย์เล็กเป็นองค์ประกอบ การทำส่วนยอดอาคารซ้อนกัน 3 ชั้น ถือเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของการสร้างปราสาทจามแต่ในอาคารวัดแก้วกลับพบอยู่ที่ซุ้มด้านหน้า ซึ่งถือว่าเป็นองค์ประกอบรองทางสถาปัตยกรรมเท่านั้น นอกจากนี้ยังพบว่ารายละเอียดทางสถาปัตยกรรมส่วนใหญ่ของวัดแก้วมีรูปแบบศิลปะจาม อาทิ ลักษณะเจดีย์ที่ทำแบบเอวคอด อันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของศิลปะศรีวิชัยที่ไชยาเช่นเดียวกับที่พบในสถาปัตยกรรมพระบรมธาตุไชยา และลักษณะการทำเสาประดับผนังแบบที่พบในปราสาทจามสมัยฮัวลาย (Hoa Lai) และดงเตื่อง (Dong Duong) ของอาณาจักรจามปา ส่วนการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดหลง เมืองไชยา ใช้แบบแผนทางศิลปกรรมของวัดแก้วมาอ้างอิงในการสันนิษฐาน โดยที่ขนาดและความสูงของเรือนธาตุตลอดจนชั้นหลังคาจะปรับให้สอดคล้องกับฐานอาคารเดิมของวัดหลงซึ่งยึดถือตามข้อมูลจริงที่ได้จากการสำรวจจริงวัด ทั้งนี้ ในการสันนิษฐานรูปแบบวัดหลงได้นำองค์ประกอบบางส่วนที่คาดว่าน่าจะถูกต่อเติมในสมัยหลังออกไป อาทิ เสาประดับที่ก่อยื่นออกมาบริเวณส่วนฐานอาคาร และได้เพิ่มองค์ประกอบที่อ้างอิงกับอาคารวัดแก้วแล้วเชื่อว่าน่าจะมีอยู่ในสมัยนั้น อาทิ ชุดฐานปัทม์ของฐานชั้นล่าง

เมื่อนำผลการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม ได้แก่ แบบลายเส้นและทัศนียภาพ (ภาพ 3 มิติ) มาวิเคราะห์ จะเห็นว่าลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวัดแก้วและวัดหลงนั้นมีแบบแผนทางสถาปัตยกรรมสอดคล้องกับจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ของชวาภาคกลาง ทั้งผังพื้น ฐานอาคาร เรือนธาตุ และที่สำคัญสูงสุดของการก่อสร้างสถาปัตยกรรมคือ แบบแผนการทำหลังคาส่วนยอด ในส่วนของรายละเอียดและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมรวมทั้งฝีมือเชิงช่าง ซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์สำคัญของคนในท้องถิ่น พบว่ามีรูปแบบเดียวกับศิลปะจามที่ผสมผสานความเป็นท้องถิ่นชโยา เช่นเดียวกับที่พบในพระบรมธาตุชโยา ที่สำคัญคือ รูปแบบศิลปะจามที่ปรากฏสามารถเชื่อมโยงได้กับ ศิลปะในอาณาจักรจามปาสมัยฮัวลัย (Hoa Lai) และดงเตือง (Dong Duong) โดยพบว่า วัดแก้วมีการทำซุ้มจำลองด้านหน้าทางเข้าอาคารด้วยการย่อเรือนธาตุ 3 ชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป ลักษณะดังกล่าว ถือเป็นเอกลักษณ์สำคัญของการสร้างปราสาทจามที่ปกติแล้วจะต้องนำมาใช้ทั้งในส่วนซุ้มทางเข้า ด้านหน้าและส่วนยอดหลังคา แต่พบว่าการก่อสร้างอาคารวัดแก้วนั้น การแสดงออกด้วยรูปแบบทางศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญดังกล่าว ถูกใช้เพียงการทำซุ้มทางเข้าด้านหน้า ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบรองทางสถาปัตยกรรมเท่านั้น อย่างไรก็ตาม แม้สถาปัตยกรรมดังกล่าวจะถูกก่อรูปผ่านการใช้ศิลปะชวาอย่างจงใจผ่านการใช้คติและรูปแบบการวางผัง แต่ทว่าศิลปะจามยังคงปรากฏให้เห็นในทุกๆ รายละเอียดของสถาปัตยกรรมวัดแก้วอย่างมีนัยสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นองค์ประกอบของซุ้มทางเข้า การก่ออิฐ การทำช่องประตูและซุ้มจรณะที่ผนังภายในอาคาร หรือแม้แต่สถาปัตยกรรมที่ได้ขึ้นชื่อว่าเป็นเอกลักษณ์สำคัญของศิลปะศรีวิชัยก็ยังคงมีรูปแบบคล้าย “กลศะ” อันเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ประดับอยู่บนยอดสูงสุดของปราสาทจาม แสดงให้เห็นการซ้อนทับระหว่าง “อำนาจเก่า” และ “อำนาจใหม่” ของอาณาจักรจามปาและศรีวิชัยผ่านการใช้รูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรม ยิ่งเมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของอาคารวัดแก้วและวัดหลงกับพระบรมธาตุชโยาด้วยแล้ว จะพบว่าวัดแก้วและวัดหลงมีแบบแผนเช่นเดียวกับจันทิกะลาสัน (Candi Kalasan) ของชวาภาคกลางซึ่งเป็นไปตามข้อสันนิษฐานของนักวิชาการส่วนใหญ่ ในขณะที่พระบรมธาตุชโยามีลักษณะที่ต่างออกไป ทั้งแบบแผนการก่อสร้างและรายละเอียดทางสถาปัตยกรรม ที่แม้จะพบร่องรอยของการปรับปรุงหลายครั้งแต่ยังแสดงออกซึ่งลักษณะและรูปแบบศิลปะจามได้อย่างเด่นชัด มีเพียงสถาปัตยกรรมที่ประดับบนชั้นหลังคาเท่านั้นที่เป็นศิลปกรรมศรีวิชัย สะท้อนให้เห็นถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะในช่วงที่เป็น “รอยต่อ” ของการเปลี่ยนผ่านอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจในเมืองชโยาจากอาณาจักรจามปามาเป็นศรีวิชัยโดยมี “สถาปัตยกรรม” เป็นประจักษ์พยานสำคัญ

กล่าวโดยสรุป “การศึกษาเปรียบเทียบสถาปัตยกรรมวัดแก้วและวัดหลง จังหวัดสุราษฎร์ธานีกับสถาปัตยกรรมจันทิ ชวาภาคกลาง ประเทศอินโดนีเซีย” เป็นการศึกษาที่ใช้กรอบความคิดของทฤษฎี “เศรษฐศาสตร์วัฒนธรรม (Cultural Economics)” ที่น่าจะช่วยเปลี่ยนมุมมองและเปิด

พื้นที่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลปะที่สามารถเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์สังคมด้านอื่นๆ ได้อย่างรอบด้านและน่าสนใจมากขึ้น อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงพลวัตทางสังคมที่มีต่อการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมอันเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่าง เศรษฐกิจ ศาสนาและศิลปะที่เข้ามาผสมผสานความเป็นพื้นเมืองและสร้างสรรค์จนเกิดเป็นวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน ทั้งนี้ หากเราสามารถที่จะคิดวิเคราะห์และให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมได้มากเท่าไร เชื่อว่าน่าจะส่งผลดีกับการศึกษาประวัติศาสตร์ในด้านอื่นๆ โดยเฉพาะการใช้เป็นข้อมูลเพื่อไปคัดค้านหรือสนับสนุนประเด็นต่างๆ ที่ยังเป็นข้อถกเถียงในวงวิชาการปัจจุบัน

สำหรับข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากกระบวนการศึกษาและผลการศึกษา มีดังนี้

1. เมื่อเปรียบเทียบอาคารวัดแก้วกับวัดหลง เมืองไชยาแล้ว การจะนำรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้จากกระบวนการสันนิษฐานดังกล่าว ไปใช้อ้างอิงหรือเป็นหลักฐานในการยืนยันข้อมูลด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมนั้น ควรใช้การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมวัดแก้วเป็นหลักมากกว่าวัดหลง เนื่องจากวัดแก้วเหลือหลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรมมากกว่าและจากข้อมูลของกรมศิลปากร ไม่พบการต่อเติมหรือซ่อมแปลงอาคาร มีเพียงการนำพระพุทธรูปซึ่งเป็นศิลปะในยุคหลังเข้าไปประดิษฐานภายในอาคารเท่านั้น ต่างจากวัดหลงที่นอกจากเหลือหลักฐานด้านสถาปัตยกรรมน้อยกว่าแล้ว ยังพบการซ่อมแปลงและต่อเติมอาคารในสมัยหลังที่อาจจะมีมากกว่า 1 ครั้ง การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมของวัดหลง ต้องยอมรับว่าผู้วิจัยกระทำในขอบเขตที่ค่อนข้างจำกัดทั้งในด้านข้อมูลที่เป็นเอกสาร ภาพถ่ายเก่า และโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักฐานด้านสถาปัตยกรรม จึงต้องอาศัยหลักฐานและการอ้างอิงกับสถาปัตยกรรมวัดแก้ว เมืองไชยาเป็นสำคัญ

2. ในกระบวนการศึกษา พบว่าหลักฐานต่างๆ ที่พบในเมืองไชยาโดยเฉพาะที่บริเวณพระบรมธาตุไชยาค่อนข้างมีจำกัด ทั้งๆ ที่เมื่อพิจารณาลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งก่อนและในสมัยศรีวิชัย เมืองไชยาจะต้องมีบทบาทสำคัญในฐานะเมืองท่าทางการค้าและเศรษฐกิจ หลักฐานที่พบส่วนใหญ่มาจากพื้นที่วัดเวียง วัดแก้วและวัดหลง ในขณะที่พระบรมธาตุไชยาซึ่งในการศึกษานี้เชื่อว่าสร้างขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12-13 จึงน่าจะต้องมีหลักฐานสำคัญอยู่ในบริเวณดังกล่าวด้วย ดังนั้น หากมีการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณพระบรมธาตุไชยาโดยการเปิดหน้าดินให้ลึกถึงชั้นดินของพุทธศตวรรษที่ 12-13 อาจพบหลักฐานสำคัญอื่นๆ เพิ่มเติม อันจะทำให้เรื่องราวของเมืองไชยาโดยเฉพาะด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ มีความกระจ่างมากขึ้น ที่สำคัญพระบรมธาตุไชยามีได้ถูกปรับเปลี่ยนในสมัยศรีวิชัยและอยู่สืบมาจนถึงอาณาจักรศรีวิชัยล่มสลายเท่านั้น แต่หลังจากนั้นยังคงได้รับการบูรณะและถูกปรับเปลี่ยนอย่างน้อยอีก 1 ครั้งในช่วงเวลาที่ภาคใต้ของไทยรับรูปแบบพระพุทธรูปนิกายเถรวาทมาจากลังกาพร้อมกับเมืองนครศรีธรรมราช การขุดค้นในบริเวณดังกล่าว เชื่อว่าน่าจะทำได้พบหลักฐานสำคัญของเมืองไชยาในช่วงเวลานี้ด้วย

3. เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรจามปาและศรีวิชัยที่ชวาภาคกลาง ได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 4 ว่า ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 14-15 ทั้งอาณาจักรจามปา ศรีวิชัยที่ชวาและศรีวิชัยที่ไชยา ต่างก็นับถือศาสนาพุทธนิกายมหายานต้นตระกูล มีการเดินทางไปพำนักที่ชวาของเชื้อพระวงศ์จากอาณาจักรจามปา ซึ่งน่าจะมีประเด็นทางการเมืองและศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย จึงอยากให้มีผู้ศึกษาต่อว่าในช่วงเวลาดังกล่าว มีเหตุการณ์สำคัญใดเกิดขึ้นบ้างและเหตุการณ์นั้นได้สะท้อนผ่านรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมทั้งศรีวิชัยที่ชวาภาคกลาง ศรีวิชัยที่เมืองไชยาและอาณาจักรจามปาหรือไม่ และอย่างไร

4. ลักษณะการเปรียบเทียบข้อมูลของปราสาทจามกับสถาปัตยกรรมศรีวิชัยในเมืองไชยา ทั้งพระบรมธาตุไชยา วัดแก้ว และวัดหลง ยังมีอีกหลายส่วนที่เป็นการถือข้อมูลเพียงด้านเดียว อาทิ รูปแบบ เทคนิควิธีการก่อสร้าง การผลิตอิฐ การก่อสร้างและการใช้วัสดุทำฐานปราสาท ซึ่งปัจจุบันมีข้อมูลของปราสาทจามค่อนข้างละเอียดแต่ยังไม่มีข้อมูลใหม่ๆของสถาปัตยกรรมในเมืองไชยา อีกทั้งยังไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจนหรือผลการวิจัยว่าอิฐที่เมืองไชยานั้นมีการใช้สอพิซแบบที่ใช้กันในอาณาจักรจามปาหรือไม่ ประกอบกับระยะเวลาที่ทำการศึกษา-วิจัยในหัวข้อนี้ ตั้งแต่การเก็บข้อมูล-สรุปผล ใช้เวลาประมาณ 1 ปีเท่านั้น ซึ่งถือว่าน้อยมากในการผลิตงานวิจัยคุณภาพดี ขั้นตอนการศึกษาในหลายๆส่วน อาทิ การเข้าถึงเอกสารชั้นต้น การเก็บข้อมูลภาคสนาม ด้วยข้อจำกัดเรื่องเวลาจึงไม่สามารถเข้าไปศึกษาและลงลึกในรายละเอียดได้ โดยเฉพาะเรื่องคุณสมบัติวัสดุ รายละเอียดของเทคนิควิธีการก่อสร้าง ข้อสรุปบางอย่างในการศึกษานี้ อาจจะเร็วเกินไปและยังไม่รอบด้านเพียงพอ จำเป็นที่จะต้องมีผู้มาศึกษาต่อเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและชัดเจนมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมอาจเป็นการศึกษาที่เรียกได้ว่า “จินตนาการ” ภายใต้อข้อมูลและหลักฐานอันจำกัดของสถาปัตยกรรม แต่อย่างน้อยลักษณะการศึกษาดังกล่าว ถือเป็นอีกหนึ่งวิธีที่จะทำให้เข้าใจหรือสามารถอธิบายรูปแบบทางสถาปัตยกรรมได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมมากขึ้น ที่สำคัญคุณูปการของศาสตร์ดังกล่าว ยังช่วยให้สถาปัตยกรรมที่ปัจจุบันเหลือเพียงทรากอาคาร ได้กลับมามีประโยชน์ต่อการศึกษาอีกครั้ง นอกจากนี้ผลการวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมยังแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของ “สถาปัตยกรรม” ที่มีใช้เพียงสิ่งก่อสร้างที่มนุษย์เข้าไปใช้สอยหรือประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนาเท่านั้น ด้วยรูปแบบศิลปกรรมที่ปรากฏ ได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนยุคสมัยในการฉายภาพสะท้อน บอกเล่าเรื่องราวทางสังคมและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้อย่างสำคัญ ในแง่นี้ ทั้งสถาปัตยกรรมวัดแก้ว วัดหลงและพระบรมธาตุไชยาจึงมิได้เป็นเพียงสถาปัตยกรรมที่ผ่านกาลเวลาและยุคสมัยมาอย่างยาวนานเท่านั้น ด้วยความงดงามลงตัวที่ปรากฏอยู่บนความไม่ลงตัวของด้านรูปแบบศิลปะบางประการ ต่อมาได้ชี้ให้เห็นถึงการตั้งคำถาม หาคำตอบ จนนำมาสู่การตั้ง “สมมติฐานและข้อเสนอใหม่ทางวิชาการ” ถือเป็นประเด็นใหม่ๆ ในการขยายองค์ความรู้ของมิติการศึกษา ตลอดจนกรอบการมองประวัติศาสตร์

สถาปัตยกรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้กว้างไกลแต่ทว่าเชื่อมโยงกันมากขึ้น และหวังว่างานศึกษานี้ อย่างน้อยน่าจะช่วยเปิดมุมมองหรือเปิดพื้นที่ให้มีการศึกษาเพิ่มเติมในรายละเอียด รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงการถกเถียง แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นอย่างรอบด้านมากขึ้น แม้ในอนาคตอาจมีหลักฐานหรือข้อมูลใหม่ๆ เพิ่มเติม จนบางข้อสรุปของการศึกษานี้อาจไม่ได้รับการยอมรับอีกต่อไป ซึ่งถือเป็นเรื่องปกติสามัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ แต่ในฐานะงานเขียนที่เป็นผลของการวิจัยทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ซึ่งมีอยู่จำนวนไม่มากนักในประเทศไทย น่าจะเป็นเสมือนผลงานทางปัญญา อย่างน้อยก็ในช่วงระยะเวลาหนึ่งที่ได้ทำหน้าที่ในการตั้งคำถาม หรือถกเถียงกับเรื่องราวในอดีต ผ่านการใช้หลักฐานและกรอบคิดทางทฤษฎี จึงหวังใจไว้ว่างานศึกษานี้น่าจะมีประโยชน์ต่อแวดวงของการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมทั้งในประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่บ้าง ไม่มากนัก

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมศิลปากร. สรุปรายงานการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานเจดีย์วัดแก้ว ต. เหม็ด อ. ไชยา จ. สุราษฎร์ธานี ปี พ.ศ. 2519 และ 2522. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2522.

กรมศิลปากร. วัดแก้ว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2557. เข้าถึงได้จาก www.gis.finearts.go.th_fad50_fad_display_data6

_____ . วัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เข้าถึงเมื่อ 9 ธันวาคม 2557. เข้าถึงได้จาก www.gis.finearts.go.th_fad50_fad_display_data6.

_____ . วัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2557. เข้าถึงได้จาก www.gis.finearts.go.th_fad50_fad_display_data6

_____ . วัดถ้ำคูหา จังหวัดสุราษฎร์ธานี. เข้าถึงเมื่อ 9 ธันวาคม 2557. เข้าถึงได้จาก www.gis.finearts.go.th_fad50_fad_display_data6.

_____ . วัดหลง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี, เข้าถึงเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2557. เข้าถึงได้จาก www.gis.finearts.go.th_fad50_fad_display_data6

กรมศิลปากร. กองสถาปัตยกรรม. “ผังบริเวณ (ปัจจุบัน) ของวัดพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.” 10 พฤศจิกายน 2557.

กรุงเทพมหานคร. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร. “ภาพมุมสูงของฐานอาคารวัดหลง เมืองไชยา.” 16 มกราคม 2558.

เกียรติก้อง อมรกุล. “รายงานเรื่อง เจดีย์เอดวอคอดสถาปัตยกรรมศรีวิชัย ที่เจดีย์พระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.” วิทยานิพนธ์ 262 402 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมก่อนไทย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529.

เขมชาติ เทพไชย. “การสำรวจขุดค้นวัดแก้ว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.” ศิลปกรรม 24, 3 (กรกฎาคม 2523): 13-28.

จังหวัดสุราษฎร์ธานี. อำเภอไชยา. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ไชยา. “แสดงพื้นที่สันทรายไชยา อันเป็นที่ตั้งของวัดเวียง วัดแก้ว วัดหลง และพระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี.” 2 กุมภาพันธ์ 2558.

_____ . “ตำแหน่งที่ตั้งของพระบรมธาตุไชยา และกลุ่มอาคารวัดเวียง วัดแก้ว วัดหลง ที่ตั้งอยู่บนสันทรายไชยา มีคลองไชยาไหลผ่าน.” 2 กุมภาพันธ์ 2558.

_____ . “ที่ตั้งของพระบรมธาตุไชยา ตั้งอยู่บนสันทรายไชยา.” 2 กุมภาพันธ์ 2558.

_____ . “ภาพถ่ายเก่า วัดแก้ว เมืองไชยา.” 2 กุมภาพันธ์ 2558.

_____ . “วัดหลง เมืองไชยา ก่อนการเข้ามาบูรณะของกรมศิลปากร.” 2 กุมภาพันธ์ 2558.

จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย, ลาว และขอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2544.

ชฎานันท์ ศุภชลาศัย. ความใกล้ชิดของความหมายแห่งชีวิต สังคมวิทยาชีวิตประจำวัน. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2556.

- ชวลีพร วิรุณหะ. **โลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: รากฐานประวัติศาสตร์**. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557.
- เชษฐ ติงสัญชลี. **ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**. นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, 2558.
- _____. **ศิลปะชวา**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2558.
- โชติมา จตุรวงศ์. “ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในอาณาจักรจามปา.” เอกสารประกอบคำสอนรายวิชา 262 542 ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 1 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.
- ดวงธิดา ราเมศวร์. **ประวัติศาสตร์และราชวงศ์อาเซียนตะวันออกเฉียงใต้**. กรุงเทพฯ: มายิกสำนักพิมพ์, 2548.
- _____. **ประวัติศาสตร์ประเทศในกลุ่มอาเซียน (๒): เวียดนาม มาเลเซีย อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ บรูไน**. กรุงเทพฯ: แพรวธรรม, 2555.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ตำนานพุทธเจดีย์สยาม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2469.
- ธรรมทาส พานิช. **ประวัติศาสตร์โยธา – นครศรีธรรมราช**. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ, 2541.
- _____. “โยธาและนครศรีธรรมราชในอดีต.” **ศิลปากร** 6, 9 (กุมภาพันธ์ 2496): 75-79.
- ธิดา สาระยา. **ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2554.
- นงคราญ สุขสม. **ประวัติศาสตร์โบราณคดีสุราษฎร์ธานี**. นครศรีธรรมราช: สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ, 2545.
- นงคราญ ศรีชาย. **ตามรอยศรีวิชัย ศึกษาเชิงวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ศรีวิชัย**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2544.
- นริศรานุกัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. “จดหมายระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ.121.” พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจเอก ขุนนครรัฐเขตต์ (สุนทร ตามไท) กรมศิลปากร กรุงเทพมหานคร, 2517.
- นันทพร บรรลือสินธุ์, ผู้แปล. **การสำรวจแหล่งโบราณสถานในอาณาจักรจามปา**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2542.
- บรรจบ เทียมทัต. “โยธาเคยเป็นราชธานีของอาณาจักรศรีวิชัย.” **ศิลปากร** 27, 3 (กรกฎาคม 2526): 59-68.
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์. **โยธา สุราษฎร์ธานี**. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2519.
- ประเทศมาเลเซีย. พิพิธภัณฑที่รัฐเกดะห์. “ฝังพินันท์บูกิต บาดู ปาหัต.” 7 พฤศจิกายน 2557.
- _____. “ฝังพินันท์บูกิต บาดู ปาหัต.” 7 พฤศจิกายน 2557.
- ประเทศอินโดนีเซีย. เขตชวาภาคกลาง. เมืองยอกยาคาร์ตา. Studio Pemugaran Manjusriग्रah. “แผนที่หน้าทางเข้าจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan).” 7 มกราคม 2559.
- _____. “ภูเขาไฟเมราปีและจันทิในชวาภาคกลาง.” 7 มกราคม 2559.

- ประเทศอินโดนีเซีย. เขตชวาภาคกลาง. เมืองยอกยาการ์ตา. พิพิธภัณฑที่จันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan). “รูปตัดจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) ด้านทิศเหนือ-ใต้.” 7 มกราคม 2559.
- _____ . “ฝั่งพินจันทิภิมะ (Candi Bima).” 7 มกราคม 2559.
- _____ . “รูปตัดจันทิปรัมบานัน (Candi Prambanan) ด้านทิศตะวันออก-ตะวันตก.” 7 มกราคม 2559.
- _____ . “จันทิบริวารของจันทิเซวู (Candi Sewu) (แบบมีมุขยื่นหลังศาลาตกลงเป็นวงโค้งปลายงอนขึ้น).” 7 มกราคม 2559.
- _____ . “ประติมากรรมพระคเณศ ประดิษฐานอยู่ทางทิศตะวันตกของจันทิสิวะ(Candi Siwa).” 7 มกราคม 2559.
- _____ . “ประติมากรรมพระนางทูรคา ประดิษฐานอยู่ทางทิศเหนือของจันทิสิวะ(Candi Siwa).” 7 มกราคม 2559.
- _____ . “ประติมากรรมพระพรหม ประดิษฐานอยู่ในจันทิพระพรหม(Candi Brahma).” 7 มกราคม 2559.
- _____ . “ประติมากรรมพระวิษณุ ประดิษฐานอยู่ในจันทิวิชณุ(Candi Wisnu).” 7 มกราคม 2559.
- _____ . “ประติมากรรมพระศิวะ ที่ประดิษฐานอยู่ในทิศเบื้องกลางของจันทิสิวะ (Candi Siwa).” 7 มกราคม 2559.
- _____ . “รูปตัดแสดงห้องภายในของจันทิบริวาร (Candi Perwara).” 7 มกราคม 2559.
- ประเทศอินโดนีเซีย. เขตชวาภาคกลาง. เมืองยอกยาการ์ตา. พิพิธภัณฑที่บุโรพุทโธ (Borobudur). “ขยายรูปตัดของบุโรพุทโธ (Borobudur).” 6 มกราคม 2559.
- _____ . “ตำแหน่งภาพสลักนูนต่ำทั้งหมดของบุโรพุทโธ (Borobudur).” 6 มกราคม 2559.
- _____ . “ฝั่งพินและรูปตัดของบุโรพุทโธ (Borobudur).” 6 มกราคม 2559.
- _____ . “ภาพถ่ายเก่าบุโรพุทโธ (Borobudur).” 6 มกราคม 2559.
- _____ . “รูปตัดของบุโรพุทโธ (Borobudur) แสดงคติของกามธาตุ รูปธาตุ และอรุปรธาตุ.” 6 มกราคม 2559.
- _____ . “สรุปตำแหน่งการประดิษฐานพระธยานิพุทธทั้ง 4 ทิศ รวมทั้งทิศเบื้องกลาง.” 6 มกราคม 2559.
- ปรีชา นุ่นสุข. “การศึกษาพัฒนาการทางวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ถึงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น: กรณีหมู่เกาะ.” โครงการวิจัยจากเงินทุนอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดิน มหาวิทยาลัยทักษิณ ประจำปีงบประมาณ, 2551.
- ปัญญาเวช บุญรอด. “ยอดสถูปเจดีย์ ที่พบบริเวณวัดแก้ว เมืองไชยา.” ภาพถ่าย วัดแก้ว เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี, 25 พฤศจิกายน 2556.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. **ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2528.
- _____ . **ศิลปทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2523.

- มานิต วัลลิโกดม. **ทักษิณรัฐ**. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, 2530.
- วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี, ผู้รวบรวม. **สัมมนาประวัติศาสตร์สุราษฎร์ธานี**. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2527.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **พระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.
- สีหวัฒน์ แน่นหนา, บรรณาธิการ. **รายงานการสัมมนา ประวัติศาสตร์-โบราณคดี ศรีวิชัย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2525.
- สมคิด จิระทัศนกุล. **คติ สัญลักษณ์ และความหมายของ “ซุ้มประตู-หน้าต่าง” ไทย**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ. “ประติมากรรมขำรดแต่งงามที่สุดในสยาม คือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรปัทมาณี พบที่อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี.” **ศิลปวัฒนธรรม** 24, 8 (มิถุนายน 2546): 73-77.
- _____. **รัฐปัตตานี ใน “ศรีวิชัย” เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2548.
- สุรพล ดำริห์กุล. **เจดีย์ข้างล้อมกับประวัติศาสตร์บ้านเมืองและพระพุทธศาสนาในลุ่มน้ำแม่กลองในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.
- สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. **ศิลปะจาม และศิลปะพม่าโดยสังเขป**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล. **ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2540.
- _____. **ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ.2000**. กรุงเทพฯ: รุ่งแสงการพิมพ์, 2535.
- _____. **ศิลปะอินโดนีเซียสมัยโบราณ**. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา, 2545.
- เสนอ นิลเดช. **เอกสารนำชม แหล่งอารยธรรมชวาและบาหลี**. กรุงเทพฯ: กลุ่มท่องเที่ยวเพื่อศิลปวัฒนธรรมนำชม, 2535.
- _____. **รองศาสตราจารย์ ประจักษ์ศิลปศาสตร์สถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สัมภาษณ์, สัมภาษณ์ 9 พฤศจิกายน 2557 และ 12 มิถุนายน 2558.**
- อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช. **ศิลปะเวียดและจาม**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2557.
- อนุวิทย์ เจริญศุกกุล. “บทบาทของสถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยกลุ่มไชยากับประวัติศาสตร์อารยธรรมอาคเนย์: แนวความคิดเบื้องต้น.” **ศิลปากร** 28, 4 (กันยายน 2527): 64-80.
- _____. “สถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยในคาบสมุทรมหาไต้ประเทศไทย.” **ศิลปากร** 27, 3 (กรกฎาคม 2526): 17-25.
- _____. **แบบโครงสร้างและระเบียบการก่ออิฐสถาปัตยกรรมสกุลช่างเขมรและศรีวิชัย**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา สยามสมาคมฯ และมูลนิธิเจมส์ ทอมป์สัน, 2524.
- อมรา ศรีสุชาติ. **ศรีวิชัยในสุวรรณทวีป**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2557.
- อรวรรณ เชื้อน้อย. “เจดีย์วัดแก้ว: ตัวแทนสะท้อนความสัมพันธ์ของอาณาจักรต่างๆสมัยศรีวิชัย.” **รุสมีแล** 31, 1 (มกราคม- เมษายน 2553): 68-72.

อาณัติ อนันตภาค. **ประวัติศาสตร์อินโดนีเซีย เอกภาพบนความแตกต่าง**. กรุงเทพฯ: ยิปซี กรุ๊ป, 2557.

ภาษาต่างประเทศ

Ada Louise, Huxtable. **Architecture, Anyone?**. Berkeley: University of California Press, 1986.

Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patrizia Zolese (edited). **Champa and the Archaeology of Mỹ Sơn (Vietnam)**. Singapore: NUS Press, 2009.

Bonta, Juan P.. **Architecture and Its Interpretation: A Study of Expressive Systems in Architecture**. London: Lund Humphries, 1979.

Chihara, Daigoro. **Hindu-Buddhist Architecture in Southeast Asia**. Leiden: E.J. Brill, 1996.

Clémentin-Ojha. Catherine and Pierre-Yves Manguin. **A Century in Asia-The History of the Ecolefrançaisé'Extrême-Orient, 1898-2006**. Singapore: Editions Didier Millet-EFEO, 2007.

David, Watkin. **Morality and Architecture: The Development of a Theme in Architectural History and Theory from the Gothic Revival to the Modern Movement**. Chicago: University of Chicago Press, 1977.

Deneck, M.M.. **Indian Sculpture: masterpieces of Indian, Khmer and Cham Art**. London: Spring Books, 1962.

Diskul, Subhadradis. **The Art of Srivijaya**. Paris: Oxford Univ.Press, 1980.

Emile, Durkheim. **The rules of sociological method**. New York: The Free Press, 1982.

Emmanuel, Guillon. **Cham Art: Treasures from the Danang Museum, Vietnam**. Bangkok: River Books, 2001.

G.,Coedes. **The Indianized States of Southeast Asia**. Kuala Lumpur: University of Malaya Press, 1968.

Herbert, Blumer. **Symbolic Interactionism; Perspective and Method**. Englewood: Prentice-Hall, 1969.

Jacques, Dumarçay. **Architectureand its models in South-east Asian**. Bangkok: Orchid Press, 2003.

_____. **Histoire de l'architecture de Java**. Paris: Écolefrançaise d' Extrême-Orient, 1993.

_____. **The Temple of Java**. Singapore: Oxford University Press, 1986.

Jan, Fontain. **The Sculpture of Indonesia**, Tokyo: Dai Nippon Printing, 1990.

- Jean-Francois, Hubert. **The Art of Champa**. Ho Chi Minh: Parkstone Press International, 2005.
- Jeanine, Auboyer. **The Temples and Sculptures of Southeast Asia**. London: Thames and Hudson, 1982.
- Johannes, Bronkhorst. "The Spread of Sanskrit in Southeast Asia." In **Early Interactions Between South and Southeast Asia: Reflections on Cross – Cultural Exchange**, 263-276. Singapore: ISEAS Publishing, 2011.
- Jose' G. Merquior. **Foucault**. London: Fontana Press, 1985.
- Jukka, Jokilehto. **A History of Architectural Conservation**. London: Butterworth-Heinemann, 1999.
- Kostof, Spiro. **The Architect: Chapters in the History of the Profession**. New York: Oxford University Press, 1977.
- Manfredo, Tafuri. **Architecture and Utopia**. Mass.: MIT Press, 1976.
- Molly, Bondan. **Candi in Central Java Indonesia**, Jakarta: P.T. Jayakarta Agung Offset., 1982.
- O.W., Wolters. **Early Indonesian commerce: A study of the origins of Srivijaya**. London: Cornell University Press, 1965.
- Pandya Dhar, Parul. **The Torana in Indian and Southeast Asian Architecture**. New Delhi: D.K. Printworld (P), 2010.
- Quaritch, Wales. **A newly - explored route of ancient Indian cultural expansion (introducing some new views on the history of the Sailendra Empire of Indonesia)**. London: The Indian Society, 1935.
- Robert E., Fisher. **Buddhist Art and Architecture**. New York: Thame and Hudson, 1996.
- Roy E., Jordaan. **In Praise of Prambanan**. Leiden: KITLV Press, 1996.
- R.C. Majumdar. **Champa: History & Culture of an Indian Colonial Kingdom in the Far East 2nd.-16th Century A.D.**. Delhi: Gian Publishing House, 1985.
- Schutz, A. **The Phenomenology of the Social World**. Translation from the original (1932) *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt*, Wien: Springer Verlag,. London: Heinemann Educational Books, 1972.
- Schutz, A and Luckmann, T. **Structures of Life-Word**. New York: International University Press, 1973.
- Somnath, Mukhopadhyay. **Candi in Art and Iconography**. Delhi: Agam Kala Prakashan, 1984

- Soekmono, R.. **The Javanese Candi : function and meaning**, Leiden: Brill, 1995.
- S.P. Gupta, S. Vijayakumar. **Temples in India : origin and developmental stages**.
New Delhi: D.K. Printworld, 2010.
- Vikram, Lall. **The Golden Land: Cambodia, Indonesia, Laos, Myanmar, Thailand & Vietnam**. Kuala Lumpur: JF Publishing, 2014.
- V., Nadarajan. **Bujang Valley: The Wonder that was Ancient Kedah**. Selangor Darul Ehsan: Kuan Press Sdn Bhd, 2012.

